

1970

To Robert

From Mom & Dad

A. FABRICIUS

ILLUSTRERET DANMARKSHISTORIE
FOR FOLKET

A·F·FABRICIUS

ILLUSTRERET

DANMARKSHISTORIE

ILLUSTRERET DANMARKSHISTORIE FOR FOLKET

AF

A. FABRICIUS

FJERDE UDGAVE

REVIDERET OG FORØGET AF KNUD FABRICIUS

I. BIND

OLDTID OG MIDDELALDER

KJØBENHAVN OG KRISTIANIA
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

MDCCCXIV

drede vil man finde Gengivelser af vore berømteste historiske Malerier af Marstrand, Bloch, Zahrtmann o. a. Navnlig er der lagt Vægt paa at fremdrage Billeder af den Kunstner, hvis Navn frem for alle andres er knyttet til 1ste Udgave af Danmarkshistorien, *Lorenz Frølich*, og jeg maa takke en Række private, nemlig Kunstnerens Enke, Fru *Frølich*, Hr. Museumsdirektør *Karl Madsen* og Hr. Borgerrepræsentant, Ingeniør *J. Rump* o. a. for Tilladelse til at gengive Frølichske Tegninger efter Originalerne. Det dobbelte Illustreringsprincip, med historiske og kunstneriske Billeder, som ligger til Grund for denne Udgave, betegner en bevidst Reaktion mod den Fremgangsmaade, som har været fulgt herhjemme i de senere Aar i historiske Værker, og det synes mig fuldt berettiget at følge det i et populært Arbejde, naar Grænserne mellem de to Princippers Anvendelse drages tilstrækkeligt skarpt op for Læseren, saa at Misforstaaelse ikke kan finde Sted.

I sin nye Skikkelse nærmer Danmarkshistorien sig saaledes mere til sin oprindelige Form, end det har været Tilfældet i den foregaaende (3dje) Udgave. Men ogsaa den bærende Grundtanke for selve Værket, saaledes som den udtales i den ældste Udgaves Forord, vil sikkert vise sig at være levedygtig:

„Et Folks Historie er Fortællingen om dets Skæbne gennem Tiderne. Hvad det har udrettet, hvad det har lidt eller stridt, vundet eller tabt, fremdrager Historien af de svundne Tider og rister med uudslettelig Skrift i sine Aarbøger. Den er de hedenfarne Slægters Dommer.

Der er ingen Stillestaaen i Menneskeslægtens Liv, men enten Fremskridt eller Tilbagegang. Det samme gentager sig hos det enkelte Folk. Snart hæver det sig, og snart synker det atter ... Thi Sejren vindes kun gennem Kamp og Møje.“

KNUD FABRICIUS

OLDTIDEN

FØRSTE AFSNIT

OLDTIDSMINDERNE OG LANDETS ÆLDSTE INDBYGGERE

DET gaar med et Folk, som med det enkelte Menneske; intet af dem kender sin første Oprindelse. Den fjerne Fortid er ligesom Fremtiden indhyllet i Mørke. Men Mennesket ønsker at vide, hvad der ligger bag ved ham, ligesom han fritter om hvad der ligger foran ham. At hans Kundskab om Fortiden kun kan blive mangelfuld og stykkevis, gør intet Skaar i den Iver, hvormed han søger at tilegne sig den.

Før Begivenhederne blev optegnede, meddeltes de ved mundtlig Fortælling fra Slægt til Slægt. Hvad Faderen saaledes sagde til Sønnen, kaldes Sagn. Men ved en saadan Meddelelse fra Mund til Mund maatte For-

tællingerne være udsatte for Forvanskninger og Tilsætninger. Faren herfor tager til, jo længere man fra den historiske Tid gaar tilbage i Sagn-tiden, og jo flere Slægter Sagnet følgelig har haft at gennemløbe.

Forud for Sagntiden ligger atter Aartusinder, om hvilke ingen skriftlig Beretning er overleveret. En Vej til Kundskab om denne forhistoriske Tid er i vore Dage aabnet ved Undersøgelse af ældgamle Mindesmærker, og til at omtale disse vil vi derfor først vende os.

Der findes rundt om i Landet en Mængde *Oldtidsminder*. Paa Markerne og paa Hederne ser vi næsten overalt runde Jordhøje, som man ved Udgravning har fundet er Gravsteder. Baade i disse og i *Affaldsdyngerne paa Kysterne* samt ellers i Jordens Overflade har man truffet paa

Fig. 2. Runddysse.

Redskaber af forskellig Slags fra en længst forsvunden Tid. Af dem har man søgt at slutte sig til den Tilstand, hvori hine Tidens Mennesker maa have levet.

Snart indsaa man ved at sammenligne den store Mængde af indsamlede Oldsager, at de maatte henføres til højst forskellige Tider. De mange Fund, der udelukkende bestod af Stensager, viste, at der maatte have været en Tid, da man alene har benyttet Sten til skærende Redskaber og ikke har kendt Metallernes Brug; thi havde man kendt de langt bedre Metalredskaber, vilde man naturligvis ikke have benyttet de mindre hensigtsmæssige af Sten.

Denne Tid har man derfor kaldt Stenalderen, og til den vil vi først søge at trænge tilbage.

Stenalderen.

Aartusinder var den Gang gaaede hen, siden den store Indlandsis, der havde dækket Skandinavien og Nordtyskland, havde trukket sig tilbage og givet Slip paa vort Land. Ogsaa det raa Polarklima, som i den første Tid herefter havde hersket over de store nøgne Vidder, hvor kun en sparsom Plantevækst trivedes, og Rensdyret flakkede om, havde ve-

get Pladsen for mildere Vejrlig. Mørke Fyrretræsskove dækkede nu store Dele af Landet, men ikke som et sammenhængende Tæppe, thi de var isprængte med Hassel og Ælm, Asp og Birk og afbrudte af aabne Pletter, og i Jyllands og Skaanes Indre laa Lyngheden allerede nu milevidt som det eneste Dække over det gule Rullestenssand. Men ikke blot Landets Udseende, ogsaa dets Form var forskellig fra den, vi kender i vor Tids Danmark. Her skal ikke tales om de Tab til Havet, som Jyllands Vestkyst siden da har lidt, thi de er saa vanskelige at bestemme nærmere. Vigtigere er det, at den nordøstlige Del, d. v. s. Landet nord for en Linje fra Nissumfjord til Nyborg, den Gang laa lavere end nu, Fjordene skar sig dybere ind, og den nuværende Kystlinje laa paa mange Steder under Havet (t. Eks. i Himmerland). Mange Indsøer, som den Gang fandtes, er siden udtørrede, mange mindre Øer voksede sammen til større eller forenede med det faste Land. Til Gengæld laa Landet syd for den nævnte Linje den Gang højere, saaledes som man ser det ved Havnearbejder i Kolding Fjord og ved Inddæmninger paa Laaland.

Det er fra denne Tid, Fyrretræperioden, man har fundet de ældste sikre Spor af Menneskets Tilværelse i det nuværende Danmark. I Maglemose nord for Korsør traf man for faa Aar siden i et Tørvelag, der var dannet under Vand, paa Mængder af Dyreben og menneskelige Redskaber; de Mennesker, hvorfra de stammede, havde maaske boet paa Tømmerflaader i en nu forsvunden Sø, og Sagerne var da sunkne til Bunds i Vandet. Man havde levet af Kød, især af Vildsvin, Kronhjorte og Elsdyr, men der fandtes ogsaa Ben af andre nu uddøde Dyr som Bjørn, Urokse, Bæver og Vildkat. Havets Dyreverden havde derimod endnu ikke spillet nogen større Rolle som Fødemiddel, og dette gælder navnlig om Østersen. Redskaberne var dannede af usleben Flint, Ben og Horn, og de bestod af Flækker og Skrabere, Økser, Dolke og Harpuner. Ben af Hunden vidnede om, at Mennesket allerede paa dette lave Trin kendte sin trofaste Ledsager, det første Husdyr. Der var Spor til en raa Kunst, saaledes fandt man en ornamenteret Harpunspids og Tandperler. Udelukket var det endelig ikke, at Mærker paa Menneskeknoglerne kunde tydes som Spor af Menneskeæderi.

Lignende Fund er gjorte ved Gentoft og ved Ringsjön i Skaane. Fra en noget senere Tid er derimod Fundet fra Brabrand Sø ved Aarhus. Egen var nu indvandret og havde paa dette Sted fordrevet Fyrren. Civilisationen var ogsaa gaaet nogle Skridt frem, her fandtes Kastevaaben (Bomerang), Asketræsbue og Kølle af Hassel, man lavede Lerkar, og Kunsten synes at staa et Trin højere end i Maglemose. Næringsmidlerne var dog de samme som tidligere, Havet og dets Dyreverden lokkede endnu ikke Mennesket.

Det næste Trin i Udviklingen indtages af de saakaldte „Køkkenmøddinger“.

Med dette Ord betegner man de Affalddynger fra Menneskenes Maaltider, som findes i Mængde ved vore Kyster. De indeholder Masser af Skaller af Østers, Muslinger og Snegle og Ben af Fisk og Fugle, foruden mange Knogler af Pattedyr og Redskaber af Sten, Hjortetak eller Ben. Desuden finder man Aske, Trækul, ildskørnede og sodede Sten fra

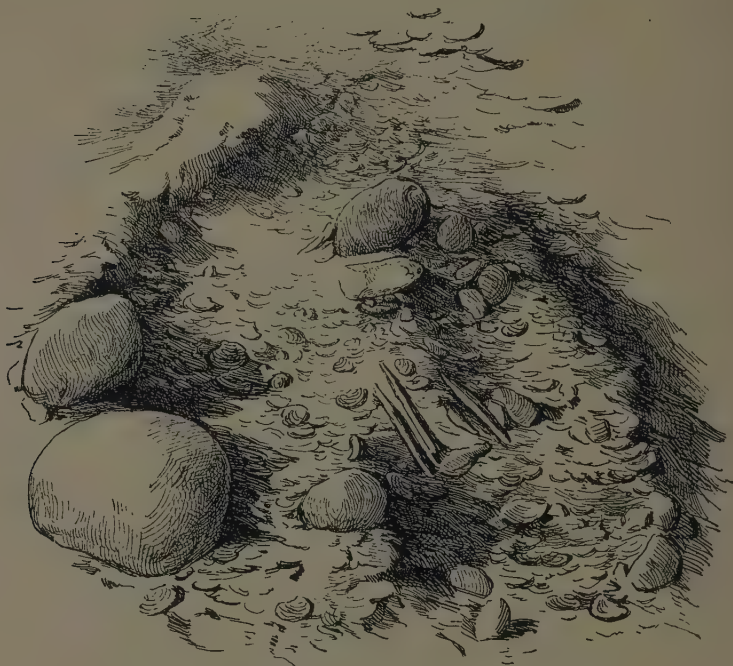

Fig. 3. Arnested i en Skaldynge.

Baalene, Potteskaar og lignende Sager, som vidner om, at Beboerne har indtaget deres Maaltider paa selve Dyngerne. Størst af alle Affalddyngerne er vel den ved Havnø ved Mariager Fjord, som strækker sig i en Længde af 1000 Alen, flere andre Køkkenmøddinger, t. Eks. ved Mejlgaard i Djursland, naar en Længde af 3—400 Alen. Tykkelsen her er 4 Alen, Bredden 20—30 Alen. Det maa antages, at Stenaldermenneskene har haft deres Boliger i simple lerklinede Træhytter, der laa lidt længere tilbage mellem Dyngen og Skoven. Omtrent fra samme Tid som Køkkenmøddingerne er de Kystfund, som navnlig er gjorte ved Storebælt, og Søfundene fra laalandske Moser.

Køkkenmøddingerne taler til os om en Befolkning, der levede af

Jagt og Fiskeri, men som endnu ikke forstod at dyrke Jorden eller at slibe Flintredskaberne. Fra en senere Tid, den saakaldte *ynge Stenalder*, stammer derfor sikkert de Fund, som gøres noget længere inde i Landet, navnlig i Gravstederne. De har nemlig til Særkende, at vi her finder de fint tilhuggede og slebne Sager af Flint og andre Stenarter.

Gravstederne inddeles efter Tidsfølgen i Stendysser, Jættestuer, Stenkister og Enkelgrave.

Stendysserne er aflange eller runde Jordhøje, omkantede af mægtige Kampesten. De aflange kaldes *Langdysser*, de runde *Runddysser*. Oven paa Forhøjningerne, der i Langdysserne undertiden har en Længde af 100 til 200 Alen, findes der Stenkamre, paa Runddysserne gerne et, paa Langdysserne almindeligt to og undertiden tre. De dannes af flere *Bæresten*, der er stillede i en Kreds og dækkes af *Overliggeren*, en Sten af stort Omfang. Herved fremkommer et lavt Rum, af en Længde som en voksen Mands Højde. Baade Bærestenene og Overliggeren vender den

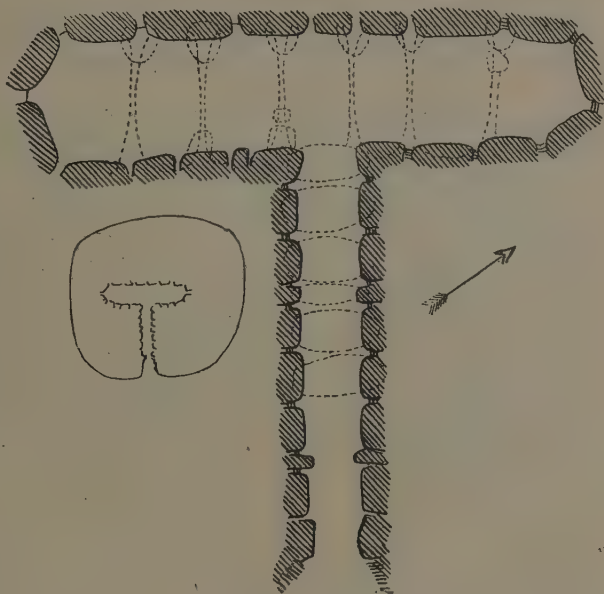

Fig. 4. Plan over en Jættestue.
(„Kong Asgers Høj“ paa Møen.)

flade Side indad, hvorimod de udvendige Sider er meget ujevne og uformelige. Disse Stenkamre var Gravsteder, og her jordfæstedes de afdøde i ubrændt Tilstand med en Del Redskaber og Smykker.

Hyppigere end Stendysserne træffes *Jættestuerne*, Stenkamre, som ligger skjulte inden i store, runde Jordhøje, der er opdyngede over dem. De minder om Kamrene i Dysserne, men er betydeligt større i Udstrækning. Mellemrummene mellem Stenene er udfyldte med mindre Sten og Fliser. Fra den sydlige eller østlige Side af Højen fører lange Stengange ind til Gravkamret i det Indre af Højen, hvor en Mand næsten kan staa oprejst. Her findes en Mængde ubrændte Lig tillige med Smykker, Redskaber og Vaaben. Man har i den Grad udnyttet Rummet, at

man, naar Gravkamret ikke har kunnet rumme flere Lig, tilsidst endog har benyttet Indgangen som Begravelse.

Nogle af de vigtigste Jættestuer, som er bevarede, findes ved Udlejre, Oppesundby, i Ullershøj ved Smidstrup, Julianehøj ved Jægerspris, alle i Frederiksborg Amt; Røddingehøj ved Fanefjord paa Møen med Dobbeltgang og to adskilte Kamre og Lundehøj i Heltborg Sogn i Ty. Den sidste har inden for det større Kammer et mindre paa 3 Alen i Firkant, og lignende mærkelige Former er ogsaa trufne paa andre Steder. Den største kendte Jættestue har en Længde af ikke mindre end 36 Alen.

Hvorledes det har været muligt for Folk, der manglede alle den nyere Kunsts Hjælpe midler, at flytte disse uhyre Stenmasser op paa

Fig. 5. Røddingehøj paa Møen.

Højene, er os en Gaade. Derfor hidrører vistnok Navnet Jættestuer fra den Forundring, hvormed Almuen saa paa dem; thi man har vel henført dem til de stærke Jætter, der slynge hele Klippestykker gennem Luften og som levede i Folkets Myter som vældige

Kæmper. Muligt er det imidlertid, at de t. Eks. har anlagt Skraaplaner af Jord op mod Højen og ved Hjælp af stærke Løftstænger væltet Stenene op ad dem, eller at de ved at skyde Smaasten ind under Overliggeren efterhaanden har hævet denne op i Højde med Bærestenenes øvre Kant. En anden Omstændighed vækker ogsaa vor Forundring. Den indre Side af Stenene, der vender mod Indgangen eller Gravkamret, er flad og jevn, medens den ydre Side er utilhugget og ujevn. Hvorledes har det været muligt for Folk, der manglede Metalredskaber, at faa Stenene bearbejdede? De maa vel have forstaaet ved afvekslende Ophedning og Afkøling at skørne Stenen, forinden de tog den under Behandling. Saa meget kan vi imidlertid slutte, at disse Folk med Omhu har søgt at værne om de dødes Fred, siden de har anvendt saa megen Møje og Anstrengelse paa Grave, samtidig med at de levendes Boliger endnu var saa tarvelige, at der saa at sige ikke er bevaret Spor af dem.

Stenkisterne er en simplere og mindre Form af Jættestuerne uden Gang ind til Kamret. Endnu mindre end disse er *Enkeltgravene*, der kun bestaar af en Række raa Sten om Liget.

Ved Siden af de menneskelige Levninger finder man i Gravene *brændte Lerkar*, ornamenterede med geometriske Tegninger; desuden særdeles simple Smykker, som *Perler* og *Knapper* af Rav, der fandtes paa Kysterne; Redskaber til Jagt, som *Spyd-* og *Pilespidser* af Flint; Fiskeredskaber som *Medekroge* af Ben og *Harpunspidser* af Flint; endelig andre Redskaber og Vaaben, f. Eks. *Knive*, *Mejsler* og *Kiler* af Flint, *Økser* og *Øksehamre* af forskellige Stenarter med borede Skaftehuller osv.

Fig. 6—7. Urner fra Stenalderen.

Det Folk, som har benyttet disse Redskaber, maa have staaet paa et lavt Dannelsesstrin. De har næppe drevet Agerdyrkning, ikke en Gang ordentlig Kvægavl, men de har ernæret sig af Jagt og Fiskeri, hvad de store Skove og Havet, som omgav Landet, ligefrem indbød dem til. Beboelsen har været stærkest paa Kysterne, thi langs Havet og Fjordene er det navnlig, vi finder Stenredskaberne og Gravstederne. Omkring i Skovene strejfede Elsdyr, Urokser og mange andre nu forsvundne Dyr. Stenaldersfolket brugte deres Kød til Føde, Huderne til Klæder og Hornene og Knoglerne til Økser, Naale og andre Redskaber. Det eneste Husdyr var endnu Hunden.

Livet har været haardt for Datidens Mennesker, der var saa slet rustede til at stride sig igennem det, og det særdeles raa Klima, der maa sammenlignes med det nuværende Vejrlig i det nordlige Norge og Sverige, bidrog yderligere hertil. Undersøgelser af de Legemsrester, der

er bevarede i Stengravene, synes at vise, at den voksne Befolkning's Levealder har været langt kortere end nu. Dette skyldes vel til en vis Grad Smitsoter, men Menneskeknoglerne viser ogsaa paafaldende hyppigt Mær-

Fig. 8. Harpunspids af Sten.

Fig. 9. Pilespids af Sten.

Fig. 10. Ravsmykke.

Fig. 11. Sav af Sten.

Fig. 12. Spydspids af Sten.

Fig. 13. Kniv af Sten.

Redskaber og Smykker fra Stenalderen.

ker af engelsk Syge og kronisk vansirende Leddegigt, der kan stamme fra fugtige Boliger, Kulde, daarlig Ernæring og lignende Aarsager, og som vidner om de Lidelser, som Livet den Gang har medført.

Uagtet Indbyggernes lave Kulturtrin, som vi nærmest kan sammen-

ligne med Beboernes af Sydhavsøerne nu til Dags, maa vi dog beundre den overordentlige Kunstfærdighed, de har lagt for Dagen ved Stenredskabernes Dannelselse og Slibning. Ogsaa Lerkarrene viser ædle Former, og til Trods for de simple Midler — Punkter og Streger, — hvormed man har arbejdet, virker deres Dekoration tit meget smagfuldt. Et tiltalende Træk, som Stengravene frembyder, er det, at Kvinder og Mænd efter Døden er blevet jordfæstede paa samme Maade; dette tyder vel paa, at de to Køn har været ligestillede i Samfundet. Gravene maa i det Hele opfattes som Slægtsgrave, der har ligget i Nærheden af Boligerne. Har man end ikke drevet Agerbrug, viser Bopladsfundene dog, at man har haft faste Boliger, ikke ført nogen Nomadetilværelse. Endelig har vist de skaal-, kors- og hjulformede Figurer, som findes indsløbne paa Gravenes Dæksten, en religiøs Betydning; man har i dem bragt Ofre til de afdøde og til Tilværelsens skjulte Magter. Saaledes har Stenalderens Mennesker ogsaa haft de første Spirer til en Religion.

Hvilket Folk — eller rettere — hvilken Race, disse Mennesker har tilhørt, kan nu ikke afgøres. Middelhøjden hos Mændene var lidt større end i Nutiden. Maalinger af Hovedskallerne i Gravstuerne har vist, at vi staar over for en Blandingsrace, saaledes at et mindre Antal Kortskaller er trængt ind i og optaget af en langskallet Befolkning. Indvandringen her til Landet er maaske først sket, efter at denne Blanding havde fundet Sted, og Danmark synes at have modtaget sin Befolkning syd- og vestfra.

Broncealderen.

Det Metal, der først er blevet benyttet, er *Kobberet*. Det frembød sig naturligt, da det findes temmelig ublandet i Jorden og er let at udsmelte og bearbejde. Da det imidlertid snart viste sig at være for blødt, søgte man at hærde det ved at blande det med lidt Tin. I Almindelighed er Forholdet: 9 Dele Kobber og 1 Del Tin. Det Metal, som fremkommer, kaldes *Bronce*, og den Tid, da man brugte dette Metal til Vaaben og skærende Redskaber, kaldes derfor Bronzealderen. Dens Begyndelse sættes til sidst i det andet Aartusinde før Kristi Fødsel (ca. 1200). Nogen Kobberalder kendes ikke i Danmark, saaledes som det er Tilfældet i Syden. Da intet af de to Metaller findes i dansk Jordbund, maatte de begge indføres sydfra, men Forarbejdningen er efterhaanden sket her i Landet, saaledes som de fundne Støbeformer viser. Det er muligt, at man har tilbyttet sig Bronze for Rav, der var meget yndet i Syden til Smykker og derfor velegnet til Eksportartikel.

Vi vender os straks til Gravhøjene, da det navnlig er i dem, vi finder

de vigtigste Levninger fra hin Tid. Men der er en iøjnefaldende Forskel paa Stenalderens og Bronzealderens Høje. Vi træffer ikke længer de store Stenkamre og Stensætninger, men mindre kredsformede Jordhøje med smaa Stenkister. Mærkelige er navnlig de Fund af Egetræskister, der er gjorte i en Række Høje (de bedst bevarede i Borum Eshøj i Aarhus Amt). Egesyren har nemlig haft den Egenskab at bevare de jord-

Fig. 14. Bronzealdershøje i Frederiks Sogn. Jylland.

fæstede paa en saa fortrinlig Maade, at vi faar et levende Indtryk af, hvorledes Bronzealderens Mennesker saa ud i Skikkelse og Dragt. Man har saa smaat begyndt paa at væve, navnlig er Kvindedragtens Hue og Bælte gjorte paa en smagfuld Maade, og man har forstaaet at farve Tøjet med enkle, men smukke Farver.

I den yngre Bronzealder jordfæstes Ligene ikke længer ubrændte. Begravelsesmaaden er blevet en ganske anden. Ligene blev brændte paa Baal, og Asken samledes i Lerkrukker, de saakaldte *Urner*, der sammen med den afdødes Vaaben og Smykker nedsattes i en lille Stenkiste, hvorover man da hvælvede en Jordhøj af samme Udseende som Stenalderens. I en saadan Høj træffer vi tidt mange Askekrukker, der antyder, at her har været en Familiebegravelse, der lidt efter lidt er blevet fyldt. Vi finder ogsaa ofte i Bunden store Stenkamre fra Stenalderen og højere oppe Askekrukker, som viser, at man har benyttet de ældre Begravelser for at undgaa det store Besvær at bygge saadanne Høje.

Fig. 15. Solvognen fra Trundholm.

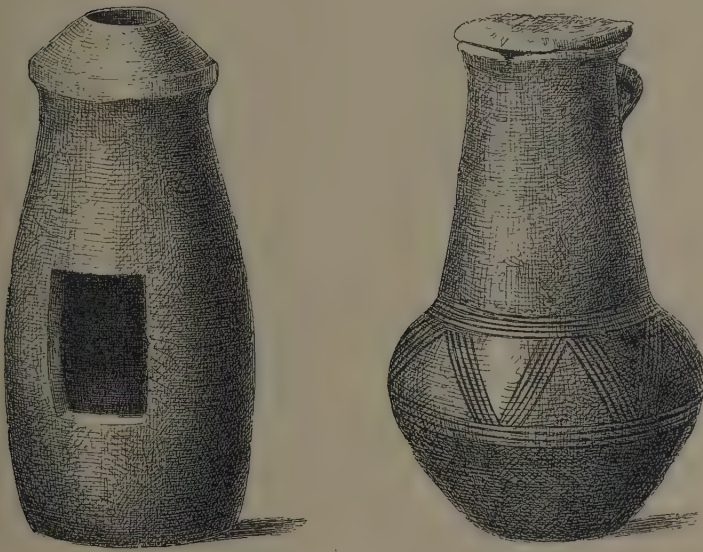

Fig. 16—17. Urner fra Bronzealderen.

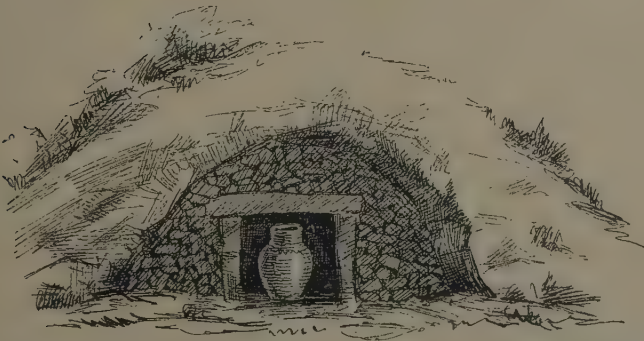

Fig. 18. Gennemsnit af et Gravkammer fra den yngre Bronzealder.

Vi kan kun ane den dybt gennemgribende Ændring, som maa være indtraadt i Befolkningens Syn paa Livet efter Døden, før man foretog en saa radikal Forandring i Begravelsesmaaden. Man har sagtens ikke længer tænkt sig, at den afdøde vedblev at føre et Slags Skinliv i Højen som „Højbo“, men man har indset, at Legemet snart gik til Grunde. „Sjælen dør derimod ikke“, lød det, „ved Baalfærden befries den fra det forgængelige Legeme; frigjort ved Ilden begiver den sig i Fred til

Fig. 19. Kvindedragter fra Borum Eshøj.

de Dødes Bolig“ (Sophus Müller). Er denne Fortolkning rigtig, vidner den om en stigende Kultur og dermed forbunden Forædling, der stemmer godt med det Billede af en højere Civilisation, vi møder i Broncealderen i Sammenligning med Stenalderen. Den mærkelige Solvogn fra Trundholm viser, at man har begyndt at danne sig Billeder af Guddommen, men at man endnu ikke har tænkt sig dem i Menneskeskikkelse. Fundene tyder ogsaa i Retning af, at man har kendt Ægteskab mellem een Mand og een Kvinde, thi ofte findes een Mandsgrav og een Kvindegrav i samme Høj.

De smukkeste Redskaber og Vaaben fra Broncealderen findes dog ikke i Højene, men i Mark og Mose, og de maa fortolkes som Depoter eller som Ofre til Guddommene. Formerne viser i den ældste Broncealder Lighed med den sidste Stenalderes Redskaber, Overgangen

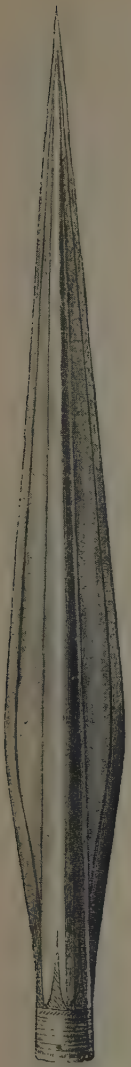

Fig. 20.
Spydspids af
Bronce.

Fig. 21.
Pilespsids af
Bronce.

Fig. 23.
Dolk af
Bronce.

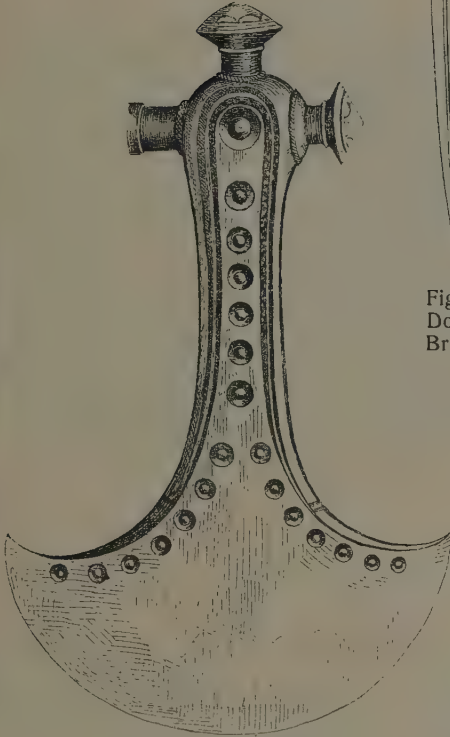

Fig. 22. Økse af Bronce.

Fig. 24.
Sværd af
Bronce.

mellem Sten- og Bronzealderen har altsaa været ganske jevn. Man staar ikke, saaledes som man tidligere antog det, over for en Indvandring af en ny sejrrig Race, men den samme Befolkning har gradvis tilegnet sig den nye Opfindelse og gjort sig den nyttig.

Det var til skærende Redskaber, man først og fremmest anvendte Broncen. Sværdene er i Virkeligheden lange Dolke, de maa paa Grund

af Materialets Skrøbelighed mere have været anvendte til at stikke end til at hugge med, og det meget korte Haandfang, der undertiden er indlagt med Guld, viser endvidere, at de maa have været førte som Dolke. Af andre Vaaben møder vi Spyd- og Pilespidser samt Økser, ogsaa i de særlige Former, som kaldes Celter og Paalstave. Formerne er slanke og elegante, ofte er Genstandenes Overflade prydet med Ornamenter, navnlig Spiraler, som er indslaaede ved Hjælp af en Punsel, som stadig flyttedes fremefter. Ved Siden af Vaabnene møder vi i Broncealderens Fund de store Bælteplader, der tidligere opfattedes som Skjolde, Ringe, Kedler,

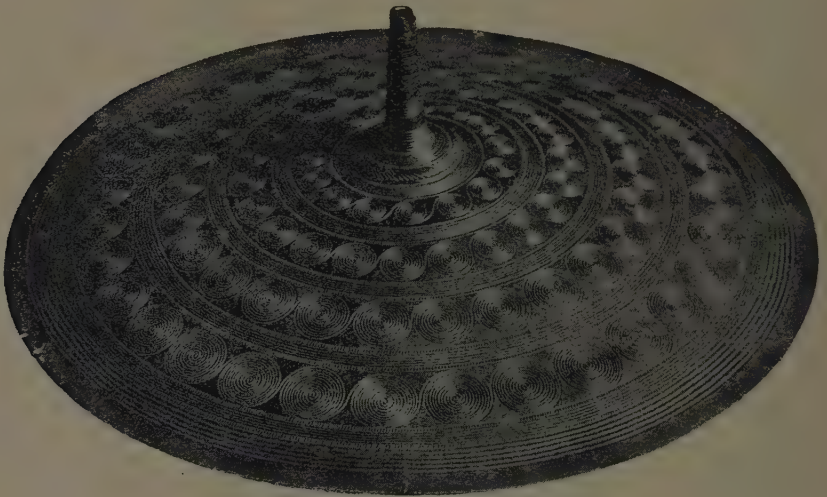

Fig. 25. Bælteplade af Bronze.

Toiletgenstande og de berømte Blæseinstrumenter, Lurerne, der vistnok har været brugte som Trompeter i Krigen og ved Gudstjenesten. Alle disse Broncesager er frembragte ved Støbning, Støbeformerne er ofte bevarede, og vidner som nævnt, om indenlandsk Industri, og Genstandene er saa vellykkede, at de staar over, hvad man har formaaet at skabe i andre evropæiske Lande inden for Broncealderens Periode. Ved Siden af Broncearbejderne møder vi ogsaa Genstande af Guld, især Arm- og Fingerringe samt Guldkar med Haandtag i Form af et stiliseret Hestehoved; disse sidste maa vel antages at have været brugte i Religionens Tjeneste.

Der kan næppe være Tvivl om, at Broncealderens Høje og Vaaben er Levninger fra en Overklasse, der under sig har haft en stor Befolkning af Trælle, som har gjort hele det lavere Arbejde, men som ikke har efterladt sig Spor i Gravene. Dette stemmer vel med de Samfunds-

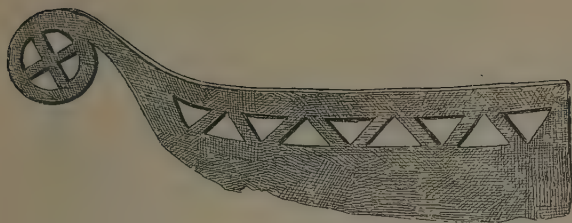

Fig. 26. Barberkniv af Bronze.

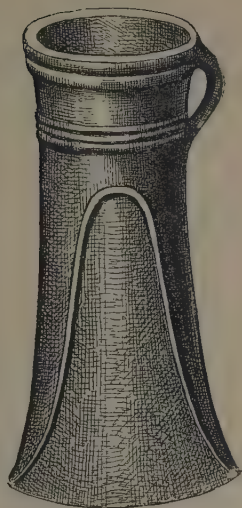

Fig. 27. Celt af Bronze.

Fig. 28. Kam af Bronze.

Fig. 29. Guldkar.

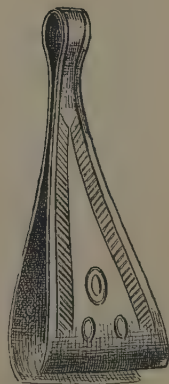

Fig. 30. Pincet af Bronze.

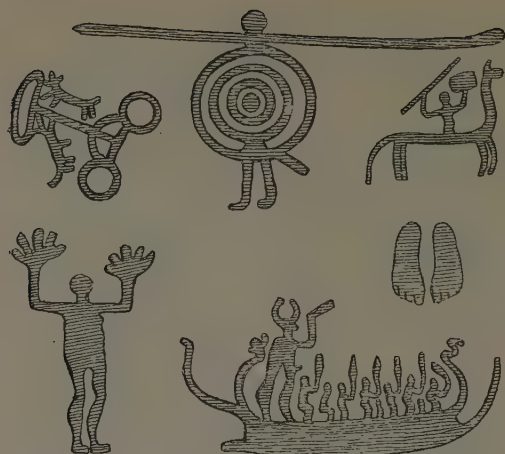

Fig. 31. Helleristninger.

heder er, hvorom Billederne taler, vil de næppe nogensinde finde deres Løsning, thi at man her skulde have at gøre med en Billedskrift, er efter det planløse Præg at dømme lidet sandsynligt. Helleristningerne fremstiller ogsaa undertiden Scener af Pløjning eller Kvægavl, saa man maa tro, at Broncealderens Folk ogsaa har haft Sans for Fredens Idrætter. At Kornavl var kendt herhjemme i denne Tid, véd vi desuden fra de Aftryk af Hvedekorn, som er fundne paa Lerkrukkerne. Da tillige Klimaet blev mildere og mildere, og Egen efterhaanden fordrev Fyrren, har Danmark i Broncealderen faaet et Udseende, der var vidt forskellig fra den ældre Stenalder. Man har taget større Dele af Landet i Besiddelse og er fra Kysterne vandret til det Indre af Landet. Først nu kan man tale om en Bebyggelse af Landet i de store Træk. De lange Højrrækker, som strækker sig gennem Jylland fra Øst- til Vestkysten med Forgreninger i andre Retninger, stammer for største Delen fra Broncetiden og ligger langs de Veje, som forbandt de gamle Bygder. Vejene selv løber af Sted paa de flade Strækninger og skyer Bakkelandet, de omgaar forsigtigt alle Naturhindringer og benytter til Gengæld alle naturlige Begunstigelser. Beboelserne søger derimod, som man navnlig ser det i Vendsyssel, op til de højereliggende, tørre Steder. Inden for og bag sig paa Højsletterne har de haft de store Skove, hvor Kvæget og

forhold, som vi finder i Norden, da den historiske Tid bryder frem. Denne Overklasse har været en Krigerstand, og den har efterladt sig Billeder af sit Liv og sin Færd i de saakaldte Helleristninger. Det er Billeder af Søslag og Landkampe, som er indgnedne paa Overfladen af jevne Sten og Klippeflader over hele Norden. For Danmarks Vedkommende findes de navnlig paa Bornholm. Gaadefulde som de Begiven-

Fig. 32. Broncelur.

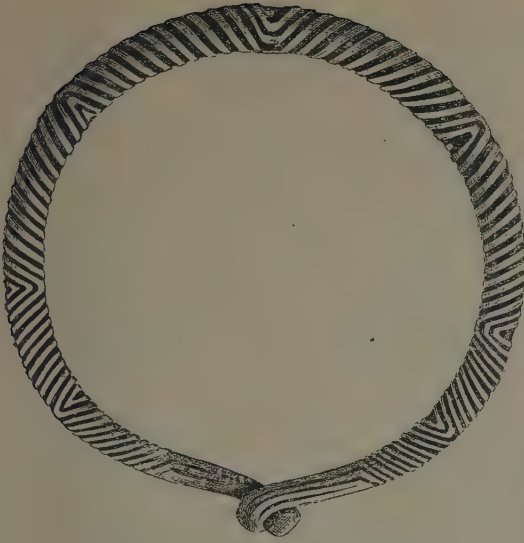

Fig. 33. Halsring.

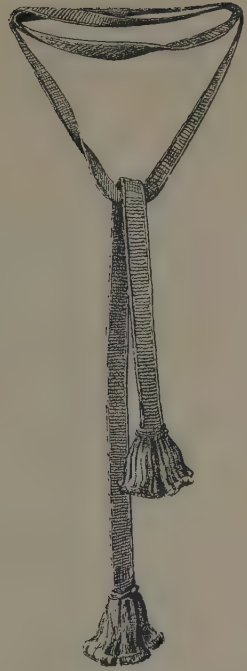

Fig. 34. Bælte fra Broncealderens Kvindedragt.

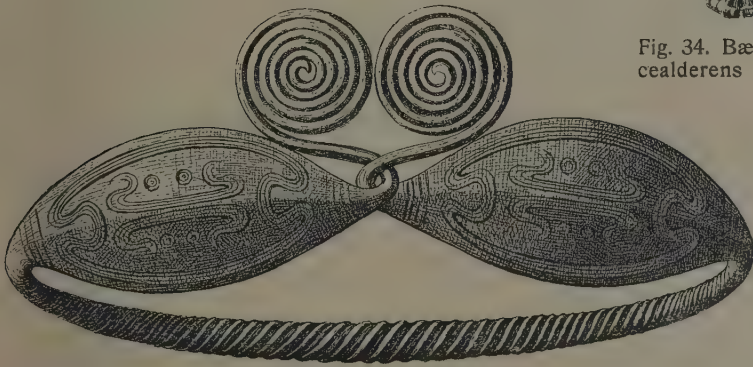

Fig. 35. Smykke fra Bronzealderen.

Svinene bekvemt kunde søge deres Føde. Ogsaa paa Havet har Menneskene nu forstaaet at tumle sig, som det fremgaar af Helleristningernes Skibsbilleder. De jyske Fund vidner desuden om en livlig Skibsfart op langs Vestkysten, maaske begrundet paa Ravhandelen. Saaledes var man allerede ved Slutningen af Bronzealderen, omtrent ved Aar 500 f. Kr., her i Landet naaet ret vidt frem i Retning af at gøre sig Naturen underdanig.

Langt fuldkomnere maatte imidlertid Redskaberne blive, da man tilsidst lærte at forfærdige dem af Jern. Dette Metal, der er langt

haardere end Broncen og kun ved meget stærk Ild lader sig udsmelte af Ertsen og med Vanskelighed bearbejde, maatte senest blive benyttet.

Jernalderen.

Vi lever for saa vidt endnu i Jernalderen, som intet andet Metal siden dets Fremkomst har formaaet at gøre det Rangen stridig ved Tilvirkningen af skærende Redskaber. Men naar Talen er om de forhistoriske Tider, bruges Ordet til at beregne Tidsrummet mellem Bronzealderens Afslutning og det Tidspunkt, mellem 800 og 1000 e. Kr., da de skrevne Kilder begynder at give os sammenhængende Beretninger om vore Stamfædres Liv.

I Jernalderen er det ikke længer i Gravene, at man finder de hyppigste og ejendommeligste Levninger af Fortidens Kultur. Gravsætningen synes i det Hele taget i den ældre Jernalder at spille en mindre Rolle end i den tidligere Tid, Gravgodset er som oftest ubetydeligt og bestaar tidt kun af en Naal eller et Spænde. Jordfæstning af brændte og ubrændte Lig finder Sted Side om Side, og Gravene udmærkes kun ved en lav Jordhøj, der let undgaar Opmærksomheden, hvis de da ikke ligger helt skjulte i den flade Mark. Det er nu paa andre Steder, man maa søge Tidens

Fig. 36. Baad fra Mosefundene.

karakteristiske Frembringelser. De vigtigste Fund fra Jernalderen er gjorte i Mark og Mose.

Jernalderen strækker sig over godt og vel et Aartusinde, altsaa ikke over synderligt længere Tid end Broncealderen. Men det er et Aartusinde, rigt paa store Begivenheder i den Verden, som omgav Danmark mod Syd og Vest. Af og til kastes der udefra et kort og knapt Strejflys ind over vore Grænser, en klassisk Forfatter omtaler vore hjemlige Forhold og nævner en Høvdings eller en Stammes Navn. Forholdet til det store Romerrige — fredeligt eller krigerisk — beherskede hele Europa. Selv de Lande, der som Danmark laa af Vejen og ikke grænsede til Romervældet, blev paavirkede deraf. Derfor gaar Udviklingen saa hastigt for sig, at man maa dele Tidsalderen i Perioder. Den ældre Jernalder falder, bortset fra en Indledning, i to Afsnit: Den romerske Periode (et Par Hundredaar paa hver Side af Kristi Fødsel) og Folkevandringstiden (fra 300 til 500 e. Kr.). Den yngre Jernalder deles paa tilsvarende Maade i den efterromerske Tid (500 til 800) og Vikingetiden (800 til 1000). Vikingetiden staar paa Overgangen til den historiske Tid og vil derfor blive behandlet for sig i et særskilt Afsnit.

Det var omtrent ved Aar 100 før Kristus, at Mænd fra Norden for første Gang kom inden for Sydboernes Synskreds, og da var det i fjendtlig Øjemed. De romerske Historikere fortæller om vilde Folkeslag, *Kimbrer* og *Tevtoner*, som pludselig kom dragende nordfra med Kvinder og Børn paa deres Vogne. Det var en virkelig Folkevandring, og man søgte Jord at dyrke inden for Romerrigets Grænser. Længe syntes Kampen mod disse frygtelige Fjender Romerne haabløs, endelig lykkedes det efter flere Aars Forløb den dygtige Konsul Marius at slaa de fremmede i forskellige Slag paa Sydfrankrigs og Italiens Sletter. Marius fik Æresnavnet „Roms tredje Stifter“, og længe efter brugte Indbyggerne i Omegnen af Valpladsen ved Aix de faldnes Ben til at bygge Gærder om Vinhaverne. Men disse Folk kom sikkert fra den jyske Halvø, hvor Navnet Himmerland (oprindeligt Kimberland) syd for Aalborg endnu er et sprogligt Minde om Kimbrerne, ligesom det er muligt, at det nærliggende Ty har Navn efter Tevtonerne.

Et Aarhundrede senere falder Romernes Gjenbesøg i Danmark. Under Kejser *Augustus* havde de omtrent naaet at lægge Landet helt op til Elben ind under deres Rige. Kejseren stræbte endnu videre. I et Tempel i Angora i Lilleasien har han efterladt en Indskrift om sit Livs Bedrifter, hvor det bl. a. hedder: „Min Flaade sejlede fra Rhinens Munding mod Øst lige til Kimbrernes Land, hvorhen aldrig før den Tid nogen Romer var naaet til Lands eller Vands. Kimbrerne, Karyderne og Semnonerne og andre germanske Folk i de Egne søgte ved Gesandter om mit og Romer-

folkets Venskab.“ — Den romerske Flaade naaede omkring Skagen ind i Kattegat, og Forfatteren Plinius har en Menneskealder senere i sin Naturhistorie optaget en hel Del (desværre nu uforstaaelige) Navne paa Folkeslag paa de danske Øer, som ved denne Lejlighed maa være blevet bekendte for Romerne. Men de indskrænkede sig til dette ene Besøg, og de indirekte Forbindelser mellem Danmark og Romerriget var under hele Kejsertiden af afgjort fredelig Art. Germanske Købmænd bragte de romerske Industrigenstande til Norden. Kar og Spejle, Statuetter og Mønter er fundne i Mængde i vor Jord og viser, at en Afglans af Middelhavslanternes Civilisation er naaet selv til vore fattige Bygder. Ikke for intet taler ogsaa vore Folkesagn om den lykkelige Tid ved Kristi Fødsel, da „Frodefreden“ herskede i Norden.

Hos den romerske Forfatter *Tacitus*, der levede omtrent 100 Aar efter Kristus og har givet en udførlig og paalidelig Beskrivelse af Germanien (Tyskland), finder vi mange Træk, der svarer til, hvad vi senere hører om Nordens Befolkning. Saaledes fortæller han, at Germanerne helst søgte deres Underhold ved Bytte og Rov i Krigen, at de opstillede deres Hær kileformet til Slag og hævnede deres Frænders Mord, hvis de ikke fik Mandebod. De tilbragte hele Dage og Nætter med Drik og Tærningespil, og ofte opstod der da blodige Trætter. Manden modtog ingen Medgift med sin Hustru, men købte hende. Og dog var de sædelige Forhold hos Germanerne gode og dannede en lykkelig Modsætning til Romernes. Ægteskabsbrud straffedes saaledes strængt. Man regnede efter Nætter og Vintre, ikke efter Dage og Aar. Disse og mange andre Træk bekræfter, at vore Forfædre var nær beslægtede med Germanerne. Mærkeligt er det, at Tacitus omtaler Gudinden Nerthus's Dyrkelse paa en Ø i Oceanet, som man har antaget for Sjælland. Men iøvrigt kan vi ikke hos ham vente nøjagtige Efterretninger om Danmark, dertil mangler han aldeles Kendskab, han kender ikke en Gang Navnet Danske eller Danmark. Folkenavnet synes først at fremglimte hos den aleksandrinske Geograf *Ptolemæus*, der levede henved 50 Aar senere og besad en for sin Tid ualmindelig Jordkundskab. Han nævner blandt de Folk, der bor paa den store Ø Skandza (Skaane?), Daukioner og Guter. I disse Ord har man troet at genfinde Navnene Daner og Goter. Hvis man tør tillægge hans Ord nogen Vægt, har Danerne den Gang haft deres Boliger i det nuværende Sydsverige, en Antagelse, der stemmer godt med den første sikre Oplysning om dem, som vi faar nogle Aarhundreder senere.

Men efter et Par Aarhundreders Forløb begynder Romerrigets Nedgangstid og Germanernes Stormløb mod Rigets Grænser. Det er *Folkvandringstiden*, og skønt Danmarks Befolkning først fik sin egentlige

Fig. 37. Krigere fra Folkevandringstiden. (Rekonstruktion efter Mosefundene.)

Folkevandring under Vikingetiden, har dog den almindelige Uro i Europa ogsaa forplantet sig til vort Land. For første Gang siden Stenalderen sporer vi en Indvandring af nye Befolkningselementer. I Mod-sætning til den tidligere Blandingsrace møder man i Gravene Mennesker af et ganske andet Udseende, med større Legemshøjde, lange Ho-

vedskaller, fremspringende Øjenbrynsbuer og lave, smalle, vigende Pander. Samme Race findes ogsaa i Nabolandenes Fund, og naar den senere atter forsvinder fra vore Grave, er Aarsagen vist, at den har været faatallig og er blevet opsuget af den oprindelige Befolkning. Man kan vistnok med Rette sætte disse Spor af en ny Indvandring i Forbindelse med de store Mosefund, der hører til Jernalderens mest interessante Levninger. Navnlig i de sønderjydske og fynske Moser (Thorsbjerg og Nydam, Vimose og Kragehul) har man fundet store Mængder af Vaaben, Smykker, Klædningsstykker, Brugsgenstande, Brudstykker af Vogne, ja i Nydam Mose i Sundeved endog to store Baade. Vi faar derigennem et levende Billede af Krigerens Udrustning i Folkevandringstiden, til Hest i Hjelm og Ringbrynje med Kastespyd i Haanden og Sværd og Fyrtoøj ved Bæltet eller til Fods, rustet med Bue, Træskjold og Sværd. Af Baadene var den bedst bevarede af Eg, den var 75 Fod lang og halvellevte Fod bred og førte 28 Aarer, altsaa et anseeligt Fartøj af Størrelse som de Nordlands-skægter, hvormed man i vore Dage driver Havfiskeri ved Lofoten i det nordlige Norge. Disse store Fund er aabenbart Minder om heftige Kampe, der har staaet i Nærheden af Findestedet, og sandsynligvis har den sejrende Part efter Slaget ofret hele Krigsbyttet til Guderne og lagt det ud paa den tørre Mose, hvor Frygten for Gudernes Straf var tilstrækkelig Værn imod at nogen Del af det skulde blive bortrøvet.

De kostbareste Levninger fra Folkevandringstiden er dog de berømte Guldhorn, der fandtes ved Gallehus i Nærheden af Møgeltønder i Sønderjylland, det ene 1639, det andet 1734. Det første var 5 Kvarter og 3 Tommer langt og vejede 6 Pund og 13 Lod fint Guld. Det andet, hvorpaa Enden var afbrudt, vejede 7 Pund og 11 Lod. De dannedes af Ringe, som var dækkede med Billeder af Mennesker, Dyr og fantastiske Skabninger. Maaske fremstillede de mytiske Scener, men at fortolke dem er umuligt, da vi mangler Kendskab til denne Tids aandelige Liv. Det sidst fundne Horn havde desuden en Runeindskrift ved Munden. Begge disse Horn, de herligste af alle vore Oldsager, blev i Aaret 1802 stjaalne paa Kunstkamret og omsmeltede. Som Erstatning har vi for faa Aar siden faaet det mærkelige Sølvkar fra Gundestrup (ved Hobro), der ligeledes er dækket med Billeder og vist ligesom Guldhornene har tjent til religiøst Brug. I det Hele har man flere Gange truffet Levninger fra Folkevandringstidens Gudsdyrkelse, saaledes en Offerplads ved Rosbjerggaard i Nærheden af Hobro. Den Gudetro har aabenbart allerede været i Færd med at danne sig, som vi senere finder fuldt udviklet i Vikingetiden.

Ved Siden af Guldet, der allerede var kendt i Broncealderen, træder i Jernalderen Sølvet frem og finder rig Anvendelse til Smykker. Ogsaa Glassager er i Folkevandringstiden blevet indførte fra de sydlige Lande;

skønnere Glaskar end dem, der er fundne i sjællandske Grave, træffer man intet Steds i Evropa. Af Glas er ogsaa Perlerne, der er forarbejdede med en saadan Kunstfærdighed, at de straalere i mange forskellige Farver. Ogsaa de Tøjprøver, som er fundne fra Jernalderen, navnlig fra dennes sidste Tid, vidner om et stort Fremskridt fra Broncealderens simple Klædninger. Vi faar allerede i Folkevandringstiden et Billede af en stor Forfinelse af det ydre Liv, og er end mange Genstande indførte fra Udlandet, er dog den mærkelige Dyreornamentik, hvormed især Vaabnene er prydede, en Skabning af nordisk Aand.

Fig. 38. Gundestrupkarret.

Det er i Folkevandringstiden, at Navnet *Danerne* først dukker frem i de historiske Kilder paa en saadan Maade, at der ikke kan være Tvivl om, at vi staar over for vore Forfædre. Ved Aar 500 nævnes de samtidigt af den græske Historieskriver Prokopios og af Frankeren Gregor af Tours. Prokop véd meget at fortælle om et germansk Folk Herulerne, der under Folkevandringen kom helt ned til hans Egne, det græske Rige paa Balkanhalvøen. Man sagde, at det havde haft sit Hjem ved Østersøens Kyster, og en Del af Folket vendte senere tilbage dertil. Men fra sit Urhjem var Folket fordrevet af Danerne. Det er da vel ved denne Tid, at den danske Stamme er brudt op fra sine Boliger i Skaane og Sydsverige og har gjort sig til Herre over Øerne og Jylland. Det er troligt, at de store Mosefund er et Minde om denne Kamp. I Aaret 515 fortæller Gregor af Tours om et Tog af Danerne under deres Konge Chochilaicus (Hugleik) til Frislands Kyst. Det er det første Vikingetog, vi her hører tale om, endog før den egentlige Vikingetid. Danerne er

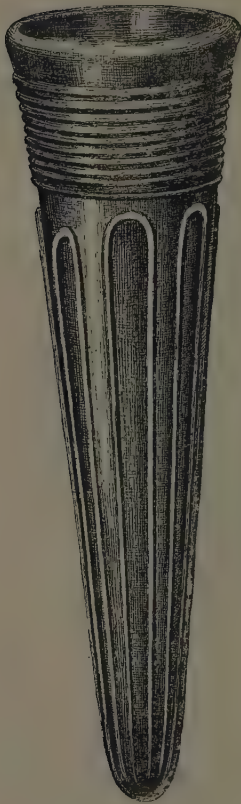

Fig. 39. Glaskar.

Fig. 40. Guldhorn.

saaledes ikke blevet staaende ved den første Erobring, det Land, som endnu bærer deres Navn, men de har udbredt sig endnu videre, ud over Havet. Toget til Frisland gik til en Begyndelse godt, de fleste havde allerede indskibet sig med et rigt Bytte, og Kongen sad tilbage paa Strandbredden, omgivet af en mindre Del af Hæren. Da blev den overfaldet af den indfødte Befolkning, Kong Hugleik selv faldt med sine bedste Mænd. Mindet om det ulykkelige Tog levede længe, det omtales saaledes i det angelsachsiske Beowulfsdigt, der handler om Forholdene i Norden ved Aar 500. Som et ilde Varsel klinger det for os, at første Gang vort Folk træder frem i Historien, er det for at høste Nederlag.

I Beowulfsdigtet tales der ogsaa om Kong Roar i Borgen Hjort ved Lejre paa Sjælland, og der er næppe Tvivl om, at baade han og hans Brodersøn Rolf, der senere bliver saa omtalt i Vikingetidens Sagn, er virkelige Personer, og at Sagnene rummer en historisk Kærne. Kampene mellem Danerne under Lejrekongerne og Hadbarderne, som kommer sydfra og vil erobre det nyvundne Rige, omtales i Kvadene og synes at have været langvarig og haard. Men Danskerne sejrer, og da Vikingetiden begynder, staar de som det førende Folk i Norden. Danmark er eet Rige, og „Danevældet“ strækker sig langt ud over det nuværende Danmarks Grænser. „Viken“ 3: Bygderne om Kristianiafjord og Dele af Venden lyder allerede da under Danekongens Herredømme.

Folkevandrings tiden har saaledes været et betydningsfuldt Afsnit i vort Folks Fortid. Dette gælder ogsaa om Fredens Gerning. Tilvæksten i Befolkningen synes at have været stor under hele Jernalderen; nye Dele af Landet, som hidtil laa unyttede hen, er tagne i Brug. I Vendsyssel begynder saaledes Dyrkningen af de flade Hedestrækninger, man har der fundet Bopladser fra Jernalderen, og paa Bangsbofladen endog Rester af de underjordiske „Jordhuse“, som omtales i Sagaerne. Man maa vel rettelig opfatte Danerne som en mindre Stamme, under hvis Herredømme en Række andre Stammer har staaet. De arkæologiske Fund antyder saaledes, at der i Nordjylland har boet en Stamme, i de nuværende Aarhus og Randers Amter en anden, men beslægtet Stamme o. s. v. Man har her fremkastet den Tanke, at vi her skulde spore Rester af Kimbrenne og andre Folk, som vi mødte i Romernes Historie. Hvorledes det nu forholder sig hermed, er det sikkert, at Jylland har sit folkelige Særpræg, men om Kampe mellem Daner og Jyder véd vi paa den anden Side intet. Da Historien begynder ved Aar 800, er Danmark eet Rige, og aldrig siden da har det været delt saaledes, at Halvøen og Øerne dannede to Riger.

Fra den *efterromerske* Tid (c. 500—800) er kun faa interessante Fund gjorte; bemærkes skal det, at Ligbrændingen efterhaanden synes

at være gaaet af Brug, og at Jordfæstelsen af ubrændte Lig igen maa være blevet Skik, først paa Øerne, senere i Jylland. Efterhaanden begynder man atter at rejse Høje over Gravene, dog lavere og uanseligere end i Sten- og Bronzealderen.

Med Vikingetidens Begyndelse træder vi ind i et nyt Tidsrum, der kan belyses fyldigere og mere indgaaende end noget tidligere. Ikke blot om Befolkningens materielle Liv, ogsaa om Begivenhederne og om det aandelige Liv faar vi nu Kundskab. Der er derfor Grund til at behandle denne Tid for sig mere indgaaende; som Overgangstiden mellem Heden- skab og Kristendom har den desuden sin særlige Interesse.

Fig. 41. Sølvring.

Fig. 42. Lorenz Frølich: Lofnmaleri paa Frederiksborg Slot.

ANDET AFSNIT

DEN INDRE TILSTAND I VIKINGETIDEN

Land, Samfund og Folk.

Vi staar i Begreb med at forlade Hedenskabets Tid. Men inden det forsvinder, vil vi samle dets spredte Træk til et Billede af det Liv, der rørte sig i Folket i Oldtidens fjerne Dage — hint Liv, hvoraf de senere Tiders har udviklet sig, om end paa mange Maader forandret og paa-virket ved nye aandelige Kræfter.

Vi vil da først betragte Skuepladsen derfor og erfare, hvorledes vort Lands Udseende var omkring Aar 800—1000 i Overgangstiden til Middelalderen.

I. Landet.

I Løbet af Jernalderen var Folkemængden tiltaget betydeligt, og Agerdyrkningen var blevet mere almindelig; det var derfor nødvendigt at rydde en Del af Skovene ved Ild. Paa den ryddede Mark rejste der sig Landsbyer, anlagte hver af sin Slægt. Landsbyerne bestod igen af træbyggede Familieboliger, *Bol*, Gaarde med deres Tilliggende af Jord. De laa samlede om en aaben Plads, *Forten*, hvor to Veje krydsedes. Paa For-

ten fandtes Gadekæret, hvorhen Landsbyens Kvæg dreves ved Aftens-tide, og her stod ogsaa *Bystævnet*, en Kreds af flade Sten, lige saa mange i Tal, som der fandtes Gaarde i Landsbyen.

Det enkelte Bols Agerjord laa aldrig samlet ved Gaarden, men bestod af enkelte Stykker, der laa adspredte omkring i Bymarken. Den blev nemlig ikke inddelt i lige store Stykker, men efter Jordbundens Godhed og Beliggenhed, saa at hver Bonde fik et lige stort Stykke af hver Slags Jord: Delingen skete ved *Rebning*, da man brugte Reb til at afsætte Maalene med i Stedet for Maalekæder, og Gaardens Mark kom saaledes til at bestaa af en Del aflange Strimler, beliggende hist og her i Bymarken. Denne Beliggenhed bevirkede, at man dyrkede Jorden i *Fællesskab* d. v. s. man pløjede, saaede og høstede samtidigt, en Skik, der vel stammer fra, at man oprindeligt ogsaa havde ejet Jorden i Fællesskab, og som har vedvaret indtil Slutningen af forrige Aarhundrede. Forhandlingerne om Fællesskabets Udøvelse fandt Sted paa Bystævnet, hvor Gaardmændene tog Plads paa Stenene, og den ældste af dem ledede Drøftelsen.

De store uopdyrkede Strækninger, der laa uden for Bymarken, kaldtes *Almindinger* eller Oredrev og benyttedes i Fællig af Bønderne til Græsning, hvis de da ikke var skovklædte og tjente til Træhugst og Svin paa Olden. Opdyrkede nogen Bonde et Stykke deraf, da vedkom det ikke længer Fællesskabet, men det blev hans særskilte Ejendom. Et saadant Stykke Land kaldtes *Ornum*. Udenfor Fællesskabet var ogsaa en indhegnet Mark, der laa umiddelbart ved Bolet og kaldtes *Toften*.

Naar man fra Landsbyen opdyrkede afsides Egne, og der i disse anlagdes nye Landsbyer, kaldtes den oprindelige By *Adelby* eller Hovedbyen i Modsætning til de fra dem anlagte *Torper*.

Mange Landsbynavne henviser endnu ved deres Endelser til Landets første Opdyrkning. Ældst er vistnok de, som ender paa Ordet —løse, som betyder Eng og vidner om Kvægavlens Betydning paa denne Tid, eller paa —lev, der maaske betyder Arv. Den Slags Navne findes oftest paa Øerne og næsten ikke i visse Dele af Jylland. Som Eksempler kan nævnes Landsbyer som Vanløse, Harlev og Vemmeløv. Det er Byer, som hører til Landets allerstørste, de som anlagde dem, har aabenbart kunnet vælge de bedste Stykker af Landet for sig. At Jylland dog ikke laa ubebygget hen paa samme Tid, har allerede Højrækkerne lært os. Ikke meget senere end disse Navneformer er Endelserne —um (= Hjem?: Gudum, Farum, Husum), —inge (Bjerring, Revninge) og de saa udbredte Landsbynavne paa —by og —sted. I Modsætning til de tidligere træffer vi disse over hele Landet, og de peger paa den fremskridende Sammensmeltning af Landsdelene. Endnu i den hedenske Tid møder vi endelig det sidste Hold af Navne i de mindre Udflytterbyer, paa

—torp (—strup, —rup, —drup, —trup), —toft, —bol og —tved, som betyder Skov. Det var disse sidste Navneformer, som var almindelige blandt Danerne i Vikingetiden, og som de derfor tog med sig for at anvende dem paa deres Nybygder i England og i Normandiet.

Danmark betyder Danernes Mark. Mark synes at betyde Grænsemærke, og man er vel saa gaaet over til at lade det betyde det Omraade, som Grænserne indesluttede. Danmark deltes i tre „Lande“: Jylland (med Fyn), Sjælland og Skaaneland.

Handelen fremkaldte snart Handels- og Markedspladser, især ved Havet, hvor der fandtes Havne eller Fjorde. Saaledes opstod der Købstæder, af hvilke mange har en meget høj Alder, som Skanør, Roskilde, Ringsted, Odense, Viborg, Ribe og Hedeby. Men de har næppe naaet nogen synderlig Størrelse i den ældre Tid, naar undtages Hedeby, der baade var Grænseby og Gennemgangsled for Handelen mellem Østersølandene og Frisland tværs over Sønderjylland.

Jylland inddeltes i *Sysler*, (af Ordet Syssel, Embede); de svarer til vore Amter og synes i sig at gemme gamle Folkenavne. Himmersyssel har saaledes Navn af Kimbrerne, Harsyssel (syd for Lemvig) af Harderne. Hele Landet deltes i *Herreder*, der egentlig betyder Samlinger af hundrede Familier eller hundrede Krigere. Ogsaa deres Oprindelse ligger saa langt tilbage i Tiden, at den unddrager sig sikker Kendskab.

Det gamle Danmark var større end nu, thi de skaanske Landskaber hørte dertil. Det udgjorde da omtrent halvtolvtehundrede Kvadratmile. Dets højre Arm var Sydspidsen af den skandinaviske Halvø; den venstre, den jyske Halvø, var landfast med Tyskland. I Midten laa Danmarks Hjerter, Øerne, som adskiltes fra den jyske Halvø ved *Medelfarsund* og fra Skaane ved *Øresund*. Storebælt hedder i ældre Tid kun „*Bælt*“. Derimod er Navnene *Kattegat* og *Skagerak* langt senere og vistnok givne af hollandske Sømænd. Forbindelsen mellem de enkelte Landsdele kunde kun ske til Søs, og det af Have, Bugter og Fjorde omslyngede Land frembød overalt ypperlig Lejlighed til Søfart. Det var Havet, som bandt Danmark sammen, ligesom i Oldtiden Hellas, og det dannede desuden den letteste Forbindelsesvej. Derimod var det vanskeligt at komme frem til Lands paa Grund af de slette Veje og de mange Naturhindringer.

Skaanes Navn kan maaske udledes af Landets Beskaffenhed; det var et „moradsigt“ Land, fuldt af Aaer og Søer. I Oldtiden synes det at have været ret stærkt befolket og vel dyrket. Mod Nord strækker det den stejle Bjergryg Kullen ud i Kattegat, det sidste Mærke af den skandinaviske Bjergnatur. Mod Nordøst dannedes Grænsen til Sverige af uhyre Skove og Moser, gennem hvilke der ingen banede Veje gik. Her var der saaledes Tale om en naturlig Grænse. Landet selv har mod Syd og Vest

Slettenaturen tilfælles med Danmark, til hvilket Rige det ogsaa hørte fra den fjerneste Tid. Forbundet med det var de to lange smalle Kyststrækninger Halland og Bleking, som det udsendte mod Nord og Øst. *Halland*, det stenige Land, strakte sig mod Nord til Gøtaelv, hvor de tre nordiske Rigers Grænser den Gang stødte sammen, og hvor der af den Grund flere Gange er holdt vigtige Sammenkomster af de nordiske Konger,

Fig. 43. Kort over Lejreegnen.

især i Kongshelle, der laa nord for Elven paa norsk Grund. Mod Øst strakte *Bleking* med sine talrige Skær sig hen imod Kalmarsund. Brømsaaen dannede her Grænsen mod det svenske Småland. I *Bleking* fandtes den berømte *Runamosten*, hvis mærkelige Tegn, der ligner Runeskrift, allerede Sakse omtaler, og det i temmelig overdrevne Ytringer, naar han fortæller, „at den snart fører over høje Fjelde, snart gennem dybe Dale.“ En sort Stenmasse, Trap, slynger sig med Slangebugtninger i en Længde af 34 Alen langs med Klippens Overflade; dens Bredde er ved den ene Ende en Alen, men bliver straks derpaa en halv og aftager lidt efter lidt, indtil den ender i en Spids. I denne smalle Masse, der paa begge Sider

skarpt begrænses af to fortløbende Linjer, findes en Mængde besynderlige Tegn, som man har anset som Runer og efter Sakse tillagt Harald Hildetand før Slaget paa Braavallahede. Men allerede paa Sakses Tid var disse Tegn saa utydelige, at de Mænd, som Valdemar den Store sendte derhen for at læse og afskrive dem, aldeles ikke kunde finde ud af dem. De nyere Undersøgelser har erklæret det Hele for et højst mærkværdigt Naturspil; alle hine forunderlige og forvirrede Streger og Mærker, som slynger sig i hverandre, og som har været Genstand for de lærdes skarp-sindigste Formodninger, bliver da kun tilfældige Revner, Klippen selv har slaet.

Over Øresund, hvis Rigdom paa Fisk var saa stor, at man kunde fange dem med de bare Hænder, kommer vi til *Sjælland*, *Søland*, hvis Skønhed Sakse berømmer, og hvis store Frugtbarehed og rige Afgrøde Adam af Bremen omtaler. Dog var endnu store Strækninger og især Landet mellem Iseljord og Øresund bevokset med tætte Skove. *Isefjord* har i Oldtiden gaaet højere op i Landet end nu, uden Tvivl helt op til det gamle Kongesæde *Lejre*, og har sandsynligvis ogsaa haft flere Forgrevninger end nu. Jordbunds Undersøgelser har i den nyere Tid bekræftet dette og vist, at *Lejre* har haft en meget gunstig Beliggenhed som Vikingsæde. Der var den Gang to Udsejlinger derfra, nemlig ned ad *Lejre Aa* og *Kornerup Aa*, som den Gang har været *Fjorde*. Den sidste havde atter to Udløb gennem *Kattinge Sø* og *Boserup Aa*. Længere nede ved *Roskildefjord* var der uden Tvivl en Udsejling syd om *Skibby* gennem *Vejleaa*, saa at *Hornsherred* altsaa har været en Ø; det samme gælder om *Selsø* ved en Vandforbindelse mod Nord gennem *Søen*. Heraf fulgte, „at en Fjende, naar han ikke var nøje bekendt med Lokalforholdene, maatte forvirres ved de talrige Sunde, og at han, naar han omsider naaede en af de smalle *Fjorde*, som førte til *Lejre*, var udsat for idelige Angreb fra de omkringliggende Højder, medens *Skibene* fra *Lejre* kunde undslippe gennem en anden *Fjord*“. *Sjælland* kan saaledes antages tidligere at have bestaaet af flere Øer, og det gælder om denne Ø, som i det Hele om de andre danske Landskaber, at de i den tidligste Oldtid har haft et noget andet Udseende end nu, da *Fjordene* har skaaret sig dybere ind i Landet, end de nu gør, men senere har draget sig tilbage.

Det senere Kongesæde blev *Roskilde*, efter Sagnet anlagt af Kong Roar. En ældgammel Stad var ogsaa *Ringsted*, hvis Omegn er rig paa Sagn, deriblandt Sagnet om *Hagbard* og *Signe*, der henføres til *Sigersted*, skønt det ogsaa knyttes til flere andre Steder i Norden.

Det frugtbare *Fyn* havde i *Odense* en By, som Sagnet fører op til *Odin* selv, der under sin Indvandring i Norden skulde have opslaaet sin Bopæl her. Rimeligere er det, at *Byen* har været et Sæde for Odinsdyr-

kelsen, ligesom Øen *Thosland* for Guden Thors. *Langeland* og *Laaland* (Lavland) har Navne efter deres Beskaffenhed.

Det danske Hovedlandskab var Halvøen *Jylland*, der strakte sig ned til Ejderen, Danmarks ældgamle Grænse. Naturen var her, især mod Nordvest, haardere og strengere end paa Øerne, og Folket lignede Naturen; det var djærvt og stridbart. Dog skildrer Adam af Bremen Landet med for mørke Farver, naar han fortæller, at det er ufrugtbart, fuldt af Skove og øde Heder, kun dyrket i Eggen ved Ejderen; Kysterne er ubeboede af Frygt for Sørøvere. Han tilføjer nemlig straks efter, at hvor Havet skærer sig ind med Fjorde, ligger der store Byer. Den nordlige Del af Landet dannede en Ø eller maaske flere Øer, da Vesterhavet og Limfjorden den Gang ligesom nu var forenede, rimeligvis ikke blot gennem den smalle Sandtange ved Harboøre, men ogsaa paa flere Punkter i disse Egne, hvor hele Jordbundens Beskaffenhed antyder en saadan Forbindelse. Her laa to af Jyllands Sysler, nemlig *Vendsyssel* med de stridbare, frihedselskende Vendelboer, og *Ty* med Kongsgaarden Sjørind. I disse afsides Egne har Hedenskabet uden Tvivl holdt sig temmelig længe. Syd for Limfjorden laa *Harsyssel*, *Sallingsyssel*, *Himbersyssel*, *Omun-gærsyssel* med det ældgamle Tingsted Viborg (Helligdoms Bjerg) og det noget yngre Randaros (Randaas o: Gudenaas Munding). Derpaa fulgte *Aabosyssel* med Aros (Aamunding, Aarhus), *Lofræths*, med Horsnæs (af Hors, en Hest) eller Hothersnes, Horsens, *Jellinge*, med det berømte Kongesæde, *Alminds*. og *Varviths*. med Ripæ, Ribe, den Gang en betydelig Stad med Handel paa England, Frisland og Saksland. Sønderjyllands tre Sysler vare *Barvith* (Bjert), *Ellum* og *Istath* (Isted), hvor Hedeby ved Slien stod i Handelsforbindelse med Øst og Vest. Hele Vestkysten havde den Gang et ganske andet Udseende. Landet strakte sig længere ud i Havet, men en stor Del af *Utland*, som var beboet af Friserne, er til forskellige Tider bortskyllet af Havet, og kun enkelte mindre Øer er tilbage, der ligesom en Dæmning bryder Bølgenes Magt.

II. Samfundet.

Befolkningen.

Egentlig gaves der kun een Stand i det gamle Norden, nemlig *Bondestanden*. *Trællene* havde aldeles ingen borgerlige Rettigheder. De kunde hverken slutte Køb eller Salg, ikke tage Arv, gaa i Borgen eller aflægge Ed for Retten. Ejeren kunde behandle dem, som han vilde, ja endog dræbe dem, om han fandt det for godt. De havde ikke mere Ret end Husdyrene; blev en Træl dræbt, betalte Drabsmanden blot Ejeren hans Værdi. Begik Trællen en Forbrydelse, maatte hans Herre betale Bøder-

Fig. 44. Lorenz Frølich: Ríg gæster Trællen.
(Tegning til „Den ældre Eddas Gudesange“.)

ne. Han maatte besørge alle de laveste Forretninger i Huset, de Arbejder, der var under den fri Mands Værdighed. Paa Grund af denne usle Stilling var Trællene yderst foragtede, og man kunde ikke bruge noget værre Skældsord end Træl. Dem tillagdes alle de værste Laster, Fejghed, Lumskhed, Troløshed, kort sagt hele den lave Tænkemaade, som Nordboen saa dybt foragtede. Om ogsaa en fribaaren forklædte sig som Træl, mente man dog straks at kunne kende ham paa hans ranke, frie Holdning, hans aabne Blik og hans mandige Tale. Dog finder vi ogsaa Spor til, at den ædle, højmodige Herre behandlede sine Trælle med Mildhed og Menneskelighed, naar de tjente ham med Hengivenhed og Troskab. Undertiden gav han Trællen Frihed, enten som Belønning for lang tro Tjeneste, eller fordi han havde reddet hans Liv fra en betydelig Fare. Ellers fik Trællen kun Frihed ved at løskøbe sig eller blive løskøbt af andre; men selv da opnaaede han først de samme Rettigheder som den fribaarne, naar han blev optaget som Medlem af Slægten.

Hvorfra Trællestanden har sin første Oprindelse, er uvist. Maaske

var Grundlaget en oprindelig Befolkning, der maatte bøje sig under sejrige Indvandrere. Den vedligeholdtes ved sit eget Afkom, der var fødte Trælle, ved Krigsfanger og ved Forbrydere, som blev idømte Trældom i Stedet for Dødsstraf. Synderligt stort har Trællenes Antal næppe nogensinde været, undtagen i den Tid, da Vikingerne hvert Aar bragte nye Flokke til Hjemmet.

I et af Eddadigtene, *Rigsthula*, fortælles det, at de forskellige Stænder har deres Oprindelse fra Guden *Hejmdal*, der foretog en Vandring paa Jorden under Navnet *Rig*. Her skildres Trællen som mørkladen og grov af Hud, med tykke Knoer, plumpe Hænder, gustent Ansigt, kroget Ryg og lange Hæle. Han ægter Trælkvinden, der kommer vandrende med klodset Gang, med Vabler under Fødderne, med solbrændte Arme og hængende Næse. Deres Afkom spreder Gødning paa Marken, røgter Svin og Geder og skærer Tørv. Den *fribaarne*, som kaldes Karl, er lys-haaret og rødhusset. Han lærer tidlig at forfærdige Plove, tømre Huse, bygge Lader og køre Plov. *Jarlen* derimod har Øjne, der tindrer som Slangens; „han lærte at spænde Buen, kaste Spydet, svinge Sværdet, spore Hesten, jage og svømme. Han rødgede Marken med Blod og vand Lande i Kamp“. Digtet fremstiller altsaa en Inddeling i tre Stænder: Trællenes, Bøndernes og Jarlernes; den sidste var den ædleste, og at den udsprang Kongeætten.

Den frie Mand kaldtes *Bonde*, egentlig boende, den som har fast

Fig. 45. Lorenz Frølich: Bondesønnen. (Tegning til „Den ældre Eddas Gudesange“.)

Fig. 46. Lorenz Frølich: Høvdingen og hans Hustru.
(Tegning til „Den ældre Eddas Gudesange“.)

Bopæl og Ejendom. Han levede i en hæderlig og uafhængig Stilling paa sin Gaard og afgjorde som Overhoved for Familien alle Uenigheder, der opstod i den. I de offentlige Anliggender havde han en afgørende Stemme paa Tinge, thi Kongen kunde ikke tage nogen Bestemmelse uden Bøndernes Samtykke. Nogen særlig Præstestand fandtes ikke, inden for de enkelte Familier ledede Husfaderen selv Gudstjenesten. Over de almindelige Bønder hævede derimod visse *ansete Slægter* sig, udmærkede ved højere Drabsbøder. Det var Høvdingernes Klasse, som uden at nyde højere borgerlige Rettigheder end den almindelige Befolkning, dog ved sin Anseelse havde større Indflydelse, naar vigtige Spørgsmaal skulde afgøres.

Ting- og Retsvæsen.

Enhver fri Mand mødte væbnet paa *Tinge* eller i Folkeforsamlingen, der holdtes under aaben Himmel paa en Plads, der var omgivet af de hellige Asketræer, eller paa en Høj, der var omsat med Stene. Saadanne Forsamlinger kaldtes *Landsting*, de dannede Samlingspunkter for større

Landsdele og holdtes for Jylland i Viborg, for Sjælland i Ringsted og for Skaane i Lund. Senere hører vi ogsaa om Landsting for mindre Landsdele, som Sønderjylland og Langeland. Alle offentlige Anliggender blev afhandlede paa Landstinget, og Afgørelsen beroede paa Befolkningens Stemme. Her bestemtes Krig og Fred, gaves Love og valgtes Konger. Vest for Viborg fandtes der saaledes ude i Lyngen en stor Sten, Danæryg kaldet, paa den stod Kongerne i den ældste Tid, naar de hylledes. Folket tilkendegav sit Bifald ved Vaabengny, idet man slog Sværdet mod Skjoldene, og sin Uvilje ved Knurren. Skønt man mødte væbnet paa Tinge, blev Tingfreden dog sjældent brudt, thi Voldsomheder betragtedes som en Krænkelser af det hellige Sted og straffedes som den største Forbrydelse med Landflygtighed eller Død. Det var imidlertid ingenlunde alene offentlige Anliggender, der afgjordes her. Her forhandlede Mand og Mand imellem om Arvesager, Køb og Salg, Ægteskaber o. s. v. Alt sligt fik større Gyldighed og Højtidelighed, naar det blev foretaget i en stor Forsamling i mange Vidners Overværelse. Her strømmede ogsaa Købmænd sammen fra fjerne Steder og benyttede den gunstige Lejlighed til at handle; her søgte Vennen sin Ven og bad ham om Raad i en eller anden Forlegenhed.

Hele *Retsplejen* foregik desuden paa Tinge. Men i Retssager benyttede man to Slags Ting; ved Siden af Landstinget, hvor de større Sager, som kunde falde ud til Dødsstraf eller Fredløshed, paadømmes, ogsaa for mindre vigtige Sager *Herredstinget*, som holdtes paa en Høj midt i Herredet. Paa Toppen fandtes nogle store Sten, hvorpaa der lagdes fire Planke, Stokkene, til Sæde for de ældste og fornemste, uden om stod Tingalmuen, inden for Stokkene havde Sagens Parter, Vidnerne og Kongens Embedsmand deres Plads. Om nogen egentlig skrevet Lov kan der ikke have været Tale; thi den var meget simpel og bestod kun af nogle Vedtægter, som var lette at huske. Kongen havde ingen Del i Lovgivningen. Disse Bestemmelser var gennemgaaende milde og idømte kun Pengebøder for almindelige Forbrydelser, endogsaa for Drab. Men i det sidste Tilfælde kunde det hænde, at Bøderne ikke blev modtagne, naar Slægtningene foretrak Blodhævnen og ikke vilde „bære den dræbte i deres Pengepung“. I øvrigt var det kun nogle enkelte vanærende Forbrydelser, der straffedes med Død, Trældom eller Landsforvisning, som Tyveri og Snigmord. Den, der havde fældet nogen i Kamp, maatte straks angive Drabet ved det nærmeste Sted, dersom han ikke vilde anses for Snigmorder.

Tingstederne vare tillige Offersteder, da man indledede de vigtige Forhandlinger med *Ofre*; disse udgjorde i det hele den vigtigste Del af Gudstjenesten i den hedenske Tid.

Gudsdyrkelsen.

Ofringerne forrettedes i Begyndelsen under aaben Himmel paa frie Pladser i Lunde eller paa Høje. Offerdyret slagtedes af Præsten eller *Goden*, der i Reglen var en anset Høvding, og Blodet løb ned i en Aabning i Jorden. Den indhegnede Plads var lyst i Fred og kaldtes *Ve o: hel ligt Sted*, Helligdom.

Siden holdtes Gudsdyrkelsen i Templer, de saakaldte *Hove* eller *Gudehuse*, der laa midt i Lundene. De var af Træ og havde Billeder af Guderne, som var rigt smykkede med Guld og Kostbarheder. Man ofrede sædvanlig Dyr, især Heste, Tyre og Faar, i den ældste Tid ogsaa Mennesker, navnlig Krigsfanger, Trælle og Forbrydere. Biskop Thietmar

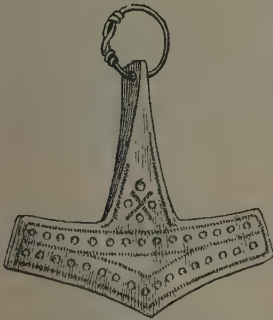

Fig. 47. Hammertegn.
(Hængesmykke.)

Fig. 48. Krigere fra Vikingetiden.
(Stykket er fundet paa Öland i Sverige.)

af Merseburg fortæller i sin Krønike (fra omtr. 1015), at Danerne hvert niende Aar i Januar Maaned kom sammen i Lejre og ofrede til deres Guder 99 Mennesker og lige saa mange Heste, Hunde og Haner. Naar man havde ofret eller, som det kaldtes, *blotet*, spaaede Goderne af Indvoldene og stænkede Blodet paa Templets Vægge, paa den hellige Ring paa Alteret, paa Gudebillederne og de tilstedeværende. Saa kogte man Kødet i Offerkedlerne, der hang over den Ild, som brændte midt paa Gulvet, og man nød det siden ved det Gilde, der afsluttede Højtideligheden. Her udbragtes Skaaler for Guderne, Kongen og et godt Aar, ofte forenede med Løfter, og sædvanlig sluttede der sig hertil andre Festligheder og Fornøjelser som Lege og Sang.

Den største Fest var *Julefesten*, da man bragte Guderne Offer til Tak for det henrundne Aar. Da samledes Venner og bekendte og levede i Fryd og Gammen med hverandre. Der sparedes ej paa Øl og Mjød, men

Hornet tømtes hyppigt, thi Gæstfriheden kendte ingen Grænse. I Forbindelse med Julen stod *Midvinterfesten*, da man ofrede for det næste Aars Afgrøde, især den hellige Galt til Frej, Frugtbarhedens Giver.

Kongen.

Kongen kaldtes ogsaa *Drotten*, et Navn, der endnu er bevaret i Ordet Dronning. Ligesom han beklædte ogsaa hans fornemme Høvdinger Præsteembederne, som gav megen Anseelse. Han var dog først og fremmest Anfører i Krig, det var det egentlige Grundlag for hans Magt. Derfor opbød han Folket til Leding. Angreb Fjender Landet, sendte han *Hærpilen* eller *Budstikken* omkring fra Gaard til Gaard. Den var et Spyd, som var svedet i den ene Ende, for at betegne den Straf, hvormed man truede enhver, der ikke mødte efter denne Opfordring. I Fredens Dage var det ligeledes Kongens Pligt at værne om den indre Fred og Orden. Han var det eneste Led, der holdt sammen paa Riget.

Hans Magt var i øvrigt meget indskrænket, thi enhver Afgørelse laa i Folkets Hænder, og det kom derfor an paa, hvilken Yndest og Anseelse han kunde erhverve i Landet. Egentlige Skatter kunde Kongen ikke paalægge; dog havde han ikke ubetydelige Indtægter. Naar man var vendt tilbage fra Leding, tilfaldt den bedste Del af Byttet og Løsepengene ham. Rundt om i Landet havde han meget Krongods og mange Kongsgaarde, som han lod bestyre af Fogder, og hvoraf han drog Indtægter. Med Tiden fik han ogsaa alt *herreløst Gods*, som *Almindinger* (de øde, ubeboede Strækninger), opdrevet *Vrag*, *Danearv*, eller død Mands Gods, hvortil der ingen Arvinger var, og *Danefæ* eller Gods, som blev fundet i Jorden. Endelig havde han Ret til *Gæsteri* eller Beværtning, naar han rejste omkring i Landet, og ved denne Lejlighed var det tillige Skik at give Kongen betydelige Foræringer.

Det var en gammel Vedtægt, at en af den afdøde Konges Sønner kaaredes til Konge, men Valget stod Folket frit inden for dem. Kaaringen synes i Reglen at have fundet Sted paa Viborg Ting, hvorefter den valgte maatte drage gennem de øvrige Landskaber og lade sig hylde af Folket. Den blotte Arveret var altsaa ikke tilstrækkelig til, at dens Indehaver uden videre kunde bestige Tronen.

Over enkelte større Landsdele, navnlig Grænseegne, kunde Kongen indsætte en Høvding som Styrer, og denne Mand kaldtes da *Jarl*, men dette synes ikke at have fundet Sted regelmæssigt. Betydningsfuldere var den Skare Mænd, der altid omgav Kongen, levede ved hans Bord og sov i hans Hal. Dette Følge kaldes i ældre Tid *Huskarlene*, senere *Hirden*, og de var frivilligt traadt i den mægtiges Tjeneste. De fik deres

Fig. 49. Hal fra Vikingetiden. (Rekonstruktion.)

fuldstændige Underhold hos ham og nød stor Anseelse, men de havde til Gengæld den Pligt altid at sætte deres Liv ind for deres Konge, hvor det var nødvendigt. Fra den ældste Tid af er vore Heltesagn rige paa Fortællinger om det Mod og den Troskab, Hirdmændene viste over for deres Herre, skønnest træder dog dette Hengivenhedsforhold frem i Fortællingen om Rolf Krake og hans Kæmper.

III. Folket.

Levesættet.

Boligerne var som Regel byggede af Træ, som Landet var saa rigt paa. Væggene dannedes ved at lægge Bjælker oven paa hverandre og dække Mellemrummene med Mos. Taget bestod af Stænger, der var dækkede med Bark. Udvendig blev Huset overstrøget med Tjære og indvendig beklædt med Huder. Det havde vistnok aldrig mere end eet Stokværk. Indretningen var særdeles simpel, og Bondens Bopæl var i det væsentlige indrettet paa samme Maade som Kongens. Lyset faldt ind i Huset gennem Aabninger i Loftet eller Væggene, der kunde lukkes ved Rammer med en Blære eller Hinde i, for at man ikke skulde miste alt Dagslys, naar Skodderne i slet Vejr var skudte for. Igen-

nem disse Aabninger fik man altsaa frisk Luft, og deraf kommer Ordet Vindue, egentlig *Vindøje* eller Aabning for Luft og Vind. Midt i Huset fandtes *Arnen*, lige under Aabningen i Loftet, for at Røgen kunde trække derigennem. Skorstene kendtes endnu ikke. I de fattiges Huse laa Sovestederne langs med Væggen ligesom vore Alkover; her synes der kun at have været een Stue, der baade brugtes som Dagligstue, Sovestue og Køkken. De rigere havde derimod flere Værelser, hvert til sit Brug. Det største og vigtigste var *Hallen* eller Gæstesalen, der undertiden kunde rumme flere Hundrede Gæster. Den havde en aflang Form og strakte

Fig. 50. Voldsted fra Vikingetiden paa Øen Hjelm.

sig fra Vest til Øst. Indgangen var paa den ene Kortsider. Langs med de to Langsider strakte der sig Bænke med Højsæder i Midten. Den sydlige Bæk var den højeste, og her sad i Højsædet Husbonden eller Høvdingen. Lige over for ham sad i et lavere Højsæde paa

den nordre Bæk den mest hædrede Gæst. Paa begge Sider af Højsæderne sad alle de andre efter deres Rang, saa at Pladserne blev ringere, jo nærmere man kom Dørene og Krogene. Paa den anden Kortvæg var Kvindebænkens Plads. Væggene var dragne med Tæpper og prydede med alle Slags Vaaben. Bænkene var gerne belagte med Tæpper eller Hynder, og foran dem stod en Mængde smaa Borde. I Midten var *Arnen*, hvor der brændte en stadig Ild, dels for at varme, dels for at oplyse Rummet. Ved Siden af Højsæderne stod de to saakaldte *Højsædesstøtter*, der for nede var prydede med Fremstillinger af berømte Bedrifter og for oven endte med Gudebilleder. De var ansete for saa hellige, at de til Island udvandrede Normænd førte dem med sig til det nye Hjem, og da de nærmede sig Kysten, skød de dem ud over Rælingen i Søen. De troede nemlig, at det var Gudernes Vilje, at de skulde fæste Bolig der, hvor Støtterne landede. Afsondret fra *Hallen* laa en særlig Kvindebolig og Buret, hvor Husherren med Familie sov.

Fødemidlerne vare meget simple og indskrænkede sig udelukkende til Landets egne Frembringelser. Den kæreste Spise var Hestekød og

Svinekød, som jo ogsaa var den Mad, man nød i Valhal. De mest yndede Drikke var Mjød og Øl. Hertil kom dog i Vikingetiden Vinen, der betragtedes som Odins og Høvdingernes Drik. Ogsaa *Klædedragten* var i Begyndelsen meget enkel, men man brugte dog linnede og uldne Tøjer. Med Glans og Pragt ønskede Nordboen at optræde ved Gilder og paa Tinge, og hvad der behøvedes dertil, kunde han skaffe sig, dels ved Handel, dels ved Sørøveri. Desuden forstod Kvinderne at væve med megen Kunstfærdighed, ja endog at indvæve hele Begivenheder i Tøjer, saaledes som det fremgaar af det endnu bevarede Bayeuxtapet. Man satte høj Pris paa skønne Klæder og Smykker, ikke mindre paa udmærkede Vaaben. Sværd, som Tyrking og Skræp, var vidt og bredt berømte. Om denne Side af vore Forfædres Liv har Nutiden givet rigelige Oplysninger, da mange Vaaben og Smykker er fundne i Grave-

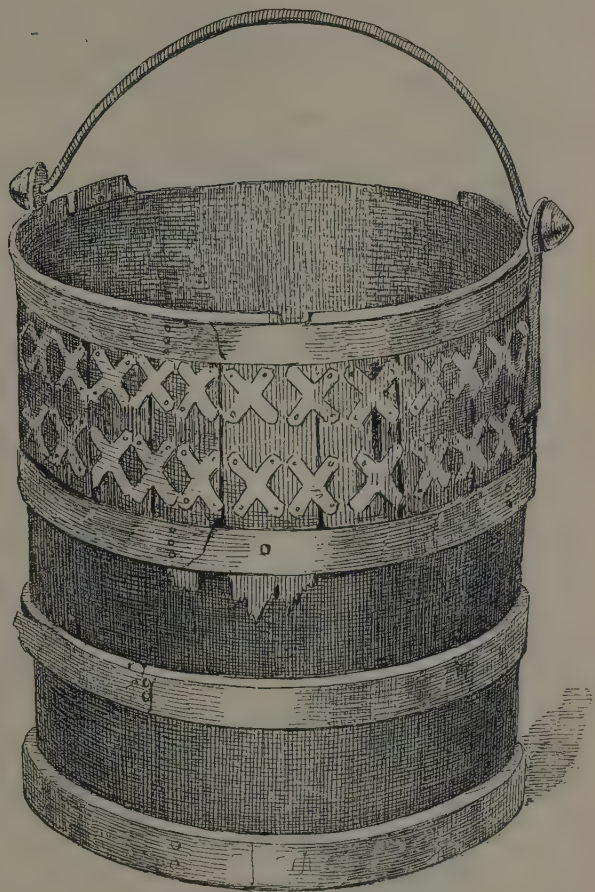

Fig. 51. Jernbeslaaet Spand fra Vikingetiden.

vene; thi flere af den afdødes Kostbarheder fulgte ham herhen, da „det ikke var godt at drage fattig til Odin“.

Den livlige Søfart bragte Danmark fra ældgammel Tid i Handelsforbincelser med Landene omkring Nordsøen og Østersøen. Allerede tidlig stod Skibsbygningskunsten paa et højt Trin, og der omtales en Mængde forskellige Skibe, som *Drager*, *Snekker*, *Barder* o. a. Først i Vikingetiden lærte man dog fra England Ankeret med dets Hager at

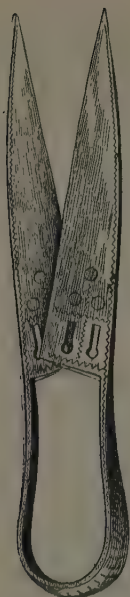

Fig. 52. Saks.

Fig. 53. Nøgle.

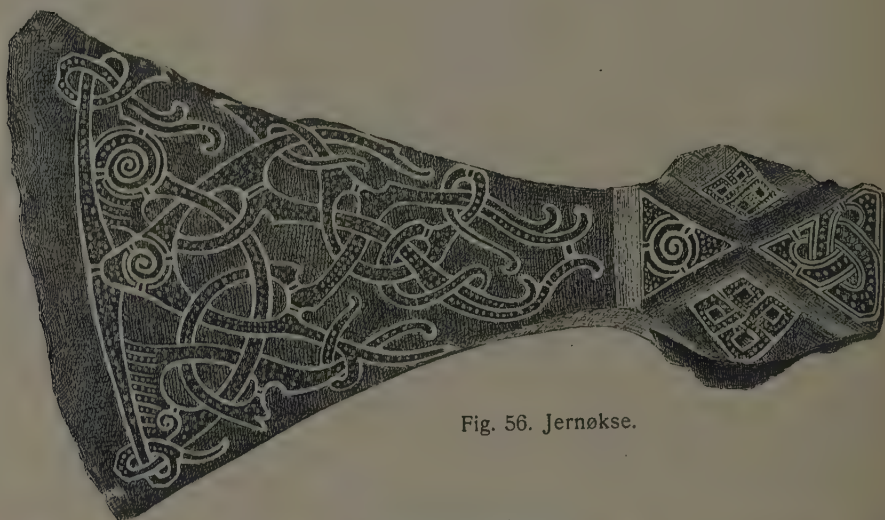
Fig. 54.
Kastespyd.Fig. 55.
Harpun.

Fig. 56. Jernøkse.

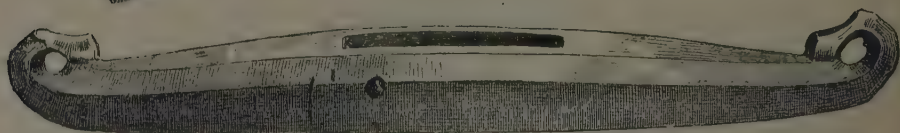

Fig. 57. Høvl.

Fig. 52—57. Vaaben og Redskaber fra Vikingetiden.

kende. Med Dristighed vovede Nordboen sig ud paa Havene, snart som Købmand, snart som Viking, undertiden begge Dele paa een Gang, og han bragte sine Varer til fremmede Markedspladser. Rav, Fisk og kostelige Skind bortbyttede han mod Metaller, Korn, Salt og Klæder. Handelen var altsaa Tuskhandel, thi man brugte endnu ikke prægede Mønter. Undertiden anvendtes vel ædle Metaller til Betaling, men de blev da afvejede. Denne Maade at betale paa var imidlertid vanskelig, og tit maatte man hugge Guldringe over og lægge Stykker til eller fra for at faa Vægten nøjagtig.

Sproget og Runerne.

I alle de nordiske Lande taltes der i Oldtiden et og samme Sprog, som kaldtes *dansk Tunge*, fordi det danske Navn den Gang var mere udbredt og anset end de andre nordiske Folks. Det samme Sprog findes i Runeindskrifterne i Slesvig som i det nordlige Sverige, det var af samme Stamme som de germanske Sprog i Tyskland. Fra omtrent Aar 800 fjernede dog Tysk og Nordisk sig mere fra hinanden. Aarsagen var, at en fremmed Folkestamme, Slaverne, havde trængt frem langs Østersøens Sydkyst lige til Holsten og derefter i flere Aarhundreder sad her under Navnet Venderne som en Hindring for den tidligere frie Forbindelse mellem Danmark og Tyskland. Det nordiske Sprog udviklede sig derfor i denne Tid selvstændigt og har stadig siden bevaret sine vigtigste Ejendommeligheder. Nogen Dialektforskel har der vel været mellem de enkelte Lande i Norden, ligesom det endnu er Tilfældet mellem de enkelte Landskaber, men den har været saa ubetydelig, at den aldeles ikke hindrede Samtale. I den første kristne Tid, fra o. 1000, ser man dog en Spaltning indtræde mellem to Sprog-Grupper, en østnordisk (dansk-svensk) og en vestnordisk (norsk-islandsk). Forskellen var endnu ringe, alle Nordboer forstod let hverandre, og de fremmede, som kom hertil, opfattede endnu Sproget som eet.

De ældste Skrifte tegn kaldtes *Runer*, egentlig hemmelig Visdom, fordi saa faa kendte dem og forstod at benytte dem rigtigt. Deres Opfindelse føres tilbage til Odin selv; men de er i Virkeligheden en Omdannelse af det gamle latinske Alfabet for at de skulde kunne skæres i Træ. Det lod sig nemlig ikke gøre med runde Streger, som i Bogstaverne B og R. Oprindeligt gaves der 24 Tegn, som findes paa Mindesmærker fra den ældre Jernalder, navnlig paa det ene Guldhorn. Senere (fra o. 800) bestaar Alfabetet af følgende 16 Runer:

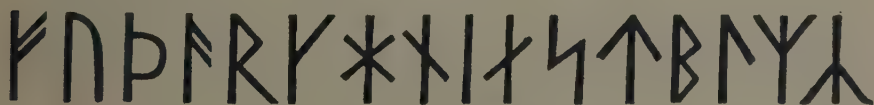

Fig. 58. Runealfabet.

Fig. 59. Den lille Jellingesten. (Forsiden.)

Fig. 60. Den lille Jellingesten (Bagsiden.)

Det var ret ufuldkomne Lydtegn, da en enkelt Rune undertiden maatte betegne flere Lyde. Man indridsede dem sædvanligi Trætavler eller Træstokke (Runestave), som man sendte til hinanden i Stedet for Breve. Man brugte dog ogsaa Metal, som Smykker og Drikkehorn, af hvil-

ke enkelte med Indskrifter er blevne bevarede til vor Tid. Bedst har Runerne holdt sig paa Stene, hvor man ristede dem for at bevare Mindet om

Slægtninge, Venner og Begivenheder. Fra Toppen af Gravhøjene har Runestenene været synlige vidt og bredt og fængslet Opmærksomheden. Mindestene uden Indskrift kaldtes Bæltastene. Sverige, især Egnen om Mælaren, har de ældste Runestene, men med den yngre Runerække findes der mange Stene i Danmark og Norge. Af disse er igen de færreste fra den hedske Tid. En saadan er Glavendrupstenen i Fyn, hvis Indskrift ender med de Ord: „Thor vie disse Runer!“ Mærkeligst i historisk Henseende er de berømte *Jellingestene*, som senere vil blive nærmere omtalte. Stenen for Tyre Danebod er $2\frac{1}{2}$ Alen lang og $1\frac{1}{2}$ Alen bred og har følgende Indskrift: „Kurm kunukr karþi kubl þusi aft þurvi kunu sina Tanmarkarbut“ ɔ: „Kong Gorm gjorde dette Mindesmærke efter sin Hustru Tyre Danmarksbod“. Den større Sten, der er over 4 Alen høj, er rejst til Minde om Kong Gorm og Dronning Tyre af deres Søn Kong Harald Blaatand. Den har paa de tre Sider følgende Indskrift: „Haraltr kunukr baþ kaurva kubl þausi aft Kurm faþur sin auk aft þaurvi muþur sina, sa Haraldr jas sær van Tanmaurk ala auk Nurviak auk Tani karþi kristnæ“ ɔ: „Kong Harald bød gøre dette Mindesmærke efter sin Fader Gorm og efter sin Moder Tyre, den Harald, som vandt sig hele Danmark og Norge og kristnede Danerne“.

Paa den anden Side af Stenen findes der en eventyrlig Figur, en Drage omslynget af en stor Slange, paa den tredje et Kristusbillede; der slutter sig til Indskriften paa samme Side af Stenen om Kristendommens Antagelse. Begge Figurerne er stærkt omslyngede af de paa den Tid brugelige Slangesirater. Hvad Sproget i denne mærkelige Indskrift angaar, da

Fig. 61—62. Den store Jellingesten. (Sidefladerne.)

beviser det selv sin Ælde ved at indeholde de allerældste Ordformer, der gives, som kunukr for konungr, jas for es eller er, som o. s. v. — Længe laa denne mærkelige Sten nedsunket i Jorden, indtil Kaspar Markdaner til Søgaard, Lensmand paa Koldinghus, 1586 lod den opgrave og rejse, og siden har den stedse indtaget den første Plads blandt alle vore Runemindesmærker. Nu staar begge Stenene uden for Kirkedøren i Jellinge.

Fig. 63. Den store Jellingesten. (Forsiden.)

En anden mærkelig Sten er den 1838 fundne Runesten i *Søndervissing* i Tyrsting Herred, Skanderborg Amt. Indskriften lyder saaledes: „Tufa let kaurva kubl, Mistiuis tutir, uft mupur sina, kuna Harats hins

Fig. 64.
Søndervissingstenen.

kupa Kurms sunar kuna“ ɔ: „Tuva, Mistivis Datter, Harald Gormssøn den godes Kone, lod gøre Mindesmærke efter sin Moder“. Da denne Harald Gormssøn maa være den samme som Kong Harald Blaatand, giver Runeindskriften os Underretning om Navnene paa hans Dronning og hans Svigerfader — vistnok den vendiske Fyrste *Mistivi*, der omtales paa den Tid, — medens Historien aldeles tier herom.

Det er imidlertid sjældent, at Runestenene omtaler mærkelige historiske Personer; i Almindelighed finder man ubekendte Navne og de sædvanlige Formler: rejste Sten, satte Sten, gjorde Sten o. s. v. Dog har de altid sproglig og national Betydning. Runestene med gammel-danske Indskrifter ved Danevirke beviser saaledes, at det danske Sprog i Oldtiden har strakt sig ned i disse Egne.

I den ældste hedenske Tid var der til Runerne knyttet megen Overtro, som Kristendommen maatte fjerne. Man troede nemlig, at de kunde anvendes til Trolddomskunster og gøre overnaturlig Virkning, hvor de ristedes. Der tales om *stærke Runer* og *Lønstave*, hvis hemmelighedsfulde Kræfter kunde døve Fjendernes Vaaben, vække og atter lægge Storm og Uvej, standse Ildebrand, forvandle Skikkelser, gøre fremsynet og fremmane Aander. Der gaves mange forskellige Slags efter de forskellige Maal, hvortil de blev brugte. Saaledes blev *Sejrsruner* ristede paa Sværdhjaltet eller i Bæltet for at sikre sig Sejr i Kampen. Ved *Elskovsruner* troede man at kunne tvinge til Kærlighed. Ved at indriste i Neglen Runen N, der kaldtes Naud ɔ: Nødvendighed, mente man at kunne sikre sig Kvindens Troskab og Kærlighed. Man maatte imidlertid være forsigtig med at anvende alle saadanne Runer, da de ved at bruges urigtigt kunde paaføre Sygdom og Død i Stedet for Hjælp og Frelse.

Opdragelsen og Aandsdannelsen.

Det beroede paa Faderen, om det nyfødte Barn skulde leve eller ikke. Havde det en eller anden betydelig Legemsfejl, der gjorde det til en Vanskabning, blev det sædvanlig udsat i en øde Egn, hvor det omkom af Sult eller blev opædt af vilde Dyr, naar ikke tilfældigvis en forbivandrende blev det var og tog det til sig. Armod kunde ogsaa være Grunden til en saa grusom Handlemaade, der imidlertid med Tiden

synes at være blevet sjældnere og sjældnere. Naar Faderen derimod antog Barnet som sit, blev det lagt i hans Skød og overost med Vand — en Slags Daabshandling, der maaske er opkommet under Paavirkning af den gryende Kristendom. Samtidig fik Barnet Navn, og i den sidste hedenske Tid sammensattes disse ofte med Guden Thors Navn, som Thorsten, Thorgot o. lign. Under Opvæksten blev Børnene undertiden sat i Huset hos Slægtninge og opfostret der. Mellem Fosterfader og Fostersøn opstod da et nært Forhold, der var lige saa stærkt som Blodets Baand.

Opdragelsen var saaledes, som man kunde vente sig hos et Folk, hos hvem det frem for alt kom an paa at gøre sig dygtig til legemlig Idræt. Barnet fik Lov til frit at udvikle sit Særpræg, og dets Legeme hærdedes ved stadig Bevægelse i fri Luft. Løben, Springen, Bryden og Svømning var de Idrætter, hvorpaa Nordboen især lagde Vind, og hvori han efter Sagafortællingen kunde bringe det saa vidt, at det næsten forekommer os utroligt. Den norske Konge *Olav Trygvason* siges at have kunnet bruge sit Sværd lige saa godt med venstre som med højre Haand, at have kunnet gaa paa Aarerne uden paa Skibet og lege med tre Sværd saaledes, at det ene stedse var i Luften og blev grebet ved Haandtaget, naar det faldt ned. Den overordentlige Færdighed i at bruge Vaaben virkede, at en enkelt Mand kunde seire i Kamp mod mange.

Opdragelsen gik altsaa — i hvert Fald i Overklassen — ud paa at danne stærke, haardføre og vaabenøvede Krigere. Saa tidligt, som det var muligt, deltog Ynglingen i Kampen. Berømmelse var alene knyttet til tapre Bedrifter. Fortællinger om saadanne gik vide om Land og vakte hos enhver en brændende Lyst efter ogsaa at udmærke sig.

Da man kun lagde Vind paa den legemlige Uddannelse, var det en naturlig Følge, at der ikke kunde findes nogen egentlig *Videnskab* eller *Kunst*. I stor Anseelse stod dog duelige *Smedde*, især de, der forfærdigede kostelige Vaaben og Smykker, hvorefter mange er blevne bevarrede til vor Tid; ligeledes *Skjaldene*, der besang Heltenes Daad og især synes at have haft hjemme i Norge og paa Island. De foretog deres Digte i Kongsgaardene og blev sædvanlig rigeligt lønnede, saa at det endog i senere Tider blev almindeligt, at de drog fra den ene Fyrste til den anden og høstede Berømmelse og Rigdom. Skjaldskaben eller Digtekunsten selv var saa anset, at man udledede den fra Odin og kaldte den Odins Gave eller Odins Drik. De Kvad, der handlede om krigerske Bedrifter, blev især yndede og gik — som Bjarkemaaleet — igennem Slægter fra Mund til Mund. De var derfor af Betydning for den senere Tids Historieskriver, der netop støtter sin Fortælling til dem og ofte anfører Brudstykker af dem. Dog var det ikke altid Kamp og Vaabendaad,

der var Genstand for Skjaldskaben, det var ogsaa Elskov eller Lovprisning af Højmodighed og andre Dyder, og undertiden digtedes der *Nidviser*, der var korte, men fyndige og bidende.

Kvinden.

Kvinden stod hos Nordboen i langt større Anseelse end hos andre Folkeslag i Oldtiden. Dog var hun heller ikke her stillet jevnbyrdig med Manden. Hun kunde oprindelig ikke deltage i Arv, og først fra Svend Tjugeskægs Tid havde hun halv Arveret med Manden. Husfaderen havde Hals- og Haandsret over sin Ægtefælle, dog uden Mishandling, og det var vistnok oprindelig Skik, at den nordiske Hustru fulgte sin afdøde Mand paa Ligbaalet. Med Tiden blev hendes Stilling dog stadig bedre. Hun opdroges ikke blot til huslig Gerning, lærte at væve, sy og spinde, men hun øvedes ogsaa i at kende og tilberede lægende Urter, thi Helbredelse af Saar og Sygdomme var betroet Kvinderne, der altsaa var Oldtidens *Saarlæger*. Ogsaa som Seersker, *Vølver*, vandt Kvinderne Indflydelse. Til den østerlandske Afsondring af Kvinderne kendte man intet i Norden, de blandede sig frit i Mændenes Selskab og rakte dem Bægret til Velkomst.

Det var dog navnlig den sidste hedenske Tid, Vikingetiden, der løsnede de gamle strenge Slægtsbaand og ogsaa stillede Kvinden friere. Iført Mandsrustning, der dulgte hendes Køn, deltog hun nu ukendt i Mændenes Strid og udførte tapre Bedrifter. Saadanne Kvinder kaldtes *Skjoldmøer*. Den Agtelse, der vistes Kvinden, maatte hæve hende i hendes egen Bevidsthed og styrke hendes Karakter. De Egenskaber, som hun lægger for Dagen, vækker Kærlighed hos Krigeren, og Skønhed medvirker hertil, mens den unge Mand tidligere udelukkende havde set paa Møens Æt og Rigdom. Det kom dog endnu an paa at opnaa hendes Forældres, eller hvis de var døde, hendes Brødres eller andre Værgers Samtykke. Fik man dette, afsluttedes Ægteskabet ved

en højtidelig Handling. Ordet *Bryllup*, egentlig Brudeløb, har vel sin Oprindelse af, at man fra først af røvede Hustruen. Senere var det Skik, at Manden ligesom købte Bruden af hendes Værge for en Sum Penge, som kaldtes *Mund*. Men dette blev efterhaanden kun til en Formalitet, da han fik denne Sum tilbage i Udstyr med hende og desuden anden Medgift. Brylluppet holdtes hos Faderen, og Vielsen skete ved Thors Hammer, der

Fig. 65. Kvindebillede fra Vikingetiden.

Fig. 66. Kvindebillede fra Vikingetiden.

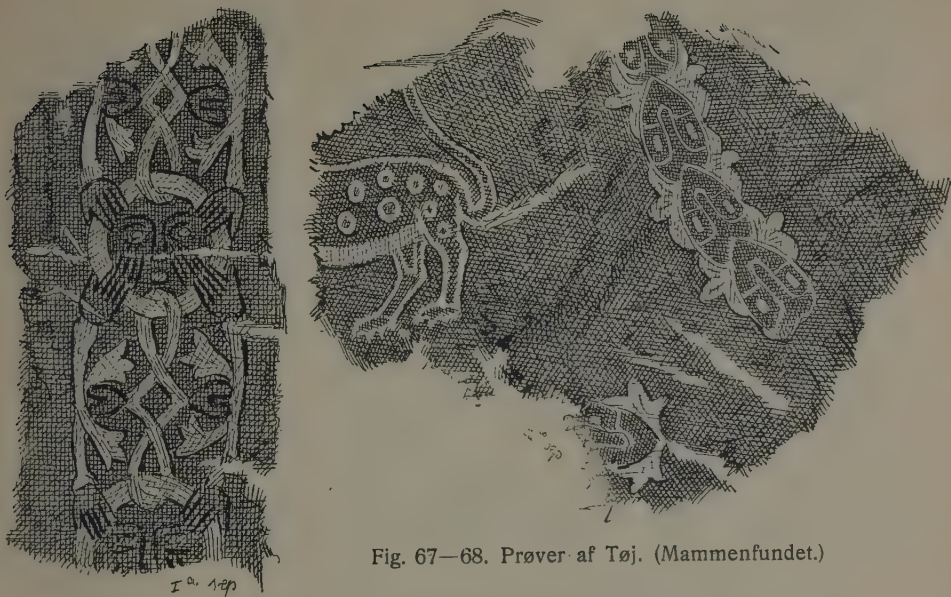

Fig. 67—68. Prøver af Tøj. (Mammenfundet.)

lagdes i Brudens Skød. En ældgammel Skik var det ogsaa, at Brud og Brudgom vekslede Ringe, og at Bruden Morgenen efter Bryllupsdagen af Manden modtog sin *Morgengave*, der gerne bestod af Guldsmykker eller Klæder. Brylluppet holdtes med stor Pragt og varede sædvanlig i otte Dage, undertiden endnu længere. Derpaa førtes Bruden til Mandens Hus og modtog her Nøgelnippet som Tegn paa, at hele Husets indre Styrelse laa i hendes Hænder. Som *Husmoder* (husfrey, Husfrue) nød hun megen Anseelse. Dog var det i den ældste Tid ikke sjældent, at Konger havde mange Hustruer, og i Vikingetiden blev det ganske almindeligt, at Normannerne, som ikke kunde føre Kvinder med sig, havde Hustruer baade i Hjemlandet og Udlandet. Men samtidig træffer vi meget ofte Eksempler paa urokkelig Troskab og altopofrende Kærlighed. Vi møder tillige selvstændige og fremragende Kvinder, der styrer Land og Rige, som Asfrid Odinkarsdatter i Hedeby, og den største af dem alle, Dronning Tyre, der ved sin Snarraadighed og Handlekraft i sin egen Tid vinder Navnet Danebod.

Livsanskuelsen.

Det var et sundt og kraftigt Folkefærd, der levede paa de danske Sletter i Oldtiden. „Der er et haardt, sluttet, faamælt, viljestærkt Præg over Folket. Forgudelse af Viljestyrken og Pris af Forstandigheden, stærk Beherskelse af Følelsens Ytringer, er fremtrædende Træk“ (Axel Olriks

Ord). En saadan Folkekarakter frembragtes vel fra først af ved Kampen mod Naturen, men den udvikledes yderligere i Vikingetiden ved det *krigerske Liv*, hvorefter Nordboen især higede, og hvori han alene kunde finde Tilfredsstillelse. Dog var det især i Hirden ved Kongehoffet, at de Egenskaber udvikledes, som nedenfor skal skildres, og som samler sig til et Billede af, hvorledes Nordboen mente, at han burde være.

Denne krigerske Lyst gaar igennem hele hans Religion, og den talte til ham i Sangene om Heltenes Bedrifter, der opmuntrede ham til at følge deres Eksempel og erhverve sig en uforgængelig Hæder. Tidlig vakttes Ærgærrigheden i den unges Sjæl, og tidlig styrtede han sig i Kampens Farer, thi alt i Verden er forgængeligt, kun ikke Hæderen for Stordaad, som der siges i det nordiske Digt Havamaal:

Fæ døer, Frænder døer,
selv døer man tilsidst.
Eet veed jeg, der aldrig døer,
Dom over hver en død.

Under Kampen viste han en fuldkommen Dødsforagt. Hvad Skræk kunde vel ogsaa Døden have for den, der vidste, at han efterlod sig et berømmeligt Navn paa Jorden og indgik til Glæde og Herlighed i Valhal?

Det var ikke blot Regner Lodbrog, men enhver tapper Nordbo, der i sin Dødsstund kunde sige: Leende gaar jeg i Døden. Saa stor var Ufølsomheden endnu paa Svend Estridsøns Tid, efter hvad Adam af Bremen fortæller, at de som dømtes til Døden, satte deres Stolthed i at vise Glæde derover. „Thi Taarer og de øvrige Udtryk for Sorg, som vi andre anser for naturlige, er i den Grad Danerne imod, at ingen der maa græde hverken over sine egne Synder eller over sine kæres Død.“ Et saadant Heltesind træffer vi som Ideal idelig i Sagnene, lige fra Skjold til Jomsvikingerne efter Slaget i Hjørungavaag. Døden paa Valpladsen blev netop betragtet som en Lykke, thi ellers kunde man ikke vente at faa Del i Valhals Glæder. Paa den anden Side kendte man ingen større Ulykke end at dø den uheldige Straadød paa Sottesengen. Derfor vandrede Starkad om for at finde en Banemand, derfor havde allerede Odin ladet sig mærke med Gejrsod, og derfor opbrændte Sigurd Ring sig paa sit Skib, som Vinden drev ud paa Havet, medens Flammerne slog op deraf. Sædvanligere var det, at Oldingen bad en af sine Venner om at bevise ham den sidste Tjeneste at dræbe ham, eller at han selv styrtede sig i sit Sværd. En særegen overspændt Tilstand, hvori de tapre Krigere ikke sjældent kom under Kampen, var den saakaldte *Berserkegang*. De kastede da deres Brynjer og styrtede sig udæk-

kede ind i den tætteste Vrimmel, huggende om sig i Blinde uden at skaane Ven eller Fjende. I deres Raseri bed de i deres Skjolde, tudede som gale Hunde og Ulve og skyede hverken Ild eller Sværd. Ingen af Delene kunde nemlig bide paa dem. Kom dette Kampraseri over dem, medens de var om Bord, maatte de gaa i Land og stille det paa Klipper og Træer, ellers gik det ud over deres egne Folk. Saadanne Bersærker var Angantyr og hans elleve Brødre, Rolf Krakes Kæmper og Odins Mænd. Denne Tilstand betragtedes imidlertid som unaturlig og fremkaldt ved Trolddom. Naar den var forbi, fulgtes den af en Slaphed og Mathed og de forhen uimodstaaelige Kæmper var da ikke vanskelige at overvinde.

Den bestandige Omtumlen i krigersk Færd maatte hærde Nordboens Sind og tillukke hans Hjerter for blidere Følelser. Vi finder derfor ogsaa mange Skildringer af de Grusomheder, som de raa Vikinger begik, naar de hærgede i fremmede Lande. Men ofte træffer vi som Modsætning hertil Vikinger, der kæmper, ikke for Bytte og Vinding, men for Kampens egen Skyld. Derfor endte Striden ofte med, at de kæmpende blev trofaste Venner og indgik den mærkelige Forbindelse, som kaldes *Fostbroderlag* eller Fostbroderskab. Naar de længe havde kæmpet, og den ene ikke kunde overvinde den anden, bragte den gensidige Agtelse dem til at indgaa et ubrødeligt Venskab paa følgende Maade. De afstak en Græstørv, løftede den i Vejret ved at sætte et Spyd under den, saaledes at begge dens Ender hang fast med Jordoverfladen, skar sig i Armen og lod Blodet fra Saarene løbe sammen i Jorden under Græstørven. Derpaa faldt de paa Knæ og svor at ville hævne hinandens Død, ja undertiden, ikke at ville overleve hinanden, men følges ad til Valhal. Det var en Forbindelse i Liv og Død, som ikke kunde brydes. Derfor greb Helten sit Sværd og gennemborede sig, naar han fik Efterretning om Fostbroderens Død.

Tapperhed var for Nordboen den højeste Dyd. Mange andre Egenskaber stod dog i høj Anseelse og prises i Sagnene og Kvadene, især i det saakaldte *Havamaal* eller den høje Sang, en Samling af Leve-regler og Ordsprog, som Sagnet fører tilbage til Odin selv.

Her paamindes der da om at vise *Klogskab* og Forsigtighed under alle Livets Omstændigheder; „thi,“ siger *Havamaal* „Forstand behøver den, der farer vide omkring, thi aldrig finder man paalideligere Ven end megen Forstand, men usikkert er det, man skal eje i en andens Bryst. Gaa varsomt frem i ukendt Hus, og se nøje efter i alle Kroge, før du træder ind; thi uvist er, hvor Uvenner sidder der inde. Fra sine Vaaben bør ingen Mand vige et Fodbred; thi det er uvist, naar man ude paa Veje behøver sit Sværd. Klog og forsigtig skal man være i

Fig. 69. Lorenz Frølich: Havamaal. (Tegning til „Den ældre Eddas Gudesange“.)

Venner at tro; de Ord, man betror andre, maa man ofte dyrt betale. Betro dig til een, men ikke til en anden; thi Verden veed, hvad tre viðe.“

Venskabet bør være trofast og ubrødeligt: „Aldrig bryde du først Venskabs Baand; thi Sorg fortærer Hjertet, naar du ej kan sige nogen dit Sinds Hu. Har du en Ven, som du tror vel, og du vil nyde godt af ham, da skal du blande dit Sind med hans, veksle Gaver med ham og besøge ham ofte. Har du en Ven, som du tror vel, da gaa ofte hen at besøge ham; thi med Krat bevokses den Vej og med højt Græs den Sti, som ingen betræder. Stor Omvej er der til en falsk Ven, om han end bor paa Vejen, men Genveje ligger til trofast Ven, om han end bor langt borte. Kender du din Vens Sag, da gør den til din egen og giv ikke dine Fjender Fred. Sin Ven skal man være en Ven og gengælde hans Gaver med Gaver; thi med Gaver og Gengaver varer Venskabet længst“.

Skønt udtrykkes Trangen til Omgang og Forbindelse med andre Mennesker i Verset:

Ung var jeg fordum, ensom jeg foer,
da forvilded jeg mig paa Vejen.
Rig jeg mig tyktes, da en anden jeg traf:
Mand er Mands Gammen.

Medens Venskabet paa den ene Side stilles saa højt, anbefales paa den anden Side den største Forsigtighed med Hensyn til at vælge Venner og omgaas dem. „Uklog Mand tror, at alle de er hans Venner, som taler vel med ham, men han finder, naar han kommer paa Tinge, at faa er hans Fortalere. Ej for ofte maa du komme som Gæst i samme Hus; kær Ven bliver kedelig, naar han sidder længe paa andens Bæk“.

Med Hensyn til *Kærlighed* indskærpes ogsaa klog Forsigtighed:

Paa Mørs Ord ej meget du stole
og ej paa hvad Kone kvæder;
thi paa svingende Hjul deres Hjerter skabtes
og dem lagdes Bratsind i Bryst.

Gæstfriheden var en hellig Pligt for Nordboen som hos de fleste Folk, der lever i en ufordærvet Naturtilstand. Den fremmede blev vel modtaget og plejet paa det omhyggeligste. Var det endog Sønnens Bane-
mand, kunde han være sikker for Blodhævn, saa længe han var som Gæst under Faderens Tag. Den gamle Sang maatte fremhæve Gæstfrihedens Dyd: „Skæld ej den fremmede og jag ham ej bort fra din Dør. Hav aldrig til Latter den vandrende Mand; thi ofte véd de, der sidder inde, ikke, hvad Slægt den kommende er. Ofte skjules stærk Haand af luvslikt Kappe“.

Aarvaagenhed og *Virksomhed* er nødvendige for at erhverve sig Ejendom. „Aarle skal den rejse sig, der har faa Arbejdere, og se til Arbejdet. Meget forsømmer den, der sover om Morgen. Det halve ved Rigdom er Tilsyn. Aarle skal den rejse sig, som vil have en andens Gods eller Liv. Sjældnen faar liggende Ulv Føde eller sovende Mand Sejr“. Men *Rigdom* er intet uden Klogskab: „Ofte saa jeg, at den rige efterlod sine Børn fulde Lader; nu bærer de Tiggerstaven. Rigdom er som Øjets Blink, den er den ustadigste Ven. — Eget Bo er bedst, om det end er lidet. Hver Mand er Herre i sit Hjem. Ejer man end kun to Geder og straatakt Hytte, er det dog bedre end at trygle. Bløde maa dens Hjerter, som til hvert Maaltid skal bede om Mad“.

Det nytter imidlertid ikke at ængste sig med Bekymringer, thi ingen kan raade over sin Skæbne. „Uklog Mand vaager hele Natten og grubler over alt; han er da mødig, naar Morgen kommer, og Sorgen er, som den var“.

Saaledes lød de vigtigste af de Regler og Læresætninger, hvori Nordboerne nedlagde deres Livserfaring. Dyderne kunde imidlertid udarte til deres Modsætninger. Hedenskabet kunde ikke hæve sig over *Gengældelsen*; den var en Pligt, som Æren krævede. „Man skal ikke give sine Fjender Fred,“ siger Havamaal, „men lønne Latter med Latter

og Løgn med løs Tale“. Sædvanlig søgte man at hævne sig med Sværdet og udæskede sin Fjende til Tvekamp. Den holdtes paa en Holm eller i Mangel deraf paa en afstukket Plads, uden for hvilken ingen af de stridende maatte træde. Den kaldtes derfor ogsaa *Holmgang*, og saadanne Kampe førte ofte til fortsatte Familietvister, da den faldne skulde hævnes af sin nærmeste Slægtning. *Blodhævnen* var saaledes herskende hos Nordboerne. Det ene Drab førte imidlertid det andet med sig, og i Almindelighed endte Stridighederne mellem Slægterne ikke før med den ene Slægts fuldkomne Undergang.

Fig. 70 Snoldelevstenen (c. 800—825).
Indskriften lyder: „Gunnvalds Sten, Søn
af Roald, þulr (þ: Taler) paa
Salhøje (o: i Salløv).“

Lorens Frølich.

SKJOL
Tegningen til

KONGE
E. Bojesen.

Danske Kunstneres Billeder til Danmarks Historie.

Fig. 71. Skjold driver i Land. Tegning af Lorenz Frølich.
(Originalen findes i Depotet af Frølichs Tegninger i det kongelige Bibliotek.)

TREDJE AFSNIT

VIKINGETIDENS HELTESAGN

DE første Optegnelser har hos Nordboerne, som hos alle andre Folkeslag, været Digte. Saadanne Kvad, hvori mærkelige Bedrifter skildredes, var lette at erindre og opbevare. Ikke blot støtter de ældste Forfattere sig til dem, men de anfører endogsaa ofte under Fortællingen hele Stykker af dem.

En af de ældste Forfattere, der har forfattet en Danmarks Historie, er *Sakse*, der skrev paa Latin. Hans digteriske Begavelse og hans Fædreskærlighed giver hans Arbejde Værd for alle Tider, hans Kyndighed som latinsk Stilist bragte ham i en senere Tid Tilnavnet *Grammatikus*. Han tog Folkesagnene og Folkesangene, saaledes som han forefandt dem, og gengav dem i sine 9 første Bøger, der altsaa ingenlunde kan siges at indeholde paalidelig Historie. Da han desuden levede i Middelalderen, omtrent ved 1200, og aldeles savnede skriftlige Efterretninger om Oldtiden, har det ikke været ham muligt at levere nogen virkeligt sammenhængende Skildring. Vel giver han en fortløbende Kongerække, men denne er vilkaarlig og røber selv sin Mangel paa Troværdighed.

Dette gør dog mindre i vore Øjne, da vi ikke længere søger egentlig Historie i Saksens første Bøger. Da hans Oldsagn er uvurderlige til Fortstaaelsen af vore Forfædres Aandsliv, gengives en Række af de betydningsfuldeste nedenfor, forøgede med en Del Træk, som er hentede fra en anden nordisk Forfatter.

Foruden Sakse indeholder nemlig ogsaa *Islændernes Sagaer* mange Fortællinger om vor Oldtid. Paa deres afsides liggende Ø, der først efter 870 blev befolket af udvandrede misfornøjede Normænd, opbevaredes og optegnede Norges ældste Sagn af et Folk, der gerne levede i Erintringen om Fortidens Bedrifter og selv udførte nye, der var værdige til at erindres.

Den mest udmærkede af alle islandske Forfattere er *Snorre Sturlason*, en særdeles lærd og klog, men ærgerrig og herskesyg Mand, der paa Grund af Partistridigheder myrdedes 1241 af sin egen Svigersøn paa Gaarden Reikjaholt, 63 Aar gammel. Ingen nordisk Historieskriver indtil den Tid kan maale sig med ham. Fortællingen skrider frem med Jævnhed og Ro, uden Prunk og Udsmykning, og er et Mønster paa ophøjet Simpelhed. Hans Norges Historie fører Navn af Hejmskringla eller „Jordens vide Kreds“, som er det Ord, hvormed den begynder. Det er saaledes Snorre, som vi skylder den velkendte Myte om Asakvinden *Gefion*, der kom til Kong *Gylfe* i Sverige og vandt hans Gunst, saa at han forærede hende et Pløjeland Jord. Saa avlede hun med en Jætte fire Sønner, som hun forvandlede til Øksne, og med dem pløjede hun et Stykke Land ud i Søen. Det fik Navnet Sjælland, og hvor Landet var, er nu Søen *Lögrinn* (Mälaren). Næssene paa Sjælland ligger som Bugterne i Mälaren.

Skjold, Frode Fredegod, Fridlev og Hjarne.

Som Danmarks første Konge nævner Sagnet Skjold. Et skønt angelsachsisk Sagn lader ham komme drivende i Land paa Danmarks Kyst som et lille Barn, der laa slumrende i en Baad uden Aarer, med et Korneg under Hovedet, omgivet af Vaaben og Guld. Indbyggerne modtog ham som sendt af Guderne, opdrog ham omhyggeligt og tog ham siden til deres Konge. Allerede i sin Opvækst var Skjold saa stærk, at han en Gang paa Jagten, da han vaabenløs mødte en uhyre stor Bjørn, greb den og bandt den saa fast med sit Bælte, at de tililende Jægere i Mag kunde dræbe den. Skjold udmærkede sig imidlertid ikke blot ved en Mængde tapre Bedrifter, men ogsaa ved gode Love og ved mange menneskekærlige Handlinger. Han betalte de fattiges Gæld og lod de syge og elendige pleje. Hans Gavmildhed var saa stor, at han ikke blot gav sine Hovdinge og Hirdmænd Sold, men endogsaa Byttet i Krigen; „thi“, plejede

FRODES-LIG-FØ- RES-OM-LANDE

Fig. 72. Frode Fredegods Lig. Tegning af Louis Moe.

han at sige, „Byttet er Krigerens, men Hæderen Høvdingens“. Efter denne Konge, som Sagnene skænker saa stor Berømmelse, kaldes hans Efterkommere i Lejre *Skjoldunger*. Da han døde, blev hans Lig ført om Bord paa det samme Skib, paa hvilket han var kommet, og lagt ved Roret under Kongeflaget, omgivet af Guld og Vaaben. Derpaa førte Vinden Skibet ud mod de ukendte Egne, hvorfra han var udsendt.

En lykkelig Tidsalder var det, da *Frode Fredegod* regerede. Da herskede der Fred over al Verden, thi da fødtes den Herre Kristus, og da havde Kejser Augustus bragt Rolighed til Veje i det romerske Rige. Norden havde saaledes ogsaa sin Guldalder. Den kaldtes efter Kongen *Frodefreden*, og Fredens Lykke og Velsignelse skildres med rige Farver. Der var da gode Aar i Danmark. Sæden fremkom ligesom af sig selv, og der var Rigdom paa Guld og Sølv. Sikkerheden var saa stor, at Frode kunde lægge en Guldring paa alfar Vej i Jylland, uden at nogen rørte den. Den, der stjal, lod han hænge med en Ulv ved Siden, thi Tyven og Ulven drev samme Haandværk. Ingen maatte gemme sine Skatte under Laas og Lukke; bortkom der noget, erstattede Kongen det tredobbelt. Den rejsende havde Frihed til at tage saa meget af en andens Levnedsmidler, som han behøvede til at mætte sin Hunger. Kom han til en Aa, maatte han tage den nærmeste Hest og sætte over Aaen paa den, men beholdt han den længere, blev han betragtet som Tyv. Ved vise Love søgte Frode saaledes at skærme om Fredens Lykke. Ja Freden tæmmede endog i den Grad Lidenskaberne, at om nogen end traf sin Faders eller Broders Banemand, gjorde han ham dog intet ondt.

En Gang besøgte den svenske Konge *Fjølner* Kong Frode i Lejre. Han blev modtaget med stor Pragt og rigelig beværtet. Om Natten gik han ud paa Svalen for at drage frisk Luft. Da han vilde vende tilbage til sit Kammer, tog han fejl af Døren og faldt i et stort Kar, fuldt af Mjød, hvori han omkom. Han druknede saaledes, som Digteren sagde, i „vindløs Vove“.

Frode beherskede udstrakte Lande. Da han var død, frygtede Høvdingerne for, at de undertvungne Folk skulde gøre Opstand. De balsamede derfor hans Lig og førte det i tre Aar omkring i en Vogn, for at det skulde se ud, som om han endnu levede. Da Liget ikke kunde holde sig længere, begravede de det i en Høj ved *Værebro* i Sjælland, thi der, i Danmarks ypperste Landskab, havde Frode selv ønsket at hvile.

Ved Frodes Død var Riget uden Høvding. Til hans eneste Søn *Fridlev*, der var opfostret i Rusland, havde man i mange Aar intet hørt, og han ansaas derfor for død. Da lovede man Kronen til den, der lagde det bedste Mindekvad over Frode. Skjalden *Hjarne* vandt Prisen ved følgende Sang:

SKRÆP

Fig. 73. Uffe finder Skræp. Tegning af Louis Moe.

De Danske førte Lig tre Aar om Land, Kong Frode den Fredegode; saa gerne havde set baade Kvinde og Mand, han længes for Riget maatte raade.	Her ligger begravet hin Kæmpe stærk, ved Værebro ses disse Stene; under aaben Himmel, paa vildene Mark, der hviler den Herres Bene.
--	--

Snart kom imidlertid Fridlev tilbage og blev hyldet af den største Del af Folket. Hjarne, der ikke godvillig vilde opgive Kongemagten, blev slaet og skjulte sig i nogen Tid paa den Ø, der efter ham fik Navnet Hjarnø. Siden forklædte han sig som Saltsyder, gik til Kongsgaarden og fik Tjeneste der. Da han aldrig badede sig, for ikke at røbes ved Arrene af sine mange Saar, fattede Fridlev Mistanke, genkendte ham og fældede ham i Tvekamp. Sagnet lader ham være begravet paa Hjarnø i den største af de Gravhøje, der findes paa Øen.

Vermund og Uffe.

Kong *Vermund* førte ingen Krige, men levede i Fred og Ro. Først i sin høje Alderdom fik han en Søn; som blev kaldet *Uffe*. Han var vel stor og stærk, men tillige saa sløv og dorsk, at intet syntes at gøre Indtryk paa ham, hverken glædeligt eller sørgeligt. Han talte sjældent og lo eller spøjte aldrig.

Da Vermund tilsidst mistede sit Syn, sendte den sachsiske Konge Bud til ham og forlangte, at han skulde afstaa sit Rige til ham; hvis ikke, kunde en Tvekamp mellem deres Sønner afgøre Rigets Skæbne. Grebet af Smerte ved Tanken om Uffes Uduelighed tilbød den gamle Vermund selv at ville gaa i Kampen, men Sachserne haanede ham for hans Alderdom og Blindhed. Da stod Uffe til alles Forbavselse op og erklærede, at han ikke blot var beredt til at møde den sachsiske Kongesøn, men ogsaa den stærkeste af hans Kæmper, han vilde tage med sig. Vermund vilde ikke tro, at det var hans Søn, der talte saa mandelige Ord, og frygtede for, at han skulde blive til Spot. Sachserne lo og drog bort, efter at Tiden og Stedet til Kampen var blevet bestemt.

Saa stor og stærk var Uffe, at enhver Brynje sprang, som han iførte sig, og ethvert Sværd brast, naar han svang det. Da lod Vermund sin egen Rustning hægte sammen om ham, og lod opgrave sit kære Sværd Skræp. Thi han havde skjult det, for at det ikke skulde komme i nogens Haand, da han troede, at Uffe var uværdig dertil.

Paa den bestemte Dag mødte Uffe sine Fjender paa en Ø i Ejderen. Den sachsiske og den danske Hær stod hver paa sin Side af Floden som Tilskuere til Kampen. Den gamle Vermund satte sig yderst ude paa en Bro for at kunne styrte sig ud i Floden, dersom Sønnen blev overvundet. Begge Sachserne angreb paa een Gang Uffe, der bødede for sig med sit Skjold. Vermund troede, at det var af Forsagthed, og flyttede sig nær-

ROAR OG HELGE

Fig. 74. Roar og Helge søm Børn. Tegning af Louis Moe.

mere til Randen for at styrte sig ud. Da klang pludselig Skræp. Uffe havde kløvet den sachsiske Kæmpe, der i sin Hidsighed var kommet ham for nær. Det varede heller ikke længe, før Uffe atter saa sit Snit og fældede Kongesønnen, der var blevet ophidset ved Uffes Spot og Opmuntringer til at hævne sin Stalbroder.

Udfaldet af Tvekampen afgjorde Stridsspørgsmaalet. Ydmygede og sorgfulde begravede Sachserne deres Kæmpers Lig, og det blev nu dem, der maatte underkaste sig og betale Skat.

Roar og Helge, Rolf Krake.

De to unge Kongesønner, *Roar* og *Helge*, maatte længe leve i Skjul for deres Farbroder *Frode*, som havde dræbt deres Fader *Halvdan* og bemægtiget sig hans Trone. Endelig, da de var komne til Skelsaar og Alder, overfaldt og indebrændte de *Frode*. Derpaa herskede Brødrene i Fællesskab. *Roar* var mild og blid, han elskede Fred og styrede Riget hjemme i Lejre, mens *Helge* foer omkring paa Vikingetog. Han skal have anlagt Byen *Roskilde*, som fik Navn efter ham, egentlig Roars Kilde.

Paa et af sine Vikingetog kom *Helge* til Sachsland og friede til den skønne, men hovmodige Dronning Aaløv. Hun gav ham gode Løfter og anrettede et prægtigt Gæstebud for ham. Fortryllet af hendes Venlighed berusede *Helge* og hans Mænd sig under Drikkelaget. Da han var faldet i Søvn, lod hun hans Hoved rage og oversmøre med Tjære, hvorpaa hun stoppede ham i en Sæk og lod ham bringe om Bord paa hans Skib. Da *Helge* næste Dag vaagnede og med Forbitrelse saa sig saaledes mishandlet, fandt han Strandbredden besat med Aaløvs Krigere og maatte gemme sin Hævn til en belejliger Tid. Senere vendte han tilbage til Sachslands Kyst, nedgravede to Kister med Guld og Sølv og fik en Træl til at melde Dronningen det. Han lokkede saa den havesyge Aaløv i sin Magt, da hun om Natten med Trællen begav sig hen til Stedet for at hæve Skatten. *Helge* førte hende om Bord, beholdt hende flere Nætter hos sig og drog derpaa atter bort. Aaløv fødte en Datter, som hun i sin Forbitrelse opkaldte efter sin Hund *Yrsa*. Siden, da hun voksede til og blev meget fager, satte Dronningen hende til at vogte Kvæget. Den svenske Kong *Adisl* førte hende en Gang, da han plyndrede paa Kysten, med sig til Sverige og ægtede hende, henrevet af hendes Skønhed. Men i en Krig mellem *Adisl* og *Helge* falder hun i Helges Hænder, der fører hende med sig til Danmark, og ægter hende og med hende avler Sønnen *Rolf*. Da aabenbarer Aaløv, glødende af Hævn, at *Helge* er *Yrsa*s Fader. *Yrsa* begiver sig straks tilbage til *Adisl*, hvis Dronning hun siden er til sin Død. Men *Helge* overgiver sig til en uendelig Fortvivlelse; han drager om paa Søen, søgende sin Bane, som han omsider finder efter at have sejret i mange Kampe.

Fig. 75. Rolf og hans Kæmper springer over Ilden. Tegning af Lorenz Frølich. Efter et Udkast, der findes i Depotet af Frølichs Tegninger i det kongelige Bibliotek.

Den unge *Rolf* blev nu Konge, den berømmeligste af alle Lejrekonger, der overstraalede alle ved sine herlige Egenskaber. Han ejede ikke blot Mandighed og Tapperhed, men ogsaa en Mildhed, Venlighed og Gavnildhed, der vandt ham alles Hjerter. Til hans Hof strømmede de navnkundigste Kæmper fra hele Norden, saaledes den vældige Kæmpe *Bjarke* fra Norge, Sjællænderen *Hjalte*, og Svenskeren *Vigge*. Han gav Kongen for hans smækre Skikkelse Tilnavnet *Krake*, hvad der betyder en afkvistet Stamme. Rolf tog imod Navnet og rakte til Tak *Vigge* en kostbar Guldring; han stak den paa sin højre Arm, medens han holdt den venstre bag paa Ryggen. Da Rolf spurgte om, hvad det skulde betyde, svarede han, at den venstre skammede sig over ikke at være saaledes prydet som den højre. Da rakte den gavmilde Rolf ham en anden ligesaa kostbar Ring, og *Vigge* udbrød: „Det lover jeg, at jeg skal hævne din Død, dersom jeg lever“. Det syntes alle at være for stort et Løfte for en saa ung og ringe Svend.

Kong Adisl i Upsal var fjendsk mod Rolf. Da denne en Gang med sine Berserker var draget til Upsal for at besøge sin Moder Dron-

ning Yrsa, lod Adisl tænde en stor Ild i den Hal, hvor hans Gæster opholdt sig, og øgede den i den Grad, at Klæderne brændte af Rolf og hans Mænd. Da spurgte Adisl's Mænd, om det var sandt, at Rolf og hans Berserker hverken skyede Ild eller Vand? Men Rolf kastede sit Skjold paa Ilden og sprang over den, med de Ord: „Ej skyer den Ilden, som over den springer“. Alle hans Mænd gjorde ligesaa, greb dem, der havde tændt Ilden, og kastede dem ind i den. Imidlertid kom Yrsa til og advarede sin Søn mod, at Adisl pønsede paa at overfalde ham med Svig. Da kastede Rolf og hans Følge sig paa deres Heste og red bort, men de blev skarpt forfulgte af Adisl og hele hans Hær. Rolf saa, at Svenskerne vilde indhente dem, han tog derfor de Guldsmykker, som Yrsa havde givet ham, og strøede dem omkring sig paa Jorden, tilsidst endog den kostelige Ring Sveagris. Dette Syn kunde den begærlige Adisl og hans Folk ikke modstaa, de sprang af Hestene for at opsamle Skattene. Idet Adisl bøjede sig ned for at tage Sveagris op med sit Spydskaft, raabte Rolf haanende til ham: „Svinebøjet har jeg nu den ypperste af Svenskerne“. Saaledes undslap Rolf og hans Mænd. Fra den Tid af kaldte Digterne Guldet *Fyrisvolds Sæd*; thi dette skete paa Fyrisvold, Sletten omkring Fyrisaaen ved Upsal.

I mange Aar levede Rolf i Fred og Ro, anset og æret som ingen anden Konge i Norden. Blandt de Skattekonger, som adlød ham, var ogsaa *Hjarvard* i Sverige, Adisl's Efterfølger, der var gift med Rolfs onde Søster *Skuld*. Hun kunde ikke finde sig i, at hendes Mand skulde adlyde hendes Broder, og ophidsede derfor stedse Hjarvard til Frafald. Da den ædelmodige Rolf paa deres Forlangende havde givet dem fri for at betale Skat i tre Aar, brugte de denne Tid til at ruste sig og samle en Hær af prøvede Kæmper. Endelig drog Hjarvard og Skuld efter de tre Aars Forløb ved Juletid til Lejre, under Paaskud af at ville betale Skatten. Rolf modtog dem med Gæstfrihed og fattede ingen Mistanke, skønt deres mange Krigere og Vaaben just ikke syntes at tyde paa fredelige Hensigter. Om Aftenen blev de rigeligt beværtede, og Rolf og hans Kæmper drak efter Sædvane, medens Svenskerne klogeligt holdt Maade. Da nu alle i Lejre laa i den dybeste Søvn, samlede Hjarvard og Skuld deres Mænd, forsynede dem med Vaaben og anfaldt de sovende. Mange af dem, der var berusede, blev fældede uden at kunne gøre synnerlig Modstand. Men andre kom hurtigt paa Benene, først af alle Hjalte, der opmuntrede de andre med djærve Ord, sidst Bjarke, der var gift med Rolfs Søster Hrut. Saa længe han endnu ikke er kommet til Stede, kæmper en stor Bjørn ved Kong Rolfs Side, og det ser ilde ud for Svenskerne, men da Bjarke endelig indfinder sig, ægget ved Hjaltes Haansord, forsvinder Bjørnen. Den er Bjarkes Fylgje, som har kæmpet i hans Sted. Forgæves strider nu Rolf og hans Kæmper med den største Tapperhed.

Louis Moe

Fig. 76. Rolf Krakes Fald. Tegning af Louis Moe.

Jo flere Fjender de fælder, desto flere myldrer frem igen, og Skuld er virksom med sine Trolddomskunster. Da kaster Bjarke i Fortvivlelse og Raseri sit Skjold og sin Brynje og styrter sig midt ud iblandt Fjenderne, udfordrende Odin selv, „den fule og falske“. Men pludselig høres Raabet, at Rolf ligger falden paa Jorden, og hans Kæmper søger kun at hævne hans Død. Alle falder de om hans Lig, Bjarke ved hans Hoved og Hjalte ved hans Fødder. Vigge alene overlever Kampen.

Glad over Sejren lod Hjarvard et stort Gæstebud anrette. Ved dette priste han Rolfs Kæmper for den Trofasthed, hvormed de havde fulgt deres Konge i Døden, og beklagede, at ingen var tilbage, som kunde træde i hans Tjeneste. Da førte man Vigge frem, der ogsaa erklærede sig villig til at blive hans Mand. Hjarvard vendte da Spidsen af sit Sværd til ham, for at han skulde sværge ham Troskab derpaa. „Ej saaledes plejede Rolf at række Sværdet til sine Mænd“, sagde Vigge, greb Sværdet ved Hjaltet og gennemborede i samme Øjeblik Hjarvard. Med Glæde styrtede han sig derpaa i Svenskernes Spyd, da han havde holdt sit Løfte og hævnnet sin Konge.

Kun liden Gavn havde Hjarvad af sit Forræderi, thi han modtog og mistede Lønningen derfor, Herredømmet, paa samme Dag. Ogsaa Skuld skal snart have faaet sin fortjente Løn. Hun blev fanget af Sjællænderne og med grusomme Pinsler martret til Døde.

Ingen Konge i Oldtiden har efterladt sig et saa herligt Eftermæle som Rolf Krake. Det var ikke saa meget hans Skønhed, Styrke og Tapperhed, som hans Ædelmod, der gjorde ham saa anset og elsket. Kun mod sine Fjender og slette eller fejge Mennesker var han streng, mod sine Mænd var han mild og venlig, gavmild til det yderste, trofast til Døden. „Hans Navn skal derfor ikke forgaa, saa længe Verden staar“, siger Sagnet. Hans Minde levede virkelig gennem Aarhundreder. Man drak ved Festerne Bægre til Rolfs Minde. Man sang før Slaget ved Stiklestad *Bjarkemaalet* eller den Sang, hvormed Hjalte havde opmuntret Kæmperne til Strid. Berømte Konger, som Olaf den Hellige, erklærede, at der var ingen af Oldtidens Fyrster, de hellere vilde ligne, end Rolf Krake. Oldtidens Digtere, *Skjaldene*, kappedes om at prise hans Bedrifter og gøre hans Navn udødeligt.

Hagbard og Signe.

Den norske Kongesøn *Hagbard* elskede den skønne *Signe*, en Datter af Kong *Siger* paa Sjælland. Da han havde fældet hendes Brødre, *Alf* og *Alger*, turde han ikke begive sig til Sigers Hof. Dog drev endelig Længslen efter den elskede ham derhen, forklædt som Skjoldmø. Signe kendte ham straks og modtog ham kærligt, men hendes Terner forundrede sig

AMLET · LAVER · TRÆKROGE

Fig. 77. Amled laver Trækroge. Tegning af Louis Moe.

over hans haarde Hænder og barkede Fødder. Hagbard svarede, at Skjoldmørne ofte maatte vandre paa Sand og skarpe Torne, og at deres Hænder aldrig rørte Ten eller Traad, men svang Sværd og Spyd. Men en af Ternerne, der kendte Hagbard, forraadte ham til Kongen. Om Natten, da de elskende overgav sig til deres Kærlighed og vekslede Løfter om evig Troskab, trængte Sigers Mænd ind og tog efter en tapper Modstand Hagbard til Fange.

Han blev ført til Tinget og dømt til at hænges som den, der havde dræbt Kongens Sønner og vanæret hans Datter. Da Galgen var oprejst, og Hagbard var ført op paa Højen, vilde han prøve sin elskedes Troskab. Han bad derfor om, at hans Klæder først maatte blive hængte op i Galgen, for at han kunde faa et Billede af sin Død. Saa snart Signe hørte dette og troede, at Hagbard var død, stak hun Ild paa Jomfruburet og hængte sig med sit Slør. Hagbard saa Flammen slaa i Vejret og fik derved Vished om, at Signe trofast fulgte ham i Døden. Han raabte henrykt: „Svinger mig hurtig i Luften, de bragende Luer forkynder vor Elskovs Pagt. Hisset skal vi samles, og de kommende Tider skal mindes vor Kærlighed og vor Død“.

Ved *Sigersted* mellem Ringsted og Sorø vistes endnu paa Saksens Tid det Sted, hvor Signes Jomfrubur havde staaet.

Fig. 78. Amleds Hævn. Brudstykke af en Tegning af Lorenz Frølich. Her gengivet efter det første Udkast, der ejes af Borgerrepræsentant, Ingeniør J. Rump.

Amled (Hamlet).

Kong *Fenge* i Vendsyssel havde myrdet sin Broder Ørvendel og ægtet hans Enke Gerud. For at undgaa sin Farbroders Forfølgelser anstillede Ørvendels Søn *Amled* sig som gal. Han laa og væltede sig i Snavset eller ved Skorstenen og gjorde Trækroge, som han hærkede i den gloende Aske. Spurgte man ham om, hvad han bestilte, svarede han, at han gjorde Spyd til at hævn sin Fader. Imidlertid fattede Fenge Mistanke og besluttede at prøve, hvorledes det stod til med hans Galskab. Men alle Prøverne bestod Amled ved sin Snildhed. Om-sider sendte Fenge ham til sin Ven,

Fig. 79. Hjalmar og Angantyr. Efter en Pennetegning af Lorenz Frølich.
(Tegningen ejes af Museumsdirektør Karl Madsen.)

Kongen af England, med et Runebrev, hvori han bad ham om at lade Amlod dræbe. Men under Vejs læste denne Brevet og forandrede det dertil, at Kongen skulde give ham sin Datter til Ægte. Dette skete ogsaa.

Da Amlod var vendt tilbage til Danmark, fik han Mændene i Fenges Hal berusede, og da de laa paa Jorden, udspændte han Næt over dem, som han dannede af Salens Tapeter og fasthæftede med sine Trækroge. Han stak derpaa Ild paa Hallen og ilede hen til Fenges Sovekammer. Han vakte ham af Søvn og fældede ham, da han ikke kunde drage sit Sværd ud af Skeden, thi Amlod havde naglet det fast. Derpaa blev Amlod taget til Konge af Folket, som elskede hans Fader og glædede sig over, at Mordet var blevet hævnnet.

Arngrims Sønner.

Arngrim paa Bolmø i Sydsverige havde tolv Sønner, der var tapre og vilde Vikinger. Naar Raseriet kom over dem, bed de i Skjolderandene og brølede højt som Dyr. Den ældste hed *Angantyr*. Han friede til *Ingeborg*, en Datter af Kongen i Upsal, men hun foretrak *Hjalmar*, en ung ædel Kæmpe, der opholdt sig ved hendes Faders Hof. Følgen heraf blev, at Angantyr udæskede Hjalmar til en Holmgang paa *Samsø* og erklærede ham for hver Mands Nidding, dersom han inden den Tid ægtede Ingeborg. Til den bestemte Tid indfandt Hjalmar sig der med sin Fostbroder, Bueskytten *Orvar-Odd*, som ene overvandt og fældede de elleve Brødre. Hjalmar kæmpede med Angantyr alene og fældede ham, men blev dødelig saaret. Orvar-Odd bragte hans Lig tilbage til Upsal og gav hans Ring til hans Fæstemø. Hendes Hjerte brast af Sorg, og Orvar-Odd lagde dem i samme Grav, paa det at de kunde blive forenede i Døden, der havde været adskilte i Livet.

Paa *Samsø* opkastedes der Kæmpehøje over de faldne Berserker, og med Angantyr begravedes hans herlige Sværd *Tyrfing*. Senere vilde hans Datter, den stolte og mandige Skjoldmø *Hervør*, hente det tilbage. I Nattens Mulm og Mørke besøgte hun sin Faders Gravhøj, uden at lade sig skrække af de flammende Luer eller af Dødningernes Stemmer, deriblandt hendes egen Faders, der raadede hende fra dette dumdristige Foretagende. Men hun vedblev kækt at fordre Tyrfing, og tilsidst blev Sværdet kastet ud af Højen til hende. Men dette Sværd blev mange Mænds Bane og gjorde megen Ulykke, thi det var smedet af Dværge, der havde udtalt den Forbandelse over det, at det ikke kunde drages, uden at det maatte smage Blod. Saaledes dræbte *Hervørs* Søn med Tyrfing sin egen Broder, hvilket var det første Niddingsværk, der øvedes med det.

ODIN·FORKLARER·HARALD·SVINEFYLKINGEN

Fig. 80. Odin forklarer Svinefylkingen for Harald Hildetand. Tegning af Louis Moe.

Harald Hildetand og Sigurd Ring. Braavallaslaget.

Den unge Kong Harald udførte mange tapre Bedrifter, hvorfor han fik Tilnavnet *Hildetand* eller *Kamptand*. Odin, hvis Yndling han var, skal selv have lært ham en ny Maade at opstille sin Hær paa, nemlig den saakaldte Svinefylking, en kileformet Slagorden med Spidsen vendt mod Fjenderne. I første Rad stilledes to Mand, i den anden tre, i den tredje fire og saa fremdeles. Saadanne Kiler var meget hensigtsmæssige til at trænge ind blandt Fjenderne og splitte deres Rækker.

Haralds Søstersøn var *Sigurd Ring*. Da Harald naaede en meget høj Alder, satte han ham til Konge i Sverige. Men da han selv endelig blev saa gammel og svag, at han ikke længer kunde gaa og maatte die af et Horn ligesom et Barn, forbarmede Odin sig over ham, for at han ikke skulde dø den forsmædelige Straadød, men falde med Hæder i et Slag. Odin paatog sig Skikkelse af *Brune*, en af Haralds Venner, og ophidsede begge Kongerne mod hinanden. Tilsidst udæskede Harald Kong Sigurd til Strid paa Grænsen mellem deres Riger.

Store Forberedelser fandt Sted paa begge Sider. Fra alle de nordiske Lande strømmede Kæmper sammen, ogsaa Skjoldmøer saas i deres Rækker. Kong Haralds Flaade var saa stor, at den strakte sig fra Sjælland over til Skanør i Skaane, og Kong Rings var 2500 Skibe stærk, da den sejlede ud af Mælaren. Paa *Braavallaheden* ved Braaviken i Østergötland mødte Hærene hinanden. Der kæmpedes længe meget blodigt, da skønnede den gamle, blinde Harald, der affældig sad paa sin Vogn, at Sejren begyndte at hælde til Sigurds Side. Han erfarede tillige, at Sigurds Hær ogsaa var opstillet i Svinefylking, og han mærkede nu, at Odin havde svigtet ham, siden han havde lært Sigurd den samme Kunst. Fortvivlet piskede han paa sine Heste, styrtede sig ind i Kampen og faldt, med Hovedet knust af Bruners Kølle. Rundt om ham havde Kampen raset heftigst, hans Vogn var omringet af høje Ligdynger. Paa Haralds Side var der faldet 15 Konger og 30,000 fribaarne Mænd, af Kong Rings Kæmper 12,000.

Da Ring erfarede, at Harald var faldet, gav han straks Befaling til at ophøre med Striden. Med Møje fandt man Haralds Lig mellem Dyngerne af de dræbte og brændte det paa et Baal. Kong Sigurd og hans Høvdinger kastede Guldringe, Vaaben og andre Kostbarheder derpaa, thi herved mente man at hædre den afdøde. Asken blev opsamlet i en Urne og ført til Lejre for at højsættes. Der viste man senere en Høj, som kaldtes Kong Haralds.

Denne Kamp er den største, der er holdt i Norden i Oldtidens Dage. Alle de nordiske Folk deltog i den. Men Kampen var mærkelig, ikke blot

STARKADS DØD

Fig. 81. Hader dræber Starkad. Tegning af Louis Moe.

ved den Mængde Helte, der tumlede sig i den, men ogsaa ved den Aand, der besjælede de stridende. De kæmpede ikke alene for, om Harald eller Sigurd skulde sejre, men især for Kampens egen Skyld, for Hæderen, der stedse fulgte Bedrifterne og Sejren.

Ogsaa *Starkad* fremtræder i denne Kamp. Han er en eventyrlig Skikkelse, et Billede paa den nordiske Styrke, Vildskab og Tapperhed, et ægte Udtryk af det ejendommelige i Vikingetidens Aand. Saaledes har ethvert Folk skabt sig sin Heros, hvori det finder sig selv.

Starkad var af Jætteslægt og besad en uhyre Styrke. Fra sin tidlige Ungdom tumler han sig om i alle nordiske Lande og udfører en uendelig Mængde Bedrifter. Men han øver ogsaa mangan Niddingsdaad. Sin Herre Kong Ole myrdede han, købt dertil for Guld, ved lumsk at overfalde ham i Badet. Men Naget over denne Handling forfulgte ham bestandig, og naar han hørte Kong Oles Navn nævne, brast han i Graad. Forgæves søgte han Døden i Kampen. I Braavallaslaget blev han haardt saaret, men det lykkedes ham ikke at faa Banesaar. Gammel, affældig og næsten blind vandrede Helten omkring og havde bundet Guldet, han havde faaet for Oles Mord, om sin Hals for dermed at købe sig en Bane-mand. Omsider mødte han *Hader* og fik ham til at tage Hævn over sin Fader, som Starkad ogsaa havde dræbt. Men endnu i Døden var han frygtelig, hans afhuggede Hoved bed gruelig i Græsset, da det faldt ned paa Jorden.

Starkad er aabenbart en fabelagtig Person, som Sagnet lader leve i henved 300 Aar, og over hvem det sammenhober en stor Mængde Bedrifter. Ved alle vigtige Begivenheder maa han være til Stede. Det er let for Folkesagnet, der har skabt ham, at lade sin Helt fremtræde overalt, thi det bryder sig ikke om Tid eller Rum.

Regner Lodbrog.

Om Sigurd Rings Søn, den dristige og eventyrlige *Regner*, fortælles der en Mængde Bedrifter. Han er den sidste Konge i Sagnhistorien, men idet Sagnet trækker sig tilbage og forsvinder, synes det ligesom at ville holde sig skadesløst med sin sidste Helt.

Det er især Kærlighedseventyr og Kampe for at vinde Hustruer, som Regner oplever og bestaar med Hæder. I Guldalen ved Trondhjem levede en Skjoldmø *Ladgerd*, der bevogtedes af en vældig Bjørn og en bidsk Hund, men Regner dræbte dem begge og vandt hende. Haardere blev Kampen om den skønne *Thora Borgarhjort* eller „Hinden i Borgen“. Hun var blevet indespærret af to uhyre Lindorme, der snoede sig rundt omkring Borgen, hvori hun opholdt sig. Hendes Fader, Svearnes

Konge Herrød, havde lovet den skønne Thora til den, som dræbte Lindormene. Da Regner erfarede dette, lod han en lodden Kappe og sin Brog d. v. s. sine lodne Benklæder gennemvæde med Vand og derefter stivfryse, saa at ingen Gift kunde trænge igennem disse Klæder. Deraf gav man ham Tilnavnet *Lodbrog*. Det lykkedes ham virkelig at fælde Ormene med et Spyd og at komme i Besiddelse af Thora, der blev Moder til Erik og Agnar.

Da hun efter kort Tids Forløb døde, drog Kongen igen ud paa Tog for at stille sin Sorg. Paa et af disse kom han til Gaarden *Spangarejd* ved Forbjerget Lindesnæs i Norge og sendte nogle Svende i Land for at bage Brød. De kom tilbage med Brødene brændte og maatte høre onde Ord af Kongen derfor. Men de undskyldte sig med, at de havde set en Kvinde, der endog var skønnere end Thora. Da sendte Kongen Bud i Land og befalede hende, for at prøve hendes Klogskab, at hun skulde komme til ham næste Dag, hverken paaklædt eller nøgen, hverken mæt eller fastende, hverken ene eller ledsaget af nogen Mand. Pigen, som hed *Kraka*, lovede at indfinde sig næste Morgen. Hun kom og havde da viklet et Fiskenet om sig, og hun havde ladet sit lange, svære og skønne Haar falde ned over sig, saa at det dækkede hende som et tæt Klædebon. For hverken at være mæt eller fastende havde hun smagt paa et Løg, og for ikke at komme ene, lod hun sin Hund følge med sig. Hendes Ynde og Klogskab gjorde et saadant Indtryk paa Regner, at han vilde beholde hende hos sig med det samme, men *Kraka* afslog det. Da lod han for at friste hende sin Skatmester fremtage den prægtige guld- og sølvstukne Klædning, som Thora havde baaret. Men *Kraka* var lige saa klog som dejlig og vægrede sig ved at bære en saa kostbar Dragt, der ej passede for hendes Stand. „Naar du kommer tilbage og er ved samme Sind,“ sagde hun, „da skal jeg følge dig“. Regner drog bort, men kom

Fig. 82. Regner Lodbrog og Kraka. Brudstykke af en Tegning af Lorenz Frølich. Originalen ejes af Borgerrepræsentant, Ingeniør J. Rump.

snart igen tilbage og førte hende hjem til Lejre som sin Dronning. Hun blev Moder til *Iver*, der blev kaldet Benløs, fordi han kun havde Brusk i sit Legeme i Stedet for Ben, men for Resten var en stor og smuk Mand og besad megen Klogskab. Deres andre Sønner var *Bjørn*, *Hvitserk* og *Regald*; den yngste var *Sigurd Snogøje* eller Orm i Øje. De var alle vældige Krigere og plyndrede ikke alene som deres Fader omkring paa Kysterne af Østersøen og Nordsøen, men naaede endog helt ned til Italien. De kom til *Lunaborg* og havde i Sinde at gæste Rom selv, men opgav dog dette Foretagende.

Regner var imidlertid ustadig i Kærlighed. Ved et Besøg hos sin Ven, Kong Øjstein i Upsal, fandt han Behag i hans Datter *Ingeborg* og trolovede sig med hende. Hans Folk syntes tilmed, at dette var et mere passende Giftermaal end den norske Gubbes Datter. Skønt Regner strængelig forbød sine Folk at omtale det, naar de kom hjem, fik Kraka det dog at vide. Hun aabenbarede da for Regner, at hun var af berømmelig Herkomst; hendes Fader var den navnkundige Helt *Sigurd Faavnesbane* og hendes Moder *Brynhild*. Da Regner hørte dette, opgav han Tanken om at forskyde Kraka eller *Aslog*, som hendes egentlige Navn var. Men da han nu ikke kom for at holde Bryllup med Ingeborg, blev Kong Øjstein i høj Grad forbitret og begyndte at angribe Danmark. Regners Sønner, *Agnar* og *Erik*, drog da til Sverige og holdt Slag med Øjstein, men de blev overvundne af hans langt stærkere Hær. Agnar faldt, og Erik blev taget til Fange. Forgæves tilbød Øjstein ham Livet og sin Datter til Ægte. Han vilde ikke overleve sin Broder, men forlangte at blive løftet paa Spyd og udholdt med Ro de bitre Dødsqualer.

Da Aslog erholdt Efterretning om hans Død, fældede hun Taarer „røde som Blod og tunge som Haglkorn“ og svor at hævne ham. Saa snart hendes Sønner *Iver*, *Bjørn* og *Hvitserk* var komne hjem, opheidsede hun dem til Tog mod Øjstein. Selv deltog hun i Kampen som Skjoldmø, og Kong Øjstein blev overvundet og dræbt.

Da Regner hørte om sine Sønners Bedrifter i mange fremmede Lande, fandt han, at han ikke burde staa tilbage for dem, og rustede sig til ny Heltefærd. Han lod da bygge to Knorrer eller Krigsskibe med øphøjede Stavne og besluttede at angribe England. Aslog advarede ham mod at hærge paa de farlige engelske Kyster med saa faa Skibe, især da han med samme Bekostning kunde udruste en hel Flaade af Langskibe. Men Regner mente, at jo færre Skibe han havde, desto større Ære var der at vinde. Med ikkun 500 Mand sejlede han til Northumberland. Paa Nordsøen rejste der sig en heftig Storm, begge Knorrerne sønderlages, men Regner og hans Folk kom uskadte i Land med deres Klæder og Vaaben og begyndte at hærge rundt omkring. Over Northumberland

REGNER·LODBROG·DRÆBER·LINDORMEN

Fig. 83. Regner Lodbrog dræber Lindormen. Tegning af Louis Moe.

herskede den Gang Kong *Ælla*. Han samlede en stor Hær, og det kom til et blodigt Slag. Alle hans talrige Skarer havde dog ondt ved at overvælde Regner og hans lille Flok. Tilsidst segnede alle Regners Mænd, kun han selv blev uskadt tilbage, beskærmet mod Saar ved en Klædning, som Aslog ved Afskeden havde givet ham. Han blev da klemmt mellem Skjolde og bragt levende til *Ælla*. Da han ikke vilde svare paa alle *Ællas* Spørgsmaal om, hvem han var, blev han kastet i en Ormegaard for ved Pinsler at tvinges dertil. Men Ormene vilde ikke bide paa ham. Da befalede *Ælla*, at man skulde drage hans Klædning af, og nu hæftede Ormene sig overalt paa hans Legeme. Men Regner bar Pinslerne med den største Standhaftighed og ytrede blot, da en Orm gnavede paa hans Hjerte: „Grynte vilde Grisene, vidste de Galtens Skæbne“.

Regners sidste Ord gik i Opfyldelse. Den kloge Iver forberedte Hævnen langsomt, men sikkert. Da Regners Sønner omsider med stor Magt angreb England og fik *Ælla* i deres Vold, tog de en grusom Hævn for deres Fader. De ristede Ørn paa *Ællas* Ryg, en pinlig Dødsmaade, som bestod i at hugge Ribbenene fra, brede dem ud til Siderne og udtage Hjertet. Saaledes døde Kong *Ælla*, der i Forvejen var blevet haardt saaret i Slaget. Men Iver blev i England, boede i York og herskede over Northumberland.

I en gammel Sang, *Krakas Maal*, opregner Regner selv alle sine Bedrifter lige indtil sine Dødsqualer. Den Dødsforagt, der aander gennem det hele Kvad, udtaler sig især i de sidste Ord:

Glad skal jeg Øl med Aser
i Højsæde drikke;
ledne er' Livets Timer,
leende gaar jeg i Døden!

Man har troet, at Regner selv har digtet den under Qualerne i Ormegaarden, og man har derfor kaldt den Regners Dødssang. Imidlertid bærer den Præget af at være fremstaaet i en senere Tid, da Mindet om hans Bedrifter endnu levede hos alle.

Med Regner Lodbrog ender den danske Sagnhistorie, og vi gaar over i den historiske Tid. Regner Lodbrogs Sønner er allerede historiske Personligheder. Foruden de Sagn, ved hvilke vi her har dvælet, findes der dog i den rige nordiske Sagnkreds en stor Del andre, som kun staar i løsere Forbindelse til Danmark, men som bidrager til at give os Kendskab til Oldtidens Liv og den Aand, der rørte sig i alle de nordiske Lande. Ud fra dette Synspunkt er der allerede tidligere dvælet ved dem.

REGNER·LODBROG·I·ORMEGAARDEN

Fig. 84. Regner Lodbrog i Ormegaarden. Tegning af Louis Moe.

Fig. 85. Gudernes Bolig. Tegning af Lorenz Frølich

FJERDE AFSNIT

VIKINGETIDENS GUDETRO

INTET aabenbarer et Folks aandelige Standpunkt saa klart som dets *Religion*. Den viser os, hvor dybt Folket har opfattet Livet og dets Gaader.

De vigtigste Kilder, af hvilke vi øser vor Kundskab til Nordboernes Gudelære paa Vikingetiden, er de saakaldte *Eddaer*.

Den *ældre Edda* kaldes ogsaa *Sæmunds Edda* (s: Oldemoder), fordi man, vistnok med Urette, har ment, at de Kvad, den indeholder, var samlede og ordnede af *Sæmund Frode* eller den lærde. Han var Høvding og Præst paa Island, blev født i Midten af det ellefte Aarhundrede og døde i en høj Alder 1133. De egentlige Forfattere kender ingen. Indholdet kan deles i *Gude-* og *Heltekvad*. Gudesangene er de religiøse Sange. Heltekvadene skildrer Heltebedrifter og hører til en stor Sagnkreds, hvoraf der findes Brudstykker hos de fleste germanske og gotiske

Folk. Ved Siden af det ukunstlede findes der i disse Digte en mærkelig Dybsindighed i Tanken og stor Djærvhed og Kraft i Handlingen og i de Billeder, som Digteren anvender.

Den yngre Edda fører ogsaa Navn af *Snorres Edda*, da den berømte Historieskriver Snorre Sturlason er dens Forfatter. Den hidrører altsaa først fra Begyndelsen af d. 13. Aarhundrede. Den indeholder dels en Fremstilling i Prosa af den gamle Gudelære, der i det Hele svarer til, hvad der findes i den ældre Edda, hvoraf der stedse anføres Vers. Dels giver den en Fremstilling og Forklaring af Skjaldekunsten, Versarterne, Billederne o. s. v., som nærmest synes at være bestemte til Belæring for unge Digtere. Den yngre Edda staar dog som Digtning langt tilbage for den ældre. De mange Forvanskninger og Tilsætninger, der tilhører en senere Tids Opfattelse af Gudelivet, stiller den paa et langt lavere Trin af Betydning og Værd.

Denne Digtning er dog opstaaet paa norsk Grund, og den er bevaret paa Island, hvor den optegnedes flere Aarhundreder efter Forfatternes Død. Vi tør derfor ikke uden videre gaa ud fra, at Eddaerne giver et Billede af, hvad der har været almindelig Gudetro i det sydligere liggende Danmark. Hertil kommer, at Asalæren bærer tydelige Spor af at have været en Overklassereligion, Eddadigtene er opstaaede paa Vikingetiden hos den krigerske Del af Befolkningen, og de har ligesom de øvrige Skjaldekvad lydt i Fyrsternes Haller og afspejlet de Forestillinger, som var gængse og gæve hos Krigerkasten. Forholdene har sikkert været anderledes hos den brede Bondebefolkning, i de forskellige Egne har forskellige Guddomme været Genstand for Dyrkning, et Sted har man holdt sig til Thor, et andet Sted har Frej været Yndlingsguden. Og endelig er der i Asalæren Spor til dens Forfald, paa flere Punkter mærker man kristelig Paavirkning. Hedenskabet er allerede undergravet, og dets Fald er nær.

Der ligger en lang Udvikling under det høje Udviklingstrin, hvortil man var naaet, da den ældre Eddas Kvad blev lagte. Allerede i Stenalderen har man vistnok haft en Tro paa overnaturlige Kræfter i Tilværelsen og har ment, at Tordenen, Regnen og Solens Straaler skyldtes noget mere end en blind Naturkraft, saa at man kunde vinde eller forsone dem ved Ofringer og Tilbedelse. I Bronzealderen, da ogsaa Forestillingerne om Livet efter Døden forædles, er man gaaet til at danne sig Billeder af Guderne, som Solbilledet fra Trundholm viser, og til at betragte dem som personlige Væsener. Men først i Jernalderen er det afgørende Skridt taget. Guden er blevet opfattet som et aandeligt Væsen i menneskelig Skikkelse, drevet af de samme Lidenskaber som Menneskene og behæftet med menneskelige Svagheder, men hævet op over dem, større, skønnere,

lykkeligere og udødelig. Guderne har deres Boliger i Luft, Jord og Hav, de er i stadig Virksomhed. Thor ruller frem paa sin Kærre til Kamp mod Jætterne under Torden (o: Thor-døn=Larm) og Lynild. Naar den natlige Brusen gaar gennem Skoven, er det Odin med hans Følge (Asgaardsrejen) paa Jagt efter Troldkvinderne. Loke (Lokke Løjemand) lever i den sitrende Luft, som skuffer Øjet en varm Sommerdag paa Heden eller i den hoppende Flamme paa Mosen. Øverst blandt Guderne synes paa Folkevandringstiden Krigsguden, Tyr, at have staaet, efter hvem Tirsdag har Navn; senere maa han være traadt tilbage for Thor, der til de seneste Tider var den højeste Gud hos Svenskerne. Men i Danmark og vistnok ogsaa i andre Dele af Norden er paa Vikingetiden Odin trængt frem i første Række og er blevet Gudernes Fader og Hersker. I den ældre Edda er alle Guddommene samlede til een Kreds ved Slægtskabsbaand, og af Myterne er Jættekampen blevet Grundakkorden, som lyder gennem hele Digtsamlingen. Herom drejer hele Gudernes Virksomhed sig, og herved gaar de tilsidst til Grunde i Ragnarok. Valhal-troen er sikkert ogsaa af temmelig sen Oprindelse, den skyldes Vikingetidens Krigerideal, og der er Tegn til, at man tidligere tænkte sig, at alle døde uden Undtagelse blev Hels Bytte. Et moralsk Element lægges nu ogsaa (vist under kristelig Paavirkning) ind i Gudelæren, det er Baldermyten. Ved hans Død svinder Uskylden fra Valhal, og Guderne bliver modne til Undergangen.

Vender vi os nu atter til den ældre Edda, ser vi, at det især er i *Völuspá* eller „Vølvens, Profetindens Spaadom“, det betydningsfuldeste og indholdsrigeste Digt i den ældre Edda, forfattet af „Nordens største Digteraand i Vikingetiden“ (A. Olriks Ord), at vi finder Gudelæren fremstillet, men i dunkle Ord. Vi møder her først Læren om Tingenes Tilblivelse ved Skabelsen.

Skabelsen.

„I Tidernes Begyndelse“, siger Vølven:

„da var ej Sand, ej Sø, ej svale Vover
Jord ej havdes, ej høj Himmel,
Ginnungsgab var, men Græs ej saaes“.

Der var saaledes hverken Himmel eller Jord eller de Ting, som opfylder dem. Men længe før denne Verden blev til, var der en Verden langt borte i Nord, som hed *Niflheim* eller Taagens Hjem, og langt ude i Syd en anden Verden, *Muspelheim* eller Ildens Verden. Den sidste var brændende hed og skinnende, og paa Grænsen sad dens Hersker *Surt*

Fig. 86. Vølven. Tegning af Lorenz Frølich.

med sit luende Sværd. Da udstrømmede fra Niflheim 12 Edderstrømme *Elivaager*, der omsider standsede og størknede til Is, da de naaede *Ginnungsgab*, et aabent Svælg, der laa imellem hine Verdener. Lidt efter lidt blev den Side af Ginnungsgab, der vendte mod Nord, fyldte med Islag, som optaarnede sig i uhyre Dynger, men da udgik fra Muspelheim Hede og Gnister, der smeltede Isen. I Draaberne var der Liv, og der dannede

sig en Mands Skikkelse, der blev kaldt *Ymer*. Han var ond ligesom hele hans Afkom. Da han sov, voksede der under hans venstre Arm Mand og Kvinde frem, og hans ene Fod avlede med den anden en Søn, fra hvem Rimtursernes eller Jætternes Slægt nedstammer.

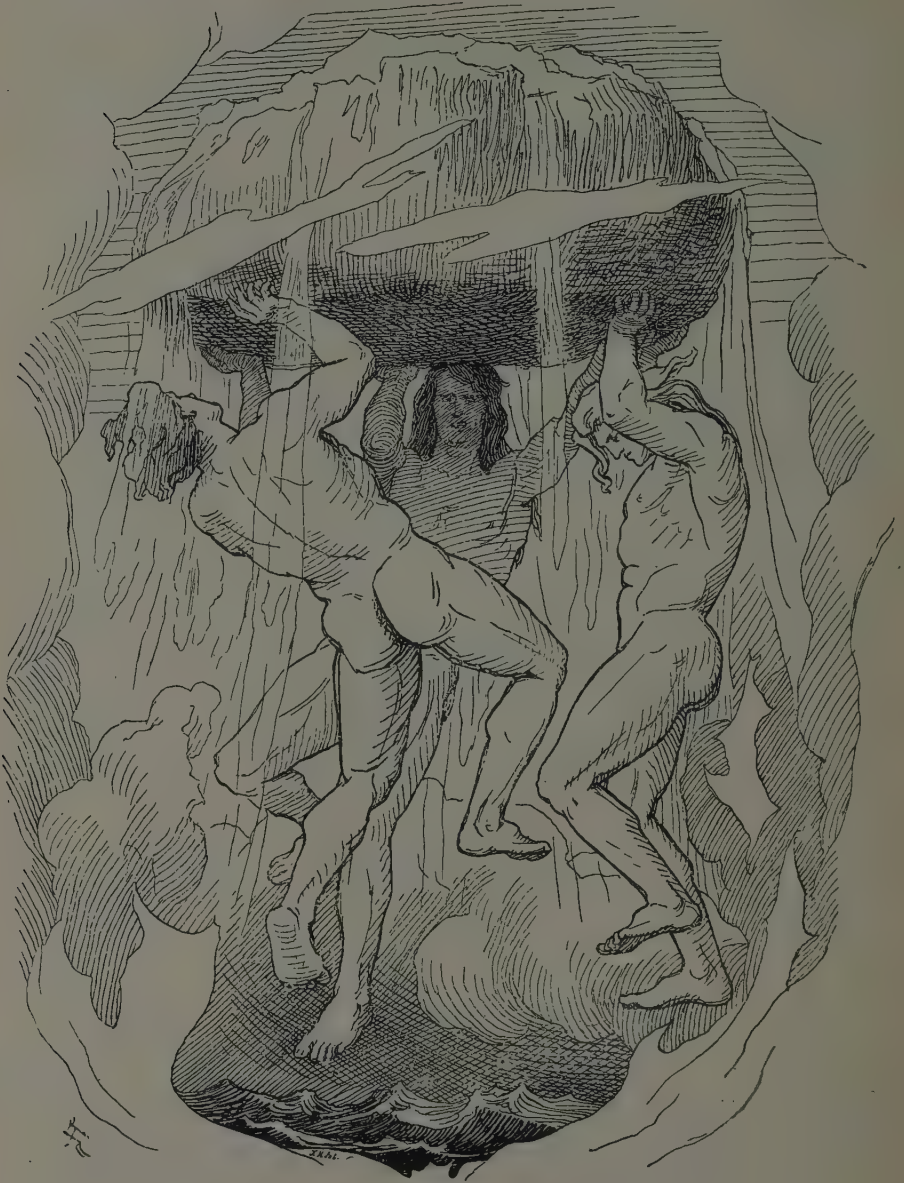

Fig. 87. Børs Sønner skaber Verden. Tegning af Lorenz Frølich.

Af Isdraaberne dannedes ogsaa Koen *Audhumla*. Af hendes Yver udstrømmede fire Mælkefloder, der ernærede Ymer. Selv fik hun sin Næring ved at slikke de salte Rimsten. Men derved fremkom den første Dags Aften en Mands Haar, den anden en Mands Hoved, den tredje en hel Mand. Han kaldtes *Bure*, var stor, stærk og fager at se til. Hans Søn var *Bør*, som atter havde tre Sønner, *Odin*, *Vile* og *Ve*, der var Guder og Himlens og Jordens Styrere.

Børs Sønner dræbte Ymer. Da løb der saa meget Blod ud af hans Saar, at alle Rimturserne paa en nær druknede deri. Fra ham nedstammer de nye Jætteslægter. Men Ymers Krop tog Guderne, og af de enkelte Dele skabte de Verden:

Af Ymers Kød skabte de Jorden,
af Blodet Havet, af Benene Bjerger,
Træer af Haaret, af Hjerneskillen Himlen.
Og af hans Øjenhaar gjorde blide Magter
Midgaard for Menneskenes Sønner.
Men af hans Hjerte blev de tunge
Skyer alle skabte.

Solen, Maanen og Stjernerne fik nu deres Pladser; de havde ganske vist været til, men i fuldkommen Forvirring:

Sol ej vidste, hvor Sal den aatte,
Maanen ej vidste, hvad Magt den aatte.

Da satte Guderne sig paa deres ophøjede Sæder og holdt Raad. Idet de anbragte Himmellegemerne paa deres Pladser, skabte de derved Dag og Nat, Lys og Mørke. Dagen kører frem med sin Hest *Skinfakse* og Natten med *Rimfakse*, fra hvis Bidsel Skummet falder til Jorden som Dug.

Nat og Næde Navn de gav,
Morgen nævned og Midjedag,
Unden og Aften Aar at tælle.

Men endnu var Menneskene ikke blevne til. Da gav de høje Guder sig ud paa Vandring paa Jorden:

Paa Land fandt de, lidet mægtige
Ask og *Embla*, øde-løse.
Aande ej havde, Hu ej aatte,
ej Blod, ej Lader, ej liflig Lød.

Disse Gaver skænkede Guderne dem, de gav dem Klæder og Navne. Fra dem nedstammer alle Menneskenes Børn, som bor i Midgaard.

Saaledes lyder Eddaernes Beretning om Skabelsen. Først skabes Guderne, derpaa Verden, tilsidst Menneskene. Men her er ikke nogen Skabelse af intet. Spørger man, hvoraf Verden er kommet, da svares: af Ymers Krop, og Gudernes Oprindelse føres tilbage til Audhumla. Man maa da atter spørge om Ymers og Audhumlas Oprindelse og erfarer, at de begge er fremkomne ved Varmens Virkning paa Kulden. Men spørger man da, hvad der har været Aarsag hertil, da standser Tanken.

Verden.

Verden var blevet til. Over Jorden hæver sig Himmelhvælvingen, baaret af fire Dværge.

Neden under udbreder Jorden sig. Den er flad og rund, og uden om den slynger sig det dybe Hav. De yderste Egne langs med Stranden bebos Jætterne; de kaldes *Jötunheim* eller *Udgaard*. Den midterste Del af Jorden inden for Jætterne gav Guderne Menneskene til Bopæl; det er *Midgaard*, Menneskenes Hjem. Til Beskyttelse mod Jætterne rejste Guderne rundt omkring Midgaard en Befæstning eller Vold, som de dannede af Ymers Braa eller Øjenbryn. Midt paa Jorden paa det højeste Sted byggede Guderne en Borg, som kaldtes *Asgaard*. Her boede de selv, og herfra styrede de Menneskenes Skæbne. Det var den største og prægtigste Borg i Verden. Her var et herligt Tempel og et Højsæde for Odin.

Siden tænkte man sig Asgaard i Himlen forbundet med Jorden, Midgaard, ved Asbroen eller *Bifrøst*, den bævende, gyngende Bro, en Betegnelse for Regnbuen. Over den rider Guderne hver Dag hen til deres hellige Tingsted ved Urds Brønd, som ligger ved Foden af det hellige Træ Yggdrasil.

Asken *Yggdrasil* er det største af alle Træer. Dets Grene udstrækker sig over hele Verden og naar op i Himlen. Højt oppe i Træet sidder en Ørn, som ved meget, og fire Hjorte springer omkring i Toppen og gnaver af Løvet. Et Egern *Ratask* løber bestandig op og ned ad Træet og bærer Avindsord mellem Ørnen og Slangen *Nidhugg*, som ligger og gnaver paa Træets Rod. Yggdrasil lider saaledes meget ondt, det søndergnaves for oven og for neden og raadner paa Siden.

Dens trende Rødder strækker sig vidt omkring. Den ene gaar til Niflheim til den blege og gustne *Hel*, Dødens Gudinde. Den anden gaar til Rimthurserne, og under den er *Mimers Brønd*, hvor Visdom og Forstand er skjult. Han, der vogter den, hedder nemlig Mimer; han er rig paa Visdom, thi han drikker hver Morgen af Brøndens Vand. Til ham kom

Fig. 88. Yggdrasil. Tegning af Louis Moe.

Odin en Gang og forlangte en Drik af Brønden, men han fik den ikke, før han havde sat sit ene Øje i Pant. Siden den Tid er Odin eenøjet. Den tredje Rod gaar til Aserne og udbreder sit evig grønne Løv over den hellige *Urds Brønd*, hvor Guderne holder Dom.

Derfra kommer Dug, i Dale falder,
 Derfra kommer Møer, mangt vidende,
 tre fra den Sal, under Træet staar.
 Urd hedder den ene, den anden Verdande,
 Skuld kaldes den tredje, naar Runer ristes.
 Love de lagde, Liv de bestemte
 for Slægternes Børn og Heltenes Skæbne.

Urd betegner Fortid, *Verdande* Nutid, *Skuld* Fremtid. Det er de tre *Norner* eller Skæbnegudinder. Hver Dag skal de væde Træet med Vand fra Kilden for at forfriske og forynge det. De væver ved Menneskets Fødsel den Væv, som afgør hele hans fremtidige Skæbne, og udspænder deres Væv fra Øst til Vest, fra Solopgangen til Solnedgangen. Bestemmelserne er uforanderlige; thi „Urds Ord kan ingen modsige, hvor byrdefuldt det end falder“.

Men der gives foruden Guder og Mennesker ogsaa mange andre

Væsener i Verden. I venskabelig Forbindelse med Guderne staar Værnerne og Alferne, i fjendtligt Forhold Turserne og Jætterne. Dværgene synes just ikke at være venskabelig sindede mod Guderne, men arbejder dog i deres Tjeneste. Med Jætterne fører Guderne derimod en evig Kamp.

Turser og Jætter.

Turser og Jætter hørte til samme Slægt.

De skildres som overmaade store og stærke. Deres Pander var haarde som Sten, og de havde undertiden flere Hoveder og Hænder. De boede i Huler i Fjelde og Klipper, brugte Klippestykker til Vaaben og havde Køller af Sten. De var plumpe og dorske, men blev de hidsede til Vrede, kunde de blive farlige ved deres Vildskab og Kraft, ved deres Svig og Lumskhed. Deres Kvinder fremstilles i Almindelighed som hæslige Uhyrer, dog findes der skønne Jættekvinder, som Gerd, der endog vakte Guden Frejs Elskov.

En bestandig Kamp stod mellem Jætterne og Guderne. Jætterne var Mørkets Børn og færdedes helst om Natten, de elskede ikke Dagslyset og flygtede for Tordenen og Lynilden.

Jætter og Turser er aabenbart Naturguddomme af samme Art som de gode og heldbringende Vætter, som har deres Bolig i Lunde og Høje. Men ved Asalærens Sejr er Jætterne blevet trængte tilbage i Folkets Bevidsthed og opfattede som onde og skadelige.

I Folkesagnet er Mindet om disse Væsener bevaret til vore Tider. Tursen er bleven til Tosse, som *Tossegreven* i Folkeviserne. Vi har vel ogsaa endnu Ordet i Tusmørke, Skruptusse og lignende Ord. Billedet af dem i Folkesagnene svarer ganske til det, som Myterne giver os. De har en overnaturlig Størrelse og Styrke, kaster med Klipper og Klippestykker eller rykker Træer op med Rode. Øen *Borre* ved Møen og *Hven* i Øresund fremkom, da Jættekvinder vilde føre Jord over Vandet i deres Forklæde og der gik Hul paa det. En Jættepige tog en Mand, der gik og pløjede, med hans Plov og Okse i sit Forklæde og bar det Hele hjem til sin Fader som noget Legetøj, hun havde fundet. — En stor Sten paa Faarevejle Strand i Sjælland kaldes Lommestenen, fordi en Jætte en Gang fandt den og puttede den i Lommen for at kaste den mod sine Fjender. Den er ikke mindre end 20 Alen i Omkreds.

Det bliver da heller ikke forunderligt, at Folket har tillagt Jætterne de kæmpemæssige Stenkamre, der stod som uforstaaelige Levninger fra den længst forsvundne Stenalder, og har kaldt Stenkamrene Jættestuer.

Alfer og Dværge.

Blidere Væsener møder os i Alferne og Vanerne, Gudernes Venner og Medhjælpere. *Lysalferne* bor i Alfheim, de er fagrere end Solen og de smukkeste af alle Skabninger. At være smuk som en Alfe kvinde betegner den største kvindelige Skønhed. De var saa ansete, at man ofrede til dem ligesom til Aserne. Nær Alferne staar Vanerne, de regnes endog til Guderne og bliver omtalte nedenfor. Mange mener, at Dyrkelsen af disse fredelige og milde Guddomme er ældre i Norden end Asernes, og at disse ikke har formaaet at fortrænge dem, men har optaget nogle af dem blandt sig.

Dværgene derimod bor under Jorden, især i Sten. De taaler ikke Dagslyset og skjuler sig derfor om Dagen i deres Bøliger. Ingen kan saa kunsthædigt forarbejde Smykker og Vaaben, de er de første Smedde i Verden og maa derfor idelig arbejde for Guderne.

Det er naturligt, at Alferne, disse Lysets lette, vingede og skønne Børn, staar Gudeverdenen nærmere end de tunge, klodsede og stygge Dværge. Folkesagnet har ogsaa bevaret Modsætningen imellem dem. Alferne er vel kendte under Navnet *Ellefolk* eller Elverfolk, de smaa, spæde og fine Væsener, der bor i Elverhøjene. Elverpigen er dejlig, og ingen kan modstaa hendes Ynde og fagre Ord. Undertiden forener hun sig med en Mand og glider med Solstraalerne ind i Huset, men ofte forsvinder hun plndseligt igen. Hun er ikke til at stole paa, hun bedaarer Ynglingens Sind, men naar han vil favne hende, er hun hul i Ryggen som et Dejgtrug, eller han favner en Egebul. Man vogte sig vel for at sove ved Elverhøj, men yndigt er det at høre Elverfolkets dejlige Harpespil og Sang en Sommerkvæld ved Højene, at se dem danse i Maaneskin i de grønne Enge eller i de skyggefulde Lunde, og se dem i deres Svanehamme komme susende gennem Luften og sænke sig ned i Vandet for at tage et Bad.

Dværgene kaldes i Sagnene de *underjordiske*. De er smaa og vanskabte, de vil gerne drille Menneskene og stjæle fra dem, hvad de synes om. Men de lønner rigt de Tjenester, som vises dem. Naar deres Kvinder er i Barnsnød, henvender de sig ofte til Menneskene om Hjælp og lønner dem da med Skatte, thi de ruger over uhyre Rigdomme i Højene. Juleaften hæver Højene sig i Vejret paa fire gloende Pæle; man vogte sig da for at gaa derind og deltage i Bjergfolkets Fest, thi det er ikke let at komme tilbage. Det er især Møer, de ønsker at beholde, og dem, som de har faaet ind i Bjergene, kaldes „bjergtagne“. Ogsaa under Navnet *Trolde* lever de onde Dværge i Folketroen langt ned i Kristendommens Tid.

Fig. 89. En Dværg.
(Af L. Frølich).

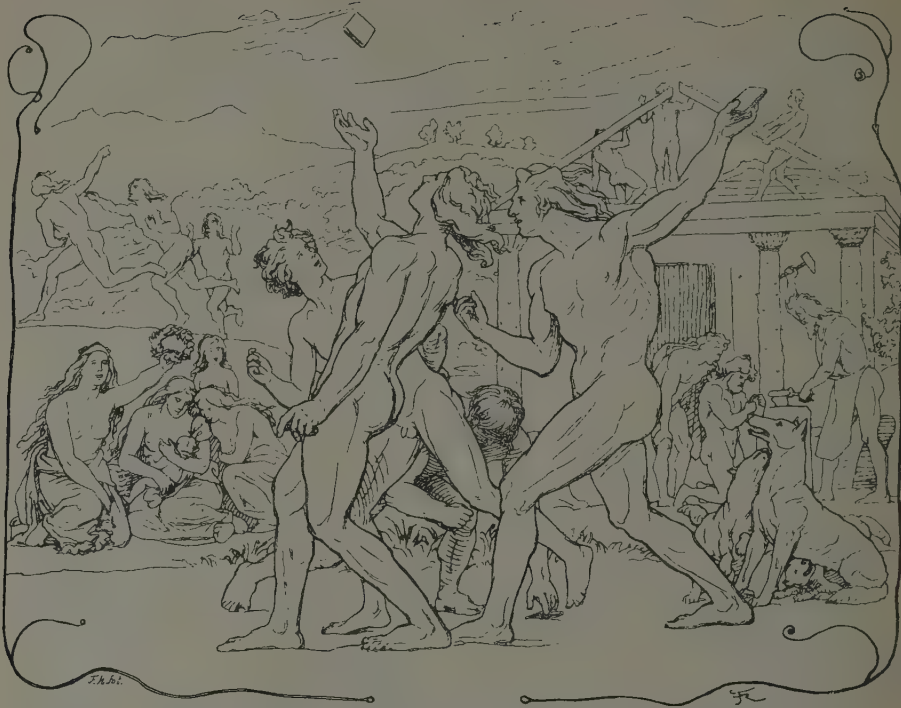

Fig. 90. Aserne leger Tavl. Tegning af Lorenz Frølich.

Aserne.

Da Guderne i Tidernes Morgen samledes paa *Idesletten* i Borgen Asgaard, byggede de et Hov eller Gudehus med tolv Sæder for de tolv Aser og et Højsæde for Alfader. Dette Hus er det ældste og største paa Jorden og baade udenpaa og indeni af rent Guld. Det kaldes *Gladshøj*, Glædens og Glansens Hjem. Saa anlagde de Esser, gjorde sig Hamre, Tænger og Ambolte og forfærdigede sig Redskaber. Især smeddede de Guld, som de ingen Mangel havde paa. Denne Tid kaldes Guldalderen; Guderne legede da med Tavl og var glade. Det var Uskyldighedens Tid, da der herskede uforstyrret Fred i hele Verden.

Aarsagen til Krig og Uenighed fortæller Vølven:

Verdens første Fejde veed jeg,
da med Gejrs-Od (o: Spyd) Guldvejg stødtes
og i den højes Haller brændtes;
trefold brændtes trefold-baaren.

Guldalderen ophørte altsaa, da Aserne gennemborede Vane-Kvinden *Guldveig*, (Guldets Kraft). Vanerne samledes nu for at hævne hende uden for Gladshejm.

Da kastede Odin et Spyd ud blandt Folkene, og den første Folkekamp begyndte. Omsider sluttede Aserne Fred med Vanerne, og man gav hinanden Gisler. Aserne fik *Njord* og hans Børn *Frej* og *Freja*, som de optog som Guder i deres eget Tal. *Njord* raader for Vindens Gang og stiller Søen, derfor paakalder de søfarende ham. Hans Bopæl ligger ved Havet og hedder Noatun. Han er gift med Jættedatteren *Skade*, der hellere vil bo paa Fjældene, løbe paa Skier og skyde Dyr med sin Bue. Derfor lever de det halve Aar paa Fjældet og det andet halve ved Stranden. *Frej* giver Jorden Frugtbarhed og gode Aar, han raader for Regn og Solskin og hersker over de blide Lysalfer. Vanerne er saaledes de milde Magter, der færdes i Luften og Havet. De er Guder for Agerdyrkning, Handel og Søfart, Næringsveje, der har sin Oprindelse fra dem.

Den højeste Gud blandt Aserne er *Odin*. Han kaldes ogsaa *Alfader*, „thi han er Fader til alle Guder og Mennesker; hvor mægtige de andre Guder end maa være, tjener de ham dog alle som Børn deres Fader“. Men han har en Mængde andre Navne, bl. a. Sejrfader og Valfader, den, som tager de paa Valpladsen faldne til sig. Han er ikke blot den almægtige, men ogsaa den alvidende. Fra sit Højsæde *Hlidskjalf* kan han skue

Fig. 91. Odin slynger sit Spyd ud blandt Folkene. Tegning af Lorenz Frølich.

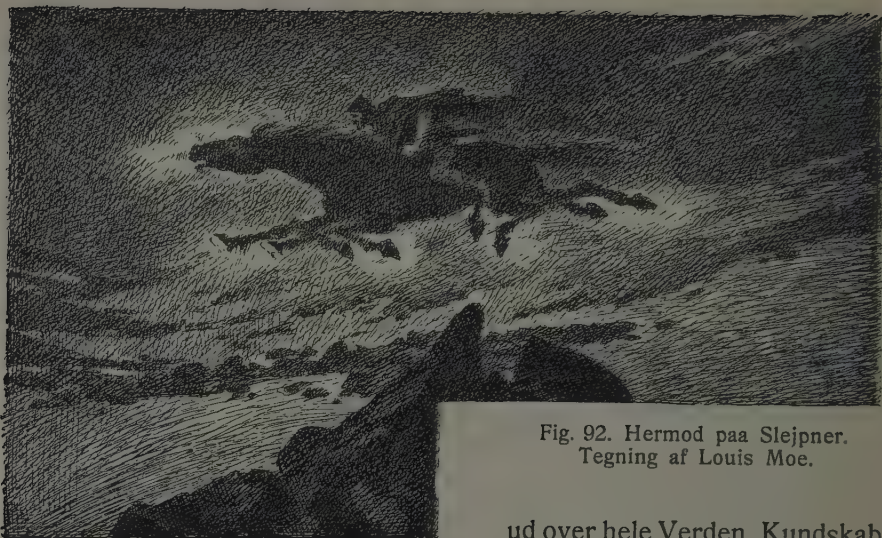

Fig. 92. Hermod paa Slejpner.
Tegning af Louis Moe.

ud over hele Verden. Kundskab om alt, hvad der foregaar rundt omkring, faar han af sine to Ravne, Hugin og Munin, som han hver Dag sender ud. Naar de vender tilbage, sætter de sig paa hans Skuldre og hvisker ham i Øret alt, hvad de har hørt og set.

Fra Odin faar Menneskene de bedste Gaver. Han skænker Kløgt og Visdom, Veltalenhed og Skjaldegave, der skyldes en Drik, *Suttungs Mjød*, som han selv med stor Livsfare hentede hos Jætterne. Hvo som drikker deraf, vorder Skjald. Men Odin giver ogsaa Sejr og Rigdom, Guld og herlige Vaaben. Især elsker han dog Helten. Han lærer ham nye Maader at opstille sin Hær paa, skænker ham Vaaben og døver hans Fjenders, lader ham ikke dø paa Sotteseng, men falde i Kampen, og fører ham da ved sine Møer til sig i Valhal.

Odins Møer kaldes *Valkyrjer*, fordi de vælger de tapre, der er faldne paa Valen. De rider gennem Luft og Hav, og paa Valen bryder luende Straaler frem af deres Spyd. Med Spydene peger de paa dem, de vil føre til Valhal. *Valhal*, de faldnes Hal, er den prægtigste Sal i Odins Borg *Gladshjem*; den straalere af Guld. Ind til Salen fører 540 Døre, og gennem hver af dem kan der paa een Gang gaa jevnside 800 Mand. De faldne Helte, *Ejnhærjarne*, fører et herligt Liv. Hver Dag gaar de ud og kæmper med hverandre, men mod Aften rejser de faldne sig atter, og alle vender tilbage til Hallen. Deres Spise her er Flæsk, og deres Drik er Mjød. Der er heller ingen Mangel paa Vaaben, thi Salen er bjælket med Spyd og tækket med Skjolde, dens Bænke er strøede med Brynjer. Krigens Gud, Sejrfader, maatte vel sørge for, at hans Helte kan kæmpe, thi Livet er intet uden Kamp.

Hammer og Skibet *Skidbladner*, som man kunde lægge sammen som et Klæde og føre med sig i sin Pung, men saasnart man slog det ud, sejlede det, hvorhen man vilde. Naar Odin vil have noget hurtigt udrettet, sender han sit Sendebud *Hermod* af Sted og lader ham ride paa Slejpner, der farer frem med Vindens Hast.

Odin er en høj, eenøjet Gubbe, han har et langt Skæg, paa Hovedet en bred Hat, paa Armen Guldringen Drøpner og i Haanden sit Spyd Gungner. Han bærer en blaa eller broget Kappe, paa Skuldrene sidder hans to Ravne, ved Fødderne ligger hans to Ulve.

Den stærkeste af alle Aser er dog Odins Søn Tordenguden *Thor*. Han bor i *Thrudvang* og man kalder ham ogsaa *Agethor*, fordi han kører i en Vogn, der er forspændt med to Bukke. Naar han spænder sit Bælte om Livet, bliver han dobbelt stærk. Med sine vældige Jernhandsker svinger han den tunge Hammer *Mjølner*, hvormed han kan knuse alt, selv Klipperne og Jætternes Pander, der er som Sten. Thi han er Jætternes svorne Fjende og ligger i stadig Kamp med dem. Han er af Naturen godsinde; først naar han bliver tirret, er han frygtelig.

Mangfoldige er de Kampe, som Thor udkæmper med Jætterne, særlig med *Utgardeloke*, der narrer Thor med sine Øjenforblændelser. Thor kan ikke dræbe ham med *Mjølner*, thi han skyder et Fjeld foran sig, som tager mod Slaget. Han kan ikke tømme Drikkehornet i *Utgardelokes* Hal, thi dets ene Ende gaar ned i Havet. Han kan ikke løfte Jættens Kat i Vejret, thi den er Midgaardsormen, der slynger sig om alt. Han kan heller ikke brydes med *Utgardelokes* Fostermoder *Elle*, thi hun er *Ælden*, som alt maa bukke under for. Mange farlige Eventyr bestaar Thor ogsaa, da han henter *Hymers Kedel*, eller da han tager sin Hammer tilbage, som Jætten *Thrym* har gemt dybt under Jorden og ikke vil give tilbage, før han faar Freja til Brud. Thor drager da forklædt som Kvinde til Jætten, der finder, at Frejas Blik er noget skarpt, men dog tilsidst lader Hammeren hente og lægge i Brudens Skød. Men næppe har Thor Hammeren i sin Haand, før han med den knuser alle Jætterne. Uden det genfundne Vaaben vilde Asgaard snart være gaaet til Grunde.

Thor er saaledes Asernes og Menneskenes Beskytter, hans Styrke og Tapperhed overvinder al Modstand. Som Tordengud farer han paa sin Vogn over Himlen, da ruller Tordenen hen over Jorden, Bjergene spaltes, og Jorden staar i Lue. Naar Ægteskabet skal stiftes, og det nye Hjem indvies, sker det derfor med hans hellige Hammers Tegn.

Den djærveste af alle Aser er Odins Søn *Tyr*. Han er Krigens Gud og raader for Sejr, saa han er god at paakalde for tapre Mænd. Sin højre Haand mistede han paa følgende Maade.

Loke, der er en ganske anden end Jætten *Utgardeloke*, er den onde

Fig. 94. Thor henter sin Hammer. Tegning af Louis Moe.

blandt Aserne. I Begyndelsen var han Odins Ven og Fostbroder, men senere blev han fuld af Træskhed og Ondskab. Vistnok har man i Begyndelsen tænkt sig ham som den snilde og ustadige Gud, den spillende Flammes Guddom. Først senere, paa Vikingetiden, blev han det træske og onde Element i Gudeverdenen. Ofte bringer han Ulykke over Guderne ved sin Underfundighed, men ofte tvinger de ham til at redde sig selv og

dem ved sin Snildhed. Alt ondt udgaar fra ham. Med en Jættekvinde avlede han tre Børn, der var en Vederstyggelighed og Fordærvelse for Guder og Mennesker: Midgaardsormen, Fenrisulven og Hel. Men da Guderne erfarede, at de skulde volde store Ulykker, sendte Odin Bud efter dem og lod dem bringe til sig. *Hel* kastede han ned i Niflheim og satte hende til at vogte de blege Skygger; thi did kommer de, som ikke falder hæderligt i Kampen, men dør paa Sotteseng af Alderdom. I Niflheim hersker en mørk Taage, og hæslige, dyndede Floder strømmer der igennem. *Hel* selv er gyselig at skue, hendes Farve er blaalig som Ligets. Hendes Sal hedder Sorg, hendes Bord Hunger, hendes Kniv Sult, hendes Leje Sotteseng.

Midgaardsormen tog Odin og kastede den ud i det dybe Hav. Den voksede og blev saa stor, at den slyngede sig om hele Jorden og kunde bide sig selv i Halen.

Ulven derimod blev hjemme hos Aserne, og ingen uden Tyr vovede at bringe den Føde. Da den voksede til, blev den saa stor og stærk, at den sprængte alle de Lænker og Baand, som Guderne lagde paa den. Da sendte de Bud til nogle kunstfærdige Dværge og fik dem til at gøre Lænken Glejpnir. Den var beredt af Kattefjeds Larm, af Kvindens Skæg, af Bjergets Rødder, af Bjørnens Sener, af Fiskens Aande og af Fuglens Spyt. Den var tillige blød og smidig som en Silketraad. Men *Ulven* mærkede Uraad og vilde ikke lade sig binde, med mindre en af Guderne vil lægge sin Haand i dens Mund til Pant paa, at der ikke laa nogen Svig derunder. Ingen havde Lyst dertil, da meldte den modige Tyr sig. Men jo mere *Ulven* sprællede for at sprænge Baandet, des fastere sluttede det om den, og alle

Aser lo ad dens Raseri, undtagen Tyr, der mistede Haanden. *Ulven* blev nu lænket til en Klippe, den tuder frygtelig, og Fraaden staar den ud af Munden, men den maa blive der til Ragnarok.

Næst Thor er den stærkeste af alle Aser Odins Søn med en Jættekvinde, den tavse *Vidar*. Paa ham stoler Guderne i deres Trængsler, og han er den, der ved Guderne Undergang skal hævne sin Fader.

Fig. 95. Fenrisulven bunden. Tegn. af L. Frølich.

Bueskytte er Thors Stedsøn, *Uller*, en Søn af hans Hustru *Sif*, han er tillige en fortræffelig Skiløber. Men Gudernes daglige Vogter er Odins Søn, den hvide, hellige *Hejmdal*. Han sidder ved Indgangen til Himlen og vogter Broen Bifrøst, for at Jætterne ikke skal storme den. Naar han støder i sin Lur, *Gjallarhornet*, høres det gennem hele Verden. Han behøver mindre Søvn end en Fugl, han ser hundrede Mile omkring sig og det lige saa godt om Natten som om Dagen, og han hører Græsset gro paa Marken og Ulden vokse paa Faaret.

Den ypperste Skjald er *Brage*, Veltalenhedens og Digtekunstens Gud. Til Ære for ham kaldtes Minde- og Løftebægeret ved Gravøllet for den afdøde

Bragebægeret. Men ædlest og bedst af alle Aser er den lyse *Balder*, en Søn af Odin og Frigg. Han er mild og saa hvid, at han lyser. Han er saa hvid som Urten, der efter ham kaldes „Baldersbraa“, Intet urent eller ondt tør nærme sig ham, thi han er den rene og hellige. Ingen er mere elsket end han baade af Guder og Mennesker, og der er ingen, der hader ham, uden den onde og misundelige Loke.

Ved Siden af Aserne staar *Asynjerne*, Gudinderne.

Den højeste og mægtigste af dem er Odins Hustru *Frigg*, der deler hans Magt over Verden. Hun er Ægteskabets Gudinde.

Men den skønneste er Njords Datter og Frejs Søster *Freja*, Gudinden for Elskov. Hun hjælper de elskende, der anraaber hende om Bistand. Efter hende kaldes fornemme Mænds Hustruer Fruer. Hun kører i en Vogn, forspændt med to Katte. Forladt af sin elskede *Oder* græder hun, og hendes Taarer er det røde Guld. Hun drager rundt omkring for at finde ham, men forgæves er al hendes Møje.

Thors Hustru er den dejlige *Sif* med det prægtige gyldne Haar, som Loke en Gang stjal sig til at afraage, men han maatte erstatte det med et Guldhaar.

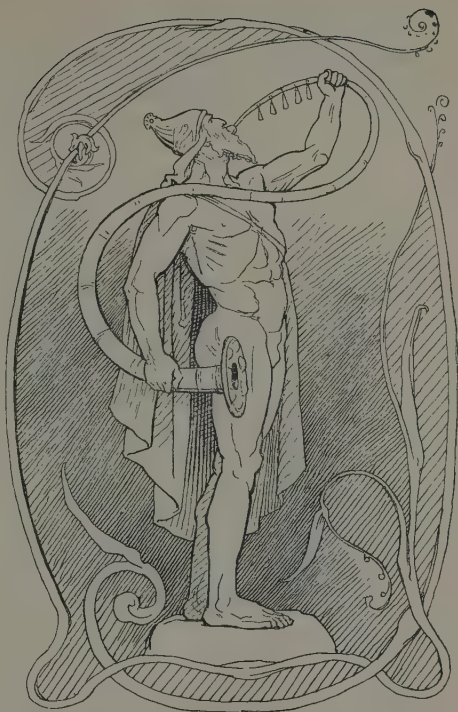

Fig. 96. Hejmdal. Tegn. af Lorenz Frølich.

Idun, Brages Hustru, vogter i sin Æske de kostelige Æbler, som forynger Guderne, naar de begynder at ældes. Derfor er hun flere Gange i Fare og bliver bortført, men hun kommer stedse tilbage igen og bevarer Frugterne indtil Gudernes Undergang.

Balders Død.

Den onde Loke havde bragt mange Ulykker over Guderne, men den største af alle var dog *Balders Død*.

Den rene Lysgud foruroligedes af svare Drømme, der varslede Fare for hans Liv. Ængstede herved søgte Aserne at sikre ham mod alle onde Væsener, og hans Moder Frigg tog alle Ting i Verden i Ed paa, at de ikke vilde skade ham, ikke blot alle levende Skabninger og Træer, men ogsaa Jord, Sten, Jern, Sygdomme, Ild og Vand.

Da nu Guderne troede ham sikker, morede de sig med at skyde, hugge og kaste med Sten paa ham. Alt sprang tilbage fra hans Legeme uden at gøre ham Skade. Da ærgrede Loke sig, og forklædt som Kvinde lokkede han ud af Frigg, at der var et lille Skud, som kaldtes Misteltenen, der havde syntes hende for ringe til at tages i Ed. Straks gik Loke hen, rev Misteltenen op og begav sig til Tinget. Han fik den blinde *Høder*, Balders Broder, til at skyde Misteltenen paa ham. Den gik tværs igennem Balder, der straks sank død til Jorden.

En saadan Ulykke havde aldrig ramt Guderne. De stod maalløse af Sorg og Harm, og da de endelig forsøgte at tale, brast de i Graad. De kunde ikke en Gang tænke paa at hævne Mordet, thi Tingstedet, hvor det var sket, var fredet og helligt.

Da spurgte omsider Frigg under Taarer om, hvem der vilde vise hende den store Kærlighed at ride til Hel og søge at faa hende til at give Balder løs. Den raske Hermod var straks færdig og red af Sted paa Slejpnir.

Imidlertid bar man Balders Lig ud paa hans Skib for at brænde det. Da hans Hustru, *Nanna*, saa det, brast hendes Hjerter af Sorg, og hendes Lig blev lagt paa Baalet ved Siden af Balders. Odin kastede den kostelige Guldring Drøpner paa det flammende Baal, og han bøjede sig ned og hviskede nogle Ord i sin døde Søns Øre. Hvad han havde sagt, fik aldrig nogen at vide.

Efter ni Dages og Nætters Ridt gennem mørke og dybe Dale kom Hermod endelig til Niflheim og fandt Balder siddende i Højsædet. Paa hans Ønske svarede Hel, at nu skulde det vise sig, om Balder var saa elsket i hele Verden, som man sagde. Han maatte vende tilbage til Aserne, hvis alle Ting, baade levende og døde, vilde græde over hans Død. Ved Afskeden rakte Balder Hermod Drøpner, som han skulde give Odin til Minde om ham.

Aserne sendte nu Bud ud i al Verden om Hels Svar, og al Ting græd, selv Sten og Malm. Kun en gammel Jættekvinde, der kaldte sig *Thøkk*, sad ved en Hule og svarede paa deres Bøn:

Thøkk vil med tørre
Taarer begræde
Balders Ligfærd.
Hans Liv eller Død
jeg lidet ænser;
lad Hel beholde sit Bytte!

Man mente, at det var Loke, der havde paataget sig Kvindens Skikkelse for at skuffe Asernes Haab.

For at undgaa Gudernes Hævn forvandlede Loke sig saa til en Laks og skjulte sig i en Elv. Men Odin havde set ham fra Hlidskjalf, og Guderne trak med Næt efter ham. Et Par Gange slap han fra dem ved at skjule sig paa Bunden mellem Stenene eller ved at springe over Nættet. Men da han tredje Gang forsøgte et Spring, greb Thor ham ved Halen og holdt ham fast, hvor meget han end sprællede. Derfor er Laksen den Dag i Dag smal om Halen. Guderne tog nu en frygtelig Hævn over Loke. Med hans egen Søns Tarme bandt de ham fast til tre Klippestykker; det ene var under hans Skulder, det andet under hans Lænder og det tredje under hans Knæ. Saa satte Njords Hustru Skade en giftig Orm over ham, som lod sin Edder dryppe ned i hans Ansigt. Men Lokes Hustru, den trofaste *Sigyn*, staar hos ham og holder en Skaal under Ormen for at opfange Giften. Naar den er fuld, og hun vender sig bort for at helde Edderen ud, falder Draaberne ned paa hans Ansigt. Da farer han sammen, saa at hele Jorden skælver. Det er Jordskælv. Men Loke skal ligge bundet til Ragnarok.

Undergangen og Fornylsen.

Alt i Verden er forkrænkeligt og skal gaa til Grunde; Aserne selv er blevne til og skal atter ophøre. De har des-

Fig. 97. Thor i Kamp med Midgaardsormen.
Tegning af Lorenz Frølich.

uden gjort sig selv svage ved at give efter for det Onde. Da Godhed og Retfærdighed var vejet bort fra Guderne, var deres Undergang vis.

Da opløfter Vølven atter sin Stemme:

Vartegn veed jeg, videre ser jeg:
Skabernes Skæbne, Stridsgudernes.

Forud for denne Tid gaar der uheldvarslende Tegn. Laster og Ondskab hersker i Verden. Brødre strides og vorde hinandens Banemænd, Slægtninge ødelægger og fordærver hverandre:

Brødre bliver hinandens Bane,
monne Søkende Slægtskab spille;
haard bli'er Verden, Hor gaar i Svang,
ingen Mand den anden skaaner.

Først kommer den store Vinter, *Fimbulvinter*, det er tre Vintre efter hverandre uden Sommer. Da flyger Sneen fra alle Kanter, der hersker stærk Kulde, og Solens Glans fordunkles.

Alle Magter, der er Guderne fjendske, stormer nu frem. Glubende Ulve, den gamle Jættekvindes Afkom, forfølger Solen og Maanen og søger at opsluge dem. Hele Jorden ryster, Bjergene styrter sammen. Da brydes alle Lænker, og alle Baand løses. Fenrisulven kommer løs og farer frem med opspilet Gab, med ildsprudende Øjne og Næsebor. Dens Overkæbe rører ved Himlen, dens Underkæbe ved Jorden. Havet bruser op og stiger over sine Bredder, thi Midgaardsormen er rasende og vælter sig op paa Stranden, spyende Edder ud over Land og Hav. Himlen revner, og Muspels Sønner farer ud derfra. I Spidsen er den mørke *Surt*,

omgivet af flammende Ildsluer. Hans Sværd skinner klarere end Solen. Naar de rider over Bifrost, brister den bævende Bro. Alle Jætterne og Loke selv, der er sluppet løs, kommer nu med Hels Sønner.

Da skælver det gamle Træ Yggdrasil og sukker, og der er intet til i Himmelen og paa Jord, uden at det fyldes med Skræk. Men Hejmdal staar op, støder i sit Gjallarhorn, saa at det høres over al Verden, og kalder Guderne til Strid. Alle Aserne hærklæder sig, og alle Valhals Helte, Einherjarne, drager ud med dem. I

Fig. 98. Fenrisulven river sig løs.
Tegning af Lorenz Frølich.

Fig. 99. Odins Strid med Fenrisulven. Tegning af Lorenz Frølich.

Spidsen rider Odin, Guders og Menneskers Fader, med sin fagre Guld-hjelm, sin fagre Brynje og sit Spyd Gungner.

Paa den uhyre *Vigridslette* holdes Gudernes sidste Kamp. Kamp-pladsen strækker sig hundrede Mil til alle Sider. Frej kæmper med Surt, men falder efter en haard Strid. Thor fælder Midgaardsormen, men kan kun fjerne sig ni Skridt fra den; da segner han død til Jorden, forgiftet af dens Edder. Tyr og Hunden Garm fælder hinanden; ligesaa Loke og Hejmdal. Odin selv giver sig i Kamp med Fenrisulven, men sluges af den. Men hans Søn, den stærke Vidar, hævner ham. Han sætter sin Fod paa Ulvens Underkæbe, griber med sin Haand i Overkæben og river dens Svælg op. Hele Verden antændes i en Ild, som Surt kaster over den:

Sol alt sortner, i Sø Jord segner,
klare Stjerner fra Himlen styrter,
Dampen hvæser, og Livsvarmeren,
Luen højt ved Himlen leger.

Saaledes er *Ragnarok*, Gudernes Jærtegn. I den opløses hele Tilværelsen, og Guder og Mennesker, Himmel og Jord gaar til Grunde.

Men Vølven fortsætter:

Ser opstige for anden Gang
Jord af Havet, grøn og herlig:
Fosser falder, Ørn flyver over,
den paa Fjeldet Fiske fanger.

Fig. 100. Thors Fald. Tegning af Lorenz Frølich.

Solen har, inden den slugtes af Ulven, født en Datter, endnu skønnere end den selv; hun vandrer sin Moders himmelske Vej. Den nye Jord, som fremstaar af Havet, er langt herligere end den første, langt mere velsignet:

Agre monne usaaet vokse,
 Ondt mon bedres, Balder kommer;
han boer med Hød i Hropts (o: Odins) Haller,
 Valguders Sal. — Veed I end eller hvad?

Af Aserne er endnu i Live Vidar, der hævnedes sin Fader, og Vale, der ligeledes er en Søn af Odin. De er lykkeligt undslupne Surts Ild og fæster Bo paa Idesletten, hvor Asgaard før laa. Herhen kommer ogsaa Thors Sønner, Mode og Magne, der bringer hans Hammer med sig. Og saa Balder og hans Banemand Høder kommer tilbage fra Hel. Disse Aser samles paa Sletten, taler med hverandre og mindes de mærkelige Begivenheder, de har set. De finder i Græsset de vidunderlige Guldtafler, som

i Tidernes Begyndelse har tilhørt Guderne. Ogsaa Menneskeslægten fremstaar igen og udbreder sig over Jorden.

Alt er langt prægtigere og herligere end i den tidligere Tilværelse:

Sal ser jeg staa, mer faur end Sol,
udi Gimle gylden-tækket;
skal her skyldfri Skarer dvæle
og i Livstid Lykke nyde.

Den *unævnelige Gud*, der hidtil har været skjult i Verdens Baggrund, træder frem og holder Dom:

Kommer herlig Stor-Herskeren,
stærk fra oven, alt han styrer;
Dom han siger, Strid han stiller,
fæstner Vedtægt, som vare vil.

Men hvem han er, derom tales der ikke, og i den saakaldte korte Vø-luspá hedder det herom:

En anden kommer, allermægtigst,
ham dog at nævne har jeg ej Mod.
Faa kun skuer fremad længer,
end naar Odin Ulven møder.

Fig. 101. Tegning af Lorenz Frølich i
„Den ældre Eddas Gudesange“.

Fig. 102. Tavistok-Klostrets Plyndring og Brand.
Efter Lorenz Frølichs Udkast til Frisen i Nationalmuseet paa Frederiksborg Slot.

FEMTE AFSNIT

VIKINGETOGENE

DANERNE havde ikke siddet stille under Folkevandringens Uro, som forplantede sig til alle Lande i Evropa. Vi har allerede hørt om det Tog til Frislands Kyst, som udgik fra Norden ca. 515. Men større og stærkere germanske Stammer end Danskerne havde foreløbigt optaget den Plads, de ønskede at vinde inden for det gamle Romerriges Grænser. Saaledes maatte de vente i omtrent 300 Aar paa, at Tiden skulde blive moden til deres Fremtræden, indtil de Stammefrænder, som først havde slaaet sig ned paa romersk Grund, havde naaet en saadan Grad af indre Forfald, at de var et let Bytte for den Bølge af Ungdomskraft, der nu væltede frem fra Norden.

Fredelig havde den mellemliggende Tid dog ingenlunde været herhjemme. De store Mosefund og Heltesagnene vidner om stærke indre Kampe. Men herved var det hos store Kredse af Befolkningen kommet dertil, at deres Livsanskuelse og Livsretning bragte dem til at elske Kri-gen. De nordiske Lande var dernæst uopdyrkede og frembragte kun lidet af de Fornødenheder, den stedse tiltagende Folkemængde krævede. Hvorfor skulde man ogsaa i sit Ansigts Sved erhverve, hvad der kunde vindes paa lettere Maade ved Sværdet? Ingen vandt desuden større Be-

rømmelse end den, der overgik andre i tapre Bedrifter. Saaledes opnaaede man altsaa ved Krigen paa een Gang to Ting, at erhverve sig baade Gods og Hæder. Og disse Goder kunde efter Asalæren alene aabne Adgang og Adkomst til Valhal, hvor det krigerske Liv skulde fortsættes, thi en Lyksalighed uden Kamp kunde Nordboen ikke tænke sig.

Det er da intet Under, at vore Forfædre begyndte at sværme om paa Søen som Vikinger og at hjemsøge fremmede Landes Kyster med deres Plyndringer. Lysten til Eventyr, ikke mindre end til Bytte, drev Nordboen ud paa Havet, som han alt tidlig var fortrolig med. Thi allerede som Dreng tumlede han sig paa det oprørte Hav, der slyngede sig rundt om hans Fædreland, og Bølgen blev den Bro, ad hvilken han som Mand søgte til den fremmede Strand. I hele den ældre Middelalder var Nordboerne de eneste Folk, som dristede sig til at sejle ud over det aabne Verdenshav. Snart landede de paa den fremmede Kyst med deres Snekker, øvede Strandhug, myrdede, hærgede og plyndrede det for Kvæg og Levnedsmidler, som de behøvede til deres Underhold. Snart ser vi dem ligge i Vigene, hvoraf Navnet Viking skal have sin Oprindelse, og herfra anfalde de forbisejlende Skibe. Fremmed var det samme som Fjende.

Et saadant Liv var det frieste og mest ubundne, som kunde tænkes, og det maatte følgelig lokke Kongesønnen og den fribaarne ud paa Havet.

Fig. 103. Osebergskibet (fundet ved Kristianiafjord).

Enhver, som havde Skibe og Mandskab, kaldtes *Søkonger*, som Snorre fortæller i Ynglingesaga: „Der var mange Søkonger, der raadede over meget Folk, men ejede intet Land; den alene syntes med fuld Ret at hedde Søkonger, der aldrig sov under sodet Bjelke og aldrig drak ved Arnens Hjørne“. Ofte sluttede flere Vikinger sig sammen, dels af Venskab, dels for at kunne virke med desto større Kraft. „Vi er alle lige!“ svarede en af dem en frankisk Udsending, der spurgte om, hvem der var deres Herre, men samtidigt herskede der under Toget den strengeste Lydighed mod den, som de havde kaaret til deres Overherre. „Een Vilje, eet Sind besjæler dem alle“, hedder det hos en gammel normannisk Krønikeskriver. Denne Lydighed mod Loven gør dem uimodstaaelige. Om deres Klogskab og Snarraadighed vidner desuden den Krigskunst, som de udviklede; de byggede kunstige Belejringsmaskiner til at rive de belejrede Byers Mure ned med, og bevægelige Skærmtage til at dække deres Fremrykning. Alt dette vidner om, at vi ikke staar over for Barbarer. Hvad der vel ogsaa bidrog til Udvandringen, var Kristendommens Indtrængen herhjemme, Hedningerne fandt det ikke længere hyggeligt i Hjemmet, men foretrak at leve det gamle Liv og lege den blodige Vikingeleg paa fremmede Kyster.

Storbritanniens og Irlands, Nederlands, Frankrigs, Spaniens og Middelhavets Kyster blev hærgede af de vilde *Normanner*, som Sydboerne kaldte disse Skarer. Ofte kaldes de ogsaa *Daner*, fordi disse udgjorde Hovedmassen af de Vikinger, der hjemsøgte Sydens Lande. Her skal dog kun dvæles ved Hovedbegivenhederne paa disse for hele Europa saa vigtige Tog, og især ved dem, der nærmest vedkommer Danmark.

Det var først England og Frankrig, der var udsatte for de Danskes Ødelæggelser. I *England*, hvor de dukkede op d. 8. Juni 793 paa Northumberland's Kyst, overvintrede de første Gang under Lodbrogssønnernes Anførsel 850 til 851 paa Øen *Thanet* i Themsens Munding, og de angelsachsiske Konger formaaede ikke at sætte Grænser for disse Anfald. Lykkedes det endelig at sejre over en enkelt Afdeling, viste der sig straks en anden, der foer frem med endnu større Grusomhed. Saaledes blev den fromme *Ædmund*, Østangels Konge, der var faldet i deres Fangenskab, bundet til et Træ, hvorpaa de skød til Maals efter ham med Pile. Med stor Standhaftighed udholdt han sine Lidelser og hidsede derved blot sine Fjender saa meget mere. Den fromme Konges Lig blev begravet i det til ham indviede Kloster *Ædmundsbury* i Østangel, og han blev en af Englands første Helgener. Legenden lader ham endog dræbe Svend Tjageskæg til Straf for hans Ringeagt.

Den første Halvdel af det 9de Aarhundrede er Vikingernes Ung-

domstid. Uventet dukker de op overalt, paa Irlands Kyst, i Seine- og Loirefloderne, helt ned til det mauriske Spanien og Nordafrika strækker deres Tog sig. Intet Navn var i denne Tid mere frygtet end Høvdingen *Hastings*, om hvem den normanniske Tradition senere fortalte, at han endog havde opfordret sine Mænd til at følge ham til Rom for at bemægtige sig denne berømte Stad med alle dens Skatte. Med Glæde modtog de hans Forslag, der lovede dem rigeligt Eventyr og Bytte, og de sejlede med 100 Skibe omkring Spaniens Kyster ind i Middelhavet. Endelig landede Hasting ved en By, som han antog for Rom. Det var netop i Juletiden, og Indbyggerne var i Kirke for at helligholde Festen, men da de hørte, at fremmede Mænd af et vildt og krigerisk Udseende var landede i Havnen, skyndte de sig ud af Kirken, greb til Vaaben og lukkede Portene. Hasting lod da, som om han langt fra tænkte paa at tilføje dem noget ondt. Han foregav tværtimod, at han var træt af det urolige Liv og ønskede at blive kristen. Han blev virkelig ogsaa døbt, men Indbyggerne havde dog endnu ikke Tillid til ham og tillod hverken ham eller hans Folk at komme ind i Byen. Saa fandt han paa en List. Han lod, som om han var blevet farlig syg, og skænkede paa sit Yderste rige Gaver, Sværd, Guldringe og andre Klenodier til Byens Kirke, paa Betingelse af at han maatte blive begravet i den indviiede Jord. Snart tilkendegav Klageskrigene i Normannernes Lejr, at Høvdingen var død, og Byens Præster var straks villige til at opfylde hans fromme Ønske. En højtidelig Jordfæstelse fandt Sted, alle hans Mænd fulgte sørgende den døde, der laa paa Baaren i sin Rustning og med alle sine Vaaben ved Siden. Men da man vilde til at sænke ham ned i Graven, sprang han pludselig op og nedhug Biskoppen, der stod med Messebogen i Haanden. I det samme drog hans Mænd deres Sværd, som de havde baaret skjulte under deres Klæder, og huggede uden Modstand ind paa de forbavsede Tilskuere. Blodbadet bredte sig over hele Byen, som blev udplyndret, men da Hasting erfarede, at det var *Luna* i Norditalien og ikke Rom, han havde indtaget, opgav han i sin Ærgrelse over Fejltagelsen sit Tog og sejlede tilbage til Frankrig med Lunas Rigdomme og dens unge Mænd og Kvinder.

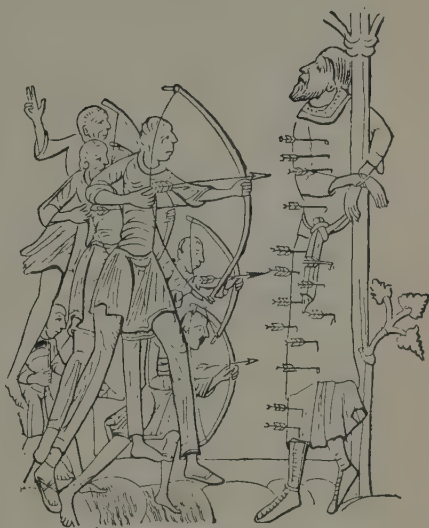

Fig. 104. Den hellige Ædmunds Død.
(Samtidig angelsachsisk Tegning.)

Fra omtrent 865 ser man, hvorledes en fast Plan begynder at præge Normannernes Tog. Store Masser af Vikinger flokker sig sammen, saa at de danner betydelige Flaader og Hære. De indskrænker sig ikke længere til Kysterne, men sejler op ad Floderne, trænger ind i Hjertet af Landene og belejrer Hovedstæderne. Overalt anretter de forfærdelige Ødelæggelser, de nedtramper Kristendom og Kultur og efterlader sig blodige Spor. Man vil desuden ikke længer blot plyndre og overvintre paa Kysten eller paa Smaaøer uden for denne, man vil tillige vinde Land og befolke det. Hustruer og Børn tages med hjemmefra. Det er en ny Folkevandring, man staar over for. Men for at naa dette Maal, maa Vikingerne optræde som een Masse, de mange Smaaflaader slutter sig sammen under een Overledelse og danner „*Hæren*“, som den kaldes hos Udlandets Forfattere.

Aldrig var England mere plaget af Normannerne, end da *Alfred*, hvem det engelske Folk har givet Tilnavnet den Store, 871 besteg Tronen. Broderen Kong *Æthelred* var faldet mod Danerne, der fra alle Sider trængte ind i Landet. Uagtet han efterlod sig Sønner, tog Indbyggerne af Wessex den to og tyveaarige Alfred til Konge. Han udmærkede sig baade ved sit Feltherretalent og ved sin grundige klassiske Dannelse. Først og fremmest maatte han tænke paa at forsvare sit Rige og vandt virkelig ved sine store Anstrængelser flere Fordele over de alle Vegne fremtrængende Fjender. I et Slag tabte de Danske det berømte Banner *Ravnen*, der vistnok forestillede Odins Ravn, thi Odin, Sejrfader, var den, som skænkede Sejren. Dette Banner skal efter Sagnet være syet af Regner Lodbrogs Døtre paa een Dag og ved sine Bevægelser have varslet om Slagets Udfald. Flagrede Ravnen med Vingerne, ventede Danerne Sejr, lod den dem derimod hænge slappe ned, forestod der dem et Nederlag. Men snart vendte Lykken sig fra Alfred. Fjendens Overmagt og Grusomhed tvang en Del af hans Undersaatter til at underkaste sig. Forladt af alle vandrede Kongen omkring i Skovene, plaget af Sult og Kulde. Tilslidst fandt han efter Sagnet Ophold hos en fattig Svinehyrde, der delte sit og sin Families Brød med den ukendte Flygtning. I denne ydmygende Tilstand skulde han bage Brød, mens Hyrden var ude med sine Svin, men han var saa uheldig at faa dem brændte. I sin Vrede udskældte Hyrdens Kone ham for en doven Karl, der ikke vilde passe Brødene, men nok spise dem. Alfred tav stille, men den Fornedrelse, hvori han levede, vakte alle hans slumrende Aandskræfter, og han blev sit Fædrelands Frelser.

Det Sted i Somersetshire, hvor han opholdt sig om Vinteren 877 til 878, var næsten utilgængeligt, da det var omgivet paa tre Sider af store Moradser. Det blev siden kaldet *Athelney* (Prinse-Øen). Snart samlede

dog nogle af hans Tilhængere sig om ham. Han befæstede ved deres Hjælp sit Tilflugtssted og begyndte at overfalde Danerne, naar der var gunstig Lejlighed. Ved *Etantun* skal han, efter Sagnet forklædt som Harpespiller, have vovet sig ind i Fjendens Lejr og have henrevet Danerne ved sine gamle Folkesange. Da han havde udspejdet Lejren, overfaldt han den og anrettede et stort Nederlag, hvorpaa den fjendtlige Konge *Gudrum* maatte stille Gisler og lade sig døbe. Dog beholdt han Østangel og de tilgrænsende Strækninger af Mercia og Essex. Imidlertid havde andre danske Høvdinge erobret hele Northumberland, og deres Skarer havde

Fig. 105. Kong Alfreds Scepter (fundet paa Athelney).

taget fast Bolig i Landet. Hele det nordlige og østlige England lige til den gamle romerske Hærvej Wætlingastreet fik herefter Navn af *Danelag*.

Fra nu af oprandt der lykkeligere Dage over England, og Landet nød under Alfreds kloge Styrelse en Fred, det i en Række af Aar ikke havde kendt. Vel skete der endnu af og til Angreb paa Kysterne, men de tilbagesloges, takket være Alfreds ypperlige Forsvarsforanstaltninger. En betydelig Flaade beskyttede Landet, og i hver Provins indrettedes et staaende Landeværn til Forsvar mod Danerne. De, der allerede boede i Landet, synes at have forholdt sig rolige og at have ført et fredeligt, agerdyrkende Liv, — en Følge af den højere angelsachsiske Kultur, der lidt efter lidt maatte ytre sin Indflydelse.

Efter Alfreds Død 901 begyndte imidlertid de gamle Stridigheder paa ny. Men da Indvandringen fra Danmark ophørte at bringe friske Kræfter til Danelag, maatte den danske Befolkning efterhaanden underkaste sig den engelske Konge, især efter det store Nederlag ved Brunan-

burh (937), som Kong Æthelstan tilføjede Danerne. Følgen heraf var Kristendommens Udbredelse over Danelag. Dog holdt den nordiske Nationalitet sig, og derfor fandt Svend Tjugeskæg senere kraftig Bistand derovre, da han erobrede England. Alle Vegne mødte han Landsmænd, der forenede sig med ham.

Det *frankiske* Riges udstrakte Kyster var ikke mindre end Englands udsatte for Normannernes Angreb. Da Kærnen af den frankiske Krigsmagt var blevet tilintetgjort i det blodige Slag ved Fontenay 841 mellem Ludvig den Frommes Sønner, kunde det svækkede og adsplittede Rige under sine uduelige Regenter ikke yde kraftig Modstand. Op ad alle Flø-

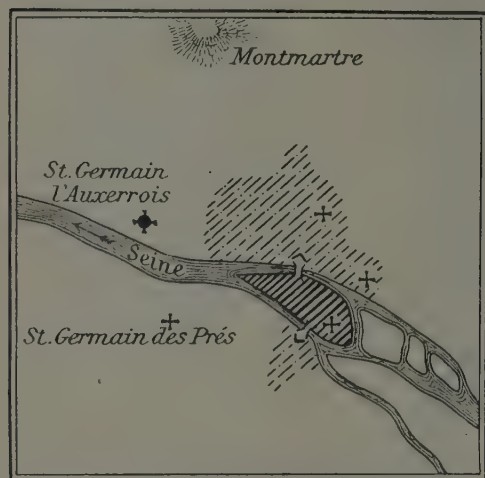

Fig. 106. Paris og dens Forstæder 885.

der i Nederland, Belgien og Frankrig trængte „Hæren“, udbredende Forfærdelse vidt og bredt i Landet. Ingen Steder var man sikker for dens Ødelæggelser, hverken bag den stærke Fæstnings eller Klosterets Mure. Den var snart her, snart hist, og den viste sig saa pludselig, at der ingen Tid var til Redning. Det hjalp kun lidt, at man søgte at tilfredsstille Vikingerne ved Pengesummer; snart trængte de samme eller andre Skarer paa ny frem. Elendigheden blev stedse større, det modløse Folk

søgte al sin Frelse i Bønnen, og snart lød det overalt i de franske Kirker:

Fra Normannens vilde Rasen
fri os naadig, Gud vor Herre!

Især var Paris Genstand for deres Angreb. Farligst af alle Anfald blev det, der foretoges mod Byen under Kejser Karl den Tykkes Rege- ring af Normannerhøvdingen *Sigfred*. Aldrig havde Normannerne samlet sig i saa uhyre Hobe, Krønikerne anslaa dem til 40,000 Mand, der sejlede op ad Seine paa 700 Skibe og dækkede Floden i en Strækning af to Mil.

Paris laa den Gang paa den lille Seineø, det nuværende *la Cité*, og var ved Broer forbundet med sine Forstæder, hvoraf den vigtigste laa paa den nordre, en anden paa den sydlige Flodbred. Nu udgør *la Cité*

kun en meget lille Del af den store Hovedstad. Da Normannerne i Novbr. 885 angreb Paris, havde Biskop *Gauzlin* og Grev *Odo*, begge duelige og tapre Mænd, Befalingen i Staden. Sigfred forlangte af Biskoppen Tilladelse til at maatte drage igennem Byen og lovede, at han i det Tilfælde ikke skulde gøre den mindste Skade. Da Biskoppen spurgte ham om, hvad Sikkerhed han vilde stille herfor, svarede han: „Mit Hoved, mine graa Haar og mit gode Sværd.“ Denne Sikkerhed vilde Biskoppen imidlertid ikke tage for god, skønt Sigfred truede med, at Pileskud og Hungersnød ellers skulde plage Pariserne Aar ud og Aar ind. Vikingerne troede, at denne Stad, som alle andre, ikke ret længe skulde modstaa dem, og begyndte at storme Taarnene, men Pariserne forsvarede sig med den største Haardnakkethed. De hældte syden- de Beg og Olie ned over de stormende og ledsagede de flygtende med spottende Ord og Haan- latter. Endog Normannernes egne Kvinder modtog dem med krænkende Spot, da de vendte tilbage fra deres mislykkede Angreb. Skræk havde hidtil fulgt dem, aldrig Foragt; deres Forbitrelse blev derfor saa meget større, og de besluttede at tage Byen, hvad det end skulde koste. De fornyede Angrebet paa Taarnet ved den nordre Bro og søgte med Økser at hugge Hul i dets Grundvold. For at sikre sig under Arbejdet byggede de et Skærmtag over sig, men de belejrede slyngede saa store Sten ned ovenfra, at en af dem knuste flere Normanner. Vikingerne forsøgte nu at stikke Ild paa Træværket ved Taarnets Fod, men et stærkt Regnskyl slukkede Ilden. Saaledes rasede Kampen i de forskellige Skikkelser, snart paa Floden, snart paa Bredden.

Vinterkulden begyndte for Alvor i December og bragte Belejrerne til at ophøre med Angrebene. De satte sig fast i Eggen, byggede en befæstet Lejr ved St. Germans Kirke og myrdede og brændte overalt. Landet blev hærget lige op til Rheims. Ingen vovede at forlade sit Tilflugtssted, og mange faldt i disse Trængslens Dage fra Kristendommen og forbandt sig med Hedningerne.

Allerede i Januar 886 fornyedes Angrebene paa Paris. De adspredte Skarer samlede sig atter og gjorde deres Yderste for at indtage Byen. De byggede to kunstige Stridsvogne eller Maskiner med Tag over, der gik paa Hjul og kunde trækkes af Heste. Paa hver Maskine fandtes der 16 Hjul og en Besætning af 60 Mand. Men da de nærmede sig til Taarnet ved den

Fig. 107. En Franker
(efter samtidig Tegning).

store Bro, blev Hestene dræbte, og Maskinerne saaledes gjort unyttige. Saa prøvede Normannerne paa at fylde Gravene med Sten, Jord, Tømmer og Lig af døde Mennesker og Heste. Pariserne saa dem endogsaa dræbe deres Fanger og styrte dem deri. Men Forsøget mislykkedes, og paa samme Maade gik det, da Vikingerne lod brændende Skibe drive ned ad Strømmen for at antænde og ødelægge Broen. Da Pariserne saa de tre Skibe nærme sig, indhyllede i Flammer, blev de grebne af Skræk og ilede hen til den hellige Germans Relikvier for at anraabe ham om Hjælp. Helgenen stod dem bi og voldte, at Branderne blev hængende ved Broens Piller. Pariserne strømmede saa til og kastede Sten ned i dem, saa længe indtil de sank. Hermed endte Januar Maaned, og der holdtes tre Dages Faste i Byen til Tak for Redningen fra den store Fare.

Men i Begyndelsen af Februar skete den Ulykke, at Seine gik over sine Bredder og bortrev en Del af den søndre Bro. Taarnet, som laa ved den ene Ende, blev nu afskaaret fra Byen. Inden man kunde bringe Besætningen, der kun bestod af tolv Mand, Hjælp, angreb Normannerne Taarnet og stak Ild paa det. De tolv Forsvarere kæmpede hele Dagen igennem med stor Tapperhed paa den Del af Broen, som endnu stod, men maatte tilsidst overgive sig. De elleve blev dræbte og kastede i Floden, men den tolvte var saa heldig at redde sig ved Svømning. Fra ham har Belejrings Historieskriver, Munken *Abbo*, sin Fortælling om denne Kamp.

Den langvarige Belejring trættede omsider Sigfred, og gerne lod han sig købe bort mod en ringe Pengesum. Det var i det Hele ikke Normannernes Sag at blive længe paa eet Sted og spille Tiden med langvarige Belejringer. Sigfred drog altsaa bort med sine Skibe, og de tilbageblevne foretog ikke længere alvorlige Angreb, men indskrænkede sig til at indeslutte Byen og hærge Omegnen.

Endelig nærmede den uduelige Kejser sig med sin Hjælp. I Forvejen sendte han den tapre Grev *Henrik* af *Neustrien* for at udspejle Fjendernes Lejr. Men de havde omgivet den med en Mængde smaa Gruber, der kun var tre Fod dybe og een Fod brede og skjulte af Græstørv, Halm og grønne Kviste. Da Greven til Hest nærmer sig Vikingernes Forskanser, lokker Fjendens Forhaanelser ham til at styrte løs paa dem. Pludselig falder han i en af de tildækte Grave og bliver dræbt.

I Oktober kom Kejseren omsider med sin Hær nær til Paris og opslog sin Lejr ved Montmartre. Men det var langt fra, at han ved Vaabendaad vilde befri sin Hovedstad, tværtimod indlod han sig i Underhandling og sluttede et vanærende Forlig. Normannerne fik 700 Pund Sølv og Tilladelse til at opholde sig Vinteren over i *Burgund*. Karl den Tykke opofrede saaledes dette Landskab, fordi det ikke vilde anerkende ham som Kejser.

For at komme op ad Seine til Burgund, forlangte Normannerne af Pariserne at maatte sejle gennem deres By, men de stode ikke paa Barbarernes Ord og afslog det. Da trak de deres Skibe over Land uden om Byen og satte dem igen i Seine paa den anden Side. Det var en Strækning paa 2000 Fod, at Skibene til Parisernes Forbavselse blev slæbte, men for Normannerne var denne Fremgangsmaade ikke noget særdeles usædvanligt. Det har virkelig heller ikke krævet nogen overordentlig Anstrængelse, dersom deres Skibe ikke har været betydeligt større end det, der fandtes 1806 under Seines Sand, da Kejser Napoleon lod lægge Grunden til Jernbroen *pont des Invalides*, og som man

Fig. 108. Vikingskib under Sejl (fra Gokstad ved Kristianiafjord).

antog for at have været et normannisk Fartøj. Det var en henved 13 Alen lang udhulet Egebul, hvori der var Plads til 8 Mand; Naglerne var af Fyrretræ, og der fandtes ikke det mindste Spor af Jern.

Paris var ved sine Forsvareres Mod og Duelighed blevet frelst fra den største Fare. Aldrig havde Normannerne udviklet en saadan Kraft som ved dette Angreb, som Græshopper havde deres Sværme udbredt sig over Landet. Men denne Kraft var endnu usvækket og truede med nye Ulykker. Fra Kejseren, der tilstrækkelig havde vist sin Udygtighed, var der ingen Hjælp at vente. Man afsatte ham da endelig baade i Tyskland og Frankrig. I Tyskland valgtes den dygtige *Arnulf af Kärnthen* til Kejser, og ved *Löwen* 891 bibragte han Normannerne et Nederlag, saa at de for stedse mistede Lysten til at hjemsege Tyskland. Frankrig var ikke saa heldigt, men blev endnu i mange Aar givet til Pris for deres Anfald. Vel valgte man Paris's tapre Forsvarer *Odo* til Konge, men han kunde trods

alle sine Anstrengelser dog ikke udrette noget afgørende. Thi Landet var frygteligt ødelagt, dets Stæder for en Del lagte i Aske, Stormændene var adsplittede ved indbyrdes Stridigheder, og Folket var sunket dybt i en Opløsning, der stedse voksede, da de Baand, der knyttede Familierne sammen, under den lovløse Tilstand idelig blev sønderrevne. Snart traadte imidlertid den Mand frem, der fik en saa mærkelig Indflydelse paa Frankrigs Skæbne, fordi han afsluttede Normannertogene paa en Maade, der maa betragtes som heldbringende for det haardt prøvede Land.

Denne Mand var den danske Høvding *Rollo*, som under indre Stridigheder herhjemme var blevet nødt til at flygte og først havde begivet sig til England, hvor den nys døbte Kong Gudrum den Gang herskede i Øst-angel (c. 880). Efter at have udbedret sine Skibe og forøget sine Skarer drog Rollo Aaret efter over til Fastlandet, hvor han først udstod en Række Kampe med Friserne og derefter begav sig med sine Stalbrødre til Seines Munding. Det skønne og frugtbare Landskab tiltalte dem, og Rollo modtog med Glæde Indbyggernes Tilbud om at ville adlyde ham som deres Hertug, naar han vilde beskytte dem mod Sørøvernes Plyndringer. Saaledes kom han i Besiddelse af *Rouen*, men han maatte bestaa mange Kampe, før Landet blev ham endeligt overdraget. Dette skete omsider 911 ved Sammenkomsten i *St. Clair-sur-Epte*, en lille By ved Floden Epte paa Grænsen af Neustrien og Isle-de-France. Kong Karl den Enfoldige overdrog her Rollo den Del af Neustrien, som nu blev kaldt Normandi, tillige med det østlige Bretagne som Len af den franske Krone og gav ham sin Datter Gisela til Ægte, mod at han antog Kristendommen. I Daaben fik han Navnet Robert og viste straks sin Iver som kristen ved at give store Gaver til Kirker og Klostre.

Den Anskuelse, at Normandiets første Hertug er den danske Høvding Rollo, støtter sig paa den normanniske Historiker Dudo, der ved Aar 1000 skrev en Krønike til Rollos Sønnesøn. I Følge de islandske Sagaer var han derimod Normand og hed *Rolf Ganger*, en Søn af Rognvald Jarl paa Möre. I Norge havde Harald Haarfager nylig gjort sig til Enehersker og søgte nu at skabe Orden i Landet. Tidligere, da det var adspaltet i Smaariger, havde Vikinger fra den ene Del af Landet hærget paa de andre. Nu blev det strengelig forbudt, og Kongen overholdt sine Love uden Persons Anseelse. Rolf skal have faaet Tilnavnet Ganger deraf, at han var saa stor og svær, at ingen Hest kunde bære ham. Uden at bekymre sig om Kongens Forbud øvede han Strandhug i Viken, og Loven blev anvendt mod ham. Skønt hans Fader var Kongens fortrolige Ven, blev Rolf paa Tinge erklæret for fredløs i hele Riget og drog vest paa paa Hærtog. — Hvad enten Normannernes Anfører nu var den danske Rollo eller den norske Rolf Ganger, er der ingen Tvivl om, at de Skarer, der

nedsatte sig med ham i Normandiet, for største Delen var danske. Dette fremgaar nemlig, som vi straks skal se, af de nordiske Stednavne, der i saa rigt Maal er bevarede dernede.

Skønt Forliget mellem Rollo og Karl den Enfoldige løsrev en ældgammel Bestanddel fra Riget og gav farlige Fjender fast Fod i Landet, var det dog en virkelig Velgerning for Frankrig. Normannerne traadte snart i nøjere Forbindelse med de indfødte, de lærte at tale det franske Sprog og antog franske Sæder og Skikke. Ved Giftermaal blandede de sig med de indfødte, og det varede ikke længe, før de aldeles havde glemt deres Fædreland. Hurtigt tilegnede de sig Kristendommen og Kulturen, som

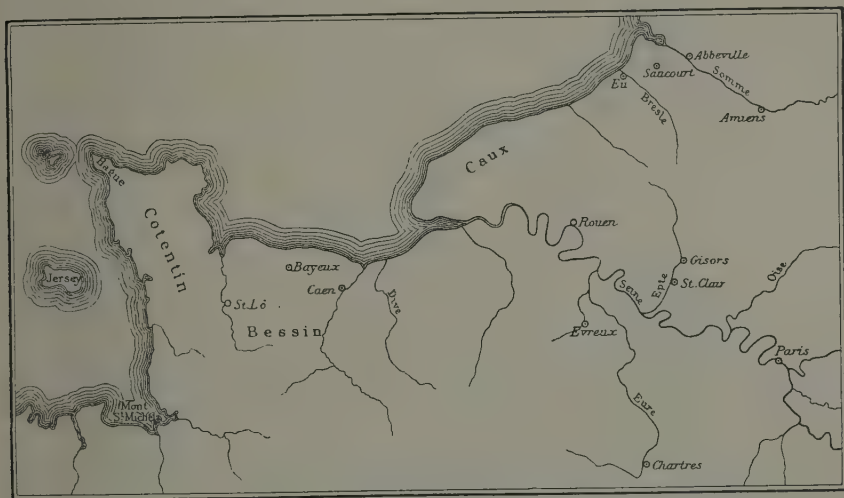

Fig. 109. Kort over Normandiet.

snart udvikledes videre af det ufordærvede Folk, der trivedes saa vel i det frugtbare Land.

Men Nordboerne var ikke blot modtagende, de meddelte til Gengæld deres aandelige Ejendom til Landets oprindelige Beboere. Sporene af den hedenske Aand holdt sig længe, ligesom Sagnene om *Hasting*, *Bjørn Jernside*, *Veland* og *Holger Danske*. Sagnet om *Guldringene*, som Rollo lod ophænge i en Skov, uden at nogen rørte dem, minder om Frode Fredegod. Længe gjaldt Retten til at tage *Nam* i den normanniske Lovgivning, ligesom *Vragretten* peger mod nordiske Forbilleder. Den nordiske Aand udtrykte sig i frisindede Samfundsforhold, som *Juryen*, *Kommunal-friheden* og *Trældommens Ophør*, et Gode, som Normandiet nød 200 Aar før det øvrige Frankrig. De kække *Sømænd* har til alle Tider hædret Frankrigs Marine (Duquesne, Tourville). Ogsaa i det glimrende *Ridderskab* har Normannen betydelig Andel. Her ytrer sig, men i kristelig Aand,

den nordiske Tapperhed og krigerske Lyst, der kæmpede for Kampens egen Skyld og tørstede efter at udmærke sig. Og til en saadan personlig Udmærkelse bød de festlige Turneringer rigelig Lejlighed.

Men Riddertidens Glans er for længe siden svundet, og Borgene er sunkne i Grus. Derimod finder vi den Dag i Dag i det i Normandiet herskende franske *Sprog* ikke faa Vidnesbyrd om, at vore Forfædre for et Aartusinde siden har nedsat sig i dette Land.

Mærkværdigt er det ogsaa, hvor mange *Stednavne* der indeholder nordiske Ord. Mange Endelser viser ligefrem hen til Norden, særlig til Danmark.

Det gælder om Ordene By, Bol, Toft og Torp, der ogsaa møder os i England, i Danelag. Til Eksempel skal anføres Bourguebu, Querquebu, Hadbue, Tournebu og Kerbu, som svarer til de danske Borgeby, Kirkeby, Hedeby, Taarnby og Kærby; endvidere Langboel (Langballe), Appetot, Fultot og Languetot (Ebeltoft, Fultofte og Langtofte) samt Torgistorp, Buketorp og Daltorp (Trulstrup, Bukkerup og Dalstrup). Særligt ude ved Kysten finder vi en Række Stedbetegnelser af dansk Oprindelse, som Grune (Grund), Hague (Hage), Houlme (Holm), Sund, Vic og Ey (Ø), mens de norske Kystbenævnelser som Vagr — Vaag og Gjå = Kløft ikke forekommer i Normandiet. Heller ikke det saa almindelige norske Ord „Stad“ træffes nogensinde i normanniske Stednavne. Ejendommeligt for Normandiet er det desuden, at en Mængde Stednavne, der ender paa det franske Ord „ville“ (By), som første Led har et nordisk Personnavn (f. Eks. Barneville af Mandsnavnet Barni, Bondeville af Bonde, Canouville af Knud, Manneville af Manni og Ogerville af Holger), og at dette Personnavn saa godt som altid kan paavises paa danske Runestene og i andre gamle danske Kilder, mens det næsten aldrig forekommer i Norge.

Sandsynligheden taler derfor for, at de nordiske Vikingehære, som slog sig ned i Normandiet, og som efter de mange Stednavne at dømme har tilført Landet en stor Menneskemængde, har været under dansk Ledelse og bestaaet af en Grundstamme af Daner, hvortil der dog vistnok har sluttet sig mindre Skarer fra Nabolandene, særlig fra Vestsverige og Norge.

I samme Retning peger de Spor, som Nordboernes Bosættelse i det engelske Danelag har efterladt sig. En Mængde *Sagn* fortælles i disse Egne om Kampe med de Danske og om deres Grusomhed, som man er tilbøjelig til at give Skylden for alle Ødelæggelser. Der findes ogsaa mange *Mønter*, der er slaaede af fremmede Møntmestre, men forsynede med danske Høvdingers eller Kongers Navne. Ogsaa det engelske *Retsvæsen* viser den Dag i Dag i visse Henseender hen til Danmark som sit

Forbillede, særligt ved den frie Aand, der satte haarde Straffe for alle Niddingsværker og Tyverier og strammede de slappe Samfundsbaand. Men det er især *Sproget*, hvori de sikreste Vidnesbyrd er opbevarede. Det nordengelske Almuesprog har en Mængde Ord paa det daglige Livs Genstande tilfælles med det danske, og det netop saadanne Udtryk, der ikke forekommer i Skriftsproget, men har holdt sig hos Almuen. Forbavsende er ogsaa det store Antal af fuldkomment danske Navne paa Byer og Steder, som man alle Vegne træffer i det nordlige og østlige Eng-land. Man har beregnet, at de udgør mindst halvandet Tusinde. Ganske

Fig. 110. Vold fra Vikingetiden i Normandiet. (Haguedike = Hagedige).

almindelige Endelser er: *by, torp, toft, ey, dale, haugh* (Høj) o. a., der er aldeles danske, som Danebi, Ferribi = Færgeby, Hedeby = Hedeby, Mickleby = Magleby, Scawby = Skovby, Northorpe = Nørup, Staindrop = Stenderup, Raitby = Rødby (af at rydde), Lowestoft og Botesdale i Øst-angel. I mange ses tydelig de danske Erobreres Navne, f. Eks. Grimsby, Aslackby, Swainsthorpe; i andre nordiske Gudenavne, som Baldersby, Fraisthorpe og Tursdale.

Normannertogene bragte saaledes Norden og Syden i en nøjere Forbindelse. Om de end i Øjeblikket syntes at være til Fordærvelse, da Landene hærgedes, og Kulturen trampedes under Fødder, bar de dog i Længden velsignelsesrige Frugter. Men ogsaa Norden paa sin Side modtog varige Goder, nemlig Kristendom og Kultur. Snart fredede og værnede man herhjemme om det, som man tidligere havde hadet og forfulgt.

Fig. 111. Danegæld erlægges til Kong Svend.
Efter Lorenz Frølichs Frise i Nationalmuseet paa Frederiksborg Slot.

SJETTE AFSNIT

HEDENSKABETS OG KRISTENDOMMENS BRYDNING (ca. 800—1000).

MED Regner Lodbrog ophører Sagnhistorien for vort Lands Vedkommende, og vi nærmer os den historiske Tid.

Det er fra Syden, Historiens Lys kastes over Nordens Historie. Berøringen med Tyskland, Kejseren og Kristendommen, en Forbindelse, der efter Sagens Natur maatte være fjendtlig, er skildret i de frankiske Aarbøger, som bl. a. er forfattede af Einhard, Kejser Karl den Stores Ven og Krønikeskriver. Nu først begynder desuden den nordiske Tidsregning at blive nogenlunde paalidelig.

Godfreds Krig med Karl den Store.

Ved mange blodige Krige lykkedes det Karl den Store at stifte det store frankiske Kejserdømme, der omfattede Frankrig, Tyskland og Italien. Haardest og langvarigst blev Kampen med Sachserne, stridbare

Folk og ivrige Hedninger, der boede over hele det nordvestlige Tyskland. I over tredive Aar maatte han føre Krig med dem, og naar han havde undervundet dem og nødt dem til at lade sig døbe, faldt de atter fra, saa snart han vendte sig til en anden Side. Den tapre Sachserhøvding, *Widukind*, flygtede over Ejderen til Jylland for at undgaa at underkaste sig Kejseren, og gjorde herfra forgæves Forsøg paa at befri sit Fædreland. Han maatte tilsidst give efter og i Aaret 785 lade sig døbe.

Den danske Konge *Godfred* saa med Uro Kejserens Fremskridt. Da denne for helt at underkue Sachserne lod 10,000 Familier Nord for Elben flytte ind i det frankiske Rige og et slavisk Folk, Abodriterne, atter østfra rykke ind i Sachsernes Land, frygtede Godfred med Grund for, at Faren snart vilde komme til Jylland. Han besluttede da at komme Kejseren i Forkøbet og angreb 808 Abodriterne. Deres Fyrster blev dræbte eller fordrevne, og deres vigtigste Handelsstad, *Rerik* ved Wismar, ødelagt. Indbyggerne lod Godfred med deres Gods føre til Byen ved Slien, *Sliestorp*. Herved fik Slesvig et stort Opsving som Handelsby.

For at beskytte Landets Grænse mod Syd lod Godfred samme Aar anlægge en Vold mellem Slien og Ejderen fra Østersalt til Vesterhav. Den havde kun een Port, bred nok til at baade ridende og kørende kunde komme der igen-nem. Ensaadan Befæstning kunde være tilstrækkelig paa en Tid, da store, ufremkommelige Skove og Moradser opfyldte Egnen øst og vest for Volden og forhindrede alle i at trænge frem uden om den. Forskerne mener i vore Dage, at denne Vold var den første Begyndelse til dets senere saa berømte Danevirke.

Kejseren paa sin Side anlagde flere befæstede Borge i Nordalbingen,

Fig. 112. Kejser Karl den Stores Marmorstol i Aachen.

Landet Nord for Elben, navnlig en Fæstning ved Floden Stør i Holsten, det nuværende Itzehoe. Medens dette stod paa, havde Godfred, stadig virksom, givet Befaling til at angribe Friserne, slaet dem i flere Træfninger og tvunget dem til at betale en Skat paa 100 Mark Sølv. Nu truede han endog med at ville hjem søge Kejseren i hans egen Hovedstad *Aachen*. Karl samlede da en betydelig Hær og rykkede imod ham, men Toget standsede ved Efterretningen om, at Godfred pludselig var bleven myrdet af en af sine egne Mænd. Dette Mord befriede Kejseren fra en farlig Fjende, og allerede næste Aar 811 sluttede Godfreds Efterfølger *Hemming* Fred med ham ved Ejderen. Denne Flod blev bestemt til Grænse mellem begge Rigerne.

Faren for, at Danmark skulde komme i Afhængighed af Tyskland, var for denne Gang overstaaet. Kort efter døde Kejser Karl, og hans Søn, den fromme, men karaktersvage *Ludvig*, kunde ikke en Gang holde Riget sammen, end sige tænke paa Udvidelser. Medens hans Fader udbredte Kristendommen med Ild og Sværd, var det derimod Sønnens Bestræbelse at fremme den paa en fredelig Maade ved Missionærer. Men derved kom ogsaa han i nøje Forbindelse med Danmark.

Ansgar og den første Mission i Danmark.

Allerede omtrent 700 var der fra Sachsernes Naboer mod Vest, Friserne, kommet en kristen Missionær til Danmark, Angelsachsen *Willibrord*. Han udrettede ikke meget, skønt den danske Konge viste ham Venlighed og Gæstfrihed, „thi“, fortæller Frankerne, „Dannerne var grusomme Folk, og deres Konge Yngvin var vildere end et Dyr og haarligere end Sten“. Willibrord fik dog Lov til ved sin Tilbagerejse at tage tredive danske Dreng med sig, som han vilde opdrage i den kristne Lære og senere bruge som Missionærer blandt deres Landsmænd.

Men over hundrede Aar forløb, inden vi hører om noget nyt Forsøg paa at udbrede Kristendommen i Danmark. Da frembød Stridighederne mellem Godfreds Efterfølgere en gunstig Lejlighed. Det er i denne Tid, der første Gang tales om et tysk Indfald i Danmark, da Kejser Ludvig blandede sig i de danske Tronkampe og sendte en Hær herind. Den trængte uden Vanskelighed over Godfreds Vold op i Jylland, men kunde ikke komme over til de danske Øer (815). Noget større Betydning havde det, at Kejseren 822 sendte Ærkebiskop *Ebo* af *Rheims* herind; Paven udnævnte ham til Legat for de hedenske Folkeslag i Norden. Ebos Virksomhed synes dog ikke at have haft stor Værdi. Kejseren gav ham Bopæl i *Welnau* ved Itzehoe, hvor han anlagde et lille Kloster. Danske Dreng blev optagne i Skolen her, men bortset fra et enkelt Besøg i Danmark synes Ebo ikke at have virket ved Missionsrejser.

Det var først, da den danske Delekonge *Harald* lod sig døbe, at Kristendommen fik fastere Fod herhjemme. Det var vigtigt for Harald at vinde Kejsers Bistand, da hans Kongemagt under Kampen med Godfreds Sønner vaklede. Paa den anden Side indsaa Kejseren, at der ikke var nogen varig Fred at vente med de urolige Naboer, saa længe de ikke var blevet kristnede.

Kong Harald drog derfor i Juni 826 med sin Dronning, sin Søn og Brodersøn og et talrigt Følge op ad Rhinen til *Ingelheim* ved Mainz, hvor Kejseren holdt Rigsdag. Paa hundrede Skibe med hvide Sejl kom de til Kejsers prægtige Palads og blev meget venligt modtagne. Daabshandlingen foregik med stor Højtidelighed og Pragt i St. Albans Daabshuset Syd for Mainz. Kejseren selv stod Fadder til Harald og skænkede ham de hvide Klæder, hvori han blev døbt. Kejsers Judith stod Fadder til hans Dronning, og Kejsers ældste Søn, Kong Lothar, til den danske Kongesøn. Derpaa fulgte prægtige Gaver til de nydøbte. Kejseren gav Harald en Guldkrone, en Purpurkaabe, der var prydet med Guld og kostelige Stene, og bandt sit eget kostbare Sværd ved hans Side. Kejsersinden gav den danske Dronning et Diadem, en Gyldenstykkens Kaabe, Guldskæder og en Mængde andre Kostbarheder.

Saa begav man sig til Kirken for at høre Messen. Det var et højtideligt Optog, Klokkerne ringede, og alle Kirkens Mænd var til Stede i deres Pragt og Værdighed. Først i Toget gik en kejserlig Herold, der gjorde Plads med sin Stav, derpaa Kejseren selv med to høje Klerker, sin Kapellan og sin Kansler, ved sin Side. Efter ham kom Kong Harald og Lothar. Dernæst fulgte Kejsersinden med to Grever ved sin Side, og efter hende den danske Dronning. Endelig kom en Del Præster og Kong Haralds betydelige Følge. I Kirken modtoges de med Basunernes Lyd, med højtidelig Sang og duftende Røgelse. Beundring over alle disse Herligheder maa have grebet Danerne. Et prægtigt Maaltid sluttede Dagens Festlighed, Harald sad ved Siden af Kejseren og Kejsersinden. Bordene var af Marmor, og Karrene af Guld.

Al denne Glans og Herlighed forfejlede ikke sin Virkning paa de fremmede. Harald stod op og lagde sine Hænder i Kejsers. Hermed overgav han sig og sit Rige i Ludvigs Hænder som Len. De fleste af hans Følge havde ogsaa ladet sig døbe. Paa ny overøstes de med kostelige Gaver. Harald selv fik foruden mange Kostbarheder til Len Landskabet Rühringen i Frisland ved Wesers Udløb. Det kunde ogsaa blive ham et Tilflugtssted, dersom hans hedenske Undersaatter, som man kunde formode, ikke vilde taale ham som kristen Konge.

Da Harald nu beredte sig til Hjemrejsen, lod han sine unge Sønner blive ved Kejsers Hof for, som det hed, at modtage fransk Dannelses.

Den egentlige Grund har vel været, at man ønskede at beholde dem som Gisler for at sikre sig hans Troskab.

Det gjaldt om at finde Mænd, der kunde anses for duelige og ivrige til at udbrede Kristendommen blandt Hedningerne. Omsider fremstod en ung Benediktinermunk, der havde Mod og Vilje til at trodse alle Farer og Lidelser.

Frankeren *Ansgar*, hvis Navn i Grunden er det samme som det nordiske Asgeir, Asker, og i sig skjuler det gamle Gudenavn Aser, var født 801 i Landskabet Picardiet i det nordlige Frankrig, ikke langt fra Amiens. Skønt han var af fornem Slægt, og hans Fader opholdt sig ved Kejser Karl den Stores Hof, sattes han dog ved sin fromme Moders tidlige Død kun fire Aar gammel i Klostret Corbie for at opdrages. Her udviklede hans alvorlige Sind sig, han udmærkede sig ved sin Flid og erhvervede sig grundige Kundskaber. Det var især en Drøm, der i hans trettende Aar bragte ham til at vende sig bort fra Verden og dens Glæder. Han drømte nemlig, at han gik paa en sumpet Vej og havde meget Besvær med at komme frem. Da saa han ved Siden af sig en jevn og banet Vej, hvor der vandrede en Mængde hvidklædte Kvinder. Imellem dem kendte han sin egen Moder. Han vilde ile i hendes Arme, men blev hængende fast i Dyndet. Da sagde en af Kvinderne, der lyste af himmelsk Skønhed og Værdighed, og som syntes ham at være Jesu Moder, den hellige Maria, til ham: „Vil du gerne til din Moder?“ Paa Ansgars Ja svarede hun: „Vil du komme til os, da forsag al verdslig Tant og Forfængelighed; thi ingen kan følge os, der sætter sin Glæde deri“.

Fra dette Øjeblik af foregik der en gennemgribende Forandring i hele Ansgars Væsen. Stedse mere drog han sig tilbage fra Verden. I Drømmesyner skuede han de Hellige og Kristus selv og hørte Opfordringer til aldeles at indvie sig til Guds Tjeneste. Navnlig stod Martyrdøden for ham som den skønneste Lod, og han haabede atter og atter paa, at den vilde blive ham til Del.

Da Ludvig den Fromme 822 stiftede det berømte Kloster ved Weser i Westfalen, som fik Navn af *Ny Korvej*, fordi det blev befolket med Munke fra Corbie i Picardiet, sendte man ogsaa Ansgar derhen for at forestaa Klosterskolen. Næppe havde man kunnet træffe noget bedre Valg. Han prækede desuden Evangeliet i Kirken og grundede en Bogsamling. Saaledes fik han ikke ringe Del i den Berømmelse, som det nye Kloster snart erhvervede sig.

Det var den Gang Harald Klaks Daab foregik ved Ingelheim. Man var i Forlegenhed med at finde en Mand, der kunde følge med ham, styrke ham i den kristne Tro og udbrede den blandt Hedningerne i Norden. Da nævnede Abbed Wala i Korvej Ansgar som en Mand, der var opfyldt

af en brændende Iver for Troen og for at lide Martyrdøden til Herrens Ære. Ansgar var ogsaa straks villig til at opfylde Kejserens Ønske, skønt Slægtninge og Venner søgte at holde ham tilbage, thi alle elskede de ham. Kun en eneste af hans Brødre fra Klostret, *Authbert*, en ung Mand af høj Byrd, besluttede dog at følge ham paa den farefulde Vandring.

I 827 drog de med Kong Harald ned ad Rhinen, forbi Kølne og Dorstad, nu en lille By ved Utrecht, men den Gang Hovedpunktet for Forbindelsen med Norden, og over Nordsøen til Danmark. En Mængde Vanskeligheder mødte dem straks her. Kong Harald blev vel anerkendt som Konge, men allerede næste Aar blev han fordrevet og kom ikke mere i

Fig. 113. Hedeby's Byvold, set nordfra. I Baggrunden Kongshøj.

Besiddelse af sit Land. Imidlertid virkede Ansgar og Aubert kraftigt i den sydlige Del af Jylland, de søgte især at udbrede Kristendommen ved Hjælp af Landets Børn, som de underviste og derpaa udsendte som Missionærer. Desuden løskøbte de Trælle og omvendte dem, for senere at benytte dem som Evangeliiets Forkyndere. Der oprettedes en Skole i *Hedeby* ved Slesvig, hvor tolv Drengene ad Gangen blev underviste. Desværre blev Aubert her saa svag, at han nødtes til at vende tilbage til Korvej, hvor han kort efter døde Paaskedag 829. Store Virkninger af sin Mission havde Ansgar dog endnu ikke naaet.

Med Glæde hørte han derfor, at der ogsaa var kommet en Kaldelse til ham fra Nabolandet Sverige. Kejser Ludvig paalagde ham at præke der, da den svenske Konge havde henvendt sig til Kejseren om at faa kristne Lærere tilsendte. Altsaa drog Ansgar af Sted, styrket ved

nye Syner. Med ham fulgte nogle Medhjælpere, der var blevet ham sendte fra Tyskland. Men da de kom ud paa Østersøen, blev de overfaldne af Vikinger. Med Nød reddede de Livet ved at springe over Bord og svømme i Land. Hele Ansgars Bogsamling, en Skat paa 40 Bøger, gik blandt andet tabt. Til Fods maatte de derpaa drage gennem hele Sverige, gennem uvejbare, tyndt befolkede Egne og vildsomme Skove og over Søer, „store som Have“. Dog naaede de tilsidst efter mange Møjsommeligheder til *Birka* eller *Bjorkø*, en Ø i Mælaren, hvor Kong *Björn* boede. Levninger af denne By er fundne i vore Dage. Her mødte Ansgar megen Velvilje, og han blev der i halvandet Aar, fra 829 til 831. Han omvendte mange, thi Begyndelsen var gjort af en Del kristne Fanger, der under deres Fangenskab havde paavirket Hedningerne.

Med et Brev til Kejseren selv fra Kong Björn, uden Tvivl skrevet med Runer, vendte Ansgar tilbage til Tyskland. Men der krævedes nu paa en saa vidtstrakt Arbejdsmark en Mand med større Anseelse, end en Munk kunde have. Glad over sin Tjeners Held lod Kejseren paa en Rigsforsamling oprette et Ærkebispedømme i *Hamborg* 831, og Ansgar blev trods hans unge Alder udnævnt til dette Embede: Paven bekræftede hans Valg og udnævnte ham tillige til sin Legat blandt alle slaviske og nordiske Folkeslag.

Dette Ærkebispedømme var betydeligt af Størrelse, men ringe af Indhold. Meget faa var endnu omvendte. Ingen kunde dog være mere skikket til at udbrede Kristendommen end Ansgar. Han virkede maa-ske endnu mere ved sit Eksempel end ved sin Lære, naar han vandrede om blandt Hedningerne. Men Tiderne blev onde. Den danske Konge var ham uvenlig, saa at han ikke kunde sætte sin Fod nord for Ejderen. I Tyskland laa Kejseren og hans Sønner i den mest uværdige Familiestrid, og herfra var der ingen Støtte at vente. Alt syntes at gaa i Staa. Da kom det haardeste Slag, da Vikingetiden brød frem i sin fulde Styrke. I et Øjeblik skulde han se sit Værk lagt øde. Den danske Konge *Horik*, Godfreds Søn, overfaldt og indtog Hamborg 845. Byen blev plyndret i flere Dage, Kirken og Klostret med den rige Bogsamling, som Kejseren selv havde skænket det, brændte. Med Nød og næppe reddede Ærkebisen sig med Kirkens Klenodier og hellige Kar, selv sin Kappe maatte han lade i Stikken.

De næste Aar var højst sørgelige for Ansgar. Hans Beskytter, den fromme Kejser Ludvig, var død 840, Stridighederne med hans Sønner havde forbitret ham hans sidste Dage. Ansgar stod saaledes forladt og uden al Understøttelse. Ludvigs Søn Karl den Skaldede havde endogsaa frtaget Ansgar Abbediet Turholt i Flandern, som hans Fader i sin Tid havde givet ham til hans Underhold. Kun en from og ædel sachsisk Frue,

Ikia, forbarmede sig over hans Nød og overlod ham en Gaard, hvor han samlede sine Præster omkring sig og grundlagde et Kloster.

Endelig oprandt dog bedre Tider for den haardt prøvede Mand. Kong Ludvig den Tyske foreslog at forene det ledige Bispedømme i Bremen med Erkebispesædet i Hamborg, som nu var svundet saaledes ind, at det kun bestod af fire Kirker. Dette skete, og Ansgar overtog 848 sit nye Stift, hvis Hovedsæde blev Bremen. Forskellige Omstændigheder gjorde imidlertid, at den pavelige Bekræftelse herpaa først udstedtes 864.

I Bremen udfoldede Ansgar den samme Virksomhedstrang som tidligere. Kong Horik viste sig nu mere forsonlig mod Kristendommen og tillod ham frit at forkynde den i sit Rige. Flere Gange kom Ansgar til ham som Udsending fra den tyske Konge og fik endog saa megen Indflydelse paa ham, at han blev hans Raadgiver i vigtige Anliggender. Hvad Ansgar raadede til, fandt Horik altid at være til sit Bedste. Den første Kirke i Danmark blev da bygget i *Slesvig* og indviet til Jomfru Maria. Dette var saa meget mere betydningsfuldt, som Slesvig allerede var en af de vigtigste Handelspladser. Mange Købmænd, som kom herhid, antog den nye Lære og udbredte den til deres Hjem. Det synes imidlertid ikke, at Kong Horik selv antog Kristendommen, skønt han ikke hindrede dens Udbredelse.

Ogsaa Sverige lagde nu igen Beslag paa Ansgars Tanker, thi Udbyttet af hans første Omvendelsesrejse var i Mellemtiden gaaet næsten tabt. Anden Gang drog han da derover 853, udrustet med Anbefalingsbreve fra Kong Horik og den tyske Kong Ludvig. Han var da over 50 Aar gammel. Efter tyve Dages Sejlads kom han til Birka, hvor nu en Kong *Olaf* regerede. Han viste sig gunstig stemt mod Kristendommen, og paa Tinge tillod Folket, at der maatte prækes rundt om i Landet. Missionen havde nu god Fremgang, og en Kirke blev bygget i Birka.

Og dog syntes Ansgar aldrig at skulle faa rolige Arbejdskaar. Ved sin Tilbagekomst til Danmark fandt han nye Farer at bekæmpe. Den gamle Kong Horik var 854 faldet i et Slag, og den nye Kong, *Horik den Yngre*, havde af sine Raadgivere ladet sig bevæge til at forfølge de kristne. Men den unge Konge kom snart paa andre Tanker og lod Ansgar kalde til sig. Forfølgelsen ophørte, og Kristendommens Forkyndelse blev igen tilladt. Ansgar fik endogsaa Tilladelse til at sætte Klokke paa Kirken i Slesvig, hvad der ellers var Hedningerne meget imod, da de frygtede for, at Klokkeringningen skulde skræmme de gode Landvætter bort. En ny Kirke blev bygget i *Ribe*, den anden Hovedkirke i Danmark.

Saaledes havde Ansgar i sin høje Alder den store Glæde at se en Spire til en kristen Menighed grundfæstet i Danmark. Hans Livs Maal

havde været større, men han havde dog ikke levet og stridt forgæves. Meget havde han lidt, Sult og Nød, Storme paa Havet og Farer paa Rejser mellem de vilde Hedninger, men hans inderligste Ønske var ikke gaaet i Opfyldelse, at blive Martyr for Troen. Derover sørgede han saare, ja han fældede Taarer, fordi Herren ikke havde fundet ham værdig dertil. Lange Rejser foretog han for at præke og omvende, for at besøge Menighederne og Præsterne og for at løskøbe kristne, som Hedningerne havde gjort til Trælle. Men overalt ledsagedes han af en skærmende Haand.

Hans største Glæde var dog at trøste og understøtte. Aldrig gik han ud uden at have Penge hos sig for at kunne give de fattige deraf, og hans Ydmyghed var saa stor, at han ikke satte sig til Bords uden at have sørget for de trængende, ja endog efter Frelserens Eksempel selv at have toet deres Fødder. En stor Del af sin Tiende og sine Pengeindtægter gav han til de fattige, og han grundlagde et Hospital i Bremen. Ofte frydede han sig, fortæller hans Discipel Rembert, ved Enkens Glæde over hendes genvundne Søn, som han havde løskøbt af Fangenskab og skænket Friheden.

Mange syge blev førte til ham, og man mente, at han helbredte ved Haandspaalæggelse og Bønner. Men det var langt fra, at han roste sig af sine Undergaver. „Har jeg saadanne,“ sagde han en Gang, „da vil jeg bede Gud at gøre et Under med mig selv, at gøre mig til et godt Menneske.“

Hans Forbillede var den hellige Martin af Tours, der fra hedensk Kriger var blevet Biskop. Ligesom denne prækede han ofte, og han havde et Lønkammer, som han kaldte „Hvilens Sted“ og „Sorgens Ven“, hvor han hengav sig til Betragtninger i Ensomhed.

Hans Liv var strengt, og han nægtede sig alle Bekvemmeligheder. Saa snart han var blevet Munk, bar han stedse en grov Haarskjorte paa sit bare Legeme. Hans Mad var Brød og Urter, hans Drik Vand; først i sin Alderdom lod han sig bevæge til at blande det med noget Vin. Han ønskede aldrig at falde nogen til Besvær, men erhvervede sig sit Underhold efter Apostelen Paulus' Eksempel ved simpelt Arbejde, navnlig ved at knytte Fiskegarn. Sine Disciple opmuntrede han til ligeledes at leve af eget Arbejde, og ikke af Gaver fra de omvendte.

Saa store Dyder vandt ham endog Hedningernes Agtelse og Kærlighed. Hans Mildhed skaffede ham deres Kærlighed og Hengivenhed, men han aftvang dem ogsaa Ærefrygt og Beundring. Uden Persons Anseelse revsede han Lasten, hvad enten den fandtes hos den ringe eller hos den mægtige.

Hele Ansgars Liv var saaledes en Afspejling af den Guds frygt og

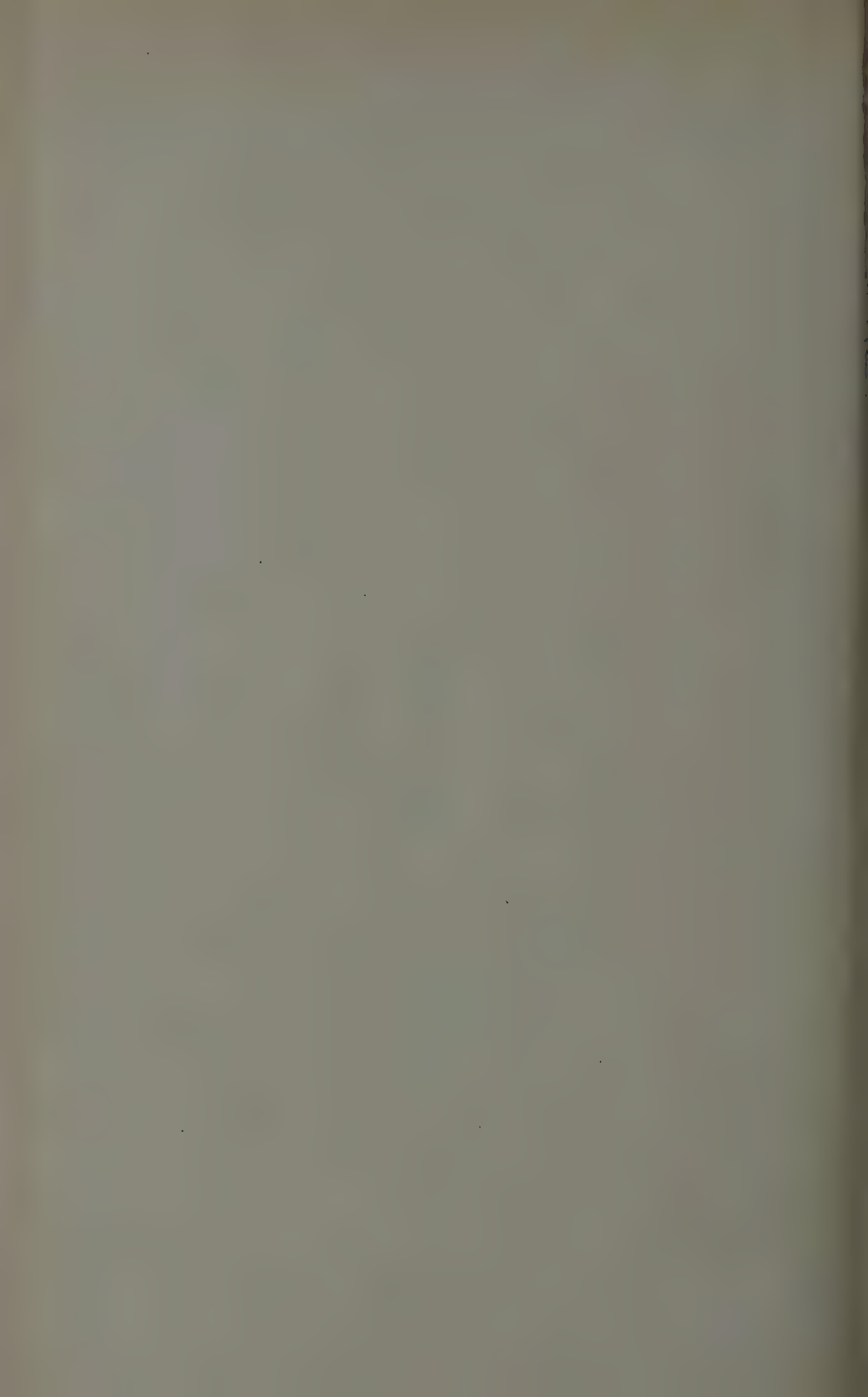

Lorens Frølich.

DANEVIRKE

Radering, 1855. Tilhører Kunstforeningen i Flensborg.

Danske Kunstneres Billeder til Danmarks Historie.

Fromhed, der besjælede ham. Da hans Sind stedse var henvendt paa Livet i Gud, viste der sig Syner og Aabenbaringer for hans Sjæl, der styrkede ham mod Farer og Lidelser.

Omsider nedbrødes dog Ansgars Styrke. Blodgang fortærede de faa Kræfter, der var tilbage. Da han mærkede, at Døden nærmede sig, lod han afsynge Lovsangen: O store Gud, vi love Dig (*te Deum laudamus*), tilgav sine Fjender deres Uret, og hensov med de Ord: „Herre, Du Sandheds Gud, som har genkøbt mig, i dine Hænder befaler jeg min Aand!“ (d. 3dje Febr. 865).

Hans Lig blev under almindelig Sorg nedsat foran Marias Alter i *St. Peders Kirke i Bremen*. Snart erklærede Paven Nordens Apostel for Helgen, og hans Dødsdag fejredes som en Mindefest. Relikvier af ham bevarede paa flere Steder, saaledes hans Hoved i Hamborg og andre Dele i Roskilde.

Ansgars Værk fortsattes af hans Efterfølger som Erkebiskop, *Rembert*, der havde været Ansgars fortrolige Ven og har efterladt en ypperlig Levnedsbetegnelse af ham. Han virkede i samme Aand og bortgav endog Kirkens Guldkar for at løskøbe kristne Trælle; „thi“, sagde han, „det er bedre at skænke Herren Sjæle end Guld“. Hans Virksomhed lammedes dog ved hans Svagelighed. Han døde først 888 i en høj Alder i Bremen og blev efter sit Forlangende jordfæstet uden for St. Peders Kirke, da han ikke ansaa sig for værdig til at hvile inden i den hos de hedengangne Bisper. Hans Efterfølger, *Adalgar* af Korvej, byggede et lille Bedehus over Graven. Under de følgende Erkebisper synes Iveren for at missionere i Norden at være stilnet af; det paabegyndte Værk maatte tages op fra anden Side, før det kunde trænge sejrrigt igennem.

Gorm den Gamle som Danmarks Enekonge.

Danevirke.

Danmarks Historie i Begyndelsen af det 10de Aarhundrede er indhyllet i Mørke. Efter Kong Horik den Yngres Tid lader Kilderne os i Stikken, indtil vi ved Aar 930 ser Gorm den Gamle som Danmarks Enekonge. Senere Beretninger fortalte om ham, at han først havde samlet vort Land til eet Rige. Selv om dette ikke er rigtigt, er der dog den Sandhed deri, at en svensk Konge Olaf kort i Forvejen havde bemægtiget sig en Del af Danmark, vistnok i det sydlige Sønderjylland, og at hans Søn Gnupa blev overvundet og dræbt af Gorm, der forenede hans Rige med sit. Runestene ved Slien taler endnu til os om de gamle Kampe.

Gorm skildres senere som uvirksom og som ikke synderlig kløgtig. Hans Dronning *Tyre*, en Datter af Jarl Harald i Holsten, var derimod

Fig. 115. Voldkrumningen ved Reide Aa.

Man er i vore Dage tilbøjelig til at søge Resterne af Godfreds Virke i den Jordvold, som begynder ved Sliens inderste Vig ikke langt fra Gottorp Slot, derfra løber i sydvestlig Retning, kun afbrudt af den lille Danevirke-Sø, og stadig fortsætter i lige Linje, indtil den naar Reide Aa. en Biflod til Trene. Volden bøjer da i en skarp Vinkel mod Vest og fortsættes paa Nordsiden af Aaen, indtil den taber sig i Engene ved Hollingsted. Den har som andre Værker fra den ældste Tid ingen Grav foran sig, er bygget af Jord og Sten og naar som Regel en Højde af 7—8 Fod. Længden var henimod 2 Mil.

Fig. 116. Danevirke mellem Øster- og Vester-Karlegat.

af Godfreds Virke i den Jordvold, som begynder ved Sliens inderste Vig ikke langt fra Gottorp Slot, derfra løber i sydvestlig Retning, kun afbrudt af den lille Danevirke-Sø, og stadig fortsætter i lige Linje, indtil den naar Reide Aa, en Biflod til Trene. Volden bøjer da i en skarp Vinkel mod Vest og fortsættes paa Nordsiden af Aaen, indtil den taber sig i Engene ved Hollingsted. Den har som andre Værker fra den ældste Tid ingen Grav foran sig, er bygget af Jord og Sten og naar som Regel en Højde af 7—8 Fod. Længden var henimod 2 Mil. Fra samme Tid stammer vist en anden Vold, Østervolden, som langt ude mod Øst gaar fra Slien til Ekernefærde og danner Landskabet Svans' Sydgrænse. Der var ved disse to Volde dannet en Spærring for enhver Fjende, der sydfra vilde trænge op i Jylland.

Allerede faa Aar senere, 815, rykkede dog en tysk Hær uhindret helt op i Nørrejylland, saa at Godfreds Sønner maatte søge Tilflugt paa

Fig. 117. Tværsnit af Danevirke ved Karlegat.

Fyn. Grænsevirket havde altsaa vist sig utilstrækkeligt. Senere fulgte det kortvarige svenske Herredømme i Sydslesvig, som endelig blev knust af Kong Gorm. Tiden var nu kommet til atter at bringe det forfaldne Grænseværn i Orden.

Tyre lod da, fortæller Sagnet, Folk sammenkalde fra alle Egne af Riget, og unge og gamle ilede villigt til for at arbejde paa det vigtige Værk. I tre Aar varede Arbejdet, som var storartet og møjsommeligt, og som man delte imellem sig ved Lodkastning. Skaaningerne fik den vestlige Strækning fra Kurborg til Karlegat, Sjællandsfarerne og Fynboerne den østlige fra Karlegat til Slien. Jyderne nævnes ikke ved Arbejdet, men siges at have forsynet de andre med Levnedsmidler. Dronning Tyre skal selv have opslaaet sin Bopæl ved Volden for at have Tilsyn med Arbejdet.

Den lave Jordvold, som endnu laa hen fra Godfreds Tid, blev paa den midterste, mest truede Del betydeligt forbedret, saa at den naaede en Højde paa henimod en Snes Fod, og foran Volden rejstes der en Mur af svære Kampesten. Oven paa denne var der et Trævirke, hvor Krigerne havde deres Plads under Kampen, og for hver hundrede Favne stod der paa Muren et Trætaarn, hvorfra man kunde beskyde Fjenden. Kun een Aabning førte igennem Volden, af tyske Forfattere kaldes den Wigles-

Fig. 118. Danevirke ved Karlegat i vore Dage.

Oven paa Volden var der et Trævirke, hvori Krigerne havde deres Plads under Kampen, og for hver hundrede Favne stod der paa Muren et Trætaarn, hvorfra man kunde beskyde Fjenden. Kun een Aabning førte igennem Volden, af tyske Forfattere kaldes den Wiglesdor, af danske Karlegat. Begge Navne betyder vist det samme: Krigernes Port.

dor, af danske Karlegat. Begge Navne betyder vist det samme: Kriger-
nes Port. Maaske har Dronning Tyre ogsaa opført den Forbindelsesvold,
der fra Danevirkesøen strækker sig mod Øst til det gamle Hedeby's By-
vold og inddraget denne i den store Grænsespærring. Forbindelsesvolden
maa nemlig stamme fra denne Tid, da Hedeby efter det kortvarige sven-
ske Herredømme i Sønderjylland atter var kommet paa danske Hænder.
Voldlinjen var saaledes blevet noget ændret fra Godfreds Virke, men
Befæstningen gik stadig fra Hav til Hav og var langt stærkere end hidtil.

Saaledes havde Dronning Tyre „hængt Ledet i Lave“ og rejst et
Bolværk mod Landets Fjender,

„der har mangen Tørring holdet,
før det slet forfaldt.“

Det var naturligt, at Folket ærede hendes Minde og kaldte hende
„Danmarks Bod“. Men ogsaa i Sagnet fortælles der os Beviser paa hen-
des Klogskab:

Gorm og Tyre havde to Sønner, Knud og Harald. Den ældste, den
lyshaarede *Knud*, var den skønneste Mand, man kunde se. Han var des-
uden stærk og modig, forstandig i sin Tale, mild og venlig i sin Om-
gang, Egenskaber, der gjorde ham til hele Folkets Yndling. Man kaldte
ham derfor *Dana-ast*, Danernes Kærlighed. Faderen selv elskede ham
saa højt, at han havde svoret at lade den dræbe, som bragte ham Efter-
retning om Sønnens Død. Den anden Søn *Harald* var mere tilbøjelig til
at anvende List og Snedighed end Kamp og aaben Færd. Derfor var
han ogsaa kun lidet afholdt, men Moderen elskede ham lige saa højt
som Knud.

En Gang drog Brødrene til Irland og plyndrede Landet. Overalt un-
derkastede Befolkningen sig uden Modstand. Da gik Danerne en varm
Sommerdag hen for at bade, og Knud selv var iblandt dem. De indfødte
fandt her en gunstig Lejlighed til at hævn sig, flokkedes paa Strand-
bredden og skød med Pile paa de svømmende. En Pil ramte Knud og
blev hans Bane. Da Irernes Mængde bestandig øgedes, kunde Danerne
ikke mere komme i Land, men lagde hans Lig paa et af Skibene og sej-
lede tilbage til Danmark.

Det var vanskeligt at bringe Gorm denne Tidende. Midt i sin Sorg
fandt Tyre dog paa en Udvej. Hun lod Hallen drage med blaat Vadmæl
og bød, at alle skulde iføre sig Sørgedragt. Gorm undrede sig derover
og spurgte om, hvorfor alle tiede. Da svarede Tyre: „Herre, I havde to
Falke; den ene var hvid, den anden graa. Den hvide er fløjet langt bort
til fremmede Egne, en Flok Krager har overfaldet den og plukket dens
Fjer, saa den duer ikke længere. Men den graa er vendt tilbage og vil

fange Fugle til eders Bord, som den plejer“. Da udbrød Gorm: „Til Visse er min Søn Knud død, da hele Danmark sørger!“ — „Det siger I, Herre, og ikke jeg“, svarede Dronningen, „men sandt er det, hvad I siger.“ Men den gamle Konge kunde ikke bære denne Sorg, han blev syg og døde næste Dag.

Gorms kæreste Opholdssted var vistnok Kongsgaarden ved *Jellinge* i Nærheden af Vejle, som endnu omtales i det trettende Aarhundrede. Her findes de største Gravhøje i Danmark, de to berømte *Jellingehøje*. Den mærkeligste af dem er den nordlige, som kaldes „*Tyres Høj*“,

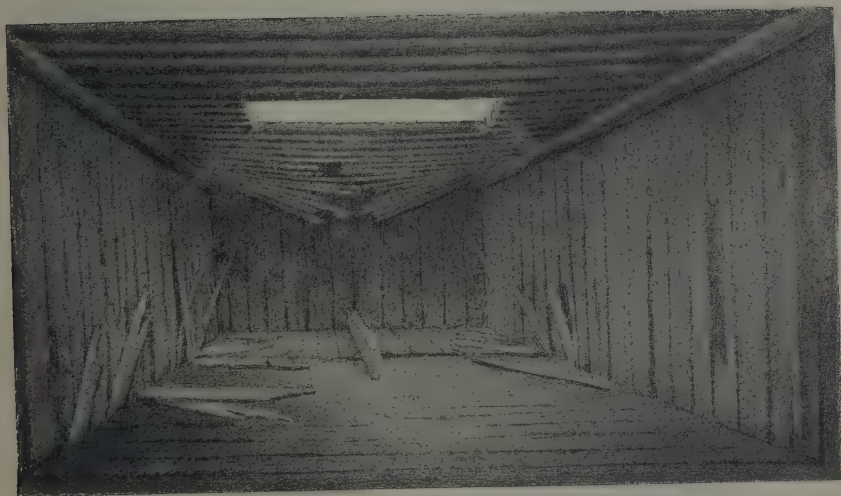

Fig. 119. Gravkammeret i den nordlige Høj i Jellinge.

men vistnok snarere burde bære Gorms Navn. Dens Højde er henved 60 Fod, og dens Gennemsnit ved Foden er omtrent 200 Fod. I det Indre findes et stort Gravkammer af Egetømmer. Det er 22 Fod langt og 8 Fod bredt, men kun $4\frac{1}{2}$ Fod højt. Uden om det findes et 8 Fod bredt sammenstampet Lerlag, og uden om dette igen store Kampesten. Over det Hele er lagt en anselig Høj, der ikke, som Højene ellers, bestaar af opdyngtet Jord, men af en Mængde sammenhobede Græs- og Lyngtørv. I selve Gravstuen, hvor Gulvet ogsaa er dannet af Egebrædder, fandt man ved Udgravningen 1820 kun nogle ubetydelige Genstande, nemlig et lille Sølvbæger, der kun var $1\frac{3}{4}$ Tomme højt, en Fuglefigur af guldbelagt Kobber, en udskaaret Træfigur af en Krieger i Ringbrynje og nogle andre Smaating. Dette gør det sandsynligt, at den tidligere er blevet aabnet af de saakaldte *Højbrydere* eller *Gravrovære*, der i Middelalderen opbrød og udplyndrede Gravkamrene. Denne Sand-

synlighed blev bekræftet ved, at man fandt fire Loftsbjælker overhuggede. Den ligeoverfor mod Syd liggende „Gorms Høj“, der altsaa rettere bør hedde Tyres, da Gorms Runesten over hans Hustru oprindelig synes at have haft Plads paa Toppen af den, har samme Højde og Omfang som den nordlige. Den blev omsider i Juli 1861 udgravet af Kong Frederik VII, men da der ikke fandtes nogetsomhelst Spor af et Gravkammer, har man antaget den for en *Mindehøj*, saaledes

Fig. 120. Træfigur af Kri-
ger i Rustning, fundet i „Ty-
res Gravhøj“.

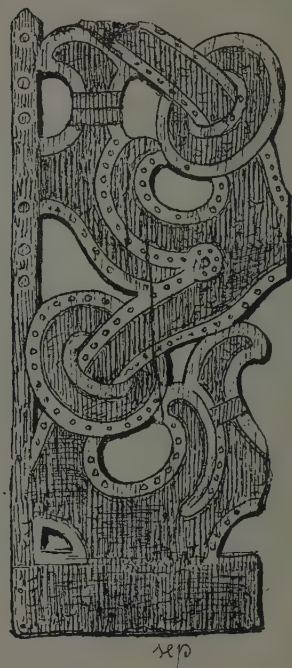

Fig. 121. Udskåret Træ-
stykke, fundet i „Tyres
Gravhøj“.

at baade Gorm og Tyre skulde være begravede i den nordre. Dette er dog tvivlsomt, og meget taler for, at man ved Udgravningen ikke gik dybt nok ned i Højen, saa at Dronningens Gravkammer endnu kan findes urørt i et dybere liggende Lag. Mærkeligst er dog de to tidligere omtalte Runestene, som staar mellem Højene, og af hvilke den ene fortæller, at Kong Harald lod gøre dette Mindesmærke efter sin Fader Gorm og sin Moder Tyre, og den anden, at Gorm lod Stenen rejse efter sin Hustru, Tyre Danmarksbod. Da dette strider mod det ovenfor omtalte Sagn, at Tyre skulde have overlevet sin Mand, ser man, at det gamle Sagn om Gorms Død maa være urigtigt. Gorm har altsaa overlevet Tyre.

Harald Blaatand og Danmarks Kristning.

Ved Gorms Død, der maa være indtruffet henved 940, kom Sønnen *Harald Gormsøn* eller som han almindeligt kaldes, *Harald Blaatand*, paa Tronen, efter at han allerede i Faderens Alderdom havde haft Del i Rigets Styrelse. Han er den første danske Konge, der træder klart frem for os i Historien, og ved sin betydelige Personlighed har han sat dybe Spor i vor Udvikling.

Kristendommen havde vedblevet at udbrede sig i Danmark under Gorms Regering, skønt den gamle Konge selv siges at have stillet sig fjendtligt over for den. Ærkebiskop *Unni* af Bremen drog omkring i Jylland med et talrigt Følge af Præster, begav sig endog over til Øerne

Fig. 122. Fugl af Guldblik, fundet i Tyres Gravhøj.

Fig. 123. Sølvbæger fundet i Tyres Gravhøj.

med en Ledsager, som Harald havde givet ham, og derfra videre til Birka i Sverige. Men her blev han syg og døde i September 936.

Han fik dog en virksom og duelig Efterfølger i den unge *Adeldag*, der beklædte Ærkebispesædet til 988, altsaa under hele Haralds Regering. Han var af fornem Slægt og havde været Kapellan hos Mathilde, den tyske Kejser Otto den Stores Moder, og tillige Kejserens Kansler. Med saa mægtig Understøttelse kunde Adeldag virke mere end nogen af sine Forgængere for Kirken i Danmark. Tiderne havde dog forandret sig, Adeldag var ikke som Ansgar en missionerende Munk, han var en Kirkefyrste, som selv ikke kom til Danmark, men fra Bremen ordnede den danske Kirkes Indretning. Han indsatte 948 tre nye Biskopper, Hored i Slesvig, Friseren Liufdag i Ribe og Reginbrand i Aarhus, hvor der var blevet bygget en Kirke. Under dem skulde Øerne, Skaane og Sverige høre, thi der kunde det endnu ikke lade sig gøre at oprette Bispedømmer.

Vigtigere var dog den Begivenhed, som snart efter fandt Sted: Da nernes Kónge vovede det farlige Skridt at antage Kristendommen (c. 960). Ved en Fest, hvor Harald Blaatand var til Stede, paastod nogle, at Kristus vel var en Gud, men at de hedenske Guder baade var ældre og mægtigere. Hertil svarede Klerken *Poppo*, at der kun fandtes een Gud i de tre Personer, Fader, Søn og Helligaand, og at alle andre Guder var Afguder og Djævelens Værk. Kongen spurgte ham da, om han var villig til at bevise sin Paastand ved Jærtegn, og Poppo erklærede sig rede dertil. Næste Morgen bar han virkelig ogsaa et stort Stykke gloende Jern i sin Haand saa langt, som Kongen forlangte, og viste derpaa alle de tilstedeværende, at hans Haand var aldeles uskadt. Kongen og mange af

Fig. 124. Prospekt af Jellingehøjene fra 1591.

(A. Kirken, med Blytag. — B. Den større Runesten. — C. Den nordlige Høj. — D. Dammen. — E. Den sydlige Høj. — F. Den mindre Runesten.)

hans Mænd erkendte nu, at Kristus var den sande Gud og lod sig døbe; mange Tusinder fulgte deres Eksempel. Det almindelige Sagn, at dette skulde være sket i Popholt ved Helligbæk (et Par Mil nord for Slesvig By) staar næppe til Troende.

Den kristne Lære bredte sig under Harald Blaatand ikke alene over Jylland, men fik ogsaa Fodfæste paa Øerne og rimeligvis ogsaa i Skaane. Blandt Missionærerne nævnes navnlig den fromme *Odinkar*, der siden blev Biskop i Sverige. Mange nye Kirker blev byggede, især paa de Steder, hvor der havde været hedenske Helligdomme, saaledes i *Odense* og i *Roskilde*. I denne By opførte Harald Blaatand selv Trefoldighedskirken.

Ogsaa uden for sit Riges Grænser vandt Harald Indflydelse. Norge var 872 blevet samlet af *Harald Haarfager*, der siden regerede derover i henved 50 Aar. Hans Søn, den grusomme *Erik Blodøkse*, blev fordrevet af sin yngre Broder *Hakon Adelstensfostre*, og hans Hustru, *Gunild Kongemoder*, drog senere med sine Sønner til Danmark. De modtoges venligt af Kong Harald, der endogsaa knæsatte den ældste af dem,

Harald Graafeld, hvorved han tog ham i Søns Sted. Understøttede af den danske Konge med Folk og Skibe gjorde de nu flere Angreb paa Norge, men alle Forsøgene strandede paa Hakons Tapperhed og det norske Folks Hengivenhed for deres Konge. Tilslidst lykkedes det Gunildsønnerne at overrumple ham, da han med nogle faa Folk opholdt sig paa Kongsgaarden *Fitje* paa *Stordøen* uden for Hordaland (nu Bergens Stift), og den norske Konge faldt i Kampen.

Harald Graafeld og hans Brødre arvede hans Magt, men blev snart forhadte. Ved lumske Overfald skaffede de de mægtigste Mænd i Landet ud af Verden. Saaledes indebrændte de den ansete *Sigurd Jarl* paa *Lade*, da han var paa Gæsteri, og hans Søn, *Hakon Jarl*, fandt det klogest at forlade Landet og begive sig ned til Danmark for at undgaa en lignende Skæbne. Her traadte han ind i Kong Haralds Hird og vandt snart Kongens Tillid.

Det kunde synes uheldigt for Hakon at henvende sig til Harald Blaåtand, der jo havde taget Harald Graafeld i Søns Sted og hjulpet ham at bemægtige sig Norge. Men Hakon vidste, at Harald Graafeld allerede i lang Tid ikke havde opfyldt sin Lenspligt mod Danmark, og at Harald Blaåtands Venskab af den Grund var kølnet. Snart fik han Lejlighed til at udnytte dette til sin Fordel.

Knud Dana-asts Søn Harald havde imidlertid tumlet sig om paa Vikingetog og var vendt tilbage til Danmark med saa mange Skatte, at man kaldte ham *Guldharald*. I Tillid til sin Magt og Rigdom og til den Kærlighed, Folket havde næret til Knud, henvendte han sig til sin Farbroder og forlangte som retmæssig Arving efter sin Fader en Del af det danske Rige. Forbitret svarede Harald Blaåtand, at sligt et Krav var aldrig stillet i Danmark, og at han lige saa lidt som sine Forfædre vilde nøjes med at være Halvkonge.

Kong Harald, der frygtede Guldharalds Magt og Anseelse, søgte imidlertid Raad hos Hakon Jarl om, hvorledes han skulde stille sin Brodersøn tilfreds. Da raadede den snedige Jarl Kongen til at overlade Guldharald Norge. Harald Graafeld maatte følgelig ryddes af Vejen,

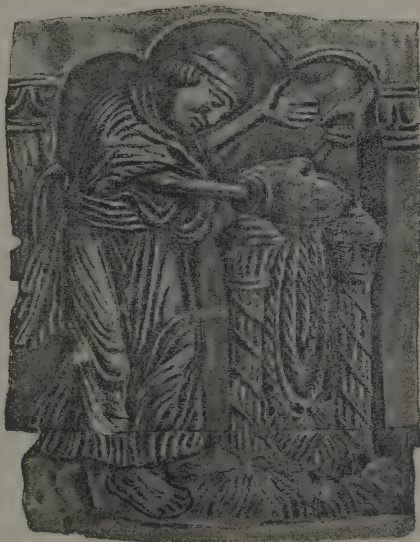

Fig. 125. Poppes Jernbyrd. (Alterprydelse i drevet Kobber fra den ældre Middelalder fra Tandrup Kirke ved Horsens.)

men den danske Konge gjorde først nogen Modstand mod at bruge en saadan Fremfærd mod sin Fostersøn. Omsider gik han dog ind paa Jarlens Planer, og denne fik nu ogsaa Guldharald til at gaa ind paa Byttet.

Kong Harald sendte da Bud til Norge, hvor der herskede stor Hungersnød, og indbød Harald Graafeld til at tage Vintersæde i Danmark og modtaget det Len, som han og hans Brødre før havde havt dér. Tillige skulde man sige ham, at Hakon Jarl var dødssyg og aldeles fra Sans og Samling. De fleste af Harald Graafelds Mænd raadede imidlertid Kongen fra en saa farlig Rejse, og den var vel næppe gaaet for sig, hvis Nøden ikke havde været saa stor, at Kongen endog manglede Føde til sine Mænd.

Haabet om at faa Korn og Levnedsmidler drev da Harald Graafeld af Sted. Med tre Langskibe lagde han ind ved *Hals* i Limfjorden, men blev her overfaldet af Guldharald, der havde ni Skibe, og han faldt efter en tapper Kamp. Næppe var han dræbt, før Hakon omstemte Harald Blaataand ved at vise ham, hvor farlig Guldharald vilde blive, naar han først var Konge i Norge. Saaledes fik Hakon Jarl Kongens Samtykke til en ny Svig. Med tolv Skibe angreb han Guldharald og hans udmattede Folk, og overvandt ham efter en let Kamp. Kongen gav han Bøder for Brodersønnens Drab, og han forligtes uden Vanskelighed med ham.

Saa drog Kong Harald med Hakon og andre landflygtige Normænd op til Norge og underkastede sig uden synderlig Modstand det hele Land. Hele det nordlige og vestlige Norge, ialt syv Fylker, overlod han til Hakon Jarl som skatpligtigt Len af Danmark. For sig selv beholdt den danske Konge *Viken*, den sydøstlige Del langs med Kristianiafjord ned til Gøtaelv, og han lod det styre af sin Søn Svend. Hakon Jarl skaffede sig snart en betydelig Anseelse og Magt, især da han viste sig som en ivrig Ven af Hedenskabet, som de allerfleste Normænd endnu sluttede sig til. Baade Hakon Adelstensfostre og Harald Graafeld havde været kristne; Hakon Jarl derimod bød, at alle hedenske Gudehov og Ofringer skulde holdes oppe overalt, hvor han raadede i Landet.

Men ogsaa mod Syd udstrakte Kong Harald Danernes Herredømme. Det gælder *Holsten*, hvor han ikke blot tog en Del af Landet, men ogsaa gav sine nye Undersaatter saa gode Love, at de 100 Aar senere efter Adam af Bremens Udsagn stadig overholdt dem paa Grund af den store Anseelse, Kongen havde vundet blandt dem. Ham var det ogsaa, som besatte Øen Wollin ved Oderflodens Munding i Pommern og lagde en Del af sin Hird ind i en nybygget Fæstning *Jomsborg*, for at den skulde vogte over den vigtige Handel paa Floden. Fra de ældste Tider, som vor Historie kender, har Østersøens Kyster nemlig været hjemsøgte af vore Forfædres Plyndringer, lige saa vel som Vesterhavets. De drog over

Østresalt, som de kaldte Østersøen, til det nuværende Preussen, Kurland, Livland og Estland. Det kaldtes ogsaa at fare i Østervejen. Ofte hører vi i Sagnhistorien Tale om Tog til Garderige, Holmgaard og andre Egne af det nuværende Rusland. Men i en senere Tid begyndte Danerne at vende sig mod deres nærmere boende og derfor farligere Fjender, nemlig de *vendiske* Folk syd for Østersøen. Hermed begyndte de mange Vendertog, der siden fortsattes gennem Aarhundreder mod disse Fjender.

Med Navnet *Vender* plejer man at betegne alle de Folk, der boede langs med Østersøens sydlige Bred fra Kielerfjord indtil Weichselens Udløb. Vender er egentlig kun en enkelt Afdeling af alle de *slaviske* Folk, der havde udbredt sig fra Rusland mod Vest og havde indtaget en Del af de Lande, som gotisk-germanske Stammer før havde besiddet. Ligesom en Kile strakte de sig langs med Østersøens Kyster mod Vest og kom saaledes til at berøre de danske Grænser. Den vestligste af alle disse slaviske Stammer var *Wagrerne*, der boede paa Femern og i den nordøstlige Del af Holsten, som endnu bærer Navn efter dem. Deres vigtigste Stad var Stargard, det nuværende Oldenburg, og deres Land var for en stor Del opfyldt af store Skove. Ved Travefloden adskiltes de fra *Obotriterne* (Abo-driterne), der boede mod Øst indtil Floden Warnow i Mecklenburg. Deres vigtigste Byer var Mikelenburg (deraf Meklenburg) og Rerek ved Wismar. Derpaa kom indtil Oderen de mægtige *Wilzer*, som atter strakte sig paa begge Sider af Oderen. Denne Flod skilte mellem Vest- og Øst-Vender. De var ogsaa gaaede over Sundet og havde besat Øen *Rygen* og de andre Øer ved Kysten, af hvilke nu mange er forsvundne ved Oversvømmelser. Igenennem tre Udløb baner Oderen sig Vej ud i Havet, nemlig Peene-, Swine- og Kamin-Mundingerne. De to sidste danner Øen *Wollin* eller, som den den Gang kaldtes, *Jom*, og paa den østre Side af denne ved Kamin-mundingen laa den mest ansete af alle vendiske Stæder, *Julin*, som nu kaldes Wollin. Den laa netop paa Grænsen af de vestlige og østlige Venders Lande og var i Slutningen af Oldtiden den vigtigste Handelsstad ved Østersøen som Middelpunktet for Handelen mellem Norden og Syden. Sydens Varer fik den af Frankerne fra Venezia og Alexandria, og vigtig Søhandel dreves med Slesvig og Garderige, hvorfra Venderne fik Østens Produkter. I Julin boede ikke blot Vender, men ogsaa mange Sachsere og Nordboer, ja endogsaa Grækere, som ved Handelen droges herhen fra deres fjerne Fædreland. Det var vistnok uden for Julin, Harald Blaatand anlagde *Jomsborg*, her kunde han kræve Afgifter af alle de Skibe, som søgte ind til den store By. Men de Fortællinger, som Sagaen har bevaret om Jomsvikingernes Bedrifter under Palnatoke og Sigvald, navnlig i Kampen ved Hjørungavaag, har vist sig ikke at kunne staa for Historiens Prøvelse.

Endelig har maaske først Harald Blaatand vundet *Bleking* for Danmark. Saaledes maa man vel tolke hans egen Indskrift paa Jellingestenen: „... den Harald, som vandt *alt* Danmark og Norge og gjorde Danerne kristne“.

Omtrent i Aaret 970 var Harald Blaatand naaet saa vidt, at han med Rette kunde sætte disse Ord i Runer. Han stod paa Højdepunktet af sin Magt. Inden faa Aars Forløb ramte Modgangen ham.

Mellem Harald Blaatand og Tysklands Kejser Otto den Store havde Forholdet været ret godt. Begge var lige ivrige for at udbrede Kristendommen, og som Tegn paa det gode Forhold kan anføres, at Harald kaldte sin Søn, der bar det nordiske Navn *Svend*, op efter Kejseren, saa at han almindelig hed Svend Otto. Men næppe var Otto den Store død (973), førend Danerne atter brød ind over Grænsen, da de hørte, at hans Søn, Otto II, var optaget af Kampe med sydtyske Vasalfyrster. Kejser Otto samlede da i Sommeren 974 en stor Hær fra Franken, Sachsen, Venden og Frisland og drog mod Danevirke. Harald Blaatand forsvarede tappert Volden mod alle Angreb, Hakon Jarl stod som dansk Lensmand deroppe og deltog i Kampen. Alligevel kom Kejseren igennem. Den langt senere islandske Saga beretter, at den norske Kongesøn Olaf Tryggvason, der drog om paa Vikingetog og fulgte med Kejserens Hær uden at have antaget Kristendommen, raadede til, at man skulde forsøge paa at stikke Volden i Brand. Dette var gør ligt, da den for største Delen bestod af Tørv og Tømmer. Man fældede en Mængde Træer og stablede Veddet op mod Volden; saa stak man Ild paa det ved at slynge brændende Tønder, der var fyldte med Tjære og Spaaner, ind mod Træstablerne. Hele Dagen igennem havde det været stille Vejr, men nu rejste der sig henimod Aften en stærk Søndenvind, der drev Luen ind paa Volden. Inden kort Tids Forløb stod Taarnene og Portene i lys Lue, og om Morgenen var Træværket paa Volden ødelagt. Kejseren med hele sin Hær drog hen over Ruinerne og forfulgte Harald helt op i Jylland.

Paa Hjemvejen skal han dog have lidt et Nederlag. Men for altid at have Adgangen til Danmark aaben, anlagde Otto en Grænseborg i Egnen nord for Ejderen, og forsynede den med sachsisk Besætning. En saadan stadig Trusel kunde Danerne dog ikke længe taale. Ved Efterretningen om, at Otto havde lidt et Nederlag i Italien 982, overfaldt og ødelagde de Borgen. Hermed var den tyske Indflydelse nord for Ejderen for denne Sinde til Ende.

Men efter det tyske Indfald maatte Harald Blaatands Anseelse være synkende i Danmark, og dette fremtræder i Forholdet til hans Søn, Svend. Mellem Fader og Søn stod der i Haralds sidste Aar en heftig Kamp. Anledningen til den synes at have ligget i, at Harald vilde fjerne

Sønnen fra Tronfølgen. Haralds Tilhængere sagde derimod, at den unge, folkeyndede Svend havde søgt at tilrive sig Magten, da Faderen blev gammel. Vist er det, at det er med Urette, man har gjort Svend til Hedenskabets sidste Forkæmper, thi om end det talrige hedenske Parti flokkedes om den krigerske Kongesøn, er det dog intet Bevis for, at han var faldet fra Troen.

En Gang, fortæller Sagnet, var Kong Harald beskæftiget med at lade en uhyre Sten slæbe fra Stranden op til sin Moders Gravhøj. Baade Mennesker og Øksne stønnede under det svære Arbejde. Da kom en Vandringsmand forbi, hvem Kongen spurgte, om han nogen Sinde havde set Mennesker trække en tungere Byrde. Han svarede: „Nu for nylig var jeg med, hvor Danmarks Rige droges fra dig til din Søn“, og han fortalte, at han netop kom fra Tinge, hvor Svend var blevet udraabt til Konge. Da lod Harald øjeblikkelig Arbejdet standse, samlede sine Mænd og sine Skibe og drog mod Svend. Sikkert er det, at det kom til et blodigt Slag, men hvor det holdtes, vides ikke med Vished; nogle nævner Helgenæs, andre Isefjord og atter andre Bornholm. Man kæmpede hele Dagen igennem, og Kong Harald blev saaret i Kampen. Af sin Hird blev han bragt til Jomsborg, og her udaandede han. Dette skete Allehelgensdag 1. Nov., men Aaret er usikkert, man antager omtrent 985. Senere Beretninger lyder paa, at han under en Vaabenhvile var gaaet i Land med nogle af sine Mænd og befandt sig i Skoven, da Skytten Toke kom bag paa ham og ramte ham med sin Pil. Da Svend næste Morgen angreb Haralds Flaade, der var uden Anfører og snart fik Efterretning om Kongens Død, forenede den sig for største Delen med Svend og hylkede ham som Konge.

Saaledes endte den første kristne Konge i Danmark sit Liv. Hans Lig førtes til Roskilde og jordedes der i Hellig Trefoldighedskirken, som han selv havde bygget. Da man to Aarhundreder senere begyndte at opføre den nuværende Domkirke, blev hans Ben indmurede i en af de nordre Piller i Koret, hvor man ogsaa finder hans Billede med en latinsk Gravskrift, der skal være forfattet af Lage Urne, Biskop i Roskilde hen imod Reformationen.

Kong Haralds Karakter er blevet opfattet meget forskelligt. Mens de kristne har ophøjet hans Minde og betragtet ham som Martyr, har de hedenske Sagn beskyldt ham for Svaghed, Lumskhed og Fejghed. Man har ikke Ret til at tro, at denne sidste Dom er rigtig. Selv om man ikke tør slutte meget af Sønder-Vissing-Runestenen, hvor hans Hustru Tove Mistiwis Datter kalder ham „Harald den Gode“, vidner hans Livsgerning tilstrækkeligt om, hvilken betydelig Hersker han var. I Mindet vil han staa som den sindige Mand, der overvejede længe, før han handlede, og

som ogsaa kunde komme ind paa Krogveje, som i de norske Forhold. Tilnavnet Blaatand betegner, at han havde blaa, det vil sige sorte Tænder. Kong Harald opholdt sig meget i Roskilde, hvor han lod Trefoldighedskirken bygge af Træ, og opførte en Kongsgaard i Nærheden af Maglekilde. Lejre havde forlængst ganske tabt sin Anseelse og Betydning.

Svend Tjugeskægs Tog til England og Slaget ved Svold.

I Modsætning til Folkekongen Harald Blaatand var hans Søn Svend en Vikingekonge, som tilbragte mange Aar af sin Kongetid borte fra Landet i Vesterfærd og lod Danmark skøtte sig selv. Det er Vikingetidens sidste Afsnit, vi nu staar overfor, Danmarks og Norges Konger drog ud

med store Hære, navnlig til England, og søgte at vinde nyt Land. De Danske som boede i Danelag, forenede sig i Reglen med deres Landsmænd. Herved blev Togene saa farlige for det angelsachsiske Rige.

Allerede i sin Faders Levetid havde Svend fristet Eventyr i England, da han for omkring som Viking, og det var den Gang, hans trofaste

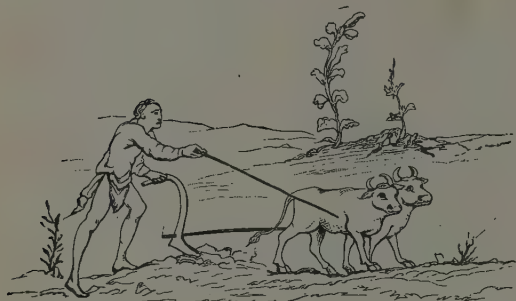

Fig. 126. Pløjning i England ved Aar 1000.
Samtidigt angelsachsisk Billede.

Ven, Islænderen *Thorvald Vidførle* eller den vidtberejste, efter Sagnet reddede hans Liv. Thorvald var højt agtet, ikke blot for sin Tapperhed — thi det var en ganske almindelig Egenskab, — men især for sin sjældne Højmodighed. Sædvanlig uddelte han sit Bytte blandt nødlidende eller løskøbte Fanger for det. Ikke blot hans Landsmænd, men ogsaa hans Fjender agtede og elskede ham. En Gang gjorde Svend et Tog op i Landet og trængte saa langt frem, at Angelsachserne afskar ham fra hans Skibe og tog ham til Fange med hans bedste Mænd. Mellem dem var ogsaa Thorvald. Men aldrig saa snart havde den angelsachsiske Høvding faaet at vide, at det var Thorvald, han havde fanget, før han befalede, at man skulde give ham fri. Kort i Forvejen var nemlig hans Sønner vendte tilbage fra Fangenskab hos Danerne. Thorvald havde udløst dem, og han ilede nu med at gengælde denne ædle Daad. Men Thorvald svor, at han ikke vilde forlade sit Fængsel, før hans Herre, Kong Svend, og alle hans Mænd havde faaet deres Frihed. Alle blev de virkelig ogsaa frigivne for Thorvalds Skyld. Det er et smukt Træk af Svends Taknemlighed, at han siden i et Gæstebud med to Konger, hvor man priste det højbaarne

Fig. 127. Kort over England i den sidste Vikingetid.

Selskab, udbrød: „Jeg kender en Bondesøn, der, naar hans Daad skal dømmes efter sit Værd, fortjener lige saa megen Berømmelse, som vi alle tre“. Han kaldte da Thorvald frem for de forsamlede Gæster og fortalte, hvorledes han havde befriet sin Konge. —

Over England regerede siden 979 den svage og uduelige Æthelred.

Paa den Dag, da han kronedes, skal Ærkebiskop Dunstan have forudsagt skæbnsvangre Ulykker for Riget. „Fremmede Folk, hvis Tungemaal man ej forstod, skulde falde ind i Landet og rase med Sværd, indtil det var bragt i Trældom. Kongestammen skulde gaa til Grunde, og hedenske Konger skulde sætte Kronen paa deres vanhellige Hoveder“. Fremtiden var vel heller ikke vanskelig at forudse. Allerede 991 rasede store Sværme omkring i Suffolk og Essex, og man kunde ikke finde paa andet Middel end at give dem 10,000 Pund for at drage bort. Det var første Gang, dette skete, og det viste sig at være et meget uheldigt Middel, da det lokkede

Fig. 128. Engelsk Høstarbejde ved Aar 1000. Samtidigt angelsachsisk Billede.

dem til snart at komme igen. Vikingerne gjorde nu saa hyppige Anfald, at man maatte udrede uhyre Summer. For at skaffe dem til Veje lagde man en Skat paa Jorderne, der kaldtes *Danegeld* og snart blev til stor Plage for Landet. I Løbet af tyve Aar udredte England over 130,000 Pund, en uhyre Sum, hvis Pengeværdi kan anslaaes til 6 à 8 Millioner Kr. i vore Penge, men hvis sande Værdi den Gang var langt større end nu.

I Efteraaret 994 finder vi Kong Svend i England i Forening med den norske Kongesøn *Olaf Tryggvason*, en Søn af den norske Underkonge Tryggve, der var blevet myrdet af Harald Graafeld. Med 94 Skibe angreb de London og søgte at stikke Ild paa Byen, men de blev drevne tilbage med stort Tab. For at hævne sig kastede de sig saa over de sydlige Landskaber, brændte Byerne og myrdede alle, selv Kvinder og Børn. Den forskrækkede Æthelred skyndte sig med at tilbyde dem *Danegeld*.

De forlangte 16,000 Pund og Tilladelse til at overvintre i Southhampton. Kongen maatte gaa ind paa alt. Om Vinteren besøgte Olaf Æthelred paa hans Slot, og efter at han allerede tidligere var bleven døbt paa Scillyøerne, lod han sig nu konfirmere af Biskop *Ælfheah* af *Winchester* og lovede, at han aldrig mer skulde angribe England. Følgen heraf var, at han skilte sig fra Svend og drog til Norge 995, hvor det efter nogen Kamp med den gamle Hakon Jarl og hans Sønner lykkedes ham at bemægtige sig Landet. Hakon greb til Flugten, men blev myrdet af sin egen Træl *Kark* paa Gaarden *Remol* i Guldalen, hvor hans Veninde Thora havde skjult ham i en Svinesti.

Olaf Tryggvason blev nu taget til Konge af Trønderne, og snart hylkede ogsaa de andre Landskaber Harald Haarfagers Ætling. Selv Viken forenede sig atter med Norge og slap saaledes fri for Danmarks Overherredømme. Dette maatte vække Uvenskab hos Svend mod Olaf. Snart skulde dette Fjendskab faa Lejlighed til at bryde ud.

Ogsaa Svend Tjugeskæg var imidlertid vendt hjem fra sin Vikingefærd. Det kostede ham dog Kampe at komme i Besiddelse af sit Rige. Kampen stod ved Hedeby, men hvem den Fjende var, der under hans Fraværelse havde bemægtiget sig hans Land, taler Runestenene intet om.

I Sverige var imidlertid Kong Erik Sejrsæl død, og hans Søn Olaf var bleven Konge. Man gav ham Navnet *Skotkonung*, fordi han var den første, som paalagde Folket Skat. Mellem Olaf Skotkonung og Svend Tjugeskæg var der nært Slægtskab; Kong Olafs Moder, en vendisk Fyrstedatter ved Navn Gunhild, havde efter sin Ægtefælle Erik Sejrsæls Død ægtet Svend, med hvem hun fik Sønnerne Harald og Knud. Danmarks og Sveriges Konger blev saaledes knyttede nøje sammen. At Olaf Tryggvason maatte føle sig urolig herved, kan ikke undre. Men det er os nu ikke muligt at udrøde de nærmere Aarsager til det Sammenstød, som snart paafulgte; de ældste Kilder tier derom. Saa meget er sikkert, at Olaf Tryggvason blev ægget til sit ulykkelige Tog af sin Dronning, en dansk Kongedatter, at han drog ned til de danske Farvande, og at det kom til et stort Søslag mellem ham og hans Fjender. Olaf blev overvundet og sprang i Søen, hans Dronning forkortede af Sorg herover sit Liv.

I den senere nordiske Overlevering, saaledes som vi møder den hos Snorre, fremstilles Sammenhængen paa følgende Maade. Erik Sejrsæls Enke kaldes her Sigrid, og det siges, at hun havde stort Jordegods og Rigdomme i Sverige. Blandt de mange, som bejlede til hende, var ogsaa Underkongen *Harald Grænske* i Norge og en Konge fra Garderige (Rusland). De kom og blev vel modtagne, men om Natten lod hun dem indebrænde og sagde, at hun skulde gøre Smaakonger ked af at fare fra andre Lande for at fri til hende. Derfor kaldte man hende *Storraade* eller

den stolte. Ogsaa Olaf Tryggvason bejlede til Sigrid og sendte hende til Foræring en stor Guldring, der havde siddet i Hovdøren i Lade ved Trondhjem og ansaas for et herligt Smykke. Men Sigrids Guldsmæde viste hende, at Ringen var falsk og inden i var af Kobber. Hun blev da meget vred og sagde, at Olaf ogsaa havde i Sinde at bedrage hende paa andre Maader.

Et Møde imellem dem blev dog aftalt, det skulde holdes i Grænsestaden *Konghelle* ved Gøtaelv. Her syntes der først ikke at være Vanskeligheder for, at Ægteskabet jo skulde gaa i Orden. Men da Olaf forlangte, at hun skulde antage Kristendommen, svarede Sigrid: „Ikke vil jeg gaa fra den Tro, jeg har haft, og mine Frænder før mig; men ikke heller skal jeg paatale, om du tror paa den Gud, som dig behager“. Forbitret raabte da Olaf: „Tror du, at jeg vil eje dig, din Hundhedning“, og slog hende i Ansigtet med sin Handske. De rejste sig begge op, og Sigrid sagde blot: „Dette kunde vel blive din Bane!“ —

Kort efter ægtede Sigrid Storraade den danske Konge Svend Tjuge-skæg, der havde forskudt sin Dronning Gunhild, som han havde ægtet under et Fangenskab i Venden. Da Svend fik sin Frihed, var det tillige blevet aftalt, at Venderfyrsten Burislav skulde have Svends Søster *Tyre* til Ægte, men lang Tid gik hen, uden at det skete. Omsider fordrede han hende saa eftertrykkeligt, at Svend maatte sende hende til ham. Tyre var meget sorgfuld, og kun med Møje fik man hende til at drage af Sted. Da hun kom til Venden, blev Brylluppet fejret, men Tyre afskyede sin Mand, der baade var gammel og Hedning. Efter syv Dages Forløb flygtede hun bort om Natten ud i Skoven og kom fra Kysten over til Danmark. Men hun maatte skjule sig her, for fik hendes Broder det at vide, kunde hun vente at blive sendt tilbage til Venden. I sin Nød flygtede hun videre til Norge og gav sig under Kong Olafs Beskyttelse. Olaf fandt Behag i den skønne og forstandige Kvinde og tog hende til Ægte, og de levede nu Vinteren over i *Nidaros* eller Trondhjem. Olaf havde nylig ladet denne By anlægge ved Udløbet af Nidelven, hvoraf den fik sit Navn.

Men ved Vaartid begyndte Dronningen at blive sørgmodig. Hun klagede over, at hun ikke havde Ejendomme i Norge, der var en Dronning værdige, og hun mente, at Kong Burislav som Olafs gode Ven ikke vilde nægte at udlevere hendes vendiske Ejendomme, hvis han kom og forlangte dem af ham. Olaf fandt dog denne Rejse betænkelig, og det samme mente ogsaa alle de Mænd, som han spurgte til Raads. Tilsidst sejrede dog Tyres Vilje.

En Foraarsdag gik Kong Olaf paa Gaden i *Nidaros* og mødte en Mand med Angelikarødder, der var usædvanlig store for den Aarstid. Han købte en Stilk og gik hjem for at give Tyre den. Men hun skød den bedrøvet fra sig og udbrød: „Større Skænk gav Harald Gormsøn, og

mindre ræddedes han for at drage ud af Landet og søge sin Ejendom, end du. Thi han drog herop til Norge og underkastede sig Landet, men du tør ej drage gennem Danevældet for Kong Svend, min Broder“. Da sprang Olaf op og svor: „Aldrig skal jeg ræd fare bort for Kong Svend, din Broder, men mødes vi, skal han vige for mig!“

Kort efter lod Kongen udbyde Leding af hele Norge og sejlede af Sted med 60 Skibe og udvalgt Mandskab. Det herligste af alle Skibene var Olafs eget Skib *Ormen hin lange*, som han selv havde ladet bygge. Det var 74 Alen langt og havde 52 Aarer paa hver Side og en Besætning af 600 Mand. Forstavnen og Bagstavnen var lueforgyldte og havde Skikkelse af en Drage. Et saa godt og kosteligt Skib havde man endnu aldrig set i Norden.

Toget syntes at skulle gaa godt. Olaf kom til Venden og blev snart enig med Burislav. Han opholdt sig derefter i nogen Tid hos ham, uden at Venskabet mellem dem blev forstyrret.

Men Sigrid Storraade havde ingenlunde glemt sin Hævn. Saa snart hun havde erfaret, at Olaf var draget gennem Øresund, hidsede hun Kong Svend op imod ham og mindede ham om alt, hvad Olaf havde gjort ham imod. Svend var ikke vanskelig at bevæge, især harmede han sig over Olafs Giftermaal med hans Søster Tyre. Ufortøvet sendte han Bud til Kong Olaf Skotkonung i Sverige og den fordrevne Erik Jarl, Hakon Jarls Søn, der var sammesteds, og opfordrede dem til at slutte sig til ham mod Olaf Tryggvason. De var villige, og en betydelig Flaade paa 60 danske, 15 svenske og 5 norske Skibe lagde sig nu ved Øen *Svold* ved Rygens Kyst for at vente paa Olafs Tilbagekomst.

Da Olaf endelig kom, sejlede den forenede Flaade ud af Sundet for at angribe ham. Det havde været ham muligt at undfly, og nogle af hans Mænd raadete ham til at unddrage sig Kampen mod en saa stor Overmagt. Men Kongen svarede: „Lad Sejlene falde, aldrig har jeg flyet i Strid. Gud raader for Livet, men Flugten tager jeg aldrig“. Derpaa blæste han sine Skibe sammen og lagde dem i Slagorden.

Nu begyndte et af de største og navnkundigste Slag i det gamle Norden. Længe kæmpede Olaf og hans Mænd med stor Tapperhed, men tilsidst begyndte Normændenes Kræfter at svinde, og det ene Skib efter det andet blev ryddet. Det var en haard og blodig Kamp, og i dens Hede gik mange af Olafs Mænd over Bord, da de ikke huskede andet, end at de kæmpede til Lands. Tilsidst samlede alt vaabendygtigt Mandskab sig paa Ormen.

I Krapperummet ved Masten stod her Datidens første Bueskytte, *Ejnar Tambeskælve*; han var kun 18 Aar gammel. Med sin Bue sigtede han paa Erik Jarl, og Pilen for ind i Træet lige over Jarlens Hoved.

„Hvem var det, som skød“, spurgte denne. Men inden nogen kunde svare, kom en anden Pil og for ind mellem hans Side og hans Arm. Da raabte Jarlen til Finn, en af hans Mænd, der var en ypperlig Bueskytte: „Skyd den store Mand i Krapperummet!“ Finn sigtede og traf Ejnars Bue paa Midten, saa den brast i Stykker. Ved Lyden af Braget spurgte Kongen: „Hvad var det, som brast?“ „Norges Rige af din Haand“, svarede Ejnar. Kongen rakte ham da sin egen Bue, men han sagde: „For veg, for veg er Fyrstens Bue!“ kastede den bort og greb til sit Sværd.

Længe og mandeligt stred Olafs Mænd. Da saa Kongen, at deres Sværd blev sløve og kun bed svagt. Han gik hen i Forrummet, lukkede Højsædeskisten op og udtog mange kostelige Sværd, som han delte ud blandt dem. Men da han stak den højre Haand ned i Kisten, saa nogle, at Blodet løb ham ned af Brynjen. Hvor han var saaret, fik dog ingen at vide.

Da Mandefaldet blev stort paa Ormen, søgte Erik Jarl at entre Skibet. Selv femterde sprang han op paa det, men blev efter en haard Kamp drevet tilbage. Besætningen paa Ormen blev dog stadig tyndere, mens Erik Jarl stedse kunde erstatte sit Tab med friskt Mandskab. Da lod han endelig kaste tunge Bjælker fra sit Skib over paa Ormen og tyngede den ene Side ned, saa at man lettere kunde stige over den. Olafs Mænd havde samlet sig om deres Konge i Bagstavnen, men saa nu, at al Modstand var haabløs. De begyndte da at springe over Bord for at redde sig ved Svømning. Men det lykkedes kun de færreste, for Erik Jarl havde lagt Smaaskibe rundt omkring Ormen for at fange eller dræbe dem, som sprang ud fra Skibet. Da Kongen selv sprang ud, greb Mændene efter ham med Hænderne for at føre ham levende til Jarlen. Men han skød Skjoldet over sit Hoved og sank ned under Vandet.

Ejnar Tambeskælv og nogle flere blev reddede, men Kong Olaf saa man aldrig siden. Dog vilde Normændene ikke tro, at han var omkommet, thi han var den første Svømmer i hele Norge. Længe gik der Sagn om, at han havde krænget Brynjen af sig under Vandet og var svømmet hen til et Skib, der havde bragt ham til Venden. Senere fortæltes det, at norske Pilegrimme havde fundet ham i det fjerne Østen, hvor den fromme Konge i sin høje Alderdom levede som Eremit i Nærheden af Frelserens Grav. Normændene kunde ikke glemme den ridderlige Helt, om hvis Pande den kristelige Glorie straaede saavel som Heltekransen.

Dronning Tyre var fulgt med Kongen paa Toget og var i Begyndelsen af Slaget bleven bragt ned i Skibet. Her blev hun fundet og ført frem for Erik Jarl, der højmodig søgte at trøste hende. Men Tyre, der følte hos sig selv, at hun var den egentlige Aarsag til al denne Ulykke, vilde ikke overleve sin Ægtefælle. For from til at lægge Haand paa sig selv,

lod hun Sulten hjælpe Sorgen til at forkorte sine Dage. Hun spiste hver Dag kun et Æble og døde paa den niende Dag.

Dette navnkundige Slag i Aaret 1000 afgjorde Norges Skæbne. Det blev delt mellem Sejrherrerne. Erik Jarl og hans Broder Svend fik dog det meste af Landet enten som selvstændig Ejendom eller som Len af dets Konger. Dog fik Svend Tjugeskæg *Viken*, som nu atter for en kort Tid kom under Danmark.

Svend Tjugeskægs Erobring af England.

Kampene ved Hedeby og mod Olaf Tryggvason havde i nogen Tid vendt Svends Opmærksomhed bort fra England. Det var dog ingenlunde hans Agt at opgive sine Planer derimod. Tværtimod kunde han nu, støttet til sine venskabelige Forbindelser med Norge og Sverige, rette hele sin Kraft i denne Retning.

Vikingerne fortsatte Angreb var blevet en uudholdelig Landeplage for England. Trods de dyrekøbte Fredslutninger kom ny Sværme stedse igen og fyldte Landet med deres Ødelæggelser. Æthelred greb nu til et Middel, der maatte bringe endnu større Ulykker over Riget. Rygtet gik, at de i England boende Daner havde i Sinde at rydde Kongen og hele hans Slægt af Vejen og bemægtige sig Landet. Hvad enten det nu forholder sig saaledes eller ikke, tog Kongens Raadgivere deraf Anledning til at raade ham til at knuse Danerne med et eneste Slag. Lejligheden syntes gunstig, da der nylig var sluttet Fred, mod at Kong Æthelred skulde betale 24,000 Pund Sølv, og de urolige Vikinger boede fredeligt omkring i Landet. Da sendte Kongen hemmeligt den Befaling rundt om i det angelsachsiske England, at man Natten til St. Briccii Dag d. 13de November 1002 „med Guds og alle Helgenes Bistand“ skulde myrde alle Danske. Til Danelag har Planen næppe strakt sig, da man der ikke kunde være sikker paa at finde paalidelige Hjælpere. Det angelsachsiske Folk greb derimod villigt Lejligheden til at hævne alle de Krænkelser og Ulykker, Vikingerne saa længe havde tilføjet dem, uden at tænke paa de sørgelige Følger, Blodbadet maatte fremkalde over Landet.

Har end de senere Krønikeskrivere i det enkelte overdrevet Rædselsscenerne ved at skildre, hvorledes mange blev levende brændte, andre levende begravne, Kvinder nedgravne i Jorden til Brystet, som blev sønderrevet af Hunde, spæde Børn slyngede mod Stenene, saa at Hovedet knustes og Hjernen sprøjtede omkring, — thi Myrderierne strakte sig næppe til Kvinderne, — saa er det dog vist, at Kongens Befaling blev udført med Grusomhed. I Oxford tog de danske deres Tilflugt til Kirken, og

Fig. 129. Blodbadet paa de Danske St. Briccii Dag, 13. Novbr. 1002.
Efter Lorenz Frølich's Frise i Nationalmuseet paa Frederiksborg Slot.

da Angelsachserne ikke turde besudle Helligdommen med Blod, stak de Ild paa Kirken og indebrændte dem alle.

Der kan ikke være Tvivl om, at denne Gerning har vakt en levende Forbitrelse overalt i Danmark og i Danelag, og allerede næste Foraar ser vi Kong Svend hæрге med Ild og Sværd i det sydlige England.

En Række af sørgelige Aar oprandt nu over det ulykkelige Land. Hvert Aar kom Danerne igen og plyndrede snart det sydlige, snart det østlige Kystland. Ved Juletid 1006 indskrænkede de sig ikke længer til Kysterne, men drog fra Sandwich gennem det sydlige England og mærkede overalt deres Vej med brændende Byer. Endelig vendte de tilbage til Øen *Wight*, hvor de overvintrede, og atter købte da Æthelred 1007 Fred, denne Gang for 36,000 Pund.

Snart indfandt den gamle Landeplage sig paany. Det var dog ikke Kong Svend selv, men Vikingehøvdingen *Thorkel den Høje*, der anførte den Flaade, der 1009 angreb England. Man tog Øen *Wight* til Udgangspunkt, herfra gjordes der stadige Plyndringstog op i Landet, og herhen førtes Byttet. Halvdelen af Landets 32 Grevskaber blev ødelagt. Kun sjældent satte Befolkningen sig alvorligt til Modværge. Paa *Ringmereheden* i Østangel led Angelsachserne Kristi Himmelfartsdag d. 5te Maj 1010 et blodigt Nederlag, en Mængde fornemme angelsachsiske Thaner faldt i Slaget. Hele Østangel blev nu ødelagt, Byerne opbrændtes, Indbyggerne nedhuggedes. Ved *Walsham* blev kun een Angelsachser i Live, han reddede sig op i Kirketaarnet og forsvarede sig der med Fortvivlelsens Tapperhed. Intet Steds fandt de alvorlig Modstand. Der herskede Uenig-

hed mellem de store, af hvilke en Del var aabenbare Forrædere, mens andre ved Blodets Baand var knyttede til de fremmede. En saa uduelig Konge som Æthelred var under slige Forhold Landets Fordærv.

Forgæves søgte han paa ny at drive Underhandlinger, forgæves tilbød han Thorkel den uhyre Sum af 48,000 Pund. Danerne havde faaet Smag paa at tage selv og fandt god Regning derved. I September 1011 indtog de *Canterbury* og ødelagde den paa det skrækkeligste. Byen blev til Dels opbrændt, af Indbyggerne skaanedes i Følge Krøniken kun hver tiende, i alt fire Munke og 800 Mænd og Kvinder, 8000 blev nedhuggede. Ogsaa Ærkebiskop *Ælfheah* blev fanget og mishandlet. Man skaanede kun hans Liv for at udpresse en Løsesum for ham af 3—4000 Pund Sølv, men da han vægrede sig herved, lod Vikingerne ham hente ved et Gilde i *Greenwich* og slog ham i deres Fuldskab saa længe med Økser, Sten og Knokler, at en Dansker, som Ælfheah kort før havde konfirmeret, tilsidst forbarmede sig og dræbte den halvdøde Olding med et Øksehug i Hovedet. Thorkel selv skal forgæves have tilbudt sine Mænd Guld og Sølv, ja alt hvad han ejede undtagen sit Skib, for at redde Ærkebispens Liv. Ælfheahs Lig blev ført til London og jordet i Paulskirken. Legenden fortæller, at en tør Kvist, hvorpaa der var faldet nogle Draaber af den hellige Martyrs Blod, skød friske Blade, og at mange Hedninger paa Grund af dette Underværk lod sig døbe.

Vel sluttede Thorkel, efter at de 48,000 Pund var udbetalte, kort efter Fred med Æthelred og gav sig i hans Tjeneste med 45 Skibe. Men England var modent til Undergang. Alt maatte nu opfordre Svend til at forsøge paa at erobre det fuldstændigt. En engelsk Krønikeskriver, *William af Malmesbury*, der levede omtrent 1140, lader en dansk Høvding opmuntre Kongen til Angreb paa England med følgende Ord: „Det er et herligt Land, men Kongen er uduelig og sløv; han bekymrer sig kun om Vin og Kvinder, men ikke om Krig, er forhadet af sine Undersaatter og til Spot for fremmede. De fornemme er adsplittede ved Had og Misundelse, Folket er svagt og modløst; næppe hører det Lyden af Krigstrompeten, før det flyer bort fra Slaget.“ Nogle faa Daner kunde jage hele Hobe Angelsachsere paa Flugt. Moralen var gaaet til Grunde, Fædrelandskærligheden var svundet, og Fejghed og Forræderi herskede overalt. Elendigheden var ubeskrivelig i det udsugede Land, til de andre Ulykker kom for at fuldende Ødelæggelsen Hungersnød og Pest. Slægtninge solgte hinanden for at faa Brød, Skovene fyldtes med Røvere og Mordere. For at forsone Himlen paabød Kongen Faste og Bod i tre Dage over det hele Land; thi fra Mennesker var ingen Hjælp at vente. Men Straffen var endnu ikke fuldbyrdet.

Kong Svend havde besluttet at fuldføre Thorkels Værk og tilende-

Fig. 130. Kong Svend skilles i England fra sin Søn Knud.
Efter Lorenz Frølich's Udkast til Frisen i Nationalmuseet paa Frederiksborg Slot.

bringe Englands Erobring. Med en anselig Flaade drog han, ledsaget af sin 15-aarige Søn Knud, i Sommeren 1013 til England. I Juli sejlede han op ad Floderne Humber og Trent, landede ved Gainsborough i Lincoln Shire, og underkastede sig *Danelag*, hele det nordlige og østlige England. „Og efter at han var kommet paa den anden Side af Wætlingastreet (altsaa over i det angelsachsiske England) gjorde hans Hær saa meget ondt, som nogen Hær kunde gøre“, siger den angelsachsiske Krønike. Alle Byer overgav sig straks, kun London gjorde en kort Tid Modstand. Æthelreds Dronning, den skønne og forstandige *Emma*, en Søster til Hertug Richard af Normandiet, flygtede med de unge Kongesønner over til sin Broder, og snart fulgte Æthelred, forladt af alle, efter hende. Hele England hylkede Sejrherren.

Men næppe havde Svend naaet sit Maal, før Døden bortrev ham. Om hans Død fortæller de engelske Sagn følgende. Kong Svend havde paalagt en stor Skat til sin Hærs Underhold. Klostret *Ædmundsbury* i Suffolk havde altid været fritaget for alle Afgifter, fordi Martyren Kong Ædmund var begravet her, og det vilde heller ikke betale denne. Kongen truede da i sin Vrede med at ville afbrænde Klostret og Kirken og dræbe Munkene, ja han vovede at sige, at St. Ædmund ikke var en Helgen. Men da han siden paa Tinget i Gainsborough gentog sine Trusler, kom Helgenen selv væbnet frem i Forsamlingen og gennemborede med sin Lanse Svend, der forfærdet kaldte sine Mænd til Hjælp. — Sandheden er, at Kong Svend pludselig blev angrebet af en voldsom Sygdom, og at han døde allerede den følgende Nat, 3dje Febr. 1014, 51 Aar gammel.

Svends Død gav Forholdene en ganske anden Vending. Kun nødvendigt havde Angelsachserne underkastet sig Danernes Herredømme, og de benyttede straks Lejligheden til at rive sig løs. Allerede to

Maaneder efter sin Flugt modtog Æthelred Opfordring til at vende tilbage, hvis han vilde regere mildt og retfærdigt. Han lovede alt og sendte sin Søn Edvard over til England, hvor han havde god Fremgang. Det lod til, at Englænderne havde tabt al Frygt for Danerne ved deres Plageaand Svends Død. Under disse Omstændigheder var der ikke andet for Knud at gøre, end med sine 60 Skibe — Levningen af den danske Magt — at vende tilbage til Danmark. Han gjorde det dobbelt nødig, da han forudsaa de Forfølgelser, de Danske i England nu vilde blive udsatte for. Men det var uklogt af ham selv at fremkalde disse ved den unyttige Grusomhed, han begik ved sin Afrejse. Han lod nemlig de engelske Gisler sætte i Land ved *Sandwich* efter at have afhugget deres Hænder, afskaaret deres Næser og Øren og paa andre Maader lemlæstet dem. Paa flere Steder blev nu til Gengæld Borgene erobrede, og de danske Besætninger nedsablede. Høvdingen Hemming blev dræbt, og Æthelred underkastede sig endog Nordengland. Men Hemmings Broder, Thorkel den Høje, opgav nu som Svar Æthelreds Sag, han drog til Danmark og opfordrede ivrigt Knud til at tage England tilbage.

Kong Æthelred blev sig selv lig i Medgang som i Modgang. I Ulykken havde han været fejg og raadvild, i Lykken blev han overmodig og grusom. Selv Kong Svends Lig stræbte han at faa i sin Magt for at skaffe sig Hævn paa det. Det var bisat i York, men en Englænderinde af fornem Slægt balsamerede det og førte det hemmeligt til Danmark. Svends Sønner, Harald og Knud, stedte det til Jorden i Trefoldighedskirken i Roskilde, hvor Svend selv skal have ladet indrette et Gravsted.

Svend Tjugeskægs Karakter er blevet fremstillet paa saa forskellig Maade, at det er vanskeligt at finde Sandheden deri. I Kongeslægtens Overlevering fremtræder han som en dygtig og kraftig Hersker, aaben og frimodig i hele sin Færd, ædelmodig og trofast mod sine Venner, men streng mod sine Fjender. Han yndede Skjaldekunsten, han var selv Digter, og han lønnede Islænderen Thorlejf Jarleskjald for et Drapa med Ring, Sværd og Skib. Hans Tilnavn er dannet af Ordet „tiughæ“, en Fork, og betyder „kløftet Skæg“, senere blev det til Tveskæg. — De tyske og engelske Munke, der maatte betragte ham som deres Dødsfjende, har derimod skildret ham med de sorteste Farver som en troløs Tyran, ugudelig og værre end en Djævel. Ser man nærmere til, er Modsætningen mellem disse Domme kanske ikke saa stor i Bunden, den ene er blot Vennens, den anden Fjendens.

Skønt Svend Tjugeskæg færdedes meget paa Hærtog, levede han dog endnu flere Aar roligt i Hjemmet. Selv Vikingehøvding havde han dog Forstaaelse for Fredens Idræt. For at fremme Handelen udvidede han saaledes Roskilde og forøgede Indbyggernes Antal ved at indkalde

fremmede. Svend skal ogsaa have været den første danske Konge, der slog Mønt ved Hjælp af engelske Møntmestere.

Kong Svend havde ikke sin Faders stærke Trosiver, men nogen frafalden fra Kristendommen var han dog ikke. Ejendommeligt nok viste Bremerkirken ikke nogen synderlig Interesse for Missionen i Danmark paa hans Tid. Det var nu fra England, Kirkens Mænd kom, som fortsatte dens Gerning herinde.

Berømttest i vor Kirke paa denne Tid er Ribes Biskop, *Odinkar den Yngre*, der under sig samlede hele Nørrejylland. Han var en Søn af Jarlen Toke og Frænde af Odinkar den Ældre, et Mønster for sin Stand i Fromhed og Lærdom, der anvendte sin store Formue til Bedste for Kirkerne i Ribe og Viborg. Grusomhederne i England var saaledes ikke en Følge af Had mod Kristi Lære, men simpelthen af Tidens Raahed og Barbari. Desuden havde Englændernes Grusomhed udæsket de Dan-skes. Det var da intet Under, at Nordboerne betalte dem igen med samme Mønt.

Svend Tjugeskæg blev revet bort midt i sit Sejrsløb, netop da han syntes at have grundet et Herredømme, saa stort, at Norden endnu ikke havde set dets Mage. Det skulde ogsaa snart vise sig, at hans Gerning ikke havde været forgæves. Englands fuldstændige Erobring skænkede Danmark Kristendommens endelige Sejr og virkede til Kulturens Fremme.

Fig. 131. Guldspænde fra Vikingetiden, fundet i Hornelund ved Varde.

MIDDELALDEREN
INDTIL KALMARFORENINGEN

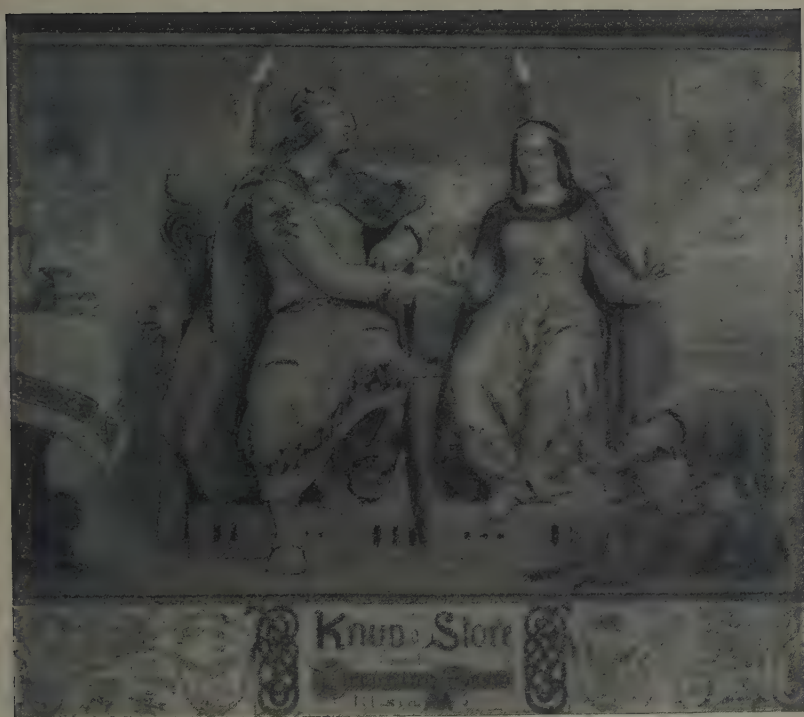

Fig. 132. Knud den Store fæster Dronning Emma til sin Viv.
Efter Lorenz Frølich's Frise i Nationalmuseet paa Frederiksborg Slot.

FØRSTE AFSNIT

DANEVÆLDENS TID

(1018—1042)

Knuds Erobring af England og hans Herredømme derover.

KNUDS og Haralds første Kongehandling var at drage til Venden og hente deres forskudte Moder hjem med al Ære. Understøttet af sin Broder tænkte derpaa den unge Knud for Alvor paa at vinde England tilbage. Med en prægtig Flaade paa 200 Skibe og udvalgt Besætning landede han i Efteraaret 1015 ved Sandwich. Han ledsagedes af mange ansete Høvdinge, som Ulv Jarl, der senere blev gift med hans Søster Estrid, og Thorkel den Høje; Erik Jarl fra Norge stødte snart efter til

Fig. 133. Slutningen af Slaget ved Assandun. Knud holder Valen og Sejren.
Efter Lorenz Frølichs Frise i Nationalmuseet paa Frederiksborg Slot.

Hæren med friskt Mandskab. Men Kampen blev haardere end nogensinde før, thi Æthelred døde kort efter, 1016, og England fik i den nye ridderlige Konge. Edmund Jernside, en Hersker, der ligesom Kong Alfred satte alt ind paa at redde sit Fædreland. Forgæves belejrede Knud London; Byen forsvarede med stor Udholdenhed af Borgerne.

Ved *Ashington* (den Gang Assandun) i Essex stod det største Slag i Krigen. Paa begge Sider kæmpedes der med største Tapperhed. Alle-rede begyndte Sejren at hælde til Edmunds Side uagtet alle Knuds og Thorkels Anstrengelser, og skønt det gamle Banner Ravnen vajede i de Danskes Rækker og opflammede deres Mod ved at varsle dem Sejren. Det er til dette Slag, Sagnet knytter Fortællingen om Tymme Sjællandsfarer. Da Danernes Banner var faldet i Fjendens Hænder, brød han en Gren af et Træ og stak den paa sit Spyd. Under dette nye Banner lykkedes det ham at holde Fylkingen tilbage fra at fly. Da veg pludselig paa angelsachsisk Side den troløse Ealdorman, Eadric Streona, og udbredte Forvirring i Edmunds Hær; han raabte, at Slaget var tabt og flygtede med en Del af Hæren. Med en trofast Skare vedblev Edmund at kæmpe til ud paa Natten, men deres Tapperhed gjorde kun Nederlaget mere blodigt. Kærnen af Englands Adel dækkede Valen. Kun ledsaget af nogle faa trofaste flygtede Edmund sent om Aftenen i Maaneskin mod Vest til *Gloucester*.

Næste Morgen begravde Danerne deres døde, men lod de fjendtlige Lig ligge nøgne og udplyndrede paa Valpladsen til Bytte for Ravnene. Derpaa drog Knud efter Edmund, der atter med stor Hurtighed havde samlet en Hær, og han indhentede ham ved Floden *Severn*. Paa den østre Bred stod den danske, paa den venstre den angelsachsiske Hær. Høvdingerne paa begge Sider var dog nu uvillige til at fortsætte Krigen.

Fig. 134. Slutningen af Slaget ved Assandun. Edmund Jernside viger.
Efter Lorenz Frølichs Frise i Nationalmuseet paa Frederiksborg Slot.

Edmund maatte finde sig i at underhandle, Hovedmanden herfor var Eadric Streona. Paa Øen *Olney* (nu *Light*) i *Severn*, kom begge Fyrstene sammen, indgik Broderskab og sluttede Fred. De omfavnede hinanden og byttede Vaaben. England blev delt imellem dem. Knud fik *Danelag* og *Midterlandet*, Edmund Landet syd for *Themsen* og *Østangel*. Dette skete i Slutningen af Oktober 1016, og allerede 30. November døde den tapre Edmund. Sildige og upaalidelige Beretninger gaar ud paa, at han blev myrdet af Eadric.

Uden Modstand blev Knud nu hyldet overalt i Landet. Ingen havde Mod eller Kraft til at modsætte sig den unge Erobrer. Med stor Klogskab forstod han at befæste sit Herredømme, dog ikke altid ved hæderlige Midler. Edmunds Familie blev landsforvist, derimod ægtede Knud Æthelreds begavede Enke, *Emma* af *Normandiet*, der rigtignok var over 12 Aar ældre end han. I England kom hun til at bære Navnet *Ælfgifu*, saaledes som det ses paa hosstaaende Billede. Ved dette Giftermaal kom Knud i et venskabeligt Forhold til Emmas Broder, den normanniske Hertug *Richard*. Han fik hele hendes Parti paa sin Side, især den mægtige Gejstlighed, der var hende meget hengiven, og han fik i hende en klog Raadgiverinde, der fik en gavnlig Indflydelse paa ham og ofte forstod at lægge en Dæmper paa hans af Naturen heftige Sind.

De Mænd, der havde hjulpet ham til at erobre England, skænkede han store Forleninger. England blev delt i fire Dele. *Erik Jarl* fik *Northumberland*. *Eadric Streona* *Mercia* og *Thorkel Østangel*. Selv beholdt Kongen *Wessex*. Det var dog ikke Knuds Mening ret længe at ville taale saa mægtige Jarler, og han greb snart Lejligheden til at skaffe sig af med dem. Da Eadric begyndte at lægge Raad op mod sin nye Herre, udbrød denne: „Du Forræder mod din Herre! Du skal ej længere forraade no-

gen“. Erik Jarl traadte saa frem efter Knuds Opfordring og nedhuggede ham med sin Økse; „med saare god Grund“, tillægger Krøniken. I 1021 maatte Thorkel friste en lignende Skæbne. Han blev landsforvist og drog til Danmark, hvor han, efter at have udsonet sig med Knud, blev indsat til Jarl. Han synes her at have vakt lige saa megen Uvilje mod sig, i det mindste fortæller Sagnet, at han blev jaget fra det ene Landskab til det andet, og at han tilsidst blev dræbt af Bønderne, der lod hans Lig ligge ubegravet paa Marken. Hans Efterfølger som Kong Knuds Raadgiver blev Angelsachsenen Godwin, en klog og veltalende Mand. Faa Aar senere døde Erik Jarl, den sidste Nordbo, som havde faaet et større Embede i England.

Paa alle mulige Maader søgte Knud at vinde Angelsachserne. Saa snart han var til Ende med Landets Erobring, lod han sig med sin Broder Harald optage i Kristkirkens Broderskab i Canterbury, Englands Hovedkirke, og blev indskrevet som „vor elskede Herre for Verden og vor aandelige Broder for Gud“. Paa Mødet i *Oxford* 1018, hvor alle engelske Thaner og danske Jarler var til Stede, bekræftede han alle de gamle folkeyndede Love fra Kong Eadgars Tid. Allerede forinden havde han sendt sin Hær tilbage til Danmark, da den var en trykkende Byrde for Landet, og den dagligt mindede Angelsachserne om, at de var et erobret Folk. Han beholdt kun nogle Tusinde som sin Livvagts til at holde den nødvendige Orden i Landet. Korpset bestod af 3000 Mand og kaldtes *Tinglid*; de enkelte Medlemmer af det hed Huskarlene, og deres Ting hed Huskarlestævne. Enhver fribaaren Mand af godt Ry kunde optages deri, men det kom især til at bestaa af rige og fornemme Mænd, da der krævedes en meget kostbar Udrustning. Baade Stridsøksen og Sværdet skulde være indlagte med Guld og Sølv. De var inddelte i forskellige Hold, der skiftevis gjorde Tjeneste i Kongens Gaard, medens de øvrige var indkvarterede rundt om paa de engelske Borge. Hver Mand fik en maanedlig Sold, og hertil maatte England udrede en Skat, der beholdt det gamle Navn Danegeld. For at kunne holde Orden i en saa stor Skare, gav Kongen efter Sjællænderen Oppe den Snildes og hans Søn Eskils Raad den bekendte Gaardsret, *Vederlagen*, den ældste danske Lov. Vi besidder den i en senere Form, som er opskrevet paa Absalons Befaling, og Navnet betyder: „hvad der er lagt imod“, nemlig imod Forbrydelserne. Troskab og Sammenhold var Huskarlenes første Pligt. Strenge Lovbestemmelser fandtes for Overtrædelse heraf. For større Forbrydelser, som Forræderi mod Kongen eller Drab af en Kammerat, var der sat Udstødelse af Samfundet med Niddingsnavn og Fredløshed. Den landsforviste Forbryder fik dog en Baad, hvis han vilde flygte over Vandet, og man forsynede ham med Levnedsmidler. Men Ve ham, der-

som han kom tilbage, da var hans Liv forbrudt, selv om Stormen havde kastet ham tilbage til Kysten. For mindre Overtrædelser var der bestemt Bøder, f. Eks. naar en Huskarl sov saa fast paa sin Vagt, at man kunde tage hans Klæder og Vaaben fra ham. En hyppig Straf var det ogsaa at blive flyttet ned ved Bordet, f. Eks. naar man havde skældt en Kammerat ud, taget Fodret fra hans Hest og givet det til sin egen o. s. v. Blev en Krieger flere Gange nedflyttet, kom han fjerde Gang til at sidde alene der. Da maatte han ik-

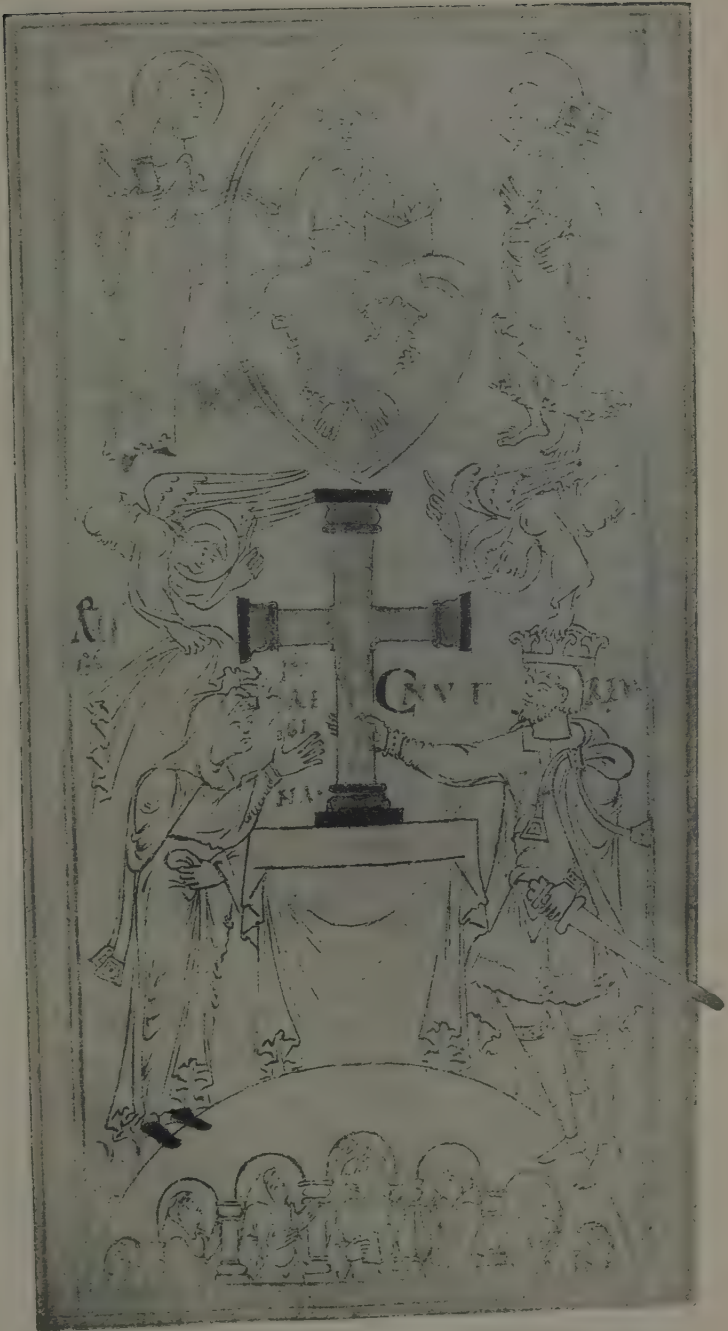

Fig. 135. Knud og Emma.
(Samtidigt Billede i et angelsachsisk Haandskrift.)

ke spise eller drikke af de samme Kar som de andre, og han var bestandig udsat for Forhaanelser af sine Staldbrodre. De maatte ustraffet kaste Ben i Hovedet paa ham. Dommen blev afsagt af den anklagedes egne Kammerater paa Huskarlestævne. Kongen foreslog som Rettens Forstander Dommen, og Forsamlingen kunde da antage eller forkaste den, hvilket blev afgjort ved Stemmeafgivning.

Kong Knud var mærkeligt nok den første, der brød den Lov, han selv havde givet. I Hidsighed dræbte han med egen Haand en af sine Huskarle. Saa snart Vreden havde lagt sig, blev han grebet af den dybeste Anger. Ufortøvet lod han Tinglid sammenkalde, steg ned fra sit Højsæde og bad dem knælende bestemme hans Straf. Rørte satte de ham atter op paa hans Højsæde og bad ham selv afsige Dommen over sig. Da dømte Kongen sig selv til nidobbelte Bøder, 360 Mark Sølv i Stedet for de sædvanlige 40 Mark; desuden i Gørsum (Hædersgave) 9 Mark Guld. Af Mandebøden tilfaldt den ene Tredjedel den dræbtes Familie, den anden Huskarlene, den tredje Kongen, der skænkede den til Kirken.

Angelsachserne maatte føle sig tilfreds med den nye Hersker. Naar man undtager enkelte Handler, finder vi intet Spor til, at Knud gik grusomt til Værks. Tværtimod viste han den største Mildhed mod sine angelsachsiske Undersaatter, som han aldeles ikke satte til Side for de danske; han lod dem beholde deres gamle Love, haandhævede strengt Retfærdigheden ved Domstolene og satte Landet i en ypperlig Forsvarsstand ved en Flaade, der skulde værne om Kysterne. Fred og Orden vendte tilbage i Landet, og Befolkningen følte aldeles ikke, at den beherskedes af en udenlandsk Fyrste.

KRISTENDOMMENS SEJR I DANMARK

Henimod to Hundrede Aar var nu gaaede hen, siden Kristendommen havde begyndt sin Kamp for at fortrænge Asatroen. Kun gennem Modstand vandtes Sejren, lykkeligvis dog uden Blodsudgydelse, og da den først var vundet, var den urokkelig.

Det laa i Sagens egen Natur, at Kristendommen maatte finde Modstand. Modsætningen mellem den gamle og den nye Lære var altfor stor, til at en fredelig Forening kunde tænkes. Vikingen skulde opgive det krigerske Liv, der alene bragte Hæder, han skulde lægge sine Vaaben til Side for at faste og bede. De høje Krigsguder skulde han betragte som Afguder og Bedragere, Hævn og Tvekamp som fordømmelig Synd. Det forbødes ham selv at ende sine Dage, naar Alderdomssvaghed og Frygt

for Straadød plagede ham. Han maatte ikke en Gang spise Heste-, Ravne- og Høgekød, Spiser, som han satte saa stor Pris paa, men han skulde tværtimod faste hver Fredag og i Tiden før Paaske. Visse Dage skulde holdes hellige, navnlig hver syvende Dag. Trællene skulde frigives, thi Trældom stred mod Herrens Ord. Det var ikke blot en ny Tro, men ogsaa en ny Levevis, som blev paatvunget ham af Kristendommen.

Forside.

Bagside.

Fig. 136. Glavendrup Stenen fra ca. 900—925.

¹/₃₀ Størrelse. Hedensk Sten med følgende Indskrift (i Ludv. F. A. Wimmers Oversættelse): „Ragnhild satte denne Sten efter Alle Saalve-Gode (o: Gode i Saalve eller Saalvernes Gode), Viets (o: Helligdommens) hæderværdige Vogter. Alles Sønner gjorde dette Mindesmærke efter deres Fader og hans Hustru efter sin Ægtefælle; men Sotet ristede disse Runer efter sin Herre. — Thor vie disse Runer! — Den skal visselig komme til at sone sin Brøde, som øver Vold mod denne Sten eller drager den bort (for at rejse den) over en anden.“

Og hvad bød Kristendommen ham i det andet Liv til Belønning for alle disse Opofrelser og Savn? Det var ikke Valhals Glæder, men et Liv i Selskab med Præster og Munke, fjernt fra Forfædre og Slægtninge. Naar man mindes, hvor stærk Slægtsfølelsen var i Norden, og hvad det betød at høre til en god Æt, fatter man, hvor stort det Offer var, som den nyomvendte Hedning skulde bringe. Det fortælles, at da Frisernes Konge *Radbod* skulde døbes og allerede var traadt ud i Vandet, faldt han paa at spørge om, hvor hans Forfædre nu opholdt sig. Da Præsten svarede: „I Helvede“, trak han hurtigt Foden op af Vandet og raabte: „Saa vil

jeg hellere leve med mine Forfædre i Helvede, end i Himmerig med dig, du kronagede Munk“. — Det var heller ikke sjældent, at døbte paavirkedes af deres Slægtninge og faldt tilbage til Hedenskabet. Skulde en Omvendelse være sikker, maatte derfor hele Ætten paa een Gang gaa over til den nye Tro.

Men der var paa den anden Side meget, der maatte fremme den nye Læres Udbredelse. Hedenskabet havde overlevet sig selv; de dybere Aander var nu modtagelige for en ny og bedre Lære. Vøluspås ukendte Digter var en af disse, saaledes som Slutningen af hans Kvad viser. Andre stolede kun paa deres „egen Magt og Styrke“. Det var dog vel nærmest nogle af Vikingerne, der kun troede paa deres Arms Styrke og paa deres gode Sværd, men vist er det, at Troen paa de gamle Guder var svækket. Dette maatte bane Vejen for Kristendommen.

Fig. 137. Nørre Næraa Stenen fra ca. 850—875. $\frac{1}{24}$ Størrelse. Hedensk Sten, nu indmuret i Næraa Kirke. Indskriften lyder: „Thormund nyd Højen! (o: Hvil i Fred i Gravhøjen)“.

Glemmes maa det heller ikke, at Asatroen i den udformede Skikkelse, hvori vi kender den fra „den ældre Edda“, — som tidligere nævnet — næppe nogensinde var blevet hele Folkets Eje. Det var en Tro, som var præget af Vikingetidens Kampe og var udtrykt i Skjaldenes Kvad, saaledes som de lød i Høvdingehallerne. Det var en Tro for Høvdinge, og vi maa antage, at den jævne Befolkning har slaaet sig til Taals med meget mindre, med Dyrkelse af gode og onde Aander, af Vætter, Dværg og Jætter og af enkelte heldbringende Guder som Thor og Frej. Det var dem, man ofrede til for at vinde deres Bistand i Livets Kamp. De religiøse Meninger var tilmed sikkert ret

forskellige i de forskellige Dele af Landet. Denne folkelige Tro, der næppe kan kaldes en Religion, kunde ingen alvorlig Modstand gøre mod Kristendommens gennemførte Tankesystem, men efter at være overvundet hævnedes den sig ved at skyde i Vejret i den kristne Middelalder og befolke Naturen med en Række onde Magter, Elver, Nisser, Havmænd og Trolde.

Kristendommen sejrede, men ikke alene ved sin egen Kraft. Da Kongerne først havde sluttet sig til den, blev det et politisk Spørgsmaal, om man tog ved den eller ikke. For hver Gang en Høvdingeslægt — mer eller mindre nødtvunget — gik over til den nye Tro, betød det en Styrkelse af Kongemagten paa Høvdingemagtens Bekostning. Derfor satte Harald Blaatand med Stolthed den Indskrift paa Jellingestenen, at han „gjorde Danerne kristne“.

Det var desuden ofte det Ydre ved Kristendommen, som gjorde det stærkeste Indtryk paa Hedningens Sind. Var han til Stede ved Guds-tjenesten i en Kirke, maatte han beundre den Pragt, der udfoldedes. De højtidelige Processioner, Bispens prægtige Dragter, den gribende Sang og Musik, de vellugtende Røgelser, de herlige Malerier maatte tiltale hans Indbildningskraft og bringe ham i højtidelig Stemning. Man møder endogsaa Eksempler paa, at Hedninger lod sig døbe, og det flere Gange, blot for at faa de skønne hvide Daabsklæder, der skænkedes de nydøbte. Mange lod sig kun *primsigne*, d. v. s. tegne med Korsets Tegn, og de opsatte Daaben til deres Dødsstund for at indgaa rensede i Guds Rige. Eller de ventede med Daaben til en farlig Sygdom i den Tro, at den havde en helbredende Kraft. Missionærerne maatte lempe sig efter saadanne Forestillinger og overlade til Tiden at frembringe en højere Oplysning.

Man vilde dog gøre de første kristne i Danmark Uret, hvis man troede, at de alle tog Spørgsmaalet om deres Omvendelse saa overfladisk. Der har staaet Strid i Hjerterne, men vi formaar nu ikke længer at trænge til Bunds deri. Runestene giver os Vink derom. De sidste Hedninger sætter paa Stenene ukristelige Tegn som Thorshammeren og Hagekorset, de ender deres Indskrifter med Bønner som: „Thor vie disse Runer!“ og de Navne, som vi møder paa Stenene, viser Opkaldelse efter Guderne (Odinkar, Thorgun). Gennem Indskrifterne gaar stadig den Tanke, at Eftermælet er det højeste, det var den Tanke, man var havnet i i Vikingetiden. Modsætter det med de første kristne, de pryder deres Stene med Korset og skriver f. Eks.: „Krist og St. Mikael hjælpe Ødbjørns og Gunilds Sjæl til Lys og Paradis“, eller „Gud og Guds Moder hjælpe deres Sjæl“ o. lign. De kristne Navne som Jakob, Morten, Margrete og Johanne afløser desuden de hedenske. Fra o. 1150 ophørte man overhovedet med at rejse Høj over den afdøde, man lagde nu en flad Ligsten med et stort udhugget Kors over hans Grav paa Kirkegaarden.

Fig. 138. Ny Larsker-Stenen ca. 1100. $\frac{1}{80}$ St. Kristelig Runesten, nu indmuret i Ny Larsker Kirkes Vaabenhus. Indskriften lyder (i Ludv. F. A. Wimmers Oversættelse): „Sasser lod Sten(en) rejse efter sin Fader Halvord; han druknede ude paa Havet med hele sit Mandskab (eller: sammen med Skibets Fører Alle). Den hellige Krist hjælpe hans Sjæl! Denne Sten skal staa efter (o: til hans Minde)“.

Naar den Tanke havde slaaet Rod hos en Nordbo, at det var betydningfuldere for ham, at hans Sjæl frelstes „til Lys og Paradis“, end at hans Eftermæle bevaredes stort og herligt, da var Grunden lagt i ham til Kristendommen. Det maatte være Præstens Sag at tage varligt paa denne Plante, at hæge om den og samtidigt hærde den. De Opgaver, som stilledes den nye kristne, var praktiske og letforstaaelige. Han skulde vise sin Tro af sine Gerninger, gøre godt mod fattige og syge, bane Kirkevej og bygge Bro paa de fornødne Steder.

Fig. 139. Alsted-Stenen fra ca. 1040—1050. ^{1/24} Størrelse. Kristelig Runesten, nu indmuret i Alsted Kirke. Indskriften lyder: „Eskel satte disse Stene, et anseeligt Mindesmærke, efter Østén og efter sin Broder Østéns Søn“.

Kulturarbejdet blev saaledes tillige kirkeligt Arbejde. Runestenene taler om, at „Sasser rejste Sten og gjorde Bro“, eller om, at „Torkil Tordson gjorde Broen efter sin Broder Vrage“. I sidste Tilfælde kom altsaa den fromme Gerning den afdøde til Gavn hinsides. Bedst af al Gerning var dog Kirkebygning; „Toke lod Kirken gøre“, hedder det paa en tredje Sten. Rundt om i Landet rejste der sig da Trækirker, som oftest byggede af de nyomvendte Høvdinger, paa hvis Gruud den laa. Stormanden selv eller endnu oftere en af hans frigivne Trælle blev den første Præst derved.

Men gav man saaledes den unge kristne gudvelbehagelige Arbejder at udføre, maatte man til Gengæld mindske de Krav, man kunde stille til hans Tro. At faa Nordboen til at opgive Kamp og Vikingefærd, var ikke muligt straks, den kristne Biskop maatte være glad ved i det mindste at se Menneskeofrene og Børneudsættelserne høre op. Det var kun de mest iøjnefaldne Træk af Læren, som de nyomvendte kunde fatte. Kristus som Verdensdrotten, hans Moder og St. Mikael blev de tre

Skikkelser, som fyldte hans Sind. Værre var det, at mange af de hedenske Forestillinger bevarede deres Liv, ikke blot som onde Kræfter, der stod i Modsætning til Kristendommen, men at de kristne Helgene i sig optog hedenske Træk. Paa Taasinge bar Bønderne endnu i det 18de Aarh. et Olafsbillede rundt paa Markederne, naar Kornet var saaet, ligesom Guden Frejs Billede i Oldtiden var blevet ført rundt for at give Frugtbarhed. En Mængde hellige Kilder indviedes til St. Olaf, andre som Tyrs hellige Væld (Tisvilde) paa Sjællands Nordkyst til St. Helene. St. Mikael laaner flere Træk fra Hejmdal, Hejmdals Lur bliver saaledes til Mikael's Dommedagsbasun. For de troende bliver denne Ærkeengel en „Fylgje“, der følger og beskytter dem. Til hans ligesom til Kristi Ære tømmes der derfor

Bægre (Minne) ved Højtiderne, ganske som man tidligere havde drukket for Aserne.

Det var saaledes kun visse Sider af Kristendommen, som straks fik Indpas i Norden, og disse kom endog ofte i uren Form. Men selv i denne ufuldstændige Skikkelse gjorde den nye Lære et stærkt Indtryk paa Sindene. Paa Island synger Skjalden sin „Solsang“, og han udmaler Modsætningen mellem Livet i Kvalhjem og i Himmerig. Fra Danmark er slige Kvad ikke bevarede for os, men vi har ingen Grund til at tvivle om, at lignende Tanker har beskæftiget de nyomvendte Daner. Spiren var skudt frem, hvad gjorde det saa, at Kirken endnu var uden al Magt, at Høvdingen tilsatte Præsten, at denne var afhængig og levede af Gaver, at Gudshuset var uanseligt, og at Bisperne var Missionsbisper, som virkede uden fast Opholdssted og uden afgrænset Bispedømme? Tiden skulde snart raade Bod paa saadanne Mangler. Omvendelsen var begyndt fra Syd, den fuldendtes fra Vest ved de talrige Forbindelser, der knyttedes som Følge af de danske Kongers Erobring af England.

KNUD SOM KONGE I DANMARK. PILGRIMSREJSEN TIL ROM

Næppe et Par Aar efter at Knud var bleven Enehersker over England, forenede han dermed Danmark. Hans Broder Harald var efter en kort Regering død i Slutningen af Aaret 1018, og næste Aar ser vi Knud i Danmark for at overtage Riget. Dog forblev han ikke ret længe her. Efter et nyt Ophold i England gjorde han et Tog til Østersøens sydlige Kyst, hvor han underkastede sig Landene ved Weichselens Munding og fornyede derefter det danske Herredømme over Jomsborg. Men han vendte 1022 igen tilbage til England, der endnu stadig krævede hans særlige Omsorg. Desuden synes han at have nærret en afgjort Forkærlighed for dette Rige. Han foretrak at opholde sig i det Land, hvis høje Dannelselse han selv var i Færd med at tilegne sig og fuldkomment forstod at skatte. Det var tydeligt, at det frugtbare, vel befolkede England, naar det var forbundet med Danmark, maatte blive Hovedriget.

Dog fik Forbindelsen med England sin Betydning for Danmark, selv om den ikke maa overvurderes.

Knud selv nærede den samme Hengivenhed og Omsorg for Kirken i Danmark, som han stedse lagde for Dagen i England, og hvorved han vandt det mægtige engelske Præsteskabs Gunst. Han viste det al Ærbødighed og iagttog nøjagtig alle Kirkens Forskrifter, han foretog Pilgrimsrejser til Helgengrave og skænkede rige Gaver til Kirker og Klostre

f. Eks. til Benediktinerklostret i Ely (nord for Cambridge), som han især yndede. Han lod ogsaa mange nye Kirker bygge, især der, hvor der havde staaet Slag mellem Danerne og Angelsachserne, som paa Valpladsen ved Ashington, eller hvor berømte Helgener laa begravne. Saaledes lod han opføre en prægtig Kirke og et anseligt Kloster over den hellige Ædmunds Grav ved Ædmundsbury, hvor der før kun havde staaet en Kirke af Træ. En lignende Iver viste han ogsaa for Danmark. Sagnet fortæller, at han sendte Bygmestre, ja endog Materialier som Bly og Sten, herover fra England. Vist er det, at han sendte mange engelske Klerke som Lærere til Danmark, men til tre af de fire Bispestole, Danmark den Gang havde, hentede han gejstlige fra Frankrig eller Tyskland, nemlig *Gerbrand* til Roskilde, *Reginbert* til Odense og *Bernhard* til Skaane. Ærkebiskop Unwan i Bremen var dog meget misfornøjet med Kongens selvstændige Optræden og søgte af al Kraft at hæmme den, saa meget mere, som han ikke uden Grund mistænkte Knud for aldeles at ville løsrive sig fra Bremen. Han opsnappede endog Gerbrand, der var indviet i Canterbury, paa Rejsen til Danmark og gav ham ikke fri, før han havde erkendt Bremens Ærkebisp som sin rette Overherre. Kort efter udjevnedes dog Stridighederne mellem Kongen og Unwan, og Forholdet mellem dem blev mere venskabeligt.

Sakse siger iøvrigt om Knud den Stores kirkelige Gerning i Danmark: „Han oprettede mange Steder for egne Midler Kannikesamlag, øgede Gudshusenes Tal med nye Sognekirker og fremmede Ærbødigheden for Helligdommene — den han altid selv lagde for Dagen — ved at tillægge dem Indtægter af Kongens Gods. Ogsaa Munkestanden skænkede han rige Gaver“. At Knud har oprettet Kapitler ved Domkirkerne og rundt om i Landet rejst Sognekirker, lyder ikke utroligt, men at der paa hans Tid skulde have været Klostre i Danmark, findes ikke bekræftet i samtidige Kilder. Til Gengæld synes Kongen at have indført den aarlige Afgift til Paven i Rom af den danske Kirke, der under Navn af „Peterspenge“ eller „Romskud“ ydedes lige til Reformationen.

Knud selv synes at have været stærkt paavirket af Kristendommen. Paa sin Fromhed gav han den kristne Verden et Bevis ved 1027 at foretage en *Pilgrimsrejse* til den hellige Fader i Rom. Knud var den første danske Konge, der foretog en saadan Rejse. Hans store Magt og Rigdom bidrog til at kaste Glans over Rejsen og udbrede hans Berømmelse. Overalt vandt han Præsteskabets Beundring og Yndest ved sin store Fromhed og Bodfærdighed og ved sine rige Gaver til Kirker og Klostre. Han drog den sædvanlige Vej til Søs til Flandern og derfra gennem Frankrig til Italien. I Rom blev han modtaget med stor Venlighed af Pave Johan den 19de, hvem han bragte betydelige Foræringer. Til Gengæld ind-

rømmede Paven den engelske Kirke en Nedsættelse af den betydelige Sum, han modtog, hver Gang han skulde bekræfte Valget af en ny Biskop. I Rom forblev Kong Knud hele Vinteren og var Paaskedag 1027 til Stede ved den tyske Kejser Konrad den 2dens Kroning i Peterskirken. Ved denne Lejlighed fik han ogsaa udvirket, at mange Afgifter, der hindrede Forbindelsen mellem Landene og trykkede Handelen, blev nedsatte, saaledes blev Afgifterne ved flere snævre Passer, Toldsteder og Færgesteder formindskede til det halve. Kejseren afstod ydermere til Knud Tysklands Fordringer paa Landstrækningen mellem Slien og Ejderen, og siden da var Ejderen stadig Danmarks Grænse mod Syd. Tillige blev det bestemt, at Kejsersønnen Henrik skulde ægte *Gunhild*, Knuds Datter, et Ægteskab, som ogsaa virkelig kom i Stand 1036. Endelig stiftede Knud i Rom en velgørende Anstalt, der skulde bevare hans Minde, nemlig et Herberge for alle rejsende, der talte den danske Tunge, altsaa baade for danske, norske og svenske. De fik her fri Forplejning og frit Ophold om Natten.

Medens Knud saaledes med Klogskab sørgede for sine Riger og sine Undersaatter, lagde han ogsaa sin store Fromhed for Dagen ved at besøge Apostlene Peters og Paulus's Grave, hvor han gjorde Afbigt for sine Synder og afgav det højtidelige Løfte, „at han herefter vilde regere gudfrygtigt og kristeligt, som det sig bør“; og siger han fremdeles i det Brev, som han paa Tilbagerejsen til Danmark skrev til sine engelske Undersaatter, baade høje og lave: „Har jeg af Ungdoms Hidsighed og Forsømmelse hidtil ofte handlet mod, hvad Ret er, da agter jeg med Guds Hjælp at rette alt saadant. Derfor besværger og befaler jeg mine Raader, hvem jeg har betroet mit Riges Sager, at de aldeles ikke, enten af Frygt for mig eller af Gunst mod nogen fornem Person gør eller tillader nogen Slags Uret i mit Rige. Jeg befaler ogsaa alle mine Statholdere og Embedsmænd, dersom de har mit Venskab og deres egen Velfærd kær, at de ikke gør Uret mod nogen, han være rig eller fattig, men at de lader alle, saavel fornemme som lave, nyde Lovens Ret, og ikke i ringeste Maade viger fra den, enten for min Skyld, eller for nogen fornem Persons, eller for at skaffe Penge til mit Skatkammer; thi jeg behøver ikke at samle Rigdom ved ubillige Paalæg“. Da Knud fra denne Tid af i det Hele levede og virkede efter de Grundsætninger, han udtalte i dette Brev, synes der virkelig at være foregaaet en væsentlig Forandring i hans Sind. Hans Heftighed og Haardhed formildedes, og besindig Klogskab synes at have dæmpet hans Tilbøjelighed til voldsomme Handlinger.

NORGES EROBRING OG TAB; KNUDS DØD

I Norge regerede *Olaf Haraldson*, en Søn af Underkongen Harald Grænske. Efter i sin Ungdom at have bestaaet mange Eventyr paa Vikingetog, var han omsider 1015 bleven Konge i Norge. Han overvandt de unge Jarler Hakon og Svend og bemægtigede sig de Dele af Landet, som efter Olaf Tryggvasons Død var tilfaldne Danmark og Sverige. Saaledes var atter hele Riget samlet, men Olaf fik ikke Fred paa Grund af den Voldsomhed, hvormed han søgte at indføre Kristendommen. Med stor Grumhed behandlede han dem, der holdt fast ved Hedenskabet, deres Gaarde blev brændte og deres øvrige. Ejendom inddraget. Snorre har vel Ret, naar han siger, at de frie Normænd ikke vilde finde sig heri, og at mange fornemme og ansete Mænd drog til Knud og bad om Hjælp. Knud lovede dem dette, overøste dem med rige Gaver og søgte at ophidse Normændene mod deres Konge. Han skikkede endog en Sendefærd til Norge, der forlangte, at Olaf skulde tage sit Rige til Len af ham. Men Olaf gav ham et djærvt Afslag og sluttede sig fra nu af nøje til sin Maag Anund Jakob i Sverige i det Haab, at begge Rigers forenede Magt skulde kunne modstaa den vældige Danekonge.

De to forenede Konger nyttede Kong Knuds Fraværelse fra Danmark, i Forening angreb de Sjælland og Skaane og hærgede disse Lande. Men de fik ikke Lov til at tumle sig længe ustraffet her. Knuds Flaade var hurtigt samlet i England, han sejlede over Nordsøen og gennem Limfjorden ind i Kattegat. De to andre Konger trak sig tilbage mod Øst til Helgeaa i Skaane, hvor den afgørende Kamp kom til at staa ved en Holm. Kong Knud tabte mange Mænd i Slaget, men Sejren blev hans, saa at han kort Tid efter i Ro kunde drage paa Pilgrimsrejsen til Rom.

Saa kortfattet berettes der om Begivenheden i de samtidige Kilder. Men hos Snorre Sturlason, 200 Aar senere, skildres Forløbet, vistnok uhistorisk, langt mere udførligt, og det norsk-svenske Tog til Danmark sættes i Forbindelse med Ulv Jarls Drab paa følgende Maade.

Olaf sejler her med en Flaade paa 480 Skibe ned gennem Kattegat og forener sig med Anund Jakob, der har en lige saa stor Magt, hvorpaa de begynder at hærge paa Kysterne af Danmark. De troer let at kunne bemægtige sig dette Land, medens Knud er fraværende. Danmark, der saa nylig havde erobret et mægtigt Rige, kom nu selv i Fare for at blive Fjendens Bytte. I vort Fædreland var der imidlertid kort forinden foregaaet mærkelige Begivenheder. Til Statholder havde Knud efter Thorkels Død indsat sin Svoger *Ulv Jarl*, der var gift med hans Søster Estrid. Han var ikke Knud synderligt hengiven og var ligesom de

øvrige Daner misfornøjet med hans stadige Ophold i England. Derfor indlod han sig i Forbindelse med Dronning Emma, der ønskede at sikre sin Søn *Hardeknud* den danske Trone, og han fremlagde paa Tinge et Brev med Knuds Segl, som Emma listigt havde skaffet til Veje, hvorefter det var Kongens Vilje, at *Hardeknud* skulde være Danmarks Konge. Folket nølede da ikke med at hylde ham, men Knud blev saare forbitret over dette Forræderi fra sin Dronnings og Svogers Side. Med en betydelig Flaade kom han til Limfjorden. Ved Rygtet om hans Ankomst forlod alle den unge Konge og strømmede til Knud. Der var ikke andet for *Hardeknud* at gøre end at underkaste sig, og det lykkedes Emma at formilde Knud og faa ham til at tilgive Sønnen, der af Barnagtighed havde villet lege Konge. *Hardeknud* begav sig da til sin Fader, faldt for hans Fødder og lagde Seglet som Tegn paa Kongeværdigheden i hans Skød. Derpaa løftede Knud ham op og satte ham i det lavere Højsæde, hvor han tidligere havde siddet. Ulv Jarl søgte ogsaa Forsoning med Kongen og sendte sin Søn Svend til ham, men Knud svarede ham blot, at han skulde samle Folk og Skibe mod Fjenderne; siden kunde de tale om Forlig. Dette Bud opfyldte Jarlen. Med forenet Styrke gik de mod Normændene og Svenskerne, der uden Modstand rømmede Sjælland, men hærgede de skaanske Kyser. Ved *Helgeaas* Udløb kom det til et Slag, der ved Olaf Haraldsons List truede med at blive meget farligt for Kong Knud. Olaf havde nemlig opdæmmet Aaen og samlet en Mængde Træstammer bag ved Dæmningen. Da Knud kom sejlende med sin Flaade op i Aaens Munding, lod Olaf pludselig Dæmningen gennembryde. Vandmasserne og Tømmerstokkene styrtede frem, splittede de danske Skibe, stødte dem mod hverandre og voldte stor Ødelæggelse og Forvirring. Knuds eget Skib blev drevet ind mod Fjenderne, der straks anfaldt det fra alle Sider i det Haab at kunne fange Kongen. Men Ulv Jarl ilede ham til Hjælp med en Del Skibe, der var i god Behold, og reddede ham i denne Fare. Kampen blev nu heftig, men da Olaf og Anund Jakob saa, at det gunstige Øjeblik var tabt, fandt de det raadeligst at drage sig ud af Kampen og sejlede i Forening østerud.

Knud selv drog efter Slaget med sin Flaade til Øresund og begav sig derpaa til Roskilde, hvor Ulv Jarl modtog ham med et stort Gilde. Men alle Jarlens Forsøg paa at opmuntre ham var forgæves, han vedblev at være faatalende og uvenlig. Om Aftenen indbød Jarlen Kongen til at spille Skak. Han tog derimod, men under Spillet gjorde han et Fejltræk og mistede en Rytter; saaledes kaldte man i Norden en Springer. Kongen forlangte at gøre Trækket om, men Ulv nægtede det, rejste sig i Vrede, slog Skakbrættet sammen og gik. Forbitret raabte Kongen efter ham: „Flyer du nu, du rædde Ulv?“ Da vendte Jarlen sig i Døren og

svarede: „Længer havde du flyet ved Helgeaa, om du havde kunnet! Den Gang kaldte du mig ikke ræd, da jeg kom dig til Hjælp, og Svearne slog dine Folk som Hunde!“

Næste Morgen bød Knud, der ikke let glemte Krænkelser, sin Sko-svend (Kammersvend) at gaa hen og dræbe Ulv Jarl. Han kom tilbage med uforrettet Sag og meldte, at Ulv var gaaet i Luciuskirken i Roskilde. Da gav Kongen en af sine Hirdmænd, Normanden *Ivar Hvide*, den samme Befaling, og han udførte den lydig. Med sit Sværd gennem-borede han Ulv i Koret, saa at han døde paa Stedet. Han vendte der-paa tilbage til Kongen med det blodige Vaaben; denne erklærede, at han havde gjort vel. Munkene lukkede straks Kirken, men Kongen bød dem at aabne den igen og holde Messe, hvorpaa han selv gik ind i Kirken og skænkede den et helt Herred for at sone sin Forbrydelse. Sin Søster Estrid gav han to Herreder i Mandebod; dem skænkede ogsaa hun senere til Kirken, hvis store Rigdom og Anseelse herved blev grund-lagt. Hermed havde Knud efter Tidens Tænkemaade udsonet sig med Kirken. Saaledes fortæller Snorre om Ulvs Drab. — Sakse har en anden Beretning, hvorefter Ulv ved Svig havde vundet Estrids Haand og saa af Frygt for Knud ophidset Olaf og Anund Jakob til Kampen, ja endog selv deltaget i den. Senere havde Knud ganske vist tilgivet ham for sin Søsters Skyld, men da Ulv tilbragte Julen i Roskilde som Kongens Gæst, havde han i Drukkenskab begyndt at prale af sin Gerning og at synge Nidviser om Danerne, hvorpaa han efter Knuds Befaling blev dræbt ved selve Drikkebordet. Denne Beretning er aabenbart nærmere ved Virkeligheden, thi i den noget ældre Roskildekrønike hedder det, at Ægteskabet mellem Ulv Jarl og Estrid var stiftet uden Kongens Samtykke, og at han af Harme herover fordrev dem begge fra Landet, indtil de endelig opnaaede Forsoning med ham. „Men ikke længe efter lod Knud Ulv dræbe“. Paa den anden Side ved vi fra samtidige Kilder, at Knud selv havde indsat sin Søn som Konge i Danmark. Kærnen i Saksess Fortælling er altsaa sandsynligvis rigtig, men hvorledes de nærmere Omstændigheder ved Drabet var, kan Historien ikke oplyse. At Ulv Jarl — som Sakse siger — skulde have deltaget i Kampen paa fjendtlig Side, er dog aabenbart urigtigt.

Imidlertid havde Kong Olaf, der ikke vovede at drage tilbage til sit Land gennem Øresund, trukket sine Skibe paa Land ved Kalmar og gennem Sverige begivet sig hjem til Norge. Her fandt han Stemningen ugunstig mod sig. Knud havde ved sine Spejdere ophidset Folket og ved Gaver vundet de mest ansete Mænd. Olaf var ikke desto mindre uklog nok til at vedblive med sit haarde Styre og forøgede derved Uviljen mod sig. I Sommeren 1028 ankom Knud med en mægtig Flaade til de norske

Fig. 140 Slaget ved Stiklestad.

Altartavle fra den senere Middelalder i Nationalmuseet. (Øverst til Venstre: Kong Olafs Drøm før Slaget; for neden: Kongen rider ud i Kampen; for neden til Højre: Kongens Fald, Thore Hund i Rensdyrkøfte gennemborer ham med Spydet; endelig ovenover: Olafs Helgenkroning.

Kyster. Alle vendte sig til ham, han hyldedes paa det ene Ting efter det andet, og hele Landet underkastede sig lige fra Viken til Trondhjem. Her anlagde han paa en Klippe i Fjorden et Benediktinerkloster, der fik Navnet *Munkholm* og senere blev et bekendt Statsfængsel.

Kong Olaf, der nu var forladt af sit Folk, drog med sin Hustru Astrid, sin Søn Magnus og nogle faa trofaste Mænd gennem Grænse-skovene til Vermland i Sverige, og derfra næste Foraar over til Rusland til sin Svoger, Kong *Jaroslav* i *Novgorod*. Men Olaf vilde ikke lade sig afraade fra Forsøg paa at generobre sit Rige. Han begav sig da tilbage og samlede mange Svear og Normænd under sit Banner. Ved Gaarden *Stiklestad* i Værdalen kom en dobbelt saa stærk Hær af Bønder under Kalf Arneson ham i Møde, og her stod det afgørende Slag den 29de Juli 1030. Efter at have kæmpet mandigt, blev Olaf fældet af Kalf Arne-

son og Thore Hund og fandt saaledes Døden i sit 35te Aar i Kampen mod sine egne Undersaatter.

Kort før Slaget ved Stiklestad havde Knud indsat sin Søn med sin Frille Ælfgifu, *Svend*, til Konge i Norge. Da han endnu var meget ung, var det nærmest hans Moder og hans Fosterfader Harald, Thorkel den Højes Søn, der førte Styret. Ved de Love og Afgifter, de paalagde Folket, gjorde de snart det nye Herredømme forhadet. Bønderne skulde bygge alle de Huse og Lader, som Kongen vilde have paa sine Ejendomme. Hver Bonde skulde om Julen give Kongen et Maal Malt, Laaret af en tre Aar gammel Okse og et Fad Smør, og hver Hustru en Rok uspundet Hør. Enhver Fisker skulde ved sin Hjemkomst give fem Fisk af sin Fangst til Kongen. Af syv Mand skulde een tages til Ledingstjeneste paa Flaaden. Endelig skulde en dansk Mands Vidnesbyrd for Retten gælde lige saa meget som ti Normænds, — en Bestemmelse, der dog ikke var saa uretfærdig, som den ved første Øjekast kunde synes, thi den gjaldt kun i Stridigheder mellem Normænd og de i Norge ansatte Danske, som det var nødvendigt at sikre mod Overlast. Vi ser da ogsaa, at de fleste af den unge Kong Svends Bestemmelser gentages i de senere Love, som gaves af indfødte norske Konger, da de gik ud paa at styrke Regeringens Magt. Men da Styrelsen lededes af fremmede, opstod der snart megen Utilfredshed.

Hertil kom en anden Omstændighed, der blev meget farlig for det danske Herredømme. Den faldne Konge begyndte at gøre Mirakler. Liget var først blevet begravet af Thorgils Bonde i en Sandaas ved Nidelven, men da Rygtet bredte sig om de Jærtegn, der skete derved, blev det optaget og højtideligt hensat, først i St. Klemenskirken, siden i Kristkirken i Trondhjem. Inden kort Tid var gaaet, blev *Hellig Olaf* hele Norges Skytshelgen, og Pilgrimme strømmede til Trondhjem ikke blot fra de nordiske Lande, men endog fra hele Nordevropa. Da vendte Normændenes Sind sig til Sønnen af den Mand, som de havde forfulgt med saa meget Had. Olafs trofaste Ven, Skjalden *Sigvat*, tog sig med Iver af den unge *Magnus*.

I et Kvad udtalte han nu sin Længsel efter den unge Kongesøn:

End mig lyster at spørge
østenfra nyt, fra Gardar.
Om unge Ædling jeg hører
ofte Ros, ikke sparsom.
Lidet jeg fritter, skønt Elskovs
Fugle, de smaa, smygende
flyver imellem os; Færden
(frygter jeg) hid er løjet.

Stemningen vendte sig nu virkelig for Alvor til Magnus, skønt han endnu ikke var 11 Aar gammel. Flere mægtige Normænd, deriblandt nogle af hans Faders ivrigste Modstandere, Kalf Arneson og Ejnar Tambeskælv, drog til Rusland for at hylde ham og føre ham tilbage til hans Fædrenerige. Gennem Sverige drog han op til Trondhjem, kaldte Folket sammen til Tinge og blev hyldet overalt i 1035. Forgæves søgte Svend at standse hans Fremgang og samle en Hær imod ham. Alle forlod ham, tilsidst maatte han rømme Landet og begive sig ned til Danmark, hvor han kort efter døde.

Saa hurtigt gik Danmarks Herredømme over Norge til Grunde. Knuds store Rige, hvis enkelte Dele kun var løst forbundne, begyndte allerede i hans Levetid at falde fra hinanden. Kun en kort Tid overlevede han Norges Frafald. Allerede længe havde han lidt af en Sygdom, der tærede paa hans Kræfter, i Knytlingasaga kaldes den Gulsot. Natten imellem d. 12. og 13. Novbr. 1035 døde Norden's mægtigste Fyrste, 37 Aar gammel, i den lille By *Shaftesbury* i det sydlige England og blev bisat i de gamle angelsachsiske Kongers Begravelse i St. Peders Klosterkirke i Winchester, ligesom Dronning Emma, der døde 1052. Senere flyttedes begge Lig til Højkoret i Domkirken.

Kong Knud kaldtes i Samtiden „den Rige“ : den Mægtige; Eftertiden gav ham med god Grund Navnet „den Store“. Han skildres i Knytlingasaga som en stor og stærk Mand med lys Ansigtifarve, et fagert Haar og klare, funklende Øjne. „Han var,“ hedder det samme Steds, „en særdeles smuk Mand, naar undtages, at hans Næse var tynd, høj og noget krum“. Herskesyge forledede ham i hans yngre Dage til at begaa voldsomme og grusomme Handlinger, der har sat en Plet paa hans Minde. Dog blev dette anderledes med Aarene, og ikke for intet kalder en is-

Fig. 141. Knud den Stores Kiste i Winchester.

Fig. 142. Kong Knud beskæmmer Smigrerne.
Efter Lorenz Frølichs Frise i Nationalmuseet paa Frederiksborg Slot.

landsk Skjald ham senere „min sindige Ven“. Skjaldene og Præsterne, hvis varme Beskytter og Velynder han var, har i det Hele forherliget hans Navn, og til visse med Rette. Thi Knud besad stor Regentdygtighed og Klogskab, der især viste sig i den Maade, hvorpaa han behandlede England, da han forstod at gøre sig Landet hengivent, skønt han var bleven dets Herre med Vaabenmagt. Iøvrigt var han utrættelig virksom baade i Krig og Fred, gavmild, skønt en god Husholder, tarvelig i sin Levevis og venlig mod de ringe og fattige. Han var en Ven af al aandelig Syssel, og selv Skjald. Endnu er det første Vers bevaret af det Kvad, som han lagde, da han en Sommerdag roede med sine Mænd paa Floden ved Elyklostret og hørte Munkenes Sang lyde ud over Vandet:

„Gladelig synge de Munke i Ely,
da Kongen Knud ror der forbi;
„Ror, mine Mænd, ror nær til Land,
at vi kan høre de Munkes Sang.“

Det smukkeste Træk i hans Karakter er vel hans Ydmyghed, og et normannisk Digt beretter som bekendt om, hvorledes han irettesatte sine Hofmænd, da de paa en Vandring ved Havets Bred priste hans uimodstaaelige Magt. Da lod han en Stol stille paa Stranden, satte sig derpaa og udbrød: „Hav, jeg befaler dig ikke at stige højere, og ej at formaste dig til at væde Randen af min Klædning!“ Men Bølgerne steg højere og højere, og tilsidst overskyllede de Kongens Fod. Da udbrød denne:

„Paa ham, som lader Havet stige,
skal fast man tro, og Lov ham sige.
Han er god Drot, jeg en ringe kun,

En dødelig Mand, men han lever hver Stund!
 Alt som skabtes, lystre hans Ord,
 han være stedse min Støtte paa Jord.“ —
 (Steenstrups Overs.)

Og fra dette Øjeblik af, tilføjer Sagnet, vilde Knud aldrig mere bære sin Krone, men hensatte den fromt paa Alteret i Canterburys Kristkirke paa den korsfæstedes Billede. .

KNUDS SØNNER

Af Knuds Sønner var nu i Live *Hardeknud* og *Harald*, der for sin Raskhed fik Tilnavnet *Harefod*. Den sidste, der var en Søn af Ælfgiftu, blev taget til Konge af Englænderne, trods alle Dronning Emmas Anstrengelser for at faa Hardeknud valgt. Hardeknud maatte følgelig lade sig nøje med Danmark alene.

Han syntes desuden foreløbigt at have nok at gøre i Norden. Snart truede det med Krig mellem Hardeknud og Magnus den Gode, da den danske Konge ikke vilde gaa ind paa at anerkende Norges nyvundne Frihed. Allerede stod Hærene paa hver sin Side af *Götaelv*, den gamle Grænse mellem de nordiske Riger, og man forberedte sig til et Slag. Da traadte Høvdingerne fra begge Sider sammen og underhandlede om Forlig. I deres Hænder synes Magten væsentlig at have ligget, thi begge Fyrsterne var endnu meget unge — Hardeknud var næppe 18, og Magnus 12 Aar gammel. Desuden laa Englands Generobring Danerne mere paa Hjertet. Det var derfor ikke vanskeligt at faa Freden i Stand. De to unge Konger kom sammen paa Brenøerne 1036 og tilsvor hinanden bestandigt Venskab og Fostbroderskab. Døde den ene af dem uden at efterlade sig nogen Søn, skulde den anden som Broder arve hans Rige. Tolv af de fornemste Mænd bekræftede dette enestaaende Forlig, der let kunde foraarsage stor Uro i Fremtiden.

Uagtet denne Strid saa snart var bleven bilagt, gik der dog længere Tid hen, inden Hardeknud alvorligt forsøgte paa at bemægtige sig England. Endelig drog han med en Flaade til Brügge i Flandern, hvor hans Moder Emma opholdt sig. Men inden han forlod denne Stad for at sejle over til England, modtog han Efterretning om, at Harald pludselig var død i *Oxford* 17. Marts 1040, næppe 23 Aar gammel.

Hardeknud lod sig ganske lede af sin Moder. I Forening med den mægtige engelske Jarl *Godwin* styrede hun Regeringen. Haralds Tilhængere blev grusomt forfulgte, og man nedværdigede sig endog til at tage en skammelig Hævn over hans døde Legeme. Det var blevet begravet i

Westminster, men blev nu gravet op, Hovedet hugget af og begge Dele kastede ud i Themsen. Her fandt en Fisker Liget og begravede det paa de Danskes Kirkegaard, der var indviet til St. Klemens og laa paa den vestre Side af London.

Derpaa udskev Hardeknud til sin Hærs Lønning en Skat paa 42,000 Mark Sølv, og Aaret efter en ny Skat paa 22,000 Mark, den sidste Danegeld, England maatte udrede. Hver Styrismænd paa Flaaden fik 12 Mark Sølv og hver Rorskarl 8 Mark. Et saadant Tryk maatte fremkalde Misfornøjelse med det danske Herredømme, som Knuds Mildhed og Klogskab havde gjort taaleligt. Hardeknud selv, hvis Helbred allerede længe havde været svageligt, svækkede sig endnu mere ved at overgive sig til et overdaadigt Liv, der forkortede hans Dage. Da en fornem dansk Mand, *Tove Prude*, fejrede sit Bryllup, var Kongen til Stede. Men just som han rejste sig med Bægret i Haanden for at udbringe Brudeparrets Skaal sank han om, truffet af et Slagtilfælde, og døde faa Timer efter, 8. Juni 1042, henved 25 Aar gammel. Han blev ligesom sin Fader begravet i *Winchester* Domkirke, hvor begges Grave endnu ses. Men de oprindelige Mindesmærker blev paa Cromwells Tid ødelagte, og de nuværende stammer fra Aaret 1661, da Skeletterne atter til Dels blev samlede og nedlagte i nye Kister. Af de mægtige danske Kongers Herredømme i England er der saaledes næppe en Grav tilbage.

Ingen af Knuds Sønner naaede 25 Aars Alderen, og ingen af dem efterlod sig Arvinger til Tronen. Med Hardeknud uddøde den gamle danske Kongestammes Mandslinie. Med det samme ophørte det danske Herredømme over England. Angelsachserne benyttede den gunstige Lejlighed til at faa deres gamle Fyrstehus tilbage. Æthelreds og Emmas Søn *Edward*, der var opdraget i et Kloster i Normandiet, var allerede af Hardeknud bleven indbudt til at vende tilbage til England. Næppe var Hardeknud død, før Godwin lagde hele sin Indflydelse i Vægtskaalen for, at man skulde vælge en indfødt Hersker, og Edward blev valgt til Konge. —

Danmark og England blev nu for stedse adskilte. Ganske vist havde en længere Forening ikke været gavnlig for Danmark. Som den svagere Del i Forbindelsen vilde det i Fremtiden vanskeligt have kunnet undgaa at komme i et afhængigt Forhold til det mægtige England — et Forhold, som kan spores allerede kort efter Knuds Erobring. Men efter den Udgang, som nu skete, maa Forbindelsen anses for særdeles heldbringende for Danmark. Den varede længe nok, til at den engelske Kultur kunde naa at paavirke den allerede længe beredte danske Jordbund, og den opførte, da dette Maal var naaet, paa en fredelig Maade, uden Blodsudgydelse, uden egentlig Tab paa nogen af Siderne.

Kan dette dog med Grund siges om England, der i Rækker af Aar var blevet mishandlet og hærget af Danerne? Sikkerlig. — Med de djærve danske Vikinger, der fæstede Bo i Landet kom en ny Aand og Kraft ind i Folket, og den har haft en væsentlig Del i Englands senere Udvikling. Den nordiske Frihedsfølelse kunde kun finde Tilfredsstillelse i frie Samfundsforhold og i et Retsvæsen, der stærkt minder om det tilsvarende i Norden, hvor den dømmende Magt væsentlig hvilede hos Folket. Og England, som Verdens første Sømagt i Nutiden, minder os om den stolte nordiske Vikingeaand. Men dette var ingen ringe Arv fra Fortidens Dage.

Saaledes har England ogsaa modtaget sine gavnlige Frugter af Forbindelsen med Danmark.

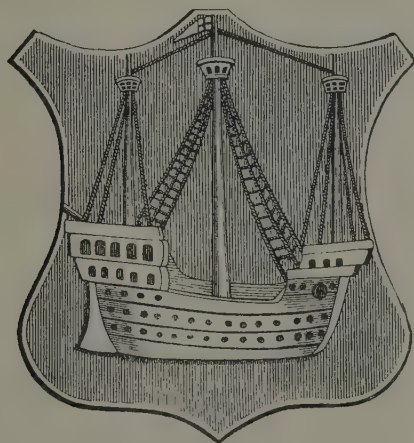

Fig. 143. Hardeknuds Ligsten (fra senere Tid.)

Fig. 144. Relief over Slesvig Domkirkes sydlige Portal.

ANDET AFSNIT

SVEND ESTRIDSØN OG HANS SLÆGT. TRONSTRIDENES TID (1042—1157)

Magnus den Gode.

DA Rygtet om Hardeknuds Død naaede Norge, gjorde *Magnus* sig straks rede og drog med en Flaade paa 70 Skibe ned til Danmark for ifølge Forliget ved Gøtaelv at blive hyldet som Konge. Uden nogen Modsigelse blev han taget til Konge paa Viborg Ting. De fleste danske Høvdinger havde for faa Aar siden besvoret Forliget ved Gøtaelv og maatte nu holde deres Løfter. Desuden var Magnus ung og smuk og vandt Folket ved sin Mildhed og Venlighed. Endelig var der ingen Arving tilbage af Mandsstammen, der kunde gøre ham Tronen stridig. Alle disse Omstændigheder maatte fremme Magnus' Valg.

Der var dog endnu en Arving af den gamle Kongestamme paa Kvindelinien, som kunde gøre Fordring paa Riget, nemlig *Svend*, en Søn af Ulv Jarl og Knud den Stores Søster Estrid. Danerne kaldte ham derfor Svend Estridsøn efter Moderen, gennem hvem han var af kongelig Æt; hos Normændene hed han derimod Svend Ulvsøn. Svend, der den Gang var omtrent 23 Aar gammel, havde tilbragt sin Ungdom hos Anund Jakob i Sverige og var senere gaaet til England for at tjene

Hardeknud. Her opholdt han sig, da han erfarede, at Magnus var taget til Konge, men han skyndte sig straks tilbage. De norske Kilder siger, at han traf Magnus paa Tilbagetoget til Norge i Gøtaelv og tilbød ham sin Tjeneste. Svend var en klog og erfaren Mand med et indtagende Væsen og et smukt Ydre, naar undtages, at han var noget halt. Snart vandt han Magnus' Gunst, der ikke tog i Betænkning at udnævne ham til Jarl eller Statholder over hele Danmark, ligesom hans Fader Ulv Jarl havde været det, og med alle de Indtægter, som han havde haft. Alt dette overdrog Magnus ham mod Troskabsed under stor Højtidelighed, skønt hans Fosterfader, den berømte Jarl Ejnar Tambeskælv, fraraadede ham det med de Ord: „For stor Jarl, for stor Jarl, Fostersøn!“

Ogsaa Syd for Østersøen søgte Magnus at vinde det Herredømme tilbage for sig, som Danekongerne tidligere havde haft. Da Venderne nægtede at adlyde ham som deres Overherre, angreb han dem, og det kom til en stor Kamp ved Julin. *Jomsborg* blev brændt og i Bund og Grund ødelagt; fra nu af forsvinder den af Historien. Det var vist ogsaa paa dette Tog, at Magnus angreb *Obotriterne* og dræbte deres Konge Ratibor. For at hævnede dette gjorde Venderne kort efter et stort Anfald paa Danmark. Hærgende trængte de helt op til Egnen om Ribe. Magnus vendte sig straks mod de farlige Fjender. Han landede ved Slesvig for at afskære Fjenderne Tilbagetoget og stødte paa *Lyrskovhede* (i Egnen om det nuværende Isted) sammen med Vendernes talløse Skarer. Om Natten skal Hellig Olaf have aabenbaret sig for sin Søn og lovet ham Sejr, og da det begyndte at lysne, hørte Normændene Klokkeklang i Luf-ten; de kendte, at det var Klokken Glad paa Klemenskirke i Nidaros. Uden Brynje, i en rød Silkekjortel og med sin Faders berømte Stridsøkse *Hel* i Haanden, gik Magnus modig frem foran sine Mænd og angreb Fjenderne med en saadan Heftighed, at de ikke kunde holde Stand. Magnus selv var blandt de første af Forfølgerne. Alle Ratibors otte Søn-ner faldt, og 15,000 dræbte skal have dækket Valen. Da de saarede skulde forbindes, og der kun var faa Læger til Stede, fortælles det, at Kongen selv gik omkring og følte sine Mænds Hænder for at finde de blødeste, som mest egnede sig til at sysle med Saar.

Denne herlige Sejr blev vundet St. Mikkelstdag d. 28. Sept. 1043 og skaffede Magnus Tilnavnet „den Gode“. I Kampen deltog ogsaa Svend Estridsøn, efter hvad Thorleik den Fagre siger i sit Kvad om ham. Men der hengik nu ikke ret lang Tid, før Svend fik Magnus til at angre sin Ædelmodighed over for ham. Det faldt ham ikke svært at faa Danerne paa sin Side, da han hørte til den gamle yndede Kongeslæggt, og navnlig paa Øerne var man misfornøjet med at staa under Norge. Svend blev yalgt til Konge paa Viborg Ting, men ved Efterretningen herom

kom Magnus straks ned fra Norge med en Hær og en Flaade, og Svend flygtede til Sverige.

En fleraarig Borgerkrig opstod, Magnus sejrede stedse uden dog at kunne ende Krigen, thi Svend begav sig hver Gang til sit sædvanlige Tilflugtssted, Sverige, og vendte ved første gunstige Lejlighed tilbage. Men Jyderne holdt med Magnus, og han overvandt Svend i flere Søslag, først ved Aarhus, derefter ved Helgenæs. Han straffede derpaa de Dele af Landet, hvor Svend havde vundet Tilslutning. Saaledes hærgede Normændene Fyn, Sjælland og Skaane, og de norske Skjalde haanede Svend i deres Kvad. Snart indtraadte der imidlertid en Forandring heri.

Kong Magnus' Farbroder *Harald* vendte nemlig ved denne Tid tilbage til Norge. Efter Slaget ved Stiklestad havde han forladt Landet og over Rusland begivet sig til Konstantinopel, som Nordboerne kaldte *Miklegaaard*. Her traadte han i Kejserinde *Zoes* Tjeneste og optoges i Livvagten, der for største Delen bestod af Nordboer. De hed *Baranger*, formodentlig en Fordrejelse af Navnet *Væringer*, som de kaldte sig selv med. Det lykkedes ham at vinde Kejserindens Gunst og at blive Anfører for Livvagten, og han havde saaledes god Lejlighed til at kunne tilfredsstille sin Begærlighed efter Rigdom. Med uhyre Skatte vendte han omsider tilbage og blev venlig modtaget af Magnus. Men Magnus vilde ikke opfylde hans Begæring, at overlade ham Halvdelen af Riget, og han forøenede sig derfor med Svend. Begge hærgede i Forening de danske Øer, som Magnus med sin sædvanlige Hurtighed og Tapperhed ilede til Hjælp. Men han mærkede snart, at det vilde blive ham vanskeligt at modstaa dem begge. Han besluttede derfor paa sine Venners Raad at indgaa Forlig med sin Farbroder. Harald modtog Magnus' Tilbud om at dele, ikke Riget, men Kongemagten med ham. Ligeledes skulde de dele deres Skatte med hinanden.

Forbundet imellem dem blev fejret med stor Højtidelighed. Magnus erklærede Harald for sin Samkonge, dog skulde han selv, hvor de var sammen, have Forsædet. Harald delte til Gengæld sine Skatte med sin Brodersøn. De blev opdyngede paa en Oksehud og vejede paa en Vægt-skaal, og saa store var de, at alle tilstedeværende undrede sig over at se saa meget Guld samlet paa eet Sted i de nordiske Lande.

Endnu en Gang stod der et blodigt Søslag mellem Svend og Magnus. Kampen var haardere end nogen Sinde før, og Svend stred med saa meget Tapperhed, at Magnus ytrede: „Dersom Svend havde en Hær, der lignede ham selv, vilde han oftere sejre end fly“. Svend maatte dog tage Flugten og blev heftig forfulgt af Magnus gennem Sjælland, men i Nærheden af *Alsted By* blev Magnus' Hest sky for en Hare, der pludselig sprang op, og den kastede Kongen af Sadlen mod en spids Træstub. Stø-

det blev Aarsag til hans Død. Forfølgelsen standse, Magnus blev stedse svagere og hensov endelig 25. Okt. 1047 i sit 24. Aar, vistnok paa sin Flaa-de i Store Bælt.

Paa sit Dødsleje vedblev Magnus at give Beviser paa sit ædle og højmodige Sindelag. Han bad Harald om at tage sig af hans Venner, da han nu skulde være Konge i Norge; Danmark derimod overdrog han til Svend. Misfornøjet fjernede Harald sig, men Magnus gav i sin Dødsstunden af sine tro Mænd Befaling til at ile til Svend og melde ham, at han havde overdraget ham Danmarks Rige.

Stor var Sorgen over Magnus' Død hos det norske Folk. Hans Mandighed og Tapperhed havde vakt dets Beundring, hans Mildhed, Ædelmodighed og Gavnighed havde vundet dets Kærlighed. En Forening af alle disse herlige Egenskaber var saa sjælden, og derfor lød det i Kvadet over hans Død:

Mænd fældte Taarer mange,
da den milde bares til Graven;
tung var den Byrde
for dem, som Guld han gav.
Sorgfuld var Huskarles Hu,
de holdt ikke Taaren tilbage;
men Folket i Sorg siden
sad over Kongen ofte.

Fig. 145. Kristus som Djævelens Overvinder.
Dalby Kirkes Evangeliebog, gammel-kristelig Kunst.

SVEND ESTRIDSØNS KAMPE MED HARALD HAARDERAADÉ

Svend laa ved Helgeaa i Skaane; ked af sine bestandige Uheld i Kri-gen havde han besluttet at opgive sine Forsøg mod Danmark og at tilbrin-ge sine øvrige Dage i Ro i Sverige. Da kom Magnus' Sendebud til ham og meldte ham, at den døende Konge havde indsat ham til Danmarks Her-sker. I sin Glæde udbød Svend: „Det sværger jeg ved Gud, at jeg al-drig mere skal fly fra Danmark, men enten vinde Riget eller miste mit Liv“. Han lod sig derpaa hylde til Konge af Danerne paa Viborg Ting.

Fig. 146. Normanniske Skibe. (Fra Bayeuxtapetet).

I en lang Række af Aar, dog med store Mellemrum, hjemsøgte nu Danmarks Kyster af den norske Konges ødelæggende Plyndringer. Uventet indfandt han sig, skændte og brændte overalt og vendte tilbage med stort Bytte og mange Fanger. Men det var planløse Plyndringstog i den ældre Vikingetids Smag, noget alvorligt Forsøg paa at erobre Landet synes han ikke at have gjort. Undertiden kom han dog i Farer, hvor han havde al sin List og Snarraadighed nødig for at redde sig. Ved Læsø laa han i Sommeren 1050 i stille Vejr med en Flaade, der var svært ladet med plyndret Gods og med Fanger. Da saa han om Morgenens, idet Taagen begyndte at svinde, ligesom en Mængde Blus paa den ene Side af Havet og begreb, at det var de forgylde Dragehoveder paa Svends Skibe, der skin-nede i Morgenrøden. Straks gav han Befaling til at lette Anker og ro af-sted af alle Kræfter for at undgaa Overmagten. Men de danske Skibe, der var lettere end de tungt ladede norske, vandt efterhaanden ind paa dem. Da kastede Harald en Del af Byttet over Bord efter at have ladet

det binde fast ved Tømmer og Fjæl, for at Danerne skulde standse og tage det op. De forreste danske Skibe drejede virkelig af for at samle Godset op, men Svend raabte til sine Mænd, at det vilde være en stor Skam at lade Fjenden undslippe, og de begyndte igen paa Forfølgelsen. Da Harald nu saa, at det vilde være ham umuligt at undkomme, lod han tilsidst endog de fangne Mænd og Kvinder kaste over Bord, fastbundne til Brædder og til tomme Tønder. Ved at se dem drive om i Søen rørtes Svends Hjerter; han gav selv sine Folk Befaling til at standse for at redde dem fra at drukne. Saaledes skete der et Ophold, som Harald havde ventet, og han benyttede det til at slippe bort.

En Del Aar senere (1061) lagde han med nogle lette Skibe ind i Limfjorden for at hærge Kysterne, men Beboerne samlede sig rundt omkring og hindrede ham i at gøre Landgang. Da bragte hans Spejdere ham Efterretning om, at Kong Svend havde lagt sig med en større Flaade ved Indløbet til Fjorden ved Hals for at hindre ham i at vende tilbage. Atter maatte Harald redde sig ved en List. Han lod sine Skibe ro dybere ind i Fjorden til den smalle Landtange eller Ejd, der skilte Limfjorden fra Vesterhavet (vistnok mellem Bygholms Vejle og Bulbjerg). Om Natten blev Skibene lossede, trukne over Landstrimlen og paa den anden Side atter ladede, hvorpaa han sejlede hjem til Norge. „Saaledes gled Harald ud af Danernes Hænder“, hedder det i Kvadet herom. Derfor kaldtes ogsaa siden denne Tange *Haraldsejd*.

Endelig kom det til et blodigt Søslag mellem begge Kongerne ved Udløbet af *Nisaa* i Halland. Her blev Harald angrebet af Svend 10. Aug. 1062, og der kæmpedes hele Natten igennem med den største Tapperhed paa begge Sider. Af Danerne udmærkede sig især den unge *Skjalms Hvide* og hans Rorskarl *Aslak*, om hvem det senere sagdes i *Skjalms Efterslæg*t, at han alene med et Egespir havde ryddet et af de norske Skibe. Hen imod Morgenstunden vendte Sejren sig omsider til Normændenes Side, især ved Jarlen Hakon Ivarsons Tapperhed. Han havde tidligere i flere Aar staaet i Kong Svends Tjeneste. Kong Harald selv ryddede Svends Skib, men hvor Svend var blevet af, vidste ingen. Medens Harald forfulgte de flygtende, laa Hakon Jarl med sine Skibe inde i Fjorden, hvor Slaget havde staaet. Da kom i Følge Snorre en stor Mand med en bredskygget Hat roende hen til Jarlens Skib og forlangte at tale med ham. Jarlen, der var sysselsat med at forbinde en saaret Kriger, spurgte om hans Navn. „Jeg er Vandraad“,¹⁾ svarede han, „og jeg ønsker at tale med dig, Jarl“. Da hældede Jarlen sig ud over Rælingen, og Manden sagde: „Jeg vil modtage Livet af dig, dersom du vil give mig det“. Hakon kaldte da to af sine Mænd hen til sig og sagde: „Følg Vand-

¹⁾ Det betyder: „Den der er i Forlegenhed.“

raad til min Ven Karl Bonde og sig til ham fra mig, at han skal lade Vandraad faa den Hest, jeg har skænket ham, med en Sadel og hans Søn til Følgesvend“. Saaledes skete det. De roede til Land midt imellem de norske Skibe; flere Gange blev de anraabte, men de to Normænd sagde, at de var Jarlens Folk. Vandraad sad tavs og styrede Baaden. Omsider kom de lykkeligt i Land og naaede hen ad Daggyr Karl Bondes Gaard.

Fig. 147. Krigere fra det 11te Aarhundrede.
Billede fra det første Korstog. (Efter Glasmaleri.)

Karl tog vel imod dem og lod frembære Vand til at tvætte Hænderne i og et Bord med Mad. Da kom Bondens Kone og sagde: „Det er underligt, at vi ikke har kunnet faa Søvn i Nat for Larm og Skrig“. — „Veed du ikke“, sagde Bonden, „at Kongerne har kæmpet hele Natten?“ og han fortalte hende, at Normændene havde sejret. „Saa er vor Konge vel flygtet som sædvanlig?“ spurgte Konen. „Ingen veed“, sagde Bonden, „om han er faldet eller flygtet“. Hun svarede: „Det er usselt med den Konge, vi har, han er baade halt og rød“. Vandraad sagde: „Ej er Kongen rød, men sejsræl er han ikke“. Saa tog han Vandet og vaskede

sine Hænder, og da han var færdig dermed, tørrede han sig af midt paa Haandklædet. Konen rev da Klædet fra ham og raabte: „En Tølper er du, siden du gør hele Klædet vaadt paa een Gang“. Sagtmodig svarede han: „End kommer jeg derhen, hvor jeg kan tørre mig midt paa Haandklædet“. Kort efter red han afsted med Bondens Søn og undkom lykkeligt.

Næste Vinter kom der Bud fra Kong Svend til Halland efter Karl Bonde, at han skulde møde hos ham paa Sjælland. Kongen spurgte ham, om han kendte ham eller syntes, at han havde set ham før. „Jeg kender dig, Konge“, svarede Karl, „og jeg kendte dig før, saa snart jeg saa dig; og derfor takker jeg Gud, at den ringe Hjælp, jeg ydede dig, kom dig til Nytte“. „Derfor vil jeg takke dig hele min Levetid“, sagde Kongen. „Nu

Fig. 148. Rytterkamp. Efter et latinsk Haandskrift fra o. 1170.

vil jeg for det første give dig den Gaard paa Sjælland, du selv vælger dig, og dernæst vil jeg gøre dig til en stor Mand, om du veed at holde det fast“. Karl takkede Kongen og sagde, at han havde endnu en Bøn til ham, og det var, at han maatte tage sin Kone med. Men det nægtede Kongen, og han lovede at skaffe ham en langt bedre og forstandigere Kone; den forrige kunde beholde Gaarden i Halland til sit Underhold. — Men Harald Haarderaade kunde ikke tilgive Jarl Hakon, at han havde ladet Svend undslippe. For at undgaa Livsfare maatte han flygte til Sverige, hvor han blev sat til Jarl over Gøtaland.

Paa begge Sider var man dog nu ked af den langvarige Krig, der kun voldte Ødelæggelse uden at gavne nogen af Parterne. Et Fredsmøde blev holdt i Vaaren 1064 mellem Kongerne og deres fornemste Mænd paa Grænsen af begge Riger ved *Gøtaelv*. Kongerne blev enige om at lade alle Fordringer paa Erstatning falde og lade alt blive, som det var.

Danmark opnaaede saaledes endelig Fred. Men meget farlig havde den 17aarige Krig ikke været, og Svend Estridsøn havde i Løbet af denne

Tid fæstnet sin Stilling i Landet saaledes, at hans Trone stod sikkert. Hans personlige Egenskaber, Mildhed, Ædelmod og Veltalenhed, vandt ham i høj Grad Befolkningens Yndest og bragte den til at glemme hans Uheld i Krigen. At Folket vedblev trofast at holde sig til Svend, er et Bevis paa, at han har besiddet Egenskaber, der sikrede ham dets Hengivenhed.

Svend Estridsøns sidste Regeringsaar blev fredelige. Og dog var det nær ved, at han endnu en Gang var blevet draget ind i en Krig, da Normandiets Hertug William Erobreren i 1066 efter Slaget ved *Hastings* havde erobret England og med Haardhed søgte at gøre Landet normannisk ved at indføre Normandiets Love og Sprog og et strengt Lensvæsen.

Fra de undertrykte i Danelag lød der hyppigt Opfordring til Svend Estridsøn om at komme dem til Hjælp. William, hvis Magt endnu var temmelig usikker, sendte en Sendefærd til Danmark med fagre Ord og store Gaver, men herved blev det ogsaa. Svend gav endelig efter for de gentagne Opfordringer og sendte 1069 sin Broder *Asbjørn* og sine to ældste Sønner, Harald og Knud, med en Flaade paa 240 Skibe til Northumberlands Kyst. De sejlede op ad Humber, forenede sig med Englænderne og bemægtigede sig den vigtige Stad York. Hele Northumberland rejste sig paa ny. Men Opstanden skete uden Orden og Plan, og det lykkedes snart William at slaa den ene Afdeling efter den anden og paa ny at undertrykke Oprøret. Grusomme Ødelæggelser blev Følgen deraf, hele Strækninger blev hærgede med Mord og Brand, Byer og Gaarde blev afbrændte, og Beboerne nedhuggede. William vilde skabe en Ørken og umuliggøre nye Opstande. Imidlertid laa Asbjørn, som William havde bestukket, ganske rolig med sin Flaade paa Humber og saa ligegyldig paa, at Landet lagdes øde. Endelig vendte han om Sommeren 1070 hjem til Danmark og blev kort efter straffet med Landflygtighed for sit Forræderi. Et nyt Forsøg 1075 under Kongens Søn Knud og Hagen Jarl faldt lige saa uheldigt ud, ingen i Danelag vovede nu længer at slutte sig til Dannerne.

KIRKENS STIGENDE MAGT UNDER SVEND ESTRIDSØN

I Krigen havde Kong Svend kun erhvervet sig ringe Berømmelse. Desto større Fortjeneste indlagde han sig i Freden. Ved at øge Kirkens Magt fremmede han i Danmark den højere Dannelses og Kultur, hvortil allerede Kristendommens Sejr havde lagt Grunden. For saa vidt var paa den Tid Kirkens Magt berettiget, kun ved en høj Grad af Kraft og Myndighed kunde den tæmme Tidsalderens Raahed. Men det laa saa

nær at misbruge denne Magt til at underlægge sig alt verdsligt Herredømme.

Det var paa den Tid, at Kardinal Hildebrand var blevet Pave under Navnet *Gregor 7*. Han vilde lægge alle Fyrster og Lande ind under den pavelige Stats Lenshøjhed. Vi har endnu venskabelige Skrivelser fra ham til Svend, hvori han ligefrem udtaler dette. Blandt andet siger han: „Vil du, som vi flere Gange har hørt af dine Sendebud, med from Hengivelse overgive dig og dit Rige til Apostlenes Fyrste, da send uden Ophold tro Sendebud til os, at vi kunne erfare din Vilje“. Svend var imidlertid forsigtig nok til ikke at indlade sig derpaa. Men han var vel ogsaa misfornøjet over, at han trods alle sine Bestræbelser ikke havde kunnet faa sit Ønske drevet igennem at skaffe Norden en egen Ærkebiskop. Svend maatte lade sig nøje med efter Odinkars Efterfølgers Død at dele Jylland mellem fire Bisper i Ribe, Aarhus, Viborg og Vestervig (senere Børglum). Ogsaa Landet øst for Øresund blev delt i to gejstlige Omraader, Lund og Dalby Stifter. Men da den første Biskop i Dalby, den dorske og drikkældige *Henrik*, var død 1060, lagde Kong Svend hans Bispedømme ind under *Egino* af Lund, der ved sine gribende Prækener havde bragt Indbyggerne i Bleking og paa Bornholm til at ødelægge deres Afgudsbilleder og kappes om at lade sig døbe. Herved var man naaet til det Antal Bispedømmer, som bestod i Danmark hele Middelalderen igennem.

Det maatte ogsaa være Kongen ubehageligt at staa under den herskesyge Ærkebiskop *Adalbert* af Bremen, fordi han med ham havde haft en heftig Strid, der greb dybt ind i hans Familieforhold. Svend havde nemlig efter sin første Dronnings Død ægtet Anund Jakobs Enke *Gunhild*, som var hans Søkendebarn. Ægteskabet vakte Forargelse hos Kirken, der var meget nøjeregnende i saa Henseende. Ærkebispen bestormede ham med Bønner og Trusler for at faa ham til at ophøre med Blodskammen, som han kaldte det; dersom han ikke vilde, skulde han blive sat i Band. Han skriver til ham: „Der skal blive præket Korstog mod dig, og du skal som et raaddent Lem blive afskaaret af Kristi og hans Kirkes Legeme“. I sin første Hidsighed truede Kongen med, at han vilde ødelægge Adalberts Bispedømme med Ild og Sværd, men da Paven irettesatte ham, fandt han sig tilsidst i at give efter og at skille sig fra *Gunhild*. Dronningen drog derpaa tilbage til sit Fædreland Sverige og levede siden indtil sin høje Alderdom i Ensomhed i Gudhem Kloster i Vestergøtland, fromt beskæftiget med at væve kristelige Skrud til Kirker og Klostre.

Inden for Stifterne begyndte vistnok ogsaa nu en Inddeling i *Sogne* at finde Sted. Ordet „Sogn“ kommer af „at søge“, og betegner den Kreds af Mennesker, som søgte til samme Kirke. Allerede paa Kong Svends

Tid fandtes der paa Sjælland 150 og paa Fyn 100 Kirker, Jylland var vistnok endnu forholdsvis langt tilbage, men til Gengæld havde Skaane allerede 300 Kirker. Det er saa store Tal, at de bedre end noget andet vidner om, i hvilken Grad Kristendommen havde sejret hos Danmarks jevne Befolkning.

Svend var selv lærd og yndede lærde Folk. Den dygtige Lærer ved Domskolen i Bremen, *Adam af Bremen*, fandt hos ham Hjælp til sit Værk, *Bremerbispernes Krønike*, der har saa megen Betydning for Nordens Historie. „Saa snart jeg kom til Bremen,“ fortæller han, „hørte jeg om samme Konges Visdom og besluttede at rejse til ham. Jeg fandt ligesom alle den naadigste Modtagelse hos ham, og af hans Mund samlede jeg en stor Del af Stoffet til denne Bog. Han besad nemlig mange Kundskaber, var yderst forekommende mod fremmede og meget nidkær for Kristendommens Udbredelse“. At Kongen dog ikke regnede alene

med Kundskab, viser Saksen os ved sin Fortælling om *Svend Norbagge*, en ærlig Normand, der ikke forstod Latin, men ikke desto mindre var blevet Klerk i Roskilde. Kongen lod Svend Norbagge studere udenlands paa sin Bekostning, og da han kom hjem, overgik han langt i Lærdom og Dygtighed sine tidligere Modstandere, der havde ringeagtet ham, fordi han ikke forstod Latin. Svend blev siden Bisp i Roskilde og var æret for sin Dygtighed og Veltalenhed. I sin høje Alder drog han som Pilgrim til Jerusalem. Han fuldendte desuden den paabegyndte Domkirke, der opførtes af huggede Stenkvadre, og han byggede Kirker i en Række andre sjællandske Købstæder.

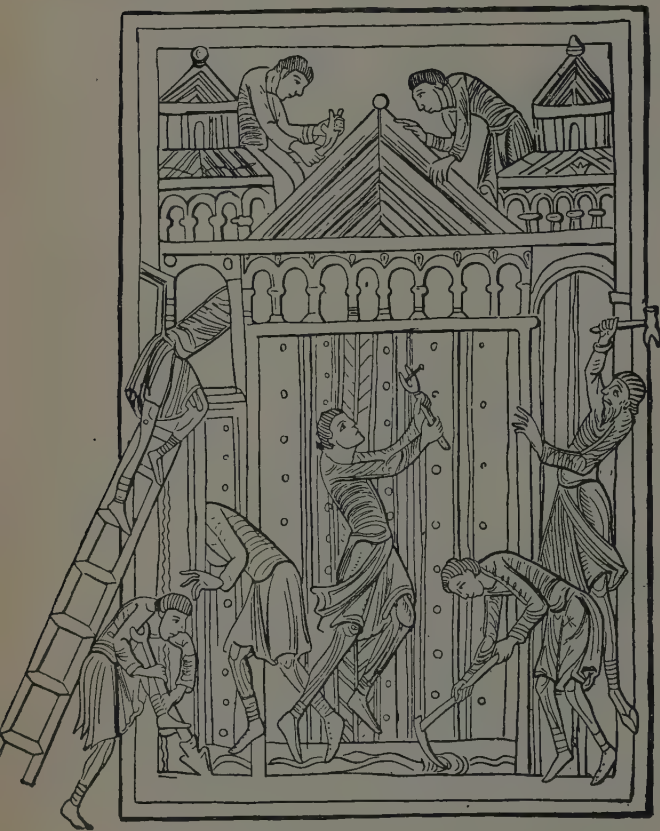

Fig. 149. Bygning af en Kirke.
Efter et angelsachsisk Haandskrift.

♦ KONG EDVARD.

♦ HER RIDER HARALD, JARL I ENGLAND, OG HANS RIDDERE TIL BOSHAM.

♦ HER KÆMPE VILHELMS KRIGERE MED MÆNDENE I DINAN, OG CONAN OVERGIVER BYENS NØGLER.

♦ HARALD SVÆRGER TIL HERTUG VILHELM.

♦ HER BÆRES KONG EDVARD LIG TIL ST PETER APOSTELS KIRKE.

♦ HER BØD HERTUG VILHELM AT MAN SKULDE BYGGE SKIBE.

♦ DISSE MÆND BÆRE VAABEN TIL SKIBENE, OG HER TRÆKKE DE EN VOGN MED VIN OG VAABEN.

♦ HER SEJLEDE HERTUG VILHELM I SIT STORE SKIB OVER HAVET OG KOM TIL PEVENSEY.

♦ HER HOLDE DE MAALTIÐ, OG HER VELSIGNER BISPEN MAD OG DRIKKE.

♦ [HER TILTALER HERTUG VILHELM SINE KRIGERE, AT DE SKULLE BERED SIG MANDIGT OG KLOGELIGT TIL KAMPEN] MOD ENGLÆNDERNES HÆR.

♦ HER BLIVER KONG HARALD DRÆBT.

UDVALG AF BAYEUX-TAPETETS BILLEDER

Tapetet, der findes i den lille By Bayeux i Normandiet, er over 70 Meter langt, men kun $\frac{1}{2}$ Meter højt, og det har været beregnet til at smykke Væggen i en middelalderlig Hal. Det fremstiller Hertug Williams Erobring af England og skal være broderet paa hans Hustru Dronning Mathildes Befaling. Skildringen begynder med Kong Edwards Regering i England og Williams Indtagelse af Byen Dinan i Bretagne, den fortsætter med Harolds Lensed til William, Edwards Død og Slaget ved Hastings. I Borten er der Dyreskikkelser, Scener fra Æsops Fabler o. lign. Tegningen er grov, men Billederne har stor kulturhistorisk Interesse og kan sikkert i Hovedsagen overføres paa danske Forhold.

Men især har Sagnet lagt sin Glans over Venskabsforholdet mellem Kong Svend og Biskop *Vilhelm* af Roskilde. Han kom fra England og havde været Klerk hos Ærkebiskop Adalbert af Bremen. Herfra havde Kong Svend, der ved sine Ophold i Udlandet havde erhvervet Lærdom og selv forstod Latin, kaldt ham til Roskilde. Roskildekroniken (fra o. 1138) giver et levende Billede af ham i følgende Ord: „Han var en tapper og stærk Mand med et hæftigt Sind; han kuede de mægtige ikke alene ved sin legemlige Styrke, men ved sin Sjæls Kraft og skaanede ingen, naar han blev vred.“ En stærk Sjæl i et stærkt Legeme, — det var, hvad der krævedes af en Biskop i Norden i den ældre Middelalder.

Utrættelig virkede Vilhelm for at ordne Kirkens Forhold, og han støttede iøvrigt Kong Svends Planer om at frigøre den danske Kirke fra Bremens Overhøjhed. Venskabet mellem Kongen og Bispens bragte da ogsaa Roskildekirken vigtige Fordele. Men een Gang maatte efter Fortællingen dette Venskab bestaa en haard Prøve.

En Nytaarsaften faldt der ved Gildet i Roskilde Kongsgaard fra nogle Huskarles Side spottende Ord om Kongen, vel sagtens for hans Uheld i Krigen. I Stedet for at betragte dette som en Overilelse i Drukkenskab tog Svend det for et Vidnesbyrd om Troløshed og gav Befaling til at dræbe de skyldige. Dette skete ogsaa næste Morgen, da de overværede Ottesangen og knælede til Bøn i Trefoldighedskirken, den samme Kirke, hvori Ulv Jarl var bleven dræbt. Men siden, da Kongen kom derhen med sine Mænd til Højmessens, afbrød Vilhelm Gudstjenesten, ilede Kongen i Møde i Kirkedøren og forbød ham at træde ind. Ja, han stødte ham med Bispestaven for Brystet, kaldte ham en Morder, der havde besmittet Guds Hus med Blod, og lyste lydeligt Band over ham. Kongens Mænd drog forbitrede deres Sværd for at støde Biskoppen ned, men Svend befalede dem at holde inde. Overvældet af Samvittighedsnag vendte han tilbage til Kongsgaarden og tog sin Højtidsdragt af. I en bodfærdigs grove Klædning kom han tilbage til Kirken og kastede sig ydmygt paa Knæ ved Indgangen. Da Biskoppen hørte dette, kom han til Kirkedøren og modtog hans Syndsbekendelse og Begæring om Forladelse. Saa løste han ham af Bandet, løftede ham op og trøstede ham venligt. Tre Dage efter bekendte Kongen offentligt for hele Menigheden sin Brøde og skænkede til Bod Roskilde Domkirke et halvt Herred paa Sjælland.

Der er i vore Dage rejst alvorlige Tvivl mod Sandheden af denne Beretning, der paa en mærkelig Maade minder om Fortællingen om Kejser Theodosius' Kirkebod over for Kirkefaderen Ambrosius af Milano. Men er Begivenheden virkelig, har den intet Skaar gjort i Kongens og Bispens Venskab. Sagnet fortæller, om end med Urette, at det vedvarede indtil Graven.

Fig. 150. Gunhilds Kors.
Korset, der er af Hvalrostand, har efter Indskriften tilhørt Svend Estridsøns Datter Gunhild, ogsaa kaldet Helene.

Da Kong Svend var død d. 28. April 1076, 57 Aar gammel, paa Kongsgaarden i *Søderup* i Nærheden af Aabenraa, skulde hans Lig efter hans Bestemmelse føres til Sjælland for at bisættes i Roskilde. Da Biskop Vilhelm fik Underretning om, at Ligoget nærmede sig, anede han sin egen forestaaende Død og gav Befaling til at kaste en Grav for ham ved Siden af Kongens. Derpaa drog han Toget i Møde og naaede det ved *Topshøj* i Lyngesogn ikke langt fra Sorø. Her steg han ud af Vognen, bredte sin Kappe paa Jorden og kastede sig ned derpaa i inderlig Bøn om snarligt at maatte følge sin dengangne Ven. Da hans Tjenere undrede sig over hans lange Tøven

og nærmede sig for at rejse ham op, fandt de ham liggende død. „Tilvisse et trofast Venskab, som hverken Livet eller Døden kunde adskille“. Saa skønt har Sagnet udsmykket Forholdet mellem Svend og Biskop Vilhelm. Anden Steds fra ved vi dog, at Kongen overlevede Biskoppen og satte den førstnævnte Svend Norbagge til hans Efterfølger paa Roskilde Bispestol.

Svend Estridsøn staar i Folkets Erindring som en ægte dansk Skikkelse, heldigere i sin indre end i sin ydre Politik, mild og venuesæl, og med en Udholdenhed og Taalmodighed, der trods mange Nederlag tilsidst bragte ham en ærefuld Fred. Hans Mandsstamme sad efter ham i over tre Hundrede Aar paa Danmarks Trone.

HARALD HEN OG KNUD DEN HELLIGE FORSØGET PAA AT SKABE EN STÆRKERE KONGEMAGT

Svend Estridsøn efterlod sig fjorten Sønner, der alle var fødte uden for Ægteskab af hans talrige Friller. Fem af disse besteg Tronen, den ene efter den anden. Denne besynderlige Tronfølge har man villet forklare af et Løfte, som Svend skulde have taget af Folket, men den laa snarere

i Omstændighederne. De fleste af Kongerne døde efter faa Aars Regering uden at efterlade sig mandlige Arvinger; fandtes der saadanne, var de umyndige og kunde ikke være tjenlige for Landet i urolige Tider. Folket benyttede derfor sin Valgret til hver Gang at tage det ældste Medlem af Kongehuset til Konge; thi Hensynet til den førstefødte Søn var kun en ældgammel Vedtægt, ikke en Bestemmelse, der bandt Folket.

Medens det ellers var Sædvane, at Kongevalget fandt Sted paa de tre Landsting, først i Viborg, som saaledes plejede at faa afgørende Betydning, besluttede man denne Gang at stævne Folk fra hele Riget sammen til et almindeligt Ting ved *Isøre* ved Isefjordens Munding. Den ældste Kongesøn *Harald* var from, mild og fredelig. Under ham kunde Folket vente at have Fred, og Stormændene behøvede ikke at frygte for nogen Indskrænkning i deres Magt. Den næstældste Søn, Knud, havde derimod allerede vist sin krigerske Lyst ved at kæmpe mod Esterne, og han havde i de sidste Aar bestandig været paa Tog. Han var myndig og herskesyg og vilde næppe taale nogen Magt ved Siden af sin egen. I Begyndelsen syntes dog Knuds personlige Dygtighed at bringe Folket over paa hans Side, men det endte med, at Haralds Tale, hans Førstefødselsret og hans Løfter om en mild Regering og bedre Love skaffede ham Kronen.

Det var intet Under, at Stemningen mellem de to Brødre nu var blevet saa bitter, at Knud foretrak at gaa af Vejen for sin Broders Vrede. Han begav sig i Landflygtighed til Sverige og satte ikke sin Fod i sit Fædreland, saa længe Harald sad paa Danmarks Trone.

Harald var mild og sagtom, men lidet kraftig, og de Store i Landet benyttede sig af hans Eftergivenhed til at gøre, hvad de vilde. Derfor gav man ham Tilnavnet *Hen*, det betyder en blød Sten, en Slibesten. Det er iøvrigt kun lidt, vi kender til hans korte Regering. Vel hayes der flere Vidnesbyrd om, at hans Love var i høj Grad folkekære, men hvori disse Love bestod, er det vanskeligt at bestemme med Sikkerhed. Vistnok har de nærmest sikret den gamle folkelige Retstilstand mod Indgreb fra den opblomstrende Kongemagts Side. Saaledes hævdedes den gamle Skik at afgøre Retsstridigheder ved Ed og Mededsmænd. Det hedder ogsaa om Kong Harald, at han „gav alle Ret til at bruge Skovene, som de Mægtige

Fig. 151.
„Harald Hens Ligsten“.

havde tilegnet sig alene“. Saa yndede blev disse Love, at de maatte stadfæstes af de følgende Konger ved hvert Valg. Sakse siger, at den tilstaaede Ret var de Danske saa kær, at „de hellere vilde miste Livet end opgive den, og gerne vover deres Velfærd for at hævde den“.

Kong Harald døde d. 17. April 1080, omtrent 40 Aar gammel, og blev begravet i *Dalby* Klosterkirke i Skaane. Hans Grav vises endnu paa Kirkegaarden, men da den er uden Indskrift, og kun betegnet ved en simpel graa Ligsten, hvorpaa der er udhugget et Kors, saaledes som man ofte finder det paa Gravstene fra det 12te Aarhundrede, er det meget tvivlsomt, om den virkelig er det ældste bevarede middelalderlige Mindesmærke over en dansk Konge.

Intet kunde nu holde Knud tilbage fra Tronen. Efter Haralds Død blev han uden Modstand valgt til Konge og hyldet af Folket. Han havde et haardt og lidenskabeligt Sind, men han besad ogsaa en fast og mandig Karakter, og han var en tapper Kriger, der tumlede med store Planer. Især var Kong Knud besjælet af en ubøjelig Retfærdighedsfølelse og en uskrømtet Fromhed og Hengivenhed for Kirken; han iagttog nøje alle dens Forskrifter. En Konge, der fastede hver Fredag med Vand, Brød og Salt, medens hans Gæster nød de sædvanlige Spiser, og som lod sig hudflette i sit Lønkammer af sine Kapellaner, havde Danmark endnu ikke set. Kirkens Magt, der siden Knud den Stores Tid havde været i stadig Stigen, maatte under en saadan Konge blive fuldstændig grundfæstet.

Det var netop paa den Tid, at den mægtige *Gregor 7.* havde ydmyget Kristenhedens verdslige Overherre, den tyske Kejser, og derved vist, at al verdslig Magt maatte bøje sig for St. Peders Efterfølgere paa den hellige Stol. Kravene om Kirkens Uafhængighed af Staten, og at Præstestanden skulde leve ugift, rejstes i alle Lande. Kirkens Anseelse fik et mægtigt Opsving overalt, ogsaa i Danmark. Knud lod sig ikke nøje med at bygge Stenkirker, som den nye Marie og Albani Kirke i Odense og den prægtige Domkirke i Lund, *St. Laurentiuskirke*, og at skænke dem betydeligt Jordegods og rigelige Indtægter. Han hævdede ogsaa Præsteskabet til den *første Stand* i Riget og gav Bisperne Sæde paa Tinge ved Siden af Kongehuset, Jarlerne og Rigets første Mænd. Saaledes fik de snart en betydelig Indflydelse paa Rigets Anliggender. De fik Ret til at oppebære *Bøderne* paa deres Jordegods, en betydelig Indtægt paa en Tid, da de fleste Straffe i Følge Lovene bestod i Pengebøder. Derimod mislykkedes Knuds Forsøg paa at indføre *Tienden*. Det var en Afgift af en Tiendedel af den hele Afgrøde, hvoraf en Tredjedel skulde tilfalde Bispnen, en Tredjedel Præsten og en Tredjedel Kirken til dens Vedligeholdelse og Forsyning med hvad der var nødvendigt til Gudstjenesten.

Men denne trykkende Afgift vilde Folket ikke finde sig i. Derimod gennemførte Kongen, at al Helligbrøde skulde paadømmes af Præsterne og han gav Præstestanden fri for at møde for nogen verdslig Domstol i kirkelige Sager. I saadanne Tilfælde skulde der kun dømmes af de højere Klerke, af Bispen og hans *Domkapitel* : de Klerke, der var ansatte ved Domkirken. Bispen selv kunde kun dømmes af Paven i Rom. Dette var i og for sig ganske naturligt paa en Tid, da Lovgivningen endnu for største Delen bestod af gamle folkelige Vedtægter og altsaa umuligt lod sig anvende paa de nye kirkelige Forhold. Men Kirken, der ikke var vant til at lade sig nøje med, hvad der blev givet den, gik snart efter under Kong Nils saa vidt, at den unddrog sig den verdslige Lov endog i alle verdslige Tilfælde. Den naaede saaledes under Svend Estridsøns Sønner et

Fig. 152. Mønter fra Harald Hens og Knud den Helliges Tid.

langt Skridt frem i Retning af at frigøre sig for Samfunds- og Familiebaandene og danne en særlig Klasse, hævet op over det øvrige Folk.

Naar Knud med saa megen Iver fremmede Kirkens Magt, fulgte han næppe alene sin religiøse Følelse og Overbevisning, men sikkert ogsaa politiske Hensyn. Det var hans Hensigt at skabe en ny, stærk Rigmagt i Stedet for den hidtilværende svage Folkekongedømme. Hos Kirkens Mænd søgte han en Støtte for sin egen Magt mod Almuen og Stormændene. Vilde Knud hæve Kirkens og sin egen Magt, maatte han kue de andre Stænder. De var da ogsaa i høj Grad misfornøjede med hans Forkærlighed for Kirken, der paaførte dem store Byrder, med den Myndighed, hvormed han traadte Folkets gamle Friheder under Fødder, og den ubøjelige Strengthed, hvormed han straffede enhver Forbrydelse uden Persons Anseelse. Rosværdig var hans Iver for at afskaffe Trældom og tilintetgøre Sørøveri, men den hensynsløse Haardhed, hvormed han førte sin Vilje igennem i andre Spørgsmaal, bragte ham tilsidst selv Undergangen.

Straks efter sin Tronbestigelse fik Kong Knud Lejlighed til at vise de Tanker, som han nærede. Da Hallandsfarerne ikke vilde gaa ind paa hans store Krav om Arbejde for Kronen, nægtede han dem til Gengæld Lov til at lade deres Kvæg og Svin græsse i de store Grænseskove mod Sverige, thi han hævdede, at Kongen ejede de store Skove, og at Befolkningen kun havde Brugsret til dem. Hallændingerne maatte da give efter.

Paa samme Maade gik det Skaaningerne, ogsaa de trak det korteste Straa i deres Modstand mod Knuds Forlangender, da han til Gengæld nægtede dem Fiskeret i Øresund, der ogsaa tilhørte Kongen. Saaledes lykkedes det ham begge Steder at tvinge sin Vilje igennem.

Hvor streng han var, viser især hans Fremfærd mod *Egil Regner-son*, en tapper, men raa Krieger, som Kongen havde sat til Høvding paa Bornholm. Ofte færdedes han paa Vikingetog paa Østersøen, kæmpede med Venderne og gjorde stort Bytte, som han anvendte til et pragtfuldt Liv, omgivet af et stort Følge. En Gang var han efter en haard Kamp saare mødig og forlangte noget at drikke. Men da der ikke kunde skaffes Vand, stak han sin Hjelm ned i Bunden af Skibet, hvor Vandet var blevet blandet med Blodet fra Kampen, og stillede dermed sin Tørst. Af denne Handling fik han Navnet *Blod-Egil*. Men da dette kom Kongen for Øre, blev han meget fortrydelig derover og paalagde Egil at skrifte sin Synd for Præsterne og faa Afløsning derfor; „thi“, sagde han, „jeg anser dette ikke for mindre, end om du havde spist kogt Menneskekød“. Høvdingen lovede det vel, men glemte at holde sit Løfte. Bornholm blev nu frataget ham, men Egil førte ikke desto mindre et endnu vildere Liv end tidligere.

Paa samme Tid hændte det sig, at et stort norsk Skib med rig Lading sporløst forsvandt i Østersøen. Den norske Konge *Olaf Kyrre*, der var Svoger og Ven af Knud, henvendte sig til ham for at faa at vide, hvor det var blevet af, og Knuds Mistanke faldt straks paa Egil. Med stort Mandskab drog Kongen hemmeligt over til Bornholm og lod Gaarden, hvori Egil sad og drak med sine Mænd, omringe. Egil blev grebet og bragt for Kongen. Da han blev spurgt ud om det norske Skib, tilstod han, at det var kommet paa Grund ved Øen, og at han og hans Folk havde overfaldet og bundet Mandskabet, plyndret alt Godset og tilsidst brændt baade Skib og Besætning for at udslette ethvert Spor af Misgerningen. Dette var ogsaa lykkedes, med Undtagelse af at Stenene paa Strandbredden var blevne røde af Ilden. Da dømte Kongen ham til Døden og lod ham øjeblikkeligt hænge i den nærmeste Skov, skønt hans Frænder, der stod hos, bad for ham og tilbød at betale store Bøder. Men Egils Slægtninge blev nu Kongens bitre Fjender, og de begyndte at ophidse Almuen imod ham. Det varede heller ikke længe, før Misfornøjelsen fik Lejlighed til at bryde ud.

Knud kunde ikke glemme, at hans Forgængere havde haft Herredømmet over England, og at han selv i sin Ungdom havde deltaget i et Forsøg paa at erobre det tilbage. Dette skulde hævnes, og England genvindes. Der har vel heller ikke manglet paa Opfordringer fra Danelag og de underkuede Angelsachsere, hvem William Erobrerens Aag nu tryk-

kede mere end nogen Sinde. En stor Flaade samledes i *Limfjorden*, hvorfra man den Gang let kunde sejle ud i Vesterhavet. Den angives til 1000 Skibe, hvortil den fredelige Kong Olaf, der ikke selv vilde deltage i Toget, lod støde 60 Skibe. Knuds Svigerfader, Grev *Robert* af Flandern, der var i Fjendskab med William Erobreren, samlede en Flaade paa 600 Skibe, hvormed han vilde forene sig med den danske Styrke. Mod denne truende Fare traf William store Foranstaltninger. Han indskrænkede sig ikke til at lade hele Strækninger ødelægge, hvor han kunde vente, at de Danske vilde lande, eller til at sætte Kysterne i Forsvarsstand, men da han ikke kunde stole paa sine Undersaatter, hvervede han Tropper i Frankrig, Tyskland og Italien. Heller ikke glemte han at anvende Bestikkelser ligesom ved det forrige Angreb af Danskerne, og man ser tydeligt af de følgende Begivenheder, at flere af de danske Høvdinge er blevne vundne ved engelsk Guld.

I Efteraaret 1085 laa hele den danske Flaade i *Limfjorden*, færdig til at afsejle, og man ventede blot paa Kongen. Men han blev opholdt nede i Sønderjylland, da Uroligheder i Tyskland tvang ham til at vogte Grænsen. Da der gik lang Tid hen hermed, blev Flaadens Besætning urolig, og det ikke uden Grund, da Krigerne selv maatte sørge for deres Underhold, indtil de kom til det fremmede Land. Misfornøjelsen steg, da flere Høvdinge ophidsede Almuen, og man blev tilsidst enig om at sende Kongens Broder Oluf til ham i Slesvig for at opfordre ham til at sætte en anden i Spidsen for Toget.

Oluf blev modtaget meget uvenligt af sin Broder, der beskyldte ham for at være en Forræder. Han lod ham lægge i Lænker og sendte ham til sin Svigerfader i Flandern, med Bøn om ikke at slippe ham løs, før Knud selv ønskede det. Men da Budskabet om Oluvs Behandling kom til Hæren, steg Forbitrelsen, og tilsidst maatte Kongen selv gaa ind paa, at Flaaden opløstes, og hver gik hjem til sit.

Der kan ikke være Tvivl om, at det mislykkede Ledingstog har efterladt en Brod i Kong Knuds Sind. Han kunde ikke med Rette straffe Flaadens Besætning derfor, undtagen de Krigere, der allerede havde taget Hjemlov, førend hans Tilladelse var indløbet. Men endnu stærkere end tidligere hævdede han sin Kongeret efter Lovens Bogstav, og hans Fogeder, de saakaldte Ombudsmænd, gik saa vidt, at de brugte falsk Vægt og tog større Afgifter og Bøder af Folket, end det var god gammel Skik.

Gæringen var steget til det højeste, da Kongen om Sommeren kom op til det nordlige Jylland til Kongsgaarden *Børglum* i Vendsyssel og opholdt sig her nogen Tid paa Gæsteri. Denne Rettighed, som Kongen havde til at lade sig beværte tillige med hele sit Følge paa Egnens Be-

kostning, var ofte trykkende for Folket. Den blev det endnu mere, da Almuen plagedes af saa mange andre Byrder. Paa Børglum fik Kongen Bud om, at de stridbare og frihedselskende *Vendelboer* havde rejst sig og holdt Ting ved *Kragestrand* ude ved Vesterhavet. Han begav sig selv hen til deres Forsamling, men Ophidselsen mod ham var saa stor, at han ikke kunde komme til Orde og skyndsomst maatte forlade Forsamlingen. Knud skyndte sig nu til sin Ven, Biskop *Henrik* af Børglum, der den Gang opholdt sig paa sin Gaard Biskopstorp, nu *Bejstrup* i Nærheden af Aggersborg ved Limfjorden. Hos ham haabede han at finde Raad og Bistand. Men forgæves gik Bispen Oprørerne i Møde og søgte at

Fig. 153. Sjøring Borg.

tale dem til Rette; de var nu saa forbitrede, at de piskede Strandsandet op med deres Spyd og overdøvede hans Tale med høje Raab. Med Møje undslap Biskoppen de Spyd, som de sendte efter ham, og det var med Nød og Næppe, at han fik Kongen reddet i et Fartøj over Sundet. Om Natten stormede Vendelboerne Kongsgaarden *Aggersborg*, nedhuggede Kongens Mænd efter en kort, men heftig Kamp, udplyndrede Gaarden og ødelagde alt, hvad de ikke kunde tage med sig. En lignende Skæbne havde næsten alle Kongsgaarde i Egnen, ogsaa *Sjøring Borg* i Ty maa ved denne Lejlighed være blevet udplyndret og ødelagt. Endnu ses de mægtige Volde af denne ældgamle Borg ved den sydøstre Ende af den nu udtørrede Sø, dens Beliggenhed har givet den Navn, thi egentlig skulde det hedde Sjørend, saaledes som det endnu udtales af Almuen. Voldene har en Omkreds af henved 1000 Fod, og deres højeste Punkt er noget over 24 Fod højt.

Kongen flygtede imidlertid skyndsomst til *Viborg*, men ogsaa her mærkede han, at Folket var fjendsk stemt imod ham, og at det havde hørt om Vendelboernes Opstand. Han fortsatte da sin Flugt gennem hele Jylland uden at standse, indtil han kom til *Slesvig*. Her lod han sin

Dronning *Edel* rejse hjem til hendes Fader Grev Robert af Flandern sammen med deres toaarige Søn Karl, medens han selv drog over til Fyn.

Men ogsaa her udbrød der Oprør, da der kom Sendebud fra de oprørske Jyder, og ophidsede Skarer af Bønder samlede sig i Odense. Knud kunde letteligt have reddet sig til Sjælland, og flere af hans Mænd, især hans Broder Erik, raadede ham dertil. Men Kongen nægtede at følge dette Raad og vilde fromt oppebi sin Skæbne.

Op ad Dagen d. 10. Juli 1086 begav Kongen sig til *Marie* og *Albani* Kirke for at høre Messen. Han tilbød Bønderne at stille Borgen og Gidsler paa at behandle dem retfærdigt i Fremtiden, men intet kunde nu holde dem tilbage. Saa skriftede han under Taarer sine Synder, nød Sakramentet og gav Præsten sin Skarlagenskjortel og Kirken rige Foræringer, for at der skulde holdes Sjælemesser for dem, der faldt i Striden. Han satte sig ved Foden af Altret uden Brynje, kun i Silketrøje og med Skarlagenskatte over Skuldrene, og sang Bønner af Davids Salmer, roligt overgivende sin Skæbne i Guds Haand. Bønderne havde omringet Kirken og søgte at trænge ind ad Døren, men Benedikt og Kongens andre trofaste Mænd stod ved Indgangen og forsvarede den med største Mandighed. Angriberne begyndte derfor at kaste Spyd og Sten gennem Vinduerne og at hugge Hul paa Væggen, der var af Træ. Kongen selv blev truffet af et Stenkast i Hovedet og blødte stærkt. Han tog da en Skaal fra Altret og lod Blodet flyde deri for ikke at plette sin Klædning, mens han vedblev at synge sine Salmer.

Nu var dog Afgørelsen nær. Et Spyd, der blev kastet ind ad et Vindue, traf Kongen i Siden og saarede ham dødeligt, saa at han straks efter udaandede. Benedikt og sytten trofaste Mænd fulgte ham i Døden. Erik

Fig. 154. Knud den Helliges Segl.

med nogle andre synes at have fjernet sig før den endelige Kamp, og skønt flere af Bønderne kendte ham, vilde dog ingen gøre ham Skade. Saa folkeyndet var han, at han senere som Konge fik Tilnavnet Egede, d. v. s. den altid gode.

Med Kongens Død var Oprøret forbi, og Bønderne vendte roligt tilbage til deres Hjemstavn. Præsterne tog Liget og begravede det tilige med Benedikts i Kirken. Snart fortaltes det, at man havde set skinnende Lys brænde over Graven, og at mange Jærtegn skete derved. Ligesom Knuds Liv havde lignet den norske Konge Olaf den Helliges, saaledes fulgte ogsaa samme Skæbne deres Minde efter Døden. Den ene blev Norges, den anden Danmarks Skytshelgen. Dog varede det længe, inden Folket kunde bekvemme sig til at anse den forhadte Konge for en Helgen.

Knud den Helliges Segl fandtes under det nu forsvundne Gavebrev til Lunds Domkirke af Aar 1086. Indskriften er paa den ene Side: *Presenti regem signo cognosce Cnutonem* : Kend paa dette Tegn Kong Knud. Paa den anden Side lyder Omskriften: *Hic natum regis Magni sub nomine cernis* : Her skuer du under Navnet Kong Magnus' Søn. Svend Estridsøn kaldes nemlig paa adskillige Mønter Magnus. Grunden hertil vides ikke; man formoder, at han har antaget dette Navn af Taknemlighed mod sin Velgører Magnus den Gode.

OLUV HUNGER OG ERIK EGODE. HELLIG-KNUDS SKRINLÆGGELSE

Det sejrende Parti valgte paa Viborg Ting *Oluv* til Konge, af ham behøvede man ikke at frygte for nogen Hævn over Knuds Død, da han jo selv havde staaet paa Oprørernes Side. Desuden var han den ældste af de endnu levende Brødre. Men Grev Robert vilde først ikke løslade ham af hans haarde Fængsel, og kun efter langvarige Underhandlinger fik Oluv sin Frihed mod høje Løsepenge. Hans yngre Broder Nils maatte være Borgen, indtil de var betalte ved Folkets Sammenskud.

Hos Oluv fandt Kirken ikke den Understøttelse som under de forrige Konger. Han var ogsaa misfornøjet over den Iver, som den lagde for Dagen for at faa Knud erklæret for Helgen. Da Præsten ved Albani Kirke kom til ham og fortalte ham om de Jærtegn, der skete ved Kongens Grav, viste han ham i Vrede bort. Han vidste bedre, sagde han, hvorledes det stod til med Knuds Hellighed; den skulde være dødsens, der vilde vove at komme til ham med saadan løgnagtig Snak. Derfor har uden

Tvivl Præsternes Fjendskab haft stor Indflydelse paa den mørke Skildring, der gives af hans Regering. Danmark blev under ham hjem søgt af en haard Hungersnød, der har skaffet ham Tilnavnet *Hunger*, og den ansaas for en Straf for den hellige Knuds Drab. Kornet og Græsset visnede bort i Sommervarmen, og det lidt, der blev tilbage, ødelagdes om Høsten af Regnskyl. Det regnede saa vedholdende og stærkt, at Markerne tilsidst stod under Vand, og Folk maatte sejle omkring i Baade og skære Aksene af. Men Kornet var saa slet, at man ikke kunde bage Brød deraf, man maatte bruge det til en Grød eller Vælling, en ussel Svineføde, som man næppe kunde friste Livet med. Landet forarmedes, og med Sulten fulgte Sygdomme, der bortrev Mennesker og Kvæg i tusindevis. Flere af disse Træk er vel overdrevne, ligesom den Fortæl-

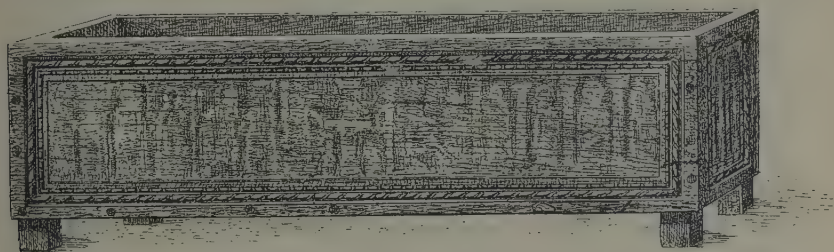

Fig. 155. Knuds Helgenkrin.

ling, at Kongen tilsidst døde af Græmmelse over, at han en Julefest ikke havde saa meget, at han kunde beværte sine Gæster. Han bad til Gud, at Folkets Nød maatte komme over hans eget Hoved. Sagen er, at der paa den Tid herskede almindelig Misvækst og Nød i hele det vestlige Evropa, og at det samme har naturligt nok været Tilfældet med Danmark.

Men allerede inden Kong Oluvs Død var der indtraadt et saadant Omslag i Folkestemningen, at Kongen havde maattet samtykke i, at Knuds Ben blev tagne op af Graven og skrinlagte i en Stenkiste i Krypten af den ny Stenkirke, som Knud havde begyndt til St. Albans Ære, men som senere, efter hans Helgenkroning, fik Navnet St. Knuds Kirke.

Da Oluv Hunger døde d. 18. August 1095 uden at efterlade sig Børn, tog man *Erik* til Konge, da han nu var den ældste af Brødrene. Han hentedes tilbage fra Sverige, hvor han havde opholdt sig siden Knuds Drab. Den Yndest, som han nød hos Folket, fæstnedes endnu mere ved de lykkelige Aar, der fulgte paa hans Tronbestigelse. Hungersnøden hørte straks op, det ene frugtbare Aar indtraf efter det andet, og der var nok af Fødemidler. Straffen for den hellige Knuds Drab var aabenbart forbi, da hans trofaste Broder, der ogsaa var en Ven af Kirken, havde besteg Tronen. Erik var den af alle Brødrene, der

lignede Faderen mest. Ligesom han var han gudfrygtig og Kirken hengiven, det lykkedes ham vistnok delvis at lempe Tienden igennem, og det siges om ham, at han byggede fem Stenkirker. Kong Erik var desuden særdeles veltalende og gavmild. Paa Tinge talte han med alle og bad dem venlig ved Afskeden om at hilse deres Familier. Uagtet sin Mildhed holdt han dog Stormændene i Tømme og straffede Voldsgerninger og Uretfærdigheder med Lovens Strenghed. Hertil kom hans Mandighed og Styrke, hans Skønhed og anselige Ydre. I Højde overgik han

Fig. 156. Prøve af Bomuldstøj fra Knuds Helgenskrin.
(Bunden gul, Figurerne lyseblaa).

alle andre, og han var saa stærk, at han kunde brydes med fire Mand paa een Gang. En Konge, der besad alle disse Egenskaber, maatte blive særdeles elsket af Folket. Hans Tilnavn Egode er allerede ovenfor nævnet.

At Erik forstod at værne om Landet, viste han ved sit Tog mod de *vendiske Sørøvere*, der under de foregaaende ulykkelige Tider havde forøget Elendigheden ved grusomt at hærge de danske Kyster. *Aute*, en Broder til den ansete Høvding Skjalm Hvide, var paa Overrejsen fra Sjælland til Falster bleven dræbt af dem. Straffetoget løb meget heldigt af; Rygen blev dansk Besiddelse under den sjællandske Jarl Skjalm Hvide. I lang Tid vovede Venderne sig ikke paa Tog mod de danske Kyster.

Kong Knuds Ry for Hellighed var imidlertid steget i den Grad, at Erik selv gjorde en Rejse til Italien for hos Paven at udvirke sin Broders *Kanonisation* (Helgenkroning) som „Danmarks Skytshelgen“. Ogsaa et andet Formaal søgte han at sætte igennem paa Rejsen. Med mere Held end sin Fader stræbte Kong Erik at bevæge Paven til at oprette et eget *Ærkesæde* for Danmark. I Aaret 1098 drog Kongen som Pilegrim til Fods gennem Tyskland til Italien og besøgte undervejs alle de hellige Steder. Hans Gavnildhed og Venlighed gjorde ham overalt velset

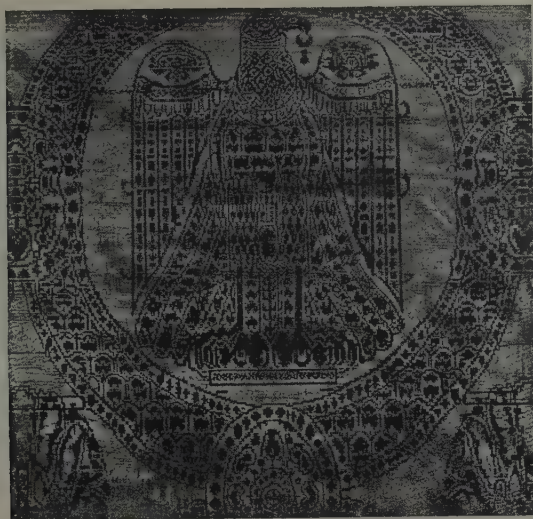

Fig. 157. Prøve af Tæppe fra Knuds Helgenkrin.
(Bunden rød, Figurerne mørkeblaa).

og elsket, og da han endelig kom til Pave *Urban 2.*, der den Gang opholdt sig i Bari i Nedreitalien, naaede han uden Vanskelighed Opfyldelsen af sine Ønsker. Paa Tilbagereisen grundlagde Erik efter Knud den Stores Mønster et Herberge uden for *Piacenza* for alle de Pilegrimme, der talte den danske Tunge, og han skænkede i *Lucca* en Sum Penge til de nordiske rejsendes Beværtning.

Efter Eriks Tilbagekomst blev omsider Knuds Helgenkroning iværksat. Den foregik med stor Højtidelighed d. 19. April 1101 i Nærværelse af alle Rigets Bisper i den nye Kirke i Odense. Benene blev indsvøbte i Silketøj og skrinlagte i en Egetræskiste, der var prydet med Ædelstene og belagt med forgyldte Metalplader. Helgenkrinet sattes paa Kirkens Højalter for at tilbedes af de mange Mennesker, der snart strømmede til, dels bodfærdige Pilegrimme, dels syge, som haabede paa

Helbredelse ved Helgenens undervirkende Kraft. Ved deres Gaver blev Kirken en af de rigeste i Danmark.

Saa udbredt var Hellig Knuds Dyrkelse, at man blandt de Helgener, der er malede paa Søjlerne i Kirken i Bethlehem, har opdaget Knuds (og Olaf den Helliges) Billeder med vedføjede Navne.

Efter Reformationen har Knuds Helgenskrin flere Gange været aabnet og er blevet berøvet sine vigtigste Prydelser. Sammen med det har man fundet en anden Kiste. Efter den almindelige Mening indeholder den Levningerne af St. Alban.

Ved Kirkens Side rejste der sig et anseligt Benediktinerkloster. Desuden opstod der et Samfund eller *Gilde*, der indviedes til Hellig Knud

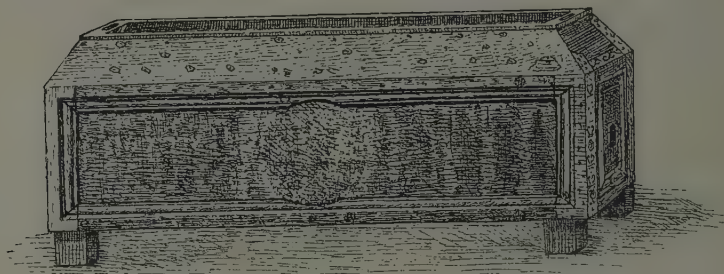

Fig. 158. St. Albans Kiste.

og fik Navn efter ham. Mange andre Stæder fulgte Eksemplet, og *Knudsgilderne* blev snart almindelige rundt om i Landet. Disse Gilder maa ikke forveksles med de senere af samme Navn, der var indviede til Eriks Søn, den hellige Knud Lavard. Hensigten med disse Samlag var gensidig Understøttelse. Enhver Gildebroder var forpligtet til at yde sin Fælle en saadan i Sygdom, Fattigdom eller farlige Sager for Retten. Understøttelsen strakte sig endog til Hævnpligt, Gildebrødrene var i Virkeligheden Fostbrødre, og meget tyder saaledes paa, at Gilderne har deres Rod helt tilbage i den hedenske Tid. Men de skulde ogsaa haandhæve Orden og Sædelighed, baade i Gildeforsamlingen og i Samfundet i det Hele. Mænd og Kvinder samledes i Gildestuerne til Drøftelse af fælles Anliggender og til festligt Samvær under sømmelige Former. Overtrædelse heraf straffedes efter strenge Bestemmelser i *Gildeskraaen* (Gildets Lov). Saaledes opstod der en Mængde Smaasamfund i Byerne, hvert med sin egen Lovgivning. I den første Tid omfattede de alle de ansete Borgere og styrkede retslig Orden og Sikkerhed. Tillige fremmede de Udviklingen af en ny Stand, *Borgerstanden*, da de hævede Købstadboernes Selvstændighed.

Nogle Maaneder efter Knuds Kanonisation holdt Erik Egode et Møde med de to andre nordiske Konger, *Magnus Barfod* af Norge og *Inge* af Sverige, for at mægle mellem dem i en Strid om deres Rigers Grænser. Mødet skete i Byen *Konghelle* ved Gøtaelven, hvor alle de tre Riger den Gang stødte sammen. Det lykkedes Erik at faa et Forlig i Stand, hvert af Rigerne skulde beholde sine gamle Grænser. Til Bekræftelse paa Freden ægtede Magnus Barfod Inges Datter *Margrete*, der heraf fik Navnet *Fredkulla* eller Fredspigen. Efter Magnus' Død blev hun gift med den danske Konge Nils, Erik Egodes Broder og Efterfølger.

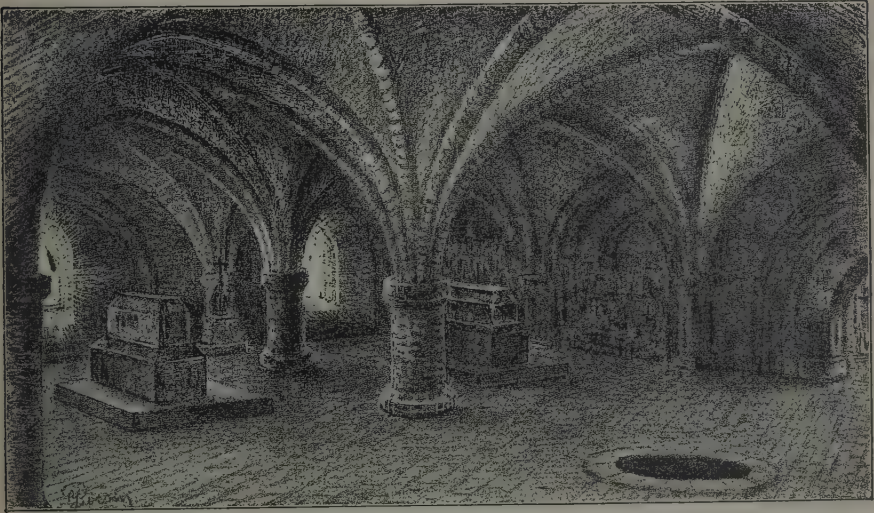

Fig. 159. Krypten i St. Knuds Kirke i Odense.

Kong Erik lod sig ikke nøje med sin Pilgrimsrejse til Italien. Kors- togenes Tid var begyndt, Jerusalem var blevet erobret af de Kristne 1099, og det blev anset for den største Fortjeneste for Gud at gøre Tog til det hellige Land, eller i det mindste at besøge de hellige Steder og holde Andagt ved Kristi Grav. En af Kongens Brødre, Svend, var i 1097 under det første Korstog faldet i Kamp mod Seldschukerne i Lilleasien. Sagnet beretter, at Erik selv i Vanvid over en Harpespillers Trolddomsspil havde begaaet et Drab paa fire af sine Mænd, og at han fra det Øjeblik var grebet af et saadant Samvittighedsnag, at han kun kunde finde Ro og Lægedom for sin Sjæl i Løftet om en Pilgrimsrejse til Frelserens Grav. Men da han meddelte sin Beslutning paa Viborg Ting, blev Danskerne grebne af dyb Sorg. Med Taarer og Knæfald bønfaaldt de ham om at opgive den lange og farlige Rejse. Folket tilbød ham at ville ofre Tredjedelen af sin Ejendom til fromme Gerninger, hvis han derved kunde løses fra sit

Løfte. Men Erik vilde ikke modtage dette Offer og erklærede, at han var fast bestemt paa ubrødeligt at holde sit Løfte.

Han indsatte sin ældste Søn *Harald Kesja* — med Biskop Asser af Lund ved hans Side — til Rigets Styrer i sin Fraværelse, og han betroede sin eneste ægtefødte Søn, den unge Knud, til den ansete Stormand Skjalm Hvide. Saa drog han i Foraaret 1103 afsted med sin Dronning *Bodil* og et udvalgt Følge. Rejsen gik til Søs over Østersøen til Rusland og derfra gennem dette Rige til *Konstantinopel*, eller som Nordboerne kaldte det, *Miklegård*. Sakse fortæller, at Kong Erik og hans Følge i Begyndelsen

Fig. 160. Konstantinopels Mure. Efter Fotografi.

blev modtagne med Mistænksomhed af den græske Kejser *Alexios Komnenos*. Det var vel ikke ganske uden Grund. De Sværmie af Korsfarere, der i de foregaaende Aar var dragne gennem det græske Kejserdømme til det hellige Land, havde vakt megen Uro ved deres Voldsomhed og Upaalidelighed. I Kejsereens Livvagt fandtes der desuden endnu en stor Del Væringer, der af Lyst til Eventyr og Vinding havde forladt deres Hjem og taget Tjeneste hernede. Kejseren frygtede for, at den danske Konges Nærværelse skulde bringe dem til at glemme Pligten mod deres nye Herre. Han lod derfor ikke straks Erik komme ind i Byen, men anviste ham Herberge uden for den, og han lod i de første Dage kun enkelte smaa Afdelinger af Væringerne gaa ud og tale med deres Landsmænd. Desuden var der Spejdere til Stede, der forstod det danske Sprog. Men hvad han erfarede maatte fjerne enhver Mistanke om den danske

Konges Hensigter. Kong Erik opmuntrede netop sine Landsmænd til Iver og Troskab i deres fremmede Herres Tjeneste, og han lovede at ville belønne dem derfor, naar de kom hjem til deres Fædreland. Nu lod Kejseren Kongen og hans Følge med stor Pragt føre ind i Byen, Gaderne var dækkede med Tæpper, og han gav dem et prægtigt Palads til Bopæl og viste dem den største Ære og Opmærksomhed. Han skænkede Erik mange kostelige Gaver, deriblandt en Del Helgenlevninger, som Kongen straks sendte hjem til de mest ansete danske Kirker, i Lund, Roskilde og i hans Fødeby Slangerup. I Konstantinopel efterlod han sit Billede, udført af en kunsthædige Maler.

Endelig drog Erik videre til Søs over Middelhavet, men han naaede aldrig Maalet for sin Rejse, det hellige Land. Under Vejs anløb han den skønne Ø *Cypern* og blev her angrebet af en hidsig Feber. I den lille By *Baffa*, det i Oldtiden ved sit Venustempel saa berømte Paphos, blev den nordiske Konge revet bort, kun 47 Aar gammel (d. 10. Juli 1103). Det var netop den syttende Aarsdag efter hans Broder Hellig Knuds Død.

Dronning Bodil overlevede ikke længe sin Ægtefælle. Hun fortsatte Rejsen og naaede Jerusalem, men døde uden for Byen paa *Oliebjerget* og blev begravet ved Bjergets Fod i Mariakirken i *Josafats Dal*, tæt ved Bredden af Kedrons Bæk. Ikke langt fra Frelserens Grav fandt de danske Pilegrimme siden deres Dronnings Hvilested og opsendte Bønner for den fromme, trofaste Kvinde.

Kong Eriks Bestræbelser for at skaffe Danmark en egen Ærkebispes stol blev først opfyldte Aaret efter hans Død. 1104 kom en pavelig Legat *Alberik* til Danmark og valgte *Lund* i Skaane til Sæde for Ærkebisperne over de nordiske Riger. Den daværende Biskop i Lund, *Asser*, en Halvbrodersøn af Dronning Bodil, blev indviet af Legaten til det nye Embede. Han skildres som „en godmodig og jevn Mand, der gerne lyttede efter, naar han kunde høre gode Ting; en Mand, der ikke var ukyndig i Videnskab og Religion, men i sit ydre Væsen var lige saa udannet som Venderne“. Ærkebispemanden af Lund kom ikke længe til at staa i Spidsen for hele Nordens Kirke. Et halvt Aarhundrede senere fik Norge sin egen Ærkebisp i Trondhjem, og nogle Aar senere fik Sverige sin i Upsala. Men den lundske Ærkebisp vedblev dog længe at anses for det egentlige Overhoved over baade Danmarks og Sveriges Kirker.

Ved denne Forandring vandt man Frihed for at staa under en udenlandsk Prælat, der ofte med Myndighed havde grebet ind i Rigets indre Tilstand og i Kongernes Familieliv. Den nordiske Kirke viste sig, efter at være befriet for det fremmede Formynderskab, i Stand til fuldt ud at løse sin store Opgave.

KONGEMAGTENS OPLØSNING UNDER KONG NILS. KNUD LAVARD, HERTUG AF SØNDERJYLLAND

Først hen ad Foraaret 1104 kom Efterretningen om Erik Egodes Død til Danmark. Han efterlod sig tre Sønner. Den ældste, *Harald Kesja* (Spyd), havde under sin Faders Fraværelse vakt stor Misfornøjelse ved sine Voldsomheder og Sørøverier, og de to andre, *Knud* og *Erik*, var endnu for unge til at komme i Betragtning. Man holdt sig derfor atter til Svend Estridsøns Sønner. Endnu var tre i Live, *Svend*, *Ubbe* og *Nils*. Den sidste blev valgt til Konge.

Nils var en godmodig Mand, men en svag og uvirksom Konge. Freden var forbi. Kysterne blev hærgede af vendiske Sørøvere. Der udbrød ligefrem Krig mellem Nils og den tapre obotritiske Fyrste *Henrik*, der var en Søn af Svend Estridsøns Datter Sigrid og forgæves forlangte sin Mødrenearv af sin gerrige Morbroder. Danskernes Tog mod Venderne mislykkedes. Sønderjylland blev hærget ved vendiske Indfald, Stræknin-gen mellem Ejderen og Danevirke blev udplyndret, mange af Indbygger-ne førtes bort som Trælle. Selv *Slesvig* By blev hjemsøgt af Fjenderne. Den elendige Tilstand laa klart for Dagen, og det blev aldeles nødvendigt at sørge for Grænsernes, navnlig Sønderjyllands Sikkerhed.

Men ikke en Gang i sit eget Land forstod Nils at hævde sig. Selv til Kongens nærmeste Omgivelser strakte Opløsningen sig. Mandstugten i Hirden forfaldt. Hirdmanden Kristiern Svendsøn drog Sværdet mod en af sine Fæller, og af Hensyn til hans højstaaende Frænder slap han for at blive drevet fra Kongens Gaard med Nidingsnavn. Fra denne Stund kunde de groveste Brud paa Vederloven sones med Bøder. Følgen blev snart aabenbar, da en anden Hirdmand huggede efter en Fælle under Kongens egen Arm og dog fik Tilgivelse derfor mod at betale Bøde. For Kirkens Udvikling havde Kong Nils ringe Forstaaelse, den stærke Bevægelse imod Præsternes Ægteskaber fandt ikke Støtte hos ham. Dronningen, Margrete Fredkulla, en klog og højsindet Kvinde, der ganske stillede sin Ægtefælle i Skygge, søgte at bøde paa Tidens Nedgang og at holde sammen paa Riget, men heller ikke hendes Kræfter slog til. Det skyldes dog sikkert hende, at den rette Mand til at værne om Rigets Sydgrænse tilsidst blev fundet.

Dette skete, da *Knud*, Erik Egodes eneste Søn med Dronning Bodil, 1115 i en Alder af kun 19 Aar blev indsat til Rigets Jarl og Hærfører i Sønderjylland. Han fik Tilnavnet *Lavard*, et angelsachsisk Ord, der betyder „Herre“ og er det samme som det nuværende engelske Lord. Ty-

skerne kaldte ham derimod „hele Danmarks Hertug“. Heller ikke ved denne Lejlighed fornægtede Nils' Gerrighed sig. Skønt Jarledømmet i Sønderjylland, der omfattede Landets tre sydlige Sysler og Grænseforsvaret, var baade farligt og besværligt, maatte Knud, da han ønskede det, betale en stor Sum Penge derfor. Han blev da nødt til at sælge flere af sine Arvegodser. Den unge Fyrste var bleven opfostret hos Skjalm Hvide sammen med hans Sønner, Toke, Ebbe, Sune og Asser Rig. Siden havde han tilbragt en Tid hos Hertug *Lothar* af Sachsen, med hvem han sluttede et fortroligt Venskab, og han tilegnede sig den sachsiske Dannelsen. Da han havde faaet Styret over Sønderjylland, tog Sagerne en ganske anden Vending. Han beskyttede Byen Slesvig ved at omgive den med en Vold, og han sikrede Indsejlingen dertil ved Fæstningsværker paa begge Sider af Slien. Med Strengthed udryddede han de Røvere, der huserede i Grænselandet mellem Slien og Ejderen. En fangen Røverhøvding roste sig af sin kongelige Byrd, i Haab om at blive skaanet, men Knud lod ham blot hænge højt oppe i Toppen af en Skibsmast for saaledes at hædre hans Herkomst. Men især er det Knud Lavards Fortjeneste, at han vendte sig mod Venderne og svarede paa deres Hærgningstog ved ødelæggende Indfald i Holsten og Mecklenburg. Henrik selv blev overrumplet af sin Fætter i Rendsborg, saa at han kun reddede sig ved at svømme paa sin Hest over Ejderen. Tilslidst blev han ked af Fejden og ønskede Fred med Danmark. Knud blev nu fra Fjende den ærlige Mægler. Han gæstede helt uventet den obotritiske Fyrste i hans Gaard og rørte ham ved dette Bevis paa Tillid. Freden kom i Stand paa det Vilkaar, at Henrik afstod sine Mødrenegodser i Danmark mod en Pengeerstatning, som Knud skaffede ham udbetalt af Kong Nils.

Fra nu af var der Venskab mellem den unge Hertug og den gamle Venderfyrste. Da Henrik var død, og hans Sønner var omkomne i indbyrdes Krig, fik Knud sin Ven *Lothar*, der imidlertid var blevet tysk Konge, til at overlade ham alle disse Lande som Len af det tyske Rige. Med egen Haand kronede *Lothar* ham til *Obotriternes Fyrste* (Knes) 1129. Knud arbejdede ivrigt paa de hedenske Venders Omvendelse, og han byggede den første Borg paa det Kalkbjerg, som Tyskerne siden kaldte *Segeberg* (s: Sejrsbjerget).

Knud Lavard overstraalede nu aldeles Kongefamilien. I Slesvig holdt han et prægtigt Hof, indrettet paa tysk Vis. Hans Hustru var *Ingeborg*, en Søsterdatter af *Margrete Fredkulla*, hvis Fader var den russiske Fyrst *Mstislav* af *Novgorod*. Knud støttede Præstestanden og byggede Kirker i Sønderjylland; han stod ogsaa i det bedste Forhold til Borgerskabet i Slesvig By, hvor han var Oldermænd for Edslaget (Gildet). Hans stigende Anseelse maatte skaffe ham mange Misundere. Kong Nils selv var

for fredelig og sløv til at bekymre sig derom, og hans Hustru Margrete Fredkulla søgte stadig at holde det fredelige Forhold ved Live. Men da hun døde, var Freden forbi. Kongeparrets ældste Søn *Inge* var omkommet paa et Ridt, og den anden Søn *Magnus* betragtede sig som Tronfølger. Dronning Margrete havde faaet ham valgt til Konge af Vestgøterne, og han indtog derfor en lignende, halvt uafhængig Stilling paa Danmarks Grænse som Knud Lavard. Magnus frygtede ikke uden Grund for, at Folket ved Nils' Død skulde vælge den ansete og højt elskede sønderjydske Jarl til Konge. Nu traadte det klart frem, hvilke Ulykker det kunde medføre, at man ikke havde en fast Tronfølge i Danmark, men at flere Brødre var fulgte efter hverandre paa Tronen. Knud og Magnus var begge Kongesønner; skulde man ikke foretrække Erik Egodes Søn for Nils'? Ogsaa en anden Prins af Kongehuset, *Henrik Skadelaar* eller den halte, var fjendtlig stemt mod Knud Lavard, fordi han ansaa sig for fornærmet af ham. Da Magnus fejrede sit Bryllup i Ribe med den polske Hertug Boleslavs Datter Rikiza, indfandt ogsaa Knud sig, klædt i sachsisk Klædedragt. Han vakte megen Opsigt, og Henrik sagde spydigt til ham: „Purpur beskytter ej mod Sværdhug“. „Faareskind ej heller“, svarede Knud.

Nægtes kan det dog ikke, at Knud undertiden i sin Storhedsfølelse har tilsidesat den Ærbødighed, han skyldte den gamle Konge. Han satte sig i al sin Pragt med den obotritiske Fyrstekrone paa Hovedet lige over for Kongen paa et Højsæde, der var lige saa prægtigt som Kongens. Han rejste sig ikke for at bringe sin Overherre den sædvanlige Velkomsthilsen, før denne selv stod op og mødte ham paa Halvvejen. Nils brød sig i sin Godmodighed ikke derom og skiltes venskabeligt fra ham, men Magnus og Knuds andre Fjender hidsede Kongen op til at lade ham indstævne for en Forsamling i Ribe. Formodentlig har Knud imidlertid indset sin Uforsigtighed, nu viste han sig i hvert Fald som den ærbødige Vasal og holdt Stigbøjlen, mens Kongen steg af Hesten. Nils klagede alligevel over, at han havde anmasset sig Kongenavn og indført nye Skikke i Danmark. Knud svarede i stor Sindsbevægelse, støttet til sit Sværd, at hans Fader Kongen var bleven bedraget af fejge Bagvaskere; han var Knes, ikke Konge hos Slaverne, og hans Stilling her kunde kun gavne Danmark. Kongen selv kunde nu bo i Ro i Slesvig, uden at man behøvede at holde Vagt ved Danevirke. Knuds Tale gjorde stort Indtryk baade paa Kongen og Folket, og man skiltes tilsyneladende forsonede fra hinanden.

Men Magnus kom under stadigt stærkere Paavirkning af Henrik Skadelaar. Knud var i hans Øjne bestandig den farlige Medbejler til Tronen efter hans Faders Død. At rydde ham af Vejen, blev Magnus' Plan,

og en Sammensværgelse dannedes mod Knuds Liv. Kong Nils har næppe været virksom Deltager, men maaske nok Medvider deri.

Hertug Knud havde lovet sin Farbroder at tilbringe Julen 1130 hos ham i *Roskilde*, og han drog derfor til Sjælland trods sin Hustrus Advarsler. Han blev modtaget med stor Venlighed, og alt var lagt an paa at fjerne enhver Mistanke. Magnus lod, som om han vilde gøre en Rejse til det hellige Land og under sin Fraværelse overgive Hustru og Barn til sin Fætters Beskyttelse. Fire Dage tilbragte man i hinandens Selskab. Da skiltes Fyrsterne ad, og Knud begav sig efter Indbydelse ud til *Haraldsted* ved Ringsted, en Kongsgaard, hvor Erik, Jarl over Falster, boede. Dagen efter Helligtrekongersdag, tidligt paa

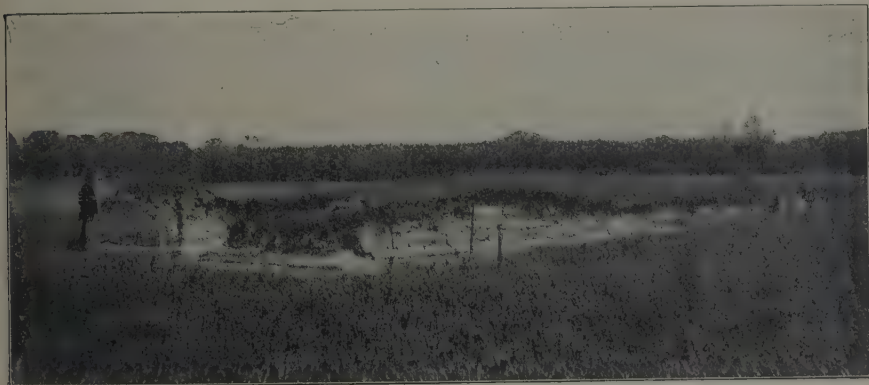

Fig. 161. Rester af Knud Lavards Kapel ved Haraldsted.

Morgenens kom en af Magnus' Mænd derhen for at bede Hertugen om at møde til en hemmelig Samtale med Magnus i den nærliggende Skov. Knud skyndte sig med at opfylde hans Ønske. Erik Jarls Hustru Cæcilie, en Datter af Knud den Hellige, advarede ham imod at drage uvæbnet og uden stærkt Følge til et saadant Møde, men tillidsfuld og uden Brynje red Hertugen af Sted til Skoven. Han var kun ledsaget af to Mænd, og det var med Nød og Næppe, at en af hans Svende fik ham til at tage sit Sværd med. Under Vejs angrede Sendebuddet, en sachsisk Sanger ved Navn Sivard, at han virkede med til Ugerningen, men da han var bundet ved en hellig Ed, vovede han ikke ligefrem at røbe det lumske Anslag. Han søgte derfor at advare Hertugen ved at synge den bekendte tyske Folkesang om Fru Grimhilds Svig mod sine Brødre. Knud forstod hans Hentydning, men svarede, at sligt var gjort af troløse Hedninger, ikke af troende Kristenmennesker.

I Skoven fandt han Magnus, der uroligt gik frem og tilbage; han var iført en blaa Kappe. De omfavnede hinanden, og Knud mærkede,

at Magnus bar Brynje under sin Klædning. De satte sig paa en Vindfælde, og Knud spurgte om Grunden til, at han var rustet. Magnus svarede, at han havde en Uven i Nabolaget, og at han stod i Begreb med at hævne sig paa ham. Sagtmodig bad Knud ham om at lade det fare i den hellige Juletid og tilbød at ville gaa i Borgen for Manden. Men i det samme viste der sig væbnede Mænd mellem Træerne. Forbavset spurgte Knud om, hvad det skulde betyde? Men Magnus kastede nu Masken og udbrød rasende: „Knud, hvem tilhører Danmark?“ — „Ej hører dette herhid“, svarede Knud, „Gud skænke din Fader endnu ret mange Aar!“ — „Nej“, raabte Magnus, „alle gaar efter dig, du tager Land og Folk fra os, og mellem os maa der hellere skiftes paa denne Maade.“ Inden Knud kunde faa Tid til at rejse sig, greb Magnus ham i Kappen og drog ham bagover. Han rev sit Sværd af Skeden og kløvede Knuds Hoved, inden denne endnu havde faaet sit Sværd draget halvt ud. De sammen-svorne med Henrik Skadelaar i Spidsen styrtede til for at deltage i Udaadene; de gennemborede kun et Lig.

Liget blev af Erik Jarl ført til Haraldsted Kirke og senere af Skjalm Hvides Sønner til Ringsted, da Kong Nils ikke turde give det Plads blandt Kongerne i Roskilde Domkirke, af Frygt for den Uro, som Begravelsen vilde vække blandt Roskilde Borgere. Men paa det Sted, hvor den unge Hertug havde udgydt sit Blod, sprudlede efter Folketroen en Lægekilde frem, og et Kapel for Helgenen rejstes her. Øst for Haraldsted har man i 1883 fundet Tomten paa „Kildegaardsagre“; det har været ret anseligt med halvrund Korslutning og opført af Tufsten, hvad der vidner om, at det stammer fra det 12. Aarhundrede.

Det var d. 7. Januar 1131, at Knud Lavard fandt Døden for Snigmorderhaand i sit 34te Aar. Otte Dage efter fødte hans Enke Ingeborg i Slesvig en Søn, som hun gav Navn efter sin Bedstefader *Vladimir*, et russisk Navn, som paa Dansk blev til Valdemar, og som snart blev almindeligt i Danmark. Tronen, som Skæbnen havde nægtet Faderen, faldt i Sønnens Lod. Det blev hans Fortjeneste 26 Aar senere at ende Tronstridighederne og begynde en ny lykkelig Tidsalder for vort Fædreland.

Thi sørgelige var de Aar, der fulgte efter Knud Lavards Død. Hans Fostbrødre, Skjalm Hvides Sønner, satte sig i Spidsen for at hævne ham. Folket havde i sin Sorg straks ophørt med Julegilderne. Med Harme saa det nu hans blodige, gennemborede Klæder, som Skjalmsønnerne fremviste paa Tinge. Kongen selv turde næppe vise sig paa Ringsted Ting, hvor Knuds Brødre ophidsede Tingfolket. Ærkebiskop Asser søgte at beskytte ham mod den rasende Mængde. Man vilde have hugget ham ned, og han maatte stille Folket tilfreds ved at forvise sin Søn fra Landet. Magnus begav sig da til Vestergötland, hvor han var Konge. Men det

varede ikke længe, før han fik sin karaktersvage Fader til at tillade, at han vendte tilbage, og han blev snart efter Faderens Medkonge.

Nu var Maalet fuldt. Sjællænderne greb straks til Vaaben og tog Knuds yngre Broder *Erik* til Anfører; den ældre, Harald Kesja, var stadig forhadet for sit vilde og usædelige Liv. Erik søgte forgæves Hjælp hos den tyske Konge Lothar, tværtimod lykkedes det Magnus at vinde denne for sig ved at blive tysk Lensmand. Erik tabte i Begyndelsen det ene Slag efter det andet, saaledes paa *Jellinge Hede*, ved *Onsild Bro* ved Hobro, hvor han selv var i stor Livsfare, og ved *Værebros* paa Sjælland. Men Lykken vendte sig, da Ærkebiskop Asser med Skaaningerne sluttede sig til Erik, fordi Nils og Magnus øjensynligt var ved at opgive det danske Ærkesæde og at glide helt ind under tysk Overhøjhed. Nils og hans Søn gik saa med en betydelig Hær over til Skaane og udskibede deres Mænd paa den sandede Landtunge, hvor nu Skanør og Falsterbo ligger. Men inden de var naaede op i Landet, var Erik med sine Ryttere over dem. Anden Pinsedag d. 4. Juni 1134 kom det afgørende Slag til at staa ved *Fodevig*, en Bugt paa den sydvestlige Pynt af Skaane. Eriks Rytteri bragte Kongens Mænd til at vige trods alle Magnus' Anstrængelser. Her faldt Magnus selv, Henrik Skadelaar, 5 danske Bisper og 60 Præster. Saa ivrigt deltog Kirken endnu paa denne Tid i de politiske Stridigheder. Det var en Dag, „fuld af Ve og tung af Graad“, siger Roskildekrøniken. Mange af de flygtende druknede, da Skibene blev overfyldte og sank. Forvirringen gjorde Nederlaget uopretteligt. Kong Nils selv undkom med Møje, idet han kastede sig paa en Hest og lykkeligt naaede Skibene.

Denne store Sejr skaffede Erik Tilnavnet *Emune* eller den evigt mindeværdige, i Stedet for Harefod, som man tidligere havde kaldt ham, fordi han saa ofte havde maattet fly. I Stedet for at søge Forlig med ham, flygtede Nils til Jylland og udnævnte Harald Kesja, der var saa forhadet, til sin Medkonge. Endnu mere uklogt var det, at han tvært imod Haralds og sine Raadgiveres Advarsler vovede sig ind i den fjendtligsindede By *Slesvig*. Man mindede ham om, at der i Byen var et stort Gilde, hvis Oldermænd Hertug Knud havde været, og at den strenge Skraa bød, at enhver Gildebroder skulde hævne sin Fælles Drab. Kongen svarede kun: „Skulde vi frygte Garvere og Skomagere?“ Men næppe var han kommet inden for Porten, før Gildeklokken ringede, Børgerne styrtede væbnede ud af deres Huse og angreb Kongen og hans Følge. Forgæves søgte disse at slaa sig igennem til Kongsgaarden; i Torvestrædet blev Nils fældet tillige med faa trofaste Mænd d. 25. Juni 1134. Han var da over 70 Aar gammel.

Det er mere Svaghed end Ondskab, der har sat en Plet paa Nils' Minde, Svagheden og Eftergivenheden mod en Søn, der bragte sig selv. Faderen og Riget Fordærvelse.

TRONSTRIDENES TID

ERIK EMUNE; ERIK LAM; SVEND, KNUD OG VALDEMAR

Slaget ved Fodevig er et Vendepunkt i Danmarks Historie. De nye Tanker, som Knud Lavard havde gjort sig til Talsmand for, sejrede efter hans Død. Den gamle Kongemagt, der til syvende og sidst beroede paa Kongens Personlighed, var bleven stærkt svækket under Kong Nils' Regering. I Stedet for den havde Knud søgt at bane Vejen for en kraftigere, der saa sin Opgave i at værne om Rigets Fred udadtil og indadtil og i at fremme alle samfundsnyttige Foretagender, som omgav sig med stor Pragt, men som ogsaa krævede større Pengemidler dertil, end man tidligere var vant til (Toldafgifter). For at naa dette, havde Knud støttet den begyndende Stænderdeling, og navnlig fremmet Handel og Haandværk. Det blev dog først hans Søn, der skulde bringe det nye til Blomstring, thi Broderen, Erik, var en raa Kriger, der kun ved et Tilfælde var blevet sat paa Tronen og snart viste sig uværdig dertil.

Kun lidet lignede Erik nemlig sin Fader, Erik Egode. Med unaturlig Haardhed forfulgte han sin Broder Harald Kesja og hans Slægt, og han hvilede ikke, før han havde faaet den aldeles udryddet. To af Sønnerne lod han fængsle i Slesvig, binde til Møllesten og drukne i Slien, skønt den ene af dem, Bjørn Jernside, havde frelst hans Liv ved sit tapre Forsvar af Onsild Bro. Harald selv var flygtet til Norge, men da han kom tilbage, indfandt Erik sig uventet, overfaldt sin Broder om Natten i en Bondegård i Nærheden af Vejle og lod ham paa Stedet halshugge. Hans otte Sønner, der ved denne Lejlighed faldt i Kongens Hænder, maatte kort efter friste samme Skæbne i Skaane. Paa Grund af Skaaningernes Hengivenhed gjorde Erik Lund til sit Kongesæde og befæstede Byen med Stenmure.

Saaledes var Kong Erik blevet en grusom Tyran, hans Medgang synes at være gaaet ham til Hovedet. Men heller ikke sine andre Kongeligter opfyldte han. Efter Knud Lavards Død havde Venderne atter begyndt at plage de danske Kyster. Erik gjorde derfor et Tog til *Rygen*, mærkeligt blev det derved, at Danskerne da første Gang førte Rytteri over Havet, nemlig fire Heste paa hvert Skib. I øvrigt blev Toget uden betydelige Følger. Hovedfæstningen *Arkona* blev rigtignok erobret, og Indbyggerne tvungne til at lade sig døbe, men de faldt igen fra Kristendommen, saa snart Danskerne havde forladt Øen.

Lige saa unyttigt var Eriks Tog til *Norge* for at indsætte den for-drevne Kong Magnus den Blinde i Riget. Der udrettedes ikke andet, end

at Byen Oslo blev afbrændt, og Omegnen udplyndret. Da Erik overalt mødte haardnakket Modstand, ansaa han det for raadeligst at vende tilbage til Danmark. Men Høvdingerne knurrede over, at saa store Omkostninger var blevet spildte paa et frugtesløst og uhæderligt Tog.

Misfornøjelsen med Kongen øgedes ved hans hensynsløse Haardhed, især mod de fornemme og mægtige. Derimod synes Erik at have været vellidt af Almuen. Med Kirken kom han i Strid, da Eskil Kristiernsøn blev valgt til Ærkebiskop i Lund 1137 efter sin Farbroder Assers Død, og Erik ikke vilde anerkende Valget, men vilde have sin forrige Huskapellan Biskop *Rig* af Slesvig, der siden blev Biskop i Roskilde. Han oplevede imidlertid ikke Enden paa Striden. Da han d. 18. Sept. 1137 var paa et Ting i Nærheden af Ribe, traadte en lille, styg jydsk Herremand ved Navn *Plog* eller, som han efter sin mørke Ansigtssfarve kaldtes, *Sorteplog*, frem. Han forlangte at maatte forsvare sig mod en Bondes Anklage, og Kongen vinkede med Haanden til de omkringstaaende, at de skulde tie stille. Men da Plog var kommet nærmere til Kongen og saa, at han ingen Brynje bar, sprang han pludselig frem og gennemborede ham med sit Spyd, saa at han faldt forover og døde paa Stedet. „Kongen slog jeg, slaa I nu hans Svende“, raabte Plog, men de havde allerede i den første Skræk taget Flugten. Kun Eriks Søstersøn Erik Lam drog sit Sværd for at forsvare Liget mod Mishandling. „Ikke saa hidsig“, sagde Plog, „stik Sværdet ind, Erik! Der faldt fedt Flæsk i din Kedel, hvis du forstaar at søbe“. Plog gik uskadet bort fra Tinget og levede siden længe som en anset Mand i Jylland.

Ikke mindre end fire Kongeætlinger kunde nu betragte sig som berettigede til Tronen: *Svend*, en Frillesøn af Erik Emune, *Knud*, en Søn af Magnus Nilssøn, *Valdemar*, Knud Lavards Søn, og *Erik*, en Dattersøn af Erik Ejegod. Hans Moder hed Ragnhild og havde ægtet den jydsk Jarl Hagen. Men da de tre første endnu var Børn, valgte man den 36-aarige Erik. Maaske har man snarest tænkt sig ham som en Slags Statholder, der skulde vogte Riget, indtil de unge Kongesønner naaede Myndighedsalderen. Erik fik Tilnavnet *Lam*, hvad der tilstrækkeligt betegner ham.

Hans Regering var mild og fredelig, og Riget havde gode Aar. Men Venderne hjemsøgte under hans svage Styre Landet værre end nogen Sinde før. Hans Tog mod dem mislykkedes aldeles og blev Gen-

Fig. 162. Tre Mønter, prægede for Svend Eriksøn.

stand for Spot. Et Venderskib forfulgte endog Kongen, da han vilde sætte over Storebælt, og havde nær taget ham til Fange. Hertil kom nu legemlig Svaghed, der omsider bestemte Kong Erik til 1146 at nedlægge Regeringen og gaa som Munk i St. Knuds Kloster i Odense, hvor han straks efter døde (27. Aug.).

En Række sørgelige Aar oprandt nu for Danmark. Det saa ud til, at Riget skulde søndersplittes. Skaaningerne og Sjællænderne valgte *Svend*, Jyderne derimod *Knud*. I Krigen mellem dem var Knud sædvanlig uheldig. Flere Gange gik han i Land paa Sjælland, men blev slaaet ved *Slangerup* og ved *Høje Tostrup*. Ærkebiskop *Eskil* erklærede sig først for Knud, men blev fanget af Svend. Han forligte sig klogelig med den mægtige Prælat og skænkede Lunds Ærkebispes stol tre Hørreder paa Bornholm og Aarhus tillige med et Herred i Skaane. Kronen havde nu kun den fjerde Del af Bornholm, Vesterherred, tilbage. Ogsaa en anden Forbundsfølle fik Svend, da Knud Lavards Søn, den unge, haabefulde *Valdemar*, optraadte paa hans Side, fordi Knud var Søn af hans Faders Morder. Til Belønning gav Svend ham Faderens Hertugdømme Sønderjylland. Mod deres forenede Magt kunde Knud ikke holde Stand. Han maatte forlade Danmark og flygtede fra det ene Land til det andet for at søge Hjælp, indtil han omsider fandt den i Tyskland. Med tyske Tropper gjorde han et Indfald i Jylland, hvor Folket atter sluttete sig til ham. Allerede var Svend indesluttet i det befæstede *Viborg*; da gjorde han pludselig et Udfald, overrumplede Knuds Hær og bibragte den ved *Gedbæk* et fuldstændigt Nederlag. Hertug *Valdemar* var ved sin Tapperhed Hovedmanden for Sejren. Knud maatte paa sin Flugt atter ty til Tyskland.

Kong Svend syntes saaledes at skulle faa Overhaand i Borgerkrigen, og han brugte altid sine Sejre med en tiltalende Mildhed. Men stærkere Kræfter end hans kom nu til at gribe ind i Landets Skæbne. Den unge tyske Kejser *Frederik Barbarossa* (Rødkæg) var lige kommet paa Trossen, og han var behersket af den Tanke, at Kejseren burde være alle andre Fyrsters Overhoved. Kejser *Frederik* indbød derfor Svend til at komme til sig i *Merseburg*, hvor han 1152 holdt sin første Rigsdag, for at Trætten mellem de to danske Konger kunde blive afgjort. Svend indlod sig virkelig paa at modtage Indbydelsen og drog derhen. Kejseren tildømte da Svend Danmark, men han skulde tage sit Rige til Len af Tyskland og overlade Knud Sjælland, og Svend, som var i Kejserens Haand, fandt det raadeligst at opfylde hans Forlangende. Han modtog saa i en betydelig Forsamling af tyske Fyrster Kronen og Sværdet af Kejserens Haand og bar Kejsersværdet foran ham som hans Vasal. Men næppe var Svend sluppet ud af Kejserens Magt og kommet hjem, før han vilde bryde sit

Løfte til Knud. Valdemar, der var gaaet i Borgen herfor, lagde sig dog imellem og fik ham til at stille Knud tilfreds med spredte Besiddelser baade i Skaane, Sjælland og Jylland.

Jevnsides med disse brogede Forhold i det Indre gik Kampen mod Venderne, hvis Plyndringstog blev værre og værre. Paa Eskils indstændige Opfordring havde Svend og Knud i Forening 1148 foretaget et Korstog imod dem, men det endte til Skam og Skade for Danskerne.

Fig. 163. Badstrup Taarn.

Ruinen ligger vest for Farum og er Resten af en Stormands Borg fra Beg. af d. 12. Aarh. Taarnet er bygget af Fraadstenskvadre og 27 Fod i Gennemsnit. Murene er 20 Fod tykke.

Jyderne glædede sig endda over Skaaningernes Nederlag og betragtede det som en Slags Oprejsning for Fodevigslaget. Saa vidt var det kommet med Opløsningen inden for Riget. Senere tog Svend alene Opgaven op og udrettede noget mere; han tilføjede Venderne et stort Nederlag paa Fyn og byggede Borge paa begge Sider af Storebælt for at hindre deres Sejlads gennem de danske Farvande.

Svend blev heri støttet af private Mænd. I Roskilde, Landets første Handelsstad, grundlagde en Borger *Vetheman* et Broderskab, som skulde rense Farvandene for Sørøvere. Dets Love var meget strenge: Krigerne fik tarvelig Kost og maatte lade sig nøje med den Søvn, de kunde faa paa Rorbænkene. Før de drog ud, beredte de sig til Døden, skriftede og

modtog den hellige Nadver. Fandt man paa de erobrede fjendtlige Skibe kristne Fanger, skulde de forsynes med Klæder og sættes i Frihed. Byttet blev ligeligt delt, Rorkarlen fik det samme som Styrmanden. Trængte man til et Skib, der tilhørte en Mand uden for Broderskabet, tog man det uden videre Forespørgsel, men Ejermænden fik til Erstatning en Ottendedel af alt det Bytte, Skibet gjorde. Alle Udgifterne sammenskødes af Roskilde Borgere, der til Gengæld fik det halve af Byttet. Ogsaa andre sjællandske Byer traadte ind i dette Samfund, der virkelig paa sin Kant indjog Sørøverne Skræk og værnede om Kysterne. Skønt Broderskabet aldrig havde mer end 22 Skibe, lykkedes det dog med disse lidt efter lidt at tage 82 vendiske Skibe. Men Virkningen af disse Anstrelgelser var dog nærmest stedlig, og paa andre Kanter af Landet stod det sørgeligt til.

Kan man stole paa Sakse, gik det saa vidt, at store Kyststrækninger paa Sjælland og Fyn var blottede for Indbyggere, der var bortførte i Trældom, og at man paa Laaland frikøbte sig for Vendernes Overfald ved at betale en aarlig Afgift. Venderne har endogsaa nedsat sig hist og her paa vore sydligste Øer, og man har ment at finde Spor af deres Bosættelse i visse Stednavne paa Laaland og Falster, som Korselitze, Tilitze, Binnitze, Kuditze, Kramnitze og Rævitze. Fordi de var haardt trængte af Tyskerne i Hjemmet, søgte de at erhverve sig nye Hjem i Danmark.

Svends Anseelse begyndte imidlertid at aftage. Et unødvendigt Tog til Sverige i den strenge Vinter 1153—54 bragte ham kun Skam og Skade, og mange var misfornøjede med hans stærke Tilbøjelighed for tyske Sæder og Skikke. Han havde ægtet en tysk Fyrstinde, *Adele*, en Datter af Markgrev Konrad af Meissen, og Livet ved Hoffet blev indrettet paa tysk Vis. Selv iførte han sig sachsisk Hofdragt og holdt Hofnarre, hvad der hidtil havde været ukendt i Danmark. Men ogsaa Knud Lavard havde ført Hof paa tysk Vis, uden at Sakse retter Bebrejdelser mod ham derfor. I det Hele maa det erindres, at vi kun kender Enkelthederne i denne Tid fra Sakse, og at det er denne Forfatter om at gøre at stille Valdemar i det bedst mulige Lys. Det gælder aabenbart ogsaa, naar han beretter, at Valdemars Frafald fra Svend skyldtes Frygt for dennes Efterstræbelser. Sikkert er det kun, at Valdemar svigtede sin tidligere Ven og sluttede sig til Knud Magnussøn. Forbindelsen blev fæstnet derved, at Valdemar trolovede sig med Knuds 13-aarige Halvsøster *Sofie*, en Datter af den russiske Fyrste Volodar og Magnus Nilsøns Enke Rikiza. Hun blev opfostret i Danmark, og af Knud fik hun Tredjedelen af alle hans Arvegodser i Medgift. Begge lod de sig nu hylde som Konger paa Viborg Ting 1154, gik med en Hær af Jyder over til

Sjælland og lejrede sig i Eggen ved Roskilde. Svend havde samlet sine Sjællændere og Skaaninger; da svigtede pludselig Ærkebiskop Eskil ham. Han var bleven underkøbt af Fjenderne og drog bort med Skaaningerne. Svend tabte aldeles Modet ved dette Forræderi og flygtede om Natten med nogle faa Mænd fra Roskilde til Falster. Da hans Folk mærkede, at det var hans Hensigt at forlade Riget, søgte de forgæves at holde ham tilbage. Med sin Dronning og sine Børn lod han sig sætte over til Tyskland og begav sig til sin Svigerfader, hos hvem han levede i de følgende tre Aar. Knud og Valdemar styrede imens Danmark i Fællesskab.

Men da Markgrev Konrad var død, fandt Svend Understøttelse hos den mægtige Henrik Løve, Hertug af Sachsen og Bayern, og han gjorde med vendisk Hjælp Landgang paa Fyn. Knud og Valdemar fandt det raadeligst at tilbyde ham Forlig, siden han havde faaet tysk Understøttelse, og de nu ikke saa nogen Ende paa Striden. Valdemar havde da et Møde med Svend i Sakristiet i St. Albani Kirke i Odense; Knud vilde ikke være til Stede, da han frygtede for Svig fra Svends Side. Sammen med Valdemar var derimod hans Ven, den siden saa berømte *Absalon*, af hvem Sakse har hørt, hvad han fortæller om dette Møde. Svend søgte forgæves at sætte Splid mellem Knud og Valdemar. Valdemar afviste hans Forsøg, men tilbød af Medynk at ville genrejse Svends Magt i Danmark, skønt han kun fæstede ringe Lid til hans Løfter. Da svarede Svend: „Den Sygdom, som jeg lider af, vil næppe lade mig leve Aaret til Ende, og jeg har ingen Søn, hvem jeg kunde efterlade Riget. Hvorfor skulde jeg da foretrække en kort Fordel for den evige Skændsel, der bølger med Forræderiet?“

Alle tre Fyrster mødtes derefter paa *Laaland* i Begyndelsen af August 1157. Under Mægling af Biskop Elias af Ribe delte Valdemar Riget i tre Dele. Selv tog han Jylland; Svend, som dernæst havde Valget, tog de skaanske Landskaber og Bornholm; den sidste Tredjedel, Sjælland, Fyn og de øvrige Øer, tilfaldt altsaa Knud. Alle tre tog desuden Kongenavn, Danmarks Rige var tredelt. Forliget bekræftedes ved Ed, og Bisperne lyste Kirkens Band over den, der brød det.

Men næppe tre Dage holdt denne Pagt! Ved Afskeden bød Knud Svend til Gæst hos sig i sit Kongesæde *Roskilde*, og han begav sig i Forvejen derhen med Valdemar. Straks efter kom Svend med en stor Skare væbnede Krigere. Sommernatten tilbragtes med et muntert Drikkegilde. Næste Morgen, d. 9. August, red Svend ud til en Ven i Nærheden, hvor hans lille Datter blev opfostret. Her lagdes der onde Raad op. Sent om Aftenen kom han tilbage til Gildet og sad under Maaltidet paa Hæderspladsen mellem sine to Medkonger. En tysk Skjald begyndte at synge en Spotvis om Svends Landflygtighed; da man bød ham at tie, slog Svend

det selv hen i Spøg og sagde, at man burde glæde sig ved at mindes overstandne Lidelser. Imidlertid var det blevet mørkt, der blev sat Lys paa Bordene, og man legede Brætspil. Foruden Kongerne var der kun faa Mænd i Hallen, de fleste var gaaede udenfor for at se paa de Lege, som Svends Krigere holdt. Da traadte Svends fortrolige, Ditmarskeren *Ditlev* ind og gav Svend et Vink, de gik til Side og talte hemmeligt sammen. En Anelse greb nu Knud, han slog sine Arme om Halsen paa Valdemar og kyssede ham heftigt. Forundret spurgte Valdemar om Aarsagen, men i det samme forlod Svend Salen, og Krigere trængte med dragne Sværd ind gennem Døren. Nu saa Valdemar, at det gjaldt Livet. Rask sprang han op, kastede med et Slag alle Lysene omkuld og styrtede sig, med Kappen svøbt om Armen for at afbøde Hug, saa voldsomt ind paa Ditlev, at han slog ham over Ende. Rigtignok faldt han selv og fik et Saar i Laaret, men hurtigt var han atter paa Benene og banede sig lykkeligt Vej ud gennem den mørke Gang. De Hænder, der greb efter ham, naaede ikke deres Maal.

Da Ditlev havde rejst sig, lod han Vindusskodderne aabne for at kunne se ved Sommernattens Lysning, løb saa frem og kløvede Knuds Hoved. Døende sank Knud om i Absalons Arme, der først tog ham for Valdemar. Men da han mærkede sin Fejltagelse, lykkedes det ham at undslippe fra Hallen og at komme heldigt ud af Byen. Hos en Bonde i *Ramsø*, som han kendte, fik han en Hest og naaede samme Aften hjem til sin Moder, Fru Inge i *Fjenneslev* ved Sorø.

Senere paa Natten kom ogsaa Valdemar derhen, han havde ligeledes skaffet sig en Hest, da hans Saar ikke tillod ham at gaa længere, og havde hos den samme Bonde faaet Underretning om Absalons Flugt. I *Fjenneslev* hvilede han og fik sit Saar forbundet. Her kunde han imidlertid ikke blive, han maatte frem for alt se at komme over til Jylland, hvor farefuldt det end var. Om Morgen havde Svend sammenkaldt Roskildes Borgere og fortalt dem, at det var Knud og Valdemar, som havde villet dræbe ham. Den ene laa paa sine Gerninger; de maatte nu hjælpe ham til at fange den anden. Til Bevis viste han sin Klædning frem, som han selv havde gennemstukket. Ingen troede dog paa ham. Men Svends Mænd søgte nu over hele Sjælland efter Valdemar. Alle Færgesteder blev bevogtede, og Skibene blev gennemborede, for at Valdemar ikke skulde undslippe.

Men Valdemar havde en trofast Mand i Absalons Broder, den kække *Esbern Snare*. Mens han selv skjulte sig i Skove og Kær, søgte Esbern at lede Forfølgerne vild, og da ingen vovede at udbedre et Skib, gik han til en Tømmermand, der var ham hengiven, og brugte paa Skrømt Vold mod ham for at tvinge ham dertil. Ved Nattetid stod Valdemar med sine

trofaste Mænd til Søs, men med eet brød der en heftig Storm løs med Torden og Lynild. Samme Nat forgik en stor vendisk Flaade paa 500 Skibe under Hallands Kyst. Bølgerne slog over Skibet, og det gennemblødte og udmattede Skibsmandskab lod tilsidst Vind og Vejr raade. Endelig kastede Uvejret Skibet ind under en lille Ø nær ved Jyllands Kyst, og man reddede Livet. Næste Morgen lagde Stormen sig, og Valdemar kom i god Behold i Land paa den jyske Kyst.

Paa *Viborg Ting* traadte han frem for Folket. Veltalende skildrede han Forræderiet i Roskilde og viste som Vidnesbyrd sit friske Saar. Stor var den Harm, der greb alle, og snart var Valdemar omgivet af en talrig Hær af Jyder. Desuden skyndte han sig med at holde Bryllup i Viborg med Knuds skønne Søster Sofie, som han nu i fire Aar havde været trolovet med. Ved dette Giftermaal knyttede han Knuds Tilhængere endnu fastere til sig.

Svend havde straks villet forfølge Valdemar til Jylland, men han var blevet forsinket, da han først maatte have Skibene istandsatte. Da han var færdig, lod Absalons Moder og Søster en Nat hans Skibe forhugge, for at Valdemar kunde faa Tid til sine Rustninger. Endelig afsejlede Svend og landede i *Djursaa* ved Grenaa. Med sit Rytteri trængte han ilsomt frem mod Viborg. Men Valdemar sendte imens sine Høvdinger Sakse og Prins Buris med Skibe til hans Flaade. De overtalte Sjællænderne til at vende hjem; Fynboerne, der var Svend tro, angreb de og adsplittede dem. Dette Tab gik Svend grumme nær til Hjerte, nu var hans Forbindelse med Hjemlandet afskaaret. Men Valdemar vilde ikke holde det afgørende Slag, før han havde draget yderligere Forstærkninger til sig. Han gik over paa den søndre Side af Gudena og brød Broen ved Randers af. Svends Bueskytter sendte Pile over Aaen mod deres Fjender, men hermed maatte de i Øjeblikket lade sig nøje. Da Valdemar endelig følte sig stærk nok, trak han sig vester paa for at møde sin Modstander og tage Viborg tilbage.

Omtrent to Mile sønden for Viborg i Torning Sogn, Lysgaard Herred, ligger den bekendte *Gradehede* eller *Graahede*, der mod Vest støder sammen med den store Alhede. Her slog Valdemar Lejr, og Svend lige overfor. Om Natten drømte Valdemar i Følge Knytlingasaga, at hans Fader, den hellige Knud Lavard, viste sig for ham og sagde, at han skulde stille sin Fylking der, hvor han saa en Ravn flyve om Morgen. St. Søren's Dag, den 23. Oktbr. 1157, var det, at den endelige Kamp kom til at staa.

Før Slaget begyndte, red en Sanger gennem Valdemars Rækker; han kvad en Vise om Svends Niddingsdaad og æggede til Hævn. Kampen var kort, men blodig. Svends Ryttere gav sig paa Flugt, men deres tunge

og overmættede Heste, der hele Natten havde staaet i en Kornmark, kunde ikke komme fra Forfølgerne. Atter begyndte der en heftig Kamp, og Svends tapre Mærkesmand *Riber-Ulv* faldt. Svend maatte igen tage Flugten med nogle faa Ledsagere. I en Mose blev hans Hest siddende i Hængedyndet. Kongen skyndte sig videre til Fods efter at have kastet Rustningen af sig. Men tilsidst satte han sig træet ned paa en Træstub, ude af Stand til at gaa videre. Han byttede Klæder med en af sine Skrivere for at gøre sig ukendelig og bad sine Fæller om at redde sig og overlade ham til hans Skæbne. Det gjorde de ogsaa alle paa een Mand nær, der ikke vilde forlade ham og trofast fulgte ham i Døden. En Flok plyndrende Bønder kom forbi og spurgte, hvem han var. Svend udgav sig for Kongens Skriver, men de kendte ham dog og satte ham paa en Hest for at bringe ham til Valdemar. Saaledes bad han selv om, maaske i det Haab at kunne røre Ædlingen til Medynk. Men pludselig sprang en af Bønderne frem og kløvede hans Hoved med sin Økse.

En saa ynkelig Ende fik Svend til Løn for sit Forræderi, og endnu værre gik det *Ditlev*, der blev radbrækket og døde under Taarer og Klager, spottet for sin Umandighed af Folket. *Riber-Ulv* var saaret haardt i Slaget, Esbern Snare bad for hans Liv, men han blev kort efter dræbt i Viborg af Knuds Venner. Kong Svends Lig blev jordet af Bønderne paa Stedet, hvor han var blevet dræbt. Valdemar lod paa Heden opbygge et Kapel af hugne Graasten, 25 Alen langt og 21 Alen bredt, dets Ruiner var endnu synlige i det 18de Aarhundrede mellem Gaardene Ravnholt og Graagaard i Torning Sogn. Her fandt man i 1892 Skellet af en høj, kraftig Mand med kløvet Hoved. Efter Heden er Svend blevet kaldet *Grade*, et Navn, som han altsaa ikke har baaret i levende Live.

Det var sidste Gang, Blodet flød i Strømme i Borgerkrigen. Danmarks Nød var endt, da Heden drak Snigmorderen Svend Grades Blod. En ny og herlig Morgenrøde oprandt over det frelste Fædreland, Varsel om en Dag, saa klar og skøn, at Øjet efter Aarhundreder blændes af dens Glans.

Fig. 164. Brakteater med Valdemar og Sofies Billeder (sandsynligvis prægede i Anledning af Sejren paa Grade Hede). Paa den første rækker Kongen Dronningen et Sværd i Skede, paa den anden er der imellem dem en Palmegren, ogsaa et Fredstegn.

Fig. 165. Asser Rig paa Hjemvejen.
Efter Radering af Lorenz Frølich. („De to Kirketaarne“.)

TREDJE AFSNIT

DANMARKS STORHEDSTID UNDER DE FØRSTE VALDEMARER (1157—1227)

Valdemar den Store og Absalon. Vendertogene.

EN bedre Tid begyndte nu for det søndersplittede og hærgede Rige. Den indre Fred var genvundet, men snart udviklede der sig ogsaa en ny Kraft hos Folket. I den næste Tid greb det vidt ud over sine Grænser, videre, end det i Længden var muligt at haandhæve. Til en vis Grad skyldtes denne ydre Fremgang vel gunstige Vilkaar i Nabolandene, Tysklands Søndersplittelse og Vendernes lavtstaaende Kultur. Men uden en ny Aand i Danmark selv vilde det ikke have været muligt at udnytte dette. Ogsaa i Landets Indre mærker vi en lignende Opløbsstring, unge handlekraftige Stænder, Adel, Præstestand og Borgerstand stiller sig ved Kongemagtens Side, Landet dækkes af Kirker og Klostre,

et rigt aandeligt Liv spirer frem. Sakses Krønike og Anders Sunesøns teologiske Værker, Lovene og Folkeviserne — alt vidner om, at vi staar over for en Tidsalder, som man efter nordiske Forhold er berettiget til at kalde en Storhedstid. Den ny Aand, der vakt i Folket og drev det til Stordaad, skyldtes dog næppe saa meget Kongen selv, som hans fortrolige Ven og Raadgiver *Absalon*. Udsprunget af en af Danmarks første Slægter, regnede han sin Herkomst op til Hedningetidens Helte. Hans Fader var *Asser Rig*, den fjerde og yngste Søn af den berømte *Skjalm*

Fig. 166. Fjenneslev Kirke mellem Ringsted og Sorø.

Hvide, der havde været Knud Lavards Fosterfader. Det samme Forhold gentog sig hos Sønnerne. Valdemar opfostreredes en Tid hos Asser Rig sammen med hans Sønner, og her lagdes Grunden til det uopløselige Venskab, der siden blev til saa stor Lykke for vort Fædreland. Asser Rig var en from Mand, han skænkede Gaver til Kirker og Klostre og traadte tilsidst selv som Munk ind i Sorø Kloster, hvor han endte sine Dage, vistnok 1148.

En Mil østen for Sorø laa Asser Rigs Fædrenegaard tæt nord for *Fjenneslev Kirke* i en af Sjællands frodigste Egne. Her fødtes omtrent 1128 hans to djærve Sønner Esbern og Absalon. Sagnet fortæller, at Asser en Gang skulde fare i Leding, og han bad da ved Afskeden sin frugtsommelige Hustru, Fru *Inge*, om at pryde *Fjenneslev Kirke* med

et Taarn, hvis hun fødte en Søn, mens han var borte. Saaledes vilde han vise sin Taknemlighed mod Gud. Men da han kom tilbage, saa han med Undren to Taarne hæve sig stolt mod Himlen, og han hørte til sin Glæde, at hun havde født Tvillingsønner. Absalon og Esbern var dog i Virkeligheden ikke Tvillinger, Esbern var mindst et Aar ældre end sin Broder. Esbern blev en dygtig Kriger, ivrig efter farlige Eventyr, snarraadig i Farens Stund; for sin Raskhed kaldtes han Esbern Snare. Absalon blev ogsaa en hærdet Yngling, men Lyst til Lærdom drev ham bort fra Landet til Frankrig. Paris blev fra nu af ivrigt besøgt af danske studerende og blev snart betragtet som Videnskabens Hovedsæde, især som Teologiens Hjem. Absalon har ligesom de andre Skolarer studeret de saakaldte syv frie Kunster, og han har uddannet sin naturlige Veltalenhed ved flittig Øvelse. Som velstuderet Klerk vendte han hjem til Danmark hen imod Borgerkrigens Slutning og stillede sig straks ved Siden af sin Barndoms Legebroder Valdemar. Fra nu af var han dennes trofaste Støtte og frimodige Raadgiver i enhver Fare.

Efter Blodbadet i Roskilde skyldte Kongen især ham og hans Familie sin Redning, og han glemte ikke at lønne sin Ven. Ved hans Indflydelse blev Absalon 1157 eenstemmigt valgt til Biskop i Roskilde af Domkapitlet, skønt han endnu ikke havde beklædt de lavere Værdigheder, der maatte gaa forud for Bispestolen, og heller ikke havde naaet den lovmæssige Alder af 30 Aar. Dog stillede Kapitlet ham ved Siden af de andre Kandidater, som det sagde, „paa Grund af hans Mandighed“. Tilvisse var dette et meget heldigt Valg, baade for Staten og Kirken.

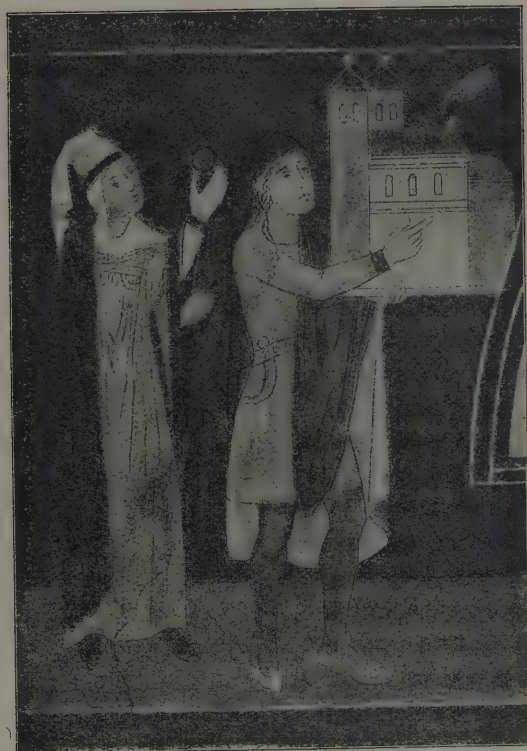

Fig. 167. Asser Rig og Fru Inge. Kalkmaleri i Fjenneslev Kirke.

Absalons Virksomhed som Statsmand og gejstlig, hans Omsorg for Videnskab og Lovgivning hæver ham højt op over hans Samtid. Men alle disse Fortjenester fordunkles dog af hans krigerske Bedrifter. Det var ham, der, skønt han var Biskop, nu traadte i Spidsen for det store Foretagende, der paa een Gang skulde befri Danmark for den gamle Landeplage og udbrede dets Herredømme og Kirkens Magt over hedenske Lande. *Venden* skulde undertvinges og kristnes.

Danskerne kunde vanskeligt deltage i de egentlige Korstog til at udrydde Frelserens Grav af de vantros Hænder. Men de kunde gøre Tog

Fig. 168. Grundmuret Kælder af Absalons Fødegård tæt nord for Fjenneslev Kirke.

mod de nærboende Hedninger, og Selvforsvar og Fordel opfordrede dertil. Det manglede heller ikke paa Opmuntringer fra Paven, der gerne vilde udbrede Kirkens Herredømme over disse vilde Folk. Derfor erklærede han Togene mod dem for lige saa gyldige *Korstog*, som om man drog til det hellige Land. Det var da naturligt, at ogsaa Absalon greb Sværdet for Kirkens Sag.

Han dreves desuden af sin krigerske Lyst og sin Fædrelandskærlighed, og han blev en Feltherre som faa. Han havde et personligt Mod, en Aandsnærværelse og legemlige Kræfter, der satte ham i Stand til at udholde de største Anstrengelser under Krigen. Han kunde svømme i fuld Rustning, og i Fredstid saa man ham ofte fælde Træer og kløve dem for ved strengt Arbejde at øve og hærde sit Legeme. Sakse siger om ham: „Straks efter sit Bispevalg viste han, at han var fuldt saa vel Søkriger som Biskop og skøttede lidet om at røgte Troen i Ro og Magt herhjemme,

naar den stod paa Spil histude . . . Bispegaarden lod han mestendels ligge jevnet med Jorden, thi for ret at værne Land og Rige med trygge Vagthold laa han altid paa Udkig ude ved Søen. Ofte havde han for Skik at søge Husly under Skovens Løvtag; og just fra dette ringe Bo rejste han Fædrelandets Hus af Gruset.“

Det var Palmesøndag 1158, da Absalon var i Boslunde By ved Skel-skør, at han havde sin første Dyst med Venderne. 24 Skibes Mandskab havde gjort Landgang, da Absalon med sine 18 Huskarle kom over dem. Ved det uventede Angreb sprængtes Vendernes Skare, og Resterne af den søgte Tilflugt i Skovene. Det var en kraftig Optakt til de forestaaende Vendertog.

Det gamle danske Herredømme over Venden var for længe siden gaaet til Grunde. Venderne havde af de danske Vikinger lært at bygge Skibe og var snart blevne dygtige Sømænd. Trykkede fra tysk Side vendte de sig mod de danske Kyster. Det var dog egentlig kun Plyndring, ikke Erobring, som var deres Maal. Kun faa Steder paa vore sydlige Øer har de bosat sig. Af Naturen var Venderne nemlig godmodige og letlevende, de elskede ikke Krigen for dens egen Skyld, men for Rov og Bytte, og de satte stor Pris paa sanselige Glæder, Sang og Dans. De var desuden let modtagelige for fremmed Paavirkning og tilegnede sig, ligesom de slaviske Folk over Hovedet, hurtigt andre Folks Dannelse. I øvrigt var de paa denne Tid endnu i høj Grad raa. Samfundsforholdne var uudviklede, Folket bestod af Smaastammer, der kun var løseligt knyttede til hverandre. Gudedyrkelsen fandt Sted i Lunde ved de hellige Træer eller i Templer af Træ, hvor man bl. a. ofrede fangne kristne til Guderne, hvis skrækkelige Billedstøtter var oprejste midt i Helligdommen.

Det var mod dette Folk, Valdemar begyndte den Række Tog, der endte med hele Vendens Underkastelse. De optager næsten hele hans Regeringstid. Vi tæller henimod 20 Tog under ham; sædvanlig skete der et, undertiden to hvert Aar. Det gensidige Forhold mellem Danmark og Venden havde forandret sig. Atter var det de Danske, der hjemsøgte de vendiske Kyster ligesom i Oldtidens Dage.

Fig. 169. Svantevit. Granitrelief fra Altenkirchen paa Rygen.

I Begyndelsen saa det dog ikke ud til, at Foretagendet skulde faa synderlig Fremgang. Frygten for Venderne lammede Folkets Mod, og den Uenighed, som Borgerkrigen havde fremkaldt mellem de forskellige Landsdele, adsplittede dets Kræfter. Første Gang, der skulde foretages et Tog, og Flaaden samlede sig ved *Masnedø* uden for Vordingborg, skiltes den atter ad. Da Absalon forundret spurgte om Aarsagen, svarede Kongen blot, at han ikke vilde sætte saa mange Mænds Liv paa Spil. „Forsøg en anden Gang med de fejge“, udbrød Absalon harmfuldt; „vinder du Sejr, faar du den for godt Køb, og taber du, er liden Skade sket“. Næste Aar 1159 stod man ligeledes i Begreb med at opgive det Hele. Da vakte Absalons Bebrejdelser Kongens Vrede, men tillige hans Æresfølelse. „Vi forsømmer den gunstige Lejlighed, og intet kan undskylde vor Fejghed. Er det ved den Slags Daad, du vil værne Landet?“ spurgte Absalon. Toget kom i Stand, og en Del af Rygen blev hærget. Fra nu af gentoges Togene saa ofte og saa kraftigt, at Rygboerne snart saa sig nødsagede til at hylde Valdemar. Ogsaa paa Fastlandet angreb han Venderne i Forening med den mægtige *Henrik Løve*, Hertug af Sachsen, med hvem han havde sluttet Forbund. Men Venskabet mellem dem var lidet varmt, da Hertugen i Grunden var misfornøjet med det danske Herredømme i Venden og ansaa det for et Indgreb i sine Rettigheder og Besiddelser. Det spændte Forhold vedblev stadig, selv da Valdemars Søn *Knud* var bleven trolovet med Henriks Datter *Gertrud*. Ægteskabet maatte udsættes i ti Aar, da Kongesønnen endnu var et Barn.

Hvor svagt Danmark endnu følte sig, ser man bedst af Forholdet til Tyskland. Kejser *Frederik Rødkæg* indbød Valdemar til et Møde i *Dole* i Burgund, hvor den daværende Strid om Pavevalget skulde afgøres. Sakse siger, at Absalon fraraadede Kongen at rejse. Han frygtede nemlig for, at Kejseren skulde benytte sig af Valdemars Nærværelse til at forny Fordringerne paa Overherredømmet over Danmark, som Magnus Nilsøn og Svend Grade havde anerkendt. Men Valdemar stræbte efter Kejserens Venskab, og den unge Konge havde desuden Lyst til at optræde med Glans blandt fremmede Fyrster og se sig om i fremmede Lande. Sagen var dog, at Valdemar næppe havde noget Valg, han havde allerede under Kampen med Svend lovet Kejseren Lenshylding. Udfaldet blev, hvad man kunde vente. Kejseren modtog dem med Kulde, bebrejdede dem den lange Tøven og blev kun forsonet derved, at Valdemar hyldede ham ved at lægge sine Hænder i hans. Nogen egentlig Betydning fik denne Ceremoni dog ikke, og Kejseren lovede til Gengæld at skaffe Valdemar Overherredømmet over Pommern. Men man var dog fra dansk Side blevet klar over de Farer, som Forholdet til Tyskland i Fremtiden kunde give Anledning til, og Kongen lod derfor straks efter sin Hjem-

komst tage fat paa at udbedre det gamle forfaldne *Danevirke* ved en Teglstensmur langs med Ydersiden af Jordvolden. Den var en halv Mil lang, tre-fire Alen tyk og saa høj, at den øverste Del som et Bolværk ragede op over den bagved liggende Vold. Værket fortsattes gennem mange Aar, men Valdemar oplevede ikke dets Fuldendelse.

Saa længe Henrik Løve var ved Magten i Nordtyskland, var en selvstændig Optræden fra dansk Side uden for Rygen umulig. Selv med Rygens Undertvingelse stod det sig ikke anderledes, end at Indbyggerne vo-

Fig. 170. Danevirkemuren.

vede at bryde Freden og igen begynde paa deres Plyndringer. Da foretog Valdemar sit vigtigste Tog til Venden. Forgæves søgte Rygboerne at afvende den truende Fare ved ydmyge Bønner og Løfter. Kongen havde besluttet i hvert Fald paa dette Punkt at sætte en Grænse for Plagerierne. Understøttet af de pommerske og obotritiske Fyrster drog han i Foråret 1169 til Øen og begyndte at belejre Fæstningen *Arkona*, der laa paa en høj Kridtklint paa den nordøstlige Side af Øen. Paa de tre Sider skyllede Havet mod den stejle Skrænts Fod; paa den fjerde, den vestlige, var Byen beskyttet af en Jordvold, der var 50 Fod høj og foroven kronet af Pæleværk. Over Porten var der et Taarn af Træ. For den Tids Belejringkunst var den næsten uindtagelig. Fra de tre Sider kunde man ikke naa derop med Pile, selv om de udkastedes af Blider. Stedet var

Øens Hovedfæstning, og det var tillige Sædet for den Guddom, som Rygboerne ansaa for den højeste.

Midt i Borgen paa en aaben Plads laa Lys-Guden *Svantevits* Tempel. Han var ogsaa Frugtbarhedens Gud og Gud for Kamp og Sejr. Gennem en aaben Forgaard, hvis Vægge var prydede med forskellige plumpe Figurer, traadte man ind i den egentlige Tempelbygning, der var af Træ og havde to Rum. I den inderste Helligdom stod Gudens klodsede Træbillede. Det havde fire Hoveder paa fire Halse, hvert til sit Verdenshjørne, saa at han kunde vide alt. I højre Haand holdt han et stort Drikkehorn.

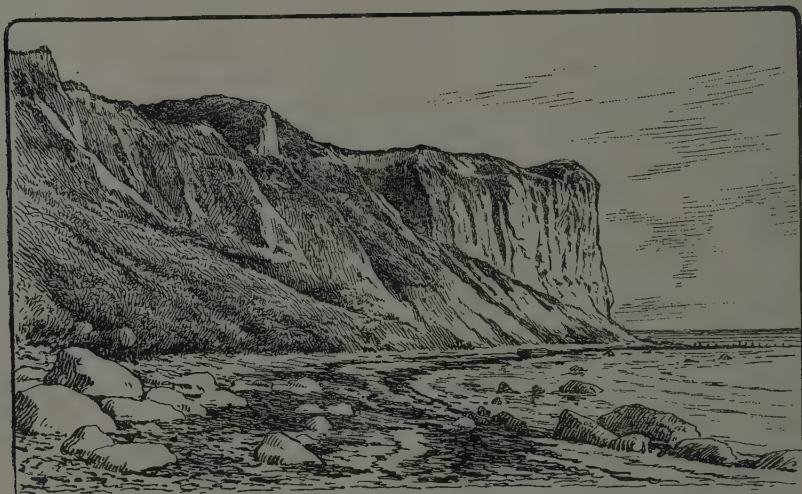

Fig. 171. Arkona.

Hvert Aar fejredes der her en Højtid til *Svantevits Ære*, naar Høsten var forbi. Dagen før Festdagen gik Ypperstepræsten alene ind i Templet og fejede det. Men han maatte ikke aande derinde, hver Gang det var nødvendigt, maatte han løbe hen til Døren. Festdagen selv indledes med Ofringer af Dyr, og af en fangen kristen. Derpaa tog Præsten Hornet ud af *Svantevits* Haand. Fandt han Vinen, der forrige Aars Festdag var blevet hældt deri, uformindsket, bebudede det et frugtbart Aar. Desuden havde *Svantevit* en snehvid Hest, som ingen uden Ypperstepræsten maatte fodre eller ride. Man troede, at Guden selv red paa den om Natten, og Præsterne viste den frem om Morgenens, svedig og dækket med Skum. Man tog Varsler af denne Hest, naar man vilde foretage Krigstog. Der blev da opstillet tre Rækker Spyd, stillede over Kors, uden for Templet, og Hesten skulde springe over dem. Satte den først højre Fod frem, var det et godt Tegn; løftede den derimod først den venstre Fod, opgav man Toget.

Arkon stod som alle slaviske Fæstninger ubeboet i Fredstid, men under Krig strømede Omegnens Beboere sammen i den og byggede sig Træhytter inden for Volden. Af Fæstningens Indtagelse ahang ikke blot Øens Undertvingelse, men ogsaa Kristendommens Indførelse. Kong Valdemar lod derfor fælde Træer til Belejringsmaskiner i den nærliggende Egeskov og foretog alle Forberedelser til en langvarig Belejring. Hele Arbejdet blev imidlertid overflødigt, et mærkeligt Tilfælde bragte mod al Forventning Borgen i Danskernes Hænder.

Den 14. Juni var en varm Sommerdag, Kongen og Hæren søgte i Teltene Hvile og Skygge for den brændende Solhede. Nogle unge raske Knøse morede sig for Tidsfordriv med at slynge Sten op paa den høje Vold. I Begyndelsen lo Venderne deraf og lod dem uforstyrret drive deres Morsskab. Men da flere unge danske Krigere kom til og begyndte paa det samme, tabte de Taalmodigheden og indlod sig i en

Fig. 170. Volden om Arkona, set fra Landsiden.
Arkona indtoges d. 15. Juni 1169.

Skærmydsel. De danske Ryttere, der stod i Nærheden, betragtede imidlertid det hele som Børnestreger. Da opdagede en dansk Ungersvend, at den Jord, som Venderne havde fyldt i Porten, der var den eneste Adgang til Borgen, var sunket sammen. Der havde derved dannet sig en stor Aabning under Taarnet. Han fik sine Kammerater til at stikke deres Spyd ind i Jorden, saa at de dannede en Stige, klavrede op ad Volden og lod dem række sig nogle Knipper Halm, som han stak ind i Aabningen og antændte. Taarnet var uden Besætning, og Vendernes hellige Banner Stanitsa vajede fra Toppen af det. Det ragede ud over Volden, saa at Venderne ikke kunde se, hvad Ynglingen foretog sig. Et Øjeblik efter stod det i lys Lue. Arkonerne fik først nu Øje paa Ilden, de søgte i deres Forvirring at slukke den med Mælk, da de manglede Vand, men de gjorde netop derved Branden stærkere. Larmen vakte tilsidst Kongens og Absalons Opmærksomhed. De gav straks hele Hæren Befaling til at storme. Venderne

kæmpede med Fortvivlelsens Tapperhed i Luerne, mange af dem faldt, og snart begyndte de Underhandlinger om at overgive sig. Men heller ikke Danskerne var paa deres Side i Stand til at trænge over den brændende Vold. Venderne fik derfor Vaabenstilstand paa det Vilkaar, at de skulde holde op med at slukke. Overgivelsen kom i Stand paa følgende Betingelser: Arkonerne skulde udlevere Gudens Billede og hele Tempelskatten; de skulde antage Kristendommen, overlade Templets Jorder til Kirken og udlevere alle kristne Fanger uden Løsepenge. De skulde herefter følge Kongen i Leding, naar han bød det, aarligt betale 40 Sølvpenge af hvert Spand Okser i Skat og stille 40 Gidsler til Borgen for Freden.

Men den danske Hær var ilde tilfreds hermed. Krigerne, der maatte underholde sig selv i Ledingsfærd, fik nu ikke det mindste Bytte til Løn for deres Anstrengelser. Misfornøjelsen ytrede sig i Smædeord mod selve Kongen; dog lykkedes det tilsidst at berolige den oprørte Stemning.

Næste Dag gik Svantevits Herredømme for stedse til Grunde. Væbnede med Økser trængte Danskerne under Esbern Snare og hans Søskendebarn Sune Ebbesøn dristigt ind i Templet. En Mængde Indbyggere havde samlet sig udenfor for at se, hvilken Hævn Svantevit vilde tage over de forvovne. Esbern befalede derfor sine Folk at gaa forsigtigt til Værks, for ikke at give Overtroen Næring ved at nogen kom til Skade. De rev Omhænget fra Helligdommen, og for første Gang saa man det Indre og det uhyggelige Gudebillede. Først huggede de Benene over, og Billedet faldt bag over mod Trævæggen; derpaa blev Væggen nedbrudt, og det faldt med et stort Bulder til Jorden. I samme Øjeblik, fortæller Sakse, saa man den onde Aand fare ud i Skikkelse af et sort Dyr. Byfolkene fik nu Befaling til at slæbe Støtten ud af Byen, men de havde endnu saa megen Ærefrygt for den, at de ikke vovede at lægge Haand paa Guden. Derfor fik de nogle Fanger og fremmede til at gøre det. Nogle af Rygboerne lo og spottede nu over Svantevits Skæbne, mens andre græd og jamrede derover. I Lejren laa Billedet hele Dagen, og Hæren stimlede sammen og saa med Undren paa det. Henimod Aften huggede Kokkene det i Stykker og brugte det som Brændsel under deres Kedler. En saadan Ende fik Svantevit og hans Rige. Paa Templets Sted rejste der sig en Kirke, bygget af det Egetømmer, der var bestemt til Krigsmaskiner, og Tusinder blev døbt af de danske Præster.

Det var St. Vitus' Dag, d. 15. Juni 1169, at Arkon faldt i Danskernes Hænder. Byen selv er ikke mere til, men endnu ses paa det omtrent 200 Fod høje Forbjerg de høje Volde og Vejen, der har ført op til Borgen.

Alle Rygboerne underkastede sig nu Valdemar og antog Kristendommen. Hele Øen blev ved Pave Aleksanders Bulle af d. 4. Novbr. 1169

lagt ind under Roskilde Bispestol, og Valdemar lod efterhaanden opføre 12 Kirker. Han ansatte Præster derved, som han selv lønnede, for at deres Underhold ikke skulde falde Rygboerne til Besvær.

Rygens Erobring lod dog Modsætningen mellem Kong Valdemar og Hertug Henrik Løve bryde ud i lys Lue. Henrik krævede Halvdelen af Tributten og Tempelskatten fra Arkon, og Valdemar vilde ikke gaa ind paa en Deling. Henrik Løve hidsede da Venderne paa Fastlandet mod Danmark, og efter to Aars Plagerier maatte den danske Konge virkelig indvillige i hans Fordring. De to Fyrster mødtes paa Ejderbroen 1171. Hertugen vilde ikke gaa længere end den halve Vej over Broen, han krævede, at Kong Valdemar skulde møde ham midtvejs mellem de to Riger. Saa overmodig var Hertug Henrik blevet! Danmark var endnu ikke i Stand til at træde op mod Tyskland med Fasthed. Først da Henrik Løve 10 Aar senere blev styrtet af den tyske Kejser paa Grund af sin hovmodige Politik, var Danmark imens vokset sig saa stærk, at ingen tysk Magt længere kunde hæmme dets Udvikling. Men da blev det ikke Kong Valdemar selv, men hans Søn, der kom til at bringe den rige Høst i Lade.

En Række Tog skete dog i Tiden efter 1169 mod Venderne paa Fastlandet. Det var især Egnene omkring Oderens Udløb, der nu blev hjem søgte. *Stettin* maatte 1176 underkaste sig, og paa dens Volde plantedes den danske Fane. Absalon og Esbern Snare vedblev at udmærke sig ved glimrende Bedrifter. Da den danske Flaade 1170 var blevet indesluttet i det snævre Sund ved *Kamin*, og Jyderne knurrede mod Absalon, fordi han havde ført dem i en Fælde, gik han rolig med syv Skibe i Spidsen for Flaaden mod Venderne, der laa ved Udløbet. Forskrækkede flygtede de ved hans Komme. Den Ros, hvormed han nu blev overvældet, gjorde lige saa lidt Indtryk paa ham som den tidligere Dadel. Den kække Esbern mødte samme Aar ved *Sejrø* om Natten 40 vendiske Skibe. Han søgte med sit ene Skib ubemærket at sejle forbi dem, men Maanen traadte i det samme frem og røbede ham. Nu maatte han bestaa en Kamp mod en overlegen Fjende. Tre Gange drev han Venderne tilbage. Forbavsede over en saadan Tapperhed spurgte de om, hvem han var. Men Esbern svarede, at det ikke kunde nytte dem at vide en Mands Navn, som de ikke kunde overvinde. Da kendte en dansk Mand, der var Fange hos Venderne, Esberns Stemme og sagde, at ham kunde de ikke tage til Fange. Saa meget ivrigere søgte de nu at entre hans Skib, men deres Anstrengelser var forgæves, og de mistede en stor Mængde Folk. Tilsidst mente dog Esbern, at det var en altfor ulige Kamp, og han fandt paa en List for at redde sig. Han bød en Mand at klatre op i Masten og slaa Ild med en Flintesten, som om han vilde give andre danske Skibe Tegn til at komme ham til Hjælp. Ven-

Fig. 171. Nyligt fundne Rester af Absalons Borg i København.
A.: Ringmuren, B.: Taarn, C.: Teglstensmur. (De øvrige
Bogstaver betegner senere tilbyggede Dele.)

derne troede nu, at der var en dansk Flaade i Nærheden, drog sig for sigtigt tilbage, og Esbern naaede lykkeligt Hærvig.

Der var nu indjaget Venderne en saadan Skræk, at de kun sjældent vovede at hjem søge Danmarks Kyster. Hændte det imidlertid, at man

saa en vendisk Viking, var Absalon altid rede til at gøre Jagt paa ham, hvad enten det var det muntre Bord eller den varme Badstue, han maatte forlade. Fra sin Borg, som han omtrent 1167 havde anlagt ved Landsbyen *Havn* paa den nuværende Slotsholm mellem Sjælland og Amager, holdt han Udkig med Sørøverne. Paa Murene blev deres afhuggede Hoveder fastnaglede for at skræmme deres forbisejlende Landsmænd. Desuden lod Kongen stedse en Fjerdedel af Ledingsflaaden ligge paa Vagt omkring ved Kysterne, beredt til at møde enhver Fjende, der maatte vise sig. Han byggede et Taarn af Mursten paa *Sprogø*, hvor Østsiden af Banken blev gravet af til en stejl Vold, og han anlagde *Vordingborg Slot* ved den Vig, hvor Danesflaaden plejede at samles til Vendertog. Ved Hærvig rejste Esbern *Kalundborg* med den mærkelige Borgkirke. En Frænde af Kongen, Knud Prislavson, byggede *Nyborg Slot* paa Fyen, og ogsaa ved Lillebælt groede der Borge op for at spærre Gennemsejlingen for Venderne.

Fig. 172. Fæstningstaarn i Korsør, vistnok til Dels fra Valdemar den Stores Tid.

Et saa fortræffeligt Forsvar maatte gøre sin Virkning. Endnu mere virkede dog Erobringerne i selve Venden, hvorved Ondet blev rykket op med Rode. Danmark havde nu Fred for Venden, men Venden ikke for Danmark, og under Knud fortsattes det Værk, som hans Fader havde begyndt.

DE INDRE UROLIGHEDER. VALDEMARS DØD

Foruden Vendertogene gjorde Valdemar ogsaa to Tog til Norge. Han forlangte en Del af Landet af Jarlen *Erling Skakke*, der ved hans Hjælp var kommet i Besiddelse af Herredømmet. Begge Forsøgene gav dog intet Udbytte.

Valdemar havde iøvrigt saa meget at gøre med Vendertog og med at befæste sit Herredømme i Danmark, at han indsaa, at han maatte holde sig fra Indblanding i fremmede Lande. Hans Maal maatte være at se sin ældste Søn paa Tronen efter sig og at grunde en stærkere Kongemagt end den gamle. Men Kongen skulde endnu vælges, og der gaves en Mængde Prinser af Kongestammen, der stod Tronen lige saa nær som det regerende Hus. Fra nu af søgte derfor Kongerne at sikre deres ældste Sønner Tronfølgen ved at lade dem hylde i en ung Alder af Rigets Stormænd. Det skete første Gang med den treaarige Knud paa en Forsamling i Roskilde 1166, efter at Hærens Høvdinger paa et Tog til Venden havde billiget Tanken. Men Prins *Buris*, en Søn af Henrik Skadelaar, vægrede sig ved at aflægge Troskabsed til ham. „Det er ikke Skik hos os“, sagde han, „at hylde to Herrer. Dersom der udbrød Krig mellem Fader og Søn, som tidligere har været Tilfældet i Danmark, hvem af dem skulde man da holde sin Troskabsed?“ Han tilbød dog kort efter, at han vilde hylde Kongesønnen mod at faa et Arvelen. Valdemar gav ham virkelig en Del af Jylland, og Buris aflagde den forlangte Ed. Men allerede næste Aar anklagede Bisp Toke af Vendsyssel ham for Landsforræderi, han skulde staa i hemmelig Forbindelse med Erling Skakke og tænke paa at støde Valdemar fra Tronen. Buris nægtede paa et Møde i Vordingborg alle Beskyldninger, men han blev sat i Fængsel paa Søborg Slot, og maaske lod Kongen ham endogsaa blinde og lem-læste. En Folkeviser lader ham lide denne Straf for at have krænket Kongens Søster „*liden Kirsten*“, og den fortæller, at han blev sat i Fængsel i *Vestervig Kloster* i Ty, lænket saaledes, at han netop kunde naa til Kirstens Grav. Endnu ser man uden for Kirkedøren i Vestervig den saakaldte „*Liden Kirstens Grav*“, som er dækket med en 5½ Alen lang og usædvanlig smal Gravsten. Indskriften er desværre for længe siden delvis udslettet. Ved en Undersøgelse 1875 fandt man under Ste-men to Grave i Forlængelse af hinanden og deri et mandligt og et kvindeligt Skelet, af hvilke Kvinden maa være jordet først. Alt vidner om det 12. Aarhundrede; men om det virkelig er Buris' og Kirstens Grave, der er dækkede med en fælles Mindesten, kan ikke afgøres.

Folkeviserne skildrer forøvrigt Dronning Sofie som en ond og grusom Skikkelse. Hun driver Valdemar til at lade *liden Kirsten* danse sig til Døde. Hun lader i Kongens Fraværelse hans Elskerinde Tovelille brænde i den ophedede Badstue. Historisk vides det kun, at Kongen med Tove havde en Søn *Kristoffer*, som han satte til Hertug i Sønderjylland og som udmærkede sig paa Vendertogene. Han døde dog allerede 1173 i en Alder af kun 23 Aar.

Ved Buris' Fald var den alvorligste Hindring mod Kongens Planer

fjernet, og paa Mødet i *Ringsted* d. 25. Juni 1170 blev den syvaarige Knud i alle Stormænds Nærværelse kronet og salvet af Ærkebiskop Eskil. Men Kongen forbandt dermed en anden højtidelig Handling, der ogsaa maatte bidrage til at kaste Glans over Kongehuset. Med Pavens Tilladelse lod han sin Fader Knud Lavards Lig svøbe i Silke, skrinlægge og hensætte paa Kirkens Højalter. Allerede længe havde Folket anset ham for hellig og havde gjort Valfarter til den undervirkende Kilde, der var fremvældet

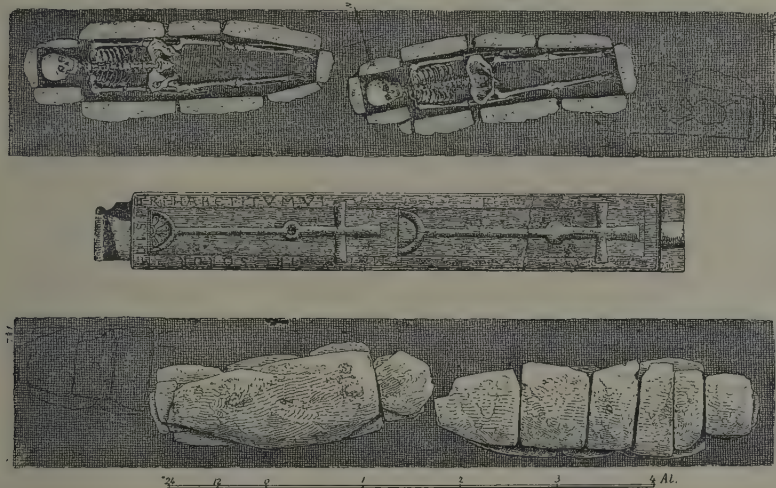

Fig. 173. „Liden Kirstens Grav“ paa Vestervig Kirkegaard. Den halvt udslettede Indskrift, der løber omkring Gravstenen med de to Kors, er af Dr. Sofus Larsen tolket saaledes: „En forskellig Gravkiste indeslutter her en Søster tillige med en Broder, et saa inderligt forbundet Par, at disse højfornemme Personer hviler i en og samme Gravhøj“.

paa det Sted i Haraldsted Skov, hvor han var bleven dræbt. Nu blev han hele Rigets, især dog Sjællands Skytshelgen.

Snart truedes Kongemagten imidlertid atter af Fare. Prins *Magnus*, en Frillesøn af Erik Lam, og Ærkebiskop Eskils Dattersønner Kårl og Knud, var Hovedmændene for en Sammensværgelse, der ikke gik ud paa mindre end at rydde Kongen af Vejen. Men forskellige Mordforsøg mislykkedes, det hele blev opdaget, og Hovedmændene blev satte i *Søborg* Fangetaarn i Nordsjælland. Netop da kom den gamle Ærkebiskop hjem fra Frankrig, hvor han havde opholdt sig i to Aar i Klostret *Clairvaux*. Det var hans kæreste Opholdssted, her havde han tilbragt sin Ungdom i sin Ven, den hellige *Bernhards* Selskab, her havde han under en heftig Strid med Kongen levet i Landflygtighed i syv Aar indtil 1168. Denne Gang var han derimod rejst bort under et venskabeligt Forhold til ham. Da han kom hjem 1176, fandt han sine Dattersønner indviklede i Sam-

mensværgelsen, og Efterretningen derom gjorde et saa dybt Indtryk paa den gamle Mand, at han fik et Slagtilfælde og i nogen Tid mistede Mælet. Sorg og Alderdomssvækkelse bestemte ham da til at sætte en Beslutning i Værk, som han allerede længe havde næret, nemlig at nedlægge sit Embede og tilbringe sine sidste Levedage som Munk i Fred og Ro i Clairvaux ved sin hellige Vens Grav.

Saa agtet var Eskil af Paven, at han endogsaa havde faaet Tilladelse til selv at vælge sin Eftermand. Paa et Kirkemøde i Laurentiuskirken i Lund 1177 fratraadte han det Embede, som han i 40 Aar havde beklædt. Paa Kongens Spørgsmaal erklærede han, at det skete af egen Drift, uden Tvang eller nogen ydre Anledning til Misfornøjelse. Man opfordrede da Eskil til at nævne Navnet paa sin Efterfølger, og tilsidst svarede han: „Saa udnævner jeg da min Frænde Roskildebispen, som er Eder alle med Ære bekendt.“ Alle tiljubede ham Bifald. Men Absalon vægrede sig ved at modtage en saa byrdefuld Værdighed, desuden vilde han ikke forlade det Embede, hvortil han var bleven kaldet i trange Tider, og som var blevet ham saa kært. Da omringede Eskil og Kannikerne ham og vilde med Magt slæbe ham op til Ærkebispestolen. Men den kraftige Mand gjorde Modstand, der blev et stort Bulder, som næsten overdøvede Sangen, adskillige faldt til Jorden, og Absalons Kappe blev sønderrevet. Det var et sjældent Optrin, næsten uden Lige. Selv den gamle Ærkebiskops Bønner, Taarer og Knæfald kunde ikke faa Absalon til at forandre sin Beslutning og forlade sit kære Sjælland. Sagen blev nu henskudt til Pavens Kendelse. Absalon gav først efter, da Paven udtrykkeligt befalede ham at modtage Ærkebispestolen og truede ham med Band, hvis han var ulydig. Men han skulde samtidig vedblive at være Biskop i Roskilde, og han kom saaledes i Besiddelse af en gejstlig Magt, der hidtil var uden Sidestykke herhjemme, og som ogsaa senere blev uden Efterligning.

Det var, som om Absalon havde haft en Anelse om den Modstand, han skulde finde i Skaane. Den store Magt bragte ham kun Bekymring, og ogsaa hans Ven Valdemars sidste Dage blev forstyrrede derved. Absalon vilde indføre Bispetiende i Skaane, han krævede Arbejde til Kirkernes Opførelse, og at Præstestanden skulde være ugift. Det var de Krav, som Gejstligheden stillede rundt om i Evropa, men i Danmark havde de endnu langt fra sejret. Over det Jordegods, der hørte under Ærkebispestolen, indsatte Absalon dernæst Sjællændere til Fogder, navnlig flere af sine egne Slægtninge, som Esbern Snare og Sune Ebbeson. De kendte ikke Landets Lov og Vedtægt, og blev betragtede som fremmede af Skaaningerne, der var vante til at styres af deres egne Landsmænd. Da de tillige gik til Værks med stor Haardhed, rejste det frihedselkende Folk sig ved første Lejlighed mod deres Aag. I Sommeren

1180 begyndte Bønderne Oprør og strømmede til Lund. En af Fogederne undslap kun med Nød og næppe deres Mishandlinger ved at redde sig ind i Laurentiuskirken.

Ved Efterretningen om Oprøret skyndte Absalon sig fra Sjælland over til Skaane og prøvede paa at stille de misfornøjede tilfreds, men med Hujen og Larmen overdøvede de hans Tale. Han søgte da at dele Oprørerne og sammenkaldte dem til tre særskilte Provinsting. Dog, Budstikken løb omkring i Bygderne fra Gaard til Gaard og kaldte Bønderne til Vaaben. Under disse Forhold udeblev Absalon fra de aftalte Møder, og Oprørernes Mod voksede. De vovede endog at angribe den Gaard i Sydskaane, Søfdeø, hvorpaa han opholdt sig. Absalon drog ud i Spidsen for sine Folk med Korset foran sig, splittede Flokken og fangede Anføreren, der slap med at blive klædt af og faa Prygl. Men Faren voksede bestandig, flere Stormænd og Præster i Skaane traadte over paa Almuens Side, og Ærkebiskoppen fandt det nu raadeligst at begive sig over Sundet til sin faste Borg ved Havn. Derfra drog han til Samsø, hvor Kongen var paa Jagt, og meddelte ham her den første Efterretning om Opstanden.

I den første Ophidselse vilde Valdemar straks gaa over til Skaane og straffe den oprørske Almue, men efter Absalons Raad besluttede han at vise Besindighed. Afsendinge fra Skaane bad nu om, at Absalons Slægt maatte blive fjernet fra Forleningerne og afløste af indfødte Skaaninger, saa vilde Opstanden straks lægge sig. Men de fik rent ud Afslag, og Kongen sendte derefter Breve over til Skaane, hvori han opfordrede Beboerne til øjeblikkelig at underkaste sig og i modsat Fald truede med haard Straf. Forbitrelsen steg nu saa højt, at Skaaningerne paa Tinge tog de mærkelige Bestemmelser, at alle kongelige Skatter og Tien-der til Biskopperne skulde ophøre, Ærkebispeembedet skulde afskaffes som overflødig, og Præsterne, der efter Pavens Befaling til Skade for Sædeligheden levede ugifte, skulde gifte sig. Det var den gamle Tid, som rejste sig til en sidste Kamp mod den nye Tids Kongemagt og Præstevældet.

I Efteraaret 1180 drog Valdemar og Absalon med en stærk Hær over Sundet til *Helsingborg*. Kongen selv lod man uhindret komme i Land, og man viste ham al Ære, men da det rygtedes, at Ærkebispemænd nærmede sig, strømmede Fiskere og Bønder sammen paa Strandbredden og kastede Sten mod hans Skib. Valdemar selv maatte komme ham til Hjælp. Paa et Stormandsmøde forlangte Skaaningerne, at Absalon skulde fjernes, og Kongen fik ham da til at drage tilbage til Sjælland. Uviljen var nu aabenbart især vendt mod Ærkebispemænd, og man søgte at formilde den. Men derved fik man ikke Skaaningerne til at frafalde en eneste af deres Fordringer. Almuen mødte væbnet paa Tingene, og Valdemar

vovede ikke at angribe den. Det vilde vel ogsaa have været misligt, da Jyderne i Kongens Hær, som ogsaa hadede Tienden, aabenbart hældede til Skaaningernes Side.

Da tabte Absalon Taalmodigheden og befalede, at alle Kirker skulde lukkes, og Gudstjenesten ophøre. Saaledes havde han lyst Interdikt over Landet. Bønderne samlede sig væbnede uden for Laurentiuskirken i Lund og lod Landemodet vide, at det var Menighederne og ikke Biskoppen, som underholdt Præsterne. De skulde derfor enten forrette deres Embede eller rømme Landet. Vilde de ingen af Delene, skulde de miste deres Ejendom og desuden lide Straf. Men Præsterne svarede, at de vilde lide alt, før de svigtede deres Herre Ærkebisp.

Aaret 1180 gik saaledes hen uden nogen Afgørelse i Sagen, og Bønderne vedblev at plyndre Kongens og Ærkebispens Gaarde. Da indsaa Valdemar, at det var nødvendigt at bruge Magt for at bringe Ro til Veje. Henimod Fasten 1181 drog han over til Helsingborg med sjællandske Krigere, Jyderne vilde han denne Gang ikke tage med. Absalon skyndte sig til Lund og begyndte atter at øve sin kirkelige Virksomhed. Da løb Budstikken atter om i Skaanes nordlige Herreder, og Bønderne samlede sig for at værne om deres Frihed. Ved *Dysjebro*, der sønden for Landskrone fører over Saksaen, mødte de Kongens Hær. Absalon bad Kongen om ikke at slaa med Sværd, men med Knipler, men Kongen viste ham til Rette med de Ord: „Vi har at kæmpe med Mennesker, ikke med Hunde.“ Længe og mandigt stred Bønderne for at forsvare Broen over Aaen; da fandt Absalons Ryttere et Vadested og anfaldt dem fra Siden. En stor Mængde Bønder omkom i Aaen, og Nederlaget blev saa blodigt, at det gennem Aarhundreder mindedes i Skaane under Navn af *Dysjefald*. Ogsaa paa andre Steder blev Bønderne splittede. Landet underkastede sig og gav Kongen Gidsler. Men Hadet til Tienden var saa stærkt, at Kongen selv bad Absalon om at give Slip paa den; „thi“, sagde han, „jeg maa vel vogte mig for at friste samme Skæbne som Hellig-Knud i Odense“. Ærkebisp var dog ubevægelig, men han bad Kongen om at overlade Sagen til ham selv. Han vilde nemlig ikke, at Kongen skulde miste Folkets Kærlighed for hans Skyld, men heller ikke kunde han tillade, at der blev begaaet Kirkerov. Han stillede Sagen i Bero for Øjeblikket, uden paa nogen Maade at opgive sin Ret. Dette vedligeholdt Gæringen, indtil den endnu en Gang fandt Lejlighed til Udbrud.

Forholdene i Tyskland stod nu gunstigere for Danmark end tidligere. Mellem Hertug Henrik Løve, den farlige Nabo mod Syd, og Kejser Frederik var Fjendskab brudt ud, fordi Hertugen havde svigtet sin Overherre i Italien. Begge søgte at vinde Valdemars Hjælp. Valdemar var klar over, at det var fordelagtigst for Danmark at have Kejseren

til Nabo, da denne var fuldt optaget af fjerne Forhold. Ved en Sammenkomst uden for Lübeck enedes man om et Ægteskab mellem Keiserens yngre Søn og en af Valdemars Døtre, hvad der i høj Grad glædede den forfængelige Dronning Sofie. Derpaa fejrede Valdemar i Slesvig sin ældste Datter Sofies Bryllup med den kejserligsindede Grev Sigfried af Orlamünde. Kort efter mistede Henrik Løve alle sine Lande, blev landsforvist og begav sig til England. Den mægtige Hertugs Fjernelse aabnede Nordtyskland for Danmark, en vid Mark for fremtidige Erobringer.

Men Valdemars Dage var talte. Da der i Foraaret 1182 var kommet Efterretning om, at de pommerske Hertuger havde anlagt to Fæstninger ved *Swinemundingen*, blev Flaaden som sædvanlig samlet ved *Grønsund*. Men Kongen følte sig ikke rask og overdrog sin Søn Knud og Absalon at lede Toget. Kongens Sygdom tog stedse mere og mere til, og man maatte føre ham til hans Yndlingsbolig, det nærliggende *Vordingborg* Slot. Stadig Modvind hindrede Flaaden i at løbe ud, Levnedsmidlerne slap op, og Misfornøjelsen ytrede sig stærkt, navnlig hos Jyderne, der forlangte Hjemlov. Forgæves lod man en af Hovedmændene binde, Stemningen blev derved endnu mere ophidset. Af Hensyn til sin Faders betænkelige Sygdom gav da Knud efter og lod Flaaden skilles ad. Men da Kongen fra Vinduet i sit Sovekammer saa Skibene vende hjemad, græmmede han sig saaledes derover, at hans Sygdom forværredes. Han gjorde sit Skriftemaal for Absalon og skænkede i sin sidste Vilje Halvdelen af sit Arvegods til Klostrene. Man tilkaldte en Abbed *Johannes* fra *Øvids* Kloster i Skaane, der var anset for en duelig Læge. Han lavede en stærk Drik til Kongen, hvorved han bragte ham i heftig Sved, og lod ham derpaa dække godt til. Alle tilstedeværende blev fjernede, for at den syge kunde faa Ro. Men da man næste Morgen d. 12. Maj traadte ind i Værelset, fandt man Kongen død i Sengen, dog endnu rød og fager, thi Livsvarmen havde endnu ikke forladt ham.

Liget blev ført til *Ringsted* for at bisættes ved Siden af hans Fader, den hellige Knud Lavards. Under Vejs skyndte Bønderne sig til fra alle Sider og forlod deres Markarbejde. Under Taarer og Klage bar de den kære Herres Lig paa deres Skuldre til det sidste Hvilested. Da Absalon i St. Bents Kirke i Ringsted skulde læse Sjælemesse over sin afdøde Ven, blev han saa grebet, at Taarerne kvalte hans Stemme, og at han næppe formaaede at fuldføre den hellige Handling.

Stor var Folkets Sorg over Kongens tidlige Død, og det var intet Under. Valdemars uvisnelige Ære er det at have gjort en Ende paa Venderindfaldene og at have afsluttet Borgerkrigene. Han var desuden en smuk og anselig Mand, tapper i Krig og mild og venlig i Fred. Og Lykken fulgte ham i næsten alle hans Foretagender. En saadan Konge-

skikkelse maatte føre Tankerne tilbage til hans afdøde folkekære Fader og for mange Mennesker dølge hans Svagheder. Thi han havde et heftigt, opbrusende Sind, og han kunde over for sine nærmeste vise en Haardhed, som ellers ikke laa i hans Natur. Nægtes kan det heller ikke, at han var langsom til at fatte Beslutninger, og at Absalon ofte maatte drive ham frem til Handling. I det Hele er det ikke let at skifte mellem de to Venner, naar Talen er om, hvem der tilkommer den største Del af Æren for Danmarks Opgang. Med Rette har dog Valdemar fortjent Navnet „den Store“,

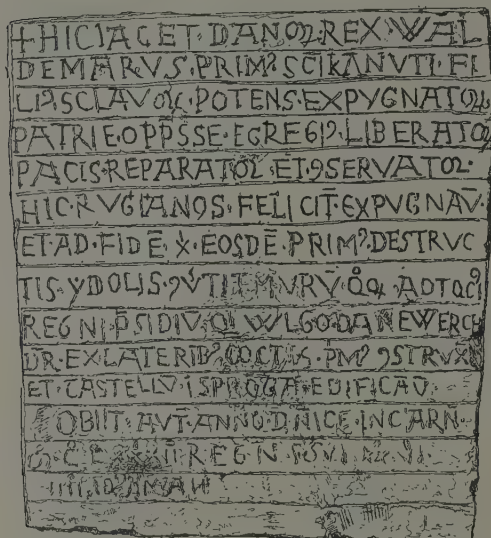

Fig. 174. Blypladen i Valdemar den Stores Grav i Ringsted.

som en senere Tid tillagde ham. Gerne lyttede han til de islandske Skjaldes Fortællinger om Forfædrenes Bedrifter, og Islænderen Arnold, der opholdt sig ved hans Hof og var meget yndet af Absalon, har uden Tvivl paavirket Saksen ved at meddele ham Sagn fra Oldtiden.

Da Kongegravene i Ringsted i Sept. 1855 aabnedes paa Frederik VII's Befaling, fandt man Valdemars Skelet i en Læderdragt og paa en lille firkantet Blyplade en latinsk Indskrift, hvori han kaldes „Slavernes mægtige Betvinger, det fortrykte Fædrelands udmærkede Befrier, Fredens

Genopretter og Bevarer“, og det siges, at han omvendte Rygboerne til Kristendommen og opførte Danevirke samt Fæstningen paa Sprogø. Uden Tvivl er den af Svend Aagesøn, der anvender de samme Udtryk om ham i sin Historie.

KNUD VI, VALDEMARSON. VENDENS EROBRING

Allerede for tolv Aar siden var den unge Knud blevet kronet til Konge. Nu besteg han i sit tyvende Aar Tronen ved Valdemars Død. Men han drog omkring til Tingene og lod sig hylde, og agtede saaledes Folkets Valgret. Uden Modstand tog Jyderne ham til Konge, men i Skaane brød Gæringen frem i en aabenbar Opstand. Forgæves skyndte Absalon

sig derover og søgte at tale Almuen til Rette paa Tinge. Han maatte flygte, og hans og hans Hovdingers Gaarde blev plyndrede og brændte. Til Fører indkaldte Bønderne nu fra Sverige en Ætling af Kongestammen *Harald*, vistnok en Sonnesøn af Harald Kesje. Men han viste sig ganske uduelig, og de skaanske Stormænd kastede sig pludseligt over Bønderne ved *Lommeaa*, ikke langt fra Lund, og adsplittede dem med ringe Møje. Harald flygtede tilbage til Sverige og fik Øgenavnet *Skrænk* (o: Bagdel). Absalon kom derefter med sine Sjællændere over til Skaane, og modløse nedlagde Bønderne Vaabnene. De maatte finde sig i de forhadte Byrder, deriblandt Tienden, og Hovedmændene for Oprøret blev erklærede fredløse. Kong Knud vilde endogsaa ødelægge de oprørske Egne, men Absalon fik ham til at vise Mildhed og Maadehold. Bondeopstanden var dæmpet, og Kirkens og Stormændenes Magt befæstet. Den nye Tid havde endeligt sejret over den gamle.

Det var et Held for Danmark, at det saa hurtigt lykkedes at skabe Ro i det Indre, thi Tanken om Overherredømmet over det danske Rige var endnu ingenlunde opgivet af den tyske Kejser. Straks efter at Knud havde tiltraadt Regeringen, sendte han Bud til ham og opfordrede ham til at indfinde sig ved hans Hof og aflægge Lenshyldingen. Efter Absalons Raad undskyldte Knud sig høfligt med sine mange Regeringshandlinger, der i den første Tid ikke tillod ham at forlade sit Rige. Næste Aar truede Kejseren med at ville fratage ham Riget og give det til en anden, men Knud svarede kort og fyndigt, at Kejseren saa først maatte se at finde nogen, der vilde tage det til Len af ham. Endelig sendtes Knuds Svoger, *Sigfried af Orlamünde*, herind for at forny Fordringen, men han fik et koldt og djærvt Afslag. Sakse fortæller, at da han truede med den mægtige Kejsers Vrede, svarede Absalon, der under Knud optræder som den egentlige styrende: „Tror du, at Danmark er saa let at tage som dit Thüringen? Ved du ikke, at Kong Knud hersker over Danmark med lige saa megen Ret, som Kejseren over det romerske Rige? Sig din Herre, at Danskernes Konge for ingen Pris vil hylde ham!“ Kort i Forvejen var Knuds Søster bleven sendt til Tyskland for at ægte Kejserens yngre Søn, Hertug Frederik, saaledes som det tidligere var bestemt i Kong Valdemars Levetid. Men hendes Udstyr var meget tarveligt, og Knud ytrede selv, at han kun havde sendt hende for ikke at bryde sin Faders Løfte.

Nu vægrede han sig ved at udrede Resten af Medgiften, og dette fik Bægeret til at flyde over. Kejser Frederik kunde ikke selv vende sig mod Danmark, men han hidsede den pommerske Hertug *Bugislav* til at gøre et Angreb paa det danske Skatteland Rygen. Bugislav yppede da Strid med sin Morbroder *Jarimar* af Rygen, der var Danmarks trofaste Lensmand. Han samlede en Flaade paa 500 Skibe, og Rygtet om hans Rust-

ninger fik Jarimar til at sende Ilbud til Absalon paa Sjælland. Absalon indsaa, at han maatte skynde sig. Uden at give sig Tid til at forene sig med Kongen, der opholdt sig i Jylland, samlede han øjeblikkeligt alt vaabendygtigt Mandskab og alle Skibe paa Øen og gav Skaaningerne og Fynboerne Befaling til at støde til ham inden seks Dage. Følgen heraf var, at der fra Fyen kun mødte seks, fra Skaane kun fjorten Skibe. Medens Bugislav paa Vendernes letsindige Vis spildte Tiden med lystige Drikkelag, var Absalon allerede kommet til Rygen, uden at Fjenden anede, at han var i Nærheden. Da han en taaget Foraarsdag sejlede frem mellem Rygen og Fastlandet imod den vendiske Flaade, troede Bugislav, at det var hans egne obotritiske Forbundsfæller, der vilde støde til ham. Stor blev derfor Overraskelsen og Rædselen, da den danske Ungdom pludselig foldede Absalons sejrvente Banner ud og istemte den kendte, frygtede Slagsang. Enhver tænkte kun paa at redde sig ved Flugt. Nogle sprang over paa andre Skibe, som derved blev overlæssede og sank. Andre styrtede sig ud i Søen og blev revne bort af Strømmen. Man saa endogsaa en Vender af Fortvivlelse hænge sig selv. Fra 100 Skibe flygtede Mandskabet i Land og lod Fartøjerne i Danskernes Hænder. Kun 35 Skibe med pommerske Stormænd om Bord vilde gøre Modstand. Men intet kunde standse Absalon; i Spidsen for hele den danske Flaade, med kun 7 Skibe, drev han den uhyre Vrimmel af flygtende Fjender foran sig. Først ved *Peenefloden* stansede Forfølgelsen. Absalon vendte tilbage og afslog at modtage sin Del af Byttet. Kun Hertug Bugislavs prægtige Telt beholdt han for at sende det som et Sejrstegn til sin Konge.

Det var anden Pinsedag d. 21. Maj 1184, at de Danske under Rygen vandt den herligste af alle deres Sejre i Venden. Det var Absalons mest glimrende Vaabendaad. Man talte 447 erobrede vendiske Skibe; 18 sank, kun 35 skal være undslupne. Kongen lod denne uhørte Sejr offentlig forkynde for Folket paa Viborg Ting, og Rygtet om den naaede ned til Miklegaard, hvor Væringerne glædede sig ved at høre om de Bedrifter, deres Landsmænd havde udført i det fjerne Norden.

Det modsatte af, hvad Kejseren havde haabet, skete. I Stedet for at Danmark skulde blive afhængigt af Tyskland, blev Venden underlagt Danmarks Herredømme. Den store Sejr fulgtes nemlig af flere Tog, der fuldendte Vendens Undertvingelse. Venderne indesluttede sig ganske vist i deres Byer, men Danskerne ødelagde Sæden paa Markerne og bragte saaledes Befolkningen til Fortvivlelse. Da Kongen selv og Absalon 1185 indesluttede *Kamin*, hvor Bugislav befandt sig, aabnedes pludselig Portene. Alle Kanniker i Byen kom barfodede, med Kors og Fane, vandrende ud, de faldt paa Knæ og bad Kongen om at skaane Byen og give Hertugen sikkert Lejde. Knud tilstod dem begge Dele; men Absalon

vilde ikke berøve Krigerne det Bytte, de ventede, og lod i Løbet af Dagen hele Omegnen skaanselsløst udplyndre. Natten oplystes af de brændende Byer

Næste Dag indfandt Bugislav sig selv hos Kongen og gav sig med hele sit Land under hans Overhøjhed. Hanforpligtede sig desuden til at betale 1100 Mark Sølv og hvert Aar Skat ligesom Rygen. Til Bekræftelse paa Underkastelsen skulde han stille Gisler. Under det følgende Gilde druknede dengamle Hertug sin Sorg i Bægeret og blev i den Grad beruset, at han aldeles bevidstløs maatte bringes i Land i sit Telt med 40 danske Krigere til Sikkerhedsvagt. Næste Morgen, da Rusen var sovnet ud, kom han atter med

sin Familie og de pommerske Stormænd om Bord paa Kongeskibet med de forgylde Stævne og aflagde Hyldingsed. Det var i Nærheden af det gamle Jomsborg, at det danske Herredømme over Venden blev fornyet.

Fig. 175. Ligsten over Absalons Grav, lagt af Abbed Henrik Tornekranz i Sorø 1536.

Midt under denne Handling lød et voldsomt Tordenbrag, der indgød begge Folk Skræk, men Sakse siger, at der var dem, som udlagde det som et Tegn paa den vendiske Magts Undergang. Med Tordenen fulgte en heftig Byge, og de Baade, der førte Hertugen, Biskoppen af Kamin og Knuds Broder, den femtenaarige Valdemar, til Land, var nær kuldsejlede derunder. Saa sejlede Danskerne hjem under stor Sejrsjubel.

Kort efter underkastede ogsaa Obotriterfyrsterne i Mecklenburg, *Niklot* og *Borwin* sig. Borwin var bleven taget til Fange af Jarimar, som

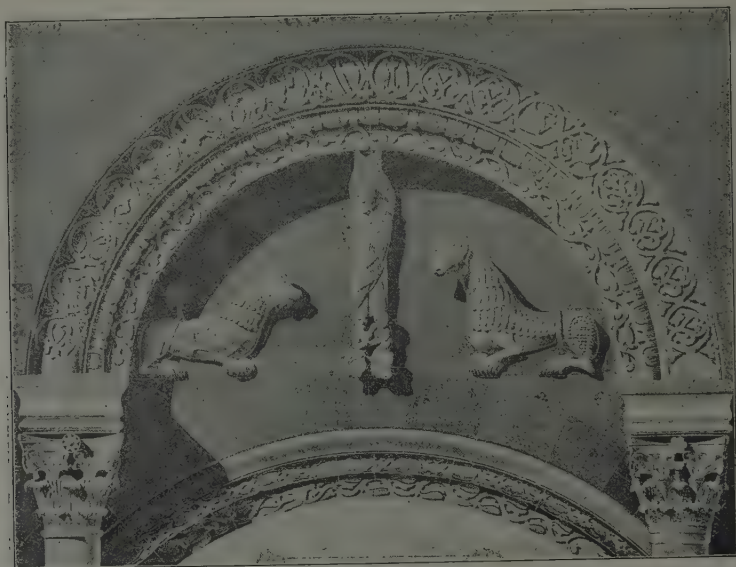

Fig. 176. Figurer fra Absalons Tid i det nordre Tværskib i Lunds Domkirke.

havde sendt ham til sin Overherre, Kong Knud; Niklot havde været Fange hos Bugislav og blev udleveret af denne til Danmark. Efter Absalons Raad frigav Kongen dem, mod at de svor ham Lensed.

Saaledes var alle Lande fra Trawe indtil Grænseskovene i det østlige Pommern underlagte Danmarks Magt. De Lande, som Knud Lavard havde behersket, var af hans Sønnesøn blevne forenede med Danmark. Med Føj kunde Kong Knud Aar 1187 antage Navn af *de Danskes og Slavers Konge*.

Vendens Undertvingelse danner et Vendepunkt i Tidens Historie. Det Maal var naaet, som Absalon havde sat sig for sin Krigergerning, og det var en nødvendig Betingelse for Danmarks indre Ro og Lykke. Fra nu af deltager han ikke mere i krigersk Færd, men vier sig til kirkelig Virksomhed. Til Minde om sin Krigertid beholdt han dog til sin Dødsdag sine Brynjer. Til sin kære Roskilde Bispestol skænkede han 1186 Landsbyen *Havn* med alle de omliggende Byer, som Kongen havde givet ham

til Gave. Stiftet selv overgav han 1191 til *Peder Sunesøn*, en Søn af hans Fætter Sune Ebbesøn, og han styrede siden Ærkebispedømmet alene med Kraft og Iver. Til sin Stilling som Lunds Ærkebiskop med Overhøjhed over den svenske Kirke føjede Absalon ogsaa Værdigheden som „det apostolske Sædes Legat“, og han støttede derfor de norske Bisper i deres Kamp mod den bandlyste Kong Sverre og gav dem i deres Landflygtighed Underhold ved sit Bord. Han søgte at skabe Enhed i Gudstjenesten inden for hele Danmark, virkede ivrigt for, at Præstestanden skulde være ugift, og støttede navnlig Klostrene. Rundt om i Skaane rejste der sig paa Absa-

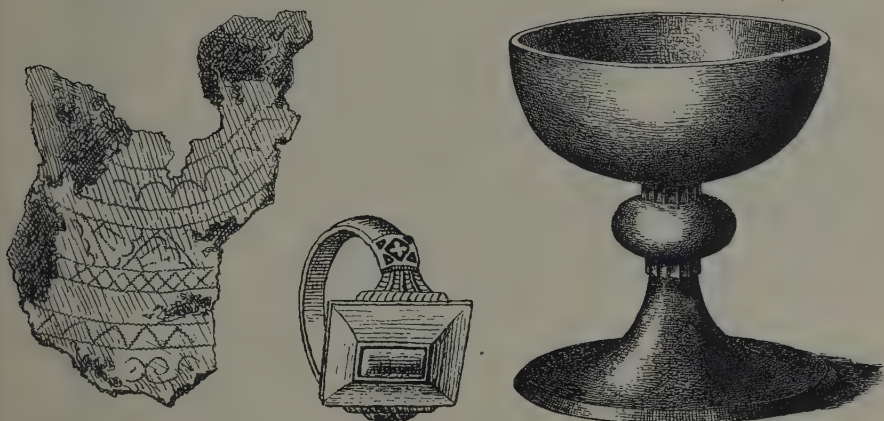

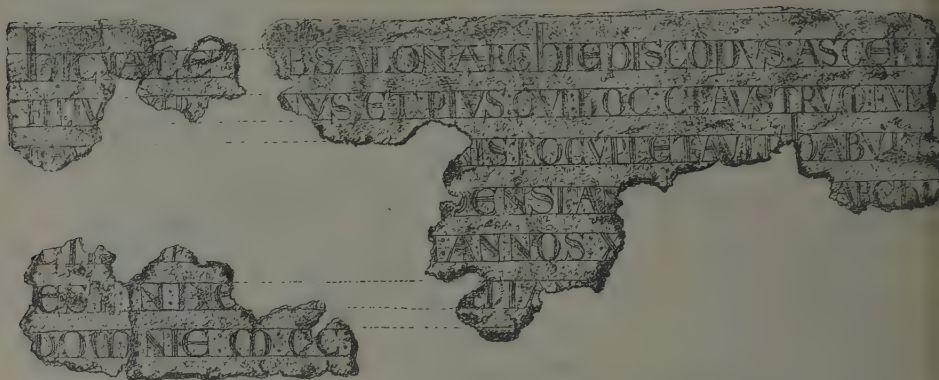
Fig. 177—179. Stykke af Disk, Ring og Sølvkalk, fundne i Absalons Grav i Sorø.

lons Bud Landsbykirker, og selve Lunds Domkirke blev prægtigt smykket med Stenhuggerarbejder. Men hans største Gerning i Fredens Dage er dog, at han bevægede sin Klerk Sakse til at tage fat paa sin Danmarks-kronike, og Absalons egne Fortællinger var den Kilde, hvoraf Historie-skriveren først og fremmest øste. Absalons Død indtraf i Sorø d. 21. Marts 1201, da han havde naaet en Alder af mellem 72 og 73 Aar. Ved hans sidste Vilje blev Sorø Kloster hans Hovedarving, og Esbern fik Fjenneslev. I Skaane lykkedes det ham aldrig at blive saa yndet som paa Sjælland. Kærest var han Folket med Sværdet i Haand, og ofte havde han ført det til Sejr. Hvad han virkede som tvende Kongers Støtte og Raad-giver til Fædrelandets Frelse og Storhed, døde ikke med ham, og den næste Menneskealder vidnede om den Aand, han havde vakt i Danmark.

Absalons jordiske Levninger hviler i Sorø foran Højaltret. Ligstenen med hans Billede er fra en senere Tid. Graven er to Gange blevet aabnet, første Gang 1558, anden Gang 1827, da man fandt en Blykiste med Skelettet af en Mand af usædvanlig Legemshøjde. I Haanden holdt han en

Sølvkalk, og i Kisten fandtes blandt flere Ting en Disk, en Guldring med en Safir og en Blytavle med latinsk Indskrift, hvoraf en stor Del var ødelagt. Alle Genstande ligner aldeles andre af samme Slags fra hin Tid.

Ved at sammenholde Stykkerne af Blypladen fik man følgende mangelfulde Indskrift:

„Her hviler Ærkebiskop Absalon, Assers Søn, en god og from Mand, der grundlagde dette Kloster og berigede det med meget Gods . . .“

Den nederste Del var næsten ganske fortæret, men synes at have indeholdt en Angivelse af Absalons Embedsaar som Biskop og Ærkebiskop, samt hans Dødsdag, St. Benediktus' Dag, 21. Marts 1201.

Esbern Snare havde paa Stormandsmødet i Odense 1187 kraftigt og veltalende opfordret det unge Danmark til at tage Korset for at befri Jerusalem fra den ægyptiske Sultan Saladin. Han skal være omkommet 1204 ved at styrte ned ad Stentrappen paa Sæbygaard. Der gik onde Rygter om hans sidste Hustru Helene, Datter af Jarl Guttorm i Gøtaland, der senere blev Valdemar Sejrs Frille og med ham fik Sønnen Knud.

Fig. 181. Hvideslægtsens Vaabenmærke.

Paa denne Tid, da Absalon forsvinder fra Valpladsen, synes ogsaa Kongen at have draget sig tilbage fra krigersk Færd. Formodentlig har han selv foretrukket et roligt Liv i det Stille, men det var da nødvendigt, at han fandt en Afløser til at lede Rigets ydre Fremgang. Thi det manglede ikke paa Fjendtligheder fra Tysklands Side, og personlige Fornærmelser opæggede endnu mere Knud. Kejseren sendte hans Søster, der var bestemt til Brud for Hertug Frederik, tilbage,

og Knuds Moder Sofie, der havde ægtet Kejserens Søstersøn, Landgreve Ludvig af Thüringen, blev ligeledes sendt hjem af sin Gemal. Det Fjendskab, der stedse herskede mellem Knuds Svigerfader Henrik Løve og Kejseren, har vel ogsaa bidraget til at forøge Spændingen.

Snart kom den gunstige Lejlighed, der aabnede selve det tyske Rige for Danmark og gav Nordtyskland i Danskernes Hænder.

HOLSTENS EROBRING OG KNUDS DØD

Den nye Tids Mand, den unge *Valdemar*, der var født d. 28. Juni 1170, var imidlertid vokset til og blevet en herlig Yngling, til hvem man knyttede de største Forhaabninger. Kong Knud var barnløs, og Valdemar var følgelig den, i hvem man saa den tilkommende Hersker. Alle de Egenskaber, der skaber en duelig Fyrste, og som Folket gerne ser hos ham, var faldne i hans Lod. Med Mandighed og personlig Tapperhed forbandt han stor Feltherredygtighed. Klog som han var, greb han de snildeste Midler til at fremme sine højtstræbende Planer. Og han var ikke blot skabt til Erobrer, men ogsaa til som Fredsfyrste at fremme sit Folks Vel. Han blev begge Dele, hver til sin Tid.

Allerede 1187 fik han, kun atten Aar gammel, som Hertug *Sønderjylland* at styre. Hans Frænde, den unge højtstræbende *Biskop Valdemar* af Slesvig, havde i de sidste Aar været Rigets Landeværnsmand her nede. Han var en Frillesøn af Knud Magnusson og var født samme Aar, som Faderen var blevet myrdet i Roskilde. Valdemar I. havde taget sig meget af ham, og det var bestemt, at han kun skulde styre *Sønderjylland*, saa længe hans Fætter Valdemar var mindreaarig. Men Biskop Valdemar var en magtsyg Mand, og da han havde mistet Statholderskabet og desuden fandt, at den unge Hertug gik ham for nær, blev han misfornøjet og begyndte at nære oprørske Planer. Ved Kejserens Understøttelse blev han valgt til Ærkebiskop af Domkapitlet i *Bremen*, men han kom ikke til at tiltræde sit nye Embede. Biskop Valdemar havde nemlig desuden knyttet Forbindelser med Kongerne af Sverige og Norge og med en Del tyske Fyrster, særlig Grev *Adolf* af Holsten. Han begav sig 1191 pludselig til Norge og vendte tilbage med en Flaade paa 35 Skibe. Uden Blusel antog den bispeviede Mand Kongenavn, men den Rolle havde han snart udspillet. Han maatte indlade sig i Underhandlinger med Knud og mødte ved en Sammenkomst med Danmarks Styrere. Mod den troløse vistes der ingen Skaansel. Den 8. Juli 1192 blev han grebet af Hertug Valdemar og lænket paa Hænder og Fødder ført til *Søborg* Fange- taarn i en Sø i Nordsjælland. Paven søgte forgæves at bevæge Kongen

til at frigive den farlige Mand. I 14 Aar sad han i Fangenskab her. Søborg Slot blev fra nu af Danmarks Statsfængsel, og mange mærkelige Minder knytter sig dertil. Søen er siden udtørret, og Slottet sunket i Grus. Det blev formodentlig ødelagt i Grevens Fejde. En Udgravning, som Kong Frederik d. 7. paabegyndte 1850, viste, at Slottet har bestaaet af tre Fløje, hvoraf den vestlige har været til Beboelse, og havde

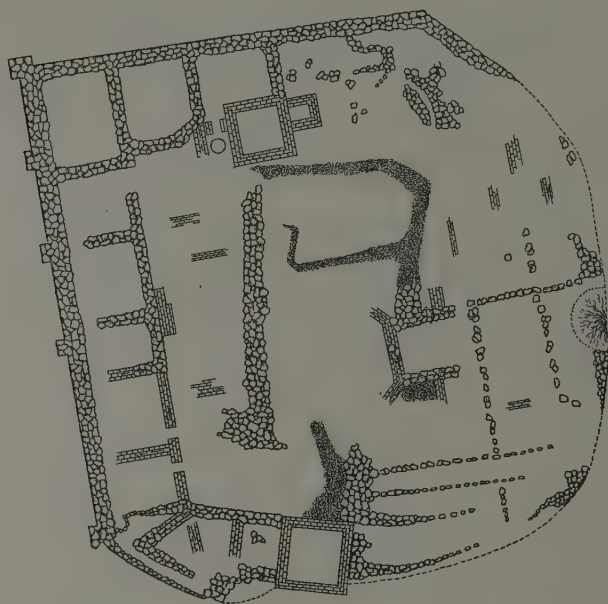

Fig. 182. Grundtegnning af Søborg Slot.

en Længde af 87 Alen. Slotsporten har været paa Sydsiden, der alene var tilgængelig fra Land af. To store Taarne laa i Nord og Syd, og Østsiden har vist nok været dannet af en Brandmur. Hele Omkredsen af Slottet har næppe udgjort mere end 350 Alen.

Samtidig med Biskop Valdemars Landgang var Grev Adolf d. 3. af Holsten faldet ind i Sønderjylland. Men han blev hurtigt fordre-

vet af Hertug Valdemar, og da hans eget Land truedes af Danskerne, maatte Greven købe Fred for 1400 Mark Penninge.

Men den unge, ærgerrige Grev Adolf kunde ikke forholde sig rolig i Forbindelse med Markgrev Otto af Brandenburg gjorde han et Hærgningstog gennem det danske Venden. Hans tyske Venner reddede ham for den første Hævn fra Danskernes Side 1199. Hærene stod da hver paa sin Side af Ejderen, og ingen af dem vilde gaa over Floden og begynde Kamp. De skiltes da ad uden nogen Afgørelse. Men næste Foraar i Maj 1200 var Danskerne atter til Stede ved Grænsen, og Grev Adolf, som saa sig forladt af sine Forbundsfæller, maatte atter købe Fred. Denne Gang maatte han afstaa den vigtige Fæstning *Reinoldsborg* (Rendsborg), som han selv for nylig havde ladet bygge paa Ejderøen. Paa begge Sider blev Byen nu forbundet med Fastlandet ved Broer: Adgangen til Holsten stod aaben for Danskerne.

Adolf styrtede sig i sin Forblindelse stedse dybere i Ulykke. Tredje Gang brød han Freden og trængte ind i *Ditmarsken*, som havde sluttet sig til Danmark. Men Glæden over den vundne Fordel blev kortvarig. I Septbr. 1201 gik Hertug Valdemar med en stærk Hær gennem Rendsborg ind i Holsten. Med ham fulgte mange holstenske Stormænd, der, misfornøjede med Adolfs Strengthed og Herskesyge, havde taget deres Tilflugt til ham. I Kampen ved *Stellau* i Nærheden af Kellinghusen

Fig. 183. Portaarn paa Søborg (fundet ved den sidste Udgravning).

maatte Holstens Magt bukke under for den unge Erobrer. Greven flygtede til sin Hovedstad Hamborg, og derfra over til Stade. *Hamborg* aabnede sine Porte for Sejrherren, og den nye Greve af Ratzeburg, *Adolf Dassel*, mistede sit Land paa Grund af sin Forbindelse med Holsten. Ogsaa Grev *Gunzel* af *Schwerin* sluttede sig til Hertug Valdemars Sejrs-tog. Paa Tilbagevejen kom Afsendinge fra Lübeck til ham i *Breitenfeld* ved Møln og bragte ham Stadens Hylding. Lübeckerne stræbte nemlig efter at faa deres Fiskerflaade tilbage, som Danskerne straks i Begyndelsen af Krigen havde lagt Beslag paa under den skaanske Kyst. Hele Holsten var nu underkastet i den korte Tid af to Maaneder paa nogle enkelte Slotte nær, Lauenborg, Segeberg og Travemünde, der endnu forsvarede sig. Efter at have givet de holstenske Stormænd, der havde

støttet ham, vigtige Forleninger, gik Hertug Valdemar om Efteraaret tilbage over Ejderen.

Næppe var han borte, før Grev Adolf atter viste sig. *Hamborg* gik straks over til ham, og han slog sig til Ro her. Han stolede nemlig paa Vinteren og paa Danskernes Sædvane at fejre Julen med Drikkelag. Men Hertug Valdemar lod ikke vente paa sig. Før Greven anede det, stod han med en betydelig Hær foran Staden. Der var ingen Mulighed

Fig. 184. Ringmuren omkring Søborg (fundet ved den sidste Udgravning).

for Flugt, thi Elben havde netop lagt til med tynd Is. Kun et modigt Udfald kunde give Haab om Redning, men tætte Krigerskarer omgav paa alle Sider Staden. Anden Juledag 1201 overgav da Grev Adolf *Hamborg* og lovede tillige at overgive *Lauenborg*, mod at faa frit Lejde til at drage bort med sine Mænd. Under streng Bevogtning førte Valdemar ham til det belejrede *Lauenborg*. Men trods alle hans ydmyge Bønner, skønt hans Frihed beroede derpaa, vilde Borgmændene dog ikke overgive Fæstningen. Da Greven saaledes ikke kunde opfylde sit Løfte, blev han lagt i Lænker og under Danskernes Jubel ført igennem hele Landet til *Søborg* Slot for at dele sin Ven Biskop Valdemars sørgelige Fængsel. Her sad han dog kun paa andet Aar, ved *Lauenborgs* endelige Over-

givelse 1203 fik han sin Frihed mod Løfte om ikke at ville stræbe efter Herredømmet over sine tidligere Besiddelser nord for Elben. Den før saa urolige Herre trak sig nu tilbage til sit lille Stamgrevskab *Schauenburg* ved Weser, hvor han siden levede 22 Aar i den dybeste Ro, fremmed for sit Land, fremmed for Historien.

I Sommeren 1202 drog Kong Knud ind i *Lübeck* og modtog her sine nye Undersaatters Hylding. Ogsaa *Travemünde* aabnede sine Porte for ham, den første danske Konge, der havde hersket til Elbens Bredder. Saa vendte han tilbage til Danmark og overlod det til sin Broder at fuldende Erobringen af Landet ved at indtage Segeberg og Lauenborg. Længe forsvarede det faste *Segeberg*, der laa paa en Kalkklippe, sig. Men forgæves søgte de belejrede at bilde Danskerne ind, at de havde Overflodighed paa Levnedsmidler. Forgæves lod de Møllestenene gaa med Larm, skønt der intet var at male, og kastede Kridtstøv ud over Muren for at faa Fjenden til at tro, at det var Mel. Tilsidst nødte dog Sulten dem til at overgive sig.

Næppe var dette sket, før Ilbud fra Danmark bragte Valdemar den Efterretning, at hans Broder Kong Knud var død d. 12. Novbr. 1202, endnu ikke 40 Aar gammel. Kun i seks Aar overlevede han sin ni Aar ældre Dronning Gertruds Død. Hans Moder Sofie var død fire Aar tidligere, den 5. Maj 1198, og blev begravet ved Kong Valdemars Side i Ringsted Kirke.

„Allerede i sine unge Aar,“ siger en samtidig Krønikeskriver, „var Knud i al sin Færd som en alderstegen Mand; han havde ikke, som Ungdommen plejer, sin Glæde i Leg og Skuespil, i Jagt og Farter; han var ikke forfalden til Skørlevnet, men med sin kyske Hustru levede han i ren Kyskhed. Under Kirketjenesten gav han sig ikke, som nogle har for Skik, af med at hviske og adsprede sig, men han holdt Øjnene i sin Psalmebøg eller en anden Bønebog, og var ivrigt sysselsat med Bønnen. Og fordi han holdt sig til Visdomsordet: „Ved mig hersker Kongerne“, derfor befæstede Gud hans Rige, og mens der i hans Forfædres Tid havde været tre eller fire Herskere i Riget, saa bevarede han det Enekongedømme, hans Fader med stort Arbejde og Klogskab havde vundet.“

Hans sidste Levedage var omstraaledede af den højeste Glans. En Virkning heraf ser vi i den Iver, hvormed udenlandske Fyrster søgte at blive besvogrede med det danske Kongehus. Allerede 1181 var Knuds ældste Søster *Sofie* blevet gift med Grev *Sigfried* af *Orlamünde*, der forgæves søgte at faa Knud til at anerkende Kejserens Lenshøjhed. Deres Søn var den berømte *Albert* af *Orlamünde*, der 1202 blev dansk Statholder over Holsten, eller som det da kaldtes Nordalbingien, og stedse viste sig trofast mod Danmark, selv i Ulykkens Dage. En anden

Søster, *Helene*, blev 1202 formælet med Henrik Løves yngste Søn, Hertug *Vilhelm den Tykke* af *Lüneburg*. Fra deres Søn *Otto* af *Lüneburg* nedstammer det brunsvigske og lüneburgske Hus, og derigennem det Kongehus, der nu sidder paa Englands Trone. Mærkeligst af alle Søstre-
ne ved sin sørgelige Skæbne blev *Ingeborg*, der 1193 blev givet den mægtige franske Konge *Filip August* til Ægte. Han laa den Gang i Strid med den engelske Konge og forlangte i Medgift Afstaaelsen af Danmarks gamle Ret til England. Det vilde Knud dog ikke indlade sig paa, og han blev i det Hele noget betænkelig ved Sagen. Men han sendte dog omsider sin Søster til Frankrig, især fordi han — som Abbed Vilhelm af Æbelholt skrev til ham — hvis Forbindelsen kom i Stand, ikke behøvede at frygte for den tyske Kejsers Magtsyge. Biskop Peder Sune-
søn af Roskilde ledsagede den attenaarige Ingeborg til Nordfrankrig. Den 14. August 1193 viedes hun i *Amiens* til den franske Konge og kronedes den næste Dag under store Højtideligheder af Ærkebiskoppen af Reims. Men allerede under Kroningen blev Kongen pludselig grebet af en uforklarlig Modbydelighed og Afsky for sin unge, skønne Dronning; han kunde næppe holde ud at overvære Højtideligheden, og man ansaa denne pludselige Forvandling for en Virkning af Trolddom. Han vilde straks sende hende tilbage sammen med de danske Sendebud, men de vægrede sig ved at føre Frankrigs Dronning bort og skyndte sig ud af Landet. Men herved var den stakkels Kvinde overladt til sin Skæbne. Under det falske Foregivende, at de var i for nært Slægtskab til hinanden, lod Kongen hende skille fra sig og sætte i et Nonnekloster. Indespærret her som en Fange led hun endogsaa Mangel paa Livets Fornødenheder. For at skaffe sig det nødvendige maatte hun sælge sine Kostbarheder. Man hørte hende kun raabe: *Mala Francia!* (Slemme Frankrig!) og *Roma!* Thi hun forstod ikke Fransk og blev ikke heller forstaaet af nogen af dem, der omgav hende. Forgæves klagede den danske Regering til den romerske Kurie, og forgæves truede Paven Kongen med Band. Uden at bekymre sig derom tog Filip 1196 en ny Dronning, *Agnes*, en Datter af Hertugen af Meran i Türol, med hvem han levede i fem Aar og fik flere Børn. Men da den mægtige *Innocens d. 3dje* 1198 blev Pave, blev Sagen taget op paa ny med Kraft. Da Filip ikke bekymrede sig om Pavens Advarsler, lyste den pavelige Legat 1199 Interdikt over hele Frankrig. Alle Kirker blev lukkede, Sang og Klokkeklang forstummede, Sakramentet maatte kun uddeles til de døende, og intet Lig maatte begraves i indviet Jord. Hele Folket led under den sørgelige Strid. Den almindelige Gæring tvang vel omsider Kongen til at give efter, og Interdiktet blev følgelig hævet under almindelig Glæde i Septbr. 1200. Men Filip forlangte straks Skilsmisse fra Ingeborg. Sagen blev da atter under-

søgt paa Kirkeforsamlingen i *Soissons*, men da Filip ikke kunde bestikke den retskafne pavelige Legat og mærkede, at Sagen vilde gaa ham imod, erklærede han pludselig, at han igen vilde tage Ingeborg til sin Dronning. Dermed var altsaa Sagen afgjort, men Filip holdt ikke sit Løfte. Dronningen vedblev at være fjernet fra Hoffet og hensørgede tretten lange Aar af sit glædeløse Liv i klostret *Estampes*. Om hendes Lidelser og skammelige Behandling taler hendes rørende Breve til Paven. Hun klager over, at hun forsømmes med Føde, Klæder, Lægehjælp og Bad, ja endog formenes Guds Ord, Messe og Skrifte. Hun plages med Haan og Spot

Fig. 185. Knud d. VI.s Segl.

af Vagten og af de foragtelige Kvinder, Kongen har givet hende til Sel-skab. Hun ønsker sig Døden, men beder Paven om ikke at tage nogen hende aftvunget Tilstaaelse for gyldig, dersom hun, „hvad der let kan hændes en svag Kvinde“, skulde lade sig skræmme eller true til noget Forslag, der aabenbart stred mod hendes Rettigheder som Ægtefælle. Endelig tog Kongen hende af politiske Grunde 1213 til sit Hof og erkendte hende som sin Ægtefælle. Fra nu af nød hun den Ære, der tilkom hende, men Forholdet var dog altid koldt fra Kongens Side, og han betænkte hende kun højst tarveligt i sit Testamente. Hun overlevede sin Mand i fjorten Aar og døde 1237 i sit Enkesæde i *Corbeil* ved Seine. Denne sørgelige Sag formørkede Kong Knuds sidste, ellers saa lykkelige Aar, men den gik saaledes langt ud over hans Regering. Blev Udfaldet end til det danske Kongehus' Ære, fandt den uskyldige Dronning deri kun ringe Erstatning for sit Liv, der var spildt i et klosterligt Fængsel.

VALDEMAR DEN ANDEN, SEJR. NORDTYSKLANDS EROBRING

Da Kong Knud døde uden at efterlade sig Sønner, var Hertug *Valdemar* den eneste mandlige Ætling, der var tilbage af Knud Lavards Slægt, og han stod nu i sin kraftfuldeste Alder, kun 32 Aar gammel. Under hele Folkets Jubel kaaredes dets Yndling eenstemmigt til Konge, og han kronedes Juledag 1202 i Lund af Absalons Efterfølger, den lærde og trofaste *Anders Sunesøn*. Han var Sune Ebbesøns Søn, og efter at have studeret i Paris havde han været Kongens Kansler og Domprovst i Roskilde. Derpaa lod Valdemar sig i Lübeck 1203 hylde af de erobrede tyske Lande. Med Rette kunde han skrive sig: „Af Guds Naade de Danskes og Slavers Konge, Hertug af Jylland og Herre til Nordalbingien“.

I Nordtyskland var der nu intet mere at vinde, men heller ikke noget at frygte. Kong Valdemar vendte da sit Blik mod andre Steder, og Norge frembød just en gunstig Lejlighed. *Erling Stenvæg* udgav sig for at være Søn af den norske Kong Magnus Erlingsøn og bad Valdemar om Hjælp til at erobre Norges Trone. Med en Flaade paa 360 Skibe drog Kongen op til *Tønsberg* i Sommeren 1204. *Erling* aflagde Jernbyrdsprøven som Bevis for sin Herkomst og blev taget til Konge, men erkendte Valdemar som sin Lensherre. Det fik dog kun lidt at betyde, da han ikke kunde holde sig oppe i Kampen mod sine Fjender. Men Valdemar havde ogsaa ladet Norge føle sin Magts Storhed.

Med mindre Held blandede Danmark sig nogle Aar senere ind i de svenske Stridigheder. Den fordrevne Konge *Sverker Karlson* søgte Bistand hos sine danske Frænder, og en Hær under *Ebbe Sunesøn* og Biskop *Peder Sunesøn* af *Roskilde* fulgte ham 1208 til Sverige for at hjælpe ham til at tage sit Rige tilbage. Men Kærnen af den danske Hær gik til Grunde i det blodige Slag ved *Lena* i Vestergötland; „imellem Bjerger og Dale der skrider baade Ugle og Ørn“, hedder det i den gamle Folkevisen, og kun faa Krigere vendte tilbage:

„De Fruer sidder i Højenloft,
de venter, deres Herrer skal komme;
Hestene, de kom blodige hjem,
og Sadlerne, de var tomme.“

To Aar senere gjorde *Sverker* et nyt Forsøg med dansk Hjælp, men faldt ved *Gestilren* i Vestergötland. Sejrrherren *Erik Knutson* foretrak dog at forsone sin mægtige Nabo og ægtede Valdemars Søster *Rikiza* for at sikre sig hans Venskab. Da hun kom til Sverige, fortæller Visen,

blev de svenske Fruer stødte over, at hun ikke vilde ride paa guldprydet Hest, men efter dansk Skik age i Karm, og udbød: „I føre os hid ingen „jutske“ Sæder!“

Forholdene i Tyskland var imidlertid særdeles gunstige for Danmark. To Konger stredes om Kronen, og begge søgte de at vinde deres nordiske Nabos Bistand. Valdemar sluttede sig til Henrik Løves Søn *Otto* mod Hohenstaufferen *Filip* af *Schwaben*, Frederik Barbarossas Søn, og fik derved en god Lejlighed til at udbrede sin Magt over Nordtyskland. Da bragte Biskop Valdemars Løsladelse det nye Herredømme i stor Fare.

Længe havde Kongen sat sig imod at følge Kirkens Opfordringer til at løsgive denne farlige Prælat. Forgæves havde selve Paven ofte mindet ham om, at „Guds Tjenere er hans Øjesten“, og at han ikke maatte vedblive at give andre Fyrster et slet Eksempel ved en saa haard Behandling af en salvet Biskop, men at han for sin Broders Sjæls Skyld maatte gøre det godtigen. Omsider virkede dog Dronning Dag-

Fig. 186. Valdemar d. II.s ældre Segl.

mars Bønner i Forening med Pave Innocens' Paamindelser. Efter 14 Aars Forløb aabnedes endeligt Fængslets Døre for den urolige Biskop. Han maatte sværge, at han aldrig vilde foretage sig noget til Skade for Danmark og aldrig opholde sig i Nærheden af dets Grænser, men straks begive sig til Italien.

Biskop Valdemar drog virkelig til Bologna, og i Begyndelsen lod det til, at han nu endelig vilde forholde sig rolig. Men da Ærkebisp Hartvig af Bremen døde 1207, valgte Domkapitlet, der var staufisk sin- det og fjendsk stemt mod Danmark, ligesom for 15 Aar siden Valdemar til Ærkebisp. Valget var i og for sig ugyldigt, da det hamborgske Domkapitel, der var paa dansk Side, ikke havde deltaget deri. Straks afgik fra Danmark Domprovst *Peder* af *Roskilde* for at gøre Indsigelse mod Valget hos Paven i Rom. Undervejs blev han ganske vist overfaldet og

berøvet sine Brevskaber, men han fremstillede sig ikke desto mindre uden dem for Paven og forlangte djærvt Valget erklæret ugyldigt. Da Biskop Valdemar mærkede, at det begyndte at staa sig slet med hans Sag, forlod han hemmeligt Rom og viste sig pludselig i Nordtyskland, hvor Kong Filip med al Ære lod ham indføre i Bremen. Ogsaa Greverne af Meklenburg, Gunzel og Henrik, optraadte paa samme Tid fjendtligt mod Danmark. Men Kong Valdemar viste sig som sine Fjenders Overmand, slog Bro over Elben og hærgede Bremens Stift med Ild og Sværd. Mens Fyrsterne blev overvundne, modtog Ærkebisen den pavelige Bandbulle, som han havde paadraget sig ved sin Ulydighed. Den blev lagt paa Altret i Bremens Domkirke af en ukendt Mand, der gav sig Udseende af at ofre. Forfærdet flygtede han bort, Bandstraalen drev ham til paa ny at anraabe den hellige Fader om Tilgivelse. Atter havde Kong Valdemar sejret over alle sine Fjender.

Men Venskabet med Kejser Otto var ikke til at stole paa. Efter sin Modkonge Filips Drab 1208 troede han sig sikker paa Magten og begyndte snart at vise sig som en aabenbar Fjende af Danmark. Da Otto 1209 holdt Pinse i Brunsvig, og alle var glade, traadte Hertug Bernhard af Sachsen hen til den Malmøve, der endnu staar uden for Slottet, og udbød: „Hvor længe vil du vende dit Gab mod Øst? Lad af med det; du har jo faaet, hvad du vilde; vend dig nu imod Nord.“ Alle tilstedeværende brød ud i Latter, men nogle studsede og forstod Ordenes dybere Betydning. Stillingen maatte synes farlig for Danmark.

Da fremtraadte pludselig 1212 den unge, højtbegavede Hohenstauffer, *Frederik d. 2den*, for at tilkæmpe sig sine Fædres Trone. Han stod fattig, ukendt, næsten ene og uden Hjælp i Tyskland, men han støttede sig til en Mand, hvis Ord var stærkere end al verdslig Magt, den mægtigste af alle Paver, *Innocens d. 3dje*. Snart gik det tilbage for Otto. Valdemar sluttede sig naturligvis til Frederik, og Otto gik forgæves over Elben og bemægtigede sig *Hamborg*, hvor han blev modtaget med Glæde. Snart maatte han trække sig tilbage, og efter en langvarig Belejring blev Hamborg 1216 nødt til at overgive sig. Byen straffedes strengt, og senere blev den overladt til den trofaste Grev Albert, Statholder i Nordalbingien, som arveligt Len af den danske Krone. Ogsaa de schwerinske Grever maatte tage deres Land til Len af Danmarks Konge. Selv paa Elbens Sydside gjorde Kong Valdemar Forsøg paa at sætte sig fast.

Kejser Frederik, der var Italiener af Fødsel og Sindelag, stræbte alene efter den tyske Kejserkrone og brød sig kun lidt om Nordtysklands Skæbne. For at vinde Valdemars Bistand udstedte han 1214 det mærkelige Brev i *Metz*, hvori han erklærede, „at han havde sluttet et ubrødeligt Venskab med Danernes allerkristeligste Konge og efter Rigsfyrsternes

Raad og Samtykke føjet til hans Rige alle Landene hinsides *Elbe* og *Elde* [en lille Flod i det sydlige Meklenburg, der falder ud i Elben], som Kong Knud, opbragt over mangfoldige Fornærmelser, havde taget i Besiddelse sammen med sin Broder Valdemar, samt alle Erobringer i *Slavelandet*. Ingen af hans Efterfølgere eller nogen Rigsfyrste maatte nogen Sinde forurolige Kong Valdemar i denne Besiddelse under Paaskud af, at disse Lande før havde hørt til det romerske Rige“. Mange Ærkebisper og Biskopper havde underskrevet dette Diplom, ligeledes en Del syd-tyske Fyrster, deriblandt Valdemars egen Svigerfader, Kongen af Bøhmen.

Hele Nordtyskland var derved givet i Valdemars Hænder, saa meget mere som Grænserne mod Øst slet ikke var bestemte i Dokumentet. For endnu mere at sikre Overenskomsten, blev den nogle Aar efter bekræftet af Paven.

Fra nu af nævnede de tyske Fyrster i de afstaaede Lande ikke længer Kejsereens Navn i deres Breve, men skrev: „*under Kong Valdemars Regering*“.

Ved nye Fæstningsværker søgte Kongen at beskytte Grænserne. Danevirke var nu aabenbart utilstrækkeligt. I Ditmarsken rejste der sig en ny Fæstning *Fredeberg*, og *Trawemünde* blev omgivet med nye og stærkere Fæstningsværker.

Fig. 187. Løven i Brunsvig.

Et udstrakt Vælde var grundlagt. Men det beroede først og fremmest paa Tysklands opløste Forhold, og paa, at der i Danmark fandtes en genial Herskerskikkelse, der forstod at udnytte Stillingen. At fordanske de erobrede Lande formaaede han ikke, dertil var Danmark endnu altfor svagt befolket, og det danske Folk viste heller ikke kolonisations Evner, ja ikke en Gang Lyst til at slaa sig ned paa fremmed Grund. Tværtimod, det var under dansk Vælde, at Slavelandet befolkedes med tyske Nybyggere fra Westfalen, og Grunden lagdes til senere Tiders østelbiske Tyskhed. Men intet tyder paa, at de tyske Undersaatter skulde have afskyet Danmarks Overherredømme.

Alle Danmarks Fjender var kuede. Forladt af alle døde Keiser *Otto* 1218. I sine sidste Dage sonede han sine Synder mod Kirken ved at underkaste sig haarde Bodsstraffe. Ogsaa Biskop *Valdemar* søgte Forsoning ved Hudflettelser. Skønt han endnu ikke var løst af Bandet, skjulte han sig i *Lokkum* Cistercienserkloster i Hannover. Men ingen Bodsøvelser formaaede at bringe Fred i hans lidenskabelige og hævn-gerrige Sind. Han døde omsider i 1236 efter endnu en Gang at være traadt frem for at søge Hævn.

TOGET TIL ESTLAND

Erobringerne i Nordtyskland var sikrede. Kong Valdemar kunde uforstyrret vende sig mod Østersøens østlige Kystlande, for ligesom sin Fader at tjene Kirken med Korstog. Ærkebisp Anders Sunesøn følte som Absalons Efterfølger Trang til at staa ved hans Side i denne Kamp.

Endnu 1202 havde 16 Skibe fra *Øsel* paa det grusomste hærget hele Lister Herred i Bleking. De havde myrdet og plyndret, afbrændt Kirkerne og ført Klokkerne bort med sig. For at hindre saadant for Fremtiden gjorde Kongen med Ærkebisen 1206 et Tog til *Øsel*, og senere kæmpede Grev Albert 1217 mod Hedningerne i Livland. Men man indsaa snart, at der krævedes større Anstrengelser, dersom man vilde befæste Kristendommen i saa fjerne og udstrakte Lande. Tilmed havde de tyske Sværdriddere i Livland og Biskop Albrecht af Riga, der blev haardt trængte baade af de hedenske Indbyggere og af Russerne, i deres Nød kaldt Valdemar til Hjælp.

Disse Tog blev da som Vendertogene en Slags Korstog. Kongen kunde følgelig vente sig al mulig Bistand af Kirken. Innocens d. 3., for hvem al verdslig Magt havde maattet bøje sig, var da just død, men hans Efterfølger paa den hellige Stol, Pave *Honorius d. 3.*, gav straks i en Bulle Kongen Tilladelse til at underlægge Danmarks Rige og den danske Kirke alle de hedenske Lande, han kunde erobre. Da vakttes der overalt i Landet Begejstring for den hellige Kamp, og Kongen tog Korset tillige med en stor Del af Folket „til Ære for den hellige Jomfru og til sine Synders Forladelse“.

I Begyndelsen af Sommeren 1219 drog Kongen med sin Ledingsflaade, ikke blot danske, men ogsaa tyske og slaviske Krigere, over Østersøen. Med ham fulgte Anders Sunesøn, Biskop Nils af Slesvig, Biskop Ebbe af Aarhus, den unge, tapre Fyrst Vitslav af Rygen og mange andre af Rigets første Mænd. I lange Tider havde man ikke set en saa vældig Flaade i vore Farvande. Den angives til 1500 Skibe. Det saa ogsaa ud til, at Hedningerne vilde underkaste sig uden Modstand. Uhindrede landede Danskerne i Estland ved Klinten *Lyndanise*, erobrede Borgen derpaa og begyndte straks at anlægge en ny Fæstning, Reval, medens deres Præster døbte rundt omkring i Eggen. Med Svig i Hjertet sendte Esterne deres Høvding til Kongen for at bede om Fred, han tilstod dem den. Alt var roligt, da styrtede pludselig om Aftenen St. Vitus' Dag d. 15. Juni — netop Dagen for Arkonas Indtagelse 50 Aar tidligere — Esternes tætte Skarer ind over Danskerne, der just var i Færd med deres Nadver. Fra fem

Sider trængte Esterne under vilde Hyl ind i Lejren, dræbte i et Telt *Teoderik*, der var bestemt til Biskop i Estland, i den Tro, at det var Kongen, og udbredte Forfærdelse og Forvirring overalt. Men den tapre Fyrst Vitslav, der med sine Rygboer stod noget borte fra den øvrige Hær i en Dal, der sænker sig ned mod Stranden, kastede sig mod Esterne og standsede for en Tid deres Fremtrængen.

Gamle Sagn fortæller, at Bisperne nu opfordrede Kongen og Hæren til at gøre Bod for deres Synder, og at de lovede, at alle i Danmark ned til 12 Aars Drenge skulde faste paa Lunds Skytshelgen St. Laurentii Aften med Vand og Brød, saa længe Verden stod. Saa tog de Kampen op med fornyet Mod, og frygteligt rasede de danske Sværd i Esternes Skarer.

Men Kampen var haard. Legenden, saaledes som den optegnedes tre Aarhundreder senere, beretter, at den nidkære Ærkebisp med sine Klerke under Slaget stod paa en Høj og ligesom Moses med opløftede Arme bad Himlen om Sejr. Naar Hænderne var løftede, sejrede de Danske, sank de derimod ned af Mathed, fik Hedningerne Overmagten. Derfor hjalp Præsterne ham med at holde Hænderne oppe, naar Kræfterne svigtede ham. Da faldt pludselig et rødt Banner med et hvidt Kors ned over dem, og en Røst hørtes fra det Høje, der sagde: „Bærer det højt, da skal I sejre.“ Og dette himmelsendte Korsbanner, der førte Danskerne til Sejr, var Danernes Fane eller Danebroge. Gennem Aarhundreder har den været det danske Rigsbanner, og ofte vajede det gamle Danebroge over Valpladsen til Sejr, indtil det omsider tabtes Aar 1500 paa det ulykkelige Tog til Ditmarsken.

En saa skøn digterisk Glans hviler der i Legenden over det gamle Banners Oprindelse. Historikerne mener dog, at det snarest var Johanniterriddernes Ordensfane fra det hellige Land, som Biskop *Teoderik* kan have ført med sig paa Toget, og som ved Esternes Angreb paa hans Telt er kommet for en Dag. Danskerne maa da under Kampen have erobret det tilbage. Vist er det, at Slaget endte med, at Hedningerne maatte flygte til alle Sider, og at over tusinde Lig omgav Lejren.

Saaledes endte det blodige Slag, der sikrede Danmarks Herredømme over Estland og lagde Landet ind under Lunds Ærkebispestol. I henved 130 Aar var dets Skæbne knyttet til Danmarks. Kong *Valdemar* selv ansaa Arbejdet for endt, han drog hjem, men lod Ærkebisp *Anders* med en Del gejstlige blive tilbage for at kristne Landet. En dansk Besætning i *Reval* skulde sikre dem mod Overfald. Farligere var den Skinsyge, som Tyskerne i *Livland* straks viste mod deres danske Naboer, men saa længe Kong *Valdemars* Magt varede, lykkedes det dem ikke at rokke ved det danske Herredømme over Estland.

DRONNINGERNE DAGMAR OG BENGÆRD

Danmarks Riddertid var begyndt. Men i Vaabenlarmer blander der sig blidere Toner. Folkeviserne taler om ædle Følelser, om Fromhed og ridderlig Elskov, der veksler med den samtidige voldsomme Kampstemning.

Ogsaa i Kærlighed fulgte Lykken Kong Valdemar. Ingen dansk Dronning har efterladt sig et saa herligt Minde som hans første Hustru, Dronning *Dagmar*. Syv Aarhundreder har ikke formaaet at blege det.

Det er de gamle *Folkeviser*, der giver os det levende Billede af hende, og ikke Tidens mange Krøniker og Aarbøger, der saa godt som intet fortæller. Af dem ved vi kun, at hendes egentlige Navn var *Margrete*, at hun var en Datter af Kong Przemysl Ottokar I. af Bøhmen, der levede skilt fra sin Hustru, Adela af Meissen. Det var vistnok fra Meissen, den unge Kongedatter blev hentet, da hun 1205 blev gift med Kong Valdemar. Hun blev 1209 Moder til den unge Valdemar, men døde allerede d. 24. Maj 1212 omtrent 26 Aar gammel, og blev begravet i Ringsted Kirke, hvor hendes Ligsten findes ved venstre Side af Kong Valdemars. Hendes Vænhed og Ynde, fortælles det, vandt saaledes det danske Folks Kærlighed, at det kaldte hende Dagmar, hvilket skal betyde Dagens Mø, yndig og skøn som Dagslyset. Men muligvis er Dagmar en Fordrejelse af det slaviske *Dragomir*, ligesom Vladimir blev til Valdemar, Volmer, og betyder: fredsæl, altsaa det samme som det nordiske Fredkulla. Da man senere i Norden ikke kendte Navnets Oprindelse, har man maaske antaget det for et Tilnavn, ligesom Danebod.

Indbegrebet af alt, hvad der danner den reneste Kvindelighed, er i Digtingen forenet i hendes Personlighed. Skønhed, Mildhed, Ynde og inderlig Fromhed er uadskillelige fra Dagmars Navn. I fire Viser er hendes Minde forevigt; de hører til de herligste Sange, der er bevarede fra Middelalderen.

I den første skildres, hvorledes den unge Hr. *Strange Ebbesøn* med et glimrende Følge drager til Bøhmerland og paa Kongens Vegne vies til hende. Da de sejler op mod Ribe Strand, ser Dagmar første Gang Kong Valdemar, der tumler sin Ganger paa hviden Sand. Om deres første Møde hedder det da saaledes:

Dankonning han tog hende i sin Favn,
gav Dagmar Guld kronen og Dronningenavn.

Dagmar hun kaste sine Handske mod Jord:
„Al Danemark vil jeg nu vorde god.

Fig. 188. Radering af Lorenz Frølich til Visen om Dronning Dagmars Ankomst.

Men skal jeg Dronning i Danmark blive,
da skal alle Fanger af Jernet gives.

Skal jeg Dronning i Danmark være,
hverken fattig eller rig over mig kære (o: klage)“.

Før Dagmar tren paa det danske Land,
alle Fanger blev løste af Band.

Bryllupsfesten holdes med stor Jubel og Glæde, og lydelig forkyndes hendes Pris i Visens sidste skønne (men rigtignok senere tilsatte) Vers:

Der glædtes ved baade store og smaa,
den fattige med den rige:
der glædtes Bonde og Borger mest
af Hjertens Grund tillige.

Hun kom uden Tynge, hun kom med Fred,
hun kom goden Bonde til Lise;
havde Danmark altid saadanne Blomster,
man skulde dem ære og prise.

I den anden Vise beder hun Kongen til Morgengave om, at han vil frigive den fangne Biskop Valdemar, at han vil eftergive Plovpenningene

Fig. 189. Ind kom liden Smaadrenge for Danerkongens Bord: „Ville I noget med Dronningen tale, I vider hende snarlig Ord!“ Tegning af Frants Henningsen til Folkevisen „Dronning Dagmars Død“. Gengivet med Tilladelse af Foreningen „Fremtiden“.

og lade Fangerne løs af Jern. Kongen tilstaar hende alt, dog gaar han kun nødigt ind paa Biskoppens Frigivelse:

Kommer han ud, Biskop Valdemar,
han gør Eder Enke i Aar.

Visens Efterretning bekræftes af Rydaarbogens Ord om, at Biskop Valdemar kom løs paa Dronning Dagmars Forbøn.

I den tredje Vise spaar en fangen Havfrue hende, at hun snart skal lade sit unge Liv. Hun gør dog ikke Havfruen noget ondt, men følger hende til Stranden med alle sine Møer og sætter hende i de blaa Bølger.

Den fjerde og berømteste Vise skildrer enkelt, men gribende Dron-

Fig. 190. Kong Valdemars Ridt. Tegning af Frantz Henningsen.

ningens Død. Hun ligger syg i Ribe, og da hun mærker, at Døden nærmer sig, sender hun Ilbud til Kongen. Den liden Smaadrenge kaster sig paa Gangeren og rider hurtigere frem, end snaren Falk kan flyve. Da Kongen, som staar paa Højenloftsbro, ser ham komme, aner han den forestaaende Ulykke. Han hører Budskabet og gribes af den voldsomste Bevægelse; han slaar det Tavlebord sammen, saa alle de Tærninger sjunge, og iler af Sted. Frygt og Længsel driver ham frem, langt foran alle hans Følgesvende:

Der Kongen han red af Gurreborg,
hannem fulgte vel hundrede Mænd,
men der han kom til Ringsted,
hannem fulgte ikkun Dagmars Dreng.

Der Kongen red ud af Gurreborg,
hannem fulgte vel hundrede Svende;
men før han red over Riberbro,
da var han Mand alene.

Dronningen døde i liden Kirstens Arm, da Kongen red op ad Stræde, men Kongens og alle de tilstedeværende Fruers Bønner kalder hendes bortflygtende Aand endnu for et Øjeblik tilbage til Livet. Hendes sidste Ord er en Bøn for Fangerne og de fredløse, Ønsker for Kongens og Landets Vel og Bekendelsen af den eneste Synd, som nager hendes Samvittighed, at hun om Søndagen har snørt sine Ærmer og sat Striger paa dem. Derpaa slumrer den fromme Kvinde hen med de Ord:

Nu ganger Himmerigs Klokke for mig,
jeg maa ikke længer bie.

Hør I det, min ædelig Herre!
Vil I mer af mig vide:
Der sidder Guds Engle i Himmerig,
de monne fast efter mig lide.

Saa skønt lever Dagmars Minde i Folkets Sange.

Mærkeligt nok er netop det Mindesmærke, vi endnu har tilbage om Dronning Dagmar, et *Guld Kors* af fortrinligt byzantinsk Arbejde, der skal være fundet i hendes Grav i Ringsted. Det har uden Tvivl tjent som Relikviegemme. Den ene Side forestiller den korsfæstede Kristus, af hvis Side en Blodstrøm udvælder. Paa den anden ser man fem smaa Brystbilleder, nemlig Kristus i Midten med Maria paa venstre og Johannes paa højre Side, der begge strækker Hænderne ud mod Frelseren. Den øverste og den nederste Figur forestiller uden Tvivl de græske Helgener St. Basilios og Johannes Krysostomos.

Valdemars anden Dronning, *Berengaria* er i Folkevisen blevet lige saa hadet, som Dagmar var elsket. Hun var en Datter af den portugisiske Kong Sancho, og hendes Broder var Greve af Flandern. Det var vel her-

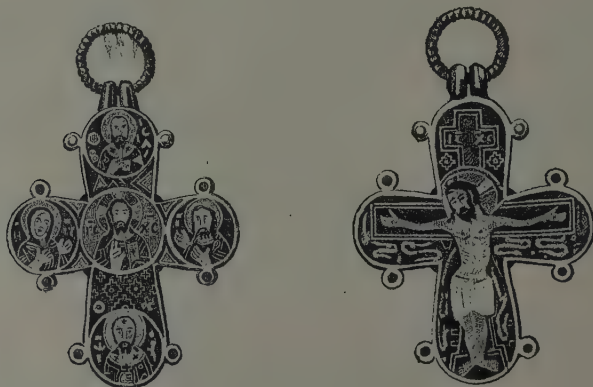

Fig. 191. Dagmarkorset.

fra, hun 1214 blev gift med Valdemar. Hun døde 27. Marts 1221 i Barselseng, og skønt hun var dejlig, blev hun dog bittert hadet af Folket for sin Haardhed og Begærlighed. Derfor hedder det i Visen om *Berngerd* eller *Bengerd*, som hun kaldes i Danmark:

Ve da vorde hende Bengerd!
Og Herre Gud være med Kongen!

Da Kong Frederik d. 7de 1855 lod Kongegravene i Ringsted aabne, fandt man, at Dagmars Grav tidligere var ødelagt, og der var intet Skelet deri. Bengerds var derimod fuldstændigt og vidnede ved det ovale Ansigt, de regelmæssigt formede Skeletdele om hendes overordentlige Skønhed.

Mærkeligt nok laa Hovedet med en Trefletning af Haar paa den højre Skulder og var trængt bort fra sin naturlige Plads af en rund Sten, der formodentlig var kastet derind med Vold af Had til Dronningen. I øvrigt var Skelettet urørt. Hvor vidt dette Folkehad i Visen er begrundet, er det nu umuligt at afgøre.

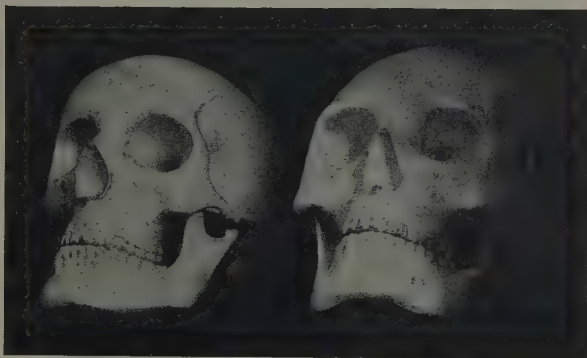

Fig. 192. Sofies og Bengerds Hovedskaller.

At Dagmars Søn valgte hendes Broderdatter til sin Brud, vidner ikke om, at Kongehuset har bevaret et saadant Minde.

Med Bengerd havde Kongen tre Sønner, men den unge *Valdemar*, Dagmars Søn, havde arvet hele Folkets Kærlighed til hans Moder. Alle-rede 1215 aflagde Rigets Stormænd Ed til ham som Tronfølger paa Herredagen paa Samsø, og kort efter kaaredes han af Folket paa Viborg Ting. I Slesvig Domkirke kronedes han St. Hansdag 1218 og betragtedes fra nu af som Faderens Medkonge. Femten Bisper, tre Hertuger og tre Grever var til Stede ved denne store Fest. I Mildhed og Elskværdighed lignede han sin Moder. Han var Landets Yndling og dets Haab.

Et Herredømme som det danske havde Norden endnu ikke set. En Række frugtbare Lande, der dannede en Halvkreds syd omkring Østersøen fra Kalmarsund til den finske Bugt, lød Kong Valdemars Scepter. Østersøen var i Begreb med at blive en Indsø i det danske Rige, ligesom den i den nyere Tid nær var blevet det i det svenske. Overordentlige

Hjælpemidler stod til Herskerens Raadighed, baade Pengeindtægter og Krigsmagt.

Og dog styrtede denne Magt sammen ved et listigt anlagt, dristigt udført Slag fra en Kant, hvorfra der tilsyneladende slet ingen Fare var at vente.

KONG VALDEMARS FANGENSKAB OG SLAGET VED BORNHØVED

I Foraaret 1223 var Kongen paa Jagt paa de talrige Smaaøer, der omkranser Fyns sydlige Kyst. Den Gang var der her rigt paa Hjorte, Daadyr og andet Slags Vildt, selv Bjørne og Vildsvin var ikke sjældne. Med ham var hans Søn, den fjortenaarige Valdemar, og et lille Følge. Jagten gik lystigt gennem de nu forlængst forsvundne Skove paa den lille Ø *Lyø* uden for Faaborg. Her kom en af hans Lensmænd, Grev *Henrik af Schwerin*, til ham. Han var nylig vendt hjem fra Ægypten, hvorhen han var draget som Korsridder. Men han havde ved sin Hjemkomst fundet Halvdelen af sit Land besat af Danskerne, da Valdemar efter Lensretten havde taget det som Arv for sin Sønnesøn *Nils*, en Dattersøn af Grev *Henriks* afdøde Broder, Grev *Gunzel af Schwerin*.

Greven forstod at skjule sine Planer til det gunstige Øjeblik. Da Kongen og hans Ledsagere trætte af Jagten kom tilbage om Aftenen, gik han dem i Møde og deltog med Munterhed i Aftensmaaltidet. Men han nød kun lidt, medens Kongen og hans Følge efter Datidens Sædvane drak saa meget, at de næsten blev berusede. De begav sig til Hvile i deres Telt, som skal have været opslaaet paa den søndre Side af *Lyø* ved den saa kaldte *Kongens Kilde*, thi de havde ikke noget Jagthus paa Øen. Hen paa Morgenstunden d. 7de Maj trængte *Henrik* med sine Medhjælpere ind i Teltet og greb *Valdemar* og hans Søn. Kongen satte sig djærvt til Modværge, men blev saaret og tillige med Sønnen bundet og kneblet. Uden Tøven bemægtigede Greven sig alle de Kostbarheder og Brevskaber, der fandtes i Teltet og slæbte Fangerne ind i den nærliggende Skov. Da det var blevet Dag, begav han sig til Stranden, hvor hans Skib laa, og ilede — „med stor Angst og Besvær“, som en samtidig Aarbog siger, — med dem til *Meklenburgs Kyst*. Mod Forfølgelse havde han sikret sig ved at lade de danske Skibe ved Øen forhugge og berøve Ankere og Tove.

Uden nogen Hindring naaede *Henrik* sit Land, men her var Byttet for Øjeblikket ingenlunde i Behold, thi en stor Del af *Meklenburg* var

i Danskernes Hænder. Han fandt det derfor sikrest at føre sine Fanger over Elben og lægge dem med Lænker om Hænder og Fødder i det faste Slot *Dannenberg*, til hvis Ejer han stod i venskabeligt Forhold.

Stor var den Forvirring, der nu opstod i Danmark. Riget havde ikke blot mistet sin Konge, men ogsaa sin Tronfølger, den højt elskede Dagmars Søn, der allerede længe havde været udnævnt til Konge, og om hvem Danskerne ellers havde kunnet samle sig. Der var ingen, der kunde træde i Spidsen for Regeringen. Bengers Sønner var endnu altfor unge dertil. Den gamle

Ærkebiskop *Anders Sunesøn*, Kongehusets trofaste Støtte, nedlagde kort efter paa Grund af Spedalskhed, sit Embede og trak sig tilbage i Ensomhed til et lille Stenhus paa den lille Ø *Ivø* i en Sø i det sydøstlige Skaane. Sin fangne Herre kunde han i sin elendige Tilstand ikke hjælpe, og lige saa lidt var hans Efterfølger i Ærkebispembedet, den forrige Domprovst i Lund, *Peder Saksen*, i Stand dertil, da der tilmed gik meget lang Tid, inden han fik pavelig Bekræftelse paa sit Valg. Anders Sunesøn døde 1228 og fik en pragtfuld Grav i det nordre Sidekor i Lunds Domkirke. Ved Aabningen 1833 fandt man inden i Sandstenskisten en Blykiste med hans Ben, Levninger af hans Klæder, Krumstav og Ærkebispehue.

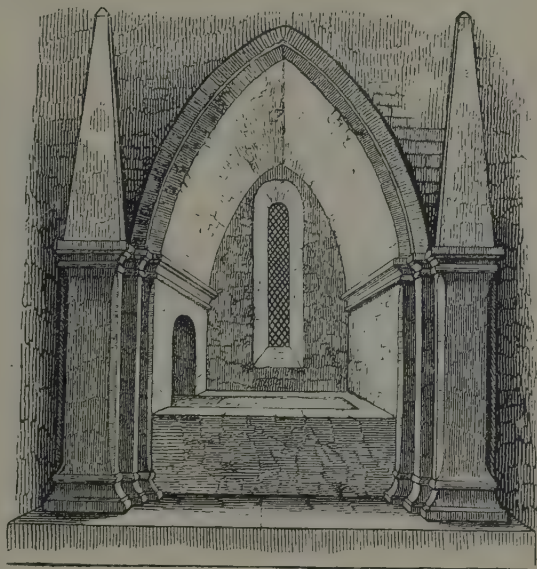

Fig. 193. Ærkebiskop Anders Sunesøns Grav i Lunds Domkirke.

De danske Stormænd synes at have været helt lamslaaede ved deres Konges Tilfangetagelse. Et samtidigt latinsk Digt klager stærkt over deres Uvirksomhed. Det sammenligner Grev Henrik med den skændige Judas, der forraadte sin Herre: „Nu glæder Tyskland sig over Danmarks Sorg. Den gamle Troløshed, det gamle Had, der saa længe var skjult, er nu traadt frem for Dagen. Men hvorfor er I, vor Konges berømte Krigere, uvirksomme, hvorfor tøver I med at ile vor Konge til Hjælp? Den troløse Slægt haaner Eder, Sachserne og Slavelandet jubler over Eders Dorskhed“.

I Rigets Indre sporer man dog ikke Tegn til Uro, selv de erobrede Lande forblev trofaste, hvad der vidner om den ypperlige Orden, Kong Valdemar havde skabt i det danske Rige. Des farligere skulde de ydre Fjender blive, der snart rejste sig.

Den eneste, der med Iver virkede for den fangne Konge, var Pave *Honorius*. Den 31. Okt. 1223 skrev han til Grev Henrik, at han var en Meneder, der havde forraadt sin Lensherre og Velgører, den berømte Danekonge, der havde gjort sig saa fortjent af Kirken. Dersom han ikke inden en Maaned løsgav sine Fanger, skulde Ærkebispens af Kølne lyse Band over ham og belægge det Stift med Interdikt, hvor Kongen blev holdt

Fig. 194. Grev Alberts Segl.

fanget. Men Grev Henrik vidste godt, at han intet havde at frygte fra Tyskland, hvor Kejser Frederik tværtimod glædede sig over det skete. Kejseren skrev fra Italien til sin Søn Henrik, som i hans Fraværelse styrede det tyske Rige, at han skulde se at faa Fangerne i sin Vold, thi Valdemar havde skilt Tyskland ved saa mange Rigslande, som man nu maatte søge at faa tilbage. Lige saa lidt hjalp derfor Pavens Opfordring til Kejseren selv om, at den ene Konge skulde komme den anden til Hjælp, og hans Brev til Lübecks Borgere, hvori han mindede dem om, at ligesom Pottemagerens Kar prøves i Ovn, saaledes skulde de ogsaa give Prøve paa deres Troskabs Renhed paa Ulykkens Ildsted.

Imidlertid fandt baade Kejseren og Grev Henrik det raadeligst ikke at trække Sagen i Langdrag. Kejserens Gesandter, deriblandt den tyske Ordens Stormester, *Herman af Salza*, førtes ind i Fængslet i Dannenberg, og d. 4. Juli 1224 sluttede man et Forlig. I Følge dette skulde Valdemar gøre et Korstog inden to Aar, han skulde tilbagegive Tyskland Landene hinsides Elben, dog ikke Rygen og Pommern, og tage Danmark til

Len af Kejseren. Grev Albert skulde beholde Nordalbingien som Len af det tyske Rige. I Løsepenge for sig og sin Søn skulde Kongen betale 40,000 Mark Sølv. Men Tyskerne synes, da Danskerne indfandt sig med Løsepengene, at have villet skrue Betingelserne endnu højere i Vejret, og Grev Albert besluttede da med Vaabenmagt at befri sine kongelige Slægtninge; „thi“, som han siden skrev til Paven, „jeg ansaa det for gavnligt at straffe Forbrydelsen, paa det at Forræderi ikke maa komme nogen til Gode“.

Han naaede dog ikke at gaa angrebsvis til Værks. Alle Danmarks

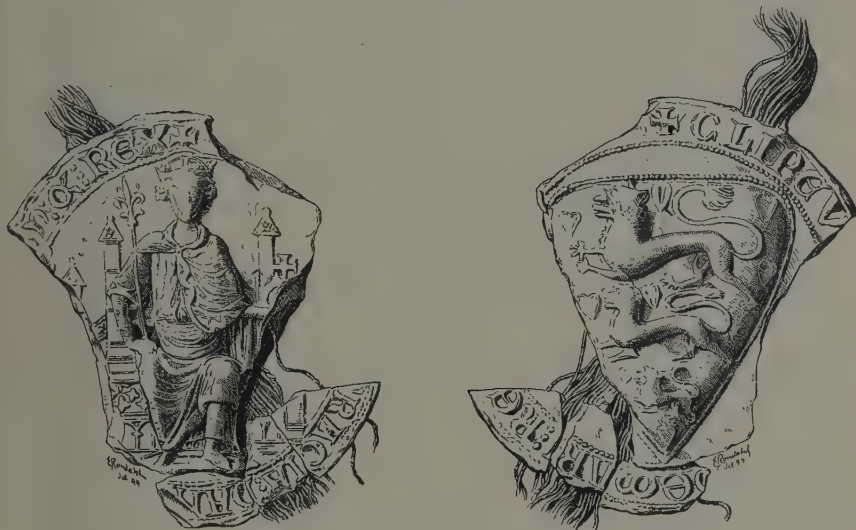

Fig. 195. Kong Valdemars den Unges Seigl og Modseigl.

Fjender rejste sig paa ny. Biskop Valdemar, der nu var næsten 70 Aar gammel, men endnu tørstede efter Hævn, var allerede før Dannenberg-forliget i Spidsen for en Hær faldet ind i Holsten. Det lykkedes Grev Albert at drive ham tilbage, men han kunde ikke forhindre, at den unge Grev Adolf d. 4de, en Søn af den fordrevne Greve, med Understøttelse af Ærkebisen af Bremen i Decbr. 1224 brød ind i Holsten og tog det meste af sine Fædres Land tilbage. Overalt modtog Folket ham med Glæde og hjalp til at erobre Grev Alberts Borge.

Endelig var Albert færdig med sine Rustninger. Til ham stødte Grev Otto af Lüneburg, der ogsaa var Kong Valdemars Søstersøn. I Jan. 1225 mødte de de forbundne Fjender, Grev Henrik, Ærkebisen af Bremen, Grev Adolf og nogle andre tyske Fyrster. Ved *Mölln* kæmpede Danskerne med sædvanlig Tapperhed fra Morgengry til Solnedgang, men uden Held. Grev Albert selv blev fanget og ført til *Schwerin Slot*, hvor han

maatte dele Fængsel med sin Morbroder. Herhen havde Grev Henrik nemlig i Forvejen bragt sine kongelige Fanger, som han af Mistænksomhed og Forsigtighed flyttede fra det ene Sted til det andet.

Den naturlige Følge af Uheldet var nye Frafald. Lübeck løsrev sig og fik sine Rettigheder som fri Rigsstad bekræftede af Kejseren. Hamborg maatte hylde den unge Grev Adolf, som nedrev de danske Fæstningsværker. Ejderen var atter blevet Danmarks Grænse.

Med Grev Alberts Fangenskab svandt alt Haab om at befri Kong Valdemar med Vaabenmagt. Den 17. Nov. 1225 sluttede Grev Henrik paa egen Haand, uden at raadspørge Paven, Kejseren eller det tyske Rige, et nyt Forlig med den fangne Konge i Schwerin. Alle Lande syd for Ejderen afstodes til Tyskland, Rygen alene undtaget. Inden ti Dage efter Kongens Frigivelse skulde Rendsborg overgives til Grev Adolf, som nu blev Herre i Holsten. Som Løsepenge skulde Kongen betale 45,000 Mark Sølv, udlevere alle Bengersds Klenodier af Guld og give nye Dragter til 100 Herremænd, nemlig ti Alen flandersk Skarlagen og halvtredje Timmer Pelsværk til hver, samt 100 Heste, hvoraf Halvdelen skulde være Stridsheste til ti Mark Stykket og Halvdelen Rideheste til fem Mark. Paa enhver optænkelig Maade havde Grev Henrik søgt at sikre sig Opfyldelsen af Betingelserne. „Den gamle Konge“ skulde rigtig nok straks sættes paa fri Fod, men i hans Sted skulde hans to yngste Sønner og 40 andre Danskere stilles som Gisler, og naar den unge Valdemar til næste Paaske frigaves, skulde Bengersds ældste Søn Erik og ni Mænd gives Greven til Gidsler, og disse skulde først efterhaanden, som de enkelte Udbetalinger skete, løslades. Selv naar den hele Sum var betalt, — der uden Hensyn til Prisforskellen svarer til et Par Millioner Kroner i vore Dage — skulde en af Kongesønnerne og ti Gisler blive hos Greven i ti Aar til Sikkerhed for, at Kongen vilde holde det Løfte, som han maatte aflægge paa den hellige Hostie — ingen Sinde at hævne sig paa sine Fjender.

Saaledes gensaa Kong Valdemar efter halvtredje Aars Fangenskab sit Rige første Juledag 1225, men hvor forandret var nu ikke alt? Ikke engang i Hævn kunde han finde Trøst, thi han følte sig bundet ved sin Ed.

Dog, der var endnu en Udvej tilbage: Den hellige Fader havde Magt til at løse og binde. Ufortøvet vendte Kongen sig til Paven og forestillede ham, at det var ham umuligt at opfylde Forpligtelserne. Desuden forhindredes han derved i at opfylde sit tidligere Løfte, at gøre Korstog til det hellige Land. Paven svarede i Juni 1226 Kong Valdemar og imødekom hans Ønske; „thi Eden bør ikke være et Baand i Uretfærdighedens Tjeneste, men en Støtte for Retfærdigheden“.

Endnu samme Sommer begyndte Valdemar Krig. Kongens Friser

brød ind i *Ditmarsken*, men havde ikke Held med sig. Kongen selv, der var i Forbund med Otto af Lüneburg, gik derimod mod *Rendsborg*. Grev Adolf d. 4. og Henrik af Schwerin ilede Borgen til Undsætning, men blev slaade i en blodig Kamp, hvorpaa Rendsborg blev erobret. Ogsaa Ditmarsken blev nu genvundet. Erobrerens Lykke syntes at være vendt tilbage.

Om Vinteren hvilede Vaabnene paa begge Sider. Men i Lübeck samlede de forbundne sig mod Kong Valdemar. Det var hele Nordtysk-

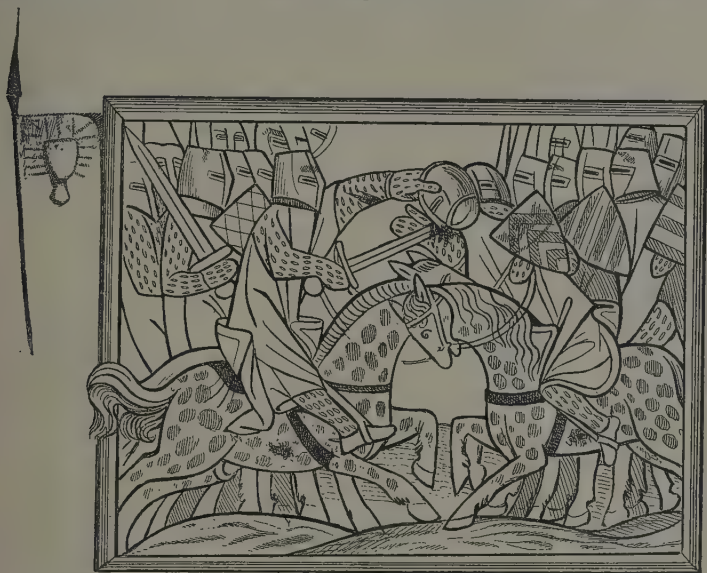

Fig. 196. Slaget ved Bornhøved. Efter en Miniatur fra o. 1270 i et Haandskrift af den sachsiske Verdenskrønike.

lands Magt, der opbødes mod den tapre og mægtige Sejrherr: Hertugen af Sachsen, Greverne af Holsten og Schwerin, Ærkebisp Gerhard af Bremen, Lübeckerne og Hamborgerne.

Paa Grænsen af det egentlige Holsten og Wagrien to Mil nord for Segeberg, ligger Landsbyen *Bornhøved*. Den vidtstrakte Hedeslette, hvor man i flere Mils Omkreds hverken ser Højder eller Skove, egnede sig til Slag, og da den ligger paa Grænsen af det gamle Sachser- og Slaveland, er der her holdt mange blodige Kampe.

Paa Marie Magdalene Dag, 22. Juli 1227 ordnede Hærene sig. Ærkebisen af Bremen begyndte Slaget. Længe varede Kampen den hede Sommerdag, og paa begge Sider kæmpedes der med den største Forbitrelse, thi alle vidste, at denne Dag vilde afgøre Nordtysklands Skæbne. Dog formaaede hele Nordtysklands samlede Magt ikke i Længden

at udholde Danskernes Angreb. Da styrtede Grev Adolf frem og standse de vigende med djærve Ord; tillige gjorde han Løfte om at ville ende sine Dage som Munk.

Mere Udslag end den himmelske Hjælp gjorde dog vel Ditmarskernes Forræderi, da de i det afgørende Øjeblik faldt de danske i Ryggen. Angrebne fra alle Sider maatte vore Mænd bukke under i den ulige Kamp. Om Aftenen dækkede 4000 danske Lig Valpladsen, Otto af Lüneburg og Biskop Tyge af Ribe med to andre Bisper var fangne. Kongen selv mistede sit ene Øje og reddedes med Nød og næppe fra et nyt Fangenskab.

Atter havde tysk Troløshed lammet Kong Valdemar. Hvad Grev Henrik havde begyndt ved sit natlige Overfald, fuldendte Ditmarskerne ved at bryde den nylig svorne Troskabsed. Men Maalet var naaet; Danmarks Grænse var atter trængt tilbage til Ejderen. Alle Erobringer var tabte, undtagen Rendsborg, Rygen med nogle Stæder i Pommern samt det fjerne Estland.

Krigen endte, uden at der blev sluttet nogen egentlig Fred. Lidt efter lidt forligte Kongen sig med sine enkelte Fjender, af hvilke Grev Henrik allerede døde 1228, og Kongesønnerne og Gislerne blev 1230 løsladte af det lange Fangenskab. Grev Albert fik sin Frihed mod at overgive Lauenborg, han blev for sin Livstid Herre paa Als og døde omtr. 1245. Grev Otto løskøbte sig mod at afstaa sine nordelbiske Besiddelser og døde 1252. Fra nu af vendte Valdemar hele sin Opmærksomhed paa Landets indre Vel og Fredens Gerning. „*Sejrrherren*“ forvandlede til „*Lovgiveren*“, et Navn, der betegner en mindre glimrende, men mere heldbringende Virksomhed.

Saa hurtigt forsvandt den ydre Storhed, som Absalon og Valdemarerne havde løftet Danmark op til. Men ved disse Kampe havde Landet kraftigt deltaget i den kristelige Middelalders Udvikling. Danmark er ikke længer blot modtagende, men det udbreder Kristendom og Kultur blandt de uciviliserede Folk langs med Østersøens Kyster. Derved adskiller disse Tog sig fra de tidligere Vikingetog mod Vest. Men tillige var Danmark herved traadt i et Forhold til sin sydlige Nabo, der kunde faa farlige Følger.

Under disse Kampe havde Folket tillige udviklet sig. Det var ikke længer det samme Folk, som vi dvælede ved under Overgangen fra Oldtid til Middelalder. Nye Forhold var indtrufne, nye Magter var traadte frem inden for Staten, og de skulde snart komme til at staa fjendtligt over for hverandre. Men for at følge disse Kampe bliver det nødvendigt at kaste et Blik paa den indre Tilstand.

Fig 197. Tegning af Lorenz Frølich.

FJERDE AFSNIT

DEN INDRE TILSTAND VED MIDDELALDERENS MIDTE

Land og Folk.

I de to sidste Aarhundreder var Danmark blevet stærkt ændret. Kristendommens Indførelse havde haft en væsentlig Indflydelse paa de indre Forhold. Virkningerne deraf spores baade indadtil i hele Folkets Liv, og udadtil i Valdemarernes ridderlige Færd, der stedse gaar Haand i Haand med Kirken.

Ved Vikingetogenes Ophør vendte man sig til det fredelige Livs Systemer. Den vigtigste Næringskilde, *Agerdyrkningen*, havde efter hvad Adam af Bremen melder, allerede i det ellefte Aarhundrede naaet en ikke ringe Højde. Mange øde Strækninger blev opdyrkede, og Skovene sank lidt efter lidt for Øksens Hug. Med Landets Opdyrkning steg Folkemængden. Vel voldte Borgerkrigene og Venderne's Ødelæggelser for en kort Tid nogen Tilbagegang heri, men under Valdemarerne hævede Folkemængden sig atter, og man vil vist paa denne Tid kunne anslaa den i alle de daværende danske Lande, Halvøen, Øerne og de skaanske Landskaber, til op imod en Million Mennesker.

En anden vigtig Næringsvej var *Kvægavlen*. Allerede da var de danske Heste meget søgte i Udlandet. En samtidig Forfatter, Arnold af Lübeck, beretter, at Danmark var fuldt af skønne Heste paa Grund af de

herlige Græsgange, og at Danskerne var lige saa udmærkede til Kamp fra Hesteryggen som paa Søen. Fra Ribe udførtes der ikke mindre end 8400 Heste om Aaret til England og Rhinegnene. Men ogsaa *Fiskeriet* gav et betydeligt Udbytte; Efterretningerne derom overstiger næsten det trolige. Af de danske Vande var det især Øresund og Limfjorden, der var rige paa Fisk. Kort før 1200 synes Silden at være vandret fra Rygens Kyst til Skaanes. Sakse fortæller, at man næppe kunde ro frem i Baade for Fiskestimer, ja at man ikke en Gang behøvede Garn til at fange dem, men kunde gribe dem med de bare Hænder. Arnold af Lübeck siger, at Købmænd fra alle Nabolandene kom sammen ved Skaane i Anledning af dette Fiskeri og gav de Danske Guld, Sølv og andre Kostbarheder for deres Fisk, som de af „Guds Miskundhed faar for intet“. Denne rige Indtægt bragte Stormændene til at iføre sig prægtige Klæder, Pelsværk, Purpur og fint Linned, i Stedet for den forrige simple Dragt. Tysk Klædedragt og Levevis, tyske Sæder og Skikke fik Indpas, hvad der dog allerede i det forrige Aarhundrede var begyndt under Knud Lavard og Svend Grade. Men lige saa stærkt som den tyske Kultur virkede i Valdemarstiden den franske, og særligt hvad Aandslivet angaar, var Frankrig paa denne Tid Foregangslandet i Evropa og blev ogsaa et Forbillede for Danmark.

Det brede Folks *Levevis* var dog endnu i det Hele enkel. Husene var byggede af Bjælker og klinede med Ler. Oprindelig bestod Bondegården af vidt spredte Træhuse. *Salhuset* rummede det fælles Opholdsrum, hvor Røgen fra den aabne Arne trak ud gennem en Aabning i Taget, og Køkken og Bryggers var forenede i et fælles Hus, *Ildhuset* (Stegerset). Ogsaa *Staldene*, baade Hestestalden, Kohuset (Kjørres), der ogsaa kaldtes Nødhuset (Nøs) — lutter jyske Navne — synes at have dannet særlige Bygninger, og det samme gælder om *Laden*. Fik man Brug for flere Værelser, føjede man det fornødne Antal Fag eller Gulve til det gamle Beboelseshus. Paa denne Maade opstod de lange Huse eller *Længer*. Tidligt i Middelalderen begyndte dog den aabne Arne i Salhuset at føles som utilstrækkelig, Ildhuset smeltede da sammen med Salhuset til eet Hus, hvor man forrest mødte *Køkkenet* eller Frammer-set, der var udstyret med en Skorsten. Bag dette Rum laa saa den gamle Sal, der nu hed *Stuen*. Den opvarmedes ved en Bilæggerovn, der var bygget sammen med den fælles Skorsten og bestod af Lerpotter. Samtidigt begyndte Længerne at vokse sammen, og navnlig paa Øerne opstod den firlængede Bondegård, men mange Steder i Jylland blev man staaende paa Halvvejen, Gaarden blev trelænget eller tolænget, ja undertiden bestod den kun af een Længe.

Jorderne dyrkedes i Fællesskab; kun den lille Kaalgaard med Tof-

ten ved Gaarden og undertiden en Abildgaard var unddraget Fællesdriften. Fællesskabet var fuldt gennemført, og hver Gaard havde sin Jord liggende paa mangfoldige Steder i Bymarken. Denne var delt i firkantede Stykker af ensartet Godhed, og inden for disse Stykker, de saakaldte Agre eller Aase, fik hver Gaard i Landsbyen sin Lod ved „Solfald“, d. v. s. den østligst liggende Gaard fik alle de østligste Lodder, og man gik saa videre, stadig regnet fra Øst. Dette „Solfald“ er vistnok først gennemført paa Valdemarstiden. I det mindste paa Øerne var *Trevangs-*

Fig. 198. Markarbejde. (Et Stykke af et Kalkmaleri paa en Kirkevæg.)

bruget nu det almindelige, saaledes at den samme Jord i Løbet af tre Aar benyttedes til Vintersæd, Vaarsæd og Græsning (de tre Vange). Efter Høsten blev Vangegærderne oprykkede, og de løstgaaende Heste og Kreaturer strømmede fra Fællederne ind over Markerne og søgte deres Næring mellem Stubbene. Bymarken var da en stor, aaben Slette.

Hvor enkelt Livet havde formet sig ogsaa i de højeste Klasser før Valdemarstiden, ser man, da Biskop Otto af Bamberg i Aaret 1128 sendte sine Bud til Ærkebiskop Asser af Lund. En af dem beretter da, at „Ærkebiskoppen var i sit Ydre bondeagtig ligesom Slaverne, og saaledes var alle Folk der i Landet, saa at de midt i den største Frugtbarhed og Rigdom dog ved en vis Haardhed, som hang ved dem, syntes uslebne og bondeagtige. Byer og Borge var uden Mure og Taarne og kun befæstede

med Trævirker og Grave. Kirkerne og de fornemmes Huse var lave og smagløst byggede. Folkets Beskæftigelse bestod i Jagt, Fiskeri og Kvæg-avl; deri bestod al deres Rigdom, da der kun var lidt Agerdyrkning. Deres Levevis og Dragt var hverken rig eller smuk, og derfor syntes vi (siger Afsendingen), skønt vi kun var tarvelige, dog at være statelige mod dem“. Denne Skildring af det jevne Folks Liv gælder sikkert ogsaa for

Fig. 199. Hyrder paa Marken.
(Den ene blæser paa Sækkepibe).

Fig. 200.
Kone, der kærner.

Fig. 201. Pløjning.

Fig. 202. Kone,
der koger Mad.

Kalkmalerier fra danske og svenske Kirker.

Absalons Tidsalder, selv om Skildringen vist undervurderer Agerdyrkningens Betydning.

Paa samme Tid var det, at Erik Emune befæstede Lund med en Graastensmur. Teglstenen synes først at være blevet brugt almindeligt under Valdemar den Første, hvorom Fæstningsværkerne paa Sprogø og Danevirke vidner.

Sæderne var kun i ringe Grad blevet forædlede ved Kristendommen. Den gamle Tilbøjelighed til stærke Drikke omtales ofte af fremmede Forfattere, og det ikke uden Grund, thi paa Valdemar den Stores

Tid fandt Abbed Vilhelm det endog nødvendigt at advare Kongens Døtre mod Drukkenskab. Trældommen var i Færd med at ophøre, men det hedske Frilleliv vedblev endnu længe, skønt Kirken arbejdede ivrigt derimod.

Vigtige Oplysninger om Landets Tilstand og et Indblik i Folkets Liv og Sæder faar man ved *Lovgivningen*. Vore Love har udviklet sig af Folket selv uden fremmed Paavirkning og giver altsaa et tro Billede af dets Ejendommelighed. Norden har bevaret sin egen folkelige Lovgivning, medens de fleste andre Lande i Evropa har maattet bøje sig under den romerske Ret.

I Oldtiden blev de enkelte Lovbestemmelser vedtagne af Folket paa Tinge i hvert enkelt Landskab for sig. Almindeligere var det dog, at Folket i den enkelte Sag fældede en Dom, og at denne Dom derefter blev anvendt i Retstilfælde af samme Art, saa at den efterhaanden gik ind i Loven som en almindelig Bestemmelse. *Vedtægterne* gik i Begyndelsen fra Slægt til Slægt uden at være nedskrevne. Senere samledes de og blev opskrevne. Saaledes opstod de enkelte *Landskabslove*, der alle er fra Valdemarernes Tid og altsaa betydeligt yngre end Knud den Stores Vederlov, den ældste danske Lov, vi besidder. Men den gjaldt kun for Kongens Huskarle, ikke for Folket. Paa nogen fælles Rigslov kunde der endnu ikke tænkes. De enkelte Provinsers Selvstændighed var bleven styrket ved Rigets Opløsning under Tronstriden, og vel sejrede under Valdemarerne atter Statsenheden, men Modsætningen holdt sig dog endnu længe, og vi finder derfor de tre Hovedlandskaber, Skaane, Sjælland og Jylland, hvert med sine egne Love.

Den ældste af disse er den *skaanske* verdslige Lov, der rimeligvis er nedskrevet i Begyndelsen af d. 13. Aarhundrede. Kort efter fremkom den *gamle sjællandske* og derpaa den *nye sjællandske* Lov. Disse Love er, som Indholdet viser, opskrevne af Ordførerne paa Tinge, de saakaldte „Lovmænd“, der dannede den mest indflydelsesrige Klasse inden for Befolkningen. Noget senere opstod den vigtigste og fuldstændigste af alle Landskabslove, den *jydske* Lov, der blev antaget paa en Rigsforsamling i Vordingborg i Marts 1241, nogle Maaneder før Kong Valdemar Sejrs Død. Den var den gamle Konges sidste Værk og vidner om den Indflydelse, som Kongemagten havde faaet under ham og hans Forgængere. Det var nu Kongen, som gav Loven, og Landstinget som „vedtog“ den. Jydske Lov blev et Mindesmærke om Valdemar Sejr, af større Værd og Varighed end alle hans Sejrvindinger.

Kongens Medarbejder ved dette Værk var den 90-aarige Biskop *Gunner af Viborg*, som havde samlet de gamle Bestemmelser og Vedtægter. Han havde været Abbed i Øm fra 1216 til 1222, da han blev valgt

til Biskop i Viborg, skønt han var 70 Aar gammel. Han var en kundskabsrig lærd, en nidkær og retfærdig Biskop, der virkede med Iver og usvækket Aandskraft i sit Embede til sin Død, skønt han naaede en Alder af 100 Aar. Omsider sov han hen paa Asmild Kloster d. 25. Aug. 1251.

„Med Lov skal Land bygges“, hedder det i Lovens Fortale, der er stærkt paavirket af den kanoniske Ret. „Vilde hver Mand nøjes med sin eget og lade andre nyde det samme, da behøvede man ej Lov. Var ej Lov i Landet, da havde den mest, som mest monne gribe“ ...

„Loven skal være ærlig, retfærdig, taalelig, efter Landsens Vane, bekvem, gavnlig og aabenbar, saa at alle Mænd maa vide og forstaa, hvad Loven siger. Og være den ej gjort eller skrevet efter nogen Mands særlige Vild (∴ Gunst), men efter alle Mænds Tarv, der i Landet bor. — Den Lov, som Kongen giver, og Landet tager ved, den maa han ej siden rage tilbage og skifte (∴ forandre) uden Landsens Vilje, uden om den er aabebart imod Gud.“

Trældommen var da omtrent ophørt, og Loven beskærmer de svage i Samfundet. „Det er Kongens og Høvdingerens Embede, at overholde Domme og gøre Ret og frelse den, som ved Vold tvinges, saasom er Enke og værgeløst Barn og Pilegrim og udenlands Mænd og fattige Mænd, dem gaar tiest Vold over. Han lade ej Ildgerningsmænd, der ej vil staa til Rette, leve i sit Land, thi naar han piner eller dræber Udaads Mænd, da er han Guds Tjenestemand og Lovens Værge“. Det er en smuk, ædel og fribaaren Tænkemaade, der bærer Loven.

Retssagerne afgjordes paa Herredsting og Landsting. De sidste holdtes hver fjortende Dag, i Sjælland om Onsdagen, i Jylland om Lørdagen. Herredstingene synes at have været afholdte en Gang ugentlig. Herredstingene holdtes ligesom i Oldtiden fremdeles under aaben Himmel inden for bestemte Stenkredse, paa — eller i det mindste i Nærheden af — en Høj.

Paa Tinget foretoges Drøftelsen af de ansete og lovkyndige Mænd, men ved Siden af dem sad den kongelige Foged, *Ombudsmanden*. De gamle Jarler var forsvundne. Ombudsmanden skulde paase, at alt paa Tingene gik ordentligt og lovformeligt til, at Kongens Ret blev iagttaget, og at Dommen blev rigtigt udført, hvad der ofte var meget vanskeligt. Hvis den dømte vægrede sig ved at betale de bestemte Bøder, maatte der kun een Gang søges *Nam* (∴ gøres Indførsel) i hans Bo, og det skulde oven i Købet ske hemmeligt og uden for hans Gaardsled. I Dommen selv havde Ombudsmanden ingen Del, thi den dømmende Magt laa i Folkets Hænder, hvad der i Virkeligheden betød, at en snævrere Kreds fældede Dommen.

Nogle Sager, især de hyppigt forekommende, som Ran, Tyveri og

Vaadegerninger, undersøgtes af *Nævninger*, 8 eller 12 Mand for hvert Herred, der blev udnævnte af Bønderne, og de skulde efter Undersøgelsen sværge den anklagede skyldig eller uskyldig. Deres Embede varede et Aar. Denne Ed var derefter lige saa gyldig som en virkelig Dom. Glemte Bønderne at vælge dem, kunde den kongelige Ombudsmand selv tage dertil, hvem han vilde. Ingen kunde undslaa sig for at være Nævning; for hver Gang nogen blev valgt og vægrede sig, skulde han bøde tre Mark. Fandt den anklagede blandt Nævningerne „en aabenbarlig Uven“, da kunde han udskyde ham og forlange en anden i Stedet. Særskilte Nævninger gaves til at paakende *Helgbrud* eller Helligbrøde, nemlig Forseelser mod Gudstjenestens Ordning, de hellige Steder og Tider.

Jydske Lov anvendte imidlertid ogsaa de saakaldte *Sandemænd*. Det var 8 Selvejere i hvert Herred, der udnævntes af Kongen paa Livstid og toges i Ed af Ombudsmanden. Mens Nævningerne var ulønnede, fik Sandemændene af Klagerne Godtgørelse for deres Rejser. De svor i Sager, der angik Manddrab og andre Voldsgerninger, Voldtægt, Hærværk, Markskel, Tilføjelse af Saar og Forbrydelse mod Guds Hus' Ejendom, naar det var over en Marks Værdi. Ligesom Nævningerne blev de tagne i Ed paa, at de kun vilde gøre „hvad rettest og sandest er“. Flertallets Ed var gyldig Afgørelse, med mindre de bedste Mænd i Bygden tillige med Biskoppen gjorde Indsigelse derimod.

Om man nogensinde har benyttet *Tvekamp* som Bevismiddel, er usikkert, Udfaldet vilde jo saa alene bero paa den personlige Styrke, Tapperhed og Vaabenfærdighed. Derimod er det sikkert, at vi i den kristne Tid møder en anden Bevismaade, den saakaldte *Jernbyrd*. Allerede Biskop Poppo skal have benyttet den til at bevise Kristendommens Sandhed, og senere søgte Kirken en Tid at indføre den som en almindelig Afgørelse af Retssager. Den anklagede skulde enten bære et gloende Stykke Jern et bestemt Antal Skridt i Haanden eller ogsaa gaa med bare Fødder over en Række glødende Plovjern, der lagdes hen ad Jorden. Fandtes han derpaa ved nærmere Undersøgelse uskadt, erklæredes han for uskyldig. Beviset var efter sin Natur meget misligt, da man jo maatte forudsætte et Underværk, hver Gang en uskyldig anklaget skulde frelses, og det gav derfor Anledning til Bedragerier. Det varede derfor ikke længe, før *Eden* blev et almindeligt gældende Bevismiddel i det danske Retsvæsen, og Jernbyrd fortrængtes fra Harald Hens Tid, da denne Konge havde bekræftet, at Eden skulde være gyldigt Retsbevis, saaledes som den tidligere havde været. Dog var *Benægtelsesed* ikke tilstrækkelig. Den anklagede maatte stille *Mededsmænd*, Mænd af godt Rygte, der svor paa, at de var fuldt overbeviste om Sandheden af hans Ord. Den sigtede stillede kun elleve Mand, da han altid selv regnedes med i Tolvmands-

eden, den saakaldte *Tylvtered*. Jyske Lov fordrede altid tolv Mænds Ed, hvorimod de andre Love i mange Tilfælde lode sig nøje med mindre, med seks, ja endog med tre Mænds Ed. Den anklagedes Skæbne beroede altsaa til syvende og sidst paa, hvilken Agtelse han nød i Samfundet. Mededsmændenes Bekræftelse var et Udtryk for den offentlige Mening, at man paa Grund af Kendskabet til hans Sindelag og Vandel ikke kunde anse ham for skyldig i den Forbrydelse, hvorfor han var sigtet.

Lovens Bestemmelser gik mindre ud paa at straffe end paa at skaffe den forurettede eller hans Slægt Erstatning. Fængselsstraffe var omtrent ukendte, Fængsel anvendtes kun som Varetægtsarrest. Ligesom i Oldtiden kunde de fleste Forbrydelser endnu sones ved *Bøder*, men Selvhævn forbødes strengeligt. I Mandebod for forsægtigt Drab betaltes 40 Mark til Kongen og 40 Mark til den dræbtes Slægt. Den, der var dømt fredløs, kunde dog købe sig Fred af Kongen, dersom den forurettede vilde lade sig forsone ved Bøder; ellers maatte han rømme Landet inden en Dag og en Maaned. Kun visse nedrige Forbrydelser kunde ikke sones med Bøder og kaldtes derfor *Orbodemaal*. Saadanne Forbrydelser var Landsforræderi, Stimandsfærd, Mordbrand og Tyveri. Blev Tyven grebet paa fersk Gerning, skulde Tyvekosterne bindes bag paa ham, og saaledes skulde han føres til Tinge. Fandtes det da, at han havde stjaalet for en halv Marks Værdi, skulde Ombudsmanden uden Dom lade ham hænge. Bonden maatte ikke lade sin Tyv hænge, thi „han maa ej være sin egen Retter“. Dog maatte ingen bindes uden Tyven, der blev grebet paa fersk Gerning. For Orbodemaal var Straffen Fredløshed, men den dømte fik en vis Frist til at bringe sig i Sikkerhed, men naaede han inden denne Tid ikke uden for Landskabets Grænser, eller kastede Stormen igen hans Baad ind til Kysten, havde enhver ustraffet Lov til at dræbe ham.

Det ejendommelige for Loven er, at den søgte strengt at hævde Ejendomsretten, uden at træde den personlige Frihed for nær. Den rejsende maatte tage en Kærv fra Ageren til sin Hest, uden at han derfor blev betragtet som Ransmand. Den skibbrudnes Gods maatte ingen komme nær, og ingen formene ham i at bjærge det. Røvede nogen deraf, da skulde han give det igen og bøde fulde tre Mark og tre Mark til Kongen. Var det den kongelige Ombudsmand, der røvede deraf eller forbød Folk at hjælpe de skibbrudne, naar de forlangte det, da skulde han miste sit Len og betale fulde Bøder.

Var nogen utilfreds med den Dom, der var fældet i hans Sag paa *Herredstinget*, kunde han henskyde Sagen til *Landstinget*. Senere oprettedes under Valdemar Atterdag *Kongens Retterting*, hvor Kongen selv eller en af hans høje Embedsmænd havde Forsædet og afsagde Dommen.

Dette var de vigtigste Grundtræk i den Retsforfatning, der ved

Valdemars jyske Lov kom til at gælde i den største Del af Landet, nemlig Nørrejylland, Sønderjylland og Fyn. Den stemmer i sit væsentlige Indhold med den sjællandske og skaanske. I Begyndelsen af det 14. Aarhundrede føjede en Lovmand, *Thor Lille*, nogle Retsregler til, der fik Lovskraft under Valdemar Atterdag. De indeholdt Tilsætninger og Forklaringer til Loven og grundede sig paa den Erfaring, han havde samlet, vistnok som Landsdommer ved Viborg Ting. I over 400 Aar gjaldt denne Middelalderslov i Danmark, indtil den 1683 afløstes af Kristian den Femtes almindelige danske Lov. Derimod gjaldt den delvis i Sønderjylland indtil 1900.

Landskabslovene viser os et Samfund, hvor Bonden endnu er Samfundets Kærne, Statsborgeren. Men en Udvikling af Stænder var allerede da paabegyndt, en Præstestand havde dannet sig, og en Adel og en Borgerstand var i Færd med at vokse frem ovenover og ved Siden af Bønderne. Den skarpe Modsætning mellem disse Stænder indbyrdes og mellem dem og Kongemagten var endnu ikke traadt tydelig frem, men den skulde snart blive til Virkelighed. Middelalderen bærer ogsaa i Danmark, om end svagere end i Syden, Spor af at være Pavedømmets og Ridderskabets gyldne Tid.

PRÆSTESTANDEN

Den Stand, der først maatte hæve sig op over Folket, var *Præstestanden*. Vi har fulgt dens stedse stigende Magt fra Knud den Stores Tid indtil Valdemarernes, under Fyrster, der var Kirken hengivne, som Svend Estridsøn, Knud den Hellige og Erik Egode. Det venskabelige Forhold mellem flere af Ærkebisperne og Kongerne fremmede dens Vækst under Valdemarerne, men i Hovedsagen har den sin Grund i Kirkens daværende store Magt i det øvrige Europa. Det var da netop Pavemagtens og Korstogenes Tid. Danmark maatte følge den almindelige Udvikling, saa meget mere som meget duelige Mænd den Gang beklædte Lunds Ærkebispestol.

Ingen havde dog en saadan Indflydelse som *Absalon*, der i høj Grad bidrog til at hæve Kirkens Magt. Og dog gik Absalon langt fra saa vidt som de samtidige Paver, der endogsaa vilde lægge den verdslige Stat under Kirkens Overhøjhed. Han hævdede tværtimod Statens Uafhængighed i Ordene: „I verdslige Ting er et verdsligt Sværd meddelt Staten for at hindre de ondes Udaad, ligesom Kirken i sine Anliggender har et aandeligt Sværd til at hævne sine Tjenere og fromme Mænd“. Men med

denne Begrænsning stillede Absalon Kirken saa højt som nogen: „Disse Kirkens Mænd og Guds Talsmænd har Herren derfor villet, skulle hædres og elskes frem for de øvrige med særegne Forrettigheder, naar han siger: „Hvo der rører eder, rører ved min Øjsten!“ og andet Steds: „Rør ikke ved mine salvede og tilføj ikke mine Profeter Overlast“. De skal hædres med jordisk Løn, med Offer og Tiende, som Augustin siger: „Hvo som begærer Aflad for sine Synder, han betale Tiende“, og andet Steds: „Hvo, der betaler Tiende, faar derved ikke blot overflødig Frugt, men sørger baade for sin Sjæls og sit Legems Velfærd“. — De kirkelige Retssager var efterhaanden blevet unddragne verdslig Indflydelse; de blev nu under Valdemar den Store nærmere bestemte ved Udstedelsen af de to *Kirkeretter*, den skaanske og den sjællandske. Den *skaanske* gaves af Ærkebiskop Eskil omtrent 1160 paa en Folkeforsamling i Stenhuset mellem Dalby og Lund „efter alle Skaaningers Bøn“, fordi den gamle, der skal være givet af Ærkebiskop Asser, „var for haard“. Den stemmer overens med den *sjællandske*, der „efter alle Sjællandsfarers Bøn“ udstedtes af Absalon 1171 paa en Forsamling ved Ringsted. Begge er ret forskellige fra den kanoniske eller almindelige Kirkeret, der gjaldt i den romerske Kirke, og de tog Hensyn til Landets særegne Forhold. Erlæggelse af Tiende af al Sæd blev bestemt, Forsømmelse heraf skulde straffes med Bøder. Forbuddet mod Ægteskab mellem Slægtninge indskærpedes; den, der ægtede sin Frænke mod Biskoppens Forbud, skulde sættes i Band. Bønderne skulde selv vælge deres Præst „med Biskops Vilje“. De maa ej „Præst vrage“, men han maa heller ikke skilles fra dem „imod deres Vilje“. Fra Jylland haves derimod ingen Kirkeret, og det lykkedes derfor heller ikke at gennemføre den saa omstridte Bispetiende her før efter Bondeoprøret mod Kristoffer af Bayern.

Længe beholdt Folket dog ikke Hovedindflydelsen paa Valget af sine Præster. Selv Kongerne kunde i Længden ikke hævde deres Ret til at besætte Bispeembederne, som de oprindeligt havde oprettet. Snart tiltog *Domkapitlerne* eller Præsterne ved Domkirkerne, de saakaldte *Kanniker*, sig denne Ret, og Kongen beholdt da kun det tilbage, at Bispen efter Valget skude ansøge om Kongens Samtykke og sværge ham Troskab, før den endelige Indvielse fandt Sted. Den mægtige Valdemar Sejr maatte endogsaa finde sig i, at Domkapitlet i Ribe 1214 valgte en Biskop imod hans Vilje. Det tog lang Tid, inden det lykkedes Paverne at gennemføre Forbuddet mod Præsternes Giftermaal, Loven om *Coelibatet*, i Norden. Gentagne Gange maatte pavelige Legater indskærpe Gregor 7.'s Lov af 1074, saaledes Gregorius de Crescentia paa Synoden i Slesvig 1222, hvor alle Børn af Præster blev erklærede for uægte. Tilsidst sejrede den trods al Modstand — ligesom den kanoniske Rets Bestem-

melser i det Hele — for at Præstestanden kunde løses af de verdslige Baand og udelt tjene Paven og Kirken. Præstestanden dannede nu en særlig Klasse med egen Retsforfatning og egne Indtægter, den ugifte Stand gjorde den uafhængig af Slægtskabsforbindelserne med de verdslige.

Antallet paa Bispedømmer var henimod Slutningen af det ellefte Aarhundrede steget til otte. *Lunds* Stift eller *Ærkestiftet* omfattede Skaane, Halland, Bleking, Bornholm og Anholt og var det største i Omfang. *Roskilde* Stift bestod af Sjælland og de hosliggende Øer; hertil lagdes ved Erobringerne i Venden Øen Rygen. *Odense* Stift omfattede Fyn og de omliggende Smaaøer; desuden Laaland, Falster, Als, Ærø og Femern. I Nørrejylland fandtes de nuværende fire Stifter, men deres Omfang var ikke ganske det samme som nu. Til *Børglum*, der ogsaa kaldtes Vendsyssel eller Vendelbo Stift, hørte hvad der laa nord for Limfjorden. *Viborg* Stift var den Gang større end nu, da det tillige indbefattede Øen Mors, Byen Aalborg og de fire Herreder af det nuværende *Aarhus* Stift, der ligger nord for Randers Fjord, nemlig Støvring, Hald, Onsild og Gerløv Herreder. Til *Ribe* Stift hørte fra Middelalderens Slutning den nordvestlige Del af Sønderjyllands Fastland helt ned til Tønder; den øvrige Del udgjorde *Slesvigs* Stift.

Det var kun ved de store Højtider, at Bisen selv forrettede Gudstjenesten i Domkirken og læste Messe. Til daglig var han beskæftiget med sit Stifts Styrelse, han bestemte Gudstjenestens Enkeltheder og ordinerede Præster. Undertiden var han paa Rejse for at visitere hos Præsterne, eller for at indvie Kirker og Kirkegaarde. Bispedømmernes Størrelse tvang dog ofte Bisen til at søge sig en Hjelper, og han fandt en saadan i den øverste af Kannikerne, *Ærkedeggen*, der under Titlen *Provst* paatog sig at træde i Stedet for sin høje foresatte i en Del af Stiftet. Men det blev i det lange Løb til Skade for Bisen, at han ved sin Side havde Domkapitlet, thi da det havde faaet Bispevalget i sin Haand, foreskrev det jevnlig Valgkandidaten en Haandfæstning, som han maatte undertegne, hvis han vilde være sikker paa at opnaa Valg.

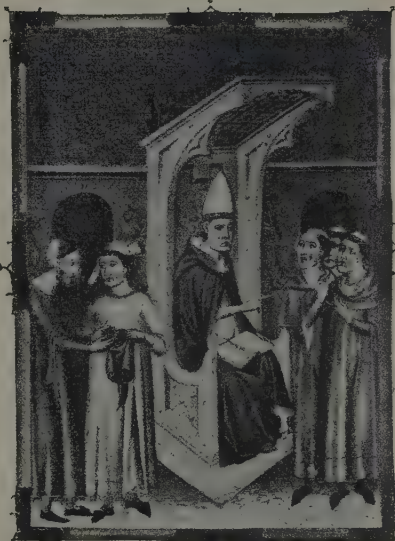

Fig. 203. Biskop som Dommer i Kirkeretten. (Fra et italiensk Haandskrift.)

Fig. 204. Ligsten over Biskop
Jens Krag af Roskilde o. 1300.

Den Gang, som nu, kom dog Menig-
heden i langt nærmere Berøring med sin *Præst*
end med sin Bisp. Paa de Steder, hvor Sog-
nekirken var bygget af en Stormand, havde
Bygherren og hans Efterkommere Kaldsret
til Gaardkirken som dens Patroner. Saaledes
var det i Bjernede med Ebbe Skjælmsøn og
Sune, i Fjenneslev med Asser Rig og mang-
foldige andre Steder paa lignende Maade.
Hvor Kirken derimod skyldte Menigmand
sin Opførelse, havde ogsaa Menigmand Kalds-
retten, men stærkere og stærkere betonedes
Nødvendigheden af Bispens Samtykke. Præ-
sterne levede i ugift Stand af Indtægterne af
deres Præstegaarde og af Tienden. Deres
Antal var større end nu, men til Gengæld
var Kaldene meget mindre, da hvert Sogn
regelmæssigt dannede et Embede. Om Præ-
sternes Liv i Valdemarstiden tier vore Kil-
der stille. De er sikkert udgaaede af Bonde-

standen og har derfor haft let ved at faa deres Sognebørn i Tale. Paa et
senere Tidspunkt hedder det derimod, at Præsterne „kun altfor gerne tog
Del i Folkets Liv, bar Vaaben, holdt Kro, dansede og kappedes om at
tømme det største Bæger“.

Kirkens Rigdom var vokset overordentligt. Mange Konger havde
skænket den betydelig Jordegods, saaledes fik Roskilde flere Herreder
af Knud den Store. Til Absalon skænkede Valdemar den Store 1168
Flækken *Havn* med alle de omliggende Landsbyer, Brøndshøj, Gentofte,
Mørkøv, Bagsværd o. fl., der blev under Bispestolen, indtil Valdemar
Atterdag for en Tid fik Staden i sin Haand Aar 1350, og Erik af Pom-
mern fuldkomment erhvervede dette Strøg. Eskil skaffede Ærkebisse-
stolen betydelige Godser i Skaane og den største Del af Bornholm. Det
var dog ikke alene Kongerne, men ogsaa Privatmænd, der ved deres
sidste Vilje gav deres Jordegods til Kirken. Mangen Mand tog Jord af
sin Ager, bar den i sin Kappefold til Kirken og nedlagde den i Vidners
Paasyn paa Altret; derved betegnede han, at han gav sin Ager til Kirken.
At berige Kirken ansaas for en særligt from og fortjenstlig Handling. Dog
bemærkes det i Kirkeretten, at ingen, som laa for Døden, maatte kunne
give mere end det halve af sin Ejendom til Kirken; den karske kunde
derimod fare i Kloster med hele sin Hovedlod.

Saaledes kom efterhaanden en stor Del af Landets bedste Jorde-

gods under „den døde Haand“. Kirken forstod at erhverve sig Frihed for Skatter og andre Afgifter deraf. I deres Stifter anlagde Bisperne Borge og holdt Krigere. I deres Følge saas ikke blot Huskarle, men ogsaa Herremænd, og Loven hjemlede dem Ret hertil. Lunds Ærkebiskop havde tilsidst 36 Herremænd, og Roskilde Biskop 43. I den ældre Middelalder var det meget almindeligt, at de krigerske Biskopper traadte i Spidsen for Hæren og selv deltog i Kampe, saaledes fremfor alle Absalon. Hvor ivrigt Klerkerne deltog i Krig, viser Slaget ved Fodevig, hvor der faldt 5 Bisper og 60 Præster. Den Rigdom, som Kirken besad, bragte den til at omgive sig med en Glans, der blændede Folket. Under Gudstjenesten udfoldedes megen Pragt. Musikken lød og Røgelsen duftede, og Biskoppen selv med sin Bispehue, Stav og Kaabe vakte Menighedens Ærefrygt og Beundring, naar han viste sig i fuld Ornat. Men det gripende Øjeblik, hvorom hele Gudstjenesten samlede sig, var, naar Messeofret fuldbyrdedes, og Brød og Vin forvandledes til Kristi Legeme og Blod.

KLOSTRENE

Allerede fra Oldkirkens Dage var det Skik, at fromme Mænd og Kvinder trak sig tilbage fra Verden og viede deres Liv til deres Sjæls Forædling. Tidligt sluttede disse Eneboere, Munkene, sig sammen i Klostre for ved fælles Kræfter at arbejde for dette Maal. Men først fra Benedikt af Nursias Tid i det 6te Aarh. stammer de strengt afsluttede Klostersamfund under faste Regler, som blev efterfulgte i alle evropæiske Lande.

Man har ment, at de første Klostre i Danmark var grundede under Knud den Store, der skulde have ført Munke af *Benediktinerordenen* fra England til vort Land. Men man kan ikke paavise Klostre, der med Bestemthed skriver sig fra denne Konges Regeringstid. Et af de ældste danske Klostre er *St. Knuds* Kloster i Odense, der er stiftet af Erik Egode, da han ved sin Broders Kanonisation Aar 1101 kaldte tolv

Fig. 205. Benediktinermunk.
(Rekonstruktion.)

Munke herover fra Evesham i England. Odenseklostret fik overdraget den nye „Vor Frue og St. Albans Kirke“ til Gudstjeneste, senere fik det sin egen Klosterkirke i den endnu staaende Murstensbygning, St. Knuds Kirke. Klostret synes en Tid at have fordunklet alle de andre Klostre ved den Lærdom og det aandelige Liv, de engelske Munke førte med sig. Forrest blandt disse staar *Ælnoth*, bekendt for sin Historie om „Kong Knud den Helliges Herkomst, Liv og Lidelse“, der indtager en fremragende Plads blandt den Tids Klosterskrifter. Under de følgende Konger tog Benediktinerklostrene stærkt til. *St. Bents Kloster* i Ringsted, hvis Grundlæggelse gaar helt tilbage til Svend Estridsøn, fik navnlig Betydning, da det blev udvidet af Valdemar den Store, og da hans Fader Knud Lavards højtidelige Kanonisation foregik her 1170. *Skovkloster* ved Næstved blev anlagt 1135 i Byen af en rig sjællandsk Herremand *Peder Bodilsøn* under Navn af St. Pederskloster. Men allerede i Slutningen af 12. Aarh. blev det flyttet ud fra Byen. Det er det nuværende Herlufsholm, hvis Hovedbygning indtil 1819 var den gamle Klosterbygning, bestaaende af to Stokværk i fire Fløje. Den nuværende Sognekirke er den gamle anselige Klosterkirke, hvori der endnu findes en Del Levninger fra Klostrets Tid.

Fig. 206.
Augustinermunk.
(Rekonstruktion.)

Ordenen havde ogsaa vigtige Nonneklostre, som *Bosjø* midt i Skaane paa en yndig Ø i Ring-Søen, *Børringe* mellem Ystad og Malmø, *Hundslund* i den smukkeste Egn i Vendsyssel, nu Dronninglund efter Kristian 5.'s Dronning Charlotte Amalie, og *Dalum*, der omtr. 1200 blev flyttet hertil fra Nonnebjerget ved Odense. Ogsaa i flere jydsk Købstæder laa der Benediktinerklostre; endnu staar et urørt af Tiden, nemlig det ældgamle Kloster paa *Holmen ved Slesvig* i Nærheden af Ansgars Kirke.

Snart kom ogsaa de regelbundne Kanniker af *St. Augustins Orden* til Danmark. De dannede egentlig ikke Samfund af Munke, men af Præster, der fulgte den Regel, som var uddraget af den hellige Kirkefader Augustins Skrifter. Af deres Klostre var det berømteste *Vestervig* i Ty, ved den inderste Vig af Limfjorden, hvor Bispesædet i den ældste Tid var. Det blev stiftet 1110 for 12 regelbundne Kanniker og indviet til *St. Tøger*, en adelig Thüringer, der gik til Norge for at udbrede Kristen-

Fig. 207. Heinrich Hansen: Vestervig Kirke.

dommen og blev Olaf den Helliges Kapellan. Efter Olafs Død 1030 drog han til Danmark. Her opførte han en lille Kirke „af Ris og Kviste“, hvor nu Vestervig ligger, og virkede ved den til sin Død. Da der brændte Lys paa hans Grav, steg hans Ry for Hellighed, og han blev ogsaa om-sider optaget i Helgenenes Tal, da det Underværk skete med hans Ben, at de ved Ildprøven af sig selv sprang tilbage fra Ilden. Legenden fortæller, at han paa Tilbagerejsen fra Norge var strandet paa Tylands Kyst. Paa sin Vandring ind i Landet for at finde Mennesker lagde han sig, mødig og vansmægtende af Sult og Tørst, ned paa Jorden for at finde Hvile, og da han atter rejste sig, sprang der en Kilde frem paa det Sted, hvor han havde hvilet, saa at han kunde lække sin Tørst. Ved *St. Tøgers Kilde* fik mange syge og værkbrudne deres Helbred igen. Den er nu næsten udtørret, men ses dog endnu paa den nedre Kirkegaard, hvor Menig-hedens nu forsvundne Kirke har ligget. Derimod staar endnu den herlige Klosterkirke, der nu er Sognekirke, en af de skønneste Kirker i Jylland. Indvendig er den 143 Fod lang. Skønt der er sket senere Forandringer og Tilbygninger af Taarn og Kor, har den dog bevaret den romanske

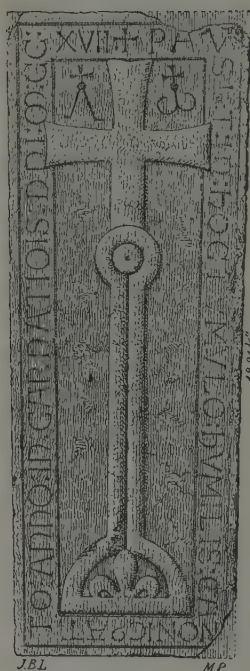

Fig. 208.
Ligsten over Atto, Kan-
nik i Vestervig 1217.

Kirkebygningsstil i Hovedskibets to Sidemure, der er opførte af Kampesten og hver bæres af fem halvrunde Buer, hvis Søjler er afvekslende runde eller firkantede. Der gives ikke i Danmark nogen anden Kirke, hvor Skibets Sidemure alene hviler paa Søjler uden at være understøttede af gennemgaaende Murpilller.

Et Nonnekloster af Augustinerordnen var *Asmild* lige over for Viborg paa den anden Side af Søen, hvor Biskop Gunner ofte opholdt sig.

Flere af Benediktinerklostrene ved Domkapitlerne, som St. Laurentiusklostret i Lund og St. Marieklostret i Viborg, antog siden St. Augustins Regel. Et snævrere Samfund blandt Augustinerne var *Præmonstratenserne*, der havde Missionen til Hovedopgave. Deres Leveregele var meget strenge og krævede Midnats-Gudstjeneste og Tavshed. De nød hverken Kød, Ost, Æg, Mælk eller andre meget nærende Spiser og piskede sig hyppigt med Svøber. Deres Ordensdragt var hvid; derfor kaldes de ogsaa „de hvide Brødre“. Ordens ældste Kloster var *Børglum*, sydvest for Hjørring, det blev stiftet omtrent 1135 paa det Sted, hvor den bekendte gamle

Kongsgaard laa. Samtidigt tog Biskoppen over Vendsyssel, der hidtil havde boet i Vestervig, sit Sæde der. Børglum vedblev hele Middelalderen igennem at være Biskoppens Residens, indtil den efter Reformationen 1554 flyttedes til Aalborg. Ordenen fik siden tre Munkeklostre i Skaane, *Tommerup*, *Øvids* og *Bækkeskov* ved Ivøsøen.

Det var især fra Midten af det tolvte Aarhundrede, at Klostrene voksede frem i Mængde. Aldrig blev der stiftet saa mange som under Valdemarerne. Ærkebisperne og Stormændene kappedes om at anlægge dem og skænke dem rige Gaver, snart Gaarde, Marker og Skove, snart Klenodier og Penge, som det hed „for deres og deres Fædres Sjæles Salighed“.

Ærkebiskop Eskil, siger den samtidige Forfatter af Slavekrøniken, havde i hine Egne opført saa mange Klostre af alle Ordener, saa vel for Mænd som for Kvinder, at de „som Libanons Cedre ikke blot overskyggede Danmark, men endog udstrakte deres Grene hinsides Havet til Slavernes Land“. Da han som ung Mand opholdt sig i Hildesheim, havde han haft en Drøm, hvori han lovede Guds Moder at bringe hende fem

Skæpper af fem forskellige Slags Korn, og han tydede selv dette saaledes, at han skulde bygge fem Klostre af fem forskellige Ordener. „Absalon, som fulgte efter ham paa Ærkesædet, brændende i Iver for Retfærdighed og omgjordet af Guds Rustning, stod ikke tilbage i Nidkærlighed for Klosterstiftelsen.“

En stor Indflydelse paa det danske Munkevæsen fik Abbed *Vilhelm*. Paa *Eskilsø* i Roskilde Fjord var der i Begyndelsen af det tolvte Aarh. grundet et Kloster for regelbundne Kanniker af Augustinerordenen. Ruinerne af den betydelige Kirkebygning ses paa den nordre Side af Øen og hedder Munkekapellet. Da Tugten forfaldt, og Munkene hengav sig til Drukkenskab og Dans, indkaldte Absalon Vilhelm, Augustinerkannik ved St. Genovefas Kloster i Paris. Han var en lærd Mand af fornem Slægt og strenge Grundsætninger, og Absalon havde under sit Ophold i Paris sluttet et nøje Venskab med ham. Vilhelm kom 1165 til Eskilsø med tre andre franske Brødre; de vendte dog efter et kort Ophold igen tilbage, kede af det fremmede Land og dets ublide Klima. Klostrets Tilstand var heller ikke indbydende, hele Forraadet i Spisekamret var syv Oste og en halv Skinke, og Absalon maatte give Vilhelm en Sum af ti Mark til at anskaffe de første Fornødenheder. Af de seks danske Munke, der var tilbage, drog de to straks bort. De andre var opsætsige og i høj Grad misfornøjede med den nye tarvelige

Fig. 209. A. Thorenfeld: Roskildefjord fra Eskilsø.

Levemaaede. „Hvorfor“, spurgte de, „er denne Stodder kommen hid? Han spiser intet og drikker intet; Pengene bruger han til at samle Klenodier i et Skrin, os giver han i Stedet for Mad Blade af Træer og Urter at æde“. Vilhelm havde nemlig ført Salat og andre hidtil ukendte Køkkenurter med sig til Danmark og har vistnok anlagt den første Køkkenhave i Danmark, men Kosten behagede ikke de danske Munke, som var vant til kraftigere Føde. De stræbte ham efter Livet, engang søgte de at indebrænde ham og gav Djævelen Skyld for Anslagene mod Abbedens Liv. Saa tænkte han paa at forlade det Hele og vende hjem til Frankrig. Da Klostret tilmed truedes med at blive lagt øde af Højvande, flyttede Vilhelm det 1175 til *Æbelholt* i Tjæreby Sogn ikke langt fra det nuværende Frederiksborg. Sandsynligvis fik det nye Kloster Navn af den Æblehave, han anlagde derved og forsynede med Frugttræer fra Paris. Snart udviklede det sig ved Absalons Understøttelse og ved Abbedens Strengthed og Omsorg, det omfattede 26 Kanniker, og 100 Mennesker blev dagligt bispiste ved dets Bord. Vilhelm havde stor Indflydelse hos Absalon og Kongen og brugte den med Iver til Fordel for Klostret. Iøvrigt værgede han sit Klosters Friheder selv mod Kirkens øverste Mænd. I et Brev til Absalon skriver han om den romerske Kardinal Fidantius, der var sendt til Norden og udpressede Penge, at „et saadant Sendebuds Hoved burde stikkes i en Sæk med smeltet Sølv, for at hans Begærlighed kunde blive mættet“.

Abbed Vilhelm stod i Brevveksling med mange højtstaaende Mænd i Udlandet, og han anvendtes til vigtige Sendelser til Frankrig og Rom i Anledning af den ulykkelige Dronning Ingeborgs Sag. Han var højt anset, endog uden for Landets Grænser, og efter hans Død, der indtraf Paaskenat d. 6. April 1203 i hans 78. Aar, blev han optaget blandt Helgenene, da der skete mange Undergerninger ved hans Grav. Af hans Relikvier (Levninger) bevaredes i *Æbelholt* en Tand. Det Vand, hvori den blev skyllet, kunde gengive syge deres Helbred, døde deres Hørelse og stumme deres Mæle. Tiden er rig paa Fortællinger om den Slags Helbredelser ved Helgenlevninger, det gælder saaledes om *Hellig Nils* i Aarhus, en uægte Søn af Knud Magnussøn, der efter et helligt Liv døde 1180 og blev begravet i Trækirken ved Stranden i Aarhus. Dog naaede Gejstligheden aldrig at faa Nils anerkendt som Helgen af Paven. Undergerninger fortælles ogsaa fra Slagelse, hvor Præsten ved St. Peders Kirke, *Hellig-Anders*, virkede, om hvem Munkelegenderne fortælle forunderlige Ting. Efterladt af de andre Pilgrimme i det hellige Land, faldt han i Søvn, betyngtet af Kummer, men vaagnede om Morgenens uden for Slagelse paa Hvilehøj. Her rejstes *Hellig-Anders* Kors, der gennem Aarhundreder virkede Underværker og var Genstand for de andægtiges

Tilbedelse. Ligeledes fortælles det, at han hængte sin Hat paa en Solstraale, og at han paa et ni Nætter gammelt Føl havde omredet hele Slagelse Mark, medens Kongen var i Bad. Der var nemlig blevet lovet Klostret al den Jord til Ejendom, som han kunde omride paa et saadant Føl. Han døde 1205.

Ingen Munkeorden opnaaede dog den Rigdom og Anseelse i Danmark som *Cistercienserne*. Ærkebiskop Eskil nærede en stor Kærlighed til denne Orden, som til Overhoved havde hans gode Ven, den hellige Bernhard af Clairvaux i Frankrig. Ordenens Klostre anlagdes langt fra Byerne ude paa Landet, i afsides, men skønne og frugtbare Egne, som Munkene opdyrkede.

Livet indenfor denne Orden havde et særligt strengt Præg; Cistercienserne spiste ikke Kød, sov i deres Klæder paa Straasække og stod op ved Midnatstid for at synge Herrens Pris. Deres hvidgraa Ordensdragt var i Begyndelsen simpel, senere omgav de sig som de andre Ordener med stor Pragt. Tavshed skulde saa vidt muligt overholdes. Især lagde man Vægt paa legemligt Arbejde til at afveksle med Gudstjenesten. Munkene fik ved deres højtudviklede Landbrug, der dreves ved Lægbrødre, stor Betydning som Kulturbærere. Men ogsaa aandelig Syssel trivedes i Klostrene, og Cistercienserne har den Fortjeneste for vor Historie at have skrevet en Del af vore Aarbøger fra Middelalderen. De hører saaledes til de mest alsidige og virksomme gejstlige Ordener. Et andet Særkende for Ordenen er den indbyrdes Kontrol og det nøje Sammenhold. Hvert Kloster skulde aarligt sende sin Abbed af Sted til det fælles Møde, Generalkapitlet, i Frankrig. Med stor Iver søgte man at gøre sig uafhængig af Bispemagten og anerkendte kun Paven som Overhoved.

Allerede 1144 grundede Eskil *Herisvad Kloster* i Skaane og kort efter i en yndig Egn i Nordsjælland det berømte *Esrom* (Sancta Roma), som han skænkede rige Gaver af Jordegods. Til begge hentede han Munke fra Clairvaux. Fra dem havde alle de andre Cistercienserklostre deres Oprindelse,

Fig. 210. Cisterciensermunk.
(Rekonstruktion.)

saaledes det berømte *Sorø Kloster*, der var indviet til Jomfru Maria. Det var anlagt af Brødrene Toke, Ebbe og Asser Rig; Asser selv gav sig ind deri og døde tretten Dage efter Kirkens Indvielse (o. 1151). Men Klostret kom snart i Forfald ved Abbedernes slette Styrelse. Da fornyede Absalon sin Faders Stiftelse ved 1161 at flytte Cisterciensere fra Esrom derhen. Klostret blomstrede atter op og blev et af de rigeste og mest ansete i Landet. Det ejede saaledes Pedersborg, en fast Borg i Nærheden, bygget af Peder Thorstensøn, der var gift med Skjalm Hvides Datter Cæcilie. Flere af Abbederne havde Sæde i Kon-

Fig. 211. Esrom Klosters søndre Side, i det væsentlige bevaret fra Middelalderen.

gens og Rigens Raad og Rang næst efter Biskopperne. Historiske Studier havde altid et Hjemsted i dette Kloster. Om en Munk i Sorø ved Navn Jonas fortæller Indskriften paa hans Ligsten i Kirken, at han to Gange gjorde Valfart til Jerusalem, tre Gange til Rom og een Gang til St. Jacobs Grav i Compostella.

Med Munke fra Esrom var det ogsaa, at Valdemar den Store 1158 grundlagde *Vitskøl Kloster*, som Munkene paa Latin kaldte *vitæ schola*, Livets Skole, den nuværende Herregaard Bjørnsholm ved Limfjorden. Kongen anlagde Klostret af Taknemlighed for sin Redning ved det lumsk Overfald i Roskilde, hvor de, „der havde spist det søde Brød med ham og talt venligen med ham, med dragne Sværd havde tragtet efter at omkomme ham, der var ubevæbnet“, som han selv siger i Stiftelsesbrevet. De første Munke kom fra Varnhem i Vestergøtland. Abbeden var en Franskmand ved Navn Henrik, der en Tid havde været Abbed i

Fig. 212. Sorø ved Midten af det XVIII. Aarh. (Fra „Frederik V.s „Atlas“).

Varnhem. Klosterkirken skal have været en af de skønneste i hele Landet, men da den under Syvaarskrigen havde mistet sit kostbare Kobbertag, forfaldt den mere og mere. Store Ruindynger, bevoksede med Træer, saas tidligere paa Kirkegaarden. Udgravningerne i de senere Aar har vist, at Rygtet talte Sandhed; Vitskøl Klosterkirke var opført efter Forbillede af Kirken i Citeaux og har været usædvanlig stor og pragtfuld.

Fig. 213. Koret af Vitskøl Klosterkirke.

Navnlig var Højkoret rigt og ejendommeligt ved sin Omgang, paa hvis Yderside der var ni halvrunde Absider (Udbygninger) med hvælvet Tag.

Fra Herisvad hentedes Munke til det Kloster, som Prins Buris 1162 grundede i *Tvis* ved Holstebro; Munkene kaldte det *tuta vallis*, den trygge Dal, paa Grund af dets Beliggenhed dybt nede mellem høje Bakker. I Slesvig anlagdes fra Herisvad 1173 *Løgum Kloster*, kaldet *locus Dei*, Guds Sted; Kirken er en af de anseligste i Sønderjylland, og Jordegodset udgjorde det senere Løgumkloster Amt. Paa *St. Mikkelshøj* uden for Byen Slesvig fandtes et Kloster, hvor Munkene førte et forargeligt Levnet. Da Abbeden selv var blevet overrasket i en Skøges Selskab, lod Biskop Valdemar 1192 Klostret flytte til *Guldholm*, en Mil nord for Slesvig ved Langsø, og lod nu Munke komme derhen fra Es-

Fig. 214. Antvorskov Slot ved Midten af det XVIII. Aarh. (Fra „Frederik V.s Atlas“).

rom. Klosteret blev udstyret med stor Gavmildhed af Biskoppen. „Du hedder Guldholm“, sagde han, „og jeg skal forgylde dig“. Men efter 17 Aars Forløb drog Munkene bort derfra og stiftede et nyt Hjem, *Ryd-kloster* ved Flensborg Fjord, det nuværende Lyksborg.

Intet dansk Cistercienserkloster har dog en saa mærkelig Grundlæggelse som *Ømkloster* (Cara insula) i Skanderborgegnen, og i Anseelse og Rigdom stod det i første Række. I Sabro i Aarhus Stift havde Biskop Eskil o. 1160 skænket Vitskølabbeden Henrik en Grund til et nyt Sam-

Fig. 215. Tom Petersen: Lyksborg.

lag. Men da Stedet ikke rigtigt egnede sig til Klosteranlæg, byttede han det fem Aar senere med en anden Grund i Sminge ved Gudena. Cistercienserne var dog heller ikke her tilfredse med de ydre Forhold. Eskils Efterfølger Biskop Svend overlod dem derfor et gammelt Benediktinerkloster i Venge, der var i den Grad i Forfald, at der foruden Abbeden kun fandtes tre „sorte Munke“. Venge havde ingen Mangler i det Ydre, men blev dog heller ikke Munkenes varige Opholdssted. En adelig Frue i Nabolaget, Margrete, forulempede dem paa forskellige Maader, og de foretrak derfor efter faa Aars Forløb at flytte til et andet Benediktineranlæg paa Kalvø i Skanderborg Sø. De to sorte Munke, som fandtes her, rømmede frivilligt Pladsen ved deres Ankomst. Men Cisterciensermunkene blev snart kede af at bo paa dette afsides Sted, hvor Storme og Is-

drift undertiden afskar dem al Forbindelse med Land. For femte Gang brød de op i 1172 og fæstede Bo paa en yndig kratbevokset Landtange mellem Guden Sø og Mos Sø, i en af de skønneste Egne i Danmark, i Nærheden af Himmelfjerget. Den Bonde, der ejede Jorden, vilde ikke overlade dem den, før Guds Moder havde aabenbaret sig for ham i Drømme og truet ham dertil. Her var Biskop *Svend* af Aarhus især deres Velgører. Han skænkede dem ikke blot Jordegods, Kvæg og store Privilegier, men ogsaa Bøger; han lod med stor Bekostning mange afskrive

Fig. 216. A. Thorenfeldt: Udsigt over Mossø mod Emborg fra Vest.

og pryde med malede og forgyldte Bogstaver. Netop da han havde bestemt sig til selv at indtræde i Klostret, døde han 1191 og blev begravet i Øm. Da Klostret senere gik til Grunde, flyttedes hans Ligsten til Ry Kirke, hvor den endnu ses. Emborg Gaarde i Ry Sogn ligger nu paa det Sted, hvor Øm har staaet, men af det en Gang saa rige og prægtige Kloster er saa godt som intet Spor tilbage.

Ogsaa *Johanniterne* eller egentlig kun Hospitalsbrødrene af den bekendte Johanniterorden fandt Indgang i Danmark. Ordenen var stiftet i det hellige Land til Kamp mod de vantro og bestod af tre Klasser. Johanniterriddere synes man ikke at have haft her i Landet, men Præster og tjenende Brødre fik Anvendelse ved de mange St. Hanshospitalet i vore Købstæder. Det berømteste var *Antvorskov* ved Slagelse, der vist-

nok skulde være en Stiftelse for gamle eller syge Krigere. Valdemar 1. stiftede det i Forening med Absalon af sit Arvegods kort efter 1164, og det var det fornemste inden for denne Orden i Norden. Sin bedste Støtte havde Klosteret i Adelen, mange Adelsmænd gav sig ind deri og de medbragte Jordegodser, der var spredte over næsten hele Landet. Ved Reformationen blev det Krongods, og Frederik 2. forvandlede det til et Slot, som han i høj Grad yndede, og hvor han ofte opholdt sig for Egnens ypperlige Jagt. Spiret paa Slotskirken (den gamle prægtige Klosterkirke)

Fig. 217. Antvorskov Ruiner ved Slagelse.

var saa højt, at det kunde ses i seks Mils Afstand, helt over til Nyborg paa Fyn. Ogsaa Slottet er nu ganske forsvundet, da Hovedbygningen er nedbrudt siden 1816. Interessante Murrester af Klosterets Udbygninger er udgravede i 1887.

Johanniternes Ordensdragt var sort, og deres Mærke var et hvidt ottekantet Kors paa højre Side. Deres Fane var en rød Dug med et hvidt Kors, og man mener, at Danebrog er opstaaet deraf.

Allerstørst Udbredelse vandt i Begyndelsen af det trettende Aarhundrede *Dominikanerne* og *Franciskanerne*, de saakaldte Tigermunke, hvis Bestemmelse var at leve af Almisser. Deres Fattigdom og Opofrelse vandt Folkets Hengivenhed. De slog sig ned i Byerne, navnlig i de usle Forstæder uden for Byportene, hvor Sygdom og Elendighed især havde til Huse, og de viste her en utrættelig Omsorg for Beboernes legemlige og aan-

delige Pleje. Tigermunkene fik en særlig Betydning for Kirken og blev vigtige Støtter for Paven, der til Genæld begunstigede dem paa alle Maader. Allerede 1221 — blot seks Aar efter Ordenens Stiftelse — fik Dominikanerne, der efter Deres Dragt ogsaa kaldtes *Sortebrødre*, af Anders Sunesøn et Kloster i Lund, og det varede ikke længe, før de havde 22 Klostre rundt om i Landets Købstæder. Ogsaa Francis-

Fig. 218—219. Sortebrødre og Johannitermunk.
(Rekonstruktion.)

kanerne fik en uhyre Udbredelse, man kan tælle ikke mindre end 29 Klostre af denne Orden. De kaldtes ogsaa *Graabrødre* efter deres askegraa Kappe og *Barfodmunke*, fordi de selv i den strenge Vinterkulde her i Norden vedblev at gaa med blottede Fødder. De Klostre, der tilhørte disse to Ordener, kaldtes *Tiggerklostre*, de andre i Modsætning dertil *Herreklostre*.

Ogsaa i det undervungne Venden anlagdes Klostre. Fra Esrom vandrede Munke til *Colbaz* i Bagpomern og til det berømte *Eldena* ved Staden Greifswald. Fra Colbaz anlagdes Klosteret *Oliva*. Ogsaa til *Belbuk* i Bagpommeren førtes der danske Præmonstratensere fra Lund.

Hele Landet blev saaledes lidt efter lidt beplantet med Klostre, mindst dog de vestlige Egne. Munkene valgte nemlig helst frugtbare Steder til at slaa sig ned paa.

Fig. 220. Tiggermunk præker i fri Luft.
(Efter et engelsk Haandskrift.)

I henved 500 Aar bestod det danske Munkevæsen og tiltog stadig i Magt og Rigdom. Det understøttedes fra alle Sider, af Pave, Ærkebisp, Konge og Folk. Meget af Landets bedste Jordegods kom i Klostrenes Eje. Men dertil kom desuden betydelige Rettigheder. Knud den Hellige lagde Grunden dertil, da han gav Brødrene ved Laurentiuskirken i Lund al *kongelig Rettighed over Bønderne* paa deres Jordegods. Hermed fulgte snart *Frihed for alle Skatter*, Indtægterne af Bøder (*Sagefald*) fra deres undergivne, Ret til at vælge Abbederne og *Asylret* eller Klostrenes Ret til at være Fristeder for fredløse. Det var ikke blot Herreklostrene, der erhvervede sig betydelige Friheder og Rigdomme, selv Tiggerklostrene tiggede sig rige og havde rummelige Gaarde med Haver og Jordegods.

Fig. 221. Antvorskov Slot.

Den, der gav sig i Kloster, var død for Verden; han kunde ligesom Trællen ikke tage Arv, ikke gaa i Borgen, ikke være Væрге. Ved gudelike Øvelser, ved Salmer, Messer og Bønner droges Sindet bort fra Jorden og vendtes mod Gud; de sanselige Lyster skulde dødes, og Legemet spæges ved Pønitense, Faste og strengt Arbejde. Saaledes var det bestemt i Ordensreglerne. Tidens Tanker gik i denne Retning, og med Begjstring underkastede man sig disse Bud. Selv Konger som Erik Lam, fyrstelige Personer og adelige traadte ind i Klostrene. Mange fandt vel ogsaa en Erstatning i de Forrettigheder, som Standen førte med sig. Abbeder og Piorer havde en høj Rang, og man saa i Almindelighed op til dem, der havde viet deres Liv til at tjene Gud.

Det kan heller ikke nægtes, at Munkene, ligesom Klerkene i det Hele taget, gjorde megen Gavn, saa længe de blev deres Bestemmelse tro. Klostrene var Tilflugtssteder for gamle og svage, der her fandt Pleje i deres Alderdom. Unge Piger og Drengene opdroges fjernt fra Verden bag Klostrets beskyttende Mur. Klostrene tog sig af de syges Pleje i sine

Hospitaler, sørgede for de fattiges Underhold og beværtede de rejsende. Der fandtes nemlig endnu ikke vel indrettede Herberger i Landet. Klostrenes Bønder havde ligesom Kirkens langt bedre Kaar end andre, thi det var godt „at bo under Krumstaven“.

Ogsaa over for Samfundet i dets Helhed gjorde Præstestanden og Munkene megen Nytte. De tjente Kongen som Sendebud til fremmede Fyr-

Fig. 222. Munken Jonas' Ligsten i Sorø Kirke.

Fig. 223. Den hellige Frans af Assisi. (Efter samtidig Tegning.)

ster, f. Eks. Abbed Vilhelm. De blev høje Embedsmænd, navnlig Kanslere, hvortil man behøvede velstuderede Klerke. De virkede med til Lovgivningen, som Biskop Gunner af Viborg. Undertiden støttede Munkene Kongerne mod Bisperne, som paa deres Side ofte stod i et spændt Forhold til Klostrene, og vilde plage dem med Gæsteri og andre Byrder. Det samme var for øvrigt ikke sjældent Tilfældet med Kongerne. Især i den senere Tid klagede Munkene meget over, at Kongerne faldt dem til Besvær, naar de mødte op med et stort Følge og lod sig beværte paa Klostrenes Regning.

Danmark høstede ogsaa megen Gavn af den Forbindelse, som de danske Munke stadigt bevarede med de Lande og de Klostre, hvorfra de var udgaaede. De foretog hyppigt Rejser til Rom, og der sluttedes Broderskab mellem danske og udenlandske Klostre. Herigennem modtog Danmark vigtige Fremskridt fra de mest kultiverede Lande. *Agerdyrkning* og *Havedyrkning* havde hidtil staaet tilbage. Nu blev det anderledes. Eksempelvis kan det anføres, at Abbed Vilhelm forskrev mange hidtil ukendte Frøsorter og Træer fra Frankrig. *Haandværk* og *Kunst*

Fig. 224. Middelalderlig Teglovn paa Øksenbjerg.
(Tegn. af Prof. Magnus Petersen i Nationalmuseets Arkiv.)

fik ligeledes et stort Opsving ved Munkene. De indkaldte Haandværkere og Kunstnere, som nedsatte sig ved Klostrene. Men desuden syslede man med Munk med et eller andet Haandværk. Eftersom Klostrenes Rigdom og altsaa ogsaa deres Fornødenheder steg, tog ogsaa Haandværkerne, der boede ved dem, til i Tal, og saaledes opstod der efterhaanden hele Byer. Adskillige danske Stæder er grundede paa denne Maade, t. Eks. Præstø, Næstved, Sorø, Maribo, Mariager og Ry, der hævdede sig fra Landsby til en lille Købstad ved det nærliggende Ømkloster.

I Danmark traadte Kunsten, ligesom i det øvrige Europa, i Kirkens Tjeneste. *Bygningskunsten* fik især Betydning. Snart rejste der sig stærke grundmurede Klosterbygninger, der foruden mange Celler for de enkelte Munke indeholdt en Del Værelser til fælles Brug, som Spisestuen eller Refektoriet, Biblioteket, Sygestuen, Konventstuen, hvor Forsam-

lingerne holdtes o. fl. a. Bygningerne samlede sig som oftest til fire Længer omkring Klostergaarden, og ud imod denne vendte den aabne hvælvede Klostergang, hvor Munkene i brændende Solskin eller i Skylregn kunde vandre beskyttede og dog med Udsigt til Gaardens friske Grønne omkring Brønden i dens Midte. Som oftest var Klostrene omgivne af Ringmure og havde hvælvede Kældre.

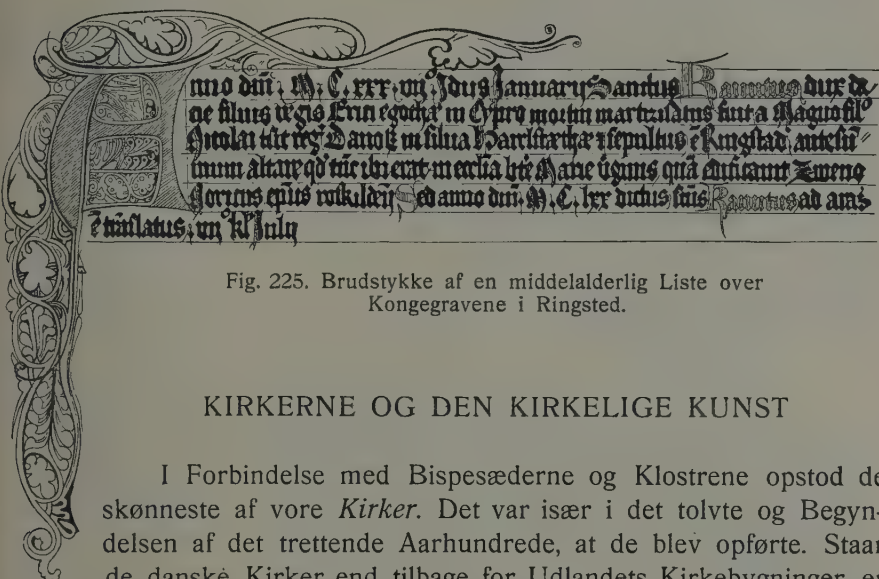

Fig. 225. Brudstykke af en middelalderlig Liste over Kongegravene i Ringsted.

KIRKERNE OG DEN KIRKELIGE KUNST

I Forbindelse med Bispesæderne og Klostrene opstod de skønneste af vore *Kirker*. Det var især i det tolvte og Begyndelsen af det trettende Aarhundrede, at de blev opførte. Staar de danské Kirker end tilbage for Udlandets Kirkebygninger, er der dog selv over de tarveligste Landsbykirker en Kraft og ædel Enkelt-hed, der tiltaler Øjet. Aldrig i vor Historie er der vel bygget saa meget og saa godt af Samfundet som da. Nogle Kirker er efterhaanden gaaede til Grunde, og andre er blevne saa forvanskede ved senere Forandringer og Tilbygninger, at man ofte har ondt ved at slutte sig til deres tidligere Udseende. Reformationstidens Uvilje mod de katolske Mindesmærker var ingenlunde til Gavn for Kunsten. Men endnu er vort Land dækket med en Fylde af Kirkebygninger fra den ældre Middelalder, saa at enhver kan faa sin Skønhedssans mættet derved.

Vi har allerede omtalt Vitskøls, Antvorskovs og Vestervigs mærkværdige Klosterkirker, men vi besidder endnu langt aneligere, især blandt de saakaldte Domkirker.

Af vore ældste *Trækirker* er saa godt som alle Levninger forsvundne, en Bjælkestump fra Hørning Kirke med udskaarne og bemalede Prydelser i irsk Stil hører til de faa Undtagelser herfra. Men vi ser i de første Stenkirker, at man i Begyndelsen har efterlignet Trætekniken i Sten,

f. Eks. i Rundstavene paa Siderne af Indgangsdørene, saa at vi tør slutte, at den kunstneriske Udvikling ikke er blevet fuldstændigt afbrudt. De ældste Stenkirker var vistnok ofte byggede af *Kildekalk* eller *Fraadsten*, en Stenart, som danner sig ved Munden af kalkholdige Kilder og, saa længe den dækkes af et Muldlag, er saa blød, at den kan skæres i re-

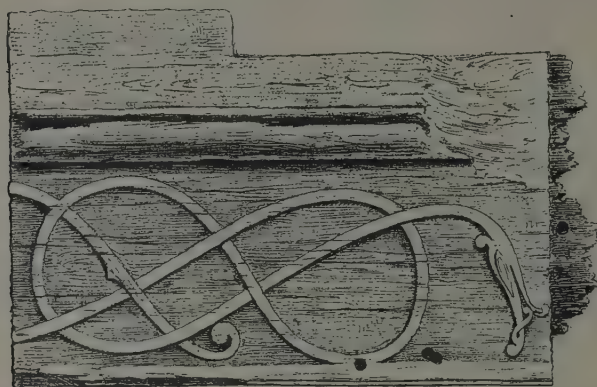

Fig. 226. Et Plankestykke fra Hørning Kirke (ved Randers), nu i Nationalmuseet. Foroven Ydersiden, forneden Indersiden.

gelmæssige firkantede Blokke, men som hærdes i Luften og bliver brugbar som Bygningsmateriale. Det var det samme Stof, som ogsaa brugtes til verdslige Bygninger, saaledes til Badstruetaarnet i Nærheden af Farum (Side 227). To Fraadstens-Kirker i Danmark blev navnlig berømte, den af Svend Nordbagge fuldendte Domkirke i Roskilde og den Kirke i Odense, hvori Knud den Helliges Levninger blev nedsatte. Men disse er lige saa lidt som deres Forgængere af Træ bevarede til Nutiden, aabenbart fordi man snart blev klar over, at Fraadstenen dog var for lidet holdbar til at kunne trodses Tiden,

og derfor foretrak at erstatte dem med Murstensbygninger. — Dette skete dog først henimod Aar 1200, og forinden havde man, navnlig i Jylland og Skaane, i vid Udstrækning benyttet andre naturlige Stenarter, saa at disse Landskaber stod dækkede med uforgængelige Bygningsværker. Af *Sandsten* er Lunds Domkirke opført, hvis vigtigste Del, Koret, indviedes i 1145, og omtrent fra samme Tid stammer Viborg Domkirke af *Kampesten* og Ribe Domkirke, hvortil man har indført Materialet (*Tufsten*) fra Rhinegnene, et Vidnesbyrd om den storartede Handel, som

paa denne Tid endnu trivedes mellem Jylland og Nordsølandene. Samtidigt voksede en Mængde Landsbykirker op over hele Landet, byggede af Graasten, Tuf eller (som i Grenaaegnen og Stevns) af Kridtsten.

Disse gamle Kirker er alle opførte i den *romanske Stil* eller Rundbuestilen, som den her i Landet hedder, fordi Buerne i Vinduerne og mellem Søjlerækkerne er runde. Navnet „romansk“ har Stilarten faaet deraf, at den — om end i ændret Form — stammer fra det antikke Rom.

Til os er Stilen kommet fra de sydlige Lande, Tyskland, Frankrig og

Italien, hvis Kultur

var vor egen saa

overlegen, og dater

den katolske Kir-

ke, der har været

Formidleren. En-

hver kender, om

saa kun fra sin

Sognekirke, disse

Gudshuse. Deres

Ydre er enkelt, den

eneste Prydelse er

en Rundbuefrise

oppe under Taget.

Koret er dog ofte

udsmykket ved for-

skellige Søjleræk-

ker over hinanden

(Ex. i Lund). Gen-

nem Portalen, som

tidt er prydet med

Taarne, træder man

ind i Kirken, hvis

Grundplan

er det kristne Kors.

Gennem *Langskibet*,

dækket af et fladt

Bjælkeloft

og paa Siden flankeret

af to hvælvede *Sideskibe*,

der aabner sig ind

til Hovedskibet ved

rundbuede Arkader,

som atter bæres af

Murpillers

eller Stensøjler, —

gennem dette store

Rum, hvor Menigheden

har sin

Plads, søger Øjet

uvilkaarligt op

mod det straalende

Fig. 227. Lunds Domkirke.

tidt er prydet med Taarne, træder man ind i Kirken, hvis Grundplan er det kristne Kors. Gennem *Langskibet*, dækket af et fladt Bjælkeloft og paa Siden flankeret af to hvælvede *Sideskibe*, der aabner sig ind til Hovedskibet ved rundbuede Arkader, som atter bæres af Murpillers eller Stensøjler, — gennem dette store Rum, hvor Menigheden har sin Plads, søger Øjet uvilkaarligt op mod det straalende Alter. Det staar i Kirkens modsatte Ende, i *Koret* hinsides Korsskæringen, hævet op over hele Menigheden. Koret ligger nemlig oftest nogle Trin højere end den egentlige Kirke, og under det findes der undertiden en *Krypt* eller underjordisk Kirke, hvor Stedets Helgen er jordet. Koret afsluttes endelig med en Halvrunding (*Apsis*). Hele Kirkerummet gør et massivt og alvorligt Indtryk, og Prydelserne er kun faa. Udsmykningen samler sig om Søjlerne, hvis Hoveder (*Kapitælerne*) er lave, tærningformede og

ofte udstyrede med fantastiske Dyre- og Menneskeskikkelser og Løvværk (korintiske Kapitæler).

En af de ældste bevarede Kirker er *St. Laurentiuskirken i Lund*, som begyndtes i den første Halvdel af det ellefte Aarhundrede. Knud den Helige skænkede den 1085 meget Jordegods; hans Gavebrev er det ældste kendte Diplom fra nogen dansk Konge. Krypten indviedes 1123 af Ærkebiskop Asser, og Koret 1. Sept. 1145 af Ærkebiskop Eskil, der gav Kirken rige Prydelser og Relikvier. Skønt den flere Gange har lidt meget ved Ildsvaade, er den dog stedse blevet nogenlunde fornyet i den gamle Stil.

Fig. 228. Viborg Domkirke.

I vore Dage er den blevet befriet for mange vansirende Tilbygninger, og man har forsøgt at faa den tilbage til den oprindelige Skikkelse. Længden er $128\frac{1}{2}$ Alen, Bredden $41\frac{1}{2}$, Højden 24. I Stilen hersker en særlig Sempelhed og Enhed, over Hovedskibets Sider findes der saaledes ingen Gallerier. Korets Rundbygning hæver sig derimod som et prægtigt Taarn med det ene Stokværk over det andet.

Viborg og Ribe Domkirker tilhører omtrent samme Tid, og de ligner hinanden meget. Det gælder om Gallerierne over Sideskibene, Pillernes Form, Enkelthederne i Kapitælerne og Grundplanen. Længden er dog det fremtrædende ved Viborg, Bredden derimod ved Ribe. Den første er udvendig 111 Alen lang, 36 Alen bred og 26 Alen høj; den sidstes Længde er kun 103 Alen, Bredden derimod 55 og Højden 35. *Viborg Domkirke* er navnlig berømt for sin *Kryptkirke* — tidligere anset for den eneste i Danmark —; den er 22 Alen lang, 13 Alen bred og noget over 6

Fig. 229. Det Indre af Domkirken i Viborg.

Alen høj med Porfyrpiller i Midten. De to Taarne, der hæver sig imellem Korets Rundbygning og dets Sider, viser hen til St. Gereons Kirken i Köln og findes ellers ikke paa nogen af vore Kirker. Kirken er bygget mellem 1130 og 1169 og var indviet til vor Frue. Da Byen brændte 1147, og Kirken var i Fare, skal den hellige *Kjeld*, der senere blev begravet i et Kapel i Domkirken, være steget op i det ene af Taarnene og have frelst den ved sine Bønner. Efter Branden 1726 blev Kirken vel atter fornyet, men mishandlede stærkt. Den fuldstændige Ombygning fra 1864—76 har atter fremstillet den som en Granit-Korskirke i Basilikastil, der søger sin Lige i ren og harmonisk Skønhed.

Fig. 230. Ribe Domkirke (før den sidste Restaurering.)

Samtidigt med Viborg Domkirke begyndte *Ribe* at rejse sig, den grundlagdes af Biskop *Tore*, der faldt i Slaget ved Fodevig 1134. Tidligere stod der her en Trækirke, der maaske gik tilbage til Ansgars Tid. Den nye Stenkirke led flere Gange ved Ildebrande, og det store Taarn styrtede til Dels ned Julemorgen 1283 under Gudstjenesten, saa at mange Mennesker omkom. De to yderste Sideskibe tillige med deres Trappetaarne viser sig at være senere Tilbygninger; formodentlig er de opførte efter Ildebranden 1402. Alt det øvrige af Bygningen synes væsentlig at tilhøre samme Stil og det 12te og 13de Aarhundrede. Korsfløjene i denne Kirke, der var indviet til vor Frue, træder meget stærkt frem, men endnu mere ejendommelig er den *flade Kuppel* over Korsskæringen. Den findes ikke paa nogen anden Kirke nord for Alperne og har til Forbillede Sofiakirken i Konstantinopel. Paafaldende er som nævnt Ribe Domkirkes usædvanlige Bredde, idet Langskibet ikke bestaar af mindre end

fem Skibe. Hovedskibet har et Galleri over begge Sideskibene og skønne Piller af fin Sandsten. Korets smagfulde Rundbygning ligner Lunds, men Søjlerækken, der udvendigt omgiver Vinduerne med sine Buer, er rigere og mere afvekslende i Formerne i Ribe. I Ribe Domkirke viser der sig i det Hele mere Liv og Bevægelighed; Behandlingen er simplere og friere, en ny Aand begynder at røre sig.

Foruden disse større Kirkebygninger i Rundbuestil har vi mange mindre Kirker, der maa henføres til samme Stil. Særligt ejendommelige

Fig. 231. Østerlarsker Kirke paa Bornholm.

er *Rundkirkerne*, hvis Hovedbygninger, der svarer til Skibene i andre Kirker, har en cirkelrund Form. Kun syv er nu bevarede i Danmark, nemlig, foruden fire paa *Bornholm*, *Bjernede Kirke* ved Sorø, *Horne* ved Faaborg og *Thorsager* i Aarhus Stift. Den sidste er opført med størst Omhu og er bedst bevaret i sin oprindelige Skikkelse. Men *Bjernede Kirke* er i historisk Henseende af langt større Interesse, da den var en af Hvideslægtens Familiekirker. Den blev nemlig først opført af Træ af Skjalm Hvides Søn *Ebbe*, der døde 1150; siden ombyggedes den af hugne Kampesten af *Sune Ebbesøn*, *Ebbes Søn* og *Absalons Fætter*, omtr. 1180. Den mærkelige Indskrift, der giver os Underretning om Kirkens Opførelse, findes paa to Fraadsten, der er indmurede over Indgangen til Rundbygningen: „*Ebbe Skjælmsøn og hans Hustru Ragnhild byggede denne*

Kirke, som hans Søn Sune siden rejste af Sten til Guds, St. Marias og St. Laurentius's Ære". Den har vel været en Gaardkirke ved Bygherrens Gaard, og den har derfor en meget ringe Udstrækning; Rundbygningens Diameter er kun 17 Alen. Vaabenhuset og Koret er Tilbygninger, og ved Rundkirken selv foretoges der i Tidens Løb nogle mindre heldige Forandringer, men Bygningen er i de senere Aar igen ført tilbage til den Skikkelse, den maa antages oprindeligt at have haft. Kirkens største Mærkelighed er de fire svære, tolv Alen høje Piller, der staar midt i Ski-

Fig. 232. Bjernede Kirke (før den sidste Restaurering.)

bet og forneden er af Kampesten og foroven af røde Teglsten. Vinduerne og Buerne er runde; kun nogle enkelte Buer, der hører til en senere Tid, nærmer sig Spidsbueformen.

Thorsager Kirke, der ogsaa skylder Hvideslægten sin Tilblivelse, er opført udelukkende af Mursten. Man ser, hvorledes dette nye Bygnings-emne i Slutningen af det 12. Aarh. trænger ind, særligt støttet ved bestemte Slægters Forkærlighed. Det var navnlig paa Øerne, man endnu savnede Kirker af Sten, og hvor man af Mangel paa Natursten følte det nærliggende at gribe til Leret, som findes overalt i Danmarks Grund. Stødet hertil kom vel fra Nordtyskland, hvor Naturforholdene er de samme, men de danske Kirkemænds Studier i Paris medførte, at man fra de nordfranske Kirker modtog Ideer, som efterlignedes herhjemme (Roskilde).

Ringsted Klosterkirke, indviet til Jomfru Maria, er bygget af røde Teglsten i Korsform med tre Skibe og halvrundt Kor. Et Taarn blev senere rejst over Korsets midterste og højeste Hvælving. Den oprindelige

Fig. 233. Sorø Kirkes Indre.

simple Stenkirke ved Benediktinerklostret fra det 11. Aarhundrede afløstes under Valdemar den Store af den nye anseeligere af Mursten, der snart kaldtes „Vor Frue“, snart „St. Bents“ og snart „St. Knuds“, da Knud Lavards hellige Levninger skrinlagdes her. Enkelt og alvorligt vir-

ker denne Bygning, man ser, at Murstenene ikke egner sig saa godt til kunstneriske Detaljer som Natursten. Mange uheldige Istandsættelser efter forskellige Ildebrande har virket forstyrrende paa dens oprindelige Præg. Men i den nyeste Tid har man, ligesom ved de andre Kirker, atter søgt at hævde dette. Kirken er især mærkelig ved Valdemarernes Begravelser; Knud Lavard, Valdemar den Store med Dronning Sofie, Knud d. 6te, Valdemar Sejr med Dronningerne Dagmar og Bengerd, den unge Valdemar med Dronning Eleonore, Erik Plovpenning, Erik Klippings Dronning Agnes og Erik Mændved med Dronning Ingeborg m. fl. a. ligger begravne her. De oprindelige Gravminder er med Undtagelse af Erik Mændveds og hans Dronnings for længst forsvundne; de simple Ligstene, der nu findes, er lagte over Gravene af Frederik 7. 1855.

Sorø anselige Klosterkirke er grundlagt af *Absalon*, vistnok i Valdemar den Stores sidste Aar, og den afløste den uanselige Stenbygning, som Faderen Asser Rig havde ladet opføre. Kirken blev Absalons Familiebegravelse; desuden findes her Kristoffer 2.'s og Dronning Eufemias, Valdemar Atterdags og Olufs Grave. I Størrelse overgaar den flere af Domkirkerne og er Landets største bevarede Klosterkirke. Dens Længde er indvendig 110 Alen, Bredden 34 Alen, Højden 26. Mærkeligt nok har hver Korsfløj to Kapeller, der ligger i Flugt med Koret; dette findes ikke i nogen anden af vore Kirker, men blev senere meget almindeligt i Italien. Den oprindelige Kirke udmærker sig ved en alvorlig Simpelhed, der svarer til de første Cistercienserklostres Tarvelighed. Efter Cistercienserreglerne endte Koret med en lige Mur,

Fig. 234. Aarhus Domkirke.

og der fandtes intet Taarn, men kun et lille Klokkespir over Korsskæringen.

Over Hovedspiret var der ikke Hvælvinger, men kun et Bjælkeloft. Indgangene er simple, der findes ingen Omgang ved Sideskibene, ingen Søjler mellem Hovedskib og Sideskib, ingen Pyntelighed i Udførelsen af Hoved- og Fodstykkerne. Branden 1247 ødelagde Taget og Bjælkeloftet, men de

Fig. 235. Kalundborg Kirke.

stærke Mure modstod Ilden. Da Kirken atter rejste sig, blev den gamle Stil nogenlunde vedligeholdt i Korsfløjene og Sideskibene, men over Hovedskibet opførtes der Hvælvinger i Spidsbuestil, og de danner derfor i Hovedskibet ligesom en særegen afsluttet Helhed. Ved en kyndig Fornyelse 1861—1871 er det firkantede Kor blevet ombygget, et nyt kobberdækket Spir anbragtes over Korset, og en ny Indgangsdør i Rundbuestil pryder nu Langhusets vestre Gavl; den søndre Korsarm har faaet sin rette Gavl, og de gamle heraldiske Malerier („Skjoldefrisen“) er blevne fornyede.

Disse Kirker er dog ingenlunde de eneste Minder af denne Art, som vi endnu besidder om den berømte Hvideslægt. *Fjenneslev Kirke* (Side 234) blev opført af *Asser Rig*. De navnkundige to Taarne, der var forsvundne, og hvorfra det ene styrtede ned allerede paa Reformationstiden, er atter rejste ved en Hovedfornyelse 1873. I det Indre staar der nederst i Langhuset to mægtige Granitsøjler, som tjener til at bære Taarnene, og over Søjlerne aabner Taarnets andet Stokværk sig ind til Kirken ved et Galleri, dannet af tre Gange tre elegante Smaasøjler. *Kalundborg* stolte Korskirke med de fem Taarne er rejst af *Esbern Snare* o. 1170. Det mellemste og største Taarn bæres af 4 smukke Granitsøjler og har ligesom de andre Taarne blytækket Spir. Det hviler paa Midten af det ligearmede (græske) Kors, medens de fire andre staar hvert ved sin Ende af Korset, et ejendommeligt Bygningsværk og enestaaende i sin Slags

i Norden. Det mellemste Taarn faldt ned i 1827, men er atter rejst ved en heldig Istandsættelse 1870—71, og Kirken knejser nu igen med alle sine fem Taarne.

Den mest folkeyndede Kirke i Danmark er vel *den hellige Trefoldigheds og St. Lucius' Kirke i Roskilde*, som er paabegyndt af Absalons Fættersøn, Biskop *Peder Sunesøn*, henimod Aar 1200. Paa samme Sted stod tidligere en Fraadstenskirk, der stammede fra Vilhelm og Svend Norbagge og var viet til de samme Helgener som den senere. Lucius var en romersk Biskop, der blev Martyr 254; hans Hjerneskal, der var Domkirkens kosteligste Relikvie, er endnu bevaret i Nationalmuseet, og hans

Fig. 236. Roskilde Domkapitels Segl med Pave Lucius' Billede.

Billede ses i Domkapitlets Segl foran Kirkens Portal. Paa Valdemarernes Tid kunde det gamle Bygningsværk dog ikke mere betragtes som tidssvarende. Peder Sunesøn havde studeret i Paris og var grebet af det stærke aandelige Røre, som paa den Tid herskede i den franske Kirke. Han har vel ogsaa kendt Biskop Stefan af Tournay, der stod Abbed Vilhelm paa Æbelholt saa nær. Vist er det, at Domkirken i Tournay i det daværende Nordfrankrig har tjent som Forbillede for Roskilde Domkirkes Korslutning.

I begge Kirker findes der nemlig en Gang langs Kormuren og et Galleri oven over denne, som begge aabner sig ind til Koret med Buerækker, som bæres af Søjler. Uvendig har Koret i Roskilde ligesom i Søsterkirken været smykket med en Række smaa Spidsgavle over Vinduesgrupperne, men de er desværre forsvundne. Selve Kirken er bygget i den saakaldte Overgangsstil, da Rundbuen var i Færd med at afløses af Spidsbuen. Den er indvendig 132 Alen lang, 39 Alen bred og 40 Alen høj. Pillerne er ranke, og en vis Højhed præger hele Bygningen, men i sine enkelte Former er den streng og simpel, da man ikke har evnet at efterligne det franske Forbilledes rige Enkeltheder i Murstenen. Tilbyggede Kapeller skjuler delvis Kirkens Sider, og de bekendte Spir er paasatte af Kristian 4.

Af alle danske Kirker indeholder Roskilde Domkirke de rigeste Minder. Den gemmer Støvet af Harald Blaatand, Svend Tjugeskæg, Svend Estridsøn, Dronning Margrete og Kongerne af den oldenborgske Stamme, Hans, Kristiern 2. og Frederik I. undtagne.

I det trettende Aarhundrede begyndte imidlertid en ny Bygningsstil at uddanne sig og fortrænge Rundbuestilen. Dog skete Overgangen ikke pludseligt; begge Stilarter findes derfor blandede med hinanden i de

Fig. 237. Koret i Roskilde Domkirke, set udvendig.

samme Kirker. Ved Forandringer og Istandsættelser har den ældre Stil ofte modtaget Tilsætninger af den nyere, ligesom denne paa den anden Side ofte har maattet slutte sig til de ældre Kirkebygninger og beholde en Del af det ejendommelige i dem.

Den nye Stil, der nu var blevet herskende i andre Lande, os nærmest i Hansestæderne i Nordtyskland, og som derfra udbredte sig til Norden, kaldes sædvanlig den *gotiske* eller *Spidsbuestilen*. De runde Buer i Vin-

Fig. 238. Det Indre af St. Knuds Kirke i Odense.

duerne og Hvælvingerne afløstes nu af spidse, og i Stedet for det mere masseagtige og sammentrængte i Rundbuestilen traadte en Lethed og Frihed, der med slanke Buer og høje Spir dristigt stræbte op mod Himlen — et Symbol paa den kristne Tro, der higede op mod det overjordiske Maal.

Blandt de Kirkebygninger, der henføres til Spidsbuestilen, har vi dog ingen, der i Betydning kan stilles ved Siden af de bedste fra den foregaaende Tid. Det aabne Land havde allerede før 1250, i den romanske Periode, faaet det fornødne Antal Kirker. I Købstæderne manglede vi under Hansestædernes Handelsvælde den velhavende Købmandsstand, der i Udlandet bekostede de fleste gotiske Kirker opførte. Valdemarernes Storhed var forsvundet og afløst af Svaghed og Slappelse. Derfor staar

Fig. 239. Koret og Koromgangen i Roskilde Domkirke.

vore gotiske Kirkebygninger ikke en Gang Maal med Norges og Sveriges. Den bedste er *St. Peders Kirke* i *Malmø*, der aabenbart har taget Mariekirken i Lübeck til Forbillede. Anseligere er *Aarhus Domkirke*, indviet til *St. Klemens*, en Helgen, der var god at paakalde for søfarende. Biskop Peder Vognsøn, en Søsterdattersøn af Asser Rig, begyndte 1201 paa at bygge en Rundbuekirke i engelsk-normannisk Stil, men han døde allerede 1204. Efter hans Død fortsattes Arbejdet gennem Aarhundreder og blev formodentlig ført til en foreløbig Afslutning. Men i det 14. Aarhundredes Slutning tog den bekendte Bisp Peder Jensen Lodehat fat paa en fuldstændig Ombygning af Kirken i gotisk Stil. Korpartiet forhøjedes 10 Alen og omdannedes derved til „en lys gotisk Kirkehal“. Det store Taarn tilføjedes paa Vestsiden. Man ser derfor i det Indre tydelige Spor af den gradvise Udvidelse igennem 280 Aar. En Del af Kirken bærer Præg af at være ældre end den øvrige og hidrører fra den oprindelige Kirkebygning. Desuden har Pillerne omkring Midtskibet tydeligt Præg af at være forhøjede. Imidlertid gør Aarhus Domkirke et mægtigt Indtryk, og dens Længde overgaar alle andre danske Kirkers, da den udvendig er 148 Alen, Bredden er derimod kun 42 og Højden 33 Alen. Taarnets Højde er nu 142 Alen.

Bedst kendt af vore Spidsbuekirker er vel *St. Knuds* i *Odense*. Den har afløst Knud den Helliges Gravkirke af Kvadersten, som atter afløste den gamle Kirke af Træ. Denne var indviet til den engelske Helgen *St. Alban*, hvis Relikvier Knud lod føre hertil fra England, og som han særligt betragtede som sin Helgen. Kvaderstenskirken blev først fuldført efter Kongens Død 1093 og indviedes ikke blot til *St. Alban*, men ogsaa til Knud selv, da han var bleven optaget blandt Helgene. Hans Helgen-skrin med Levninger af ham fandtes ved en Undersøgelse 1833 gemt i den nuværende Kirke i Nærheden af Altret. Kampestenskirken gik nemlig til Grunde, da Hertug Abels Tropper 1247 ødelagde Odense, og i dens Sted blev den nuværende Murstenskirke omtrent 1300 opført af Biskop *Gisico* i ren Spidsbuestil, hvorpaa hans Gerning forevigedes ved en Indskrift i Sten rundt om Kirken. Om Overgangstiden mellem romansk og gotisk Stil minder Gallerierne over Sideskibene, men iøvrigt er Kirken opført i ren Gotik, selv om Spidsbuestilen er gennemført med den største Simpelhed. Saaledes afsluttes Kirken mod Vest med en lige Mur, hvori der findes et eneste, men højt Vindue. Kirkens Længde er indvendig 93 Alen, Bredden omtrent 33 Alen og Højden i Hovedskibet 47 Alen. Ved Kirkens Istandsættelse 1872 opdagedes en ukendt Krypt, 27½ Alen lang, 14½ Alen bred og 7 Alen høj med to Skibe og spidsbuede Hvælvinger. En Fordybning er maaske Resten af en Brønd, som i Middelalderen har rummet en hellig Kilde. Af vore senere Konger hviler Kong Hans og

Dronning Kristine, Kristiern 2. og Elisabet, hvis Levninger hentedes fra Gent 1883, i denne Kirke.

Domkirken i Slesvig, der er indviet til Apostlen *Peter*, gør et sørgeligt forstyrret Indtryk, sammensat som den er af uensartede Bestanddele. Af den oprindelige treskibede romanske Korskirke, i samme Stil som den i Ribe, er nu kun Tværskibet tilbage. Koret er ombygget i tidlig gotisk Stil, og Langhuset tilføjet i det 15de Aarh. i udviklet Spidsbuestil. Længden er 140 Alen, og i den vestre Ende stiger Højden endog til 50 Alen. Murene bestaar til Dels af Tufsten. En moderne tysk Restauration har tilføjet et smagløst Taarn, og i det Hele staar det Ydre tilbage for det Indre. De høje Hvælvinger bæres i Skibet af otte mægtige Piller og i det mellemste Kor af fire. Mærkelig er især den bekendte Alertavle, som forestiller Kristi Lidelser og er kunstfærdigt udskaaet af den berømte

Fig. 240. Slesvig Domkirke (før Restaureringen.)

Hans Bryggemann i Begyndelsen af det 16de Aarh. Af danske Konger er kun Frederik den Første med Dronning begravet her. I sin mishandlede Skikkelse stemmer Kirken dog godt sammen med det Landskab, hvis Hovedkirke den er.

Middelalderens Kunst indskrænkede sig dog ikke til at opføre herlige Kirkebygninger, den virkede endvidere i Kirkens Tjeneste ved at pryde dem med mange kunstfærdigt udarbejdede Sager. Det maa dog beklages, at mange af disse Genstande er forsvundne og gaaede til Grunde i den nyere Tid. Aarsagen har i de sidste to Aarhundreder været Vindesyg, Uvidenhed og Ligegyldighed. Men langt større Tab skyldes den Uvilje,

hvormed man i den første Tid efter Reformationen saa paa mange af de katolske Kirkeprydelser. „Billedstormen“ var især rettet imod Helgenbillederne og alt, hvad der tjente til Helgentilbedelse.

Men meget er blevet bevaret, især saadanne Genstande, der ikke saa let kunde fjernes eller uden Anstød kunde anvendes ved den lutherske

Gudstjeneste. Vigtigst er *Altterbordet*, der i Rundbuekirkerne er opmuret af den samme Bygmester, som opførte Kirken. I den ældre Middelalder er Alterbordets Forside som Regel dækket af et Panel af Egetræ (Antemensale), som er beklædt med tynde Reliefplader af forgyldt Kobber med Billeder fra det nye Testamente eller Helgenhistorien. Paa Alterbordets Bagkant rejser der sig et lignende lavt Panelstykke, som er prydet paa tilsvarende Maade og derover et Krucifiks inden i en Bue. Rundt om i Kirken, navnlig over Korbuen, fandtes lignende Krucifikser ophængte. Senere hen i Middelalderen afløses Krucifikset og Buen af en stor Tavle af Egetræ, *Alttertavlen*, der er opstillet paa Alterbordet og bærer udskaaarne Figurer, som er malede eller forgyldte. Un-

Fig. 241. Alter fra Sal Kirke ved Skive, forfærdiget af forgyldt, drevet Kobber. (c. 1200).

dertiden har Tavlen (Alterskabet) Fløjdøre og mange Billeder, og i de større Kirker fandtes der foruden Hovedaltret mange Sidealtre, som var indviiede hver til sin Helgen. I Aarhus Domkirke har saaledes den anseelige Alttertavle fire Fløjdøre, hvis Ydersider fremstiller Kristi Lidelseshistorie i otte større Malerier og Begivenhederne fra hans Fødsel og Barndom i fire mindre. Paa den indre Side ses Figurer af de tolv Apostle, og i de indre Rum findes udskaaarne Figurer og Malerier af Helgener, deriblandt Kirkens Værnehelgen, St. Klemens. Alle Træfigurer er lueforgyldte og har været prydede med ædle Stene, der blev røvede under

Fig. 242. Altertavle fra 1479 i Aarhus Domkirke.

Krigen 1659. Mangfoldige andre Altertavler er bevarede, særligt interessant er den delvis ødelagte fra Turø, som paa sine Fløje har baarede Billeder af Kristiern I og Dronning Dorotea, og Altertavlen fra Karmeliterkirken i Helsingør med Billeder af Kristiern II og Dronning Elisabet. Erindres maa det dog, at mange af disse Altertavler er udenlandsk Arbejde, mens Antemensalerne fra romansk Tid vistnok alle er tilvirkede i Danmark.

Fig. 243. Altertavle fra Turø.

Søjlefigurer med Rundbuer delt i en Række Afsnit; i tre af disse findes Indskriften, der lyder saaledes:

„Bonde Friser gjorde mig;
Esge Rød lod mig gøre.“

Den nederste Linje bestaar af Runer og hører ikke til Indskriften. Det er kun en Opregning af alle seksten Runer, der danner Runealfabetet, med Tilføjelse af de tre nye, for d, g og e. Samme Bonde Friser nævnes som Haandværkeren paa andre Døbefonter i Nabsognene.

Levningerne af den Helgen, hvortil Kirken var indviet (*Relikvier*), blev som oftest gemte i et Hul i Alterbordet. Hyppigt finder man her smaa *Blykapsler* af en tynd sammenbøjet Plade, hvori der ligger Relikvier

Ligesom Alteret har *Døbefonten* sin Plads i Kirkens Kor. En stor Del af vore Døbefonter gaar tilbage til en gammel Tid, vistnok endog til de Trækirker, som var de første Stenkirkers Forgængere. De er ofte prydede med fantastiske Dyreskikkelser, og i den dybe Kumme dypede Præsten det lille Barn helt ned. I Bårse Kirke findes en Døbefont, der er mærkelig paa Grund af sin gamle Indskrift. Kummens Ydre er ved enkle

og Strimler af Pergament med Oplysninger om Altrenes Indvielse. Paa en i Stokkemarke Kirke paa Laaland fundet Kapsel stod der med Runer: *Episcopus Gisico*. Da denne Biskop levede omtr. Aar 1300, har vi her et Bevis for, at Kirken selv brugte Runerne flere Aarhundreder efter Kristendommens Indførelse. Hvis Levningerne var af betydeligere Omfang, f. Eks. alle en Helgens Ben, forvaredes de i Relikvieskrin eller Relikviehuse af Træ, sædvanligt Egetræ, saaledes Knud den Helliges Levninger i St. Knuds Kirke i Odense. Var det en Privatmand, som ejede en saadan Helgenlevning f. Eks. en Splint af Frelserens Kors, gemtes den ofte i et *Kors* af Guld eller Sølv, som man bar i Tillid til, at den kunde beskytte mod Farer og alt ondt. Af saadanne mere eller mindre kunstfærdigt forarbejdede Relikviegemmer er der fundet adskillige. Det prægtigste og i historisk Henseende mærkeligste er det allerede omtalte Kors, der henføres til Dronning *Dagmar*. Højest mærkeligt er ogsaa Svend Estridsøns Datter *Gunhilds* prægtige Kors, som ligeledes er beskrevet tidligere. Paa *Ovrø* i Issefjord fandtes 1849 et prægtigt Guld Kors, der vejede $21\frac{3}{8}$ Lod, med et Kristusbillede og Indskriften: *Olaf kununge*; paa *Falster* senere et af Sølv, prydet med Niello, hvorefter der endnu kan ses Spor.

Foruden disse Former af Relikviegemmer gives der ogsaa sjældnere, som en *Arm*, prydet med mange Forsiringer, eller et *Kristusbillede*. Et ærmeformet Relikviegemme af Træ indeholder efter Paaskriften et Armen af de 10,000 Riddere. En Undersøgelse har godtgjort, at det i Virkeligheden er et Laarben af et Faar.

Da Mængden af Relikvier stedse tog til, var det en Selvfølge, at de fleste Kirker havde nok deraf. Især var de større og mere ansete Kirker

Fig. 244. Døbefonten i Baarse Kirke.

rigeligt forsynede. Saaledes fandtes der foruden mange andre kostelige Sager i Lunds Domkirke noget af Jomfru Marias Haar og Klæder, af St. Peders Skæg, St. Paulus' Blod og af de Kul, hvorpaa den hellige Laurentius var blevet stegt; desuden St. Margretes Særk, et kosteligt Kle-nodie, der kunde lindre Smerterne for Barselkvinder. Viborg Domkirke havde ikke mindre værdifulde Sager: Jomfru Marias Haarlok og noget af hendes Mælk, noget af de 11,000 Jomfruer, et Stykke af det Bord, hvorved Kristus nød Nadveren, og af de 5 Brød, hvormed han bespiste de 5000 Mænd, et Stykke af St. Peders Rygrad, et Klæde med Kristi af-

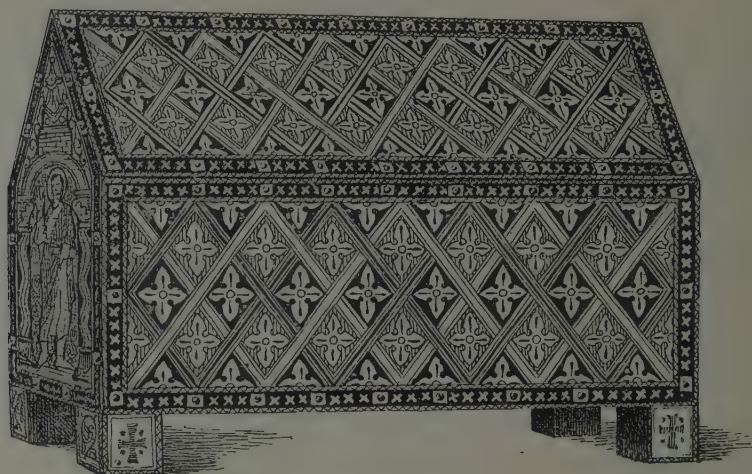

Fig. 245. Relikvieskrin.

tørrede Blod o.s.v. Det var dog navnlig henimod Middelalderens Slutning, at denne Lyst til at samle paa Helgenlevninger steg til sin Højde.

Af Kirkekarrene var mange kostbare og udførte med hele Tidens Kunst. Af de *Monstranser* (Kar, hvori Brødet, Hostien, fremvistes for Menigheden af Præsten), der endnu er bevarede, udmærker en, der er af forgyldt Kobber, sig ved sin Størrelse og Form. Den er $1\frac{1}{2}$ Alen høj og hæver sig i Midten i Form af et gotisk Taarn, der ender i en Knap. Paa denne Knap sidder et Kors, hvis Arme ligner nedbøjede Slinger, og hvorpaa der findes et Billede af den korsfæstede Kristus. Foden er prydet med indgraveret Løvværk. Fra hvilken Kirke den stammer, vides ikke. Derimod har man et Hostiegemme, der har været i St. Knuds Kirke i Odense, og gaar tilbage til det 12te eller 13de Aarhundrede. Dette enestaaende Stykke er af forgyldt og emaljeret Kobber og forestiller en Due. Det er lavet i Limoges i Frankrig, hvorfra de bedste Emaljearbejder i Middelalderen kom.

Hostien (Brødet) lagdes ligesom i vore Dage paa en *Patena* eller Disk, naar det skulde uddeles. En saadan af forgyldt Kobber er fundet i Voldstedet af Haraldsborg ved Roskilde og er fra det 12te Aarhundrede. I Midten ses en oprakt Haand vel-signende paa Korset med Omskriften: *dextera Domini* eller „Herrens højre Haand“, Rundt om Randen findes følgende Indskrift: *Hinc panem vite mundati sumite quique* o: „Tager heraf Livsens Brød, alle I rensede!“

Et særligt Kirkekar var det saakaldte *Lavatorium* eller Vandkar af Bronze, der brugtes under Guds-tjenesten, naar Præsten før og efter Messen hældte Vand over sine Hænder. Undertiden forestiller det en Ridder til Hest med draget Sværd og lukket Visir; han er iført et Brystharnisk og under dette en Pansersærk. Andre har Form af en Løve, en Hjort eller en Vædder, i hvis Nakke en Drage bider sig fast og derved danner Hanken.

I *Røgelsekarret* brændte Røgelsen paa Bunden, og naar Karret blev svunget af en Kordreng under Messen, strømmede Røgen ud gennem Huller i Laaget, der var formet med Taarne og Tinder. Undertiden skulde det forestille Jerusalems Tempel. Af Røgelsekarrene har nogle Runeindskrifter. Paa flere af dem staar saaledes Haandværkerens Navn i Runer, skønt Indskriften: *Jacobus Rufus me fecit*: „Jakob Rød [i Svendborg] forfærdigede mig“, er affattet paa Latin, et nyt Bevis paa Runernes Brug helt ned i Middelalderen til o. 1250.

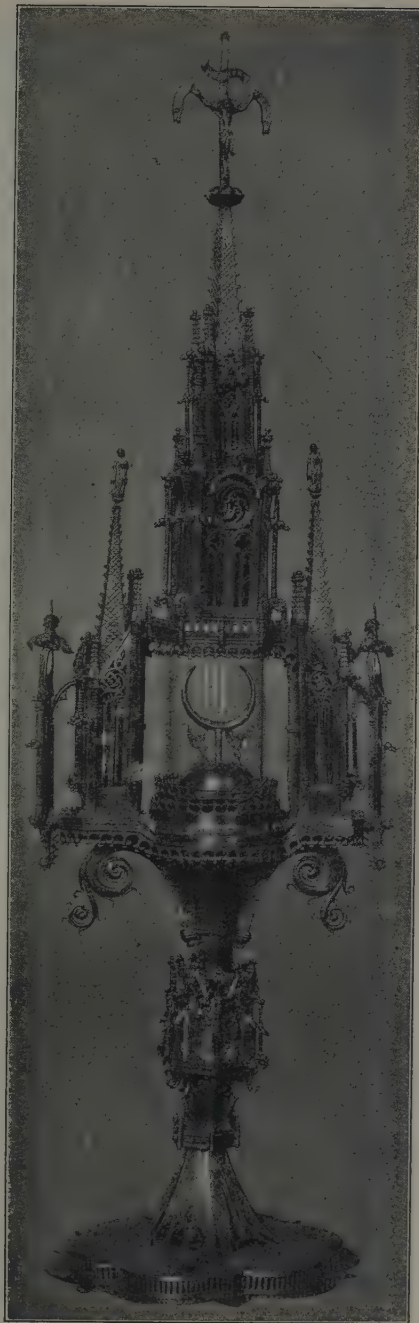

Fig. 246. Monstrans.

Fig. 247. Skab fra Bjerreby Kirke paa Taasinge.

Deværdifuldeste af disse Kirkekar opbevaredes imellem Kirketjenesterne i et *Skab*, som havde sin Plads oppe i Koret. Navnlig fra Middelalderens senere Aarhundreder er smukt udskaarne Kirkeskabe med pragtfulde Jernbeslag ofte bevarede. Fra denne Tid har man ogsaa i de større Kirker *Korstole*, hvori Kannikerne havde deres Plads under Gudstjenesten.

Foruden *Kalke* og andre Kirkekar er der fra Middelalderen bevaret flere Genstande, der har været anvendte ved Gudstjenesten. Det gælder *Lysestager*, *Lysekroner* og *Helgenbilleder*, i hvis Hoveder man ofte har indlagt Relikvier og atter tilsluttet Aabningen med en lille Tap; endvidere en stor Mængde Klæder og Prydelser, der

henhørte til Præstens og Biskoppens Dragt, som *Korkaaber*, *Messehagler*, *Bispestave*, *Korstave*, *Pallium* eller det hvide bispelige Baand, som bares om Halsen, *Bispehuer* og *Bispekaaber*, *Seglringe*, *Handsker* og *Tøfler*.

Inden vi forlader Middelalderens Kirker, lægger vi endnu Mærke til den ejendommelige Stemning, der skabes i Rummene derved, at Lyset glider ind gennem farvede *Glasruder* og dæmpet og blødt lægger sig om Genstandene. De fleste Glasruder i danske Kirker er af fremmed Oprindelse, og de bærer Billeder af Vaabenskjolde eller af Helgener og Riddere, som et Glasmaleri fra Døllefjelde Kirke paa Laaland, der forestiller Ridderen Henrik Plot med Tøndehjelm, Skjold og Sværd. Han har vel paa en eller anden Maade været Kirkens Velgører. Endnu mærkeligere end Glasruderne er dog de Billeder, som er malede paa Kirker-nes Hvælvinger og Vægge, oprindeligt al fresco, d. v. s., mens Kalken

endnu var fugtig. *Kalkmalerierne* giver sædvanligt bibelske Fremstillinger; hvor de forestiller Helgener og deres Underværker, er de som oftest blevet overkalkede efter Reformationen og først i vore Dage fremdragne under Kalkpudsen. Maalet for disse Billeder var, at de skulde indprente Menigmand, som ikke kunde læse, Hovedpunkterne af den kristelige Lære. Det var altsaa en Slags „Fattigmands-Bibel i Billeder“, som oprulledes for den opmærksomme Beskuer. Kunstneren lagde franske eller tyske Haandskrifter med malede Billeder til Grund for sit Arbejde, og

Fig. 248. Lavatorium.

Stilen er derfor international. Men de Kunstnere, som har malet paa vore Kirkevægge, har sikkert ofte været danske, saaledes som man bl. a. ser det af Indskriften i Bellinge Kirke paa Fyn, der lyder paa, at Kirken er smykket 1496 af Ebbe Oluvsøn og Simon Perssøn.

Ved Siden af den Ubehjælpssomhed og Naivitet, som unægtelig præger *Kalkmalerierne*, er der tillige over de bedste af dem en storladet og ophøjet Enkelhed, der taler stærkt til Beskuerens Følelse. Det gælder navnlig om det Billede af den himmeltronende Kristus, der i den ældre Tid anbringes paa Væggen over Altret. „Med en gribende, plastisk Ro er han fremstillet som den mægtige og velsignende Gud“ (Magn. Petersen). Ved hans Sider staar Maria og Apostlene i bedende Stillinger, han er Verdensdrotten, den mægtige, men milde Hersker. Senere i Mid-

delalderen fremstilles Kristus mere som den strenge Dommer, der med Vrede fremviser sine bloddryppende Saar. Menigheden har aabenbart yndet en mere og mere farverig Ramme om sit aandelige Liv, og Malerkunst og Bygningskunst har rakt hinanden Haanden og begge ydet deres bedste for at tjene det Ideal, som Tiden betragtede som sit højeste.

Uden for Kirken laa *Kirkegaarden*, hvor Menighedens Medlemmer fandt deres sidste Hvilested. I den ældre Tid var det ualmindeligt, at Lig

Fig. 249. Kalkmaleri fra Sæby Kirke.

jordfæstedes i selve Kirken, og det var kun særligt fremragende Mænd og Kvinder, som t. Eks. Kirkens Grundlægger, hvem denne Ære blev til Del. Men i Tidens Løb blev Skikken mer og mer almindelig, og navnlig Gejstligheden lagde Vægt paa at hvile inden for de hellige Mure. Den største Del af Menigheden begravedes dog altid paa Kirkegaarden. Baade ved Roskilde Domkirke og Esrom Klosterkirke har man fundet regelmæssige firkantede Grave, der er satte af Fraadsten eller murede af Teglsten og dækkede af et Tag af Stenplader eller Tegl. Graven er bredest i den Ende, hvor Skuldrene skal have deres Plads, og her er der desuden muret en lille firkantet Udbygning til Hovedet. I smaa Nischer paa Siden af Liget staar der Lerkar med Trækul til at opsuge Fugtigheden fra

Liget og forhindre det i at gaa i Forraadnelse. Middelalderens Grave er i Sammenligning med Oldtidens fattigt udstyrede, og de er derfor ikke som hine rige Kilder til Kundskaben om Tidens Kultur. Kun sjældent

Fig. 250. Ligsten fra Kerte Kirke paa Fyn.

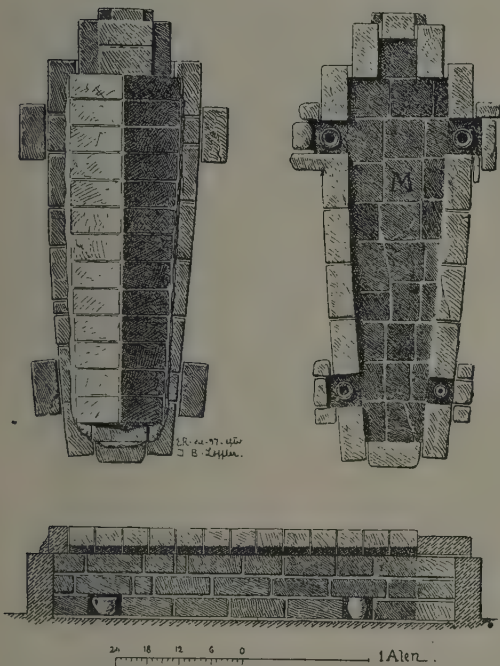

Fig. 251. Middelalderlige Grave fra Roskilde.

Fig. 252. Ligsten over Biskop Herman af Slesvig.

medgaves der den afdøde Gravgoods; kun hans Segl brødes over, og Stumperne kastedes ned i Graven for at hindre, at der skulde finde Misbrug Sted dermed efter hans Død. Det er blot paa Ligstenen, der ofres Arbejde og Bekostning efter Jordefærden. De ældste Gravmæler var vist-

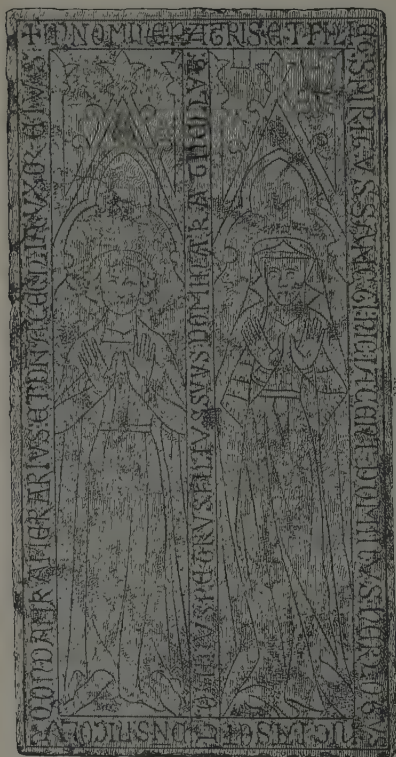

Fig. 253. Ligsten over Nils Kammermester og hans Hustru Cæcilie.

nok af Træ og er alle forsvundne, men man har, som saa ofte, efterligget Træets Former i Sten. Simple og tarvelige er de ældste *Ligsten*, som er bevarede, de gaar tilbage til d. 12te Aarhundredes Begyndelse og er i Reglen kun smykkede med et Kors, og uden Indskrift. Snart prydes de dog med kristelige Symboler, som Lammet med Korset, Keruber og Duer om det altid tilstedeværende Kors. I Slutningen af det 12te Aarh. begynder den afdødes Navn almindeligt at optræde paa Stenen (det ældste kendte Eksempel er Kong Nils' Raadgiver Helge 1128); undertiden afbildes han endogsaa derpaa, som Biskop Herman af Slesvig o. 1145. Et hundred Aar senere har Begravelsernes Erobring af Kirkerne fundet Sted, det er nu i det flade Gulv, man finder de store Gravmonumenter af Kalksten. I broget Blanding dækker de over gejstliges, adeliges og borgerliges Grave, og saa tæt ligger de ved hverandre, at det

er som en ny Brolægning af Kirkens Gulv. At stedes til Hvile inden for de hellige Mure er aabenbart blevet et stærkt Ønske hos de øverste Klasser, og Kirkens Mænd har ikke længer ment at kunne lukke Døren for dem.

VIDENSKAB OG SPROG

Den højere Dannelse fandtes i Danmark, som den Gang i alle andre Lande, næsten alene hos Klerke og Munke. De, der udmærkede sig paa Videnskabens Bane, som Eskil, Absalon, Anders Sunesøn og Gunner, havde oven i Købet hentet den i fremmede Lande. Det var især til Paris, at Danskerne drog for at studere. Først fra o. 1200 regner man, at det berømte *Universitet* opstod her, da de mange Lærere paa Seineøen dannede en Sammenslutning. Danskerne søgte dog allerede forinden til *St.*

Genovevas Klosterskole syd for Seine, hvor Absalon havde fundet en Ven i Vilhelm, der siden drog til Danmark paa hans Opfordring, og med hvem han vedblev at staa i den venskabeligste Forbindelse. Senere opstod der et latinsk Kvarter omkring dette Kloster, og det blev i *St. Genovevagate*, at de Danske byggede deres første Fællesbolig, *Collegium Dacicum*, omtrent 1250. „Vi ser her“, siger en fransk Forfatter, „en hel-

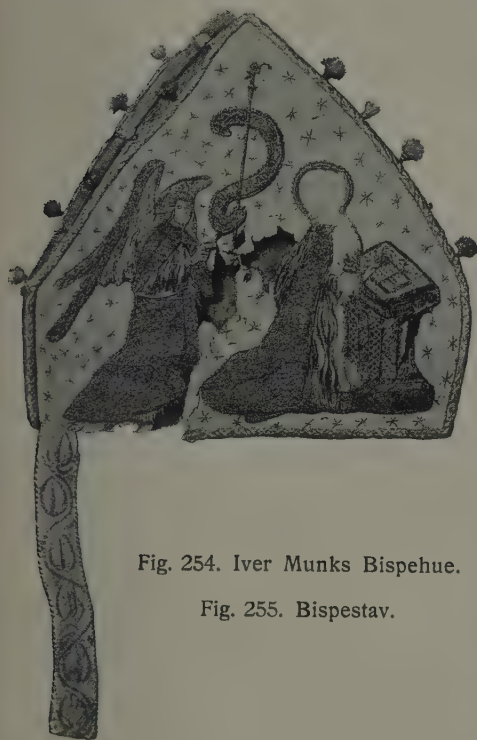

Fig. 254. Iver Munks Bispehue.

Fig. 255. Bispestav.

dig Følge af Skolernes Berømmelse i denne By, og det første Eksempel paa et Anlæg, der paa een Gang var bestemt til Bopæl, Underhold og Undervisning for de studerende. Danskerne, der gav dette Eksempel, fandt snart mange Efterlignere, baade blandt de indfødte og de fremmede“. Her fandt de danske studerende ligesom et nyt Hjem, hvor den fædrelandske Tunge lød, hvor de havde Hjælp og Vejledning af deres ældre Landsmænd, og hvor de ret kunde føle sig hjemme. Kollegiet fik dog ikke Lov til at være i Fred for sine Naboer, det maatte to Gange flyttes paa Grund af Bryderier og Retssager. Men i disse stadigt vekslende Hjem naaede Nordboerne vidt i Kundskaber og Anseelse. Blandt Universitetets Rektorer, den højeste akademiske Værdighed i Kristenheden,

nævnes 4 danske og 3 svenske. Nordboerne hørte til den engelske Nation, en af de fire, hvori Studenterne var inddelte. Den teologiske Videnskab blev den Gang behersket af Skolastikken, hvis Maal var at paa- vise Kirkelærens Overensstemmelse med Fornuften, saaledes at man gik ud fra Troen som det nødvendige Grundlag for Forstaaelsen. Under- visningen fandt Sted gennem spidsfindige Disputereøvelser. Man opstil- lede da Spørgsmaal som: „Kan den Helligaand gives i større eller min- dre Portioner?“ „Kan Gud vide mere, end han ved, og ikke vide, hvad han ved?“ „Kunde Guds Søn ikke lige saa godt være blevet Guds Dat- ter?“ Spidsfindige juridiske og moralske Spørgsmaal var f. Eks.: „Paa- laa det Lazarus' Arvinger at give Arven tilbage, da han var opstanden?“

Fig. 256. Prentende Klerk. (Kalkmaleri fra en skaansk Kirke.)

— „Hvad er størst Synd, enten at slaa tusinde Menesker ihjel, eller at lappe et Par Sko for en fattig Mand om Søndagen?“ Disputationer af denne Art bestod Aarhundreder igennem, og er enhver bekendte gennem vor „Erasmus Montanus“. I den Slags Øvelser skal Danskerne have udmærket sig, og Arnold af Lübeck roser dem for deres Færdighed i at disputere. „De gør Fremskridt“, siger han, „i de fri Kunster og i Teologi og er dygtige til at disputere paa Grund af deres flydende Tunge og den Lethed, hvormed de tilegner sig fremmede Sprog. Ogsaa er de ansete for deres Kundskaber i den kanoniske Ret“.

Hjemme var der i ringere Grad Lejlighed til at lære noget. Vel fandtes der *Domskoler* i

Stiftsstæderne og *Kløsterskoler*, men her lærte man næppe synderligt mere, end hvad der skulde bruges til Gudstjenesten. Munkelatinens Slet- hed og Smagløshed er bleven til et Ordsprog, og de danske Munke stod uden Tvivl i Lærdom betydeligt tilbage for Udlandets. Men mange af de Klager, som er rettede mod Kirkens Mænd i denne Hen- seende, stammer fra en saa sen Tid som Reformationen og kan i hvert Fald ikke overføres paa Middelalderens Stortid. Adskillige Navne paa danske Forfattere er bevarede, skønt deres Værker er gaaede tabte, og vi ved desuden, at de har nydt en betydelig Anseelse i den store Verden. Klosterbibliotekerne var dog ikke altid saa aldeles ringe, og Lunds Dom- skole havde f. Eks. en Del Bøger, som Anders Sunesøn havde skænket til den. At det derimod har staaet daarligt til med Almuens Oplysning, er det let at indse. Folkeundervisning var, i hvert Fald paa Landet, et ukendt Begreb, og Interesserne gik desuden her i rent praktisk Ret- ning.

Den Videnskab, som vi skylder Kirkens Mænd mest Tak for at have fremmet, er *Historie*. Fortjenesten heraf tilhører væsentlig Absalon. Bevareningen af Fædrelandets Minder laa ham varmt paa Hjerte. Paa hans Opfordring skrev *Svend Aagesøn*, der udlædte sin Herkomst fra Palnatoke og selv tog Del i Vendertogene, sin kortfattede Danmarks Historie paa Latin, og han nedskrev desuden den gamle Vederlov fra Knud den Stores Dage.

Langt betydeligere var dog *Sakses* Danesaga. Om dens Forfatter ved vi kun, at han var Absalons Klerk, d. v. s. hans Sekretær, og at han var Sjællænder; selv siger Sakse, at baade hans Farfader og hans Fader havde tjent Valdemar den Store som Hærmænd. Sakse var nøje knyttet til Absalon, af hvis Slægttradition og Fortællinger om egne Gerninger han øste Indholdet af sit Værk. Bogens Titel er „*Danskernes Bedrifter*“, thi det er om dem, han vil tale, altsaa hvad vi nu vilde kalde politisk Historie; derimod interesserer Forfatteren sig ikke saa meget for det indre Liv, for Kulturtilstandene. Det var Absalon, der drev Sakse til at blive historisk Forfatter, og han gjorde det af praktiske Grunde, for at Fortiden Bedrifter skulde anspore Nutidens danske Slægt til Stordaad og kaste Glans over Danmarks Navn i Udlandet. I Sakse fandt han den rette Mand til Værket, thi Sakse var ikke blot en Lærd, der med Lethed tumlede Latinen, men han besad tillige en ualmindeligt levende Fædrelandsfølelse, ganske vist parret med en stor Uvilje mod vor sydlige Nabo, som han tilskrev alle vore Ulykker og al vor Fordærv. Ved Siden af denne Patriotisme træder hans kirkelige Følelse endog tilbage; Sakse er Dansker, før han er Klerk. Absalon som den krigerske Bisp er hans Helt, men tillige har han Blik for, at en stærkere Kongemagt end den tidligere er nødvendig i Venderkampen, og han staar derfor som en varm Tilhænger af den Udvikling, der fandt Sted i Valdemarstiden, hvorved Riget under een stærk Haand samledes til en Helhed. Hans Værk er meget omfattende, det begynder med en rig Samling Kongesagn, og derpaa følger de danske Kongers Historie. Fremstillingen bliver navnlig fyldig, da den nærmer sig til Absalons egen Tid, og Forfatterens Beundring for hans Helt gør, at selve Kong Valdemar afgjort kommer til at træde i Skygge ved Siden af Absalon.

I de næste Aarhundreder skrev Munke *Aarbøger* og *Krøniker*, der omfatter baade Landets og Klostrenes Historie, og skønt de er tørre og ufuldstændige, har de dog ofte stor Betydning, da vi ellers næsten ganske vilde mangle Efterretninger om de Tider og de Begivenheder, de omtaler.

Modersmaalet var ikke Genstand for synderlig Interesse i Middelalderen. I Klostrene var man derimod travlt beskæftiget med at afskrive de romerske Forfatters og Kirkefædrenes Skrifter, og de blev ofte smyk-

kede meget sirligt med Tegninger og Farver. Ved denne Udsmykning blev de oprindelige simple latinske Bogstaver, der ved Kristendommen kom ind i Norden og efterhaanden fortrængte Runerne, snart forandrede. I Begyndelsen brugte man *Majuskelskriften* eller de store Bogstaver, hvis skarpe Kanter man søgte at afrunde, og man drog dem sammen i hinanden for at spare Plads i Indskrifterne. Saaledes er Indskriften paa Kong Nils' Raadgiver Helges Ligsten, der først sad indmuret i det gamle Kapitelhus i Roskilde. Senere er den blevet omtumlet og beskadiget, men man har Indskriften fuldstændig i gamle Afskrifter:

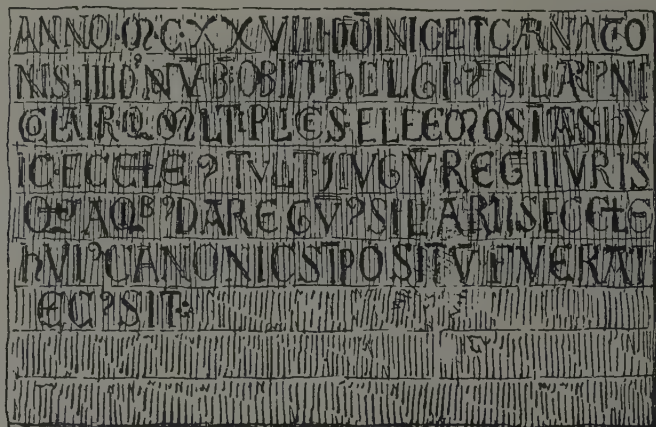

Fig. 257. Helges Ligsten.

„Herrens Aar 1128 11. November døde Kong Nils' Raadgiver Helge, der skænkede denne Kirke rigelige Gaver og afrystede den verdslige Rets Aag, som var blevet paalagt denne Kirkes Kanniker af nogle Kongers Raadgivere.“

Paa Ligstene er Majuskelskriften benyttet herhjemme indtil Slutningen af d. 14. Aarhundrede, men til Afskrivning af Bøger var de store Bogstaver ubekvemme. Den saakaldte *Minuskelskrift* eller de smaa Bogstaver dannede sig derfor efterhaanden. Den var allerede fuldt udviklet i Evropa paa Karl den Stores Tid og blev tilsidst skarpt kantet og utydelig. De fleste gamle Pergamentshaandskrifter fra Middelalderen er skrevne med disse nye Bogstaver, hvoraf de saakaldte *gotiske* er dannede, som holdt sig herhjemme til for en Menneskealder siden, da vi ligesom de fleste andre Folk vendte tilbage til de oprindelige latinske.

Med denne yngre Munkeskrift har vi ogsaa en Mængde Indskrifter fra Middelalderen, især paa Ligstene. De er dog ingenlunde altid lette at læse, fordi der ofte anvendes Sammentrækning og Forkortelsestegn.

Det danske Sprog havde udviklet sig videre i den Retning, som det allerede var slaaet ind paa i Vikingetiden. De tre Dialekter var nu nøje adskilte, saaledes som vi ser det af Lovene. Jydsk var videst fremme i sin Udvikling, Skaansk længst tilbage. En Følge heraf var, at de nordiske Sprog var komne hinanden ret fjernt til stor Skade for den gensidige Forstaaelse. Dog finder vi endnu under Valdemarerne islandske Skjalde ved Kongernes Hof, saaledes *Olaf Hvitaskjald*, en Brodersøn af Snorre Sturlason, en duelig og kundskabsrig Skjald, der opholdt sig i Danmark i Kong Valdemar Sejrs sidste Leveaar og stod i høj Yndest hos Kongen. Valdemar meddelte ham endogsaa Fortællinger og en af ham selv op-

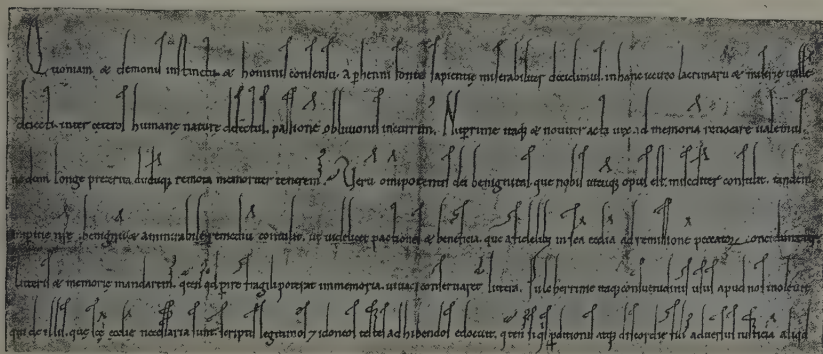

Fig. 258. Begyndelsen af Erik Lams Gavebrev til Næstved Kloster 1140.
(Minuskelskrift.)

funden Maade at riste og ordne Runerne paa. Fra samme Tid stammer den bekendte *Knytlingasaga* eller Sagaen om Knud den Store og hans Efterfølgere indtil Knud den Sjette. Mærkeligt er det, at denne islandske Forfatter ender sit Værk netop paa samme Tidspunkt, da baade Sakse og Svend Aagesøn ophører, nemlig med Vendernes Undertvingelse Aar 1186.

Men med *Olaf Hvitaskjald* ophører Forbindelsen mellem Danmark og det fjerne Island. Løsrevet fra denne naturlige og styrkende Forbindelse blev den gamle *danske Tunge* givet til Pris for en dobbelt Paavirkning af fremmede Sprog. *Latin* havde allerede gennem Kirken vundet Indpas, og en Del af dets Ord blev optagne og vandt efterhaanden Borgerret i det danske Sprog (Eks.: Advent, Almisse, Kapitel, Kloster, Messe, Provst). *Latin* var dog i og for sig for grundforskelligt fra Folkesproget, til at det kunde udøve en indgribende skadelig Indflydelse. Langt betydningsfuldere blev det beslægtede *tyske Sprog*. Allerede paa Knud Lavards og Svend Grades Tider begyndte man at lytte til de tyske Digteres Sange, Handelen med Hansestæderne fremmede de tyske Ords Indtræn-

gen, men først langt senere i Middelalderen blev dette farligt for Moders-maalet. Da fik vi de mange plattyske Endelser, som —agtig (delagtig), —bar (aabenbar), —else (Nærværelse), —ere (hovere), —eri (Tyveri), —hed (Falskhed) og —inde (Fyrstinde), og de tyske Forstavelser be—, for— og und—, samt en Mængde enkelte tyske Ord, som vi nu slet ikke længer opfatter som fremmede (Eks. Angest, Fængsel, Daare, Farve Kunst, Røver). Endnu i Valdemarstiden lød det danske Sprog dog uforvansket paa Tinge og i Folkeviserne.

HÆREN OG HERREMANDSSTANDEN

Naar Landet skulde værges, eller Angrebstog foretages til fremmede Lande, udbød Kongen fra Arilds Tid *Ledingen*. Den omfattede hele den frie Befolkning og foregik til Søs.

Fyldestgørende Skildringer af, hvorledes Middelalderens *Skibe* var indrettede, håves ikke, og de Afbildninger, der er indhuggede paa Runestenene giver kun en mangelfuld Erstatning derfor. Derimod findes der paa det bekendte Tapet i Bayeux i Normandiet, der fremstiller Begivenheder fra William Erobrerens Tog til England, afbildet flere normanniske Skibe. De maa sikkert have været indrettede ligesom de nordiske Fartøjer, som er fundne i norske Gravhøje fra Vikingetiden (ved Gokstad og Oseberg), og alt tyder paa, at denne Skibstype i Hovedsagen er forblevet uforandret her i Norden indtil Middelalderens Midte. Den svarer ogsaa til den Beskrivelse, som kan hentes fra de nordiske Sagaer. Den forreste og bagerste Del af Skibet var overdækket, men hele den midterste Del var aaben. Forstavnen løb op i en Spids, der var prydet med Hovedet af en Drage eller et andet fantastisk Dyr, ofte prægtigt forgyldte. I Bagstavnen, der ogsaa var prydet med Figurer, sad Styresmanden ved Roret. Det var en stor Aare, som var anbragt paa den ene Side af Skibet. Den midterste Del af Skibet var Mandskabets Plads, hvis Skjolde var stillede op langs med Rælingen. Dette Rum kunde overdækkes med *Tjeldingen* eller et Telt af Sejl og Huder til at beskytte Mandskabet i daarligt Vejr. Der var aldrig mere end een Mast, der kunde stilles op og tages ned. Da Sejlene var saa mangelfulde, maatte man ofte gribe til Aarerne. Skibene var som Regel smaa og lette, stak kun et Par Fod dybt og var altsaa i Stand til at gaa op i de store Aare, som Venderlandet var saa rigt paa. Besætningen var kun lille, 30—40 Mand synes at have været det almindelige. Bayeux-tapetet viser, at man allerede i det 11te Aarhundrede formaaede at føre Heste over Havet. Her i Norden nævnes dette første Gang under Erik Emunes Tog til Rygen i det følgende Aarhundrede.

Medens det oprindeligt var Reglen, at enhver fri Mand skulde deltage i Ledingen, maa en Gang i den ældre Middelalder Krigspligten være bleven knyttet til Jordbesiddelsen. Man bestemte da, at der skulde stilles en Mand af hvert *Bol*. Men da Bolenes Værdi efterhaanden forandredes betydeligt, især ved forskellig Opdyrkning, og da Bønderne blev stærkere og stærkere optagne af Jordens Dyrkning, saa at de nødigt laa ude i Leding, blev det igen nødvendigt at træffe nye Bestemmelser med Hensyn til Ledingsbyrden. Denne Forandring synes at være gennemført under Vendertogene i Valdemarstiden. Der fandt nu en ligefrem Matrikulering af Riget Sted. Enhver Jordlod, der kunde modtage en Udsæd af en Mark Sølv Værdi, eller som selv havde en Værdi af 24 Mark Sølv eller 3 Mark Guld, skulde stille en Mand til Leding eller i Tilfælde af Fritagelse betale en Mark Sølv i Ledingspenge. Til at frembringe en saadan Jordlod var det nødvendigt at lægge flere Bøndergaarde (3—12) sammen, Samlægget kaldtes en *Havne* og udredede en Kriger, som skulde indtage et Sæde paa Skibet. Herigennem havde Bondestanden faaet en betydelig Lettelse i Krigstjenesten, selv den rigeste Bonde var nu kun hvert tredje Aar nødt til at stille en Mand til Hæren, mens hidtil enhver Bolsejer skulde stille aarligt. Flere Havnelag dannede et *Skipæn* eller et Distrikt, der skulde udruste et Skib og forsyne det med det nødvendige Mandskab. En Kriger var udrustet med Sværd, Spyd og Kedelhat. Antallet af de Havnelag, der dannede et Skipæn, synes ikke at have været lige stort overalt, sædvanligt anslaaes det til mellem 30 og 40. I Spidsen for hvert Skipæn stod en *Styresmand*, hvis Embede gik i Arv til en af hans ægte Sønner eller til hans Broder. Han fik ni Skæpper Rug af hvert Havnelag, naar Leding blev udbudt. Som Tjeneste derfor ledede han Skibets Udrustning, øvede Mandskabet og styrede Skibet. Selv skulde han møde med Hest og fuldstændig Udrustning, deriblandt Brynje, Armbrøst og tre Tylvtter Jernbolte.

Den nye Hærreform bar dog allerede Spiren til sin egen Opløsning i sig. Krigstjenesten var blevet indskrænket, men derved blev det nødvendigt at give en Erstatning for det Mandskab, som kom til at mangle. Mere betød dog den Forandring, som paa denne Tid fandt Sted i hele Krigsførelsen. Da Venden var erobret, var i Hovedsagen Ledingsflaadens Rolle udspillet, sidste Gang den nævnes, er ved Toget til Estland 1219. I Stedet derfor behøvede man nu en mindre, altid rede og hurtigt bevægelig Styrke, helst til Hest. Allerede ved Holstens Erobring 1201 har sikkert Rytteriet spillet en afgørende Rolle i Hertug Valdemars Hær. Ikke mindre vigtigt var det i Kampen mod Tyskerne at have tungt rustede Krigere, thi vore sydlige Naboer havde allerede længe ført deres Kampe med „Mænd helt af Jern“, og at stille vore letvæbnede Ledingsbønder i Marken mod disse, vilde være halsløs Gerning. Her var kun eet at gøre,

at søge at efterligne den evropæiske Udvikling ved at skabe et helt staaende Korps med en Udrustning som den, Styresmændene hidtil alene havde været i Besiddelse af. Valdemarerne har Æren af at have løst denne Op-gave.

Den gamle kongelige Hird var blevet adsplittet, og Disciplinen saa temmelig opløst i Tiden efter Kong Nils' Regering. Absalon lod nu Vederloven opskrive, saaledes som den var bevaret i Traditionen fra Knud den Stores Dage, med de Ændringer Tidsforholdene havde medført. Det er et ikke ringe Tegn paa Kongemagtens Opsving under Valdemarerne, at Kongen atter kunde tænke paa at binde sine Vederlagsmænd ved de strengere Bestemmelser fra Knud den Stores Lov. Men Hirdden var for lille til alene at paatage sig den Byrde at være Hærens Kærne. Man behøvede heller ikke at holde sig til den alene. I Styresmændene havde man en Overklasse inden for Bønderne, der var grebet af den samme Kamplyst som Hirdden, og mange rige Bønder har sikkert heller ikke ønsket at benytte sig af Nedsættelsen i Krigstjeneste, da de ikke følte den som et Tryk. Disse tre Elementer: Hirdden, Styresmændene og Storbønderne smeltede da sammen og kom til i Forening at udgøre Herremandsstanden.

„Herremænd“ betyder: En Herres Mænd, særligt Kongens Mænd. Som saadanne havde de den Forpligtelse at møde fuldt rustede og vove deres Hals for deres Herre i Krig uden at nyde den almindelige Nedsættelse af Ledingspligten. Men dermed forbandt de tillige væsentlige Fordele. Herremandens Gods var *skattefrit* og *ledingsfrit*. Han var altsaa fri for de almindelige Byrder: *Stud*, en Afgift til Kongen, som Afløsning for hans Ret til *Nathold* (o: Gæsteri), og *Inne* eller Arbejder til Landets bedste, t. Eks. Arbejde paa Fæstninger, Ægtkørsler o. s. v. Han skulde heller ikke stille Mandskab til Ledingshæren af den Gaard, han selv beboede eller dyrkede for egen Regning, ej heller betale Ledingspenge, en Skat, der paalagdes i de Aar, hvori der ikke udgik Leding. Enhver Jordejer, som vilde træde i dette Forhold til Kongen, kunde blive optaget mellem Herremændene, ligesom paa den anden Side en Herremand, som forsømte sin Tjeneste, traadte ud af deres Tal og atter blev Skattebonde. Det almindelige var dog vistnok, at Forholdet var arveligt, og at Sønnen fandt det i sin Interesse at træde i Faderens Plads. Ikke alene Kongerne, men ogsaa Prinser, Hertuger, Grever og Bisper havde Ret til at tage Mænd i deres Tjeneste. Men der var den Forskel, at de kun kunde gøre det inden for deres Lens Grænser, Kongen derimod over hele Landet. Alle-rede i Jyske Lov indrømmes der Herremændene Ret til at købe alt det Gods, „de orkede“, og derved gøre det skattefrit. Lidt efter lidt samlede de ved Køb, Arv og paa anden Maade betydelige Ejendomme under sig

og hævede sig op over den øvrige Del af Folket. Saaledes udviklede der sig efterhaanden en Adelstand. Ordet Adelsmand forekommer først i det 16de Aarhundrede og er af tysk Oprindelse.

Herremandsstanden var altsaa ikke i Danmark, som i andre Lande, en Lensadel, d. v. s. den modtog ikke *Jord* af Kongen til Løn for sin Krigstjeneste. Et Lensvæsen i evropæisk Forstand kendes overhovedet ikke i Norden. Vi har i Danmark kun faa egentlige Len, nemlig de store fyrstelige Len, de saakaldte *Fanelen*, Hertugdømmer og Grevskaber, som tildeltes Kongens Slægtninge og bliver hyppigere fra Valdemar Sejrs Tid.

I disse udøver Lensmanden en Del af de kongelige Rettigheder, men han skal være Kongen lydig, tjene ham med sine haandgangne Mænd og udbyde Leding af Lenet. Forskellige herfra var de *mindre Len*. Hele Landet blev efterhaanden delt i Len paa et eller flere Herreder, og Indehaveren af Lenet var en kongelig Embedsmand, der skulde varetage Kongens Interesser og til Løn herfor fik en Del af ellers samtlige kongelige Indtægter af Lenet. Det var med disse Len, Kongen lønnede saa vel de høje-

Fig. 259. Krieger fra Bayeux-tapetet.

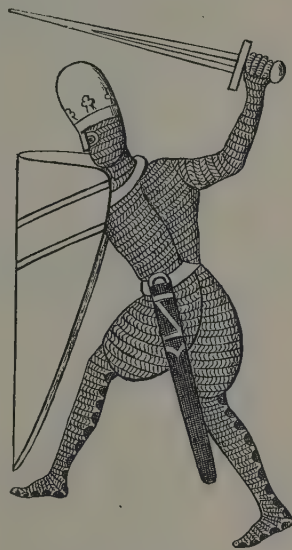

Fig. 260. Krieger fra det 13de Aarh.

ste Embedsmænd, Marsken, Drosten og Kansleren, som de kongelige Ombudsmænd, der havde Tilsyn med Rettergangen i Herrederne og fik en Kongsgaard til Benyttelse. Disse Forleninger bliver talrigere i det 13de og 14. Aarhundrede, og det blev tilsidst Skik, at Lensmanden boede paa en af de mange kongelige Borge og med sine Svende gjorde Krigstjeneste, naar Kongen bød, sammen med de Herremænd, som fandtes i Lenet. Men Lenene gaves kun til personlig Besiddelse paa ubestemt Tid eller paa en vis Tid, højest paa Livstid, og de faldt senest efter Ihændehaverens Død atter tilbage til Kongen, som da enten kunde inddrage dem eller give dem til andre.

Middelalderens *Vaaben* mindede om Jernalderens, men de var fuldkomnere og desuden var nye komne til. Krigeren var klædt i *Rust-*

ning, paa Svend Estridsøns Tid var det en Ringskjorte, som bestod af en Læderkøllert med paasyede Ringe eller Skæl (Bayeux-tapetet), men et

Fig. 261. Belejring af en Fæstning (Rekonstruktion).

Aarhundrede senere var Ringene nittede sammen og dannede en sammenhængende *Brynje*, der gik op over Baghovedet. Oven paa denne Hue bares *Hjelmen*, oprindelig en aaben *Kedelhat* med et fremsprin-

gende Stykke til at beskytte Næsen (Bayeuxtapetet), men senere udviklede *Tøndehjelm* sig, der især brugtes ved Turneringer. Paa Toppen af Hjelmen vajede da *Hjelm-busken*, der bestod af Fjer eller lignende. Undertiden var Hjelmen ogsaa prydet med Billeder eller kostelige Klenodier. Fra ca. 1300 voksede Hjelmen i Størrelse og kom til at hvile paa Skuldrene, og den fik snart efter et bevægeligt *Visir*. Pladerustningen stammer derimod først fra Middelalderens Slutning. Til Værn for Krigeren tjente desuden *Skjoldet*, og Hænder og Fødder var beskyttede af *Brynjehandsker* og *Brynjehoser*. Saaledes udrustet var Adelsmanden en Slags vandrende Fæstning, der kun frembød faa saarbare Punkter. Hovedsagen var dog Angrebsvaabene. Det lige og brede *Sværd*, *Øksen* og *Lansen* („Glavind“) er gammelkendte Vaaben, det samme gælder om *Buen*, men i Middelalderen møder vi desuden *Laasbuen*, der hed saaledes af Laasen, hvori Snoren blev trukket tilbage. Da der krævedes en ualmindelig Styrke dertil, skete Spændingen ved Hjælp af en Dunkraft, der sattes

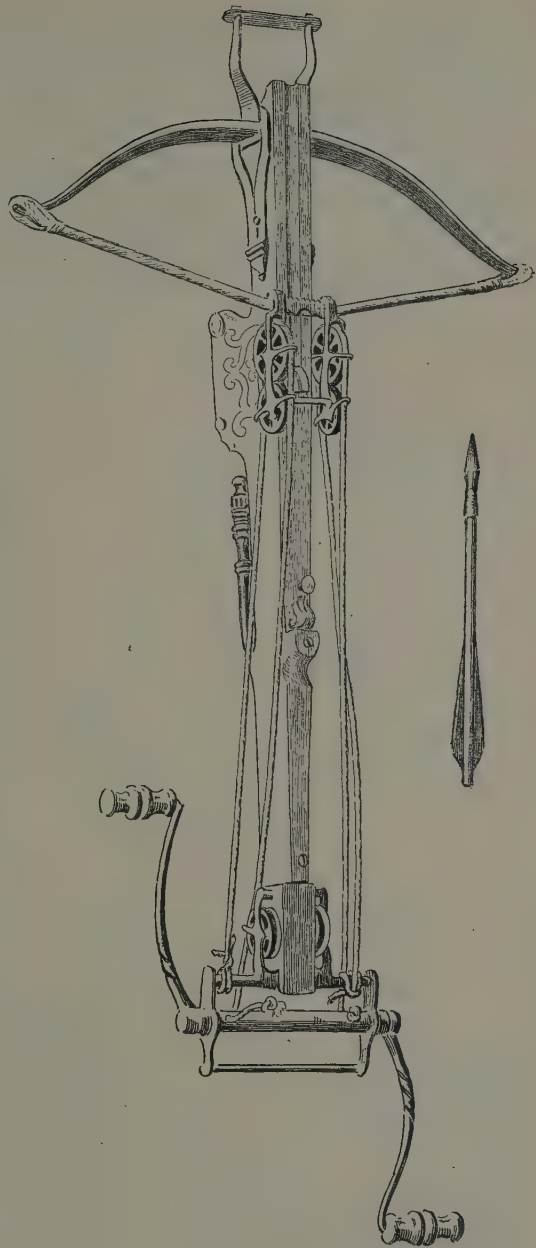

Fig. 262. Laasbue.

fast paa Tapper i Bueskaftet, og hvis to Jernkroge blev kastede om Buestrengen. Naar man drejede Svinget rundt, blev Buestrengen dre-

vet tilbage ved Hjælp af et Tandhjul og derved spændt. En forbedret Laasbue var *Armbrøsten*, der omtales i vore Love som Styresmandens særlige Vaaben. Det var ikke alene Pile, men ogsaa Jernbolte, som man udskød med den.

Af større Skyde- eller Kastemaskiner indtager *Bliden* den første Plads. Ligeledes havde man *Stormstiger* til at komme op paa Murene af den belejrede Fæstning, og *Væddere* eller *Murbrækkere*, store jernbeslagne Bjælker, der hang i Kæder og med stor Kraft blev drevne ind mod Muren for at støde Huller i den. Ofte anbragtes de i nederste Stok-

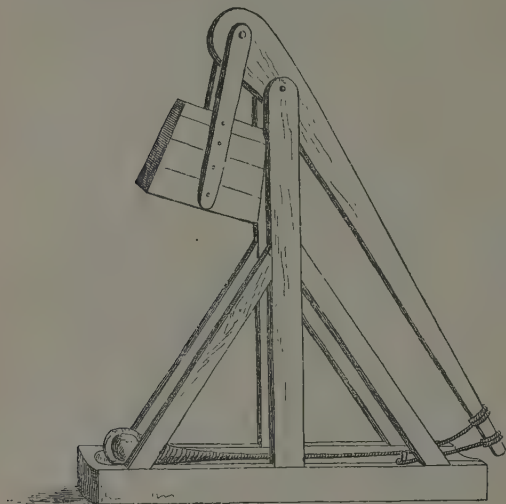

Fig. 263. Blide.

værk af de saakaldte *Stormtaarne*. De var byggede af store Egebjælker og var højere end Murene, for at man fra det øverste Stokværk ved Skydning skulde kunne fordrive Fjenden derfra. De var bevægelige og førtes lidt efter lidt hen imod Muren. Naar man var kommet den nær nok og havde trængt dens Besætning tilbage, sænkede man en *Stormbro*, paa hvilken man da trængte ind i Fæstningen.

Til at bygge og anvende disse Maskiner behøvede man Folk, der var særligt oplærte

dertil. De kaldtes med et fælles Navn *Blidemestre* og nød stor Anseelse. I Begyndelsen har man maattet hente dem fra de sydlige Lande, hvor Krigskunsten stod paa et højere Trin.

Adelslivet i Middelalderen kender vi navnlig fra *Folkeviserne*. De er digtede paa Middelalderens Herregaarde af Mænd, hvis Navne i Tiden er gaaede tabte, og de blev sungne til Dansen, naar den foregik i Borggaarden eller „paa den grønne Vold“ af en Skare Mænd og Kvinder, der tog hinanden i Hænderne. Fordanseren sang det firlinjede Vers, og hele Skaren stemte i ved Omkvædet. Igennem Viserne danner der sig et Billede for os af *den adelige Gaard*, i Reglen ikke en Ridderborg med Taarn og Tinde, men et tarveligt Anlæg, der i meget minder om vor Tids Bøndergaarde. Inden for *Borgeleddet*, hvortil Gaardens Beboere ofte hviler sig, og fra hvis Sider Vold og Grav eller et Plankeværk strækker sig rundt om hele Bygningsanlægget, søger Øjet til de spredte Bygninger, der er byggede af Træ med klinede Vægge og tættede med Straa. Gaar-

Fig. 264. Folkevisedans. Kalkmaleri i Ørslev Kirke ved Skelskør.

dens Midtpunkt dannes af Linden, Middelalderens elskede Træ, og paa Hovedbygningen, *Salhusets* Forside løber *Svalen*, en aaben Gang i andet Stokværk, hvor Beboerne ogsaa opholder sig paa Sommerdage. Den giver Adgang til *Højeloft*, hvor Opholdsrummene findes. Foruden Højeloftshuset nævnes ogsaa *Jomfruburet* og den eneste faste Bygning, *Stenstuen* eller *Stenhuset*, et Taarn, hvortil Adelsmanden søger at redde sig under et fjendtligt Overfald, for ikke at blive brændt inde i de andre Bygninger. Herregaarde af denne Art var overmaade almindelige, og deres Voldsteder findes endnu i Hundredvis spredte over hele Landet. Undertiden laa Adelsmandens Gaard endda midt inde i Bondebyen, havde sin Jord i Fællig med Bøndernes og adskilte sig i det Ydre kun lidet fra de almindelige Bondegaaarde.

Noget prægtigere skildres dog *Bohave* og Udstyr i Viserne. Stole kendtes vel ikke meget, men Bænkene var bredte med kostbare Hynder, til Sengene anvendtes ofte det kostelige Silke, og selv Kar af Sølv og

Fig. 265—267. Dam- og Skakbrikker.

Fig. 268. Voldsted af Dynæs ved Himmelbjerget.

Guld hørte ikke til Sjældenhederne. Endnu mere ofrede man dog paa *Klædedragten*, den var vid og lang baade hos Mænd og Kvinder. Skarlagen, Bliant, Sabel og Maar omtales ideligt, og man har Lov til at slutte, at var end Middelalderens Adelsmænd daarligt boende, var de til Gengæld velklædte.

Livet paa Herregaarden former sig jevnt og naturligt, navnlig i den ældre Tid. Det er ingen Skam for Herremanden at deltage i de daglige Sysler paa Gaarden:

„Der de komme for norden Skov,
der gik Hr. Torben og holdt sin Plov“,

hedder det i en Vise. Paa tilsvarende Maade er Adelsmandens Hustru og Datter travlt optagne af de mange Gøremaal i Køkken og Kælder. Men derfor lader man ikke haant om Livets Glæder.

Blandt Forlystelserne er allerede Dansen nævnet. Men ogsaa *Jagten* indtager en fremskudt Plads. Landet var endnu fuldt af mange Slags Dyr, der nu er udryddede, og det var Adelsmandens Lyst at „bede“ Vildsvin og Bjørne foruden Hjort og Hind. En særegen Jagt var *Falkejagten*, der dog næppe omtales i Folkeviserne. Den var allerede tidligt kendt i Norden, og udenlandske Fyrster, som den engelske Konge Johan

uden Land paa Valdemar Sejrs Tid, lod købe Falke i Danmark. Falkene blev afrettede til at jage andre Fugle i Flugten. Falkejægeren maatte være til Hest for at kunne følge med under den hurtige Jagt over Stok og Sten. Paa venstre Haand bar han Falken; naar der viste sig noget Rov, slap han den pludseligt med et Kast, hvorpaa den steg i Vejret og med Lynets Hurtighed styrtede sig ovenfra ned paa sit Bytte. Dens sikre Blik, skarpe Kløer og hvasse krumme Næb kunde sædvanligvis give den Overmagten over dens Fjende. Ikke blot i Danmark, men ogsaa i Norge var denne Jagt almindelig, og særligt berømte var de islandske Falke.

Fig. 269. Unge Adelsmænd paa Jagt.

Flere nordiske Fyrster afbildes paa Seglene med en Falk paa Haanden eller ved Siden (f. Eks. Knud den Hellige).

Sad man hjemme i lange Vinteraftener, var den mest yndede Tidsfordriv *Skakspillet*. Det omtales ligesom Tærningespil hyppigt i Viserne, og mange Brikker er blevne bevarede til vor Tid. Dette mærkelige Spil har sin Oprindelse fra Asien og var tidligt kendt i Norden. Det blev snart saa hjemligt hos os, at de enkelte Figurer fik særegne nordiske Navne. Løberen kom saaledes til at hedde Biskop og Springerens Rytter eller Ridder — et Navn, der er sørgelig bekendt fra Fortællingen om Knud den Stores og Ulv Jarls Spil i Roskilde. Ogsaa *Damspillet* har en høj Ælde i Norden, og dets Brikker er tidt prydede med udskaarne Figurer. En saadan Brik er fundet ved Markarbejde i Vordingborg Slots Ruiner og forestiller en skægget Mand, der med Hænderne kvæler to Drager, som har omslynget hans Ben.

Fig. 270. Tegning af Niels Skovgaard til Folkevisen
„Torbens Datter og hendes Faderbane“.

Alle Slags Forlystelser kaldtes i Middelalderen *Lege*; det hed saaledes om Spil, at lege Skaktavl, Guldtavl o. s. v. Ogsaa de festlige *Turneringer*, hvor Ridderne prøvede Dystridt og brød Lanser med hverandre, kaldtes *Lege*, og *Dansen*, der traadtes af de ædle Riddere og skønne Jomfruer, bliver endnu kaldt saaledes af Almuen.

Men ikke blot om det ydre Liv paa Adelsgaarden, ogsaa om Middelalderens *Tænkemaade* taler Folkeviserne til os. Kamp og Kærlighed er de to Motiver, som sætter Sindene i Bevægelse og afføder Handlingen. „Torbens Datter“ skildrer, hvorledes Torbens Banemand efter Drabet kommer til hans Gaard; da træder den dræbtes Datter ham intetanende i Møde med Guldskaal i Haanden. Ved Synet af hende vaagner Kærligheden i ham, og han angrer sin nys gjorte Gerning. Men han lover hende at ville sone den ved Samlivet med hende:

Saa satte han hende paa Ganger graa,
saa slog han over hende Kaaben blaa.

Saa red han over de sorte Heder,
aldrig saa hun sin Fader mere.

Der Dagen han dages, og Duggen driver saa vide.

„O, mine kær Døtter! i hos mig blive!
tre Riddere saa rige vil jeg eder give“.
I Himmerig der er stor Glæde.

„I give os aldrig tre Riddere saa rige,
der er jo langt bedre i Himmerige“.
I Himmerig der er stor Glæde.

Fig. 271. Tegning af Aug. Jerndorff til Folkevisen „Fru Ingelils Døtre“.

Endnu kraftigere males de vekslende Lidenskaber i Visen om „Ebbe Skammelsøn“, Herremandssønnen fra Nordentoft i Ty. Mens han tjener i Kongens Gaard, sviger hans Broder Peder ham og indbilder hans Fæstemø, „stolt Adels“, at Ebbe er død. Det lykkes ham nu at vinde hendes Haand, men paa selve Bryllupsdagen kommer Ebbe Skammelsøn hjem og erfarer den onde Nyhed af sine Søstre, før han er staaet af Hesten.

Den ene Søster bad ham hjemme være,
den anden bad ham heden ride:
„Tøver du her i denne Nat,
det bliver os alle til Kvide“.

Men Ebbe bliver, og før Natten er til Ende, ligger baade hans Fæstemø og hans Broder dræbte for hans Sværd.

Saaledes er det den *hensynsløse Lidenskab* og *Selvhævdelse*, der pri-

Fig. 272. Ebbe Skammelssøn. Efter Maleri af Agnes Slott-Møller.

AAGE OG ELSE

Der sidder tre Møer i Bure,
de to slynger Guld,
den tredje, hun græder sin Fæstemand
under sorten Muld.

Fig. 273. Tegning af Joakim Skovgaard til „Aage og Else“.

ses i Viserne, og den rette „Jomfrusvend“ er den, der sætter alt ind paa at vinde sin elskede. Af kirkelig Indflydelse sporer man kun lidt i denne Digting. Æresfølelsen er stærkt udviklet, og ved den mindste Krænkelser af den tænker man straks paa Hævn. Langt mere end Kristendommen er det Resterne af *Oldtidens Hedenskab*, som paavirker Sindene.

Hele Naturen er befolket med levende Magter, i Bakker og Moser, i Krat og Vande boer der Trolde og Elverfolk, Nøkker og Havfruer, der vil Mennesket til Livs. I „Trylleviserne“ hører man om, hvorledes Elverkongens Datter slaar Hr. Oluf for hans Hærdeblad, saa at han sygner hen, hvorledes Havmanden lokker Agnete ned paa Havsens Bund, og den lede Gam hugger Germand Gladensvends Øje og drikker hans Hjerterblod.

Ogsaa i „Gengangerviserne“ har vi sikkert Oldtidsforestillinger be-
værede; i „Aage og Else“ skildres saaledes den døde Fæstemands Besøg
hos hans elskede, ligesom den døde Helge Hundingsbane i Oldtidsdigtet
gæster Sigrun. Den samme Tanke, at den afdøde ikke kan løsrive sig
fra sit jordiske Hjem, kommer frem i Visen om „Fru Ingelils Døtre“,
som ikke kan finde Ro i Himmerig, fordi deres Moder græder for dem,
og derfor maa søge hende om Natten. Ogsaa om Harpens overnaturlige
Kraft og Runernes Magt taler Viserne. Turde man bygge alene paa Folke-
visernes Vidnesbyrd, maatte man tro, at Kristendommens Paavirkning
af den dalevende Slægt havde været ganske overfladisk.

Dette er dog næppe Tilfældet, og heller ikke tør man slutte alene fra
Folkeviserne, naar Talen er om at lodde Dybden af Samfundsfølelserne
hos Middelalderens Adelsmænd. Men mærkeligt er det dog, hvor ringe
Interessen er for *Konge og Fædreland*. Kongen skildres som en stor
Ridder, oftest præget af de samme Fejl som Adelsmanden, vilkaarlig,

hævngerrig og kvindekær. Digterens Sym-
pati er hos den Adelsmand, der „ikke
ræddes for Kongen af Danmark selv“,
en Skikkelse, som den Marsk Stig, der skil-
dres i Visen. Ikke Fædrelandskærligheden
og Kongetroskaben, men den snævrere Fø-
lelse: Svendens *Troskab* mod hans Herre,
og Ridderens Troskab mod hans selvvalgte
Overherre er det, som prises. Det er den,
som lyder i Verset om Svend Trøst:

Saa gav han ham Orlov
og dertil Sadel og Hest;
den samme Dag før Aften
han tjente sin Herre allerbedst.

Fig. 274. L. Frølich: Sivard Snarens-
svend danser med Egen ved sit Bælte.

I Samklang hermed hævder Nils Ebbe-
søn over for Grev Gert Adelsmandens
Frihed til at tjene, hvem han vil, og saa læn-
ge han vil. Paa dette Tidspunkt føler man,
hvorledes en ny Aand er trængt ind, for-
skellig fra den, der gaar gennem Absalons
Bedrifter og Saksess Skildringer. Det var
ikke heldbringende for Samfundet, at den-
ne Synsmaade i Aarhundredet efter Val-
demar Sejrs Død kom til at udfolde sig
uhindret over for Kongemagten.

STÆDERNE OG BORGERSTANDEN

Valdemarstiden førte et stærkt økonomisk Opsving med sig for hele Riget, men det kom navnlig Købstæderne til Gode. Hidtil havde Byerne været faa og smaa, og de havde skyet Kysterne, som frembød Fare fra Sørøveres Side. *Akselkøbinge* kaldtes de, fordi man kom til dem paa Vognaksel. Nu myldrer der et nyt Sæt af Købstæder frem over hele Landet, *Strandkøbinge* i Modsætning til de tidligere *Akselkøbinge*. Navnlig ved de gamle Overfartssteder, hvor kongelige Borge var bleven anlagte til Forsvar mod Venderne, klyngede nu Bymændenes Huse sig til Fæstningens Fod og søgte Ly her. Saaledes er Helsingborg vokset op ved et kongeligt Slot, København ved Absalons Borg, Kalundborg skyldes Esbern Snares Borganlæg, og Korsør, Vordingborg, Nyborg, Svendborg, Faaborg, Aalborg o. fl. Byer har sikkert lignende Grunde for deres Fremvækst. Men selv hvor der ingen Borg fandtes, skyder der Købstæder frem. Et regelmæssigt tilbagevendende Marked uden for et Klosters Port kunde saaledes give Anledning til, at der fandt en Bosættelse Sted, for at Omegnens Bønder ogsaa uden for Markedstiderne kunde hente deres Varer her. Saa stærkt Liv var der i Købstadanlæggene, at langt de fleste af vore nuværende Byer allerede var til før Midten af det 13de Aarhundrede.

Fig. 275. Skib fra Voldby Kirke (efter Kalkmaleri).

Det var den stigende Kultur, som førte Købstadvæsenets Udvikling med sig. Saa længe Befolkningen slog sig igennem med sine hjemmegjorte Varer, behøvede den ikke nogen Købmands- eller Haandværkerstand. Men nu skabte Landets Frugtbarhed og Rigdom paa Heste og Sild gode Udførselsartikler til Udlandet. Det blev da naturligt, at Forfinelsen steg, og at man til Gengæld hentede de Varer herind, som Danmark ikke frembragte, som kostbart Klæde, Metaller, Salt og Vin. I Købstæderne mødte udenlandske Købmænd, efter at have givet og modtaget Freds-

løfte, frem med deres Varer, og her indfandt ogsaa Landboerne sig med deres Produkter. De danske Købmænd blev Mellemmændene, gennem hvis Hænder Varerne gik. De søgte at hindre, at de udenbysboende traadte i indbyrdes Forbindelse paa Byens Grund, og med Forkøbsret opkøbte de danske Købmænd Udlandets Varer til senere Detaljsalg i de lange Vintermaaneder.

Centrum i Købstaden er derfor *Torvet*, den Plads, hvorpaa tidt før Byens Opstaaen et Marked er blevet holdt, som ogsaa fortsattes under de nye Forhold. Fire Gader førte herfra ud til Byens Porte. Mellem disse løb der hele Byen rundt en *Befæstning*, som gjorde Staden til et tryggere Opholdssted end en almindelig Landsby. Ofte var det kun et Værn af Træ, et Plankeværk inden for en Grav, men de større Stæder blev netop i det 13de Aarhundrede ordentligt befæstede. Knud Lavard beskyttede saaledes Slesvig By, og hans Broder Erik Emune anlagde en Mur og en Vold om Lund. Senere befæstede Svend Grade baade Viborg og Roskilde. I mange af vore Provinsbyer minder endnu Gadenavne som „Volden“ og „Graven“ om tidligere Anlæg af denne Art.

Uden for Byporten strakte *Bymarken* sig, thi Borgerne havde endnu langt fra frigjort sig for Agerbruget, og igennem lange Tider spillede det en lige saa stor Rolle for vore Smaabyer som selve Handelen. Morgen og Aften dreves Byens Kreaturer ud og ind af Byportene, ikke til Gavn for Gadernes Renlighedstilstand eller for Beboernes Sundhed. Endelig, et godt Stykke uden for Byen, hvor Bymarken endte, stod et Kors. Det var Grænsen for *Byfreden*, „Byens Luft“ hørte op her, her begyndte et nyt Retsomraade.

Byen med dens Mark var nemlig et afgrænset Territorium, hvor egne Retsbestemmelser gjaldt. Det var nødvendigt paa et Sted, hvor saa mange tilfældige Mennesker traf sammen, og hvor saa mange Værdier var ophobede, at have en Retspleje, der virkede hurtigere og skrapere end ude paa det almindelige Land, hvor der kunde gaa Uger og Maanedes hen, før en Sag blev afgjort. Kongen var Rettens Vogter, og hans Repræsentant paa Stedet var *Byfogden*. Det var dennes Opgave i Fredstid paa Tinge at skabe den samme Sikkerhed, som Byens Befæstning skulde forskaaffe under Krig. Men Sikkerheden kostede Penge, og de Bøder, som faldt ved *Bytinget*, rullede derfor ind i Kongens Kasse. Byfogden var i mange Tilfælde en kongelig Ombudsmand, der havde styret Krongodset paa Stedet, før Byen var blevet til. Thi mange af Byerne var anlagte paa Kongsgods, og Byens Borgere sad saaledes paa Kongens Grund og maatte betale Kongen en Afgift derfor. Endelig var Kongen eneraadende over Toldafgifternes Størrelse, han kunde aabne og lukke for Handelen efter sit eget Tykke.

Alt dette gjorde, at Kongens Indflydelse i Købstæderne blev langt stærkere end ude paa Landet. Men samtidigt blev Købstadborgerne ved den Velstand, som de erhvervede sig, mere uafhængige og mindre bundne af gamle Sæder og Fordomme end Landbefolkningen. Allerede tidligt havde *Gilderne* bidraget til at udvikle deres Selvstændighed, idet Borgerne derved dannede en Slags Samfund. Men da det Tidspunkt kom, da Gildebrødrene kun var en snæver Kreds inden for Byen, blev det hele Borgernes Kreds, som fik Indflydelse paa Byens Styre. Borgerne

Fig. 276—278. Danske Bymænd (efter Kalkmalerier).

fik nu Del i den dømmende Magt paa Bytinget, og de styrede de indre Anliggender ved et *Byraad*, der valgtes af dem selv. Senere hen, i det 14de Aarhundrede, hører vi ogsaa tale om *Borgmestre*. Raadets Forretninger var at paalægge og indkræve Skatter, at bestemme Udgifterne og holde Orden i Byen. Det havde ogsaa Politimyndighed og mange Betsjente og Vægttere. Dommene afsagdes paa Bytinget af Dommere, der var valgte ud af Borgernes Midte. Efterhaanden fik enhver By sin egen Lov, der dannedes af gamle Vedtægter og Rettigheder, og den kom saaledes til at blive en lille Stat i Staten, noget, hvortil Gilderne havde været en Forberedelse. Byens Overherre, altsaa i Reglen Kongen, stadfæstede *Byretterne*, men de var forfattede af Borgerne selv.

Der er allerede peget paa, hvorledes det nøjere Samliv, de hyppige Besøg af fremmede og den store Samfærdsel, som Handelen medførte, gav

rigere Anledning til Forbrydelser i Byen end paa Landet. Stadsretterne tog derfor ikke det ængstelige Hensyn til den personlige Frihed som Landskabslovene. Bøderne kunde med Magt inddrives af Øvrigheden, Fængsling var tilladt, selv for Gæld. Beviset ved Mededsmænd, der unægtelig ofte blev misbrugt, maatte snart vige for *Vidnebeviset*. Men herved var ogsaa Begyndelsen gjort til den bedre Ordning af Retsplejen, der udviklede sig i den nyere Tid.

Smaa og ubetydelige efter Nutidsforhold var Middelalderens Stæder, Gaderne var snævre og krumme, Borgerhusene i Reglen af Bindingsværk med Straatag, hvorover de talrige Kirketaarne ragede op. Stenhusene var kun faa, Raadhuset var vel dog i Reglen grundmuret. Men var Byerne end smaa, var de dog ikke betydningsløse, thi inden for deres Mure laa der gemt mange Spirer til det friere Liv, som en senere Tid har set bryde frem.

KONGEN OG DE HØJESTE EMBEDSMÆND

Under saa fremragende Konger som de første Valdemarer maatte Kronens Magt være i stadig Stigen. Folkets Andel i Kongevalget indskrænkedes ikke lidt derved, at Kongerne lod deres ældste Sønner kaare og hylde som deres Efterfølgere allerede i en meget ung Alder. Det Held, der fulgte dem i Krigene, deres Erobringer og de Fordele, som Riget derved vandt, endelig hele Landets blomstrende Tilstand, der for en Del maatte tilskrives disse store Konger, alt dette maatte bringe Folket til uden Modstand at følge deres Vilje.

De rige *Indtægter*, som Kongerne havde, gav dem Midler i Hænde til at udføre storartede Foretagender, uden at behøve at trykke Folket med tyngende Skatter. De vigtigste Indtægter havde de dels af deres Arvegods, det saakaldte Patrimonium, dels af „Kongelevet“ 卐: Krongodser, der laa spredte rundt om i Landet; endelig af Gæsteri, Told i Stæderne og paa Grænserne og Bøder for Retten. En Opgivelse af Kongens faste Indtægter findes i den *Jordebog*, som Valdemar Sejr lod skrive i Aaret 1231, hvori Indtægterne af de enkelte Herreder og af Krongodserne opregnes. Skønt vi kun besidder den i ufuldstændig Skikkelse, er den dog et godt Bevis paa den Iver, hvormed Kongen vaagede over sine Indtægter. Den giver desuden vigtige Oplysninger om Landets daværende Inddeling og om de Produkter, som de forskellige Landsdele frembragte. Man ser desuden, at Landet den Gang har været i ret stort Maal opdyrket. Det eneste Haandskrift af Jordebogen findes nu i det kgl. Biblio-

tek i Stockholm; en svensk Antikvitetssamler købte det 1694 i København for 12 Skilling Dansk.

Retten til Gæsteri hos Bønderne blev forøvrigt i Valdemarstiden afløst med en fast Skat *Stud*, hvad der sikkert betød en Fordel for Kongen. For Fremtiden gæstede da Kongen hos Ombudsmanden, som oppebar Studen; han boede paa den Kongsgaard, der som Regel fandtes midt i Herredet.

Retten til at slaa *Mønt* var opstaaet siden Jernalderen og tilhørte ogsaa Kongen, men enkelte andre, som Bisperne, var i Besiddelse af samme Ret.

Ved Møntretten havde Kongerne ligeledes en ikke ringe Indtægt. Pengene gjorde Handelen lettere, og at de findes i stadigt stigende Mængde ned gennem Middelalderen, vidner om, at Handelen ogsaa var i stadig Vækst. En Ulempe var det dog, at man kun besad saa smaa Mønter, at de ikke egnede sig til Omsætningsmiddel i Storhandelens Tjeneste.

Nogen Hovedstad havde Danmark endnu ikke. Kongen befandt sig stadigt paa Rejser fra Gaard til Gaard, og han maatte derfor have en Skare Hjælpere til at løse den stigende Mængde Opgaver, som paahvilede ham. Saaledes gik det til, at de Embeder, som oprindeligt havde været Hofembeder, udviklede sig til at blive Rigsembeder. Den Embedsmand, der bestyrede Kongens Indtægter, kaldtes *Kammermesteren*; Hofholdningen besørgees oprindeligt af *Mundskænken* og *Køgemesteren*. Den sidste af disse udvikler sig nu til *Drosten*, der havde hele Rigets indre Forvaltning under sig. Navnet selv er gammelt og hed egentlig *Drottseti*, fordi Drosten oprindelig indtog Drottens Sæde eller Forsædet ved den højeste Domstol, naar Kongen selv var fraværende. Denne dømmende Virksomhed vedblev ogsaa at være hans vigtigste Gerning. Andre mener, at Drost er en Fordanskning af det tyske Truchsess, som betyder den, der sætter Truget (o: Tallerkenen) frem for Kongen. De skriftlige Forretninger var i den første Tid saa simple, at Kongen kunde lade dem besørge ved sin *Hofkapellan*. Der krævedes dog hertil en Mand, der havde lært Latin, da alle Brevskaber blev affattede i dette Sprog. Siden blev der flere Kapellaner, og mellem dem fremtræder en ny Embedsmand, den *kongelige Kansler*, i Almindelighed en Biskop eller anden højtstaaende Klerk. Han forestod vort første Regeringskontor, *Kancelliet*, og førte Underhandlingerne og Brevvekslingerne med fremmede Hoffer; han besørgeede saaledes alle udenrigske Anliggender. Et tredje nyt Embede opstod ogsaa paa Valdemar Sejrs Tid, nemlig *Marskens*. Han anførte ikke blot Hæren i Krigen, men styrede ogsaa hele Krigsvæsenet baade til Lands og til Søs. Oprindelig var ogsaa han kun en Hofembedsmand, Kongens Staldmester (Stallaren).

De nævnte Embeder beklædtes af de mægtigste Familier i Landet, og disse benyttede senere den Indflydelse, som de herigennem fik, til at indskrænke Kongens Magt. I Stedet for at være Kongens Tjenere, optraadte de som Adelens Ledere. Men paa Valdemar Sejrs Tid sporedes sligt endnu ikke. Kong Valdemar kunde ogsaa, naar det var nødvendigt, sammenkalde Bisperne og Stormændene til et *Raadsmøde*, thi han behøvede ikke at frygte for noget Overgreb fra deres Side. Alt beroede paa ham, naar han vilde sammenkalde dem, og hvad han vilde spørge dem om. Thi alle bøjede sig godvilligt for den gamle Konges Myndighed.

BONDESTANDEN

Hvad der tjente til at hæve de andre Stænder, maatte paa den anden Side virke til at trænge Bondestanden tilbage og svække dens Magt og Anseelse. Dog skete det kun langsomt og lidt efter lidt, at Bønderne tabte deres Indflydelse paa Kongevalget og paa hele Statsstyrelsen, at de vænnedes af med at bære Vaaben, da en egen Krigerstand opstod, og at de tilsidst for største Delen tabte deres frie Ejendom og blev fra Selvejere til Fæstere og Vornede. Endnu længe vedblev *Selvejerne* eller de saakaldte *Adelbønder* (af adel, fremragende, Hoved-, ogsaa i Adelgade og Adelvej) at udgøre en hædret og anset Stand, der havde en vigtig Indflydelse paa Tinge. De Byrder, der hvilede paa dem, var ikke betydelige. De skulde modtage og beværte Kongen, naar han drog om i Landet paa Gæsteri (*Nathold*), men denne Byrde afløstes som sagt med en fast aarlig Skat, *Stud*. Adelbønderne skulde ogsaa efter Tur gaa i Leding og udrede en Ledingsskat, naar de fritoges derfor. Endelig havde de Pligten til at yde Inne.

Fæsteforholdet er imidlertid ældgammelt og har uden Tvivl allerede fundet Sted i Oldtiden. Det var naturligt, at saa vel Kongen som Bonden overlod Dele af sin Ejendom, der laa fjernt og ubekvemt for ham at dyrke, til Mænd, der svarede en vis Afgift deraf. Saadanne Fæstere hed *Landboer*, og de svarede en Afgift, der senere kaldtes *Landgilde*. Sidst opstod *Gaardsæderne*, omtrent det samme som vor Tids Husmænd. Der blev anvist dem Bolig, i Reglen med en lille Jordlod, i Nærheden af Hovedgaarden, hvor de erhvervede sig deres Underhold ved at hjælpe med til at pløje, saa og høste. Ogsaa Landboerne synes allerede tidligt at have paataget sig saadant Arbejde, der kaldtes *Dagsværk*, og i en senere Tid Hoveri.

Foruden Selvejere og disse to Slags Fæstere gaves der endnu en ganske særegen Klasse af Bønder, de saakaldte *Bryder*. Navnet udledes af at bryde og betegner en Forvalter, der uddelte Maden til Tyendet. Konger, Bisper og andre fornemme Mænd, der ejede mange større Gaarde, lod dem i sin Fraværelse styre af saadanne Avlsforvaltere. I Begyndelsen var det vistnok som Regel frigivne Trælle, siden frie, der frivilligt traadte ind i dette Forhold. *Fælligsbryde* kaldtes derimod den Bonde, der indgik Fællesskab med en Selvejerbonde og dyrkede hans Ejendom mod at svare en Del af Afgrøden i Afgift. Oprindeligt har Fælligsbryden boet paa samme Gaard som Ejeren, og de delte baade Arbejde og Udbytte efter et bestemt Forhold.

Hele Forholdet mellem Grundejerne og Fæsterne var i Begyndelsen ingenlunde trykkende for disse. Hvilede der end visse Forpligtelser paa dem, havde de paa den anden Side ogsaa vigtige Fordele deraf. Uden at besidde Jordejendom, havde de dog paa denne Maade deres Underhold, og desuden stod de i urolige Tider under en mægtigeres Beskyttelse. Denne mildere Betydning ligger oprindelig i Ordet *vorned* og *Vornedskab*, der betegner Forholdet som et *Værn*, et Forsvar mod Vold og Uret. Den Tjeneste, som Fæsteren igen ydede Grundejeren herfor, var billig og grundet paa en frivillig Overenskomst. Ej heller var der fra først af forbundet nogen Tanke om Ufrihed dermed. Men i Tidernes Løb forandrede dette Forhold paa en højst sørgelig Maade. Ligesom de højere Stænder paa den ene Side indskrænkede Kongens Magt, tilintetgjorde de paa den anden Side Bondestandens Uafhængighed. Men den nærmere Udvikling heraf tilhører en senere Tid.

Fig. 279. L. Frølich: Bønderne slæber Sten til Kalø.

Fig. 280. Tegning af Constantin Hansen til Visen om Marsk Stig.

FEMTE AFSNIT

DANMARKS SYNKEN UNDER VALDEMAR SEJRS
EFTERFØLGERE INDIL DEN FULDKOMNE OPLØSNING
1227—1340

**Valdemar Sejrs Sønner. Kongemordet paa Slien.
Striden med Jakob Erlandsøn.**

DE langvarige Krige og de store Anstrengelser var blevne uden Frugt, de havde svækket Landets Kraft og havde gjort Freden til en Nødvendighed. Dette indsaa Kong Valdemar. Med Selvbeherskelse forlod han Erobringernes Bane, hvorpaa han saa længe havde glimret, og vendte sin Hu til Fredens Sysler. Han, som havde været stor i Krigen, blev det ikke mindre i Freden. Skade, at Sønnerne ikke forstod at bygge videre paa den Grundvold, deres Fader havde lagt, men ved indbyrdes Uenighed styrtede sig selv og Riget i Fordærv.

Den gamle Konges sidste Dage formørkedes af mangen Sorg. Den unge Kong *Valdemar*, Dagmars vennehulde Søn, omkom pludseligt d. 28. Nov. 1231, da han paa en Jagt paa *Refsnæs* ved Kalundborg blev truffet af et Vaadeskud. I sit 23de Aar sank den unge Konge i Graven. Han var Landets Haab, højt elsket saa vel for Moderens Skyld som for sin Mildhed og Venlighed mod alle. Af en samtidig Forfatter er han bleven kaldet *Valdemar den Gode*, og Folkevisen taler om Sorgen over hans Død.

Atter havde en Jagt bragt Ulykke over Danmark. Men den gamle Kong *Valdemar* søgte at overvinde sin Sorg og at fjerne de landsskadelige Følger af dette skæbnesvangre Dødsfald. Saa snart som muligt lod han den ældste af Bengers Sønner, *Erik*, der den Gang var 16 Aar gammel, vælge til Konge og gjorde ham til sin Medregent. Pinsedag 1232 blev han kronet og salvet i Lunds Domkirke af Ærkebiskop Uffe.

Ogsaa for sine andre Sønner sørgede Kongen, men rigtignok paa en Maade, der blev farlig for Fremtiden, navnlig for Sønderjyllands Forbindelse med Moderlandet. Det var blevet Skik i Middelalderen, at store Len blev tildelte de yngre Kongesønner. Af Sønnerne fik Abel 1232 Sønderjylland som Hertugdømme; *Kristoffer* blev Herre over Laaland og Falster; *Knud*, en uægte Søn af Kong *Valdemar* med Esbern Snares Enke Helene, fik Bleking; *Nils*, Søn af en anden uægte Søn af samme Navn, blev 1241 Greve af Nordhalland. Alle skulde de erkende *Erik* for deres Konge og Lensherre. Delingen skyldtes vel Faderens Kærlighed til alle sine Børn, men stemmede desuden overens med Tidens Aand. Kong *Valdemar* har vel ogsaa ment, at Rigets Grænser paa denne Maade blev bedst beskyttede. Delingen var heller ikke aldeles ubegrundet i retslig Henseende, thi Danmark var fra *Arilds* Tid et Valgrige, og de andre Sønner ansaa sig ogsaa for berettigede til Tronen. *Valdemar* søgte nu at tilfredsstille dem paa denne Maade og haabede derved at fremkalde Enighed mellem Brødrene, men Udfaldet blev ganske anderledes.

Men den gamle Konge nærmede sig Graven; kun nogle faa Dage overlevede han sit sidste Værk, Udstedelsen af Jydske Lov. Skærtorsdag d. 28. Marts 1241 døde han i *Vordingborg*, 71 Aar gammel, efter at have regeret i 39. Hans Lig blev ført til *Ringsted*, hvor det hviler i *Valdemarerne*s Gravkor i St. Bents Kirke mellem begge hans Dronninger.

Med ham sank Danmarks Fred og Lykke i Graven. Uhyggelige Tider fulgte, opfyldte af Tvedragt og Kongemord. Hans fire næste Efterfølgere døde en voldsom Død. „Sandelig“, udbryder en gammel Aarbogsforfatter, „der han døde, da faldt Kronen af danske Mænds Hoved. Siden han var død, da begyndte Landsmænd indbyrdes at kive og orloge, og alle Lande trindt om blev de til Spot og Spe derefter. Og de Lande,

deres Forældre havde vundet med Sværd og Sejr, de ginge ej alene fra Kronen, men de blev dem siden mest til Sorg og Skade, *som vi daglig nu finde*. Og alt det har Hovedsmænd selv voldet ved indbyrdes Orlog!“

Det er dog et Spørgsmaal, om denne Stemning har været raadende straks ved den gamle Konges Død. Mange har vel ment, at Nedgangen efter Bornhovedslaget kun var foreløbig, og at Danmark endnu var stærkere end nogen af sine Naboer. Tyskland var delt mellem Smaa-fyrster, som kun en enkelt Gang havde kunnet enes, hvorfor skulde Lykken da ikke kunne vende sig endnu en Gang? Men de oversaa, at Tyskland ganske vist var splittet politisk, men at det i Kulturudvikling var forud for Danmark. De tyske Rytterhære var frygtelige Modstandere mod en dansk Ledingshær, der endnu til Dels bestod af Bønder. Ved Østersøens og Nordsøens Kyster var dernæst *Hanseforbundet* i Færd med at danne sig mellem en Række store og folkerige Handelsstæder, der snart blev overlegne Konkurrenter til de smaa danske Købinger, hvor Jordbruget var en af de vigtigste Næringsveje. Men det afgørende var, at selve den Stænderdeling, som forlængst var gennemført hos vor sydlige Nabo, nu ogsaa var i Færd med at trænge igennem i Danmark. Kirke, Adel og Borgerstand sondrede sig ud fra det brede Folk, og Sammenholdet inden for Riget blev herved svækket. Hver af disse Stænder blev for sig ude af Stand til at tage det op med de tilsvarende Klasser i Tyskland og blev desuden mest optagne af Tanken om at tilrive sig Særrettigheder under stadig Strid med Kongemagten.

Erik, der nu 25 Aar gammel besteg Tronen, var en smuk og gavmild Herre, men han savnede maaske den fornødne Kraft og Klogskab til at styre Riget under saa udviklede Forhold. I sin Ungdom havde han opholdt sig ved Pariserhøjskolen og var blevet bekendt med dens Lærdom. Næppe 16 Aar gammel var han blevet kaldt tilbage i Anledning af sin ældre Broders Død. Han havde i sin første Ungdom været bekendt for en vel stærk Levelyst. Som Konge førte han et afholdende Liv. Hans Mildhed og Nedladdenhed gjorde ham elsket af det brede Folk, hans Fromhed, der maaske var vakt af Graabrødrene, vandt ham Kirkens Hengivenhed. Næppe var tre Maaneder forløbne efter hans Tronbestigelse, før han i sin Dronning, den sachsiske Fyrstinde Juttas Nærværelse skriftlig aflagde det Løfte, at han vilde dø i Graabrødrenes Munkedragt og begraves i deres Kloster i Roskilde.

Enigheden mellem Brødrene varede ikke længe. Abel, en dygtig, men lidet samvittighedsfuld Fyrste, havde allerede i sin Faders Levetid ægtet *Mechtild*, en Datter af Danmarks gamle Fjende, den holstenske Grev Adolf 4. Det var den første Begyndelse til en slesvig-holstensk Forbindelse. Da Grev Adolf opfyldte sit Løfte i Slaget ved Bornhoved og

gik i Kloster, havde Abel overtaget Formynderskabet for hans unge Sønner. Nu studerede de holstenske Grever langt borte fra Hjemmet i Paris. Under disse Forhold troede Erik at kunne gøre Danmarks Fordringer paa Holsten gældende og forny Kong Valdemars Herredømme. Han forlangte derfor af Abel, at han ifølge Lenspligt skulde yde ham sin Hjælp. Men Abel vægrede sig og forbandt sig med Lübeck, de mecklenburgske Fyrster og Erkebiskoppen af Bremen. Ogsaa om Sønderjyllands Stilling som Len var de to Brødre uenige. Skulde Abel foruden de kongelige Indtægter af Hertugdømmet ogsaa nyde Krongodset og Ledingspengene deraf? Her var en Kilde til lange Stridigheder givet, og den blev nyttet fuldtud.

Under disse Omstændigheder var det uklogt af Kongen ogsaa at indlade sig i Strid med den mægtige Kirke. Han tænkte paa at gøre et Korstog til *Estland*, den eneste af alle Valdemars Erobringer, der trofast havde holdt fast ved Danmark. Den tyske Ridderorden havde under det almindelige Frafald under Kong Valdemars Fangenskab søgt at rive dette Land til sig, men den havde atter maattet opgive det, da Paven erklærede det for dansk Ejendom. Bestemmelsen var blevet højtideligt bekræftet 1238 i *Stensby Kongsgaard* ved Vordingborg, hvor Ordensmesteren, Hermann af Salza, og en pavelig Legat havde indfundet sig hos Kong Valdemar. Tillige sluttedes der ved denne Lejlighed et Forbund mod deres fælles Fjender, de hedenske Folkeslag, der boede paa Estlands og Livlands Grænser. Derfor forlangte Ridderne 1244 Kong Eriks Bistand mod Russerne, der havde gjort Indfald i deres Land. Han var ogsaa villig dertil, og Pave Innocens den Fjerde, som var hans Ven fra deres fælles Ophold i Paris, tilstod ham for tre Aar en Tredjedel af Kirketienden. Men Kongen lod sig ikke nøje dermed, han stillede flere Fordringer til Bisperne og vilde tvinge dem til at udrede store Summer til at føre Krig mod Abel. Da opfordrede selve Paven ham til at ophøre dermed, men da det ikke hjalp, sammenkaldte den gamle Erkebiskop *Uffe* alle danske Biskopper til et Møde i *Odense*, og bandlyste her den 22. Febr. 1245 „af Guds, den hellige Jomfrus og Forsamlingens Magt“, hver den, der af Vindesyg, Had eller Gunst angreb Kirkens Rettigheder eller røvede dens Ejendom. Hovedmanden for Beslutningen var sikkert Roskildebispen, den højt ansete *Nils Stigsøn*. Han tilhørte Absalons Slægt, havde ejet Kongens Venskab og kendte som hans Kansler hans Planer og Hemmeligheder. Kongen beskyldte ham derfor i sin Klage til Paven for Forrædderi, ja han paastod endog, at han med hele sin Slægt havde sluttet en hemmelig Sammensværgelse mod Kongens Liv. Saa sørgeligt havde Forholdet vendt sig med Skjalm Hvides før saa trofaste Æt! For at undgaa Kongens Vrede flygtede Nils Stigsøn pludseligt bort, men Erik fratog

ham hans Kanslerembede og inddrog Stiftets Jordegods, deriblandt København. Trods alle Pavens Trusler var han ikke til at formaa til at give det tilbage, saa lidt som til at taale, at Nils Stigsøn igen vendte tilbage til sit Embede. Biskop Nils maatte dø i Landflygtighed i *Clairvaux* Kloster i Frankrig 1249, uden nogensinde at have genset sit Fædreland. Fra nu af var der bittert Fjendskab mellem Hvideslægten og Kongehuset.

Efter lange indbyrdes Kampe indtraadte der dog 1249 en Stilstand i Striden, og Erik tænkte da straks paa at udføre det Tog til Estland, som han saa længe havde planlagt. I Foraaret 1249 forlangte han en Skat paa hver Plov i hele Riget, thi Skatkamret var tømt, og den Tredje-

Fig. 281. Kampscene.
Kalkmaleri fra en skaansk Kirke.

del af Kirketienden, som Paven havde tilstaaet ham, var ingenlunde tilstrækkelig. Plovskatten vakte imidlertid stor Misfornøjelse hos Almuen, der gav Kongen det hadefulde Tilnavn *Plovpenning*. De skaanske Bønder vilde ikke høre paa de forsonlige Ord, som Kongen talte til dem paa Lunde Landsting. Selv reddede han sig kun med Nød til *Helsingborg*, og da han her blev belejret af Bønderne, maatte han en mørk Langfredag Nat flygte i en Baad over Sundet.

Men med sædvanlig Raskhed stod han allerede Paaskedag i Skaane, slog Oprørerne og tvang dem til at betale Plovskatten.

Men Aaret efter begyndte Kampen med Abel paa ny. Det lykkedes Kong Erik at overrumple *Slesvig* By. Angrebet kom saa uventet, at Børgerne ikke fik Tid til at gribe til Vaaben. Kun med Nød undslap Abels Datter Sofie, barfodet og forklædt som Børgerdatter. Abel maatte nu underkaste sig og afstaa Rendsborg til Kongen. 20 Riddere og gode Mænd gik i Borgen for hans Troskab.

Da kom der i Sommeren 1250 pludselig Melding om, at Grev Johan af Holsten tillige med sine tyske forbundne havde angrebet det nyvundne *Rendsborg*. Straks skyndte Erik sig med en Hær til Undsætning. Da han var kommet til Danevirke, modtog han Indbydelse fra Abel til at besøge ham i Byen *Slesvig*. Godmodig og troskyldig som han var, nærmede han sig uden Nag eller Mistro til sin svigefulde Broder.

Abel modtog ham venligt, og i sin oprigtige Glæde derover bad Erik ham om at mægle i den nylig begyndte Strid, „thi“, sagde han, „jeg er

ked af at udgyde Blod og ønsker intet hellere end at tilbringe Resten af mine Dage i Ro“. Efter Maaltidet sad Kongen om Aftenen og spillede Tærninger med en tysk Ridder *Heinrich van Kirkwerder*. Abel traadte hen til Bordet og førte Talen hen paa deres Fejde. „Husker du“, udbrød han, „da du plyndrede Byen, maatte min Datter flygte bort og barfodet og nøgen søge Skjul blandt fattige Kvinder?“ Spøgende svarede Erik: „Giv dig tilfreds, kære Broder; jeg har vel endnu saa meget, at jeg kan give hende hendes Sko tilbage“. „Nej“, raabte Abel forbitret, „det skal du ikke komme til“, og paa hans Vink blev Kongen og hans Svende grebne og lagte i Lænker. Da vendte Kammermesteren Tyge Bost sig til Hertugen og spurgte, hvorhen man skulde føre ham, og hvad man skulde gøre med ham. „Før ham, hvorhen I vil, og gør med ham, hvad I vil“, var Svaret.

Disse Ord var Eriks Dødsdom. Slige Tjenere forstod godt en slig Herres Vilje. Uden Ophold slæbte de ham ned til Skibsbroen, kastede ham, tynget af Lænkerne, i en Baad og roede ud paa Slien. Det var Natten efter d. 9de August, Aarsdagen for Kongemordet i Roskilde. Kongen var endnu langt fra at ane sin Skæbne, da han hørte en Baad nærme sig i Nattens Mørke med raske Aareslag og en Stemme raabe, at man skulde ro raskere til. „Hvem kan det vel være?“ spurgte han. Baadsfolkene svarede, at det paa Røsten syntes at være Herr Lage Gudmundsøn. Da vidste Erik, hvad der ventede ham af denne hans Dødsfjende, og udbrød: „Nu beder jeg eder for Guds Skyld, at I lader mig faa en Præst, for at jeg kan skrifte, inden jeg dør“. Straks efter lagde Lage til med sin Baad. „Nu maa du vide, Kong Erik“, raabte han, „at ret nu i denne Stund skal du dø, og det uden Frist“. — „Det vidste jeg vel“, svarede Kongen, „at jeg skulde dø, naar jeg faldt i dine Hænder, men und mig nu en Præst, at jeg kan skrifte mine Synder og sørge for min arme Sjæl“.

Det var næppe, at man vilde tilstaa ham denne hans sidste Bøn. Man var kommet til det smalle Sted i Slien, der kaldes *Mysunde*, en Præst blev hentet fra det nærliggende Brodersby Sogn, og Kongen slæbtes i Land for at skrifte. Med dyb Anger bekendtø han sine Synder, idet han under bitre Taarer bønfuldt Gud om Tilgivelse. Med høje Raab og Skrig skyndte Morderne paa ham. Da han havde modtaget Syndsforladelsen, drog han sin Kjortel med et gyldent Spænde af og skænkede den til Præsten. Det var det eneste, han nu havde at raade over i denne Verden. Desuden bad han ham om at bede for hans Sjæl og gav ham et Vink om at forføje sig bort, for at han ikke skulde komme i Livsfare ved at have været Øjenvidne til Kongens Død. Derpaa tilgav han alle sine Fjender.

Atter slæbte de ham ned i Baaden og lod ham knæle for at modtage

Dødshugget. Da de spurgte om, hvor hans Guld og Skatte var skjulte, svarede han, at hans bedste Liggendefæ fandtes i en Kiste hos Graabrødrene i Roskilde. Endnu stredes Morderne om, hvem der skulde udføre den gruelige Misgerning. En af Svendene blev bestemt dertil, men han gyste tilbage og lod sig først bevæge, da han havde faaet Løfte om Betaling. Med to Hug afhuggede han Kongens Hoved med en Stridsøkse, uden at det dog blev helt skilt fra Kroppen. Derpaa bandt de deres Jernhatte og Hjelme til Legemet, der i Forvejen var tungt af Jernlænkerne, og de sænkede det i Sliens Vande for at skjule Udaaden.

Men al deres Forsigtighed var spildt. Næste Morgen drog nogle Fiskere deres Vaad til Land og fandt deri Kongens Lig. Man sagde, at det rakte den højre Haand mod Himlen ligesom for at nedkalde Guds

Fig. 282. Mysunde. Tegning af N. Simonsen.

Hævn. Fulde af Angst bragte de det til Sortebrødrene, der jordede det i deres Kirke. Kort derpaa, da Rygtet gik om Jærtegn ved den myrdedes Grav, lod Abel det flytte til Nonneklostret paa Holmen, men Kristoffer lod det 1257 borttage med Magt og bisætte i Koret af St. Bents Kirke i Ringsted. Heller ikke her fandt det et roligt Hvilested, thi Biskop Lage Urne lod det 1520 optage og indmure i en Pille i Koret.

Kong Erik myrdedes henad Morgenstunden den 10. August 1250, 34 Aar gammel. Hans voldsomme Død forsonede mange med hans Regerings Fejl. Hans Tapperhed, Mildhed og Gavmildhed gjorde ham yndet af Folket, der i ham fandt en varm Beskytter mod Stormændene. Den Ros, som Krøniken giver ham, at „han skaffede hver Mand Lov og Ret i Landet, saa længe han kunde sidde i Fred“, taler ogsaa for hans Omsorg for de lavere Klasser. Da Abel aabnede Kisten i Graabrødre-klostret i Roskilde og ventede at komme i Besiddelse af kostelige Skatte, fandt han deri kun en graa Munkekappe og et Brev, hvori Kongen erklærede, at han vilde begraves i denne Dragt. Rygtet om hans Fromhed bredte sig, Fiskerne saa Lys brænde over Vandet paa det Sted, hvor han var bleven sænket ned, og Jærtegn skete ved hans Grav. Af Almuen og Munkene blev han derfor anset for Helgen, men han blev aldrig kanoniseret, formodentlig paa Grund af den højere Gejstligheds Fjend-

skab. Men mange Gilder indviedes til ham, og længe fremviste man i Slesvig Domkirke Levninger af ham tillige med hans Hætte og Jernlænker og vandt derved saa mange Penge, at man kunde bygge en ny Omgang til Kirken. Til hans Ry for Hellighed bidrog foruden hans Fromhed og sørgelige Endeligt ogsaa den voldsomme Død, der skal have truffet hans Mordere, og hvori Folket saa Himlens retfærdige Straf. Heinrich van Kirkwerder blev radbrækket i Köln, Lage Gudmundsøn flygtede efter Abels Død bort med store Skatte, men kom i Kiel ved et Brætspil i Strid med sin Medspiller og blev gennemboret af hans Dolk. Abels Endeligt er velbekendt. Kun Tyge Bost levede endnu længe som en mægtig og anset Mand og trodsede ved sin og sin Slægts Indflydelse og Rigdom den offentlige Mening.

Erik havde ikke efterladt sig nogen Søn, og Abel var altsaa den nærmeste Arving til Tronen. Fik han den ikke, havde man i ham en farlig Fjende, mægtig ved sit Hertugdømme, sin Forbindelse med de holstenske Grever og sine Tilhængere i Riget selv, der bestod af Bisperne og de fornemste Slægter. Valgte man ham derimod til Konge, vilde Sønderjylland og hans betydelige Arvegodser i Danmark af sig selv falde tilbage til Kronen. Klogskab bød altsaa hans Valg, og uden Modstand blev han taget til Konge og tillige med sin Dronning *Mechtild* kronet i Roskilde af Ærkebisp Uffe Allehelgensdag d. 1. Nov. 1250. Men snart opstod der Rygter om, hvem der var Hovedmanden for Misgerningen. Thi forgæves havde Abel ladet udsprede, at Erik var kommet af Dage paa naturlig Maade, det mishandlede Lig beviste det modsatte. Da tog han og 24 Ridere som hans Mededsmænd ikke i Betænkning at sværge paa Viborg Ting, at han ikke havde befalet sin Broders Død, men at Drabet var blevet udført uden hans Vilje. Mistanken blev vel ikke slaaet til Jorden, men den vovede ikke at træde aabenlyst frem.

Ved Efterretningen om Eriks Død havde Holstenerne straks hævet Belejringen af Rendsborg og sluttet et Forlig med Abel paa den Betingelse, at seks slesvigske og seks holstenske Herrer som Voldgiftsmænd skulde afgøre, hvem der havde Ret til Staden. De erklærede sig til Gunst for Holsten, og Abel lod derpaa virkelig denne vigtige Grænsefæstning gaa over i fjendtligt Eje.

Som Konge viste Abel iøvrigt baade Kraft og Duelighed. Han bragte igen Ro i Rigets Indre og søgte at skabe et rigere Handelsliv, navnlig ved at træde i Forbindelse med Hansestæderne og give dem Handelsrettigheder i Danmark. Men Kong Abel fik knap nok Tid til at vise, hvad han evnede.

Det var formodentlig et Skattepaalæg, som fik ham til at støde sammen med de kække, frihedselskende *Friser*, Folk, der var saa godt som uafhængige af Danmark og kun betalte en aarlig Landskat. Under Valdemar Sejr havde de vel deltaget i Danskernes Krige, men til at betale yderligere Afgifter end de hævdvundne var de uvillige, og Vedligeholdelsen af deres Diger lagde desuden Beslag paa alle deres Kræfter. Thi fra Arilds Tid laa de i bestandig Kamp med Vesterhavet og maatte forsvare den moradsige, men græsrig og frugtbare Marsk ved høje Diger mod Havets Oversvømmelser. Alligevel ligger mangan fordum blomstrende By nu paa Havsens Bund.

Det var farligt at angribe et Folk, der ikke blot havde et Værn i sin Djærvhed og Frihedslyst, men ogsaa i sit Lands Natur. Men i Sommeren 1252 samlede Abel en betydelig Hær for at trænge ind i Ejdersted, sejlede ned ad Ejderen og slog Lejr paa den store Græsmark foran Trækapellet i *Oldensworth*, som han brændte. Endnu kaldes Marken *Königskamp*. Her forskansede han sig og brandskattede i seks Dage Egnen.

Friserne i de vestlige Herreder blev forbitrede ved Synet af de brændende Byer og samlede sig for at angribe Kongen i hans Lejr, medens de nordlige Herreders Mandskab trak sig sammen paa Gesten eller Høj-

Fig. 283. Landskab i Ejdersted. Efter Fotografi.

landet for at afskære ham Tilbagetoget. Kongens Hær blev næsten aldeles ødelagt. Dog lykkedes det ham med nogle Levninger at naa et Dige, Milderdam tæt syd for Husum. Men just som han red over en Bro, sprang *Wessel Hummer*, en Hjulmand fra Pelworm, der havde skjult sig under Broen, frem og kløvede hans Hoved med sin Stridsøkse.

„Da maatte Abel“, siger en gammel Krønikeskriver, „tømme den samme bitre Skaal, som han havde iskænket for sin Broder“. Medens Friserne glædede sig over Sejren og lod deres Skytshelgen forgyldte, laa Kongens Lig paa Diget, uden at blive jordet. Endelig stedtes det til Hvile i en Grav i *Slesvig Domkirke*. Men Sagnet melder, at da Brodermorderens Aand forstyrrede de fromme Brødre i deres Sange og Andagtsøvelser, gravede man Liget op, sænkede det i en Sump i *Pøl Dyrehave* i Nærheden af Slesvig og rammede for Sikkerheds Skyld en Pæl ned gennem det. Alligevel finder han ikke Ro, men farer i vild Jagt gennem Egnen ved Slien. Endnu efter Aarhundreders Forløb troede Vægterne paa Gottorp at se ham om Natten kulsort i Ansigtet jage af Sted paa en hvid Hest, ledsaget af sine Stalbrødre og tre gloende Hunde. Toget gik under Hundeglam og Hornenes Lyd gennem Skovene til Mysunde, hvor det forsvandt, medens blaa Flammer slog op af Fjorden. Brodermorderen finder aldrig Fred i Graven. Folket har i sin Afsky for den gruelige Misgerning dømt ham til evig Straf.

Da Abel var død, havde det været naturligt og vistnok ogsaa bedst for Danmark, om en af hans Sønner var bleven taget til Konge. Men den ældste af dem, *Valdemar*, var paa Hjemrejsen fra sine Studier i Paris bleven fængslet af Ærkebispens af Köln, vel sagtens for at presse Løsepenge af ham, og først senere blev han udløst af sin Morbroder, den holstenske Greve Johan, for 6000 Mark Sølv. Paa den yngste, *Erik*, tænkte man ikke, da han endnu var et Barn. Under disse Omstændigheder satte Valdemar Sejrs tredje Søn *Kristoffer* alt ind paa at komme Abelssønnerne i Forkøbet, og det lykkedes ham at blive valgt til Konge paa Viborg Ting. Juledag 1252 blev han kronet i Lund tillige med sin Dronning, Margrete, en Datter af Hertug Sambor af Pommern.

Saaledes lagdes Grunden til en gennem flere Slægtled fortsat skæbnesvanger Kamp mellem Kongehuset og Abels Slægt.

Da Valdemar Abelsøn saa sig udelukket fra Tronfølgen, vilde han i det mindste sætte sig i Besiddelse af sin Faders Len og understøttedes deri af sin Moder Mechtilds Brødre, de holstenske Grever, som allerede den Gang tragtede efter at løsrive Sønderjylland fra Moderlandet for at svække deres store Nabo, den danske Konge. Hertil kom nu ogsaa en bitter og dybt indgribende Strid mellem Stats- og Kirkemagten,

saa at Kristoffers Regering blev fuld af Uroligheder og Farer, som han kækt søgte at besværgе, men mere med Voldsomhed end med sindig Klogskab.

De holstenske Grever greb til Vaaben for deres Søstersøn, og med dem forbandt Brandenburgerne og Lübeckerne sig. Kongen maatte give efter. Paa et Møde i Kolding 1253 modtog Valdemar Abelsøn Sønnerjylland som Len, han svor Kongen Troskab og forpligtede sig til at tjene ham i Krig med sine Mænd og udbyde Leding af Hertugdømmet. Det fastsattes, at de Domme, som fældedes paa det sønderjydske Ting paa Urnehoved, skulde kunne appelleres til det jyske Hovedting i Viborg. Da Forleningen fandt Sted paa tysk Vis ved Overrækkelsen af en Fane, følger heraf sikkert, at Lenet var arveligt fra Fader til Søn. Derimod arvede Broder ikke Broder. Da Hertug Valdemar døde barnløs 1257, ansaa Kong Kristoffer sig derfor berettiget til at forbigaa hans Broder Erik og inddrog atter Sønnerjylland under Kronen, hvad der gav Anledning til ny Strid.

Kong Kristoffer syntes nu at sidde fast paa Tronen, det havde kostet dyre Ofre, men Sikkerhed var vundet. Da blussede en heftig Strid op mellem Kongen og Kirkens Øverste, *Jakob Erlandsøn*, der 1252 var bleven Ærkebiskop i Lund. Han var af fornem Byrd, af Skjalm Hvides Æt, en Slægt, der nu stod lige saa fjendtlig mod Kongehuset, som den før havde været dets trofaste Støtte. Det var Standsfølelsen, som havde overvundet Samfølelsen, de høje gejstlige tænkte ikke længere paa Landets Tarv, men vilde gøre Kirken lige saa uafhængig af Staten, som den var det i de store Lande. Jakob Erlandsøn var en klog og lærd Mand, men han var tillige besjælet af en Ærgerrighed og en Haardnakkethed, der gjorde ham til den urette Mand paa en saa fremtrædende Plads. Under Erik Plovpenning var han bleven Biskop i Roskilde efter Nils Stigsøn 1249, og dette Valg havde været mod Kongens Vilje. Da han nu under Kristoffer blev Ærkebiskop, blev Valget ikke stadfæstet af Kongen, men skønt denne klagede til Paven, blev Domkapitlets Valg dog erklæret for gyldigt. Under sit Ophold ved udenlandske Universiteter og især ved det store Kirkemøde i Lyon 1245, hvor han havde været Pave Innocens d. 4.'s Gæst, havde Jakob Erlandsøn nemlig tilegnet sig Læren om Pavedømmets Overherredømme og Kirkens Uafhængighed af de verdslige Fyrster. Som dansk Ærkebisp hævdede han nu Kirkens Eneret til at besætte sine egne Embeder og den kanoniske Rets Forrang for den borgerlige Lovgivning. Han stillede ogsaa vidtgaaende Fordringer med Hensyn til Præstestandens Ledingsfrihed og Dommermyndighed m. m. Jakob Erlandsøn var dog tillige ivrig for sin Kirkes Forbedring, han fremmede Undervisningen ved at oprette Skoler med Fripladser i Lund og Ros-

kilde. Om hans oprigtige Fromhed vidner det ogsaa, at han senere vilde gaa i Kloster. Men han var først og fremmest en Kampnatur, og dette kom til at præge hans Gerning som Kirkens Overhoved.

Striden brød ud, da Jakob Erlandsøn egenmægtigt vilde ændre den skaanske Kirkeret i Overensstemmelse med den kanoniske Ret, som var fordelagtigere for Kirken. Skaaningerne satte sig i Tillid til Kongens Løfter om Bistand herimod, og hans egen Broder *Nils Erlandsøn*, der var kongelig Statholder (Gælkær) i Skaane, var hans ivrigste Modstander. Men Ærkebispens gik videre paa den een Gang betraadte Vej, og hans Søstersøn og Efterfølger som Bisp i Roskilde, *Peder Skjælmson*, fulgte ham i alt. I Lunds Domkirke lod han Kongens og Dronningens Sæder nedrive. Under Paaskud af at ville gøre Ende paa de Voldsgerninger, som Kirken og dens Embedsmænd ideligt var udsatte for fra den verdslige Magts Side, sammenkaldte Jakob Erlandsøn endelig et Kirkemøde i *Vejle*. Det var ansat netop til samme Tid, som Kongen havde bestemt et Rigsmøde i Nyborg, og hver af Parterne paastod, at det skyldtes et Drilleri fra Modpartens Side.

Mødet i Vejle blev aabnet d. 6. Marts 1256. Skønt flere jyske Biskopper gjorde Vanskeligheder, fordi de fandt, at Ærkebispens gik for vidt, lykkedes det ham dog at faa den berømte *Vejlebeslutning* vedtaget. „Da den danske Kirke er udsat for en haard Forfølgelse af Voldsmænd“, hedder det i Brevet, „og man ikke skyr i Kongens egen Nærværelse at undsige Bisper, der er en fast Mur for Guds Hus, saa har den hellige Forsamlings Myndighed bestemt, at dersom nogen Biskop fanges, lemlæstes eller lider anden Vold og Uret efter Kongens Befaling eller dog med hans Billigelse eller af nogen Adelsmand, saaledes at der er Grund til at tro, at det er med hans Vilje, da skal Gudstjenesten over det hele Rige ophøre, og vi forbyder under Bands Straf, at nogen Præst eller Kapellan holder Tjeneste, saa længe Forbuddet varer“. De jyske Bisper vilde dog ikke gaa med hertil. Bestemmelsen blev sendt til Paven og fik hans Bekræftelse.

Nogle Dage efter indfandt Bisperne sig i Nyborg, hvor Rigsmødet imens var blevet aabnet og holdtes under aaben Himmel paa Kirkegaarden. Da Ærkebiskoppen her traadte frem og hilste paa Kongen, blev han modtaget haanligt med et Citat af Oldtidsdigteren Ovid: „Det var sent, at Studedriverne kom!“ Hans Mænd ledsagede Ytringen med Skældsord. Jakob Erlandsøn og hans Tilhængere var yderst forbitrede over at maatte lide en saadan Behandling i Almuens Nærværelse, og Mødet endte, uden at det var kommet til nogen Forsoning.

Ganske vist kom der et Forlig i Stand ved Dronning Margretes Mægling, men det blev straks efter brudt. Da Jakob Erlandsøn fremdeles vægrede sig ved at anerkende den skaanske Kirkerets Gyldighed, paastod

Kongen, at han heller ikke var berettiget til at oppebære Tienden, der var indrømmet i Loven. Han lod derfor et Brev oplæse paa Landstinget i Lund, hvorved han fratog Ærkebisperstolen alle de Friheder og Len, som hans Forfædre havde skænket den. Han befalede tillige alle Ærkebispens Herremænd inden 15 Dage at aflægge Troskabsed til Kronen, ellers skulde de miste alt og selv tjene som Bønder. Ærkebiskop Jakob besvarede dette Brev med straks at lyse Band over den Klerk, der havde overbragt Brevet.

Striden blev nu heftigere end nogensinde. Det var paa denne

Fig. 284. Jærmerstaarnet. Efter Fotografi 1914.

Tid (1257), at Kong Kristoffer havde inddraget Sønderjylland. Men hans mange Fjender var heller ikke ledige. I Aaret 1256 rejste Bønderne sig overalt mod Kongen og Herremændene; det var især Husmændene, „Kaadkarlene“, om hvem det hedder i en Aarbog, at de „var galne med Køller“. Om Kirken har staaet bag ved Bevægelsen, kan ikke afgøres nu. Foreløbigt lykkedes det dog Kongen at dæmpe Opstanden. Værre var det for ham, at Erik Abelson, vred over at have mistet Udsigten til Sønderjylland, sluttede sig sammen med de holstenske Grever og Fyrst Jarimar af Rygen. Hvad der gjorde dette Forbund dobbelt farligt, var, at det tiltraadtes af Jakob Erlandsøn og Peder Skjælmsøn. De kirkelige Stridsspørgsmaal traadte nu i Baggrunden for de forbundnes Maal: At

styrte det forhadte Kongehus og sætte Abels Slægt paa Tronen. Dette blev tydeligt, da Kongen vilde have sin ældste Søn Erik, der allerede var hyldet, kronet til Konge paa et Rigsmøde i Odense 1258. Jakob Erlandsøn vægrede sig nemlig ved at komme og forrette Kroningen, og han truede endogsaa enhver Biskop, der vovede at gøre det, med Bandyssning. Kongen saa nu, at det gjaldt for ham om at være eller ikke være. For at komme sine Fjender i Forkøbet, besluttede han sig til et farligt Skridt. Ved Hjælp af Ærkebispens egen Broder Nils Erlandsøn lod han Natten til den 6. Februar 1259 Ærkebisen fængsle paa Gislebjerg, en af hans Gaarde i Nærheden af Landskrone. Man lænkede ham, snørede hans Ben sammen under Bugen af en Hest, satte til Haan en Hue med Rævehaler paa hans Hoved og red saaledes med ham gennem Landet til *Hagenskov* paa Fyn. Her blev han sat i Fængsel.

Vejlebeslutningen skulde nu være traadt i Kraft, og hele Riget belægges med Interdikt. I Lunds Stift blev det straks gennemført, al Guds-tjeneste standsede, Kirkeklokkerne tav, og alle Lig begravedes i uviert Jord. Men andet Steds var det kun Peder Skjælmsøn i Roskilde, der vovede at forkynde Forbuddet i sit Stift. Han flygtede desuden straks bort til Rygen, der hørte til Roskilde Stift, til Fyrst Jarimar. Denne gjorde i Forbindelse med Erik Abelsøn et Anfald paa Bornholm og Sjælland, angreb *København*, trængte ind i Byen gennem Jarimars Gab mellem Vester- og Nørre-Port, hvor senere *Jærmerstaarnet* mindede om Begivenheden, og lod Slottet nedrive. Biskop Peder Skjælmsøn, der fulgte med, tog atter sit Embede i Besiddelse.

Kongen lod sig dog hverken ved Interdiktet eller ved Pavens Trusler i mindste Maade rokke i sin Beslutning om at gennemføre Kampen. Med haard Straf truede han enhver Biskop, der vovede at udtale Forbuddet. Det blev heller ikke overholdt undtagen i nogle Egne af Sjælland og Skaane, hvor Kirkerne blev lukkede. Kongens Stilling var i det Hele ret gunstig. De jyske Biskopper blev ham tro, og Folkestemningen var afgjort paa hans Side.

Ved Pinsetid 1259 kom Kristoffer til *Ribe*. Hans Fjender havde svoret, at han som et Belials Barn skulde dø. Den 29. Maj døde Kongen pludselig, og Rygtet lød straks, at han var blevet forgivet af Abbed *Arnfast* fra Rydkloster (ved Flensborg, nu Lyksborg). Om det talte Sandhed, staar hen i det Uvisse.

Kristoffer var omtrent 40 Aar gammel, da han døde, og han blev begravet midt i Koret i *Ribe Domkirke*.

ERIK KLIPPING
STRIDEN MED STORMÆNDENE
DEN FØRSTE HAANDFÆSTNING OG KONGEMORDET
I FINDERUP LADE

Kong Kristoffers Død, just i det Øjeblik, da han syntes at have faaet Overhaand, efterlod Danmark i en grænseløs Forvirring. Indenlandske og fremmede Fjender kappedes om at ødelægge det. Under saadanne Omstændigheder var Tronarvingen et ti Aar gammelt Barn, Erik. Erik Abelsøn har sikkert anset sig for Kongsemne, og han søgte at styrke sin Stilling ved at trolove sig med Fyrst Jarimars Datter.

Men den mandige og kloge Enkedronning *Margrete*, der paa Grund af sin Dristighed som Rytterske kaldtes *Margrete Sprænghest*, overtog Formynderskabet og styrede Riget med Kraft i sin Søns Mindreaarighed. Hendes Stilling var dog yderst vanskelig.

Fyrst Jarimar hærgede Sjælland med Mord og Brand. Da kaldte Dronningen den sjællandske Almue til Vaaben, og ved *Næstved* kom det i Juni 1259 til et blodigt Slag. Kirkens Mænd havde ophidset Venderne til Kampen mod Kirkens Fjender, og Bønderne led et stort Nederlag. Flere Tusinde dækkede Valpladsen, og deres Lig blev begravne i uviet Jord, da de var faldne i Strid mod Kirken. Jarimar skændte og brændte siden paa det grueligste i *Skaane* og bragte Almuen til Fortvivelse. Da han var i Begreb med at ødelægge en By, blev han 1260 dræbt af en Bondekone, der stak ham ned med sin Kniv. Saaledes endte han sin blodige Færd paa en lidet hæderlig Maade.

Men det blev tillige Dronningen klart, at de holstenske Grever ikke ønskede deres Søstersøn paa Danmarks Trone, og at de vilde nøjes med at skaffe Erik Abelsøn Sønderjylland. Fjenderne kunde altsaa splittes.

Under den truende Fare fandt Margrete det derfor nødvendigt at vise Eftergivenhed, for om muligt at afvæbne sine Fjender. Paa Pave Aleksander d. 4.'s bestemte Bud lod hun først Fængslet aabne for Jakob Erlandsøn, som atter tog sit Embede i Besiddelse. Dernæst forlenede hun Erik Abelsøn med Sønderjylland. Men det viste sig straks, at begge nærede et lige saa bittert Fjendskab mod Kongehuset, som da Kong Kristoffer levede.

Erik Abelsøn var ikke tilfredsstillet, men hvad Grunden dertil var, oplyser de historiske Kilder ikke. Kampen begyndte paa ny. For at komme Angrebet i Forkøbet rykkede den danske Hær ind i Sønderjylland og mødte Hertug Erik, der understøttedes af sine holstenske Slægt-

ninge, i Juli 1261 i et Hovedslag paa *Lohede* mellem Danevirke og Ejderen. Tyskerne vandt her en stor Sejr, maaske ved Forrædderi, og Følgen af Nederlaget var, at selve Enkedronningen og den unge Kong Erik, der i en nærliggende Landsby ventede paa Slagets Udfald, blev fangne. Det var Enkedronningens Klogskab, der reddede hende ud af denne fortvivlede Stilling. Margrete blev ført til *Hamborg*, men hun kom

Rondahl. se. Rival 1890.

Fig. 285. Dronning Margrete og hendes Søn Erik. Miniatur i et Haandskrift fra 1282.

allerede efter 9 Maaneders Forløb paa fri Fod, efter at have afstaaet Øen Als og det sønderjydske Krongods til Erik Abelsøn. Kong Erik var som Pant paa Freden bleven overgivet til Markgreve Johan af Brandenburg og fik 1264 sin Frihed, da han trolovede sig med Markgrevens seksaarige Datter *Agnes*.

Landet havde nu faaet Fred for de ydre Fjender, men endnu rasede Striden med Kirken i dets Indre i al sin Kraft. Straks efter sin Løsladelse havde Jakob Erlandsøn vist sit fjendtlige Sindelag ved at vægre sig ved at krone den unge Kong Erik Klipping. Endnu mere ondt Blod satte det, at Ærkebispens det følgende Aar udnævnte Abbed Arnfast, Kong Kristoffers formentlige Morder og Kongehusets bitreste Fjende, til Biskop i Aarhus. Følgen af alt dette var, at Jakob Erlandsøn tillige med Bispe Peder af Ros-

kilde igen blev fortrængte fra deres Embeder og maatte søge til Udlandet. Pave *Urban* d. 4., der havde undersøgt Sagen gennem en Legat, syntes i 1264 at ville slaa Haanden af Ærkebiskoppen og rettede heftige Bebrejdelser mod ham for ved sin Voldsomhed at have skadet Kirkens Sag i Danmark.

Kongehusets Sag stod saaledes gunstigt. Men endnu samme Aar døde Pave *Urban*, og da *Jakob Erlandsøn* efter denne Stævning kom til Rom, fandt han en ny Pave *Klemens* d. 4., som var lettere at paa-virke. En pavelig Legat, Kardinal *Güido*, kom 1266 til Danmark, og efter langvarige Forhandlinger stævnedes han Kongen og Dronningen for sig i Slesvig By for at fælde Dom i Sagen. Skønt de hverken mødte nu eller ved en senere Stævning til Lübeck, dømte han dog Kongen til at betale Ærkebispens en Erstatningssum paa 10,000 Mark, Bisp *Peder* 20,000 og mindre Summer til de andre forfulgte Klerke, og han lyste det store Band over Kongen og Dronningen (10. Sept. 1267). Bandstraalen gjorde dog ikke den Virkning, som han havde ventet, men Kong *Erik* indsaa tilsidst, at det var nødvendigt at gøre noget for at vinde Paven. Han sendte da sin Kansler *Nils Jyde* og Ærkedegnen *Peder Aaby* af Aarhus til Rom med Fuldmagt til at ende Striden. Efter langvarige Forhandlinger kom det 1272 til et Forlig. *Jakob Erlandsøn* gik ind paa, at Stridsspørgsmaalene skulde afgøres af Voldgiftsmænd, og hvis disse ikke kunde enes, af Paven. Han vilde vende tilbage til Lund, naar Kong *Erik* med tyve Stormænd skriftligt vilde stille Sikkerhed for, at han selv og hans Tjenere ikke skulde lide Overlast. Om Erstatning til ham blev der ikke Tale i Forliget. *Jakob Erlandsøn* forlod nu Rom for atter at tiltræde sit Embede, men han naaede aldrig sit Fædreland. Døden overraskede ham 18. Febr. 1274 paa *Rygen*, da han allerede kunde øjne Hjemmets Kyster. Hans Lig blev ført til Lund og begravet i Koret i Franciskanerklostret. Ogsaa med *Peder Bang* blev der sluttet Forlig, og han døde som Biskop i Roskilde 1277. Interdiktet var ophørt af sig selv, men det blev først højtideligt hævet af en pavelig Legat 1275.

Hvorledes de kirkelige Stridsspørgsmaal blev afgjorte i Følge Forliget, ved vi intet om. Sagen synes at være gaaet i Staa ved *Jakob Erlandsøns* Død. Kongemagten havde atter vist sig som den stærkeste, kun i de Øjeblikke, hvor Kirken havde forbundet sig med Rigets Fjender, havde den fejret en kortvarig Triumf. Folket havde staaet helt paa Kongens Side. Men skønt Kirken saaledes ikke vandt i denne Strid, forstod den dog at drive sine Fordringer igennem lidt efter lidt. Den opgav aldrig sine Maal, men gemte dem kun til en belejliger Tid. Det varede heller ikke længe, før Valget af Ærkebisperne og Bisperne blev saa godt som uafhængigt af Kongerne. Skønt Indførelsen af den kanoniske Rets Bestemmelser ved *Jakob Erlandsøn* var mislykket, vandt mange af dens

enkelte Lovbud dog lidt efter lidt Indgang. Kirkens Magt var i stadig Stigen, og den Tid kom, da det Maal, Jakob Erlandsøn havde sigtet efter, i Virkeligheden var naaet. —

Det danske Kongedømme havde dog i det Hele sejret i Kirkestriden, og dette skyldtes især den Klogskab og Udholdenhed, som Enkedronning Margrete havde vist, først som Regentinde, derefter som sin Søns, den unge Konges Raadgiverinde. Sine sidste Aar syntes hun at have levet i Stilhed. Hun døde vistnok paa en Rejse i Rostock i Decbr. 1282 og blev begravet i Doberan Klosterkirke. Hendes Billede viser et kraftfuldt og udtryksfuldt Ansigt. Det er af Egetræ og har oprindelig ligget som Dækplade over hendes Kiste.

Den unge Kong Erik Klipping var imidlertid bleven erklæret myndig i 1264, skønt han kun var femten Aar gammel. Syv Aar senere ægtede han *Agnes* af Brandenburg, som skænkede ham en hel Række Sønner og Døtre. I disse Aar gik det stadig fremad for ham. Hertug Erik af Sønderjylland døde i 1272, og Kongen besatte straks Hertugdømmet under Paaskud af, at den afdødes Sønner, Valdemar og Erik, var umyndige. Paa lignende Maade fik Kongen de andre fyrstelige Lensmænds Besiddelser i sine Hænder, baade Halland og Laaland, skønt der begge Steder fandtes Arvinger til den afdøde Hertug. Saaledes havde Kongemagten triumferet baade over Højgejstligheden og Lensmændene. Erik var da ogsaa i Stand til at blande sig i Nabolandenes Forhold.

Han understøttede den svenske Hertug *Magnus* mod hans Broder Kong Valdemar, der var gift med Erik Plovpenning's Datter Sofie. Grænselandskaberne blev hærgede, men tilsidst endte det Hele uden

Fig. 286. Dækplade fra Margrete Sprænghests (Sambirias) Kiste.

nogen Fordel for Danmark. Ligeledes kom Kong Erik i Krig med Norge. Grunden var, at Kong Magnus Lagaböte ikke havde faaet den betydelige Medgift udbetalt, som han skulde have haft med sin Hustru, Erik Plovpennings Datter Ingeborg, og at hans Søn, *Erik Præstehader*, nu forgæves krævede den. Men paa Grund af den danske Ledingsflaades Forfald kunde norske Sørøvere, som Alf Erlingson, i mange Aar ustrålfet med den største Grusomhed udplyndre og ødelægge de danske Kyster. Heller ikke her høstede den danske Konge saaledes i det lange Løb Fordele.

Maaske skyldtes dette til en Del Kongen selv. I Traditionen skildres han som lunefuld, uordholdende og forlystelsessyg. De alvorlige Forretninger var ham en Byrde; hans Glæde var derimod de tyske Minnesangeres Kvad, Turneringer og Jagt. Med sit store Følge af Jægere, Hunde og Heste plagede han Klostrene, og Munkene klager over det vidtdrevne Gæsteri, som han aftvang dem. Hans Tilnavn i Historien er *Klipning*, som betyder et klippet Faareskind. Hvad Meningen er hermed, er ikke klart, men nogen Ære har der aabenbart ikke ligget deri. Om han ogsaa har været sin Ægtefælle utro og har drevet Elskovshandler med adelige Kvinder, saaledes som Rygtet siden lød, kan ikke afgøres. Men vist er det, at da han tilsidst omkom, sagde man straks, at det var et Kærlighedsstævne, som havde lokket ham ud paa det afsides Sted paa en saa usædvanlig Tid.

Tilfredshed med hans Regering var der ingenlunde. Men han var selv kun til Dels Skyld i den Uro, som bølgede gennem Landet. Under den store Ærkebispestrid havde Broder staaet mod Broder, megen Tøjlesløshed var kommet til Udbrud, og mangel paa Voldsgerning havde fundet Sted. Det var paa denne Tid, at en tylandsk Adelsmand *Jens Glob* Julenat 1260 dræbte Biskop *Elav* af Børglum sammen med hans Domprovst for Altret i Hvidbjerg Kirke paa Tyholm, efter Sagnet fordi Bispen, der hørte til hans Slægt, vilde tilrive sig hans Moders Godser i Ty. I syv Aar var der Band over Kirken, og Gudstjenesten maatte holdes i et Kapel paa Kirkegaarden. Naar man saaledes ikke nærede Sky for at lægge Haand paa en af Kirkens øverste Mænd, er det ikke forbavsende at høre Jakob Erlandsøn klage over, at man i Lunds Stift straffrit havde dræbt 8 almindelige Præster og lemlæstet to; eller at det siges fra Holbæk, at Borgerne har dræbt deres Præst og med et Reb trukket hans Lig gennem Gaderne. Det er fra denne Tid, den berømte *Øm Klosterkrønike* skriver sig, der skildrer Klostrets Strid med den myndige Biskop Tyge af Aarhus, en Kamp, der blev særlig voldsom, fordi Abbeden af Øm i Ærkebiskpekampen holdt med Jakob Erlandsøn, mens Bispen var en af Kongens ivrigste Tilhængere. Striden drejede sig om Bispens

Ret til Gæsteri af Øm Kloster, og den viste tydeligt, i hvor ringe Grad Lands Lov og Ret var i Stand til at holde Lidenskaberne i Tømme eller straffe Forbrydelserne, naar de var begaaede. Klosterbønderne blev fortrædige paa enhver Maade af Biskop Tyge, bl. a. blev de stævnedes til at møde paa Ting, der laa 10 Mil. borte fra deres Hjemstavn. Klostret var tilsidst som en belejret Fæstning, og mange af Brødrene manglede baade Kappe og Sko, naar de saas i Spisesalen.

Gik det saaledes med Kirkens Mænd, kan man tænke sig, at det var endnu værre for de lavere Klasser, navnlig for Bønderne, der var uden al Magt. Ulykken var, at man ikke i Landslovene havde sørget for Midler til at gennemføre de Straffe, som blev ikendte paa Tingene, hvis den dømte ikke godvillig vilde bøje sig for Afgørelsen. Det blev efterhaanden Skik at henvende sig til Kongen om Hjælp til at udføre Dommene, men man kom derved ind paa den rene Vilkaarlighed, da Kongen ofte handlede urimeligt haardt mod Overtræderen. Kongens Magt steg ganske vist herved, men hans Befalinger blev lige saa ofte uretfærdige som retfærdige.

Det var dog ikke Folket i sin Helhed, men den nye Værnestand, *Adelen*, som kom til at træde op imod Kongens voksende Herredømme. Herremandsstanden besad en stadigt stigende Selvfølelse, som vi har set det af Folkeviserne. De var „frie Mænd“, og de forlangte at tages med paa Raad ved Kongens Beslutninger. Fra Valdemar Sejrs Tid af var det da ogsaa Skik, at der i hvert Fald een Gang aarligt holdtes *Raadsmøde*, hvortil enhver Herremand havde Ret til at møde. Erik Klipping gjorde Brud herpaa, da han i 1276 havde faaet sin Søn hyldet som Tronfølger. Maaske var Grunden, at hans egen Marsk Stig Andersson havde nægtet at hylde den toaarige Kongesøn. Forbitret herover holdt Erik Klipping i seks Aar intet Raadsmøde.

Men Misfornøjelsen gærede, og de mægtige Stormænd rejste sig 1282 mod Kongen. Uden aaben Kamp maatte Kongemagten bøje sig. Erik søgte at berolige de utilfredse ved paa Rigsmødet i *Nyborg* d. 29de Juli 1282 at give en Forskrivning, *Haandfæstning*. Han maatte love, at der hvert Aar ved Midfaste skulde holdes et Rigsmøde, *Danehof*, hvor Rigets bedste Mænd skulde møde til Raadslagning med Kongen om alle foreliggende Sager. Ingen maatte fængsles, uden at han var grebet paa fersk Gerning eller lovformeligt overbevist. Kongen maatte ikke længer være øverste Dommer og forhøje Bønderne. I de følgende Aar føjedes hertil, at Kongen ikke maatte plage Bønderne med ulovligt Arbejde ved sine Gaarde, Møller og Fæstninger eller paabyde Kirker og Klostre overdrevent Gæsteri. I det Hele forpligtede han sig til at holde gamle Kong Valdemars Lov.

Men ogsaa i det sønderjydske Spørgsmaal maatte Kongen give efter. Hertug Eriks Søn, den unge Hertug *Valdemar d. 4.*, opnaaede 1283 ved de danske Stormænds Hjælp, at Kongen overdrog ham Landet som Len. Hermed lod han sig dog ikke ret længe nøje, men forlangte desuden Als og Krongodset i Slesvig som Fædreneerf; han nærede endog hemmelige Planer om at tilrive sig Kronen. Men da han i 1285 vilde rejse til Norge for at faa Hjælp, blev han i Helsingør tillige med sin Drost *Tyge Abild-*

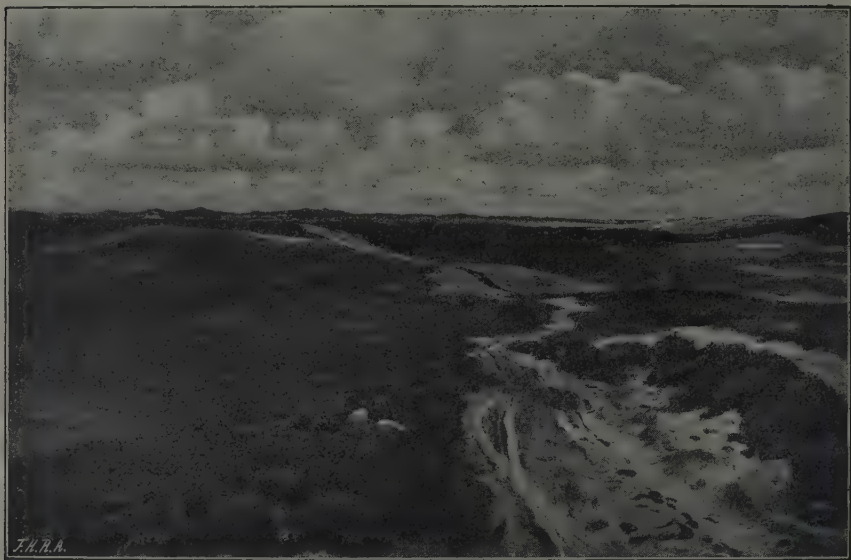

Fig. 287. Otto Bache: Egnen ved Finderup.

gaard taget til Fange og sat paa *Søborg* Slot. Dog kom han næste Aar atter fri ved et Forlig i Nyborg. Han bad ydmygt Kongen om Tilgivelse for sin Brøde, hvortil Ungdoms Ubesindighed havde forledet ham, og lovede at afstaa alle Fordringer paa Als og Krongodset; tillige svor han at ville vise Kongen Troskab som hans Lensmand.

Maaske gjorde dette Held Kong Erik overmodig, thi han synes ikke at have holdt sine Forpligtelser til Stormændene. Der dannedes nu en vidtforgrenet Sammensværgelse mod ham af de første i Riget. Som Hovedmændene for den udpegede man senere fra kongelig Side to Mænd. Den ene af dem var Grev *Jakob af Halland*, der ligeledes i 1283 havde opnaaet Nørrehalland til Len af Kongen, men som havde stærke Forbindelser med Norge. Den anden var Marsken *Stig Anderssøn af Skjalm* Hvides Æt, Herre til Tygestrup (nu Kongsdal paa Sjælland), Møllerup,

og flere Gaarde. Han skildres i Folkevisen som en stolt, ridderlig Karakter, beredt til at hævne enhver tilføjet Uret.

I Efteraaret 1286 var Kongen paa Jagt i Skovene i Egnen af Viborg. Hele Dagen igennem overgav han sig til sin Jagtlyst og bedede Hjort og Hind. Da faldt Mørket over ham, og han søgte et Hus, hvor han kunde tilbringe Natten. Hans Følge bestod kun af hans troløse Kammermester *Rane Jonsøn*, der stod i forrædersk Forbindelse med de sammensvorne, og nogle Smaadrenge. Endelig kom de til *Finderup By*, der ligger en Mil sydvest for Viborg. Men alle Lys var slukte, og ingen vilde aabne sit Hus for de ukendte Mænd. De tog da ind i en Lade af store Graasten, „Kirkeladen“, der brugtes til Herberge for fremmede rejsende og endnu i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede vist lige over for Kirken.

De sammensvorne var i Nærheden. Paa en Høj uden for *Finderup* havde de samlet sig, forklædte som Graamunke og med Hætter over Hovederne. Nøje underrettede om alt, red de ned til Byen, steg af Hestene og stødte Ladedøren op med deres Glavind. Syv væbnede Mænd traadte ind og søgte hen til det Sted, hvor Kongen laa i Halmen. Smaadrengene sad i Tavshed og græd, mens *Rane* lod, som om han vilde forsvare sin Herre.

Det var *Ranild Jonsøn*,
han hug i Bord og Balk;
det vil jeg for Sanden sige:
Han værged sin Herre som en Skalk.

Slig Modstand var let at overvinde:

De stak hannem ind ad Hærde
og ud ad venstre Side:
„Nu har vi den Gerning gjort,
al Danmark bær for Kvide.
Fordi stander Landet i Vaade!“

Det var St. Cæcilienat d. 22. Nov. 1286. Morderne kastede sig straks paa deres Heste og ilede bort, skjulte af Mørket. Deres Navne var i Begyndelsen ukendte, men snart nævnede man foruden *Marsk Stig* og *Grev Jakob* flere Riddersmænd, som *Peder Jakobsøn*, *Peder Porse*, *Nils Knudsøn*, *Nils Hallandsfar*, *Arvid Bentsøn* og *Væbneren Aage Kage*.

Erik Klippings Mord, om hvilket der kun er overleveret faa og magre Efterretninger af historisk Værd, er i den senere Folkevisen blevet skildret paa følgende Maade. Medens *Stig Anderssøn* var borte i Ledingsfærd i Sverige, vanærede Kongen hans Hustru, den skønne Fru *Inge-*

borg. Da han igen kom hjem til sin *Borg*, ilede hun ham imod Sædvane ikke i Møde, men sad tavs og ubevægelig med Taare paa Kind. Endelig fortalte hun, hvad der var sket, med Ordene: „Den Tid, I af Landet for da var jeg en Ridders Frue, nu er jeg Dronning i Danmark, det maa jeg saa lidet love.“ Med sine gode Hofmænd, i Jern og Plade red Marsken harmfuld til *Viborg Ting* og undsagde Kongen som ærlig Riddersmand, hvor han fandt ham, vilde han dræbe ham.

I en anden, men senere Vise skildres det endelig, hvorledes Marsk Stig efter fuldendt Daad kommer hjem til sin Gaard og melder sin Hustru Gerningen med Ordene:

„Hvad heller vil Du være en fattig Kvinde
og følge en fredløs Mand,
heller du vil være en Slegfred
og bære det Hadings-Navn?“

Det Svar, hun giver, er velkendt. Men selve Visens Skildring er uhistorisk, Gerningen var et politisk Mord, og som saadant opfattedes det ogsaa af Samtiden.

Kong Erik blev 37 Aar gammel og havde regeret over 27 Aar. Lige bar 56 Saar, det blev ført til *Viborg Domkirke*, hvor der indtil Aar 1630 hver Morgen fra Kl. 3—5 $\frac{1}{2}$ holdtes Vigiliesange eller Ottesange for den myrdedes Sjæl. Da Graven aabnedes 1708, saa man endnu i Ligets Hjerneskal firkantede Huller som af Stridshamre. Siden den store Brand 1726, der fortærede hele den øvrige Del af Kirken og kun skaanede Kryptkirken, hviler hans Ben i en muret Grav med en simpel Indskrift bag ved Altret.

ERIK MÆNDVEDS KAMP MED DE FREDLØSE OG MED NORGE

„Fordi stander Landet i Vaade“, lyder det vemodigt i den gamle Vise. Marsk Stig, hedder det i den senere Folkevis, frygtede ikke for at vedkende sig Mordet, men „lod sin Ganger springe“, og red med sine jernklædte Hofmænd til *Skanderborg Slot*, hvor Dronning Agnes og de to unge Kongesønner opholdt sig. Den unge Kong Erik Eriksøn raaber truende til ham: „Alt skal du af Landet rømme, om jeg skal Kronen bære“. Men den trodsige Marsk svarer:

„Og skal jeg nu af Landet rømme
og ligge paa Vandet hint kolde,
saa mangan Enke da skal jeg gøre
og mest af Fruer hin bolde.

Skal jeg ud af Danmark rømme
 fra Hustru og Børn saa smaa,
 alt skal jeg min Føde i Danmark hente
 baade Vinter og Sommer og Vaar.“

Saaledes gik det dog i Virkeligheden ikke til. Tværtimod; der var ingen, som vilde lyse sig Gerningen paa Haand. Derved blev den efter Loven saa meget mere afskyelig; det var ikke et Drab, men et Mord, som var begaaet. Men Mistanken fæstede sig straks ved bestemte Personer, og i første Række mellem disse nævnede man Grev Jakob og Marsk Stig.

Kongefamiliens Stilling var vanskelig. Fire Konger efter hverandre (hvis Kristoffer I medregnes) var døde en voldsom Død, og atter skulde et Barn bestige Tronen. Erik Klipping havde efterladt sig tre Sønner, Erik, Kristoffer og Valdemar. *Erik* var født d. 29. Sept. 1274 og var allerede 1276 bleven valgt til Konge paa et Rigsmøde i Nyborg. Ved sin Faders Død var han altsaa kun 12 Aar gammel, og Enkedronning Agnes overtog Formynderskabet i hans Mindreaarighed. Til sine Hjælpere havde hun to trofaste Mænd, Drosten Peder Hoseøl og Kansleren Magister Martin. Paa Grund af de vanskelige Forhold maatte hun dog finde sig i at tage Hertug *Valdemar* af Sønderjylland som den mægtigste af Rigets Herrer til sin Medformynder og afstaa ham *Als* og *det sønderjydske Krongods*, som han for nylig havde givet Afkald paa. Vel gik der Rygte om hans Delagtighed i Sammensværgelsen og Mordet, men der manglede Beviser mod ham, og det var desuden aldeles nødvendigt for Kongehuset at vinde den farlige Stormands Venskab. Da dette var sket, indkaldte man et Rigsmøde i Nyborg d. 28. Maj 1287. Her blev Kongemordernes Sag taget op, og Kongen overdrog det til et Nævn, bestaaende af Enkedronningens Broder, Markgrev *Otto* af Brandenburg, Fyrst *Vitslav* af Rygen og 27 gode Adelsmænd, at undersøge den. De dømte Grev Jakob, Marsk Stig, Peder Porse, Peder Jakobsøn, Nils Knudsøn, Nils Hallandsfar, Arvid Bentsøn, Aage Kagge og Rane Jonsøn til som Majestætsforbrydere at være fredløse og have deres Boslod forbrudt. Dommen blev stadfæstet af Bisperne og højtideligt ledsaget af Kirkens Bandydsning. Af disse ni Mænd beskyldtes dog kun een, Arvid Bentsøn, for personlig at have været til Stede i Finderup og at have deltaget i Kongemordet. Mødet blev omsider sluttet med Fester og Turneringer. Den unge Konge blev her slaaet til Ridder af sin Morbroder, Markgrev Otto, hvorpaa han selv gav Hertug Valdemar Ridderslaget. Juledag 1287 blev han kronet til Konge i Lunds Domkirke af den gamle retsindige Ærkebiskop *Johan Dros*, der til Skade for Riget allerede døde i Begyndelsen af 1289.

Dommens Gyldighed blev dog øjeblikkelig anfægtet af de fredløse; de paastod, at det ikke var Kongen, men dem selv, der paa Nyborgmødet burde have udpeget det Nævn, der i en Majestætsforbrydelse skulde sværge dem skyldige eller uskyldige. Men Protesten blev ikke taget til Følge. Det var da klart, at de ikke vilde bøje sig for, hvad de kaldte en uretfærdig Dom.

Hurtigt fandt de fredløse et Tilflugtssted hos Kong Erik „*Præstehader*“ i Norge, der allerede var i Strid med Danmark. Denne krigerske Konge overlod dem Slottet *Konghelle* i Gøtaelv og sluttede Forbund med dem, hvorved han lovede, „at han skulde handle ærligt mod dem, som en tro Konge mod sine tro Mænd, og at han aldrig uden deres Minde skulde slutte Fred med Danmark“. Derpaa sendte han 1288 Fejdebreve til sin Fætter, Kong Erik i Danmark. Han klagede over, at den danske Konge forholdt ham Arven efter hans Moder Dronning *Ingeborg*, en Datter af Kong Erik Plovpenning, og at han havde gjort Grev Jakob af Halland og de andre fredløse stor Uret, da de ikke havde faaet Tilladelse til at rense sig for den sigtede Forbrydelse ved Kønsed. Danmarks Konge søgte at bevare Freden ved at tilbyde ham Arvegodsene, for saa vidt de ikke var i Hertug Valdemars Eje. Men han vægrede sig ved igen at optage de fredløse i Riget, og dette hindrede enhver Mulighed for at bringe et venskabeligt Forhold til Veje.

En ødelæggende Sørøverkrig begyndte nu, der mindede om Harald Haarderaades Færd paa de danske Kyster. Erik Præstehader lignede ham i Haardhed og Vikingelyst. I Juli 1289 viste den norske Flaade sig i Sundet og opbrændte Helsingør, medens Indbyggerne flygtede til det faste Slot Flynderborg syd for Byen. Derpaa lagde den sig uden for København, men Normændene kunde ikke indtage denne stærkt befæstede Stad, derimod hærgede de Hven og Amager med den største Grusomhed. Om Bord paa den norske Flaade var Biskop Arne af Skalholt; hans Hjerte blev saa bevæget ved den Elendighed, Normændene udbredte, at han ikke vilde smage en Bid af det røvede Brød. Han forsøgte ogsaa paa den danske Konges Opfordring at mægle Fred, men ethvert Forsøg strandede. Imidlertid havde de fredløse under Marsk Stig navnlig overfaldet Kongsgodset, havde hærget Samsø og nedbrudt Brattingsborg, hvis Voldsted endnu findes i Nærheden af Tranebjerg Kirke. Derpaa sejlede de til Taarnborg Slot ved Korsør, plyndrede og opbrændte Borgen tillige med Skelskør og Nykøbing paa Falster, og forenede sig kort efter med den norske Flaade. I Forening drog man nu til Grønsund, hærgede de frugtbare Kyster og ødelagde Stubbekøbing. Men forgæves søgte man at indtage Stegeborg, flere Storme mislykkedes, og Normændene tabte her som ved flere af de tidligere Landgange meget Mandskab. Tilsidst blev

de kede af Toget og vendte hen paa Sommeren imod deres Konges Vilje tilbage til Norge. Men næste Aar vare de igen paa Færde og laa nu stadigt og plyndrede paa de danske Strande.

Ogsaa de fredløse hærgede i en Række af Aar paa det grusomste deres ulykkelige Fædreland. Rundt omkring ved Kattegattets Bredder satte de sig fast og byggede sig Røverborge. I Halland havde de befæstet *Hunehals*, paa *Samsøs* stejle Kyser, paa *Sprogø* i Bæltet, paa *Helgenæs* og paa *Hjelm* rejste der sig stærke Borge. Ved en Kampestensmur blev

Fig. 288. Øen Hjelm. (a: „Skaadebakken“ med Voldsted fra Vikingetiden (se Side 50); b: Voldsted af Marsk Stigs Borg; c: Voldsted af Ranes Borg.)

Helgenæs med de høje Banker spærret fra Landsiden. Levningerne af denne Mur ses endnu paa den smalle Landtange, der forbinder Halvøen med Landet, og kaldes *Dragsmur*, af Drag, en smal Landstrimmel. Den har en Højde af 2—3 Fod og en Bredde af 5 F., Længden er 570 Fod. Endnu ved Egnens Bønder at fortælle om Mastix eller Marsti, som de kalder Marsk Stig. Øst for Helgenæs ligger den lille Ø Hjelm, hvor Rane Jonson siges at have haft en Ladegaard. En anden af Ranes Borge laa lige overfor paa Fastlandet, hvor der endnu ses et firkantet Voldsted, „Ranilds Ladegaard“ tæt syd for en lille Bæk, „Ranilds Bæk“. Hjelm danner af Naturen en Fæstning, idet den i Midten højner til et 135 Fod højt Bjerg; af dens Lighed med en Hjelm har den sagtens faaet sit Navn. Her var fersk Vand, en god Ankerplads og desuden en heldig Beliggenhed i Kattegat mellem Jylland, Sjælland og Fyn. Paa den højeste Spids anlagde Marsk Stig en Borg og omgav den med en Grav. Borgen var fær-dig 1290 og truede med sine stolte Tinder den fredelige Bonde og den forbisejlende Købmand. Bondens Kvide lyder derfor i Visens Ord:

Bonden gaar ad Marken,
og der saar han sit Korn:
„Hjælp os Gud Fader i Himmerig,
haver Hjelm nu faaet Horn!“

Lidt efter lidt formindskedes dog Antallet af Kongens Fjender. Alle-rede i Sommeren 1293 døde den mægtigste og farligste af dem, Marsk Stig Andersson, paa sin Borg paa Hjelm. Da han mærkede, at Døden nærmede sig, fortæller Sagnet, kaldte han sine Sønner til sig, og for at indskærpe dem Eendragtighed fortalte han dem Taterkongens Lignelse til sine Børn om et Bundt Kæppe, der samlet var vanskeligt at bryde, hvorimod det meget let lod sig gøre med de enkelte Kæppe, naar de var adskilte. Som bandlyst kunde han ikke blive begravet i kristen Jord, derfor jordede hans Venner hemmeligt om Natten Liget i en enligtliggende Kirke. Hvor Stedet var, vides ikke med Vished, men Sagnene nævner hyppigst *Stubberup* Kirke paa Halvøen Hindsholm i Nordfyn, hvor han ejede Eskebjerg, det nuværende Schelenborg. Det fortælles, at Præstens Pige just den Gang var ude og havde set den natlige Ligfærd. Da hun havde fortalt det til sin Husbonde, gik de næste Dag sammen hen i Kirken, tog Kostbarhederne af Kisten, uden at vide, hvem der laa deri, og delte dem mellem sig. Nogen Tid efter blev hun gift med en af Marskens Svende. Da han kom ind i Brudekamret, saa han det prægtige Fløjelsklæde udbredt paa Sengen og kendte igen Klædet fra sin Herres Kiste. Han spurgte hende om, hvorledes det var kommet hid, og da hun havde fortalt ham det, gennemborede han selv sin Brud, for at ingen skulde faa at vide, hvor hans Herres Lig fandtes, og forstyrre dets Fred i Graven. Han naaede sin Hensigt, thi Sagen er forbleven en Hemmelighed. Foruden *Stubberup* Kirke nævner Sagnet *Rørvig* Kirke i Odsherred i Sjælland og *Helgenæs* Kirke som de Steder, hvor Marsk Stigs Grav skal findes.

Ogsaa hans Døtre omtales i Folkeviserne, de fortæller med Vemod om deres sørgelige Skæbne. Da deres Fader og Moder var døde, stod de forladte af alle:

Den ældste Søster tog den yngste om Haand,
og fore de vide om Verden.

Saaledes vandrer de hjælpeløse omkring, udsatte for Forfølgelser og Nød, indtil de omsider finder et Tilflugtssted hos Kongen af Norge. Den ældste faar Sot her og dør, den yngste ægter Kongens Søn. Visen er imidlertid ganske uhistorisk. Navnene er indføjede i en gammel Eventyr-vise, der handler om Kongen af Kølns Døtre. Historien kender kun een Datter af Marsk Stig, og hun døde endda som Barn.

Flere af Kongemorderne faldt efterhaanden i Kongens Hænder og led en forsmædelig Død. *Arvid Bentsøn* blev fanget og henrettet i Sverige for Røveri. *Rane Jonsøn* havde skjult sig i Graabrødre Kloster i Roskilde i et hemmeligt Aflukke, der laa i Randen af en Brønd. Længe søgte man forgæves efter ham, tilsidst forraadte hans egen Hund, hvor han var. Han blev trukket frem, først martret paa Pinebænken og siden lagt paa Stejle. *Aage Kagge* blev 1295 ihjelslaaet af Viborgerne. Ogsaa den vilde norske Jarl *Alf Erlingson* af Tønsberg, sædvanlig kaldet *Mindrealf*, havde en lignende Skæbne. Forvoven som han var, havde han forklædt som Messe-dreng begivet sig i Land, men han blev genkendt, grebet og stejlet.

Hertug Valdemar havde imens kun deltaget lidet i Formynderregeringen. Venskabet mellem ham og det kongelige Parti varede ikke længe. Dronningens Parti nærrede Mistillid til ham og foretog et Overfald paa ham og hans Tilhængere i *Skelskør* 1289, formodentlig for at fængsle ham ligesom i 1285. Men det gik helt anderledes. Hertugen flygtede, men pludselig vendte han om og splittede sine Fjender. Drøsten *Peder Hoseøl* (s: Hosebaand) blev selv fanget og sat i Fængsel paa Sønderborg Slot.

Fig. 289. Jens Grands Segl.

Forholdet mellem Kongen og Hertug Valdemar blev nu mere og mere spændt, og snart forenede denne upaalidelige Frænde sig aabenbart med Fjenderne og udrustede en Flaade. Kun ved at paalægge Stæderne og Klostrene en høj Skat lykkedes det Kongen ligeledes at bringe en Flaade i Søen, han overvandt 1295 Hertugen i et Søslag i *Grønsund*. Samtidigt vedblev Krigen mellem Danmark og Norge.

Endelig blev en Stilstand sluttet mellem begge Kongerne ved en Sammenkomst paa *Hindsgavl* i Fyn 1295. Efter denne fik de fredløse Tilladelse til at komme tilbage til Danmark og atter overtage deres Godser og Ejendomme; kun maatte de ikke vise sig for Kongens Øjne. Indtraf dette alligevel, skulde de med tolv Slægtninges Ed bevise, at det ikke var sket med Forsæt. Den norske Konge fik sin Mødrenearv og beholdt desuden Hjelm og Hune-hals Fæstninger. Kun paa disse ydmygende Betingelser kunde den danske Konge opnaa Rolighed, der tilmed blev af meget kort Varighed.

Hertug Valdemar fulgte Eksemplet og sluttede 1297 et Forlig med Kongen. Hertugen opnaaede i det Hele, hvad han vilde, han fik sin Bro-

der, Junker Erik (*Langben*), anerkendt af Kongen som Hertug paa *Langeland*. Det var et nyt Offer, som Kongen maatte bringe for at skaffe sig af med sine værste Fjender i Øjeblikket.

Saaledes endte foreløbigt den unge ridderlige Konges Forsøg paa at hævne sin Faders Mord. Trods de mange Ulykker, som havde ramt Landet under den langvarige Kamp, havde han dog ikke frygtet for at indlade sig i Strid med en ny og særdeles farlig Fjende. Det var sikkert hans Ønske at samle alle sine Kræfter til Kampen mod Jens Grand, der nu bragte ham til at gøre saa store Indrømmelser over for den norske Konge og den sønderjydske Hertug.

STRIDEN MED ÆRKEBISKOP JENS GRAND

Efter Ærkebiskop Johan Dros' Død (1289) valgtes til hans Eftermand Domprovsten i Roskilde *Jens Grand*, Søn af Torbern og Cæcilie, begge af Skjalm Hvides Æt. Han var en Søsterdattersøn af Jakob Erlandsøn, en Søstersøn af Biskop Peder Skjælmsøn og var beslægtet med flere af de mest ansete Mænd blandt de fredløse, som Marsk Stig, Grev Jakob og Kammermesteren Rane Jonsøn. Den sidste var hans Søstersøn. Allerede som Domprovst havde han været i Strid med den afdøde Konge. Man vidste, at han havde ytret sig yderst fjendtligt mod Kongehuset, ja der hvilede endogsaa efter den almindelige Mening Mistanke paa ham for, at han havde været Medvider i Kongemordet. Derfor gjorde nu Enkedronning Agnes Indsigelse mod hans Valg til Ærkebiskop, og hun fandt sig kun deri tilsidst, fordi de ugunstige Forhold tvang hende. Da han blev indviet til sit nye Embede i Kongens og Dronningens Nærværelse i Roskilde Domkirke, svor han ved Højaltret paa Evangeliebogen og Herrens Legeme, at han aldrig skulde staa Kongen imod, men at han skulde hade Kongens Fjender og de fredløse, for saa vidt det kunde stemme med hans Embedsstilling. Hvorledes han havde i Sinde at holde sit hellige Løfte, viste sig snart. Han drog til Rom og overgav sit Embede i Pavens Haand. Derpaa modtog han en ny Udnævnelse af Paven og dermed mente han sig fri for alle Forpligtelser til Kongen ved sit første Valg.

Skjalm Hvides Efterslægt, der en Gang havde været Danmarks Frelse, var nu bleven Rigets og Kongernes farligste Fjender. Ærkebiskoppen viste snart sine fjendtlige Hensigter. Paa et Kirkemøde i Roskilde 1291 fornyede han Jakob Erlandsøns Vejlevedtægt. Selv vilde han ikke yde Kongen sin skyldige Ledingspligt. Han ytrede endogsaa i en

Prædiken i Lund, at han slet ikke var ham nogen Lydighed skyldig. Han vægrede sig ved at sætte Kongemorderne i Band og tillod endog 1290 Grev Jakab at opføre Fæstningen *Hunehals* paa Ærkestiftets Grund. Han forbød under Bands Straf sine Bønder at hjælpe Kongen mod Normændene, og han havde hemmelige Sammenkomster med Marsk Stig og andre af de fredløse. Han blev saaledes beskyldt for en Gang at have rejst tre Dage med Marsk Stig. Derimod bandlyste han Rigets Drost, Aage Jonsøn, og Folk fortalte, at hans Had mod Kongen var gaaet til en saadan Yderlighed, at han havde ladet Ligene af flere af Kongens tro Mænd opgrave og kaste i Havet. Hans Slægtning, Domprovst *Jakob Lange*, sagde ligeledes i en Prædiken, at det ikke blev godt i Danmark, saa længe nogen af Kongens Blod sad paa Tronen.

Den unge heftige Kong Erik, der 1292 var blevet myndig, vilde ikke taale alle disse Krænkelser. Var hans Harme end retfærdig, burde han have husket paa de Ulykker, som Striden med Jakob Erlandsøn havde bragt over Riget. Desuden havde han allerede langt flere aabenbare Fjender, end han kunde magte, og dog skyede han ikke at forøge deres Antal med den farligste af alle, med Kirken.

Det var Fredag før Palmesøndag den 9. April 1294. Ærkebisen havde mellem Kl. 5 og 6 læst sin Morgenmesse, da traadte Kongens attenaarige Broder, den raa og upaalidelige *Kristoffer*, med væbnede Mænd ind til ham i hans Sal paa *Lundegaard* — efter andre i Domkirken selv. Først fralokkede han Ærkebisen nogle kostbare Gaver ved at tilbyde at forsone ham med sin Broder, og derpaa opfordrede han ham til at følge med til Kongen. „Hvor er han?“ spurgte Ærkebisen. „Han staar nede i Gaarden og venter,“ svarede Kristoffer. Med bange Anelser skyndte Ærkebisen sig ud i Gaarden, men Kongen var ingen Steder at se. Da greb Junkeren ham ved Halsen, tog hans Dolk fra ham og fængslede ham i sin Broder Eriks Navn. Ved Middagstid havde Domprovst Jakob Lange samme Skæbne, da han i fuld Messedragt laa for Altret i St. Laurentiuskirkens Kor.

Kristoffer glædede sig ret ved at kunne haane og pine sine Fanger. I en gammel Klædning, uden Kappe og tynget af Lænker, blev Ærkebisen kastet paa et daarligt Øg, og hans Fødder blev surrede fast under Hestens Bug. Derpaa gik det i en Fart af Sted i et heftigt Regn- og Snevejr til *Helsingborg*. Ridtet var saa voldsomt, at det voldte Jens Grand et Broktilfælde. Paa Sejlsadsen over Sundet kastede man ham bag ved Hestene, midt i al Urenligheden paa Færgen. Derpaa blev Fangerne førte til det gamle Statsfængsel, Søborg Slot, og lagte i Lænker i et af Taarnene.

Allerede næste Dag blev Domprovsten ført bort til *Kalundborg*.

Her sad han lænket i 27 Uger, men da han faldt i en svær Sygdom, vakte hans sørgelige Tilstand Kongens Medlidenhed. Han slap i September ud af sit Fængsel og skyndte sig straks til Paven for at underrette ham om, hvad der var sket.

Imens havde Kongen og Kristoffer gennemsøgt Ærkebispens og Domprovstens Papirer for at finde Beviser paa deres Brøde. De satt endogsaa Stiger til Vinduerne i Domkirkens Kor for at komme ind deri, og Kongen brød med egen Haand en Kiste op og udtog Kirkens Breve og Kostbarheder. „Det maa I ikke gøre, Herre Konge!“ sagde en af Kannikerne til ham, men Kongen greb ham forbitret og slog ham til Jorden. Derpaa tvang han Kannikerne til at skrive Breve til Paven for at hindre den ventede Bandsættelse, — thi herhjemme vilde ingen Biskop bandlyse ham —, og han lod hente Lænker, hvormed han truede enhver, der ikke vilde holde Messe.

Ærkebispem blev paa Søborg holdt i det haardeste Fangenskab, som man paa enhver Maade søgte at gøre pinligt for ham. Han blev lænket baade paa Hals og Fod til en Træblok i en Taarnkælder, hvor han ikke kunde se Dagens Lys, og han fik kun mulnet Rugbrød, Vandvælling og Kaalsaad til Næring. Men en endnu værre Plage end Sult og Tørst var den Urenlighed, som han maatte ligge i i 36 Uger. Han fik aldrig rent Linned, og der blev aldrig fejtet i Fængslet. Det regnede og sneede ind til ham, og der var saa mørkt, hvor han laa, at han ikke kunde have set at læse, selv om han havde maattet faa Bøger. Som en Følge af al denne Mishandling fik han Koldfeber, derpaa brød der Bylder og Saar frem paa hans Legeme, og dog nægtede man ham den nødvendige Pleje og Lægehjælp. Tilsidst saa man sig dog nødt til at flytte ham højere op i Taarnet til et noget bedre Kammer, for at han kunde friste Livet.

I Julen 1294 kom Kongen til Søborg og lod ham 2den Juledag tilbyde Forlig ved sin Drost *Aage Jonson*. „Skal jeg indgaa Forlig,“ svarede Ærkebispens, „fordi han, skønt jeg intet har forbrudt mod ham, har lagt mig i Bolt og Jern, saa at min Ryg og mine Laar næsten er raadnede op? Lige saa forgæves var de andre Forsøg, som Kongen gjorde gennem Kansleren, Marsken og flere af Rigets Bisper. Jens Grand begærede derimod at staa Kongen til Rette for Rigets Prælater og Raader. Tre Fjerdingaar senere forelagde man ham Vilkaarene for hans Frigivelse. Han skulde afstaa Bornholm, betale en Sum Penge, 10,000 Mark, og sværge, aldrig at ville klage over sit Fængsel. Men den ubøjelige Prælat svarede: „Før jeg underskriver slige Betingelser, maa Kongen lade mig sønderskære Led for Led.“ Da man meldte Kongen dette, udbrød han: „Jens Grand skal ikke komme løs paa andre Vilkaar, om end Paven satte mig hundrede Gange i Band.“

Den største Del af Aaret 1295 var gaaet hen, og Jens Grand formægtede endnu i sit haarde Fængsel. I Danmark synes hans Fængsling kun at have gjort ringe Indtryk. Derimod havde Pave *Bonifacius VIII.* under Paavirkning af Jakob Lange begyndt at røre sig, og han havde besluttet at sende en Nuntius til Danmark for at ordne Forholdene. Da hændte det i Oktober Maaned, at Madsvenden, d. v. s. Kokken paa Søborg sagde sin Tjeneste op, fordi han var misfornøjet med den ringe Løn, han fik. Han lod sig dog bevæge til at blive nogle Dage, indtil

Fig. 290. Hammershus Ruiner.

man kunde faa en anden Madsvend. Han gav sig til at drikke med Fangevogterne og gjorde dem tillidsfulde ved at lade, som om han var beruset. Ubemærket fandt han Lejlighed til at hviske til Ærkebisp, at han vilde gaa Bud for ham. „Gaa da til Kanniken Hans Rodis i København,“ sagde Jens Grand, „og bed ham om en Pen, en Fil og en Rebstige.“

Madsvenden bragte ham dette, og han skrev nu til sin Foged paa Hammershus, at han skulde sende et Fiskefartøj op under Kysten ved Gilleleje. Med Filen befriede han sig efterhaanden for sine Lænker og øvede sig i at krybe omkring i sin Seng paa Hænder og Fødder, thi han havde under det lange Fangenskab mistet Evnen til at bevæge sig.

I December kom Kongen atter til Søborg og forlystede sig med Jagten i Nordsjællands skønne Skovegne. Den 13. December tog han ned til Tikøb med Svendene paa Slottet. Kun en Vogter og nogle faa Svende blev tilbage.

Den gunstige Lejlighed blev benyttet. Om Aftenen gav Kokken sig efter Sædvane til at drikke med Svendene og gjorde det saa godt, at de alle faldt i en dyb Søvn. Ufortøvet bandt han saa Rebstigen fast ved Jernstængerne i Ærkebispens Taarnvindue, der var 18 Alen over Jorden, hjalp ham op i Vinduet, steg selv ned ad Stigen og bad Ærkebispens om at følge, saa hurtigt han kunde. Men 20 Maaneders haardt Fængsel havde svækket Jens Grand i den Grad, at han ikke kunde udholde Anstrengelsen. Da han var kommet saa langt ned ad Stigen, at der kun var 5 Alen tilbage, maatte han lade sig falde, men han blev heldigvis grebet af Madsvenden. Han trak nu Stigen til sig og bar den tillige med Ærkebispens hen til Muren, som de ogsaa kom lykkeligt over ved Hjælp af Stigen. De stod nu midt paa den tilfrosne Sø. Kokken sneg sig hen til Stalden, der laa paa en anden Ø i Søen, hvor dens Rester endnu kan ses, og tog her to Heste saa sagte, at ikke engang Hundene mærkede det og gøede ad ham. Da han havde hjulpet sin Herre op paa den ene, gik det rask til Stranden, og endnu før det gryede ad Dag, var de frelst om Bord i Fiskeskuden.

Saa snart Flugten næste Morgen var blevet opdaget, blev Kysterne undersøgte, og alle Færger strengt bevogtede, men Ærkebispens kom imidlertid lykkeligt gennem Sundet. Han maatte ligge stille nogle Dage under Hven paa Grund af Taage og slet Vejr og naaede mere død end levende sit faste Slot *Hammershus* paa Bornholm, hvor hans Udseende vakte den største Medlidenhed og Forfærdelse hos hans tro Mænd. Her var han indtil videre sikker, thi dette Slot, Danmarks eneste Klippefæstning, var saa godt som uindtageligt. Det laa paa en stejl, næsten utilgængelig Klippe, mod hvis Fod Østersøens Bølger bryder sig, og hvorfra man har en vid Udsigt over det udstrakte Hav og over hele den mærkelige Klippeegn.

Et helt Aar gik hen, inden Ærkebispens kom fuldstændigt til Kræfter. Allerede før han var undsluppet af sit Fængsel, havde Paven skrevet et truende Brev til Kong Erik og havde paabudt ham øjeblikkeligt at løslade den fangne Prælat. Nu sendte han ved Fastelavn 1296 sin Kapellan *Isarn* fra Carcassonne i Sydfrankrig op til Danmark for at varetage Sagen. Da han ankom, var Jens Grand allerede fri, og *Isarn* stævnedes nu begge Parter til en Undersøgelse i Rom. Jens Grand begav sig straks afsted og drog over Flandern ned til Paven, den myndige *Bonifacius den Ottende*. Og dog var hans Helbred endnu saa svagt, at Rejsen til Italien voldte ham stort Besvær. Han indtog i den Grad Paven for sin Sag, at denne fremstillede ham for de forsamlede Kardinaler med de Ord: „Mangen af Himlens Helgener har ikke lidt saa meget for Guds Ord, som denne Mand.“

En vidtløftig Proces begyndte i Rom, under hvilken den danske

Kirke delte sig i to Partier. Det var kun enkelte Bisper, der havde for- søgt paa at ophøre med Gudstjenesten. De fleste Klerke havde vedblevet dermed, „thi“, som de med god Grund sagde, „ellers kan Folket let blive Kættere eller Hedninger“. Folkestemningen var nemlig afgjort mod Ærkebisen, endnu mere end i Striden mod Jakob Erlandsøn, thi det utaalelige Hovmod, hvormed han var gaaet til Værks, havde skaffet ham mange Fjender. Kongens Sagfører var den gamle Kansler *Martin Mogensøn*, Kannik i Roskilde, en skarpsindig Tænker, der havde studeret i Paris og var bekendt i den lærde Verden under Navnet *Martinus de Dacia* ved sin berømte Haandbog i Dialektiken, der blev almindeligt benyttet paa den Tid af de studerende.

Men Jens Grand forstod ogsaa godt at forsvare sin Sag. Han rejste en Mængde Klager og ublu Fordringer om Erstatning for sit Fangenskab. Paa den anden Side rejste Kongens Sagførere haarde Klagepunkter mod Ærkebisen. Alle hans letsindige Ytringer blev nu førte i Marken mod ham. Han havde sagt offentlig om Erik Klippings Mord, at den Slags Drab ofte var skete uden at være blevet straffede; Kong Kristoffer var blevet forgiven, og Kong Erik Plovpenning kastet i Slien. I flere Stormænds Nærværelse havde han paa Rejsen til Paven i Brügge erklæret, at det var ham ligegyldigt, om Hertug Valdemar eller en Jøde, en Tyrk, en Hedning eller Djævelen selv blev Konge i Danmark, naar det kun ikke var Kong Erik eller hans Broder. Fremdeles havde han ikke villet svare Kongen Skat af skattepligtige Jorder og ikke villet stille Hærfølge i Krigen mod Norge. Han havde tværtimod skadet Kongens Tropper, naar han kunde, havde staaet i hemmelig Forbindelse med Kongemorderne og vægret sig ved at forny Bandlysningen over dem.

Ærkebiskoppen nægtede Sandheden af Beskyldningerne, og den Kendelse, som Pave Bonifacius udtalte d. 23. Decbr. 1297, var, som man kunde vente, meget ugunstig for Kongen. Han skulde betale Jens Grand 49,000 Mark lødigt Sølv i Erstatning og igen lade ham tiltræde sit Embede. Indtil dette skete, skulde hele Riget belægges med Interdikt. Da Kongen ikke betalte denne umaadelige Sum, kom det pavelige Sendebud Isarn igen til Danmark og udtalte i Febr. 1299 Bandlysningen over Kongen og Interdiktet over hele Landet.

Tungt hvilede det paa Danmark, der paa samme Tid led under saa mange andre Ulykker. Omgivet af Fjender, tvungen af Folkets Nød, maatte Kongen omsider give efter, og i Aaret 1301, netop da den for Paven saa uheldige Strid med den franske Konge Philip den Smukke var begyndt, ankom et særdeles underdanigt Brev fra den danske Konge til Rom. „Jeg beder Eders Hellighed ydmygt“, skrev han til Paven, „om Barmhertighed, at ikke hele Riget skal ødelægges, og Folket forgaa. De

er uskyldige som Lam, hvad har de gjort? Jeg beder, at Peters Sværd maa stikkes i Skeden, og at Kristi Statholder, eller rettere Kristus selv, vil læge sin Tjeners Øre. Hvad Eders Hellighed lægger paa mine Skuldre, skal jeg bære, hvor tungt det end maa være. Hvad skal jeg sige mere? Tal, Herre, din Tjener hører!”

Forholdene i Syden var imidlertid blevet vanskelige for Pavestolen, og denne Underkastelse var derfor Bonifacius særdeles kærkommen. Ufortøvet nedsatte han 1302 Erstatningssummen til 10,000 Mark Sølv og hævede Bandet og Forbuddet. Det vigtigste var dog, at Jens Grand ikke mere kom til at beklæde Lunds Ærkebispesæde, der blev givet til Isarn, derimod udnævntes han i Isarns Sted til Ærkebiskop i *Riga*, for at han, som Hvitfeld udtrykker det, „ikke længer skulde sidde Kongen som Sennop under Næsen“. Han vilde imidlertid ikke modtage Embedet, men opholdt sig i fire Aar i Paris, indtil han 1307 blev Ærkebiskop i *Bremen*. Ogsaa her førte han et uroligt Liv, var stadig i Strid og døde omsider 1327 under et Besøg hos Paven i *Avignon*, hvor han blev begravet i Mariekirken.

Efter fem Aars Forløb var Forbuddet endelig blevet hævet paa Mødet i Nyborg Skærtorsdag 1303, da Pavens Fordringer var blevne opfyldte. Paa vigtige Punkter øgede desuden Kongen Lundekirkens Selvstændighed. Kirkens Magt var bleven styrket ved en ny Sejr. Og endda havde Kong Erik endnu ikke vundet Fred; de norske Forhold var ikke faldne til Ro.

Stilstanden paa Hindsgavl, der var sluttet paa et halvt Aar, fornyedes i 1298 paa to Aar. Kort efter døde Kong Erik Præstehader 1299 og efterfulgtes af sin Broder Hakon den Femte. Han sluttede 1305 en ny Stilstand paa ti Aar, der imidlertid snart blev brudt, da Kong Erik i September samme Aar lod Kongemorderne paa et Rigmøde dømme skyldige i Majestætsforbrydelse, og lod Slottet paa *Hjelm*, de fredløses sikreste Tilflugtssted, storme og nedbryde. Da gjorde Kong Hakon atter et Angreb paa Danmark og anfaldt *Taarnborg* Slot ved Korsør, men han blev med stort Tab slaaet tilbage. Omsider blev han ked af de frugtesløse Forsøg, og ogsaa Danmarks Konge ønskede ivrigt en Ende paa Urolighederne. I Sommeren 1309 kom begge Konger sammen i *København* eller, som det da kaldtes, *Købmannehavn*, og sluttede 17. Juli en Fred, hvorved den norske Konge fik Nordhalland. Hvad de fredløse angik, maatte de egentlige Kongemordere aldrig vise sig i Danmark, og deres Slægt fik af deres Ejendom og Jordegods kun deres Mødrenearv udleveret, som de oven i Købet skulde sælge inden tre Aars Forløb. Deres medskyldige, der var flygtede med dem til Norge, maatte vende tilbage til Danmark og overtage baade deres Fædre- og Mødrenearv. Men det skulde bero paa

Kongens Naade, om de maatte blive her i Landet eller skulde nyde Indkomsterne af deres Gods i Landflygtighed.

Med store Ofre var der saaledes holdt Opgør med Fortiden, og tre vigtige Stridsspørgsmaal var fjernede. Kong Erik var nu en moden Mand, og det var at vente, at han ligesom sin Stamfader, Svend Estridsøn, vilde vie Resten af sit Liv til en fredelig Politik til Landets sande Gavn. Men det skulde komme ganske anderledes.

ERIK MÆNDVEDS TOG TIL TYSKLAND OG SVERIGE. OPRØRENE, STRIDEN MED ESGER JUEL OG KONGENS DØD

Paa en anden Tid, hvor Forholdene havde været gunstigere, kunde Eriks Regering være blevet lykkelig for Danmark. Han var ærlig og søgte strengt at haandhæve Lov og Ret i Landet. Hans anerkendte Retssindighed bragte endogsaa fremmede Fyrster til at tage ham til Voldgiftsmand i deres Stridigheder. Men forgæves havde han paa Riddervis søgt at tage Hævn over sin Fader, forgæves havde han stræbt at kue den oprørske Ærkebisp. Det uheldige Udfald af disse Kampe havde endnu ikke lært ham at kende Danmarks Svaghed. Han vilde nu gribe ind i den nordevropæiske Storpolitik. Begejstret for ridderlig Glans og Pragt, som han var, med Valdemarernes glimrende Tid for Øje, glemte han, at Tiden nu var en ganske anden, og at det danske Rige nu bar Spirerne til Opløsning i sig. Til de ydre Kampe kom der snart Oprør i Rigets Indre, hvor tunge Skatter hvilede paa Befolkningen. Adelen og Bønderne enedes om at gøre Opstand og bidrog derved til at fremskynde Opløsningen. Valdemarstidens Fædrelandskærlighed var nu skrevet i Glemmebogen, enhver Stand tænkte kun paa sin egen Fordel. Hvad kunde Kongen under saadanne Forhold selv i det heldigste Tilfælde faa ud af sine Anstrengelser i Udlandet, naar Grundlaget i Hjemmet vaklede?

Dronning Agnes ægtede i 1296 Grev Gerhard den Blinde af Holsten og blev ved ham Moder til den bekendte Grev Johan den Mildø. Fra nu af var hendes Indflydelse paa Danmarks Styrelse væsentlig forbi. Kong Erik havde samtidigt med sin Moder indgaaet Ægteskab med den syttenaarige *Ingeborg*, en Datter af den svenske Kong Magnus Ladelas. Hendes Ynde og Elskværdighed berømmes saa vel i den svenske Rimkrønike, hvor hun kaldes „Danebod“, som i de danske Folkeviser. Thi Visen om Dronning Dagmar blev omformet til at gælde hende. Hun beder sin Ægtefælle om at løse Fangerne af Jern og navnlig om at frigive Marsk Stigs Døtre.

To Aar efter ægtede hendes Broder, Kong *Birger* af Sverige, i Stockholm Eriks Søster *Margrete* eller *Merete*. Saaledes var altsaa den danske og den svenske Konge paa dobbelt Maade besvoglede med hinanden. Men herved blev ogsaa Erik Mændved indviklet i Stridighederne mellem Birger og hans to Brødre, Hertugerne *Erik af Södermanland* og *Valdemar af Finland*.

Det var dog ikke mod Nord, men i Tyskland, at Erik Mændved søgte at skaffe sig politisk Indflydelse. Forholdene i Kyststrækningerne langs *Østersøens Sydkyst* syntes virkelig at indbyde dertil. Landet var udstykket mellem Smaafyrster, i Holsten var der saaledes to regerende

Fig. 291. Turnering (efter tysk Miniatur).

Linjer, i Meklenburg fire og i Pommern fandtes der to Fyrster foruden Fyrsten af Rygen, der ogsaa ejede et Stykke paa Fastlandet. Indbyrdes Strid hørte til Dagens Orden mellem disse Smaariger. Men desuden saa de med meget Nid paa Handelsstæderne paa Kysten, der var Medlemmer af Hansforbundet og havde tilkæmpet sig en næsten uafhængig Stilling. Rostock, Wismar og Stralsund var dog i det mindste endnu „Landstæder“, saa

at de maatte anerkende den Fyrstes Overhøjhed, i hvis Land de laa. Men Lübeck havde opnaaet Stillingen som „Rigsstad“, saaledes at den kun havde Kejseren til Overherre. Fyrsterne ønskede at udvide deres Herredømme over disse blomstrende Byer for at kunne lægge Skat og Told paa de store Rigdomme, som Handelen bragte til Huse, men at Stæderne strittede imod, er let forstaaeligt. En fælles Fjende truede dog dem alle, det var *Brandenburg*, der mod Syd var i stærk Fremvækst og søgte at udbrede sin Magt til Østersøen. I denne truende Fare vendte mange nordtyske Fyrster deres Blik mod den danske Konge, der var knyttet til dem ved gamle Slægtsskabsforbindelser.

Kong Erik var en romantisk Natur, der havde Blikket rettet mod Fortiden og ønskede at genvinde det Herredømme, som Valdemarerne havde haft i Nordtyskland. Samtiden var klar over, at dette var hans Forbillede, og kaldte ham en Efterfølger af Valdemar Sejr. Den 23de Maj 1304 fik han endog Kejser *Albrecht den 1ste*, der kun bekymrede sig om sit eget Huses Fordele, til paa Rigsdagen i Konstanz at forny Kejser Frederik den 2dens Afstaaelse af Landet nord for Elben og Elde (i 1214) og han gjorde nu de største Anstrengelser for at gennemføre sine Planer. Fyrst *Henrik Løve* af Meklenburg hylkede ham, og

Lübeck gav sig 1307 under hans Beskyttelse. Kongen skulde være pligtig til at forsvare Byen mod dens Fjender, men fik derfor en aarlig Betaling af 750 Mark lybsk. Fyrst *Vitslav af Rygen* lovede Kongen, at han skulde arve hans Lande, naar han og hans Søn var døde uden at efterlade sig Afkom. Ogsaa Hertugen af *Pommern* underkastede sig Danmarks Lensherredømme. Det saa saaledes ud til, at alle disse Lande atter skulde komme under Danmark. For at bilægge alle de enkelte Tvistigheder mellem de nordtyske Fyrster og Stæder skulde der holdes en glimrende Fyrsteforsamling ved *Rostock*. Kongen havde lovet at give sin unge Fætter, Markgrev Valdemar af Brandenburg, Ridderslaget, og denne Fest gav Fyrsterne Lejlighed til at komme sammen.

I Juni 1311 indfandt Herrer fra alle Tysklands Egne sig ved den mægtige Hansestad. Markgrev Valdemar af Brandenburg, Fyrst *Vitslav af Rygen*, Fyrst *Henrik af Meklenburg*, Hertug *Otto af Lüneburg*, de holstenske Grever, selv en polsk Hertug traf her sammen med Kong *Erik*, hans Broder Hertug *Kristoffer* og et betydeligt Følge af danske Riddere. Man talte ialt 19 Fyrster, 3 Ærkebisper, 10 Bisper og 948 Riddere. Men denne store Mængde vakte de forsigtige Rostockeres Mistanke. Skønt de kort i Forvejen havde hyldet Kongen som deres Lensherre, afslog de nu hans Forlangende om at komme ind i Byen, under Paaskud af at de frygtede for Uroligheder, naar en saa stor Mængde Folk var forsamlede i deres Stad. Kongen følte sig krænket ved dette Afslag i saa mange Herrers Nærværelse, men han skjulte klogeligt sin Misfornøjelse og erklærede, at han fandt Vægringen saare rimelig. Han ønskede selv at skaane sin Stad for denne Ulempe, og det var bekvemmest at holde Festen paa aaben Mark. Øst for Staden i „*Rosengaarden*“ rejste der sig Løvhytter og Telte, Kongens og Markgrevens var af Skarlagen og skinnede af Guld. En Mængde Springere, Brydere, Gøglere og Spillemænd var til Stede for at more Forsamlingen. Men mest glædede dog de ædle Riddere og Fruer sig ved at høre de tyske Minnesangere, der for længe siden med Sydens Ridderaand var vandrede ind i Norden og havde fortrængt de islandske Skjalde, hvis Kvad nu ikke længer hørtes i de danske Kongehaller. Ved Festen i *Rostock* sang den berømte Mester *Heinrich von Meissen*, sædvanlig kaldet med Tilnavnet *Frauenlob*, i pyntelige Vers de fornemste Fyrsters Pris. Kong *Erik* kaldte han „den minderige, hvis Ord var ligesom en smilende Blomsterkrans, og hvis Ros svævede for Fyrsterne som en Ørn“.

Af Havredyngerne kunde enhver tage, hvad han behøvede til sine Heste, og Brøndene sprang med Vin, Mjød og Øl til enhvers Tjeneste. Men især blev der ødslet ved Ridderspillet. Kongen gav Fyrsterne rige Gaver og hver af de 80 Væbnere, der skulde modtage Ridderslaget, fik

en dansk Hest, en Pelsværkskjortel, en Kappe af Skarlagen og kostelige Vaaben. Først slog han, siddende paa sin Trone, Markgreven af Brandenburg og sin Broder Kristoffer til Riddere. Disse viste igen andre den samme Ære, saa at i alt hundrede Herrer modtog Ridderslaget paa een Dag. Derpaa drog Kongen ud med sin Skare og udfordrede Markgreven og hans Riddere. Turneringen begyndte. Under Trompetstød styrtede de mod hverandre og brød Lanserne. Mange Riddere blev kastede af Sadelen. Da Lansebrydningen var til Ende, kæmpede man med Sværd. Dette varede i to Dage, men man glemte heller ikke Bordets Glæder. Under Jorden lavedes der kostelige og rigt krydrede Retter. Ved Gilderne gik det overdaadigt til, og Opvartningen forrettedes af Herrer, der var iførte en bestemt Klædedragt. Om Aftenen glædede de kække Riddere sig efter Dagens Anstrengelser ved Dans med de skønne Fruer og Jomfruer. Der var det bedste Vejr i de fire Uger, Festen varede. Da den endelig var forbi, bragte alle Ridderne Kongen deres Tak for al denne Herlighed, knælende uden for hans Telt, og han gav dem et huldrigt Svar.

Det var Kong Eriks glædeste Dage. Lykkelig midt i den Pragt, han med de største Anstrengelser havde skabt for et flygtigt Øjeblik, glemte han, lidet fremsynet som han var, at det var en tom og forfængelig Glans, hvorpaa han ødslede saa store Summer, mens Folket hjemme i Danmark led Mangel paa det nødvendige til Livets Ophold.

Men han havde imidlertid ikke glemt den Fornærmelse, han havde lidt ved *Rostock*. Da Borgerne mærkede Faren, sluttede de sig sammen med de rige Stæder *Wismar*, *Stralsund* og *Greifswald*. De ødelagde det danske Taarn ved Indløbet til Byen og hærgede endogsaa 1312 med en Flaade Kysterne ved Øresund. Men Kongen angreb dem i Forening med sine forbundne, Hertug Henrik af Meklenburg og Fyrst Vitslav af Rygen, og han tvang dem med store Opofrelser til atter at anerkende sit Overherredømme. Foreløbig stod han altsaa paa denne Kant som Sejrherre.

Imens havde han endda været nødt til at dele sine Kræfter paa Grund af de Krav, som hans Svoger i Sverige stillede om hans Bistand. Den ærgerrige *Hertug Erik* af *Södermanland* stræbte efter at skabe sig et selvstændigt Rige paa Grænsen af Danmark, Norge og Sverige. Han var en politisk Intrigemager, der altid søgte at skabe Uro for at kunne fiske i rørte Vande. Han trolovede sig derfor med *Ingeborg*, en Datter af den norske Konge Hakon d. 5te og ophidsede stedse sin Svi-gerfader mod Danmark, for at forhindre Erik Mændved i at komme Birger til Hjælp. Selv den danske Konges Broder, Hertug *Kristoffer*, traadte hemmeligt i forræderisk Forbindelse med de svenske Hertuger. 1306 overrumplede og fangede de Kong Birger tillige med hans Dron-

ning og Børn, og Erik Mændved gjorde nu to Tog ind i Sverige og tvang Hertugerne til at løsgive Birger, der begav sig ned til Danmark. Men 1309 rykkede han atter med en betydelig Hær, hvori der fandtes 2500 sværtvæbnede Ryttere, og som daglig kostede 1000 Mark Sølv, ind i Sverige, indtog Jönköping og belejrede Nyköping. Da udbrød der pludseligt Mytteri i Hæren.

Mange af de danske Herremænd, deriblandt *Timme Abildgaard* og *Fin Lauridsøn*, erklærede ligefrem, at de ikke vilde følge Kongen længer og drog hjem. Dersom de tyske Tropper ikke havde holdt trofast med Kong Erik, var han kommet til at staa ene midt i det fjendtlige Land. I Øjeblikket var der intet andet at gøre for ham end at vende hjem til Danmark, og kort efter endte Forliget i *Helsingborg* d. 17. Juli 1310 Striden mellem de tre nordiske Riger. Sverige blev delt mellem Birger og hans Brødre, der kun af Navn var hans Lensmænd og for øvrigt skaltede og valtede i deres Fyrstendømmer, som de vilde.

Syv Aar gik nu hen i tilsyneladende Fred. Birgers Anseelse var synkende, og med voksende Nag saa han paa, hvorledes hans oprørske Brødre fik større og større Indflydelse i Sverige. I Decbr. 1317 drog begge Hertugerne til *Nyköping* for efter Indbydelse at gæste Birger, og de blev vel modtagne. Uden Mistanke lod de deres Folk blive nede i Byen, medens de selv tog Bopæl paa Slottet. Da de omsider efter et muntert Drikkelag var gaaede til Hvile, lod Birger Natten mellem 10. og 11. Decbr. sine Mænd væbnede trænge ind til dem og lægge dem i Lænker. I flere Maaneder var de saa i Fængsel, men da deres Tilhængere omringede Slottet, levede de ikke længere. Sagnet fortæller, at Birger, før han forlod Slottet, kastede Nøglerne til Fangetaarnet i Vandet og saaledes overlod dem til Hungersdøden. Hertug Erik skal kun have udholdt Lidelserne i 3 Dage, fordi han var blevet saaret ved Fængslingen. Hertug Valdemar levede derimod i 11 Dage. Begge Hertugerne var i en Alder af nogle og tredive Aar. Det blev sagt, at Ligene bar Spor af, at de ulykkelige i deres Fortvivlelse tilsidst havde søgt Næring i deres eget Kød.

Denne oprørende Grusomhed kostede Birger Tronen. Forladt af alle flygtede han til sin Svoger i Danmark, hvor han snart efter døde. Paa dette Tidspunkt var allerede Erik Mændveds tyske Herredømme styrtet over Ende. Vendepunktet var kommet, da Markgreve Valdemar af Brandenburg efter Fyrstemødet ved Rostock havde fjernet sig fra Kong Erik og var vendt tilbage til den gamle brandenburgske Politik, der var modsat Danmarks Interesser. Forgæves havde Kongen med store Pengeofre købt sig en Række Forbundsfæller i Nordtyskland, Markgreve Valdemar støttede derimod Hansestaden *Stralsunds* Stræben efter Selvstændighed, og foran denne Bys Mure brødes Kong Eriks Magt

Fig. 292. Eriks og Ingeborgs Gravmæle i Ringsted Kirke

(1316). Han kunde ikke indtage Staden, og som saa ofte i Historien kom denne Bys Modstand til at faa vidtrækkende Følger. Allerede det næste Aar opgav Erik Mændved sin nordtyske Politik, Lenshøjheden over Rygen og Rostock var de eneste Frugter, han havde høstet af den.

Naar det var gaaet saa ilde, var Grunden vel for en Del, at han kun havde fundet ringe Støtte i sit eget Folk. Selv den danske Adel havde ingen Fordel af, om dens Konge vandt en Lenshøjhed over tyske Lande eller ej; den fandt ingen Plads for en Udvandring til de velbefolkede Østersølande. Den danske Købmandsstand var altfor svag og uselvstændig til at kunne aabne nye Handelsforbindelser paa Meklenburg eller Pommern i Konkurrence med Hansestæderne, som dominerede i vort eget Land. Den lavere Del af Befolkningen sporede kun det tyske Herredømme gennem stadigt voksende Skatter.

Snart herskede der derfor Hungersnød og Oprør herhjemme. 1312 var der en Bondeopstand paa Sjælland, som let blev slaaet til Jorden. Men den troløse Kristoffer tragede efter at berøve sin Broder Trone og Liv. Understøttede af ham indgik flere Adelsmænd en Sammensværgelse mod Kongens Liv. Jydske adelige med *Nils Brok*, *Johan Papæ* og *Nils Lauridsen* i Spidsen hidsede i Forbindelse med Bisperne Bønderne til at vægre sig ved at betale de paalagte haarde Skatter. Alle de sydlige Sysler i Nørrejylland rejste sig 1313 til Opstand. I Begyndelsen havde Oprørerne Lykken med sig og sejrede ved *Kolding* over Kongens Tropper, der førtes af Drost, Nils Oluvsøn. Bønderne maatte dog tilsidst underkaste sig paa meget haarde Betingelser. De maatte forpligte sig til at betale en aarlig Skat, der kaldtes *Guld Korn*, fordi der skulde erlægges to Skæpper Korn af hvert Stykke Land, der havde Værdi af en Mark Guld. De skulde opføre fire faste Slotte for Kongen, *Kolding*, *Horsens*, *Viborg* og *Kalø*, der netop var bestemte til at holde dem i Ave. Endvidere tilegnede Kongen sig Kirketienden for fire Aar og bestemte Dødsstraf for enhver, der sammenkaldte noget Landsting „imod Kongens Vidende og Vilje“. Af de oprørske Stormænd blev nogle dømt fra Liv og Gods og henrettede. Hertug Kristoffer selv flygtede og forenede sig med Danmarks Fjender i Tyskland, hvorfra han begyndte at fejde mod sin Broder og sit fædrene Rige.

For at gøre Forvirringen fuldstændig optraadte nu ogsaa Ærkebiskop *Esger Juel*, der siden 1310 var Isarns Eftermand, mod Kongen. Han havde dog tidligere vist sig som en hengiven og tro Tjener i Striden med Jens Grand, da han bragte Kongens Brevskaber til Paven. Nu kom han i Strid med Kongen om Omfanget af Kirkens Gods og Rettigheder, og han beskyldtes for ogsaa at staa bag ved Bøndernes Opstand.

En forfærdelig Opløsning præger saaledes Erik Mændveds sidste

Aar. Ulykkeligst var dog den stedse tiltagende Pungenød, der kom af Kongens Pragtlyst, Ødselhed og Hvervning af fremmede Lejetropper. Svære Afgifter tyngede paa Folket, og der paalagdes dog stadigt nye. Saaledes ser vi i hans sidste Regeringsaar først 1316 paalagt en Plovskat af en Mark Sølv paa hver Plov, 1317 Tiende af alle Indtægter, saavel kirkelige som verdslige, 1318 en ny Plovskat af en halv Mark paa hver Plov, og 1319 en lignende, kort før Kongen døde.

Og dog forslog disse Indtægter saa lidt over for Udgifterne, at Kongen — ligeledes i sine sidste Aar — maatte pantsætte det ene Stykke af Landet efter det andet for Pengesummer, der blev forødt paa de unyttige Krige i Nordtyskland. Allerede 1315 blev *Ærø* pantsat til Markgreve *Valdemar af Brandenburg*, og 1316 en Del vigtige Krongodser i *Bleking*, *Laaland* og *Jylland* satte i Pant til Fyrst Nils af Werles Enke Rikiza. Greverne af Holsten fik 1317 hele *Fyn* i Pant, fordi de havde fulgt Kongen med 200 Mand i den nordtyske Krig. Samme Aar fik Dronningen *Laaland* og *Falster* for 12,000 Mark fint Sølv. Vilkaarene var desuden saaledes, at de let kunde indvikle Riget i Strid med hendes Arvinger i Sverige, dersom hun døde uden at efterlade sig Børn. Desuden var alle Kronindtægter i *Skaane* 1318 pantsatte til Rigsmarsken *Ludvig Albrechtson*, Greve af Eberstein, for 6,816 Mark skaansk og 39 Mark kölnsk. Ikke engang de dyrekøbte tyske Besiddelser kunde Kongen beholde. *Rostock* maatte tillige med sit Distrikt 1317 overlades som arveligt Len til Hertug Henrik af Meklenburg, for at en Del af Omkostningerne ved Angrebet paa Stralsund kunde blive dækkede, og *Warnemünde* blev tillige med nogle danske Slotte pantsat til Nils Oluvsøn. Desuden var *Nørrehalland* afstaaet til Norge, *Sønderjylland* et næsten uafhængigt Len under Hertug Erik, en Søn af Hertug Valdemar 4., som var død 1312, og *Sydhalland* og *Samsø* som arveligt Len paa Mandslinien overdraget Hertug Kristoffer, rigtignok mod at svare Krigsudrustning og en aarlig Afgift af 1000 Mark skaansk.

Hvad blev der efter alle disse Pantsættelser tilbage for Kronen? Kun Sjælland og nogle Stykker af Bleking og Nørrejylland stode endnu umiddelbart under Kongen. Rigets Opløsning var begyndt, og dog glemte Kong Erik hele den sørgelige Tilstand for at tilfredsstille sine romantiske Ideer.

Helt ind i hans egen Familie forfulgte Ulykken Kong Erik. Hans Broder Kristoffer var hans værste Fjende. Med sin Dronning Ingeborg havde han ikke mindre end 14 Børn, men ikke et eneste af dem overlevede sin Fader. De elleve kom dødfødte til Verden, og de tre døde hurtigt, da de endnu var i en spæd Alder. Med den yngste Søn vilde Dronningen 1318, da han var fire Maaneder gammel, rejse fra Abrahamstrup,

det nuværende Jægerspris, til Holbæk. Men undervejs hændte den Ulykke, at Barnet faldt fra Moderens Skød ned paa Jorden og knækkede Halsen. Hendes Sind var sikkert i Forvejen nedtrykt, ogsaa paa Grund af det gruelige Forræderi, der var udøvet mod hendes Brødre paa Nyköping Slot. Nu drev Kongens Vrede over hendes Uforsigtighed med Barnet og hendes egen Kummer hende ind i St. Klara Nonnekloster i Roskilde (det eneste kvindelige Franciskanerkloster i Danmark), hvor hendes Ophold kun blev kort. D. 15. August 1319 hensov Dronningen, omtrent 40 Aar gammel, og d. 13. Novbr. samme Aar døde Kong Erik i Roskilde, kun 45 Aar gammel, efter en Regering paa 33 Aar. Hans sidste Øjeblikke var sørgelige. Intet kærligt Væsen stod ved hans Leje, hans Børn og hans Dronning var døde, hans Broder var landflygtig hos hans Fjender. Og for denne Broder, der nu var den nærmeste til Tronen, maatte han advare sit Raad, da han kendte hans Slethed. Hans sidste indstændige Bøn var, at man for alting ikke maatte vælge Kristoffer, der vilde bringe en grænseløs Ulykke over Riget.

Tilnavnet *Mændved* har vist sin Oprindelse fra et Mundheld, som Kong Erik plejede at bruge, „ved (hellige) Mænd“, d. v. s. Helgener. Udtrykket var almindeligt i Datiden. Endnu findes der lignende Udtryk i vort Sprog, som „hille Mænd“ og „ja saa Mænd!“, af hvilke det første netop betyder „hellige Mænd!“ Forøvrigt nævnes en Nils Menwet i 1282.

Bag Altret i *Ringsted* Kirkes Kor hviler Levningerne af Kong Erik Mænved og Dronning Ingeborg i en muret Grav. Oven paa Graven ligger en Metalplade, hvori Kongens og Dronningens Figurer er indgraverede i fuld Legemsstørrelse. Rundt om disse Hovedfigurer er der anstre en indbunden Spændebog. Rundt om disse Hovedfigurer er der anbragt mange smaa Helgenbilleder, og uden om dem i Randen Indskrifter, af hvilke Kong Eriks lyder saaledes:

„Jeg Erik, fordum Konge af Danmark i 33 Aar, retfærdig Dommer for rige og fattige, beder alle dem, som jeg haver gjort noget imod, at de velvilligt vil tilgive mig og bede for min Sjæl. Jeg døde Herrens Aar 1219 paa den hellige Biskop og Bekender Briccii Dag.“

Indskriften over Dronningen har et lignende Indhold, kun beder hun med rørende Ydmyghed dem at tilgive sig, hvem hun „mod sin Vilje“ maatte have gjort noget imod.

Skønt dette Mindesmærke har lidt meget, og Stykker af Pladen er revne af, er det endnu en af de prægtigste Levninger af Middelalderens Kunst i Danmark. Selv i Graven fulgtes Kong Erik af Glans og Pragt, der i saa høj Grad havde været hans Lyst i Livet.

KRISTOFFER DEN ANDEN. RIGETS OPLØSNING

Saa snart Kristoffer havde erfaret sin Broders Død, skyndte han sig fra Stralsund tilbage til Danmark, beredt til at købe Kronen for enhver Pris. Ved glimrende Løfter søgte han at vinde Stormændene. Der var dog mange, især i Jylland, som saa med Mistillid paa ham paa Grund af hans Opførsel mod sin Broder, og som tænkte paa den Fordel, det vilde

Fig. 293. Grev Gerts Segl.

være for Riget at vælge Hertug Erik af Sønderjylland, da Hertugdømmet derved atter vilde blive forenet med Kronen. Men dette var de holstenske Grever imod, som ikke vilde have en stærk Nabo mod Nord. Da fleste af de mægtige Stormænd saa desuden kun paa deres egen Fordel og ønskede en Konge, som de kunde binde ved strenge Forpligtelser, og under hvem de kunde gøre, hvad de vilde.

Den 25. Januar 1320 undertegnede Kristoffer i Viborg en *Haandfæstning*, der kun levnedes ham en Skygge af Kongemagt. Først stadfæstedes alle de Rettig-

heder, som Kirken efterhaanden havde tilkæmpet sig. Den fik Frihed for sig og sine Tjenere for at staa under verdslige Domstole og for at paalægges nogensomhelst Skat eller Afgift af Kongen. Ingen Biskop maatte fængsles, landsforvises eller berøves sit Gods uden efter Pavens eller den kirkelige Rets Dom. Herremandsstanden fik Ret til at oppebære alle Bøder indtil 3 eller 9 Mark, ja endogsaa større, dersom den havde særegen Bevilling dertil. Riddere og Væbnere skulde ikke være pligtige til at gaa i Krig uden for Riget, og naar de blev fangne i Krig, skulde Kongen straks løskøbe dem af Fangenskabet, i hvert Fald inden et Aar, og erstatte dem, hvad Tab de havde lidt i Krigen. Skete det ikke, kunde de nægte nyt Hærfølge uden at lide Tab af deres gamle Friheder. Den Forpligtelse, hvorfor der i sin Tid var tilstaaet saa vigtige Forrettigheder, blev altsaa nu næsten ophævet, mens Rettighederne derimod blev betydeligt udvidede. Kongen maatte ikke begynde Krig uden med Prælaternes og Stormændenes Samtykke. Ingen Tysker maatte

faa Borge, Fæstninger eller Jordegods til Len, ej heller være i Kongens Raad. Alle Slotte i Nørrejylland skulde nedrives, undtagen Ribe, Kolding og Skanderborg. Med Hensyn til Borger- og Bondestanden bestemtes det kun i Almindelighed, at de ikke maatte tynge med Byrder og Afgifter.

Almindelige Bestemmelser var: Kong Valdemars Love skulde holdes i Hævd. Ingen maatte stævnes umiddelbart for Kongens Ting, men først for Herredstinget, derpaa kunde den anklagede føre Sagen videre for Landstinget og derfra for Kongens Domstol. Var han ikke tilfreds med den her fældede Dom, kunde han indanke Sagen for det almindelige Danehof, *Parlament*, der skulde holdes een Gang om Aaret i Nyborg. Ingen maatte fængsles, dømmes til Døde eller berøves sit Gods, uden efter Lands Lov. Kongen maatte ikke vredes paa nogen eller forfølge ham, fordi han paa-stod Lands Lov og Ret. Al Gæld, som den afdøde Konge havde efterladt sig, skulde den nuværende betale, men paa den anden Side skulde han ophæve alle nye Tynger, som Plovskat, Told, Guld Korn og hvadsomhelst der var paalagt siden gamle Kong Valdemars Død, altsaa et Løfte, som det i og for sig var en Umulighed at opfylde. Endelig bestemtes det, at ingen nye Love maatte gives uden paa et almindeligt Danehof med hele Rigets Samtykke efter „Prælaternes og Rigets bedste Mænds (Adelens) Raad“.

Dette var den første Haandfæstning, som en dansk Konge maatte give ved sin Tronbestigelse. Fra nu af blev det almindelig Skik, at de mægtige i Riget saaledes bandt Kongens Hænder og fæstnede deres egen Vælde. Henimod halvfjerdehundrede Aar gik hen, inden denne Magt vristedes ud af deres Hænder.

Kong Kristoffer havde let ved at love, hvad han slet ikke havde i Sinde at holde. De jyske Borge blev ganske vist sløjfede, men allerede samme Aar, som Haandfæstningen var underskrevet, ser vi en Tysker i Kongens Raad. Med Magt inddrog han de pantsatte Len og paalagde nye Skatter. Naar Raadet klagede herover, svarede han: „Min Broder har pantsat Rigets Indtægter; skal jeg betale Gælden, maa man hjælpe mig med Skatter.“ Men Stormændene henholdt sig til Haandfæstningen og vægrede sig ved at betale. En hemmelig Forbindelse dannedes mellem Rigmarsken *Ludvig Albrechtson* og Ærkebiskop *Esger*, der efter et Forlig med Kongen atter var kommet i Besiddelse af sin Ærkebispestol og havde kronet Kong Kristoffer med hans ældste Søn Erik i Vordingborg Kirke. Det lykkedes dog Kongen at faa Bugt med Oprørerne, mange af de skaanske Adelsmænd maatte bøde med Livet, andre blev idømte Bøder eller mistede deres Ejendomme, og Plovskatten blev inddrevet med Streghed.

Hermed endte de langvarige og ødelæggende Stridigheder mellem

Kongerne og Kirken. Præstestanden havde opnaaet de samme Fordele i Danmark som i andre Lande, og havde derfor ingen Grund til at forny Kampen med Kronen. Men Adelen i Danmark hævede sig i den næste Tid til en saa betydelig Højde, at det blev nødvendigt for Kirken at slutte sig til Kongerne for at danne en Modvægt mod den.

Hidtil var alt gaaet ret heldigt for Kong Kristoffer. Ogsaa i Nord

Fig. 294. Grev Johans Segl.

tyskland gjorde han Tilløb til at løfte den Byrde, som hans Broder havde maattet lade ligge. Men da han efter Hertug Erik af Sønderjyllands Død 1325 fordrede Formynderskabet for hans umyndige Søn *Valdemar d. 5te*, kom han i Strid med den kloge og ærgerrige *Gerhard af Holsten*, eller som han af Danskerne kaldes, *Gert den Kullede eller Skaldede*, der som den unge Hertugs Morbroder selv vilde overtage Formynderskabet.

Siden Slaget ved Bornhøved 1227 havde Holsten været uafhængigt af Danmark. Det holstenske Grevehus var delt i flere Linier, men paa denne Tid var de indskrænkede til to, den *rendsborgske* og den *plønske*, som i Forening beherskede det egentlige Holsten, Wagrien og Stormarn. Til den første hørte *Gert*, til den sidste hans Fætter *Johan den Milde*.

Sagnet fortæller, at Grev Gert, før han fik Arven, var saa fattig, at han boede paa et Kornloft i Rendsborg og kun ejede to graa Jagthunde. Han var da bestemt til Klerk og studerede ivrigt. Vist er det, at da Gert ved sin Faders Død 1304 var blevet Greve af Rendsborg, arbejdede han sig hurtigt i Vejret. Rygtet sagde dog, at han ikke havde forsmaaet saadanne Midler, som at rydde en af sine nærmeste Frænder af Vejen. Tidligt viste han sin Feltherredygtighed. To Gange besejrede han Ditmarskerne, der saa ofte gjorde Plyndringstog ind i Holsten. Men da han selv gjorde et Indfald i Ditmarsken 1319, vristedes Sejren ud af hans Hænder ved hans egen Haardhed. Han var trængt frem til Wöhrden og havde omringet Kirken, hvori Ditmarskerne havde søgt Tilflugt. Forgæves søgte de at underhandle; han befalede at stikke Ild paa Kirken for at indebrænde dem. Det neddryppende Bly bragte dem allerede til Fortvivelse. Pludseligt aabnedes Kirkedøren, de indespærrede styrtede ud med uimodstaaelig Kraft og huggede ned for Fode af Holstenerne. Kun med nogle faa hundrede Mand reddede Greven sig ud af Byen fra Bøndernes Raseri.

Gert var dog ikke alene en fremragende Feltherre, til hvis Hververfaner de tyske Lejesoldater gerne strømmede, han var ogsaa en vidtskuende Statsmand, der saa, hvilket Virkefelt Danmark i dets Opløsning frembød for ham.

Da Kong Kristoffer med Magt vilde drive sin Fordring om Formynderskabet igennem, traadte Grev Gert og hans Søstersøn, den sønderjydske Hertug, hemmeligt i Forbindelse med de utilfredse jyske Stormænd. Disse erklærede, at nu havde de erfaret til deres egen Skade og Rigets Fordærv, at det var sandt, hvad hans Broder havde spaaet om ham. Da Kong Kristoffer var optaget andet Steds, kom pludseligt Budskabet til ham om, at Gert og Valdemar allerede havde besat Jylland og Fyn og fundet ivrig Tilslutning fra Adelens Side. Snart forplantede Frøfaldet sig ogsaa til de sjællandske Herremænd. I *Taarnborg* Slot ved *Korsør* tog de den unge Kong *Erik* til Fange og førte ham i Lænker til *Haderslev* Slot. I Mistillid til alle forlod Kristoffer nu Riget og flygtede med sine to Sønner, Otto og Valdemar, og sine Skatte fra Nykøbing paa Falster over til Rostock. Et kraftesløst Forsøg, som han kort efter gjorde paa at genvinde sin Krone, mislykkedes, og Riget var saaledes givet i Fjendens Hænder.

Indkaldt af Stormændene viste Grev Gert sig i Begyndelsen af Juni 1326 paa *Viborg Ting* og foreslog sin tolvaarige Søstersøn, Hertug *Valdemar*, til Konge. Han blev virkelig valgt og udstedte d. 7de Juni en Haandfæstning, der endnu mere end Kristoffers indskrænkede Kongenagten. Til Bestemmelserne i Kristoffers Haandfæstning føjedes nu nye indskrænkninger i Kongens Magt. De kongelige Slotte øst for Øresund

skulde nedrives paa nogle faa nær, hvorimod Ridderne og Væbnerne fik Ret til at befæste deres Gaarde, og Borgerne deres Stæder. Saa længe Kongen levede, maatte ingen vælges til hans Efterfølger, en Bestemmelse, der aabnede en sikker Udsigt til indre Strid ved ethvert fremtidigt Tronskifte.

Derpaa drog Grev Gert omkring i Landet med den unge Konge og lod ham hylde af de enkelte Landskaber. I August Maaned holdtes der et sørgeligt Danehof i Nyborg. „Efter modent Overlæg og uden at være forledt“, overdrog Barnekongen „den højtfortjente, ædle og berømmelige Grev Gert af Holsten og Stormarn“ hele Hertugdømmet *Sønderjylland* med alle kongelige Rettigheder som arveligt Len, og Rigets Bisper og Stormænd sluttede sig dertil. Flere af disse skulde nu ogsaa belønnes for deres Troløshed mod den forrige Konge. Paa samme Danehof og lidt senere fik *Knud Porse* Sydhalland, Samsø og Grevskabet Kalundborg, Drost *Laurids Jonsøn* Langeland, Grev *Johan den Milde* Laaland, Falster og Femern, og *Ærkebispens Karl den Røde* fik igen Bornholm forenet med sit Stift. Allerede i Forvejen havde *Ludvig Albrechtsøn* faaet Almind- og Jellingsysler og Byerne Ribe og Kolding tillige med Møntret, Told og al anden kongelig Rettighed. Stormændene fik saaledes deres Ønsker opfyldte i alle Henseender.

Men denne Udstykning af Riget og de haarde Skatter vakte Borgernes og Bøndernes Harme, og snart ytrede der sig lydelige Tegn paa Misfornøjelse. Det var en let Sag for Grev Gert at splitte de slet væbnede sjællandske Bønderhobe ved *Thorslunde* i Septbr. 1328, og flere jyske Tog ned i Sønderjylland mod *Gottorp* Slot strandede paa Grev Gerts overlegne Feltherredygtighed. Men *Ærkebiskoppen* og Bisperne Svend af Aarhus og Jakob af Ribe nærmede sig til Kristoffer; det samme gjorde hans Halvbroder, Grev Johan den Milde, der var en Søn af Enkedronning Agnes i hendes andet Ægteskab med Grev Gerhard den Blinde af Holsten. Da Kristoffer med Understøttelse af Grev Johan, der var bleven uenig med Gert, vendte tilbage, faldt det ham ikke vanskeligt igen at komme i Besiddelse af Tronen. Han fik efterhaanden sluttet Forlig med de enkelte Stormænd, der nu endelig var blevne kede af de urolige Forhold. Men han maatte købe Kronen ved at afstaa det halve af Riget. Johan fik *Skaane* og den største Del af *Sjælland* til Pant for sit Tilgodehavende. Han kunde nu skrive sig „Herre til Laaland, Femern, Falster og Skaane og Hovedsmand paa Sjælland“. Grev Gert indsaa, at det for Øjeblikket ikke var ham muligt at beholde alt, hvad han havde tilrevet sig, og han sluttede Forlig med Kongen i Ribe i Febr. 1330. *Sønderjylland* blev givet tilbage til Valdemar, der frasagde sig Riget og Kongeværdigheden. Til Vederlag modtog Gert hele *Fyn* som arveligt Len med alle

kongelige Rettigheder, desuden det meste af Nørrejylland som Pant for de 40,000 Mark, han havde anvendt i Krigsomkostninger. Endelig toges der den farlige Bestemmelse, at Sønderjylland skulde tilfalde Greven som arveligt Len, dersom Hertug Valdemar døde uden retmæssige Arvinger, mod at Greven gav Fyn tilbage til det danske Rige. Til Bekræftelse paa Freden ægtede Kristoffers Søn, den unge Kong Erik, Gerts 30-aarige Søster *Ingeborg*, Enkehertuginde af Sachsen-Lauenburg.

I en latinsk Klagesang, hvis Forfatter ikke kendes, lyder det med Rette til os fra hine Dage:

Suk og vrid kun dine Hænder,
sorgbetyngte Fædreland!
Du et trofast Værge savner,
og dit Mod er vejret hen . . .

Riget havde vel igen faaet Fred, men hvilken Fred? Den varede og kunde kun vare et Øjeblik. Grev Johan kom atter i Uenighed med Grev Gert, begge Kongerne sluttede sig til Johan, og Erik forskød sin Hustru. Da Danskerne rykkede frem gennem Sønderjylland for at forene sig med Johans Hær, der stod i Oldeslo, ilede Gert dem i Møde for at forhindre dette og angreb dem tidligt om Morgen den d. 29de Novbr. 1331 ved *Danevirke*. Kampen blev haard og varede hele Dagen. Greven var efter Sædvane selv blandt de forreste kæmpende og blev efter Fortællingen kastet af Hesten. Da hjalp en Bonde fra Wilstermarsk ham igen op paa den med de Ord: „Brug nu igen eders gamle Kræfter, Herre!“ Om Aftenen laa Danevirkes Omegn fuld af danske Lig. Kongerne flygtede til Kiel, hvor *Erik* døde kort efter i Begyndelsen af 1332 som Følge af et voldsomt Fald, Hesten havde gjort med ham paa Flugten over Danevirke. Den yngre Søn *Otto* faldt i Fangenskab.

Der var nu intet andet at gøre end atter at søge Forlig med den mægtige. Den 10. Januar 1332 sluttedes en Overenskomst i *Kiel*, hvorefter Grev Gert beholdt Fyn og Nørrejylland med alle hosliggende Øer. Pantessummen skulde forhøjes til 100,000 Mark, en uhyre Sum, som Kronen oven i Købet skulde betale paa een Gang, naar den vilde indfri dem. Denne Bestemmelse gjorde Indløsningen næsten umulig.

De to holstenske Grever delte nu Herredømmet over Danmark mellem sig. Kun Kongenavnet blev levnet til Kristoffer tillige med nogle faa Stykker af Landet, nemlig nogle Dele af *Laaland* og *Estland*. Uden Magt og Indtægter, foragtet af alle, tilbragte han sine sidste Levedage i Sorg og Elendighed. Men denne sørgelige Tilstand befriede ham ikke for nye Krænkelser. Da han en Sommerdag var i Sakskøbing, søgte to Adelsmænd, *Hennike Brejde* og *Johan Ellemose*, at tage ham til Fange

for at overgive ham til hans Fjender. Han forsvarede sig, men de stak Ild paa Rørtaget, og snart stod hele Huset i lys Lue. Kongen søgte at flygte og sprang ud ad Vinduet ved Hjælp af to Stokke, men Adelsmændene greb ham og førte ham til Aalholm Slot, der tilhørte Grev Johan. Denne ringeagtede imidlertid en Fange, der ikke var i Stand til at skade ham, og gav Befaling til, at han skulde sættes i Frihed. Kun en kort Tid overlevede Kristoffer denne Ydmygelse. Danmarks sletteste og udueligste Konge døde i en Alder af 56 Aar, den 2. August 1332 paa Nykøbing Slot.

Hans Dronning, *Eufemia af Pommern*, en Datter af Hertug Bugislav d. 4de, var død to Aar i Forvejen, d. 26de Juli 1330. De blev begge begravede i Sorø Kirke, hvor deres Søn Kong Valdemar lod et smukt Monument rejse over dem. Resterne af det er senere anbragt paa en Sarkofag af Sandsten bag ved Højaltret. Paa den ser man baade Kongens og Dronningens Billede, begge af støbt Messing, og deres lille Datter Agnes midt imellem dem.

MELLEMRIGET OG OPLØSNINGSTILSTANDEN

Greverne Gert og Johan var nu Herrer i det udstykkede og opløste Rige. Den ene herskede over det vestlige, den anden over det østlige Danmark. De skaltede og valtede efter Behag, holdt Retterting og paalagde tunge Skatter. Men endnu værre var det, at der under dem sad en Række tyske Riddere som Lensmænd paa de danske Borge; de havde dem i Pant for tilgodehavende Sold hos de holstenske Grever. Som det altid gaar, var de smaa Tyranner endnu værre end de store.

At det danske Folk dog ikke saa let lod sig kue, viste først de skaanske Landskaber, som allerede før Kristoffers Død rejste sig mod det tyske Tyranni. Grev Johan, der ingenlunde kunde maale sig med Grev Gert i Kraft og Klogskab, lod sine tyske Lensmænd paalægge tunge Afgifter og vilde paatvinge Indbyggerne holstensk Ret. Men de djærve Skaaninger havde endnu ikke tabt deres gamle Frihedssind, de nægtede at betale Skatterne, samlede sig i Mængde og dræbte i deres Forbitrelse alle de Holstenere, som de fik fat i. Da 300 Holstenere havde forsamlet sig i Lunds Domkirke for at raadslaa om, hvad der var at gøre, trængte den væbnede Almue ind i Kirken og nedhuggede dem alle. Derpaa sendte Stormændene en Sendefærd med selve Ærkebispens i Spidsen til Kong *Magnus Smek* af Sverige og tilbød ham Herredømmet over Skaane, hvis han vilde „udfri dem af de holstenske Tyranners Hænder“.

Paa Kong Magnus' Opfordring holdtes der 1332 en Sammenkomst i Kalmar, hvor det bestemtes, at Skaaningerne skulde hylde den svenske Konge og yde ham den sædvanlige Tjeneste og Skat, men de skulde til Gengæld beholde deres skaanske Ret og gamle Friheder. Da Grev Johan saa, at han ikke kunde tage de tabte Lande tilbage med Magt, gik han ind paa et Forlig om at afstaa dem, mod at den svenske Konge skulde

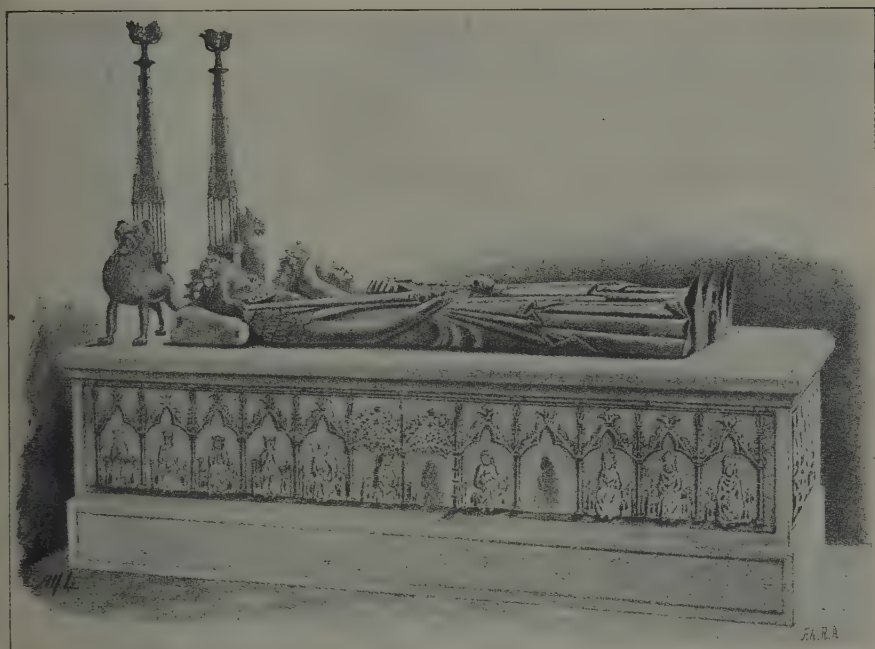

Fig. 295. Kristoffers og Eufemias Gravmindesmærke i Sorø Kirke.

udbetale ham Pantessummen 34,000 Mark. Kun med den største Anstrengelse, nemlig ved at pantsætte en Del af Krongodserne og paalægge de svenske Bønder store Skatter, bragte Magnus Summen til Veje. Fra nu af skrev han sig „Konge af Skaane“. Men hans Planer indskrænkede sig ikke hertil. Han ansøgte Paven om Stadfæstelse ikke blot paa Skaane, men ogsaa paa andre Dele af Danmark, som han muligvis i Fremtiden kunde erhverve sig. Det vilde Paven dog ikke indlade sig paa, men erklærede, at Ret og Billighed fordrede, at man først hørte alle dem, hvem disse Besiddelser angik.

Af de to Kongesønner, der endnu var i Live, opholdt den yngste, Junker Valdemar, sig ved Kejser Ludvig af Bayerns Hof, hvor han ventede paa bedre Tider. Den ældste, Junker *Otto*, gjorde imidlertid et

Forsøg paa at genvinde sine Fædres Trone. I Sommeren 1333 viste han sig paa Laaland, som han blev Herre over, skønt det var Grev Johans Pant. Derpaa styrkede han sig ved Forbund med sin Svoger, Markgrev Ludvig af Brandenburg og Laurids Jonson, der følte sig stærkt truet af Gert paa Langeland. Men tyske og laalandske Tropper brød han ind i Jylland, hvor Almuen med Glæde sluttede sig til ham. Men paa *Taphede* øst for Viborg ved Landsbyen Tapdrup kom det i Oktbr. 1334 til et Slag, der endte med Danskernes Nederlag. Saa sejr sikre følte nu de tyske Riddere sig over for de danske Bønder, at da Hærene nærmede sig hinanden, steg de af Hestene og dansede en Skjolddans midt paa Heden for at haane deres Fjender. Faa Timer efter kunde virkelig Grev Gert føre Junker Otto som Fange til Segeberg Slot.

I de næste fem Aar herskede der Stilhed i de danske Lande. Ingen vovede at rejse sig mod den frygtelige Magthaver. Den fædrelandssindede Biskop *Svend af Aarhus* forlod fortvivlet sit Bispedømme og flygtede til Valdemar, men kun for at dele hans Nød. At den unge Kongesøn af nogle venskabelige Magter i Nordtyskland æredes med Kongenavn, havde kun lidt at betyde, thi det var et Navn uden Herredømme. Tungt hvilede Grevernes Aag over Land og Folk. Grev Gert var den sande Herre, og han viste, at han betragtede Landet som sit. I Jylland indsatte han 1337 til Underbefalingsmand Holsteneren *Klaus Limbek*, der skrev sig Høvdning til Jylland og havde sin Bopæl paa Kalø Slot. Ogsaa de mægtige jydsk Stormænd søgte Greven at vinde, som den trodsige *Nils Bugge* paa Hald og *Stig Andersson* til Bjørnholm (nu Høgholm ved Grenaa), en Sønnesøn af Marsk Stig. Den sidste gjorde han til sin Marsk og gav ham vigtige Friheder. Thi det var hans Hensigt at knytte Stormændene til sig og ved deres Hjælp at holde Lavadelen og Folket nede.

Imidlertid rørte der sig paa forskellige Sider alvorlig Modstand mod Grev Gerts Voldsherredømme. I Nørrejylland vilde hverken den lavere Adel eller Bønderne længere bøje sig under det fremmede Aag. Selv Hertug Valdemar af Sønderjylland, der hidtil havde gaaet i sin Morbroders Ledebaand, var forlængst ked deraf og sluttede sig til hans Modstandere. Navnlig indlod han sig i Underhandlinger med Junker Valdemar Kristoffersen, der nu beredte sig til at optræde med sine Fordringer paa Danmark og af flere tyske Fyrster blev anerkendt som Konge. For at splitte sine Fjender fik Grev Gert d. 11te Febr. 1340 sluttet en Overenskomst i Lübeck, hvorefter Hertug Valdemar skulde overtage Nørrejylland for en Indløsningssum af 43,000 Mark Sølv. Indtil denne Sum var betalt, skulde Gert have Sønderjylland i Pant. Overenskomsten var fordelagtig for Gert, som nu fik et sammenhørende Fyrstendømme af Holsten, Sønderjylland og Fyn, men den var lige saa ugunstig for den

unge Hertug, som skulde overtage de urolige Nørrejyder. Derfor gjorde Hertug Valdemar alt for at komme bort fra disse ufordelagtige Betingelser, der var blevne ham paatvungne. Men Grev Gert vilde nu knuse al Modstand, og han begyndte at hverve Tropper i Weser- og Rhinegnene. Hver Ridder lovede han 12 Mark, hver Væbner 10 Mark i halvaarlig Sold. Den høje Lønning, Grevens sejrkronede Navn og Haabet om et

Fig. 296. Nørre-Is Voldsted.

rigt Bytte lokkede store Skarer til hans Faner. Snart var 11,000 Mand samlede, vilde og rovlystne Folk, som man kaldte med Øgenavnet *Gunzhower* af det tyske Ord *günzen*, at tigge. Da man spurgte Greven om, hvorfra han vilde skaffe den høje Sold, selv blot for den første Maaned, svarede han: „Fra Jylland fører jeg dem til Ditmarsken, der finder de enten Sold eller Død“.

Med denne Hær og med sine to Sønner *Henrik* og *Klaus* i Følge drog Grev Gert i Marts Maaned ind i Jylland. Deres Færd blev saaledes, som det var at vente. Rov og Brand betegnede deres Vej, selv Kirker og Klostre blev ikke sparede. Endelig lagde Greven sig i de

sidste Dage af Marts med 4000 Mand ind i *Randers*, mens hans Sønner drog rundt omkring for at hæрге og underkaste sig de oprørske Egne. Smaaadelsmændene og Bønderhobene kunde ikke udrette noget imod de vel øvede og tungt rustede Krigerskarer. Landets Underkastelse og Undergang syntes vis. Paa denne Tid blev Grev Gert farligt syg, og mange haabede vel nu at skulle blive befriede for denne frygtelige Plage. Men snart skuffedes Haabet, thi Greven bedredes, og det værste var at vente.

Da fremstod pludseligt Danmarks Befrier, Væbneren *Nils Ebbesøn*

Fig. 297. Sønderbro i Randers. Efter Maleri af Louis Jensen.

til *Nørreris*. Saa magre og ufuldstændige er Samtidens Aarbøger, at vi hverken kender hans Herkomst eller Hjemstavn med Vished. Men en gammel Folkeoverlevering gør det sandsynligt, at hans Gaard har ligget to Mil nordvest for Aarhus tæt ved Ristrup i Udkanten af *Norringris* i *Folby Sogn*, hvor der endnu paa et Voldsted med Levninger af Murværk knejser en anelig ældgammel Eg, der fører Navn efter Nils Ebbesøn. Nyere Forskninger har desuden vist, at han vistnok hører til den ansete Slægt *Strangesøn*, der især ejede Jordegods nord for Limfjorden.

Desuden ved vi fra samtidige Kilder, at Greven med Uret havde fradømt Nils Ebbesøn en af hans Gaarde og givet den til Stig Andersson. Folkevisen skildrer derimod, hvorledes Greven stævner ham til at møde sig i Randers under Løfte om frit Lejde. Nils Ebbesøn kommer og

bliver vel modtaget, men under Samtalen „ude ved Randers Strand“ mærker Greven snart, at han kun har ringe Lyst til at træde i hans Tjeneste. Han søger da at yppe Kiv og beskylder Nils Ebbesøn for at have været hos Nils Bugge paa Hald med 100 Stridsmænd, og for at han holder sammen med de oprørske Stormænd. Men Nils Ebbesøn viser dette fra sig, og da Greven klager over, at Nils Bugge og flere Herremænd har forladt hans Tjeneste, svarer den danske Herremand uden Frygt:

Det er saa Sæd i Dannemark,
har været af gamle Dage,
i hvilken Svend, som ikke vil tjene,
han maa vel Orlov have.

Der er ingen tilsammen viet
uden Munken og hans Kappe;
Hovmand rider og Hovmand kommer,
ihvor han tjener til Takke.

Da taber Grev Gert Taalmodigheden og raaber:

Nils Ebbesøn, du taler mig fast imod,
du snakker alt for længe;
du skal enten Danmark rømme,
eller jeg skal lade dig hænge.

Skal jeg ud af Landet rømme
fra Hustru og Børn saa smaa,
usen (o: ulykkelig) skal I sige deraf,
at I mig nogen Tid saa.

Aldrig ser I mig saa ræd,
jeg torde jo fuldtvel skælve;
Grev Gert, i ser vel dertil
og mandelig vogter Eder selve.

Saaledes har han paa Riddervis undsagt Greven. Da han rider bort, lover han, at han snart skal komme igen.

Farvel Grev Gert og alle dine Mænd,
du agte mig snart igen.

Saaledes er det dog næppe gaaet til i Virkeligheden. Ridderskik har ikke været paa sin Plads over for en fremmed Lejetropfører i et afsides-

liggende nordligt Landskab, og hvis Nils Ebbesøn virkelig havde undsagt Grev Gert, saaledes som Visen skildrer det, var han næppe kommet levende bort fra „Randers Strand“. Men dette var heller ikke nødvendigt, for at hans Gerning i danske Øjne skulde staa som hæderlig og forsvarlig.

De samtidige Forfattere fortæller følgende om, hvad der nu skete.

Det var Natten før Søndagen d. 2den April 1340 henimod Morgengry. Greven havde allerede været oppe og bedt sin Midnatsbøn med sin Kapellan. Han overholdt stedse ivrigt Religionens Forskrifter fra den Tid af, han var bestemt til Klerk. Da lød der pludseligt et stort Bulder uden for Huset; man troede, at det kom fra en Nattevagt, der drog forbi. Men det var Nils Ebbesøn, der i den aarle Morgenstund var kommet for at gøre en Ende paa Voldsherredømmet.

Den foregaaende Aften havde 47 jyske Mænd fra Fruerlund syd for Byen, hvor de bandt deres Heste, vovet sig midt ind i Byen. De kom i en Flok, saa at de, der saa dem, troede, at det var et Vagthold. Mændene maa have haft medsammensvorne blandt Randersborgerne, thi de samlede sig i et Stenhus, og begav sig derfor hen til Grevens Bolig. Hurtigt sprængte de Døren, ilede ind og fældede Greven, der var paa Benene og bad om Forlig. Men Nils Ebbesøn svarer i Folkevisen:

„Ikke sagde I saa i Gaar
ude ved den Strand;
jeg skulde da enten hænge,
eller rømme af Land.“

Svared det den sorte Svend:
„I lader ej længer lide!
Lægger nu neder den lange Tale
og lader Sværdene bide!

Saa tog de Greve Gert
i hans gule Lok;
saa hugge de ham Hovedet fra
over hans Sengestok.

Vist er det, at han søgte at forsvare sig og under Kamptumlen raabte lydeligt om Hjælp ud af Vinduet. En af hans Riddere, Heinrich v. Vittinghofen kom til ved Larmen, men blev selv dræbt. Mange andre Tyskere hørte Nødraabet, men holdt sig i Ro. Tillige med Greven fældedes hans Kapellan og hans Svende. Saa rørtres Trommerne, vel ikke blot for at forvirre Fjenderne, men ogsaa for at gøre Handlingen bekendt, saa

at ingen bagefter skulde kunne sige, at den var et Mord, men et ærligt Drab.

Den Tid der Greven han var død,
da slog de paa deres Trømme;
det var Nils Ebbeson,
han monde af Byen gange.

Det var Nils Ebbeson,
han vilde af Byen fly;
der mødte hannem Hr. Ove Haas,
han vilde hannem det forbyde.

Men det gik med Grevens danske Tilhænger som med Vitinghofen, og det lykkedes de faa Danskere at slaa sig igennem den uordnede, forvirrede Mængde og at naa hen til Broen over Gudenaa. Visen fortæller, at Nils Ebbesøns Søstersøn, den „liden Svend Trøst“, imidlertid havde løst Naglerne, og at Danskerne kastede Broen af efter sig for at standse Forfølgerne. De havde kun tabt een Mand, men flere Tyskere var blevne nedhuggede under Tilbagetoget.

Grev Gert var pludselig faldet midt i sit Sejrsløb, og alle hans stolte Planer vare faldne med ham, netop som han syntes mægtigst og ikke til at ramme. Modløse over dette uventede Slag spredte Lejetropperne sig og flygtede ud af Landet, men mange maatte lade deres Liv paa den jyske Hede, fældede af de forbitrede Bønder. Grevens Sønner førte deres Faders Lig ned til Begravelsen i Itzehoe.

Men i Danmark jublede man over den dristige Daad, der havde frelst Landet i den yderste Nød. Næppe nogen Bedrift i vor Historie har haft den Betydning for Danmarks Vel, som Nils Ebbesøns, thi aldrig er Landet blevet befriet for en farligere Fjende. Selv igennem de latinske Minde-digte lyder Samtidens Glæde til os:

Alle danske Sjæle lover den Dag
et Tusind, tre Hundred og fyrretyve,
da Slangen segned for Løvens Slag
da Nils Ebbeson tog Grev Gert af Live.

Et rørende Træk af Folkets Kærlighed giver Visen os i Fortællingen om den fattige Kvinde, der skænker sit sidste Brød til den mødige Befrier, da hun hører, at han har dræbt Voldsmanden:

Nils Ebbeson gæsted en Kærling,
hun havde ikke uden to Leve;
det ene gav hun Nils Ebbeson,
for han vog den kullede Greve.

Den raske Daad, udsprunget af Kærlighed til Fædrelandet, forberedt med Snildhed og udført med Aandsnærværelse og Kraft, har stedse været Genstand for det danske Folks taknemlige Beundring. Halvtredjehundred Aar senere fødte Anders Sørensen Vedel til Folkevisen Slutningsversene :

Gud naade din Sjæl, Nils Ebbeson,
Du varst en dansker Helt;
saa gjerne du havde dit Fædreland
ved fremmede Gæster skilt.

Krist signe og hver god Dannesvend,
som baade med Mund og Haand,
uden Skæmt og Tant, med Flid og Tro
vil tjene sit Fædreland!

Fig. 298. Frølich: Nils Ebbeson gæsted en Kærling . . .

Fig. 299. C. C. Hellquist: Valdemar Atterdag brandskatter Visby.

SJETTE AFSNIT

DANMARKS OPKOMST UNDER VALDEMAR ATTERDAG OG MARGRETE INDTIL KALMARFORENINGEN

VALDEMAR ATTERDAGS SAMLING AF RIGET

Et Vendepunkt i Danmarks Historie var naaet. Rigets Opløsning havde kulmineret, fra nu af gaar det atter opefter. Naar man kaster Blikket tilbage og spørger om, hvorfor det var kommet saa vidt, ser man, at Grunden til Ulykken maa søges dybere end i Erik Mændveds Eventyrpolitik og Kristoffer II.s slette Karakter. Den stærke Stænderdeling i Aarhundredet efter Valdemar Sejrs Død førte med sig, at Bondestandens Betydning sank, da de fleste Selvejere gik over til at blive adelige Fæstere, og at Kongens og Statens Indtægter derved svandt ind, thi Fæstebønderne var skattefri. Svagere og svagere blev derfor Kongens Magtmidler, det blev stadigt vanskeligere for ham at skaffe Penge. Den nye Herremandsstand voksede derimod i Magt og Indflydelse, den oppebar de fleste Bøder og Skatterne af sine Bønder, den byggede be-

fæstede Borge og afgrænsede sig over for de andre Klasser. Et Tegn derpaa er de arvelige Vaabenmærker. Man mærker, hvorledes den føler sig fornem og selvstændig, og samtidigt svinder dens Interesse for Rigets Tarv og dens Pligtfølelse over for Kongen. Resultatet blev det Fremmedherredømme, som først blev rystet alvorligt ved Nils Ebbesøns Daad. Men hvad der nu behøvedes, var en Mand, der formaaede at fortsætte hans Gerning, at fjerne de fremmede, men tillige at bøje Stormændenes stive Nakker. Det var Danmarks Lykke, at denne Mand stod rede til at gribe Værket an. —

Saa snart Grev Gerts Drab var blevet kendt, vendtes alles Opmærksomhed mod den unge Junker *Valdemar*, der nu var tyve Aar gammel og opholdt sig ved sin Svoger Markgreven af Brandenburgs Hof. Allerede d. 22de April var Gerts Sønner samlede med ham i *Spandau* i Brandenburg og begyndte under de nordtyske Fyrsters Mægling Underhandling, der fortsattes i *Lübeck*, hvor Hertug Valdemar kom til Stede. Her fik man 19de Maj et Forlig i Stand, hvorefter Junker Valdemar skulde have Danmarks Krone. Junker Otto skulde sættes i Frihed, men opgive al Fordring paa Tronen. Det synes, som om det lange Fangenskab paa Segeberg Slot havde svækket hans Forstand, saa at man ikke længere kunde tænke sig ham som Kongsemne. Kong Valdemar skulde ægte *Helveg*, en Søster til Hertug Valdemar af Sønderjylland. I Medgift med hende fik han 24,000 Mark lødigt Sølv, der skulde afdrages i de 100,000 Mark, som Jylland og Fyn var pantsatte for. For denne Sum skulde Slottet *Aalborg* tillige med de nordligste Sysler i Jylland, Vendsyssel, Himmersyssel og Tysyssel med alle kongelige Rettigheder straks overgives til Kongen. Alle Slotte i Jylland skulde staa aabne for ham, og alle Slotshovedsmændene skulde aflægge ham Troskabsed. Naar

Fig. 300. Valdemar Atterdags Kongesejl.

han vilde, kunde han indløse de enkelte Panter, men Jyllands Indløsning skulde ske i fire Gange efter hinanden. Iøvrigt overtog Hertug Valdemar Nørrejylland og overlod til Gengæld Greverne Sønderjylland. Efterhaanden som Kongen indløste Nørrejylland af Hertugen, skulde denne for de indkomne Penge indløse Sønderjylland af Greverne. Man lovede desuden, at alt hvad der var sket, skulde være glemt og tilgivet, og man besvor dette Forlig „paa de Helliges Ben“.

Senere anerkendte Kongen, at *Fyn* var de holstenske Grevers Ejendom, hvis han døde uden Livsarvinger. Da Hertug Valdemar

skyldte Greverne 42,000 Mark, maatte han overdrage dem Kalølen og en Del af Sydjylland som Pant for Pengene. *Sjælland* havde Kong Valdemar ligeledes Ret til at indløse af Johan den Milde.

Derpaa fejrede Kongen i Juni sit Bryllup med Helveg paa *Sønderborg* Slot. Herfra drog han med sin Svoger Hertug Valdemar til Lands-tinget i *Viborg*, hvor han St. Hansdag hyldedes af det forsamlede Folk. Et halvt Aar senere lovede han, at alt hvad der var forbrudt, skulde være glemt. Men han blev ikke bundet ved nogen Haandfæstning. Paa Øerne stod endnu kun faa Stormænd paa hans Side; thi da han i Jan. 1341 i *Roskilde* udstedte et aabent Brev, hvori han lovede Tilgivelse for alt det skete og Opretholdelse af alle gamle Rettigheder, var Brevet kun underskrevet af to Bisper og femten Adelsmænd.

Endnu før han udstedte dette Brev, havde han i *Helsingborg* haft en Sammenkomst med den svenske Kong Magnus. For Øjeblikket var der intet Haab om at kunne tage de skaanske Lande tilbage. For at sikre sig fra denne Side, fandt han sig derfor i formeligt at afstaa dem til den svenske Konge, hvilket bekræftedes ved en endelig Fred i Varberg i Novbr. 1343.

Saaledes var Valdemar kommet i Besiddelse af Kronen. Men skulde den have Værd og Betydning, maatte Riget først samles, Tøjlesløsheden kues, Orden bringes til Veje. Hvor ringe Udsigterne dertil end var, tog Valdemar dog straks med kraftig Haand fat paa sin Opgave, og, skønt endnu en Yngling, var han den rette Mand, hvortil Danmark netop trængte. I Snarraadighed og Klogskab fandt han ikke sin Lige. Han betroede sig aldrig til nogen, thi i den forvirrede Tid, da enhver fulgte sin egen Fordel, var Vennen i Dag ofte en Fjende i Morgen. Historien kender ingen, der besad hans fulde Fortrolighed. Ene om sine Planer, var han ogsaa ene om at udføre dem. Næsten til det vidunderlige grænser den utrættelige Virksomhed, som præger Valdemars Optræden fra først til sidst, og som han ogsaa krævede af alle andre. Baade i Jylland og paa *Sjælland* maatte Befolkningen betale tunge Skatter til de pantsatte Landsdeles Indløsning. Harmfuld skriver en Klerk i *Lundekroniken*: „Herremændenes, Købstadmændenes og Bøndernes Fred agtedes saa lidt, at der i hele Riget ikke var Tid til at spise, hvile eller sove, men de dreves til Anstrengelser af Fogeder og Ombudsmænd, om de da vilde have Kongens Naade — eller miste Livet og berøves alt deres Eje.“

Ikke mindre ejendommelig end den Snildhed, hvormed han forstod at tilsløre sine Planer, er den Klogskab, hvormed han, naar Hindringerne var ham for stærke, kunde gaa af Vejen for dem, for senere paa et belejliger Tidspunkt dog at gennemføre, hvad han vilde.¹⁾ I Valget af

¹⁾ Valdemars Tilnavn *Atterdag*, der fortolkes som: „I Morgen er det atter en Dag“, er dog vist en Forvanskning af Kongens tyske Forbavelsesudbrud „der Tage“, d. v. s. „Hvilke Tider vi lever i!“

sine Midler var Valdemar ikke kræsen. Ofte maatte Vaabnene tjene ham, men han var større som Statsmand end som Kriger. Meget opnaaede han ad Underhandlingernes Vej, og i at sætte Splid mellem sine Modstandere var han en Mester. Naar han øjnede en Fordel derved, betænkte han sig heller ikke paa at bryde sit Ord. For Penge fandt han bedst Anvendelse til at indløse pantsatte Slotte og forøge Kronens Jordegods, der paa den Tid var det sikreste Grundlag for politisk Magt. Det gjaldt da først om at blive de fremmede Panthavere kvit, men ogsaa Undersaatterne, særligt Stormændene, der var vante til at trodse Kongen fra deres Borge, skulde tvinges til Lydighed. Der er næppe Tvivl om, at

Fig. 301. Skanderborg Slotskirke (den sidste Rest af Slottet).

Fyrsteegoisme var en stærkere Drivkraft hos Kong Valdemar end Fædrelandskærlighed. Men hvad nu end hans Bevæggrunde var, blev hans Handlinger i lige Grad til Danmarks Gavn. Lettest bøjede Gejstligheden sig for Kongen, da han ved Indrømmelser fra Pavens Side havde skaffet sig betydelig Indflydelse paa de høje Kirkeembeders Besættelse, og han desuden var den eneste, der kunde beskytte Kirken i denne lovløse Tid. Overhovedet er det et Særkende for Kong Valdemar, at han optræder som Beskytter af den indre Landefred, og hans Stilling som Overdommer gennem *det kongelige Retterting* bidrog stærkt hertil. Heri finder man Forklaringen til, at han trods sin despotiske Fremfærd dog kunde sætte sin Vilje igennem paa Rigmøderne, eller som de nu kaldtes paa Danehofferne, og faa Folket til at bevilge ham de tunge, men nødvendige Skatter.

Ved Forliget med de holstenske Grever havde Valdemar lovet ikke at beskytte Gerts Drabsmænd. Men Jyderne svigtede ikke deres Forkæmper. De tog Nils Ebbesøn til deres Høvding og begyndte at storme og nedrive Tyskernes Borge. I Maj hindrede Nils Ebbesøn Fjenderne i at befæste *Lundenæs* ved Skernaa. Ud paa Efteraaret belejrede han *Skanderborg*, som var et af de faa Slotte, der endnu var paa tyske Hænder. Men Grev Gerts ældste Søn, *Jern-Henrik*, ilede det til Undsætning, og d. 2. Novbr. angreb han med 600 jernklædte Mænd Belejningshæren paa *Manebjerget* i Nærheden af *Skanderborg Ladegaard*, mens Besætningen paa samme Tid gjorde Udfald. Efter en blodig Kamp faldt Befrieren selv med to af sine Brødre. I øvrigt havde Grev Henrik ingen Fordele deraf, og endnu mindre af den uædle Hævn, som han efter tysk Paastand skal have øvet imod den faldne Helts Lig, at han lod det lægge paa Stejle.

De følgende tyve Aar var en forunderlig Tid. Fred og Krig afløste uafbrudt hinanden, og snart var der Fejde med udenlandske Fjender, snart med Undersaatterne selv. Hvorledes var det ogsaa muligt, at Forholdene saa hurtigt skulde have ændret sig efter den grænseløse Forvirring? Imidlertid vandrede Kongen sin Vej og tilkæmpede sig den ene Fordel efter den anden. Det var navnlig paa *Sjælland*, han havde sit Blik rettet. Roskildebispens overlod frivilligt Valdemar *København*, det blev Udgangspunktet for hans Erhvervelse af Øen. I 1343 fik han ved Forræderi *Kalundborg*, og Aaret efter *Søborg*. Saa vendte han sig mod Mellem- og Sydsjælland, og endelig i 1346 saa han sig i Besiddelse af hele *Sjælland*, da Hovedfæstningen *Vordingborg* Slot var kommen i hans Besiddelse. Aaret efter fulgte *Laaland*, og atter det følgende Aar *Falster* og *Møn*.

Det gjaldt for Alting om at skaffe Penge. D. 29. August 1346 var Kongen personlig til Stede i *Marienburg* i Preussen, hvor han afstod alle Besiddelserne i *Estland* til *den tyske Orden* for 19,000 Mark Sølv, der allerede blev betalte næste Aar. Han afhændede dette Landskab, som han skrev, „for sin kære Broder Ottos Salighed, der agtede at tjene Gud i Ordenen, og for sin egen Salighed og sine Synders Forladelse, da han derved fik Del i Riddernes gode Gerninger“. Derefter skrev han til Paven, at denne Afstaaelse var saa godt som en Gave. Men Valdemar vidste godt, hvad han gjorde. *Estland* havde rigtignok holdt trofast fast ved Danmark i Ulykkens Dage, og glimrende Minder om Danebrog og om Valdemar Sejrs Storhedstid knyttede sig dertil. Men Valdemar var for klog og skarptseende til, at han kunde lade sig daare af ydre Glans, som hans Farbroder. *Estland* kunde under de nuværende Forhold ikke være Danmark til nogen Gavn. Tværtimod var det ofte til

Besvær ved sin afsides og fjerne Beliggenhed, der gjorde det vanskeligt at forsvare det mod de begærlige Naboer, Russerne og de tyske Riddere. Man maatte da hellere sælge det paa en Tid, da den Pengesum, man fik derfor, havde saa stor Betydning, end senere miste det uden nogen Erstatning. Stednavne paa Klint, Næs, Vig o. s. v. minder endnu om det danske Herredømme i Estland, og Esterne kalder stadigt Reval Tanalin d. v. s. „de Danskes Stad“. I Byens Segl staar de tre danske Løver, og Byens Gilde flager endnu med Danebrog.

Efter at være traadt ind i den tyske Ridderorden, blev Otto Befalingsmand paa Slottet Karkus i Livland, og han nævnes ikke senere. Kort efter fandt den unge Konge, som havde Lyst til at se fremmede Lande, Tid og Lejlighed til i al Hast at gøre en *Pilgrimsrejse* til *den hellige Grav*. Med ham fulgte hans Ven og Fætter, Hertug Erik af Sachsen-Lauenburg, og en Del danske og tyske Adelsmænd. Ved den hellige Grav blev han Paaskenat slaaet til Ridder af Hertug Erik, hvorpaa han selv uddelte Ridderslaget til andre. Hurtigt var han atter hjemme, og Rejsen har navnlig Interesse ved at vidne om den urolige Virkelyst, der præger Kong Valdemar.

Efter sin Hjemkomst tænkte Kongen paa *Fyns* Indløsning. Grev Jern-Henrik var paa den Tid indviklet i Stridigheder i sit eget Land og maatte finde sig i at slutte Forlig i Næbbegaard (nær ved Fredericia) 1348, hvorved den østlige Halvdel af Fyn blev overdraget til Kongen mod Betaling af en ringe Del af Pantessummen; Resten skulde efterhaanden udbetales med 3000 Mark aarligt. Ved samme Tid var der i Nørrejylland næppe mere end Ribe Len tilbage at indløse. I Følelsen af alt, hvad han havde udrettet, kunde Kongen derfor træde frem paa *Landstinget* i *Ringsted* i Januar 1349 og gøre Regnskab for Anvendelsen af de Skatter, Landet havde ydet. Til de 30,000 Mark, som han havde faaet til Indløsningen, havde han af sine egne Midler lagt 10,000 Mark. Fandt nogen Grund til at klage over Anvendelsen af Pengene, kunde han frit træde frem. Resultatet var, at Befolkningen paa et følgende Møde i Roskilde paatog sig at udrede nye Skatter.

Hvad der havde lettet Værket for Kong Valdemar, var, at hans Modstandere ikke optraadte enigt. Grev *Johan* ønskede Ro, og af Gerts Sønner havde ingen uden *Jern-Henrik* arvet Faderens Krigerevner. Han foretrak dog at vise sin Dygtighed paa fremmede Valpladser. Saaledes udmærkede han sig i Krigen mellem Frankrig og England, navnlig i det berømte Slag ved Crecy 1346. Den svage Hertug *Valdemar* havde sluttet Forbund med sin Svoger.

Men endnu en Begivenhed, der greb dybt ind i alle Forhold, maa have virket til at styrke Kongens Magt. Det var i Aarene 1346 til 1350,

at den mest ødelæggende *Pest*, som Historien kender, vandrede gennem Verden. Fra Kina, hvor den skal være begyndt 1346, gik den gennem Asien til Landene omkring Middelhavet og derfra mod Nord. I Firenze, hvor den anrettede store Ødelæggelser, har Boccaccio forevigtet den i sin berømte Skildring i „Decamerone“. Til Danmark skal den være kommet 1349 fra England ved et mennesketomt Skib, der strandede i Nordjylland. Sygdommen ytrede sig ved stærk Rysten, Blodspytning og sorte Bylder, og den havde hurtigt Døden til Følge. Først angreb den smaa Børn, derpaa voksne og tilsidst gamle Folk. Denne frygtelige Smitsot, som kaldtes *Digerdøden* eller *den sorte Død*, anrettede saa forfærdelige Ødelæggelser, at en stor Del af Landets Befolkning omkom. Hele Slægter og Landsbyer uddøde, rundt omkring skød Lyngen frem, hvor der før havde været dyrkede Marker, og med Pesten fulgte Tørke og Kvægsyge. Paa mange Steder vises der endnu Pestkuler, hvor Ligene i hundredvis blev kastede ned, og hvorpaa man plantede Hvidtjørn. Man saa Skarer af smaa Dreng og Piger vandre over Markerne, bærende Helgenlevninger og raabende til Gud om Barmhjertighed. Endnu i Aaret 1350 rasede Pesten saa stærkt, at Bisperne paabød en Bods- og Bededag over hele Riget, men derpaa aftog den. Det var maaske ikke Kongen ubelejligt, at mange af hans Modstandere blev revne bort, og at meget Pantegods blev herreløst, som han benyttede Lejligheden til at inddrage.

Men Stormændene, især i Jylland, var endnu ikke kuede. De saa kun paa deres egen Fordel og følte sig krænkede over Kongens haarde Styre. Den vigtigste af Kongens Mænd var den upaalidelige *Klaus Lembek* til *Tørning* i Nordslesvig, hvis Slægt havde sin Oprindelse og sit Navn fra den lille Landsby *Lembek* tæt nord for Ejderen. Han havde først staaet i Grev Gerts Tjeneste og af ham modtaget Kalø Slot som Pant. Siden var han gaaet over paa Kongens Side og var 1344 blevet Rigets Drost. Dog fandtes der stedse et spændt Forhold mellem dem. Man fortalte om ham, at han altid undgik at aflægge Ed til Kongen, og da han tilsidst maatte dertil, svor han, at han — aldrig vilde være Kongen tro. Det hed sig ogsaa, at Kongen en Gang havde stævnet ham til Vordingborg, men da han var kommet i Land, mødte han en af Kongens Dreng, som han tidt havde givet en Drikkeskilling. Han nynnede: „Vandet er hedt, lad kun Galten komme!“ Klaus Lembek forstod da, at der var Fare paa Færde, vendte straks om og sejlede hjem. — Han var gennem Slægtskab kommet i venskabelig Forbindelse til *Stig Andersson* til *Bjørnholm* og *Møllerup*, en Sønnesøn af Marsk Stig, og ligesom sin Bedstefader let at bevæge til Oprør mod sin Konge. En anden af Vennerne var *Erland Kalv*, hvem Valdemar havde forlenet med et vigtigt Slot, vistnok *Riberhus*. Han gik i en af Opstandene over til Grev Klaus

og fik af ham to Borge til Len. Men senere gik han igen med alle tre Slotte tilbage til Kongen. „Atterdag“, udbød denne glad, „denne Kalv er vel værd at lægge til! I Fjor løb han bort som Kalv, og i Aar kommer han tilbage som Ko med to stærke Kalve“.

Føreren for de jyske Stormænd var dog den mægtige *Nils Bugge til Hald*. Han var Danmarks rigeste Herremand, hans Indtægter udgjorde 300 Læster Korn eller omtrent 14,000 Tdr. Byg. Han var trodsig og selvfølende, men han var ikke uden Æresfølelse og Ridderlighed. Han havde staaet i Vaaben mod Grev Gert og var vistnok Morbroder til Nils Ebbeson, men han kunde heller ikke finde sig i at bøje sig under Kongen. En Mil syd for Viborg i en Eng tæt ved den vestlige Side af Søen laa *Hald* Slot, omgivet af høje Lyngbanker og Skove. Det er den sidste

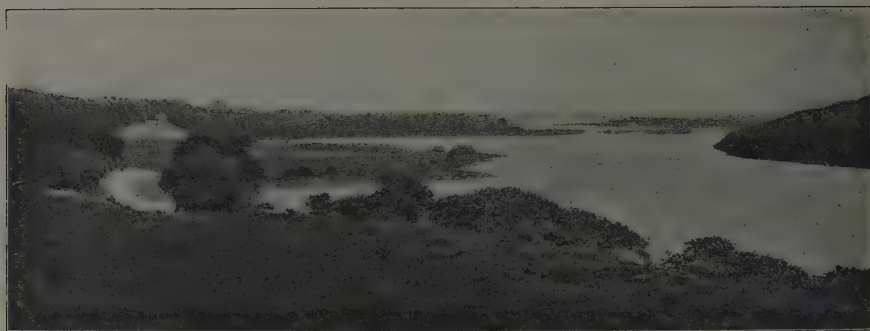

Fig. 302. Hald Sø med Voldstedet af Nils Bugges Borg. Efter Fotografi.

venlige Plet, man træffer, naar man kommer fra de smilende Egne paa Jyllands Østkyst; mod Vest begynder straks de umaadelige nøgne Hede-strækninger. Men foruden denne Borg ejede Niels Bugge ogsaa sin Fædrenegaard *Nørre-Vosborg* ved Storaasens Udløb i Nissum Fjord. Han havde opført den ny fra Grunden af med stor Pragt, og Sagnet ved at fortælle om, hvorledes han sendte en Svend efter Bygmesteren for at raabe: „Mester, Mester, Taarnet hælder.“ Men uden at vende sig om, svarede denne: „Ikke hælder Taarnet, thi trofast har jeg bygget det; men sig din Herre, at engang skal der komme en Mand fra Nordvest i en blaa Kappe, og han skal vel faa Taarnet til at hælde.“ Men før Vesterhavet kom, gik der flere hundrede Aar. Saaledes tegner Folkesagnet et Billede af den rige jyske Magnat, og Historien modsiger det ikke. 1350-erne blev derfor en langt farligere Tid for Kongen end de første 10 Aar efter Tronbestigelsen.

I Aaret 1351 brød Opstanden ud blandt de jyske Stormænd, og med dem forenede sig de holstenske Grever. Der blev kæmpet ivrigt, Nils

Bugge erobrede Borgen Langtind ved Limfjorden, og den Belejring af Hald fra Kongens Side, som skildres i Folkevisen, maa vist henføres til denne Tid. Dog lykkedes det Valdemar at vinde Klaus Lembek og splitte Forbundet. Derpaa holdt han St. Hansdag 1354 et Danehof i *Nyborg*, hvor han lod Biskoppen af Ribe oplæse et kongeligt Brev, der skulde afhjælpe Jydernes Forurettelser. Hele Rigets Menighed skulde nyde Lovene fra gamle Kong Valdemars og hans Efterfølgeres Tid. Paa Grund af Rigets store Mandetab ved Pesten eftergav Kongen Bøderne for Drab og Lemlæstelser, ja selv Livsstraf, naar blot den fornærmede fik Erstatning. Kun de Voldsmænd undtoges, der havde røvet Heste eller Kvæg og med Magt borttaget Folks Huse og opstillet dem paa en anden Grund, visselig en temmelig nærgaaende Behandling. Dersom nogen ulovligt gæstede Klerk eller Lægmand, kunde han behandles som Røver. Danehoffet skulde igen være den højeste Domstol og holdes hvert Aar St. Hansdag i *Nyborg*. Anvendtes der Vold mod nogen, der rejste derhen, var det Ubodemaal eller Fredløshed, uden at det var muligt at sone det med Bøder. Handlede nogen kongelig Embedsmand mod disse Bestemmelser, skulde det ikke undskylde ham, at han beraabte sig paa højere Befaling.

Med Forbavselse hørte man paa Oplæsningen af dette Brev. Tilliden til Kongens Løfte var just ikke stor, og det lød midt ud fra Folkehoben: „Det er lutter tomme Ord!“ Men Kongen gav et Vidnesbyrd om, at han mente det alvorligt med sine Løfter, thi han tilgav de to Adelsmænd, som i sin Tid havde taget hans Fader til Fange i Sakskebøbing. Det viste sig rigtignok senere, at Mistilliden ikke var helt ugrundet, thi da en jydsk Ridder, Nils Eriksøn Rød, havde talt ilde om Kongen og gjorde Modstand mod de Mænd, der skulde gribe ham, slog de ham uden videre ihjel.

Var det saaledes saa som saa med Opfyldelsen af Kongens Løfter, var Folket dog endnu mere misfornøjet med de tunge Byrder, som han paalagde; snart plagedes det med store Skatter, snart med Kvægtiende, snart med strengt Dagsværk. Da Valdemar efter tre Aars Fred atter kom i Strid med de holstenske Grever, forenede Jyderne sig igen med dem.

Men skønt Sverige, Meklenburg og selv Hertug Valdemar i den følgende Tid sluttede sig sammen mod Danmark, udrettede de dog kun lidet. Jyderne var nu efter langvarige Kampe omsider villige til Forlig og modtog Lejde af Kongen til at forhandle med ham paa Sjælland. I Slutningen af 1358 kom de til *Slagelse* og maatte vente der til Lillejuleaften. Da Kongen saa endelig kom, var hans Betingelser saa haarde, at de forbitrede drog bort, uden at der var kommet noget Forlig i Stand. Paa Tilbagevejen blev de ved Nytaarstid i *Middelfart* overfaldne af nogle af

Byens Fiskere, og tre af Oprørernes Førere, *Nils Bugge* til Hald, *Peder Anderssøn* til Margaard mellem Odense og Bogen, en Broder til Stig Anderssøn, og *Ove Stigsøn* til Eskebjerg, nu Schelenborg paa Hinds-holm, en Søn af Stig Anderssøn, blev dræbte. Drabet skal være fore-gaaet i en Løkke nær ved Stranden, og indtil 1874 betaltes der en Afgift paa 49 Skilling af tre Huse i Middelfart, som kaldtes „Bod og Blod-
penge eller Hr. Bugges Penge“. Efter Sagnet skal de røde Skræpper, der vokser her paa Stedet som Vidnesbyrd om det udøste Blod, ikke kunne udryddes.

Drabet kom Kongen saa belejligt, at alle troede, at det var sket med hans Vidende og Vilje. Forgæves fralagde han sig offentlig al Delagtighed deri og svor med sin Søn og mange Riddere som Mededsmænd, „at han hverken med Raad, Hjælp, Samfund, Vilje eller Tilladelse havde sam-tykt i denne Gerning, og at han til evig Tid skulde hade Manddraberne og elske Bugges Søn som sin egen Søn“. Man troede ham ikke, og Stig Anderssøn traadte i Harmen over sin Søns Mord over til Oprørerne. Til Gengæld mistede han baade sine sjællandske og fynske Godser, som Kongen inddrog under Kronen.

Endelig fik Kong Valdemar 1360 Fred med Holsten og Meklenburg, og Hertug Valdemar faldt til Føje. Mange jyske Adelsmænds Borge var blevne indtagne, og Jyderne, der nu stod ene i Kampen, besluttede at søge Forlig med Kongen. Han kom dem i Møde, da han paa samme Tid var sysselsat med Planer om Skaanes Erhvervelse. Paa Danehoffet i *Kalundborg*, hvor hans Søn Kristoffer, Hertug Valdemar med dennes Søn Henrik, mange Bisper, Stig Anderssøn, Klaus Lembek og Henning Podebusk var til Stede, udstedtes der Pinsedag d. 24de Maj 1360 et mærkeligt Dokument. Det hed „*Kong Valdemars Haandfæstning*“ og begyndte ligesom de gamle Haandfæstninger med en Række Løfter fra Kongen til Folket. Kong Valdemar Lovførers og de andre kongelige Forfædres Love skulde blive overholdte. Hertugen af Jylland og alle andre, høje og lave, skulde nyde deres lovlige Rettigheder. Danehoffet skulde holdes hvert Aar ved St. Hansdags Tid. Alle Voldsgerninger skulde straffes strengt, og Kongen vilde ikke hævne sig paa den Mand, der havde lidt Uret af ham eller hans Fogder og klagede derover. — Men efter Kongens Løfter til Folket følger Folkets Løfter til Kongen. Alle Stænder lovede at ville holde trofast ved Kongen og Kronen og at ville hjælpe ham med at overholde Brevets Bestemmelser. Det var den gamle Orden i Riget, Valdemar vilde genoprette efter den lange Vilkaarlighed, „for at vort Rige Danmark kan faa Styrke og bedre Kaar med den hellige Aands Hjælp“.

Valdemar havde endelig faaet Fred og Ro i Landet, og ved

Godserhvervelser og Skatter fæstnede han dagligt sin Stilling. Hans Retterting fik mere og mere Betydning, da Retssikkerheden herved styrkedes. Men Kong Valdemar var ikke til Sinds at blive staaende derved. Han havde genvundet omtrent det nuværende Danmark i Løbet af 20 Aar, nu vinkede de øvrige danske Landskaber, Skaane og Sønderjylland, ham. Kong *Magnus Smek* af Sverige var ligesom sin Dronning *Blanca* under stærk Indflydelse af sin Yndling *Bent Algotson*, og kom derfor i Strid med sin ældste Søn *Erik*. Det gik saa vidt, at Sønnen med Støtte af de svenske Stormænd antog Kongenavn og begyndte en Krig mod *Bent Algotson*. *Magnus* blev tvunget til et ydmygende Forlig, hvorved *Erik* fik Magten i Halvdelen af Sverige, bl. a. i de skaanske Landskaber. Men *Valdemar* benyttede sig nu med stor Klogskab af denne indre Strid. Da han saa, i hvilken vanskelig Stilling *Magnus* befandt sig, indbød han den svage Konge til et Møde, som virkelig fandt Sted i København i Januar 1359. *Magnus* indfandt sig, ledsaget af sin Dronning og af sin yngste Søn, den 18-aarige *Hakon*, og han sluttede en Overenskomst med den danske Konge, hvorefter *Valdemar* skulde hjælpe ham til at genvinde sin tidligere Stilling mod til Gengæld at faa Helsingborg Slot. Det nye Venskab bekræftedes yderligere derved, at *Hakon* blev trolovet med *Valdemars* sekssaarige Datter *Margrete*. — *Valdemar* nølede nu ikke med at drage over til Skaane og erobre en stor Del af Landet i *Magnus'* Navn. Men da han var borte, indfandt *Erik* sig med en Hær og satte sig paa ny i Besiddelse deraf. Da døde *Erik* pludseligt i Juni Maaned 1359. Befriet for sin Søn og Medbejler overtog *Magnus* nu igen Regeringen over alle de Landskaber, der havde været i *Eriks* Værge, og tænkte ikke mere paa at opfylde det Løfte, han havde givet *Valdemar*. Ja, han stillede sig endog i hans Modstanderes Rækker, sammen med Holstenerne og Meklenburg. Aabenbart havde han faaet en levende Følelse af, hvor farlig en Forbindelse han nylig havde indladt sig paa.

Men *Valdemar* opgav derfor aldeles ikke den Tanke, der saa længe havde sysselsat ham: At genforene de skaanske Landskaber med Riget. Da han havde faaet Fred i det Indre efter Danehoffet i Kalundborg, rustede han sig af alle Kræfter og gik over Sundet. Han bemægtigede sig Malmø og begyndte at belejre Helsingborg. Inde i Slottet befandt Kong *Magnus* og hans Søn *Hakon* sig, og i *Valdemars* Lejr var Hertug *Albrecht* af Meklenburg. Han var tilsyneladende en god Ven af *Magnus*, men i Virkeligheden en hemmelig Tilhænger af *Valdemar*, og da *Magnus Smek* havde forladt Helsingborg efter at have taget *Albrecht* til Voldgiftsmand i Striden mellem sig og Danekongen, var Udfaldet snart givet. *Magnus* maatte opgive Haabet om at bevare Helsingborg. Den stærke Fæstning, hvis Midterparti, det mægtige Taarn *Kärnan*, endnu synes

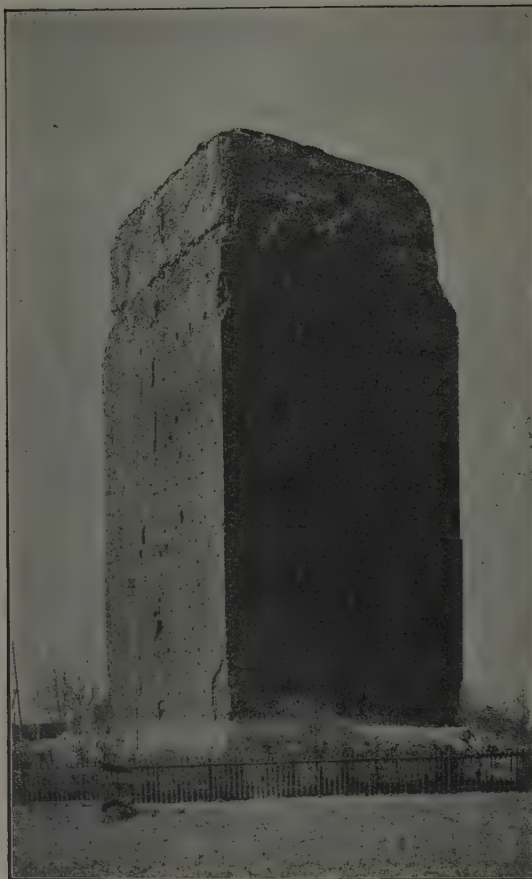

Fig. 303. Kärnan i Helsingborg. Efter Fotografi.

mede sig nu med stærke Skridt sin Fuldendelse. Det gamle Danmark, undtagen Sønderjylland, var paany samlet.

saa vidt over Sundet, var næppe kommet i Valdemars Værg, førend han oven i Købet bemægtigede sig hele Skaane og Bleking, tilsidst ogsaa Halland. Befolkningen traadte gerne paa ny i Forbindelse med Danmark, og Kong Valdemar blev derovre en Tid for personlig at vinde Landskaberne ved kloge Foranstaltninger for det danske Herredømme.

Da Magnus efter de skaanske Landskabers Tab traadte frem paa Tinge i Sverige, spyttede man ad ham og kastede raadne Kaalblade paa ham. Men Valdemar glædede sig over sit Værk. Han havde sejr, men ganske vist „ved List og Bedrag“, som en dansk Aarbogsforfatter siger. Den Bygning, som han i tyve Aar utrættelig havde arbejdet paa, nær-

GOTLANDSTOGET OG KRIGENE MED HANSESTÆDERNE

Havde Kong Valdemar været ledet af Fædrelandskærlighed i vor Tids Forstand af Ordet, havde han vel stanset hermed. Naar han ikke gjorde det, er dette det bedste Bevis paa, at hans Maal var et andet og videre. Allerede i 1350erne havde han ligget i Underhandlinger med Frankrigs Konge om at hjælpe ham ved et *Angreb paa England*, og Tanken paa Danmarks gamle Herredømme derovre havde været fremme.

Nu var det navnlig mod *Sverige*, han rettede sin Erobringslyst. Han var aabenbart ikke til Sinds at blive staaende ved de skaanske Landskabers Genvinding, men at benytte Magnus Smeks Svaghed til at paabegynde hele *Sveriges* Erobring. Det blev dog ikke ham selv, der skulde naa dette store Maal, men derfor blev hans Gerning ikke spildt, da han angav den Vej, som hans Efterfølger senere skulde slaa ind paa.

Det var den blomstrende By *Visby* paa *Gotland*, der først blev Genstand for *Valdemars* Attraa. Den laa saa langt borte fra *Sveriges* Fastland, at det var vanskeligt for Svenskerne at forsvare den, naar de ikke var Herrer paa Havet. Den laa dog paa den anden Side saa nær, at den kunde bruges som Udgangspunkt for Anfald paa det egentlige *Sverige*. Derfor blev den ogsaa i hele Resten af Middelalderen et Stridens Æble mellem Danmark og *Sverige*. Øen kaldes paa Dansk *Gulland* og er af

Fig. 304. Parti af Visbys Bymur mod Nord. Efter Tegning af Alfr. Larsen.

samme Størrelse som Fyn; den har en Folkemængde paa omtrent 50,000 Indbyggere. Befolkningen er svensk og har paa Grund af sin afsides Bopæl med Troskab bevaret sin Dialekt, sine Sæder og Skikke. Men først sent var den bleven omvendt til Kristendommen af den norske Konge Olaf den Hellige, og den stod i temmelig løs Forbindelse med det egentlige *Sverige*.

Allerede i Jernalderen var *Gotland* af Betydning, fordi den laa paa Handelsvejen fra Øst til Vest, og Befolkningen deltog, som Møntfundene viser, ivrigt i Handelen. Senere, i Middelalderen, gik Tysklands Handel med Rusland over *Gotland*. Købmændene fra Lübeck, Soltwedel og andre tyske Stæder anløb Øen paa deres Vej til Novgorod, hvor de bortbyttede deres Sild, Salt, Klæde og Jernvarer mod Voks, Læder og især Pelsværk. Snart nedsatte de sig i Mængde paa Øen og grundlagde *Visby*. Dens Handel blev meget betydelig, og dens Søret skal have gældt over hele Østersøen. Antallet paa dens Borgere opgives — vel nok overdrevent — til 12,000, foruden Haandværkere, Kvinder og Børn. Befolkning-

gen omfattede efterhaanden baade Gotlændinger og Tyskere, og Byraadet bestod af lige mange af hvert Folk. Byen var Medlem af det store nordtyske Handelsforbund „*Hansaen*“. Samtidigt svarede Øen til den svenske Krone en Afgift og Hærfølge med syv Skibe. Visby blev endogsaa Hovedstaden for en Tredjedel af Hansestæderne, den *livlandske* Afdeling, hvorimod Lübeck, det egentlige Midtpunkt for hele Forbundet, var Hovedstaden i den vendiske, og Köln i den westfalske Afdeling. Saaledes beherskede disse Stæder hele Handelen i det nordlige Europa, baade paa Nordsøen og paa Østersøen.

I Danmark mødte de tyske Købmænd frem ved det store *Marked*, som hvert Efteraar holdtes paa Skaanes Sydvestspids, ved Skanør og Falsterbo, i Forbindelse med de *Sildeflskerier*, som foretoges sammesteds. Egnen derude var øde som den Dag i Dag, det var en stor græsbevokset Sandslette, men fra Slutningen af August strømmede Folk fra hele Danmark sammen her for at tage Del i den umaadelige Sildefangst. Da rejste der sig Træhytter inde paa Land, og hele Dagen igennem laa Baadene ude i Sundet og fiskede. En fransk Rejsende, som kom igennem Øresund paa Valdemar Atterdags Tid, fortæller, at der laa 40,000 Fiskerbaade, hver med en Besætning paa 6—10 Mand, og at

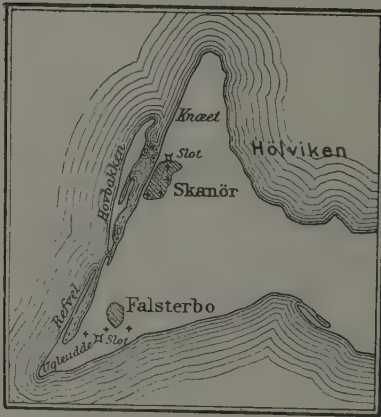

Fig. 305. Kort over Halvøen ved Skanør.

der var en saadan Rigdom paa Sild, at man kunde hugge dem med Kaarden i Vandet. Silden blev bragt i Land fra Baadene i Kærre, hvorpaa den blev behandlet: „Gællekoner“ tog Gællerne af den, og „Læggekoner“ saltede den og nedlagde den i Tønderne. Saa var Tiden kommen for den hanseatiske Købmand til at overtage Fisken. Franskmanden fortæller, at der laa 500 Skibe paa Stedet under hans Besøg, det har for Størstedelen været tyske Skuder, som skulde føre Silden bort.

Men Tyskerne ønskede nok at faa en Del af de Penge tilbage, som de betalte til de danske Fiskere. Derfor medbragte de deres egne Varer som Salt, Kryderier, kostbare Tøjer og Sko. Det danske Porseøl afløstes af den stærke tyske „Mumme“, der snart blev en Yndlingsdrik her i Landet. Af den danske Konge fik Hanseaterne Lov til at slaa sig ned paa en Strimmel Land ved Kysten, et *Fed*, og her rejste der sig Kroer og Boder, hvor de danske Købmænd forsynede sig med Varer til senere Detailhandel, og hvor Østens og Vestens Produkter byttedes mod hver-

andre. Her var Drik og Dobbelt, Skænderi og Slagsmaal, og medens Kongens Foged vaagede over Retssikkerheden paa hele Halvøen, havde de enkelte Hansebyer Ret til at have deres egen Foged paa deres eget Fed. Det var saaledes en Slags Frihavnsomraader, man stod overfor, men ligesom Fiskerne og Konerne maatte betale deres Skat til Kongen for Tilladelsen til at fiske, maatte Hansastæderne betale endnu langt sværere Afgifter for at maatte handle paa Feddene og udføre Silden. Stadige Stridigheder mellem Kongerne og de fremmede Købmænd fulgte heraf, og under Opløsningen i Danmark under Kristoffer II. havde Hansestæderne forstaaet at skaffe sig store Friheder. Men nu var der kommet en ny Mand i Spidsen for Danmark, som ønskede at udvide Kongemagten, ogsaa ved at presse saa mange Penge som muligt ud af sine Hjælpekilder.

Med Misundelse saa Valdemar paa Stædernes stigende Rigdom og Magt. Ved at kaste sig over Visby kunde han samtidigt gøre det første Skridt til Sveriges Erobring og faa Del i Hansestædernes Rigdom. En rig Sagnkreds har paa Gotland vundet sig om Valdemars-toget, og Folkesange antyder, at de rige Borgere lod haant om den truende Fare. Endnu kendes der en Vise paa Gotland, der har været brugt til Dans, hvori det siges til Valdemar:

Det vaare dig bedre heime blifue,
end du imod Guterne vill stride.
Bättre kand du leike paa Lut
end som du kand komme hier udt.

Sagnet fortæller, at en rig og mægtig Borger i Visby, Nils Guldsmid, der sammen med sin skønne Datter for deres Hovmods Skyld maatte forlade Staden, drog til Valdemar og opmuntrede ham til Toget med følgende Ord:

De Guther hafuer saa møgit Guld,
de kunde det icke eigo;
Svinen jætter aff Siø[l]fuer Trug,
Hustruer spinder med Guldthieno.

Det var et ældgammelt Sagn paa Gotland (optegnet i den berømte

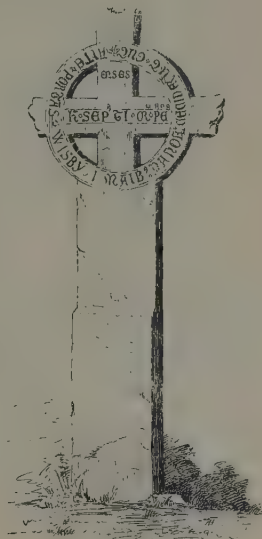

Fig. 306.
Valdemarskorset ved Visby.

Gutasaga), at Øen i de første Tider kun om Natten hævede sig over Havet, men hver Dag dukkede ned deri, og at dette først hørte op, da Tjelvar fra Østergötland bragte Ild derover. Nu var den Tid kommen, da Gotland skulde synke for stedse. I Juli 1361 landede Kong Valdemar paa Øland, bemægtigede sig Øen og lagde Besætning i Borgholm Slot. Derpaa drog han over til *Gotland* og landede paa Vestkysten, Syd for Visby. Forgæves kæmpede Bønderne i to Slag mod ham med den største Tapperhed; de maatte bukke under for den overlegne og krigsøvede Fjende. Det andet Slag skal have staaet paa *Fjäle Myr* i Mästerby Sogn, og ved Gaarden *Grens* vises der endnu et Mindekors over den blodige

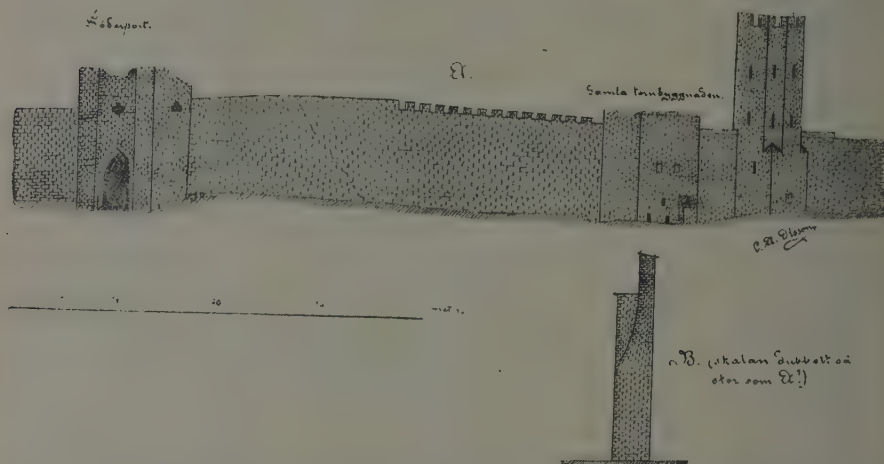

Fig. 307. Visbys Ringmur set udvendig fra. Tegning af Major C. A. Olsson. Den punkterede Linje til Højre for Sønderport betegner Grænsen for Murens Nedrivning.

Kamp. Men Guterne samlede sig endnu til en tredje Kamp for deres Frihed ved Visbys søndre Port. De led dog et stort Nederlag, og 1800 Bønder dækkede Valpladsen. Paa Gravhøjen lod Valdemar siden rejse et 5 Alen højt Kort af gullandsk Kalksten med følgende Indskrift paa Latin:

„Aar 1361 efter Kristi Byrd, den tredje Dag efter St. Jakob (d. den 27. Juli), faldt foran Visbys Porte Guterne i Kamp med Danskerne. Her ligger de begravede; beder for deres Sjæle!“

Da Graven for faa Aar siden blev aabnet, viste der sig et gruopvækkende Syn: Væltede mellem hverandre laa Skeletterne af Krigere og Heste. Paa en kløvet Hovedskal sad endnu den gennemhuggede Hjelm, og flere af Rytternes Laarben bar Mærker af de gotlandske Økser. Det er aabenbart, at Gotlænderne har solgt deres Uafhængighed dyrt.

Efter det store Mandefald vovede Borgerskabet i Visby ikke selv at

gøre Modstand, og man overrakte Kong Valdemar Byens Nøgler. Men han vilde ikke modtage dem for at kunne ydmyge de hovmodige Borgere endnu mere. Derimod lod han et Stykke af Ringmuren mod Syd nedrive, saa at elleve Mand kunde gaa jevnside ind der igennem, og han holdt derpaa henimod Aften den 28. Juli sit Indtog gennem Aabningen. Foran red Kongen, derpaa hans Søn, Hertug Kristoffer af Laaland, og Hertug Erik af Sachsen-Lauenburg; efter dem fulgte Hæren i Slagorden. Endnu ser man i Visbys Ringmur det Sted, hvor man senere har udfyldt den gennembrudte Aabning.

Byen blev ikke ligefrem udplyndret, men der blev krævet en svær Brandskat af Borgerne. Sagnet fortæller, at Kongen lod tre af de største Øltønder sætte frem paa Torvet og befalede Borgerne at fylde dem med Sølv inden tre Solemærker. Skete det ikke, vilde han overgive Krigsfolkene Byen til Plyndring og Brand. Allerede efter een Dags Forløb var de fyldte, og Kongen lod straks Skattene bringe om Bord paa sine Skibe. Selv Kirkernes og Klosterenes Sølv- og Guldkar blev ikke skaanede, og Byttet af ædle Metaller og Pelsværk var umaadeligt. Men — siges det — det Skib, der førte den rigeste Lading, forliste tæt vest for Visby, alle Kostbarheder gik tabte og er aldrig siden bleven fundne.

Fig. 308. Den venstre Gavlf af St. Nikolaus Kirke i Visby. Efter Tegning af Robert Haglund.

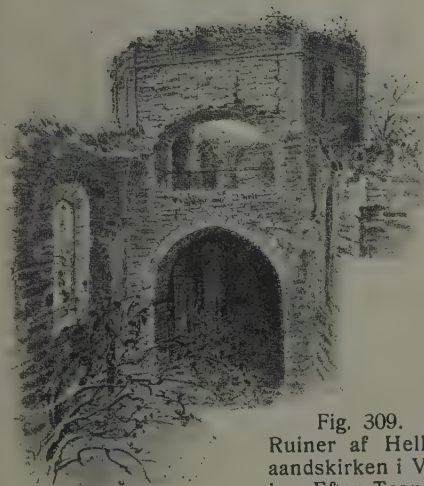

Fig. 309.
Ruiner af Helligaandskirken i Visby. Efter Tegning af Robert Haglund.

Efter en Maanedes Ophold paa Øen, hvorunder han ogsaa med Blod og Brand underlagde sig det aabne Land lige ned til Sydspidsen, forlod Valdemar i August Maaned Gotland, der fra nu af stod under danske Fogeders Styre i omtrent 300 Aar.

Forgæves stadfæstede Valdemar Visbys Handelsrettigheder. Handelsvejen havde allerede før Valdemarstoget vendt sig bort fra Byen, og det gik nu mere og mere tilbage. Efter nye Ødelæggelser i senere Krige har Visby kun været en Ruin af sin forrige Storhed. Men det er en Ruin, hvortil der ikke findes Mage i hele Norden. Endnu staar dens gamle Mur for en stor Del bevaret, den har en Højde af 30 Fod, og mange af dens 48 Taarne rager op over den. Gaderne er saa snævre, at to Bøndervogne næppe kan komme forbi hinanden, og i de gamle Stenhuse findes endnu de Hvælvinger i nederste Stokværk, der fordum benyttedes til Pakhuse. Nyere Bygninger blander sig paa en forunderlig

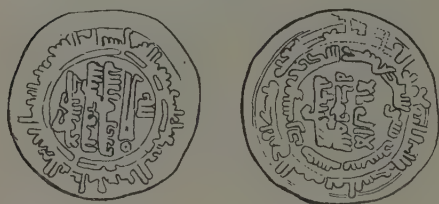

Fig. 310. Kufisk Mønt.

Maade med de gamle, der nu for største Delen ligger i Grus, men midt iblandt dem knejser endnu de stolte Ruiner af 13 anseelige Kirker, Vidnesbyrd om Stadens tidligere Rigdom og Pragt. Af dem udmærker Franciskanerkirken *St. Karin* sig ved sine skønne, slanke, ottekantede Søjler, og Do-

minikanerkirken *St. Nikolaus* sig ved sin pragtfulde Vestgavl, i hvis Rosetter efter Sagnet to lysende Karfunkler sad, som Kong Valdemar lod nedtage. Men især er Ruinerne af den herlige *Helligaandskirke* mærkelige, den har haft en Højde af henved 100 Fod, og dens Piller er af slebet Marmor. En i Norden usædvanlig Ejendommelighed ved denne Kirke er, at den indeholder to Kirker, den ene oven over den anden. Den nederste er dog ikke nogen Krypt, den ligger i Flugt med Jorden og bærer Overkirken paa sine stærke Hvælvinger og paa fire svære Piller. Hver af dem har været indrettet til særlig Gudstjeneste og har sin egen Indgang, men de er tillige saaledes forbundne ved en Aabning i det øverste Gulv, at de har Højaltret fælles.

Visby er Nordens Rom. Uvilkaarligt vender Tanken sig her mod Syden; ikke alene Ruinerne og Bygningsstilen drager den derhen, men ogsaa den yppige sydlandske Natur, der omgiver disse Minder fra en glimrende Fortid. Den milde Søluft og den ejendommelige Kalkgrund gør, at Gulland har en overordentlig rig Plantevækst, hvortil det øvrige Norden næppe kan opvise Magen. Valnødtræet naar her en mærkelig Fuldkommenhed, og Morbærtræet og Vinranken i Spalier giver næsten

hvert Aar moden Frugt. Denne Jordbund, der dækkes af en saa yppig Plantevækst, skjuler endnu betydelige Skatte fra Fortiden i sit Skød. Der hengaar næppe noget Aar, uden at Ploven eller Spaden fremdrager for Lyset Samlinger af fremmede Mønter, ikke alene tyske, angelsachsiske og *byzantinske*, men ogsaa endnu ældre, de saakaldte *kufiske*, der har Navn efter de arabiske Kalifers Møntsted i Byen Kufa ikke langt fra Bagdad og altsaa er vandrede den lange Vej fra Østerlandene til Norden ad Handelsvejen over Rusland. I disse Fund har vi altsaa i Nutiden en Bekræftelse paa Gotlands udbredte Handelsforbindelse fra den tidligste Middelalder.

Visbys Erobring, hvorefter Valdemar antog Titlen „*de Goters*“,

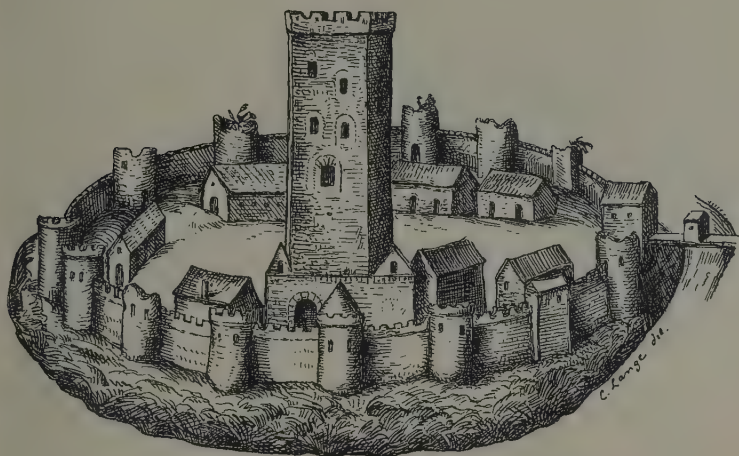

Fig. 311. Helsingborg Slot, efter Braunius.

vakte, som det var at vente, den største Harme baade i Sverige og Hansestæderne. Ved et Møde i Greifswald, hvor ogsaa svenske Sendemænd indfandt sig, aftalte man et Angrebsforbund mod Valdemar mellem Kong Magnus og de ni nærmest interesserede Hansestæder, navnlig de vendiske Stæder Lübeck, Stralsund, Rostock og Wismar. Hertil sluttede ogsaa de holstenske Grever Henrik og Klaus sig. Det var dog kun Hansestæderne, der gik frem med Eftertryk. I Foraaret 1362 ankom deres anselige Flaade under Anførsel af Lübecks Borgmester Johan Wittenborg til Sundet, og Belejringen af Helsingborg begyndte. Men da Borgen holdt sig tappert, fik Valdemar tilstrækkelig Tid til at udruste Flaaden, og i Juli faldt han uventet over Fjenden. Udfaldet af Kampen blev en glimrende Sejr for Kongen. Tolv af de fjendtlige „Krigskogger“ (o: Kampskibe) faldt i hans Hænder, og han vandt et stort Bytte af Levnedsmidler, Vaaben og Fanger.

Nederlaget ved Helsingborg kostede den uheldige lübske Borgmester Livet. I øvrigt kølede Tabet af saa store Værdier i høj Grad Krigslysten hos Hansekøbmændene. Fra deres Forbundsfæller fik de heller ikke Hjælp, tværtimod var Valdemars Søn, Hertug Kristoffer, faldet ind i Sverige og havde erobret de vestlige Grænselandskaber. Det kom derfor snart til en Vaabenstilstand med Hanseaterne, og Underhandlingerne fortsattes, indtil den afløstes af en Fred i Vordingborg d. 3. Sept. 1365.

Skaanes og derefter Visbys Tab havde imidlertid opbragt de svenske Stormænd i den Grad, at de havde faaet Forlovelsen mellem Hakon og Margrete ophævet og bragt en ny Forbindelse i Stand mellem Hakon

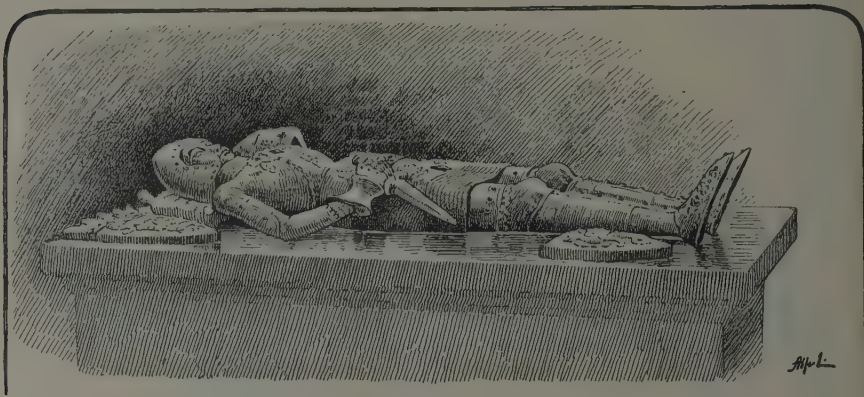

Fig. 312. Kristoffers Sarkofag i Sorø Kirke. Tegning af Alfred Larsen.

og Grev Gerts Datter Elisabet. I Juli 1362 foretoges Vielsen paa Slottet i Pløen, hvor en svensk Ridder forestillede den fraværende Brudgom. Men paa Grund af Krigsforholdene udsattes Brudens Afrejse til Aarets sidste Maaned, og da blev Vejret saa uroligt, at Skibet paa Overrejsen strandede paa Kysten af Bornholm. Ærkebisen stod paa en venskabelig Fod med Kong Valdemar, da han nylig havde faaet Hammershus tilbage af ham, og han hævdede, at Elisabets Forbindelse med Hakon stred mod Kirkeretten, da Hakon allerede var trolovet med Margrete. Medens Ærkebisen holdt Elisabet tilbage, sendte man Ilbud efter Kong Magnus, og da han atter var kommet paa Kant med Hansestæderne og de svenske Stormænd, indfandt han sig virkelig paa Sjælland tillige med Dronning Blanca og sin Søn Hakon. Dette Møde blev til en fuldstændig Sejr for Valdemar. Den 9. April 1363 fejredes Brylluppet mellem Hakon og Margrete i København. Bruden var da kun 10 Aar gammel. Her blev man vist ogsaa enig om, at baade Skaane og Gotland skulde blive

ved Danmark. Til saa vidt gaaende Indrømmelser fra det svenske Kongepars Side bidrog maaske Muligheden for, at de tre Kroner en Gang i Tiden kunde forenes paa Hakons og Margretes Hoveder. Thi kort efter Brylluppet døde pludseligt Kongesønnen Kristoffer, og der var nu al Udsigt til, at Kronen ved Kong Valdemars Død vilde gaa over til en Kvindelinje.

Medens Elisabet, efter at være løskøbt af Fangenskabet, skjulte sig i et Nonnekloster ved Rhinen, fulgte Margrete med sine Svigerforældre, for at hendes Opdragelse kunde blive tilendebragt. Hun fik til Hovmesterinde en svensk Frue, den hellige Birgittas Datter, Fru Merete Ulfsdatter, og der fortælles, at hun mangan Gang lod den unge Dronning smage det samme Ris, som hun havde bundet til sin egen Datter.

Da det viste sig, hvor nøje Kong Magnus havde forenet sig med Valdemar, gjorde de svenske Stormænd i deres Harmes derover Oprør, afsatte Magnus og indkaldte hans Søstersøn Albrecht af Meklenburg, en Søn af Hertugen af samme Navn. Efter et Aars Kampe var Magnus fordrevet, uden at Valdemar havde gjort noget for at opretholde hans Trone.

Omtrent samtidigt med, at Valdemar kom i fredeligt Forhold til Hansestæderne, opnaaede han ogsaa et Forlig med de holstenske Grever i 1365. Nu kom han i Besiddelse af den vestlige Del af Fyn, som indtil da havde været i Grevernes Hænder. Aaret 1365 maa saaledes betegnes som det Tidspunkt, da Valdemar efter 25 Aars uafbrudte Anstrengelser havde naaet sit Maal og atter lagt hele Danmarks Rige under Kronen, blot med Undtagelse af Sønderjylland, der endnu kun befandt sig i Lensforhold til den. Men ogsaa her havde Valdemar øget sin Indflydelse, efter at Hertug Valdemar d. 5te var død 1364, og hans ubetydelige Søn *Henrik* havde stillet sig i venskabeligt Forhold til ham. Ved et hemmeligt Forlig paa samme Tid med Hertug Albrecht af Meklenburg opnaaede han endda, at denne paa sin Søns Vegne aftraadte til Valdemar alle Grænselandskaber lige fra Bleking og op til den norske Grænse.

I Aarene 1365 til 1367 stod Valdemar Atterdag paa sin Magts Højde. Men netop i 1367 indlededes en Forbindelse mellem hans talrige Fjender og Misundere, hvorved alle de hidtil vundne Resultater atter blev satte i den yderste Fare. Fra Hansestæderne lød der almindelige Klager over, at Valdemar ikke overholdt de fastsatte Fredsbetingelser, men vilkaarligt forhøjede Toldafgifterne paa Skaanemarkedet, paa mange Maader forulempede de tyske Købmænd, ja endogsaa lagde Beslag paa det ene efter det andet af deres rigt ladede Skibe. Da deres Klager ikke hjalp, og Kongen tværtimod optraadte med den største Overlegenhed mod

Stæderne, ja paa et Møde endog brugte Skældsord mod dem, saaledes i Novbr. 1367 Udsendinge fra samtlige Hansestæder, ikke alene fra dem ved Nord- og Østersøen, men fra mange i det indre Tyskland, i Köln, og her enedes man om et Angrebsforbund mod den fælles Fjende.

Fig. 313. Gaasetaarnet i Vordingborg.

Trods dette truende Uvejr var det langt fra, at Kong Valdemar forandrede sin Fremfærd. Mens han søgte at holde Købmændene hen med Løfter og smukke Ord, vedblev han at tilføje dem Tab paa Tab. Selv da Fejdebrevene — efter Sigende i et Antal af 77 — blev overbragte ham, tabte han ikke Modet. Som sin Tids Fyrster saa han med Ringeagt paa Kræmmerne og troede, efter hvad han havde set i sidste Krig, vistnok ikke paa, at det Forbund, der var sammensat af saa mange Hoveder, kunde holde sammen i Kampen mod ham. Han sammenlignede Stæderne med en Flok skrigende Gæs, og for yderligere at haane dem satte han en Guldgaas som Vindfløj paa det store Slotstaarn i Vordingborg, som han

havde ladet opføre for de Løsepenge, han havde modtaget for de ved Helsingborg gjorde Fanger. Da han nu modtog de 77 Krigserklæringer, skal han have svaret Overbringeren med følgende plattyske Vers:

Seven und seventig Hensen
Hefft seven und seventig gensen
Wo nur de gensen nichten biten
Nah den Hensen frage ick nich en schiten.

Det viste sig imidlertid, at Forbundet havde en langt større Udstrækning, end Valdemar troede. Thi det var endvidere tiltraadt af Hertug Albrecht af Meklenburg, af hans Søn Kong Albrecht af Sverige, af de holstenske Grever Henrik og Klaus, af Hertug Henrik af Sønderjylland og desværre ogsaa af en Del misfornøjede jyske Stormænd. Mellem de forbundne aftaltes forud Danmarks Deling saaledes, at de holstenske Grever skulde have Jylland og Fyn, Kong Albrecht Skaane og Gotland, hans Fader Sjælland, mens Henrik af Sønderjylland fik Løfte om Langeland. Hansestæderne betingede sig Halvdelen af, hvad de erob-

rede i Skaane, indtil deres Krigsudgifter var dækkede, desuden for Fremtiden store Handelsrettigheder i Danmark.

Da Faren viste sig i hele sit Omfang, greb Valdemar til den Udvej at søge Hjælp i Udlandet. Han forsynede sine faste Slotte trindt om i Landet med Stridsmænd og Levnedsmidler og begav sig Skærtorsdag 1368 med store Skatte til Tyskland. Sin kloge Drost *Henning Podebusk* indsatte han til Rigsforstander under sin Fraværelse med Fuldmagt til sammen med Raadet at underhandle med de talrige Fjender.

Umiddelbart efter Valdemars Afrejse brød Uvejret løs. Hanseaternes Flaade hjemsøgte Sjællands og Skaanes Kyster med Mord og Brand, og alle danske Handelsskibe, som den kunde faa fat paa, gjordes til Priser. Værst gik det ud over det opblomstrende København, der var en Torn i Øjet paa de tyske Købmænd. Byen blev plyndret, og Slottet jevnet med Jorden. De holstenske Grever bemægtigede sig i Ledtog med de jyske Oprørere mange Slotte i Jylland. Da de Forsøg, som Kong Valdemar fik iværksat fra Tyskland mod sine Fjender, ikke havde den ønskede Virkning, ansaa Henning Podebusk det for nødvendigt at søge Fred med de værste Fjender, Hanseaterne, skønt den maatte købes for høj Pris. Han drog selv med flere Medlemmer af det danske Rigsraad over til *Stralsund* og fik d. 30. Novbr. 1369 en foreløbig Overenskomst i Stand, som bekræftedes Aaret efter, d. 24. Maj 1370, ved en endelig Fred. Der tilstodes Hansestæderne frit Fiskeri og fri Handel i Danmark i saa stort et Omfang, som der nogen Sinde havde været Tale om, Nedsættelse i Toldafgifterne, Retsudøvelse ved egne Fogeder saaledes, at navnlig ingen tysk Købmand, der kom til de skaanske Fed, kunde stævnes for nogen dansk Domstol. Til Erstatning for al den Skade, Hansestæderne havde lidt i de foregaaende Aar, skulde de i 16 Aar have de vigtigste skaanske Slotte Helsingborg, Malmø, Falsterbo og Skanør med 8 tilliggende Herreder og beholde $\frac{2}{3}$ af Indkomsterne deraf, mens kun $\frac{1}{3}$ tilfaldt Kongen. Desuden maatte Danskerne love, at de, dersom Kongen skulde dø, „ikke vilde modtage no-

Fig. 314. Armbrøstskytter.

gen Herre uden efter Stædernes Raad“, og at de vilde holde alle Forpligtelserne ved Freden, „selv om Kongen ikke vilde hænge sit Segl derunder“.

Disse ydmygende Bestemmelser vilde Valdemar i Begyndelsen ikke underskrive, og han blev derfor endnu længe i Tyskland. Endelig maatte han dog 1371 i Stralsund bekvemme sig dertil, og han vendte saaledes

Fig. 315. Valdemar Atterdag. Kalkmaleri i St. Peders Kirke i Næstved.

Hertug Albrecht af Meklenburg fik sin Sønnesøn anerkendt som arveberettiget til den danske Trone. Med Sverige døde Striden hen uden egentlig Fred. I Rigets Indre var Ødelæggelserne for store til, at der kunde raades Bod paa dem i de faa Aar, i hvilke Valdemar endnu levede. Men han var idelig virksom for at genrejse sit Rige, og lidt efter lidt kom han atter i Besiddelse af alle sine jyske Slotte og af det bortkomne Kron-gods.

Derpaa rettede han sin Opmærksomhed paa det vigtige Sönderjyl-land. Forholdene vare her gunstigere end nogen Sinde. Henrik, den sidste Hertug af Abels Stamme, var barnløs, og hans Død kunde forudses. I sine sidste Dage nærmede han sig mere og mere til Kongen. „Da

(vistnokiForaaret1372) efter 4 Aars Fraværelse endelig tilbage til sit Rige. Men hvor forandret fandt han ikke alt?

Hvad han i 30 Aar havde opbygget, var igen for største Delen nedrevet. Men det viste sig klogt, at man for enhver Pris havde købt Freden af Hansestæderne. Da de havde trukket sig ud af Kampen, maatte de øvrige Forbundsfæller hurtigt opgive Haabet om at udrette noget afgørende. Med de tilbageværende Fjender, Meklenburgerne og Holstenerne sluttedes der Fred saaledes, at de tilbagegav Erobringerne.

vaagnede i ham Kærligheden til Hovedstammen, hvortil han hørte. Hans Folk, som med Undtagelse af Friserne, talte Dansk og adlød Lovgiveren Kong Valdemars Love, skulde ikke være hjemfaldet til de indtrængende Tyskere“. Hans Moder, Enkehertuginde *Rixa*, overlod, rimeligvis efter sin Søns Tilskyndelse, sit Livgeding 3: Enkegods, hele Øen *Als* og 5 Herreder i det nordlige Slesvig, til Kong Valdemar. Desuden fik Kongen Stæderne Haderslev og Aabenraa i sin Magt, og Hertugen overdrog ham sin Ret til at indløse Slottet Gottorp, der var pantsat til de holstenske Grever. Men de vægrede sig ved at modtage Pantessummen, 12,000 Mark lødigt Sølv, som Kongen tilbød dem, thi de havde ikke i Sinde at ville opgive Slesvig.

Ved Henriks Død i Slutningen af Sommeren 1375 overdrog hans Enke straks Tønder, det sidste Slot, som han havde haft tilbage, til Kongen, og der frembød sig altsaa en gunstig Lejlighed til at genforene Sønderjylland med Moderriget. Men Fædrenes Misgreb skulde ikke saa let blive udslettet. Til Ulykke for Danmark fulgte Valdemar, den sidste af Svend Estridsøns Mandslinje, et Par Maaneder senere den sidste Ætling af Abels Stamme i Graven.

VALDEMAR ATTERDAGS DØD. HANS REGERING I DET INDRE OG HANS HUSLIGE FORHOLD

Kong Valdemar fik sin Helsot paa sit elskede *Gurre* Slot. Da Døden nærmede sig, ængstedes han af Samvittighedsnag og Frygt for Skærsilden. Man hørte ham raabe højt: „Hjælp mig Esrom, hjælp mig Soer og du store Klokke i Lund!“ thi han havde skænket rige Gaver til disse Steder. Til sin Seng lod han kalde Vidner, i hvis Nærværelse han for sin Samvittigheds Skyld tilbagegav meget kirkeligt og verdsligt Gods, som han med Vold havde bemægtiget sig.

Den 24. Oktbr. 1375 døde Kong Valdemar efter 35 Aars Regering i sit 56. Aar. Hans Lig blev først begravet i Vordingborg Slotskirke, siden blev det paa hans Datter Dronning Margretes Befaling bragt til *Sorø* Kirke og nedlagt i en Sarkofag af sort Marmor med hvide Alabastprydelser. Ved Sarkofagens Aabning 1756 fandt man kun en lille, meget simpel Fyrretræskiste med Levninger af Kongens Ben og Ligklæder. Af Længden paa Laarbenet, 20¹/₄ Tomme, kunde man slutte, at Kongen havde været meget høj.

Valdemar Atterdag hører ubestrideligt til vore mest fremragende Konger. Maalbevidst og med utrættelig Energi naaede han, hvad han

havde foresat sig, at samle sine Fædres Rige, ja han lagde endogsaa Grunden til det skandinaviske Herredømme, som hans Datter senere opførte. Undertiden kunde ganske vist hans Fantasi drive ham ind paa Afveje, som da han under Hundredaarskrigen mellem Frankrig og England syslede med Tanker om at gøre de danske Kongers gamle Krav paa England gældende. Men i Reglen gik han sin støtte Gang, og han vandt derfor ogsaa langt frem. De Landsdele, som han samlede under sig, forstod han at sammensvejtse til et fast Hele. Overalt stræbte han at

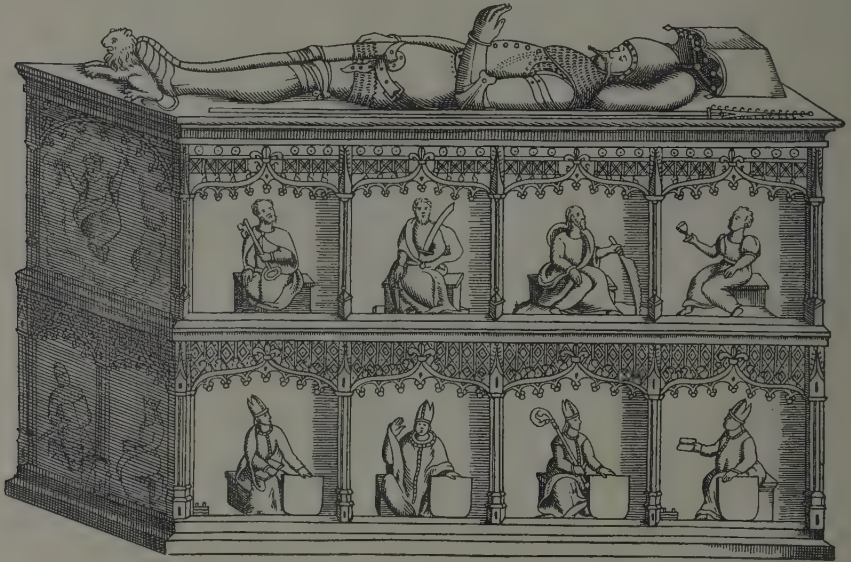

Fig. 316. Valdemar Atterdags nu forsvundne Sarkofag i Sorø Kirke.

forøge *Krongodset*, tidt ved Køb eller Mageskifte, tidt sikkert ogsaa ved mindre rene Midler. En Adelsmand afstod saaledes Gods til ham „frivillig og utvunget, ikke fængslet eller tynget af Jernlænker“, som det hedder i Afstaaelsbrevet, hvad der tyder paa, at det i hvert Fald ikke altid gik til uden den Slags Midler. Ved Indtægterne af *Krongodset* øgedes Kongens Indkomster højst betydeligt, og rundt om i Landet byggedes der befæstede *Borge*, hvor de kongelige *Fogeder* havde Sæde, som styrede det underliggende Len og forsvarede Slottet i Krigstid ved Hjælp af den Besætning, som laa deri. Men ogsaa den indre Ro og Orden forstod Kong Valdemar at værne om, hans *Retterting* var Landets vigtigste Domstol, og de rige Bøder, som faldt derved, var en af Kongens betydeligste Indkomster. Dertil kom Indtægten af Skaanemarkedet og Sildefangsten, hvad der altsammen gjorde, at Kongen kunde samle store

Skatte, saadanne som vi hører, at han tog med sig til Tyskland under sin store Landflygtighed.

Resultatet af Kong Valdemars Virken blev af den største Betydning for alle senere Tider, men Hoveddrivfjedren for hans Virksomhed var, som nævnet, sikkert en Fyrsteegoisme, og Nationalfølelse i moderne Forstand tør man næppe søge hos ham.

Hvor stor Kong Valdemars Fortjeneste end var, blev han derfor aldrig elsket af Folket. Hans utrættelige Virksomhed undte det aldrig Ro, streng mod sig selv, paalagde han med Haardhed Undersaatterne tunge Byrder. Derfor kaldte mange ham den *Onde*. Hans Omsorg for Rigets Vel kan i Folkedømme ikke bøde paa hans Haardhed, Underfundighed og Vilkaarlighed. Medens han strengt haandhævede Lov og Ret,

Fig. 317. Gurre Slotsruin. Tegning af C. Lange.

tog han det ikke saa nøje med selv at begaa Uretfærdigheder, naar de kunde fremme hans Planer. Hans Gudsfrygt vakte ingen virkelig Tillid, og Sagnet fortæller, at han svarede paa Pavens Formaning til Mildhed: „Vi har Livet af Gud, Riget af Folket, vor Ejendom af Fædrene, vor Tro af dine Formænd, men den sender vi dig herved tilbage, dersom du ikke lader os i Ro.“ — Men især lever hans vilde Jagtlyst i Sagnet. Endnu lader det ham om Natten fare paa en hvid Hest gennem Nordsjællands Skove, fulgt af sorte Hunde med gloende Tunger. Og i Vordingborg Slotstaarn sysler Væbnere og Jomfruer ved Midnatstid, de bereder Lejet for deres Herre, naar han kommer træt hjem fra Jagten.

Vi ved kun lidt om Kong Valdemars Privatliv, særligt om hans Ægteskab med Helveg. De havde seks Børn, af hvilke tre døde i en spæd Alder og Kristoffer, som sagt, 20 Aar gammel. Af de to tilbage værende Døtre blev den ældste, Ingeborg, gift med Hertug Albrechts ældste Søn Henrik af Meklenburg. Den yngste, Margrete, der ved Giftermaalet med Haakon blev Norges Dronning, var den eneste, som overlevede Faderen. I Begyndelsen synes Helveg at have levet i et godt For-

hold til sin Ægtefælle, men fra Aaret 1360 forsvinder hun ganske af Historien, og det vides kun, at hun døde før 1374 i Esrom Kloster. Sagnet har da haft travlt med at fortælle om, at Forholdet mellem Ægtefællerne efterhaanden kølnedes, og Arild Hvitfeld siger, at hun levede mangen ond Dag med Kongen. Dette kan nu hverken benægtes eller bekræftes. Men naar Fortællingen angiver, at Grunden til den indtraadte Kulde skyldtes Kongens Kærlighed til den skønne „Tovelille“, og udmaler, hvorledes Valdemar glemte sine Sorger hos hende paa Gurre Slot, saa er dette kun senere Tiders Digtning. Historien kender kun Tove som Valdemar den Stores Elskerinde.

Valdemars Yndlingsopholdssted var Gurre Slot, som laa en Mil syd-vest for Helsingør i Nærheden af Gurre Sø og var omgivet af tætte Skove. Saa højt elskede han dette Sted, at han skal have sagt, at Gud gerne maatte beholde sit Himmerig, naar han blot maatte jage om Gurre. Til Søborg i Nærheden lægges Sagnet om Valdemars Kærlighed til en ung Pige, Jomfru Anna fra Jylland, som byttede Klæder med Dronning Helveg og førte ham i hendes Arme — et Eventyr, hvoraf Frugten blev Nordens store Dronning Margrete.

Ogsaa i *Vordingborg* Slotsruiner fremtrylles der Erindringer fra Kong Valdemars Dage, om Regenten i hans storartede og mangfoldige Virksomhed. Slottet er anlagt af Valdemar den Store mod de vendiske Sørøvere. Paa Grund af sin heldige Beliggenhed, sin fortræffelige Havn og sin skønne, skovrige Omegn blev det et Yndlingsopholdssted for de danske Konger. Her endte de to første store Valdemarer deres Liv, og her gaves den vigtigste af alle danske Love i Middelalderen, den jyske Lov. Men fremfor alle Konger kastede Valdemar Atterdag sin Kærlighed paa dette Sted. Han lod det gamle Slot udvide og befæste med stærke Mure og Taarne; det blev saa anseligt, at dets Lige ikke fandtes i Danmark. Bygningerne inden for Ringmuren dannede ligesom en lille By for sig. Det østligste og stærkeste af Taarnene kaldtes *Gaasen*, fordi Kongen til Haan for Hansestæderne lod sætte en forgyldt Gaas paa Spidsen af det. Denne Guldgaas skal Erik af Pommern have taget med sig, da han forlod Riget og drog til Gotland. Gaasetaarnet var Borgens Barfred (fransk: Donjon), d. v. s. det var det faste Punkt, hvor man tænkte sig den sidste Modstand ført. Her vansmægtede de Hanseater, der under Krigen faldt i Kongens Fangenskab, og i Nærheden af Slottet skal han have ladet bygge Boliger for Søfolk, som han stadigt kunde have til Anvendelse.

I Kong Valdemars Dage herskede der et broget Liv paa Slottet. Her lød Kongens vittige Skæmt i Kredsen af hans Hofmænd og i det glade Jagtselskab, her udfoldede han sin Pragt for fremmede Fyrster og for

deres Sendebud, og Havnen genlød af Søfolkenes muntre Travlhed. Nu er Havnen grundet, og Borgen sunket i Grus. Paa Kristian IV.s Tid var den allerede saa forfalden, at Taarnene truede med at styrte ned og anrette Ødelæggelse paa de nærmeste Bygninger, og det Sommerpalads, som Prins Jørgen, en Broder til Kristian V., lod opbygge mellem Ruinerne, maatte snart friste samme Skæbne. Men intet har kunnet rokke det mægtige Gaasetaarn, der endnu knejser som et Minde om Kong Valdemars Jernvilje og Virkekraft. Dets øverste Stokværk blev ombygget 1871, og et nyt højt Kobbertag blev da anbragt der med et Spir og en ny Guldgaas af forgyldt Kobber. Taarnets hele Højde til Guldgaasens Spids er nu 115 Fod.

OLUV

Med Valdemar Atterdag uddøde Svend Estridsøns Mandsstamme. Efter almindelig Arveret var den nærmeste til Tronen nu Hertug *Albrecht den Yngre* af Meklenburg, der var en Søn af Valdemars ældre, allerede 1370 afdøde Datter *Ingeborg* og Hertug *Henrik* af Meklenburg, og som allerede tidligere af sin Morfader var bleven anerkendt som Tronfølger. Men det meklenburgske Fyrstehus var paa Grund af sit tidligere Fjendskab kun lidet yndet i Danmark. Desuden var det uforsigtigt nok til ikke alene straks at lade den unge Albrecht antage Kongetitlen, men ogsaa at slutte sig til de holstenske Grever, der stod i Begreb med at bemægtige sig Slesvig. Den anden Tronprætendent var den femaarige *Oluv*, en Søn af Valdemars yngre Datter Margrete og Kong Hakon af Norge. I Danmark havde *Rigsraadet*, der under Valdemars lange Fraværelse fra Riget havde vundet saa stor Indflydelse, straks ved Kongens Død overtaget Regeringen. Hadet mod tysk Herredømme i Forening med Henning Podebusks og Margretes kloge Virksomhed bragte Vægtskaalen til at hælde til Oluvs Side. Hansesæderne holdt sig af Hensyn til Meklenburgerne forsigtigt tilbage fra at deltage i Afgørelsen, og den 3. Maj 1376 blev Oluv valgt og hyldet af Stormændene paa et Danehof i *Slagelse*.

Under de vanskelige Forhold maatte Kronen dog købes ved betydelige Opofrelser. Margrete gav Ærkebisen København tilbage. Haandfæstningen, som Margrete og Hakon satte deres Segl under for deres umyndige Søn, var paa adskillige Punkter af samme Indhold som de tidligere, men Stormændene havde dog i Kong Valdemars Skole erhvervet saa megen Statsfølelse, at de ikke vilde svække Regeringen

Myndighed. De mægtige Hansestæder tilfredsstilledes ved en Fornydelse af de Fordele, som Stralsundfreden havde skaffet dem, og desuden med store Friheder i Norge. De holstenske Grever havde skyndt sig med at sætte sig i Besiddelse af Sønderjylland, og Dronningen kunde intet gøre for at hindre dem. Meklenburgerne kom saaledes til at staa ene, og de fandt sig tillige med deres forbundne, Kong Albrecht af Sverige, i at slutte en Stilstand, hvorved Afgørelsen af Striden blev lagt i Hænderne paa en Voldgiftsmand. Men da den gamle, kraftige Hertug Albrecht snart efter døde, ophørte Bestræbelserne fra meklenburgsk Side for at støde Oluf fra Tronen.

Den Ro, der saaledes var skaffet til Veje, benyttede den kloge Margrete som Regentinde i sin umyndige Søns Navn til at ordne Rigets indre Forhold. Dronning Margrete var paa denne Tid i Begyndelsen af Tyverne. Allerede før sin Faders Død havde hun, saa ung som hun da var, haft megen Indflydelse paa sin lidet betydelige Ægtefælle. Et tilfældigt bevaret Brev fra Margrete til ham viser hendes praktiske Klogskab og Handlekraft; hun behandler deri en Række Spørgsmaal og giver Hakon Raad om, hvorledes han skal handle. Nu fik

Fig. 318. Ridder i Festdragt. Efter Kalkmaleri.

hun en større Virkekreds for sine Evner end ved det beskedne norske Hof, hvor hun klagede over, at hun og hendes Folk led Mangel paa Mad og Drikke. Let var Arbejdet dog ingenlunde i de første Aar i Danmark. Der herskede stor Retsusikkerhed i Landet, og mange af de tyske Adelsmænd, som Valdemar Atterdag havde sat til Fogeder paa de danske Slotte, viste sig efter hans Død meget upaalidelige over for den nye Konge. Ved Sindighed og Mildhed naaede Dronningen dog efterhaanden langt frem. Adelen blev utilfreds med Lovløsheden, der ramte den selv, og den hjalp derfor med til at gøre en Ende paa den.

Ved sin Faders Død 1380 arvede Oluf i sit tiende Aar *Norges* Krone, og Margrete styrede som hans Formynderske begge Rigerne med Kraft og Dygtighed. Henimod halvfjerde Aarhundreder var forløbne, siden Danmark og Norge havde været forenede under een Konge. I henvend halvfemtehundrede Aar vedvarede den Forbindelse, der nu grundlagdes,

indtil fremmed Magtsprog opløste den i en Tid, der endnu er i frisk Minde.

Ogsaa *Skaane* vendte igen tilbage. Idelige Forstyrrelser ved danske Fogeders Sørøverier, som Dronningen ikke kunde eller — maaske snarere — ikke vilde standse, havde svækket Hansestædernes Lyst til at beholde deres Besiddelser i dette Landskab. Da de 15 Aar 1385 var forløbne, vilde de derfor nok opgive Slottene, men de krævede dog Skadeserstatning for de lidte Kaperier. Men da de heller ikke kunde opnaa dette, overgav de knurrende Slottene til Danmark, mod at faa Bekræftelse paa deres Handelsrettigheder.

Saa vidt var alt gaaet heldigt. Men mod Syd var Forholdene vanskeligere at ordne. De holstenske Grever havde nu i flere Aar været i Besiddelse af hele Hertugdømmet. Da der var Fare for, at Landet vilde blive aldeles skilt fra Danmark, hvis denne Tilstand varede ved længe, besluttede Margrete at søge Udsoning med disse gamle Fjender ved at give Greverne lovmæssig Stadfæstelse paa deres Herredømme. Optaget som hun var af Tanken om at gribe ind i Sverige, hvor hendes Søn havde gyldige Arvekrav, saa hun sig i Øjeblikket ikke i Stand til at drive Greverne ud af Sønderjylland, og hun mente vel at kunne udsætte denne Opgave til et belejliger Tidspunkt, saaledes som hendes Fader saa ofte havde gjort i lignende Tilfælde. Derfor modtog Margrete og den unge Konge de holstenske Grever paa Nyborg Slot i en stor Forsamling af Adel og Prælater i Aug. 1386, og her fik Jern-Henriks ældste Søn Gerhard d. 6te knælende Forlening med Sønderjylland, mod at sværge Kongen Lydighed og love at yde Riget Hærfølge og Tjeneste som Vasal. De holstenske Grever kaldte sig ikke som Abels Stamme Hertuger af Sønderjylland, men efter Hovedstaden Hertuger af Slesvig, et Navn, der fra nu af fortrængte det forrige.

Eftertiden har dadlet Margrete for dette Skridt, hvorved det danske Sønderjylland knyttedes til det tyske Holsten, og Døren aabnedes for Tyskhedens Indtrængen. Samtiden havde en anden Opfattelse. Man fandt, at hun handlede klogt i at forsone Holstenerne, der i Forbund med Meklenburgerne kunde blive farlige Fjender. Vist er det, at Margrete paa den Maade vandt store Fordele i Danmarks indre Forhold. „Dette ma-gede Dronningen med stor Klogskab“, skrev en lybsk Historiker, „og da det var sket, blev hele Danmarks Adel grebet af Frygt for denne Frues Visdom og Kraft og tilbød hende sin Tjeneste“. Det er vel navnlig den jyske Adel, han tænker paa, som under Valdemar Atterdags Rege-ring saa ofte havde fundet Støtte hos Holstenerne mod Kongen. Hun kunde nu med stigende Held inddrage det bortkomne Krongods efter sin Faders Eksempel, Kongemagten fæstnedes og Rigets forhen saa adsplit-

tede Kræfter samledes i hendes Haand. Det siges, at hun rejste rundt fra Slot til Slot og flyttede Fogederne fra det ene Sted til det andet, „ligesom en Prior sender Munkene fra Kloster til Kloster.“ Saa mægtig blev hun, der tidligere „ikke uden sine Venners Hjælp havde kun-

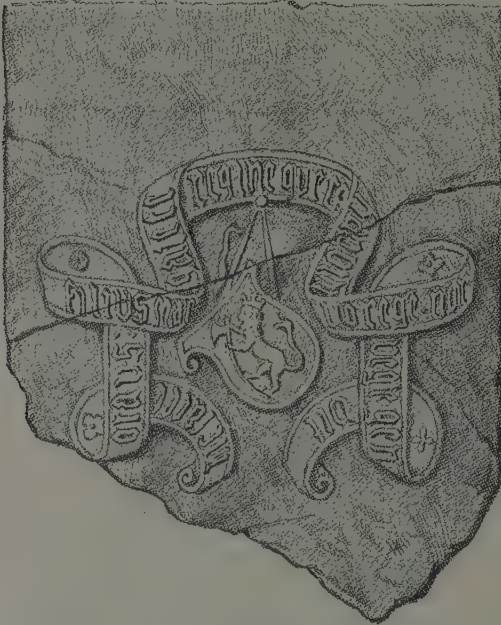

Fig. 319. Oluvs Ligsten i Sorø Kirke.

gravet i Kirkens Kor. Ligstenen med det norske Vaaben, Løven med krum Hellebard, „Bilen“, ses, ganske vist i meget beskadiget Tilstand, endnu i Koret.

net uddele et Maaltid Mad“. Nu kunde hun vende sig mod Sverige, hvor Kong Albrecht allerede havde aabnet Striden ved at plyndre i Skaane og Halland. Fra 1385 antog Oluv Titlen „sand Arving til Sveriges Rige“. Dette var et tydeligt Fingerpeg.

Da rantes Margrete af en stor Ulykke: Allerede den 3. Aug. 1387 døde Kong Oluv pludselig i *Falsterbo*, kun 17 Aar gammel. Skønt han aldrig selv kom til at regere, synes han dog at have gjort sig almindeligt elsket og at have vakt de bedste Forhaabninger. Hans Lig blev ført til *Sorø* og be-

MARGRETE. KRIGEN MED SVERIGE OG FORENINGEN I KALMAR

Atter søgte Hertug Albrecht den Yngre at naa den danske Trone. Men alle Danske var klare over at ville bevare Margretes Styre. Den mandige Fyrstinde var kun 34 Aar gammel, men havde i 12 Aar styret Riget til almindelig Tilfredshed. Allerede den 10. August, altsaa kun en Uge efter Oluvs Død, valgte Skaaningerne paa *Libershøj* ved Lund „den højbaarne Fyrstinde, Fru Margrete, Dronning til Norge og Sverige, Datter af Danekongen Valdemar og Moder til Kong Oluv, til deres Frue og Husbonde og hele Rigets fuldmægtige Formynder“, og de lovede at

hylde og tjene hende, som det sømmer sig gode Danemænd at adlyde og tjene deres sande Husbonde og Herre, indtil de kom overens med hende om at udvælge en Konge. De andre Landskaber tiltraadte straks efter denne Beslutning, og hun blev Danmarks baade første og sidste regerende Dronning under Titlen: „Ret Arving og Fyrstinde til Danmark“.

Den 2. Febr. 1388 blev hun ogsaa valgt i Oslo til Norges Riges Frue. Da Norge var et Arverige, blev med det samme hendes seksaarige Søsterdattersøn *Erik* udset til hendes Efterfølger. Han var en Søn af Hertug *Vartislav* af *Stolpe* i Bagpommern og *Maria*, en Datter af Margretes Søster Ingeborg og en Søster til Albrecht den Yngre, der døde paa samme Tid. I Juni 1389 blev han af Margrete fremstillet for det norske Rigsraad og en glimrende Forsamling af høje Herrer, der var kaldede til Helsingborg, og erklæret for Norges rette Konge. Dog skulde Margrete, indtil Erik blev myndig, styre Norges Rige med fuld kongelig Myndighed.

Margrete herskede allerede over to Riger, og snart skulde det tredje komme til. Kong Albrecht af Sverige havde længe været Oluvs og Margretes forbitrede Fjende; han blev det endnu mere, da hun nu havde berøvet ham al Udsigt til Norges Krone. Han antog som Svar den tomme Titel af Danmarks og Norges Konge. Men det er kun et senere opstaaet Sagn, at han skulde have brugt raar og uværdige Skældsord mod hende og kaldt hende Kong *Brogeløs* eller *Munkedefen*, d. v. s. Munkekællingen, hvad der skulde gaa paa Dronningens Fortrolighed til hendes Skriftefader, Abbed *Nils* i Sorø. Men medens han saaledes overmodigt greb efter to nye Kroner, mistede han sin egen. I Sverige var Stormændene misfornøjede med hans Forkærlighed for sine tyske Landsmænd, som han gav Rigets vigtigste Slotte i Forlening. Den svenske Adel havde søgt at sætte en Grænse for hans Vilkaarlighed ved at indskrænke hans Magt til et rent Intet. Men da den mægtigste og rigeste Adelsmand i Sverige, Drosten *Bo Jonson Grip* til Gripsholm, der besad det meste af Østergötland og Vestergötland, af Småland og Finland, døde 1386, troede Albrecht at kunne opkaste sig til Formynders for Enken og overtage Styrelsen af Lenene. Tillige opstillede han det Krav, at Adelsmændene skulde give det Krongods tilbage, som de med Urette havde bemægtiget sig, og han vilde desuden paalægge nye Skatter. Da søgte de mægtigste Stormænd Hjælp hos Margrete. Efter en Række Underhandlinger kom det i Marts 1388 til et afgørende Møde paa Slottet Dalaborg ved Venern mellem Margrete og Udsendinge fra det svenske Rigsraad. Imod at faa Bistand til Kampen mod Kong Albrecht lovede Stormændene ikke alene at vælge Margrete til Sveriges fuldmægtige Frue og Husbonde og at tage den til Konge, som hun foreslog dem, men ogsaa at overlevere hende Rigets vigtigste Slotte og op-

hæve alle de Indskrænkninger i Kongemagten, som Albrecht havde maattet underkaste sig. Senere Sagn fortæller, at Albrecht til Svar lovede ikke at ville sætte sin Hue paa, før han havde ydmyget Dronningen, og at han sendte hende en Vadmelsfane og en Slibesten til at hvæsse Synaale paa.

Fig. 320. Kort over Falen. Af Kr. Erslev.

danske Undsætningshær under Meklenburgeren *Henrik Parows* Anførsel havde naaet Jönköping og forenet sig med de misfornøjede Svenskere, vendte han om og rykkede den i Møde.

Egnen omkring *Falköping*, Sletten Falen, er som det øvrige Västergötland flad og ensformig. Den begrænses mod Øst af et Højland, og et Vandløb, Stafsåen, der løber gennem den østlige Del af Sletten, efterlader kun en smal Bræmme fladt Land mellem Aaen og Bjergets Fod. Her gik

Den sidste, en lang graa Sandsten, forevistes længe i Roskilde Domkirke, indtil Karl Gustaf 1658 førte den til Upsala Domkirke.

Foreløbigt foretrak Kong Albrecht dog at drage til Tyskland for at hente Understøttelse hos sine Frænder. Med tyske Tropper haabede han at kunne møde den truende Storm. Men Dronningen samlede i Halland en Hær af Danskere og Normænd, og en anden dansk Hær havde allerede længe belejret det faste Slot *Axeval* i Västergötland, der laa en Mil øst for Skara og beherskede hele Egnen. Da ilede Kong Albrecht hjem fra Meklenburg midt om Vinteren, landede paa Østkysten af Sverige og skyndte sig med sine tyske Lejetropper frem til Undsætning. Han var allerede kommet op til Egnen ved *Axeval*, men ved Efterretningen om, at den

Fig. 321. Kong Albrechts Gravmindesmærke.

Vejen mellem Jønkøping og Axeval frem. Overmodigt og utaalmodigt kastede Albrecht sig i Nærheden af Landsbyen *Åsle* saa voldsomt over de forenede Nordboer, at han i Begyndelsen vandt nogle Fordele. Men snart forandredes hans Fremgang til Nederlag. Hertil skal *Gert Snakenborg*, der Dagen i Forvejen havde modtaget Ridderslaget, især have bidraget, da han fejgt flygtede med sine Ryttere.

Kong Albrecht blev selv tillige med sin eneste Søn *Erik*, Biskop Rudolf af Skara, Grev Albert af Holsten og mange andre tyske Grever og Riddere taget til Fange. Paa hans Side var 20 Riddere faldne, paa dansk 8, deriblandt Henrik Parow. Det var St. Matthias' Dag, den 24. Febr. 1389, at Kong Albrechts og Sveriges Skæbne blev afgjort. Næppe er nogen Sinde et Slag, der har haft saa betydelige Følger, blevet lettere vundet. Senere Forfattere fortæller, men med Urette, at Albrechts tungt-klædte Rytteri under dets Fremstormen var faldet i en tilfrossen Mose, og at dette skulde have været Grunden til Margretes Sejr.

Dronning Margrete, der i Varberg havde ventet paa Efterretning om Slagets Udfald, lod den fangne Konge føre for sig paa *Bahus* Slot ved Götaelven. Med ydmygende Haan, beretter det uhjemlede Sagn, gengældte hun ham de bitre Krænkelser, han havde tilføjet hende. Saaledes skal hun have ladet sætte en 15 Alen lang Narrehue med en Hale, der var paa 19 Alen, paa hans Hovede. Derimod fortalte allerede Samtiden, at hun paa Pinebænken aftvang ham to af hans vigtigste Slotte, Axeval og Rumlaborg. Derpaa lod hun ham tillige med hans Søn Erik lægge i Lænker og føre til *Lindholm*, et Slot mellem Malmø og Ystad i Skaane, hvor de maatte tilbringe 7 lange Aar i haardt Fangenskab.

Efter Slaget ved Åsle faldt hele Sverige snart i Margretes Hænder, alene med Undtagelse af Stockholm. Her havde Albrechts tyske Landsmænd, som kaldtes *Hættebrødrene* efter deres Hovedbedækning, endnu Magten over de indfødte, og de mishandlede dem med den største Grusomhed. Saaledes overfaldt de forrædersk 60 af de fornemste Borgere, deriblandt Raadmændene, spærrede dem inde i et Træhus paa *Köpplingeholmen*, der nu hedder Blasiiholmen, og indebrændte dem der i Juni 1389. Saaledes sikrede det tyske Parti sig Herredømmet i Staden. Margrete lod vel i Juni 1391 Stockholm indeslutte og belejre, men Byen forsynedes med Levnedsmidler af de saakaldte *Viktualiebrødre*, et Samfund af Kapere, der i denne Hensigt dannede sig i de meklenburgske Stæder *Rostock* og *Wismar*. De indskrænkede sig dog ikke hertil, men i god Overensstemmelse med deres Valgsprog: „Gottes Freunde, aller Welt Feinde“ plyndrede de ikke alene de danske og norske Skibe, men ogsaa deres egne Landsmænds. Hansestædernes Handel paa Østersøen

blev i den Grad foruroliget, at de i tre Aar opgav deres Sejlads paa Skaane, og Silden steg som Følge deraf til en meget høj Pris. Kede af disse Forstyrrelser indlod Stæderne sig i Underhandlinger med Margrete om Albrechts Løsgivelse, og omsider blev man i Juni 1395 enig om et Forlig paa *Lindholm* Slot. Albrecht og hans Søn blev løsladte mod en Sum af 60,000 Mark lødigt Sølv, hvorfor Hansestæderne skulde gaa i Borgen og have Stockholm i Pant. Betalte Albrecht ikke Pengene inden tre Aars Forløb eller vendte tilbage til sit Fængsel, skulde Stæderne overgive Staden til Margrete. Den letsindige Albrecht, hvem Ulykken ikke havde gjort klogere, gjorde intet alvorligt for at skaffe Pengene til Veje. Til den bestemte Tid, Mikselsdag 1398, overgav Hansestæderne Stockholm til Margrete, der holdt sit Indtog med den unge Kong Erik, lod sig hylde af Borgerne og stadfæstede Stadens Rettigheder.

Sveriges Tilstand var i disse Aar højst sørgelig. Der herskede fuldkommen Tøjlesløshed; Adelen befæstede sig paa sine Gaarde, og overalt rejste der sig Røverreder. Landet plagedes af Misvækst; „det lidet, der voksede, blev borttaget med Vold, og der fandtes hundrede Bønder, der tilsammen ikke ejede en Tønde Korn eller et Læs Hø“. Imidlertid gik Margrete rolig sin Gang og befæstede mere og mere sin Magt. Alt maatte bøje sig for hendes mægtige Vilje. Forgæves søgte paa Mødet i Skara i Juni 1396 de svenske Stormænd, der blot havde tænkt paa at blive fri for Albrecht, at undgaa at holde deres givne Løfter om at hylde Erik som hendes Efterfølger. De maatte give efter, og i Juli samme Aar blev Erik, der i de foregaaende Maaneder var bleven hyldet til Konge paa Landstingene i Danmark, nu ogsaa taget til Konge over Sverige paa *Morastenene* ved Upsala, hvor de svenske Konger efter gammel Skik blev kaarne af Folket. Hun blev ikke staaende herved. Der blev ikke blot ingen Haandfæstning udstedt af Erik, men hun drev endog de Fordringer igennem, der havde kostet Albrecht Tronen. Paa Herredagen i *Nykøping* bestemtes det i Septbr. 1396, at alt det Gods, der siden Albrechts Tronbestigelse 1363 var blevet skilt fra Kronen, skulde gives tilbage, og Adelen lovede at høre op med at købe skattepligtigt Bøndergods, saa længe Dronningen og Kongen levede. Lignende Bestemmelser var kort i Forvejen truffet i Danmark, her var Tidsgrænsen for Krongodsets Tilbagegivelse sat til Aaret 1368, da Valdemar Atterdag havde forladt Landet. Endelig kronedes den femtenaarige Erik d. 17de Juni 1397 i *Kalmar* højtideligt til Konge over alle tre Riger af Ærkebiskopperne Jakob af Lund og Henrik af Upsala. De fornemste Herrer fra Danmark, Norge og Sverige var til Stede, prægtige Turneringer ledsagede Kroningen, selve Paven forherligede den ved at skænke Af-ladsbreve, og ikke mindre end 133 Herrer modtog Ridderslaget. Ved Fest-

lighedernes Slutning besegledes i den store Raadssal paa Kalmar Slot, der siden længe var et forfaldent Kornloft, det mærkelige Dokument, hvorved de tre Rigers Forening bestemtes. Det var Margrethedag d. 20de Juli 1397. Vilkaarene var følgende: Der skulde herske stadig og ubrødelig Fred mellem Danmark, Norge og Sverige. Til „evig Tid“ skulde der kun være een Konge, og ikke flere, over de tre Riger, der aldrig mere skulde adskilles. Efter Kongens Død skulde alle tre Riger vælge en ny Konge blandt hans Sønner; efterlod han ingen, da skulde den vælges, der var Rigerne nyttigst. Hvert af Rigerne skulde styres efter sine egne Love og beholde sine egne Rettigheder. Hvem der var dømt fredløs i det ene Rige, skulde ogsaa være det i de andre. Fred og Krig skulde være fælles

Fig. 322. Kalmar Slot.

for alle Rigerne, og den Indvending skulde ikke længer gælde, at man kun var pligtig til at tjene inden for sit Riges Grænser.

Dette Dokument er med Urette blevet betragtet som en Grundlov for de tre forenede Riger. Som saadan blev det ikke anvendt, mens Foreningen varede, og det synes heller ikke at have været Bestemmelsen med det. Det røber selv, at det er et Hastværksarbejde; det Hele er uordentligt med mange Rettelser og Skrivefejl, og de enkelte Poster er unøjagtige og ufuldstændige. Især gælder dette det vigtige Punkt, Kongevalget, thi der bestemmes hverken, hvem der skal vælge, eller hvor og naar Valget skal foregaa. Kun 17 Stormænd har udstedt det, og kun 10 Segl er hængte derunder. Det kan altsaa aldeles ikke anses som en Grundlov, men kun som et Vidnesbyrd af 17 Raadsherrer om, hvad der mundtligt blev aftalt i Kalmar mellem dem og Dronningen. Det siges i Brevet selv, at det skal renskrives paa Pergament i 6 Eksemplarer, to til hvert af Rigerne, og at de skal forsegles af Kongen og Dronningen med de vigtigste Mænd i alle Rigerne. Men disse lovgyldige Eksemplarer

er aldrig blevne udstedte, og Grunden dertil har utvivlsomt været den, at Margrete ikke ønskede det. Det var hendes Tanke at gøre Kronen arvelig i alle tre Riger saaledes som den allerede var det i Norge, men efter Unionsbestemmelserne skulde de tre Rigers Konge være Valgkonge. Lige saa lidt kunde hun finde sig i at lade hvert Land blive ved sin Lov og Ret, thi hun vilde netop gøre dansk Lov og Ret fælles for hele Unionen. Som den stærkest befolkede og mest kultiverede Del af Norden maatte Danmark nemlig blive Centrum i Unionen. Hvad de øvrige Bestemmelser angaar om een Konge, om Fællesskab i Krig og om Landefred, stode hun paa at føre dem igennem ved egne Kræfter. Derfor blev Unionens Befæstelse ved en stærk Kongemagt hendes nærmeste Maal. Vanskelighederne herved kom særligt fra Sverige.

Her fandtes der ikke saa lidt Uvilje mod Foreningen paa Grund af det fjendtlige Forhold, der allerede længe havde fundet Sted mellem Rigerne, og det krænkede nu Svenskernes Følelse, at deres Land var blevet erobret med Vaabenmagt. Desuden havde det næppe været den svenske Adels Mening, da den indkaldte Margrete, at hun selv skulde høste Frugterne deraf. Den ønskede kun ved hendes Hjælp at blive skilt ved den tyranniske Albrecht for selv at spille Herre i Landet. Da den nu saa sig skuffet i sine Forventninger og uagtet alle Udflugter tilsidst maatte give efter for Margretes faste Vilje, var det kun med hemmelig Misfornøjelse, at den igen fandt sig i et fremmed Herredømme. Det er derfor et stort Bevis paa Margretes Klogskab, at hun dog forstod at holde den svenske Adel i Tømme.

Ogsaa i Danmark var Forholdene betænkelige. Sønderjylland var blevet løsnet fra Moderlandet ved Forbindelsen med Holsten, og Kongemagten var, hvis den kom i en svag Konges Haand, udsat for Farer fra Adels Side.

Men saa vidt kom det ikke under Dronning Margrete. Dronningen saa i Unionen et Middel til at udvide den danske Kongemagts og det danske Folks Vælde. Sammensat, som vort Land var, af Halvøer med mellemliggende Øer, maatte det i Tidens Løb efter Udviklingens Lov føre til, at det danske Folk enten udbredte sig fra de to Halvøer og gjorde sig til Herre over Halvøernes Fødder, Holsten og Sverige, eller at det trængtes tilbage og mistede begge Halvøer (Ernest Reclus' Ord). Det har sikkert straks fra første Færd ligget inden for Margretes Planer at benytte den store nye Magt imod de holstenske Grever. Som selvstændigt Folk kunde Svenskerne ingen Fordel have af Margretes Union, thi den tvang dem til at gaa i dansk Ledebaand. Til Gengæld fik Sverige en indre og ydre Sikkerhed, som det ikke havde kendt længe.

Men hvad kunde ikke Foreningen være blevet til, om den havde fæ-

stet Rod i Folkene og havde sammenknyttet dem til en virkelig Enhed! Med forenede Kræfter vilde Norden med den uhyre Udstrækning af 23,000 Kvadratmile let have kunnet tilintetgøre Hansestædernes Handelsherredømme paa Østersøen og Nordsøen og dannet en mægtig Stat, der vilde have kunnet modstaa enhver ydre Fjende i Nordeuropa.

KALMARUNIONEN

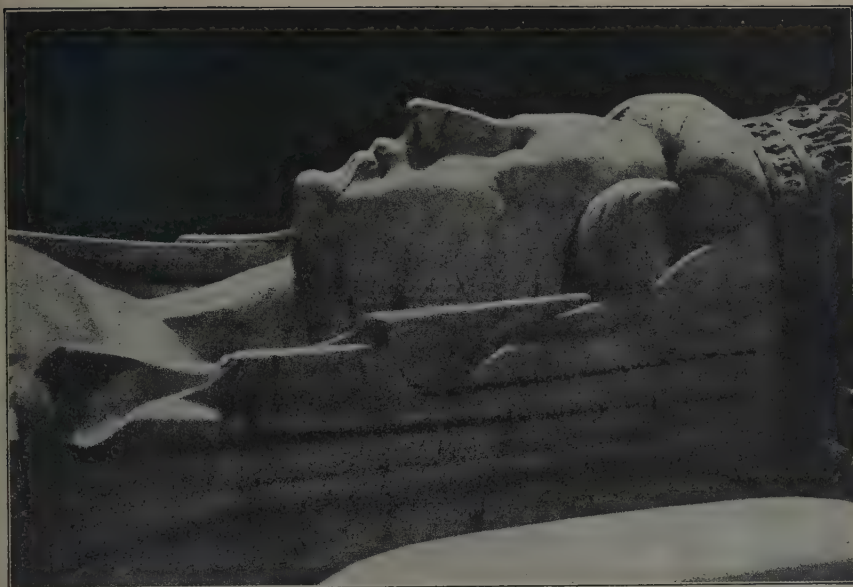

Fig. 323. Margretes Profil fra Monumentet i Roskilde Domkirke. Efter Fotografi i Prof. C. Aarsleffs Beskrivelse.

FØRSTE AFSNIT

DEN FASTERE FORBINDELSE MELLEM RIGERNE 1397—1438

MARGRETE SOM DRONNING OVER HELE NORDEN

Den Snor, som lægges af Strenge tre,
den brister fuldt næppelige;
det siger Vismand foruden Spe,
om hun lægges lempelige.

Slet ingen Vold eller Verdens Magt
de samme Riger beskade,
imedens de blive ved samme Pagt,
hvormed jeg dem sammen lagde.

Saaledes taler Margrete i Rimkrøniken. Til visse lagde hun heller ikke Hænderne i Skødet efter at have sikret sin Myndling Tronen i de tre nordiske Riger, men hun arbejdede, saa længe hun levede, utrætteligt paa at fæstne sit store Værk. Ingen Forandring skete deri, da Erik af Pommern naaede Myndighedsalderen ved Aaret 1400. Han foretog efter gammel Sæd sin Kongerejse, „Eriksgata“, gennem Sveriges Landskaber og besøgte ogsaa de forskellige Landskaber i Danmark og Norge. Faa Aar

senere ægtede han *Filippa*, en Datter af den engelske Konge Henrik d. 4de af Huset Lancaster. Brylluppet stod i Lund i Oktbr. 1406, da Bruden kun var 15 Aar gammel. Den unge Konge vedblev at gaa i sin Plejemorders, den kloge og stærke Kvindes, Ledebaand. Forholdet mellem Dronningen og hendes Fostersøn var dog tillige saa godt som tænkeligt. Han kalder hende i Skrivelserne „sin kære Frue og Moder“ og følger altid hendes Raad. Da han i en Alder af 23 Aar rejste til Norge, gav hun ham en Instruks med for hans Optræden, der vidner om hendes egen Klogskab og Menneskekundskab. Han burde tidligt og silde vise Taalmodighed mod enhver; hvis man bød ham til Gæst, skulde han indfinde sig; hvis man tilbød ham Gaver, skulde han tage derimod med Tak. Han skulde sætte sig ind i alle Rigets Sager, men han maatte ikke indlade sig paa at træffe nogen Afgørelse. Navnlig burde han undgaa at udstede Breve, men blev han endelig nødt til at gøre det, maatte det i hvert Fald kun være Papirsbreve med paatrykte Segl (som Kalmarunionen), ikke de retskraftige Pergamentsbreve med hængende Segl. Dog skulde han altid saa vidt muligt skyde Afgørelsen ud og sige, at han ventede paa sin Moder, Dronningen, der bedst kunde bestemme deri. „Thi“ — ender Skrivelserne karakteristisk — „vi ved derom mere end han!“

Allerede derved at Margrete, lige saa lidt som Erik af Pommern, var bundet af nogen Haandfæstning, var der givet en Mulighed for at befri Kronen for Afhængighed af Stormændenes Vilje og at samle Afgørelsen af Rigets vigtigste Anliggender i Kongens Haand. Derfor lod Margrete de høje Rigsembeder staa ubesatte, efterhaanden som de blev ledige. I Stedet for Marsken og Drosten, der betragtede sig som Repræsentanter for Rigernes Raad og som Adelsens Førere, anvendte hun i Rigsstyrelsen sine Hofembedsmænd, *Kammermesteren*, *Hofmesteren* o. a. Kun Kanslerembedet bevaredes af de gamle Stillinger, baade *Rettertingskansleren*, der havde at gøre med Dommene paa Kongens Retterting, og den vigtigere *Kongens Kansler*, der udfærdigede Kongens Breve. Den sidste Stilling var i Hænderne paa Roskildebispen Peder Lodehat, der var Dronningens personlige Ven. Ogsaa de fælles Møder af Rigernes Raad ophørte, ved hvilke Dronningen kunde vente at støde paa samlet Modstand. Jo mer disse mægtige Forsamlings Indflydelse traadte tilbage, des mere vandt Kongemagten, hvorved Margrete netop vilde fremme Rigernes Sammensmeltning. Thi Kongemagten var og blev Unionens eneste Fællesindretning.

For at skaffe Kronen de nødvendige Virkemidler, var Dronning Margrete overalt paa sin Post efter sin Faders Eksempel. Hun vaagede over, at de skattepligtige Selvejrbønder ikke gav sig ind under Adelen og Præstestanden, hvorved Kronens Indtægter blev formindskede,

eftersom disse to Stænder var skattefrie. Men fremfor alt benyttede hun sig i videste Omfang af den Ret, hun havde faaet, til at inddrage alt det Gods, der var kommet bort fra Kronen i Danmark siden Valdemar Atterdags Bortrejse i 1368 og i Sverige siden Albrecht af Meklenburgs Tronbestigelse i 1363. At Adelen ikke fandt Behag i Margretes kraftige Styrelse, er let at begribe, tilmed da hun tvang dem til at holde Landefred og at ophøre med at bygge befæstede Slotte. Rundt om i Rigerne blev adelige Røverborge tagne med stormende Haand og nedrevne. Saaledes gik det bl. a. med Nørlund i Himmerland, fordi det var „bygget til Røverskjul, ikke til et Herresæde“. Naar det i Brevene, der handler om Tilbagegivelsen af Kronens Gods, som Adelen havde tilrevet sig i de foregaaende urolige Tider, hedder, at de adelige gav det „med god Vilje“, da vækker netop denne Ytring Mistanke om, at det, lige saa lidt som under Valdemar Atterdag, er sket uden Tvang. Men det var nødvendigt at sætte Grænser for Adelen Overgreb, og hertil sigtede ogsaa Dronningens Befaling, at der skulde anlægges Kroer eller Herberger hver fjerde Mil. Tidligere var der nemlig gaaet meget Uvæsen i Svang ved det voldsomme Gæsteri, hvormed de mægtige Herrer plagede dem, der boede i Nærheden af Landevejene.

Den svenske Adels Misfornøjelse var dog meget levende, og den skærpedes yderligere, da Margrete, for at have Styrelsen i paalidelige Hænder, indsatte saa mange danske eller tyske Lensmænd og Fogeder som muligt i svenske Landskaber. Vel stred dette mod det Løfte, hun havde givet, „at styre Sverige ved indfødte Mænd og ej tage udenlandske Mænd i sit Raad“, men hun satte dog i Reglen sin Vilje igennem. Men svenske Adelsmænd blev ikke ansatte i Danmark, hvad der viser, at nogen Skandinav i moderne Forstand var Margrete ikke. Det er forbavsende, og intet vidner mere om Margretes Statskløgt, end at den svenske Adel maatte finde sig heri. Det synes, som om de lange indre Stridigheder havde lammet dens Kraft, ligesom Tilfældet var med Normændene.

Derimod fandt Margrete ubetinget Tilslutning hos Kirkens Mænd i Danmark, skønt hun brugte sin Ret til at inddrage Kirkegods og i det Hele ogsaa lige over for Kirken optraadte som den myndige Herskerinde, saaledes ved at gøre sin Ret gældende til at besætte de høje Embeder. Men paa den anden Side viste hun rundhaandet Gavmildhed mod Bispestole, Kapitler, Kirker og Klostre. Uagtet Margrete viste svenske Kirker og Klostre en lignende Gavmildhed, lykkedes det hende dog ikke at vinde den svenske Gejstlighed. At hun ogsaa her inddrog Kirkegods under Kronen og — mangan Gang mod Domkapitlernes Ønske — fik indsat Danskere i de høje Kirkeembeder, kunde ikke undgaa at

vække Misstemning. Ivrigt troende som Margrete var, viste hun dog ogsaa den svenske Kirke den største Ærefrygt, og navnlig støttede hun den opblomstrende Birgittinerorden. Hver Gang hun var i Sverige, besøgte hun Hovedklostret *Vadstena*, og hun skænkede det bl. a. al kongelig Ret over den Købstad, der var vokset op ved Klostret. En Gang gik hun ved Afskeden rundt til alle Nonnerne og Munkene og kyssede ydmygt enhvers Haand til Vidnesbyrd om deres Broderskab. En af Munkene følte sig undselig og rakte hende derfor sin Haand indhyllet i Kappen. Men hun sagde: „Giv mig din Haand ubedækket; jeg er jo nu din Søster“.

Medens Margrete saaledes søgte at fæstne Kronens Magt og den nylig stiftede Union, aabnede der sig en gunstig Lejlighed til igen at komme i Besiddelse af Sønderjylland, som kun tvingende Omstændigheder havde bragt hende til at overdrage til Grev *Gerhard d. 6te* af Holsten.

Da Erik af Pommern var udraabt til Konge af Danmark, skulde Gerhard efter Lensretten søge Stadfæstelse paa Forleningen hos den nye Konge. I Marts 1396 mødtes da Margrete og Erik med Grev Gerhard i *Assens*. Hvad der foregik her, er ikke ganske klart. Saa meget synes dog afgjort, at Greven erklærede ikke at ville yde Lenstjeneste af Hertugdømmet, men kun at ville tjene for Sold, hvorfor den sædvanlige Overrækkelse af Lensfanen ikke skete. Paa dansk Side paastod man senere, at Forleningen slet ikke havde fundet Sted. Imidlertid indtraadte der derved ingen Forandring i Forholdene, og Sagen stod uafgjort hen. Men da Grev Gerhard, forbitret over Ditmarskernes Plyndringer, 1404 gjorde et ødelæggende Indfald i Ditmarsken, faldt Greven selv og med ham Kærnen af den holstenske Adel. Dens Lig henraadnede i Sommerheden paa Valpladsen.

Hans Sønner *Henrik* og *Adolf* var umyndige. Deres Moder, *Elisabet* af Brunsvig, maatte altsaa overtage Formynderregeringen sammen med nogle holstenske Adelsmænd. Men hendes Stilling blev snart meget vanskelig. Med Ditmarskerne fik hun ganske vist sluttet en Vaabenstilstand, men hendes Medformyndere blev indbyrdes uenige, og hendes Mands Broder, Biskop *Henrik* af *Osnabrück*, trængte med væbnet Magt ind i Holsten for at tilrive sig Formynderskabet for sine Brodersønner. I denne Forlegenhed vendte Elisabeth sig til Margrete og bad hende om Bistand. Intet var Margrete kærere end en saadan Lejlighed til at faa Indpas i Sønderjylland. Hun understøttede Enkehertuginde med Penge, men ganske vist mod at opnaa betydelige Fordele derfor. I Dronningens Hænder overgaves Henrik, den ældste af de unge Grever, for at opdrages ved det danske Hof. Den unge Kong Erik skul-

de være Forstander for Hertugdømmet og Formynder for de unge Grever. I de følgende Aar vandrede Margrete fast, men taalmodigt frem ad den Vej, der allerede var hende anvist af hendes Fader. Hun søgte at skaffe sig Hertugindens Slotte i Pant og at vinde Adelen ved rundhaandede Gaver. Mod et stort Laan pantsatte Hertuginde Elisabet til hende *Tønder* Slot med Tilliggende. *Haderslevhus* indløstes og *Trøjborg* Slot med Lo Herred samt Før Vesterland, Amrum, Manø og en Del af Sild (List) afkøbtes den mægtige Familie Limbek og lagdes ind under Ribe Bispestol. Dette er Grunden til, at disse spredte Stykker eller Enklaver lige indtil 1864 hørte til Nørrejylland. Ogsaa i Slesvig fandt Margrete Støtte hos Kirkens Mænd. Denne raske Udbredelse af det danske Herredømme fremkaldte imidlertid et Omslag i Stemningen, og de danske Fogeder beskyldtes desuden for at behandle Befolkningen haardt. Holstenske Stormænd overfaldt og plyndrede rejsende danske Købmænd og selv kongelige Udsendinge. Elisabet indsaa, at Margretes Venskab blev hende for dyrt og sluttede sig atter til sin før saa forhadte Svoger Henrik af Osnabrück. Hun overdrog ham 1409 Formynderskabet over sin tolvaarige Søn Henrik, efter at have kaldt ham tilbage fra Danmark. Margretes Overlegenhed var dog endnu saa stor, at hun nødte Elisabet til for et Gældsbreve paa 10,000 Mark at pantsætte hende *Flensborg* og *Nyhus* Slot. Det saa virkelig ud til, at det skulde lykkes Margrete i al Stilhed at trænge Holstenerne ud af Hertugdømmet og igen forene det med Moderlandet.

De holstenske Adelsmænd gik nu over til aabenlyse Fjendtligheder, og Kong Erik sendte en Hær ind i de frisiske Herreder, som blev udplyndrede. Men da den, belæst med Bytte, vilde vende tilbage, blev den d. 12te Aug. 1410 ved *Eggebæk* pludseligt overfaldet af Friserne og Holstenerne under Biskop Henrik og Grev Adolf af Schauenburg og led et stort Nederlag. Heldigere var Kongen selv, der paa samme Tid med en Hær, hvori der var mange Svenskere, havde angrebet Østkysten og erobret *Als* og *Ærø*.

Dermed ophørte Krigen for at afløses af Underhandlinger. Under disse lykkedes det endda Margrete at komme i Besiddelse af *Aabenraa* som Pant. I Foraaret 1411 sluttedes der en Vaabenstilstand, hvis vigtigste Betingelse var, at Stridighederne skulde afgøres paa et Fredsmøde i *Nyborg* af en Domstol, der bestod af lige mange Raader fra begge Sider, og at Kendelsen skulde afsiges efter *dansk* Ret. Men just i dette forhaabningsfulde Øjeblik blev Margrete paa et Skib i Flensborg Fjord angrebet af en pludselig Sygdom — efter nogle af Pest — og døde Natten til d. 28de Oktbr. 1412. I en Alder af 59 Aar endte hun sit virksomme Liv, altfor tidligt for Danmark, der snart skulde savne hendes kloge Styre.

Fig. 324. Margretes
Billede fra Gravmælet i Roskilde.

Margretes Lig blev først ført til *Sorø Klosterkirke*, hvor hendes Fader og Søn hvilede. Allerede 1413 lod Bispⁿ i Roskilde *Peder Jensen*. Lodehat det bringe til *Roskilde Domkirkes Kor*, hvor Kong Erik lod rejse et prægtigt Gravmæle over sin Fostermoder. Men det har lidt meget, og af de oprindelige Alabastfigurer, der forestillede Apostle og Helgener, var i det nittende Aarhundrede kun enkelte Levninger tilbage. En Fornyelse har dog nu fundet Sted. Dronningens Billede, der ligger oven paa Kisten, udhugget i graat Marmor, røber imidlertid en øvet Kunstner, navnlig er Ansigt og Hænder udførte med stor Finhed. Det er dog sikkert udført i Udlandet, og om Portrætlighed kan der derfor ikke være Tale.

I det Hele mangler vi alle Midler til at danne os et Billede af Dronning Margretes ydre Skikkelse. Man har sagt, at hun havde et mandigt

Ydre, men man byggede derved nærmest paa hendes Gerning og paa en Ytring, som hendes Fader skal have ladet falde: „Naturen havde faaret vild med hende, hun skulde være blevet en Karl, men blev et Kvindfolk“. Enhver ser let, hvor usikre Slutninger af denne Art er. Bedre stillede er vi, naar det gælder om at tegne hendes aandelige Billede. Med Forkærlighed kaldte hun sig alene *Margrete Valdemarsdatter*. „Hun var i Sandhed en Lærling af denne, men hun var en Lærling, der overgik sin Mester“ (Kr. Erslevs Ord). Ligesom han for hun gerne med Lempe og forstod snildt at skjule sine Planer, men naar det behøvedes, kunde hun handle med Kraft. Navnlig forstod hun med Klogskab at bøje Adelen ind under sin Vilje. Man har det Ord af hende, som sigter til de fornemme Adelsslægter Abildgaard, Beger og Limbæk: „Jeg vil skudde Abilden, bryde Bægeret og stemme for Bækken“. Hun havde sin Faders energiske Taalmod, men hun manglede heldigvis det fantastiske Træk i hans Karakter, hun forstod Begrænsningens vanskelige Kunst, som han ikke kendte. Hun var desuden langt mildere og kærligere af Natur end sin Fader, hun slog ikke som han dybe Saar, naar det ikke behøvedes. Det var ikke blot over for sin Fostersøn Kong Erik, og over for Kirkens Mænd, at hun viste dette, men ogsaa Folket levede lykkelig under hendes Styre. En svensk Forfatter skrev faa Aar efter hendes Død: „Hun viste i alle Maader, at hun vilde hjælpe alle og enhver til lige Ret og Lov, styrke Retfærdighed og undertrykke al Uret, hvilket Gud hende lønne.“ Det var ikke Mundsvejr, og de Ord skal staa som hendes Eftermæle.

ERIK AF POMMERN. KRIGEN OM SLESVIG

Kong Erik skulde nu med egne Kræfter løse de store Opgaver, han havde taget i Arv: Unionens Befæstelse og Sønderjyllands Generhvervelse. Dertil besad han utvivlsomt den bedste Vilje, og heller ikke manglede han Ihærdighed i at forfølge sit Maal. Han, der var født Udlænding, havde et klarere Blik for Sønderjyllands Betydning end de danske Stormænd, og han satte sit Liv ind paa at genvinde det. Men det skortede ham paa Margretes Anseelse, hendes besindige Klogskab og Evne til at indrette sin Handlemaade efter, hvad det til enhver Tid var muligt at opnaa. Nok er det, at det efterhaanden kom til skarpe Modsætninger mellem ham og Rigernes Stormænd, som han forgæves søgte at kue. Forholdene voksede ham over Hovedet, saa at han tilsidst mistede Kronen og døde i Landflygtighed. Om end alt saaledes skulde mislykkes for ham, tjener det dog til hans Ære, at han i 25 Aar kæmpede for Søn-

derjyllands Sag og aldrig opgav Danmarks Ret til dette herlige Land, skønt han i de unge holstenske Grever, Henrik og Adolf, havde lige saa dygtige som bitre Modstandere. Det var vistnok heller ikke med Urette, at han senere fra sin Landflygtighed paa Gotland klagede over den Lunkenhed, hvormed han var bleven støttet af sine egne Under-saatter.

Foreløbig lovede dog alt det bedste. I sine tre Riger blev Kong Erik modtaget med god Vilje, ikke mindst da han i Sverige lod til at ville slaa ind paa et mildere Styre, end hans Fostermoder havde øvet. Han afsatte de værste Fogeder og holdt inde med Inddragelsen af Krongods. I Tryghed kunde han saaledes vende sig til det sønderjydske Spørgsmaal.

I Overensstemmelse med den trufne Aftale skulde Stridighederne afgøres paa en Forsamling i *Nyborg*. Her traf da i Juli 1413 Kongen sammen med de holstenske Grever. Flere tyske Fyrster, Ærkebissen af Lund og en stor Mængde Bisper, Rigsraader og Adelsmænd var til Stede. Da man mødtes, hævdede Kongen, at man ikke alene skulde afgøre de enkelte Stridpunkter, men hele Spørgsmaalet om Sønderjyllands Stilling. Mens Greverne nu paastod, at den Ret til Sønderjylland, som deres Fader Gerhard i sin Tid havde erhvervet, burde overføres paa dem, hævdede man fra dansk Side, at Gerhard ikke i rette Tid havde modtaget Forleningen, da den tilbødes ham i Assens, og at Greverne i alt Fald havde forspildt deres Ret ved at føre Avindskjold (o: avet = omvendt Skjold) mod Riget. Biskop Peder Jensøn Lodehat afsagde derefter som Kansler paa Rettens Vegne følgende Dom: Enkehertuginde Elisabet og hendes Børn burde miste Hertugdømmet, der efter Lensretten og de danske Love burde være *hjemfaldet til den retmæssige Lensherre, Kong Erik og Danmarks Rige*. Efter denne Dom syntes der ikke at være nogen Mulighed for at udjevne de skarpe Modsætninger.

Kong Erik ventede dog med at begynde Krigen, indtil den femaarige Vaabenstilstand var udløbet. I Mellemtiden befæstede han sin Stilling i den allerede genvundne Del af Slesvig. Uden for Flensborg anlagdes en Centralfæstning, Mariebjerg, og tværs over Slesvig i en Bue nord om Gottorp en Række Borge, der gik fra Trene i Vest ud langs Slien mod Øst. Drosten *Erik Krumedige* med de fleste andre mægtige slesvigske Adelsmænd sluttede sig til ham og fik store Forleninger. Ogsaa til *Hansestæderne* stod Kongen i et godt Forhold og havde dem paa sin Side i Kampen.

Felttoget begyndte i Foraaret 1416. *Femern* blev erobret af Erik, men tabt igen samme Aar; Slesvig belejredes forgæves af Kongen; Friserne stormede og ødelagde Friserborg ved Trene, og Sørøvere, Levinger af Vitaliebrødrene, der havde Tilhold i de holstenske Havne, foruroligede Havet og plyndrede de danske Kyster.

I det følgende Aar 1417 var Kong Erik længe paa Søen, men omsider „drog han sin Hale op af Vandet og ophørte at være en Bæver“, som Holstenerne sagde. Byen *Slesvig* blev indtaget af Danskerne i Juli, men Slottet Gottorp vedblev at forsvare sig. Paa Vestkysten trængte Holstenerne helt op til *Tønder*, som de erobrede. En Vaabenstilstand blev nu sluttet for at forsøge Underhandlinger paa ny, og den blev 1418 forlænget paa to Aar, dog uden at lede til nogen Ende paa Stridighederne.

Forbitret over at se Sagen trække i Langdrag gik Kongen 1420 i Søen med en betydelig Flaade og besluttede først at tage Hævn over *Femern*, hvis Indbyggere havde brudt deres Hyltingsed og hjulpet Holstenerne til at indtage Øen. Men de havde faaet Nys derom og kastede en Mængde Tropper over paa Øen. Kongens første Landingsforsøg mislykkedes, og *Femernboernes* Overmod gik nu over alle Grænser. De forhaanede Danskerne paa det uanstændigste paa Strandbredden og sang Spotteviser om Kongen. Da lod Erik i Juli Maaned en Del Skibe lande ved Færgestedet, medens Hovedflaaden opholdt Fjenden paa Vestsiden af Øen ved Flügge. For sent mærkede Indbyggerne Landgangen og ilede derhen, de blev slaade i en blodig Træfning og nedhuggede. De forbitrede Danskere tog en grusom Hævn for de tilføjede Krænkelser. Flere tusinde Mennesker blev myrdede. Hvor de havde tyet til Kirkerne, blev de trukne ud og dræbte paa Kirkegaarden. Mange Kvinder dræbtes eller voldtoges, „kun de gamle blev skaanede paa Grund af deres Grimhed“. Folkemængden aftog i den Grad, at Kongen skal have hentet Ditmarskere til igen at befolke den ødelagte Ø.

For at faa en Ende paa Striden, holdt man omsider i Maj 1421 et Voldgiftsmøde i *Femernsund*. Seks tyske Fyrster, hvoraf Halvdelen var valgte af Kongen til Voldgiftsmænd, de andre tre af Grev Henrik, skulde afgøre Striden. Men man kunde ikke blive enig. De holstenske Voldgiftsmænd tildømte Grev Henrik Slesvig efter sachsisk Ret, de paalagde endogsaa Kongen at betale hans Krigsomkostninger. Kongens Voldgiftsmænd hævdede derimod, at Dommen maatte fældes efter dansk Ret, og

Fig. 325. Kampscene. Relief fra Korstolene i Roskilde Domkirke.

at da der i Danmark ikke fandtes Arvelen, kunde Sønderjylland ikke være et saadant. Ydermere lod Erik Skaanes, Sjællands og Jyllands Landsting udstede Vidnesbyrd om, at Sønderjylland fra Arilds Tid var et dansk Land med dansk Lov og dansk Sprog, og at det ikke var et arveligt Fanelen efter tysk Lensret, men kun gaves Vasallerne paa Livstid. Jyderne gav det Vidnesbyrd paa Tinge i Ribe den 4. August 1421, a „man veed, hvor Grænserne er, at Danmark og Holsten skilles ad; tilmed, da er jo deres Sprog udi Sønder Judland dansk paa denne Dag“. Lignende Erklæringer var blevne givne paa Landstingene i Lund 28. Juni og i Ringsted 2. Juli samme Aar. Hermed var et nyt Retsstandpunkt indtaget fra dansk Side; man hævdede ikke længer, at Slesvig var et forbrudt Len, men at det slet ikke var noget egentligt Len.

Den uendelige Strid begyndte følgelig paa ny, og det gik nu tilbage for Kong Erik. Da henskød begge Parter deres Sag til Kejserens Dom, og efter vidtløftige Forhandlinger udtalte endelig Kejser *Sigmund* i Kong Eriks og Grev Henriks Nærværelse den 28. Juni 1424 i *Ofen* den Kendelse, at Hertugdømmet Slesvig tillige med Frisland, Als og hvad dertil hørte, „med direkte og brugeligt Herredømmes Ret“ tilhørte Kong Erik og Danmarks Rige, og at de holstenske Grever hverken havde eller kunde faa nogen Rettighed til disse Lande som Len. Saaledes havde det danske Retsstandpunkt sejret. „Den Dag, da Dommen faldt i den sønderjydske Sag, har Erik sikkert opfattet som det største Øjeblik i sit Liv“ (Kr. Erslev).

I den Tanke, at alt herved var afgjort, drog Erik fra Ofen over Venezia paa en Pilgrimsrejse til det *hellige Land*. Men da han efter en Fraværelse af 21 Maaneder kom tilbage i Maj 1425, holdt Holstenerne sig endnu i Hertugdømmet og bekymrede sig kun lidet om Kejserens Dom. De paastod, at Dommen skulde have været fældet af Kejseren og Kurfyrsterne i Forening, og de søgte at appellere til Paven, hvad der rigtignok faldt uheldigt ud for dem. Men hvad der gjorde det meget farligere end hidtil, var, at *Hansestæderne* nu tog Parti for Holstenerne. En af Grundene var, at Erik vilde paalægge deres Skibe Told for at sejle gennem Øresund, den første Begyndelse til *Øresundstolden*. Sagen var, at Kong Erik havde et klart Blik for Øresunds voksende Betydning for den danske Handel. Han lod *Malmø* omgive med en Mur og grundlagde *Landskrone*; paa den sjællandske Side byggede han Slottet Ørekrog der, hvor nu Kronborg ligger, og han gav *Helsingør* store Privilegier. Men det vigtigste var, at han ved Peder Lodehats Død 1416 lagde Beslag paa *København*, som fra nu af blev Kongens egentlige Sæde og Landets Hovedstad. I det Hele viste Erik en stor Interesse for den danske *Købmandsstand*, saa at han bl. a. gav Købstæderne Eneret til Handelen

i Danmark. Men denne Interesse bragte ham i Konflikt med Hanseaterne, hvis Særrettigheder han vilde stække.

Kong Erik, der hidtil havde kunnet gaa angrebsvis til Værks, maatte nu indskrænke sig til Forsvar. Femern faldt paa ny i Fjendens Hænder. I Maj 1427 angreb en betydelig Hær og Flaade af forenede Hanseater og Holstenere endogsaa *Flensborg*. Men ved en overilet Storm henad Morgen den 29. Maj blev den unge Grev Henrik, der selv steg op ad en Stormstige, gennemboret af en dansk Krieger med et Spyd og døde faa Timer efter.

Ligeledes mislykkedes samme Aar Hansestædernes Angreb paa Øresundets Kyster; de led et betydeligt Tab, og hele den Handelsflaade, 46

Fig. 326. Danebrogflag fra Unionstiden, vist erobret i 1427 Kampen i Sundet, nu i Mariekirken i Lübeck.

Sejlere, der ankom rigt ladede fra Vesterhavet, faldt i Eriks Hænder i Juli Maaned. Da de næste Foraar gjorde et nyt Forsøg og viste sig uden for København med en Flaade, der maaske overdrevent angives til 240 Skibe og 12,000 Mand, havde de ikke bedre Lykke. Kongen havde truffet omfattende Forsvarsanstalter, og Fjendernes Angreb i April Maaned løb lige saa uheldigt af, som deres Forsøg paa at indespærre den danske Flaade i Havnen ved at sænke Skibe i Indløbet, det saakaldte Refshaleddyb.

Saaledes havde Kongen i de to første Aar Overmagten over for Hansestæderne, de trak sig tilsidst ud af Kampen, og Erik indførte uden videre sin paatænkte Øresundstold. Men under den vilde Fribytter Bartholomæus Voet plyndrede Vitaliebrødrenes Flaade to Gange *Bergen* og gjorde et rigt Bytte.

I flere Aar fortsattes Krigen mod Hansestæderne med afvekslende Lykke, men i Sønderjylland gik det afgjort tilbage for Kongen. Erik maatte samle alle sine Kræfter mod Hanseaterne, og Følgen blev, at Grev *Adolf* af Holsten 1431 ved Forrædderi bemægtigede sig *Flensborg*. Da der endelig skete en farlig Opstand i Sverige, fandt Kong Erik, som

ikke havde Styrke nok til at kunne optræde med Kraft baade i Sverige, i Sønderjylland og til Søs, det raadeligst at slutte Forlig. Ved Overenskomsten i *Vordingborg* 15. Juli 1435 bestemtes det, at hver af Modstanderne skulde beholde, hvad han havde i Besiddelse. Kongen beholdt saaledes Haderslev, Ærø, en Del af Føer og Sild. Hele det øvrige Slesvig overlodes til Grev Adolf, dog ikke i arvelig Besiddelse, men kun for Livstid og to Aar efter hans Død til hans Arvinger. Paa endelig Fred vilde Erik ikke indlade sig, lige saa lidt som nogen egentlig Forlening fandt Sted. Thi Erik vilde ikke opgive Danmarks Ret, for at den kunde optages paa ny under heldigere Forhold. Med Hansestæderne kom det ogsaa til en Fred, hvorved de gjorde Kongen Afbigt for den Uret, de havde tilføjet ham, og fik i almindelige, og derfor lidet bindende Udtryk deres gamle Privilegier paa Handelen i de nordiske Riger bekræftede. Dog vedblev Kong Erik at afkræve deres Skibe Told i Øresund.

SVERIGES OPSTAND UNDER ENGELBRECHT. ERIKS AFSÆTTELSE

Det ulykkelige Resultat af de store Anstrengelser skyldtes sikkert for en Del visse Mangler hos den Mand, der havde sat dem i Værk. Kong Erik skildres af en samtidig, som saa ham under hans Besøg hos Kejseren i Ofen, som en usædvanlig og vindende Personlighed. Han havde, siger han, „et skønt Legeme, guldgult Haar, et rødmusset Ansigt og en lang og smal Hals. Han bar ejendommelige Klæder, thi han dækkede sin Hals med et Linnedtørklæde, som var fasthæftet med et gyldent Spænde. Alene, uden Hjælp og uden at berøre Stigbøjlerne sprang han op paa sin Hest, og han drog alle Kvinder, især Kejserinden, til sig med Elskovs Længsel“. Men Erik har ogsaa besiddet mere værdifulde Egenskaber. Med sin Dronning, *Filippa*, levede han i et lykkeligt, om end desværre barnløst Ægteskab, og sine Mænd forstod han at knytte thi Erik var et Stykke af en Idealist. Han førte sin Kamp for Retten til til sig med et Hengivenhedsbaand, der kun vanskeligt løstes. Intet Under, Sønderjylland med Overbevisningens Glød, han var usvigeligt sikker paa, at ikke Holstenerne, men han sad inde med den fulde Ret til Landet. Han viste ogsaa sin Retsindighed ved at holde sin Haand over de danske Købstæder paa et Tidspunkt, hvor han kunde have vundet Hanseaternes værdifulde Hjælp til Kampen med de holstenske Grever mod at prisgive vor Handelsstand til Hansestædernes Købmandsvælde.

Men Erik var tillige, som saa mange Idealister, en upraktisk Mand. Han tænkte mere paa at have Adkomstdokumenterne til Sønderjylland i Orden end paa at skabe de fornødne Magtmidler til Genvindelsen. Han var sikkert ingen fejg Mand, og Sagnet har i denne Henseende gjort ham Uret, men paa den anden Side ser vi ham ikke lede Krigen eller deltage i den som Anfører til Lands eller Vands. Erik var i det Hele mere Talens og Handlingens Mand. Som den Slags Naturer besad han en Selvfølelse, der stødte mange fra ham. Kun lidet havde hans Fostermoders Advarsler til ham, fra den Tid da han som ung Mand rejste til Norge, frugtet. Tværtimod lagde han ofte i Forhandlingerne med sine Modstandere en Pirrelighed og Hidsighed for Dagen, som skadede ham meget. Det gælder ikke blot Hansestæderne, men det fortælles bl. a., at han en Gang modtog en pavelig Budbringer med stor Haan og „vilde tvinge ham til selv at opæde Brevet, hvad han dog ikke kunde“. Denne Selvfølelse led efterhaanden et dybt Knæk, og den slog ud i sin Modsætning, den fuldstændige Selvopgivelse.

I sin indre Styrelse fulgte Kong Erik sin Fostermoders Spor. Danmark var Hovedlandet, og den danske Adel og Præstestand følte sig nøje knyttede til Kongen og Fædrelandet. Men under den evindelige Krig var der ikke megen Tid for Kongen til at tænke paa den indre Udvikling. Eriks Kongstanke er her Handelsstandens Opkomst. Men ogsaa for aandelige Sysler havde han Interesse. Han fik Pave Martin den 5tes Tilladelse til at oprette et *Universitet* i Danmark, men paa de Betingelser, at det skulde komme i Stand inden to Aar, og at der ved det ikke maatte foredrages Teologi, den Gang den vigtigste Videnskab, som dyrkedes. Følgen blev, at man under de mange Uroligheder fandt det rettest at opsætte Sagen til et senere Tidspunkt. Til den nye *Birgittinerorden* nærrede baade Erik og Filippa megen Kærlighed; paa Kronens Jord rejste det nye Kloster *Maribo*, sig, og naar Kongeparret var i Sverige, viste de altid Hovedklostret i *Vadstena* stor Ære.

Hvad Sverige angaar, var Forholdet et andet. Skønt Erik paa flere Punkter havde mildnet Styrelsen fra Margretes Tid, havde Svenskerne Grunde nok til at være misfornøjede med hans Regering. Riget styredes fra Danmark og af Danske. Den langvarige Krig med Holsten krævede stadigt nye Skatter, der var trykkende for det fattige Land, og Svenskerne maatte deltage i Felttog, der kun laa dem lidet paa Hjerter. De vigtigste Embeder og Forleninger blev givne til Danskere eller Tyskere, navnlig gjaldt det om Fogedembederne. Kongen ophidsede Præstestanden ved at forkaste de af Kapitlerne valgte Bisper og kræve Indflydelse paa Besættelsen af Embederne. I Upsala fik Erik saaledes en dansk Præst *Arnold Klemitsøn* paa Ærkebispestolen. „Argere Bove var da ej

Præst“, siger den svenske Rimkrønike om ham; „Skørlevned han øvede, Dobbel og Drik han prøvede.“

Den der bragte Misfornøjelsen til at bryde frem i Opstand, var Fogeden *Jens Erikson*. Han var af Fødsel Jyde, og havde i over 20 Aar sid-

Fig. 327. Det Indre af Maribo Kirke.

det som kongelig Befalingsmand paa Vesterås Slot og Foged over Vestmanland og Dalarne. Dersom man kan stole paa de svenske, dog vistnok overdrevne Beretninger, skal han og andre Fogeder have udpint Bønderne, taget deres Heste og Køer fra dem, spændt dem for Ploven og ladet deres frugtsommelige Koner trække tunge Hølæs, saa at de fik dødfødte Børn. Vovede nogen at komme til ham og klage derover, skal han have ladet dem piske, afskære Ørene eller hænge op i Røg, indtil

de kvaltes. Kongen var for langt borte til at kunne rette disse Overgreb. Kom Bønderne ned til ham for at klage, fortvivlede han over sin Magtesløshed, „bandede dem manglede, greb dem i deres Hals og drog dem i Haarene“.

Paa den Tid boede ved Kopparberget uden for Falun en Bjergværksejer af tysk Slægt ved Navn *Engelbrecht Engelbrechtson*. Han var af Stand Væbner og var veløvet i den Tids Krigskunst, thi han havde i sin Ungdom været i fornemme Herrers Tjeneste. Harmfuld over Folkets Mishandling drog han 1432 til Danmark for at bringe Dalkarlernes Klage for Kong Erik. Han tilbød at ville gaa i Fængsel, indtil Jens Eriksøns Sag var blevet undersøgt. „Findes han uskyldig“, skal han have sagt, „er jeg rede til at tage Rebet om Halsen“. — „Meget vover du“, svarede Kongen, „men Rigets Raad skal undersøge Eders Tvist og dømme Eder imellem“.

Efter sin Tilbagekomst samlede Engelbrecht hurtigt de misfornøjede Dalkarle og gik med dem mod Vesterås, hvor Jens Eriksøn opholdt sig. Det svenske Raad fik dem dog til at vende hjem igen, da det lovede at bede Kongen om at afsætte den forhadte Foged fra alle hans Embeder og Len. Kongen vilde imidlertid ikke afskedige sin trofaste Tjener „for Rygtets Skyld“, og det følgende Foraar afskedigede saa Rigsraadet ham paa egen Haand, da det indsaa, at Misfornøjelsen var stigende. Hermed mente man at kunne standse Oprøret og tilvejebringe Ro. Men snart gik Rygtet i Dalarne, at Kongen vilde sende Landskabet en endnu værre Foged end Jens Eriksøn.

Dalarne hedder saaledes af de mange større og mindre Dale, hvoraf det bestaar, og dets Indbyggere har faaet Præg af den strenge og alvorlige Natur, der omgiver dem. Ved haardt Arbejde i Bjergværkerne eller i den ufrugtbare Klippegrund maa de erhverve deres tarvelige Livsophold. Mange udvandrer endnu hvert Foraar for at søge Fortjeneste i de rigere Egne, og i Misvækstaar blander de Brødet med Fyrrens Bark. Men hos dette tarvelige og ufordærvede Naturfolk findes der en sjælden Haardførhed, Tapperhed og Guds frygt, og i disse afsides Egne bevares de gamle Skikke, den hjemlige Klædedragt og det gamle Sprog, uden at lide nogen Forandring i Tidernes Løb. Dalkarlen elsker det gamle, det er derfor vanskeligt at sætte ham i Bevægelse, men har han først rejste sig, handler han med urokkelig Fasthed og naar sædvanligt sit Maal. Til at rejse sig for sin egen og hele Landets Frihed har Folket stedse været beredt, og mere end een Gang skylder Sverige det sin Frelse i Nødens Stund.

Ved Midsommertid 1434 stillede Engelbrecht sig i Spidsen for Dalkarlene og angreb det lille Slot *Borganæs*, der laa paa en Ø i Dalelven.

Borgen blev indtaget og nedbrændt til Grunden. Opstanden bredte sig over Vestmanland og Upland; selv Adelsmændene sluttede sig til Engelbrecht, da han truede dem paa Liv og Ejendom. Flere Slotte blev med stor Hast erobrede og i Bund og Grund ødelagte. Kun Stockholm,

Fig. 328. Jens Eriksøn. Træskærerarbejde paa en Korstol i Vesterås Domkirke.

hvor den for sin Mildhed og Retfærdighed bekendte Ridder *Hans Krøpelin* førte Befalingen, gjorde i længere Tid Modstand. Paa sit Tog til de sydlige Landskaber traf Engelbrecht i August det svenske Rigsraad forsamlet i *Vadstena*. Han forlangte, at det skulde forene sig med ham for at genskabe Rigets Frihed, thi siden Magnus Ladulås' Tid havde Tyranner og ikke Konger regeret over Sverige. Raadet undskyldte sig med sin Troskabsed, men Engelbrecht svarede, at Kongen selv havde brudt sin Ed. Han greb Bisperne ved Halsen og truede med at kaste dem ud til sine Bønder. Raadet maatte da give efter og underskrive et Opsigelsesbrev til Erik, som straks blev afsendt til Danmark.

Opstanden udbredte sig stadig videre. Mod Slutningen af Aaret var næsten hele Landet i Engelbrechts Hænder; han havde endog besat det danske Halland. Blandtsine store Bønderhobe holdt han ypperlig Krigstugt, og man sagde om ham og hans Hær, at ingen ved dem havde tabt saa meget som en Hønes Værdi. Kun

mod Danskerne gik de grumt til Værks. Sagnet fortæller, at de, for at adskille dem fra Svenskerne, tvang dem til at sige Ordene: „Hvit häst i korgulf“, som de ikke var i Stand til at udtale paa samme Maade som de Svenske. Jens Eriksøn, der havde skjult sig i Vadstena Kloster, blev siden med Magt taget ud af Bønderne og henrettet, men derfor maatte de ogsaa betale svære Bøder til Klostret, hvis Ven og Velgører han havde været.

Engelbrecht satte derefter igennem, at der ved Juletid 1434 holdtes en Rigsdag i *Arboga*, hvor „Købstadsmænd og Rigets menige“, hans bedste Venner, var til Stede ved Siden af de højere Stænder. Her valgtes han til Righøvedsmand. Da begyndte de svenske Stormænd, der frygtede for hans voksende Magt, atter at slutte sig til Kongen. Det blev derfor atter muligt at faa et Forlig i Stand paa et Møde i *Halmstad*, som Kongen bekræftede, da han i Oktober 1435 ankom til Stockholm. Svenskerne anerkendte ham igen som Konge og overlod ham alle Rigets Slotte og Len, men de skulde alle besættes med indfødte Høvedsmænd paa tre nær: Stockholm, Kalmar og Nyköping Slotte. De høje Rigs-embeder skulde atter besættes med Svenskere, og Kongen udnævnte den gamle *Kristiern Nilsson Vasa* til Rigsdrost, og den unge *Karl Knutson* af den mægtige Slægt *Bonde* til Rigmarsk. Overenskomsten blev dog igen brudt, da Eriks Vilkaarlighed fremkaldte almindelig Misfornøjelse. Han kunde ikke finde sig i den mere tilbagetrukne Rolle, der var bleven ham tildelt.

Da blussede Oprøret atter op, og man opsagde Erik Huldskab og Troskab i *Arboga* i Januar 1436. Men Rigsraaderne samledes i Stockholm og valgte ikke den fortjente Engelbrecht, men Karl Knutson til Rigsforstander. Almuens Misfornøjelse derover tvang dem imidlertid til at give Engelbrecht Befalingen over Hæren. Atter indtog han en Række Slotte og gjorde endogsaa Indfald over den danske Grænse. Da han var kommet tilbage til Axeval, blev han af Raadet kaldet til Stockholm. Skønt han var syg, gav han sig dog paa Rejse og besluttede at lade sig ro over *Hjelmaren*, da han var for svag til at kunne ride. Men han kunde ikke komme over hele den store Indsø, inden det blev mørkt, derfor landede han paa en Holm, og lod tænde en Ild til Værn mod Nattekulden. Hos ham var hans Hustru og nogle faa Svende.

Lige overfor paa en Halvø laa Slottet *Göksholm*, hvor Hr. *Bengt Stenson* af Familien *Natt och Dag* boede. Denne mægtige Adelsmand havde været Engelbrechts bitreste Fjende, men de havde nylig sluttet Forlig med hinanden i Ørebro. Da Engelbrecht saa en Baad støde fra Land og nærme sig Øen, troede han, at den bragte en Indbydelse fra Herr Bengt til at tilbringe Natten paa Slottet, og han lod sine Svende anvise de kommende en bekvem Landingsplads. Men ud af Baaden sprang Slotsherrens Søn, *Magnus Bengtson*, med en Økse i Haanden og raabte til Engelbrecht, der vaklede ham i Møde paa sine Krykker: „Kan jeg faa Fred for dig i Sverige?“ — „Din Fader og jeg er forligte“, svarede Engelbrecht sagtmodig, „og derom har du vel faaet Kundskab?“ Men Magnus Bengtson hug efter ham, og da han vilde bøde for sig med Krykken, afskar Hugget tre af hans Fingre. Han vendte sig da om for

at fjerne sig, men under nye Hug i Hals og Hoved styrtede han død til Jorden. Med dyrisk Vildskab mishandlede Morderen det døde Legeme, han mættede sin Blodtørst ved at gennembore det med Pileskud og sønderslaa Hovedet. Hustruen og Tjenerne førte han med sig som Fanger til Gøksholm, men løslod dem dog atter efter kort Tids Forløb.

Det var d. 9de April 1436, at Magnus Bengtson udførte sin blodige Daad. Rygtet derom udbredte sig snart i Egnen, og Bønderne strømmede i den største Forbitrelse til Gøksholm for at hævne sig paa Morderen. Men han var allerede flygtet bort fra Slottet. De ødelagde Bygningerne, men andre begav sig ud til Holmen, tog den elskede Høvdings Lig og førte det under Klager og Taarer til Melløsa Kirke, hvorfra det siden blev bragt til Ørebro og begravet i Stadens Kirke.

For Karl Knutson kom Engelbrechts Mord ganske belejligt, det friede ham for en farlig Medbejler til Magten. Han tog endogsaa Morderen i sin Beskyttelse og udstedte den Befaling, at ingen maatte forulempe ham for hans Gerning. Men Folket, hvis Beskytter Engelbrecht stedse havde været, betragtede ham som en Martyr for Friheden og omgav hans Minde med Helgenglans. Holmen kaldes endnu den Dag i Dag *Engelbrechtsholmen*, og Sagnet fortæller, at der ikke kan vokse Græs paa det Sted, hvor hans uskyldige Blod blev udgydt.

For det svenske Rigsraad var Engelbrechts Død næppe nogen stor Sorg. Det ønskede at bevare Unionen, men i en ny Skikkelse, saaledes at Kongemagten stækkedes, og at Stormændene fik Hovedindflydelsen. I saa Tilfælde var det en Fordel for dem at have en Konge uden for Landet, da deres egen Stilling derved blev saa meget stærkere. Ogsaa i Danmark var der megen Misfornøjelse med Eriks Regering, og da det under hanseatisk Mægling kom til et Møde i *Kalmar* i Sommeren 1436, viste det sig hurtigt, at Kongen stod ganske ene og blev forladt ogsaa af de danske Stormænd. Fra alle Sider krævede man, at Unionsdokumentets Bestemmelser om Rigernes Ligestilling skulde overholdes, og at ethvert af Rigerne skulde styres ved indfødte Mænd og efter egen Ret. Kongen maatte gaa ind paa alt, men dermed var ikke alle Vanskeligheder for Unionens fortsatte Bestaaen bortryddede. Da Unionsbestemmelserne efter en fyrretyveaarig Glemsel blev fremdragne, blev man klar over, hvor mangelfulde Reglerne om Kongevalget var. Der fremkom derfor et Forslag om, at Valget straks efter Kongens Død skulde foregaa i *Halmstad*, hvor Valgmænd skulde samles, 40 fra hvert Rige. Kunde de ikke blive enige, skulde de af deres Midte vælge fire fra hvert Rige, som skulde indelukkes i et Hus, indtil de var komne overens om Valget. Havde den afdøde Konge ingen Sønner, skulde man ved Lodtrækning afgøre, fra hvilket Rige den nye Konge skulde tages.

Kongen skulde i Regelen opholde sig fire Maaneder i hvert Rige, og da altid have to Raader fra hvert af de andre Riger hos sig. Iøvrigt skulde hvert Rige styres af sine egne høje Embedsmænd, Drost, Marsk, Hofmester og Kansler, der alle burde være indfødte. Men disse i og for sig gavnlige Forslag kom for sent, efter at Forbindelsen allerede var løsnet, og fik heller aldrig Lovskraft. Tværtimod bukkede Unionspartiet snart aldeles under, og Karl Knutson var som Rigsforstander Sveriges mægtigste Mand.

Ogsaa i Danmark var der imidlertid opstaaet Misforstaaelser mellem Kongen og Rigsraadet. Ægteskabet mellem Erik og Filippa havde været barnløst, og Dronningen var for længe siden afgaaet ved Døden. Erik holdt haardnakket fast ved at faa sin Fætter, Hertug *Bugislav* af *Pommern*, som han havde indkaldt og givet betydelige Len, valgt til sin Efterfølger, men han kunde ikke sætte det igennem. Han blev da tilsidst saa vred, at han 1438 drog bort til Gotland med sine Skatte. Dette Skridt benyttede Rigsraadet til fuldstændigt at bryde med ham og henvendte sig til Hertug *Kristoffer* af *Bayern*, en Søn af Eriks Søster Katerine, der 1410 var bleven gift med Pfalzgreve Johan af Bayern. Allerede tidligere havde Kristoffer opholdt sig i Danmark, men var bleven sendt tilbage af Kong Erik, rimeligvis fordi denne var bange for hans Arverettigheder. Rigsraadet blev nu drevet til at handle hurtigt ved den ulmende Misfornøjelse hos de lavere Stænder imod Adelen, som allerede havde givet sig Luft i en Bondeopstand paa Øerne og i Sydjylland. Derfor erklærede Rigsraadet paa et Møde i Lübeck i Juni 1439 Kristoffer for Rigsforstander. Straks efter opsagde det Erik Huldskab og Troskab i et Brev, hvori man bebrejdede ham, at han havde tildelt udenlandske Mænd Rigets Slotte og Len, bortført Rigsskatten og Kronens Klenodier, at han havde foraarsaget Sveriges Frafald, og at han trods Rigsraadets Bøn ikke havde villet komme tilbage for at afhjælpe Klagerne. For at vinde Greve Adolf af Holsten, der var til Stede i Lübeck, undsaa Rigsraadet sig ikke ved at overlade ham Haderslev og Ærø og indrømme ham *hele Slesvig som et frit og arveligt Len*. Hvad Kong Erik aldrig havde villet lade sig aftvinge, ofrede Rigets Stormænd saaledes med et Pennestrøg.

Men da Erik paa Gotland havde modtaget Opsigelsesbrevet, udsendte han et Forsvarsskrift, hvori han tilbageviste Beskyldningerne og aabent sagde Rigsraadet Besked. Det var usandt, paastod han, at Slotte var overdragne til fremmede Herrer, thi Hertug Bugislav var hans Fætter og havde været i Danmark siden Dronning Margretes Død, og de Len, som han havde havt, var givne ham med hele det daværende Rigsraads Samtykke. Han havde ikke ved sin Adfærd skilt Rigerne ad, det var de svenske Stormænd, som stedse havde arbejdet derpaa. Det var hel-

ler ikke ham, der havde givet Haderslev og Ærø til Grev Adolf, men tværtimod danske Rigsraader, der havde voldt dette Tab. „Thi — fortsætter han — vil I vide, hvem der er Aarsag til, at Sverige, Norge og Sønderjylland nu er skilte fra Danmark, da er det Eders store Overmod og Uredelighed, fordi I tilsteder ingen Ret og Retfærdighed, da er de Eders Overdaadighed og Eders Begærlighed, som ikke skaaner nogen for Gods og Penges Skyld, ikke Gud og hans hellige Kirke, ikke Kon-

Fig. 329. Erik af Pommerns Ske.

gen eller Kronen, Riddere eller Svende, Fruer eller Jomfruer, Bønder eller Bokarle“. Saaledes søgte Kongen at fralægge sig Beskyldningerne, men han udrettede intet, lige saa lidt som de Forberedelser, han traf for at vinde Riget tilbage, førte til noget Resultat. I 10 Aar sad den afsatte Konge paa det stærke Visborg Slot, som han selv havde ladet bygge, og førte en Fribyttekrig mod Svenskerne. Paa en Ske, som han ved denne Tid skænkede til Slotshøvedsmanden paa Visborg, staar der: „Nu staar mit Haab til Gotland og til Haver“, og disse Ord blev virkelig hans Valgsprog. Da Svenskerne omsider angreb ham og belejrede Visborg, overgav han 1449 Slot-

tet til en dansk Flaade under *Olov Akselsøn Thott* og sejlede til Pommern. Her levede han i ti Aar og døde paa det gamle Slot Rügenwalde i en Alder af 77 Aar. Hans Grav findes foran Altret i Byens Kirke. Hans Livs Afslutning kom saaledes til at minde om hans Faders, om hvem den pommerske Krønike kort og fyndigt melder: „Han var en stor Røver“.

Dronning Filippa har efterladt sig et smukt Minde om Uforsagthed og Hjertensgodhed. I Københavns Forsvar mod Hanseaterne 1428 skal hun have taget virksom Del, men det er med Urette blevet sagt, at Erik selv var flygtet fra Byen og havde skjult sig hos Abbeden i Sorø! At Forholdet mellem Ægtefællerne har været godt, kan man slutte deraf, at Erik, saa ofte han var fraværende, overlod Rigets Styrelse til Dronningen. Hun var ham en god og trofast Hjælper i Regeringen, og hun

ørstod ofte at glatte over ved hans Fejlgreb. Saaledes hjalp hun 1428 nogle svenske Sømænd, der var strandede paa Saltholm, med Mad og Øl og lod dem føre i Land paa et Skib. Hun synes derfor ogsaa at have nydt en stor Folkeyndest i Sverige. Med Sikkerhed kan Historien erikende Erik for de Beskyldninger, der senere er blevne rettede mod ham for hans personlige Opførsel imod hende. Det er saaledes usandt, naar der fortælles, at han, forbitret over det uheldige Tog mod Stralsund, som Dronningen havde iværksat, skal have sparket og mishandlet hende saaledes, at hun nedkom for tidligt og af Sorg herover gik i Vadstena Kloster. Det var paa en Rejse i Sverige, at hun døde i sit 39. Aar. Natten til den 6. Jan. 1430 og blev begravet i Vadstena i St. Anne Kapel, som hun selv havde stiftet.

Efter hendes Død vilde Kongen, til Trods for Rigsraadets Ønske, ikke gifte sig paany, men han ansaa Tronfølgerspørgsmaalet for ordnet, saaledes at Bugislav skulde være hans Efterfølger. Han tog nu en af Dronningens Jomfruer, *Cæcilie*, til sin Frille, og hun blev ham tro i Resten af hans Liv og fulgte ham baade til Gotland og Pommern. Men Forbindelsen vakte en pinlig Opsigt og bidrog til at undergrave Eriks Stilling.

Med Erik af Pommern gik den egentlige Union, saaledes som Dronning Margrete havde tænkt sig den, i Graven. Det var den svenske Bondestand under Engelbrecht, som gav den Dødsstødet, men det blev Adelen i alle de tre Riger, som høstede Frugterne deraf. Den Skin-Union, som de højere Stænder ønskede at sætte i Stedet, levede ganske vist endnu en rum Tid, men den var ret betydningsløs, og i Læ af den grundedes der i alle de nordiske Lande en udpræget Adelsvælde.

Fig. 330. Ruiner af Visborg.
Tegning af Robert Haglund.

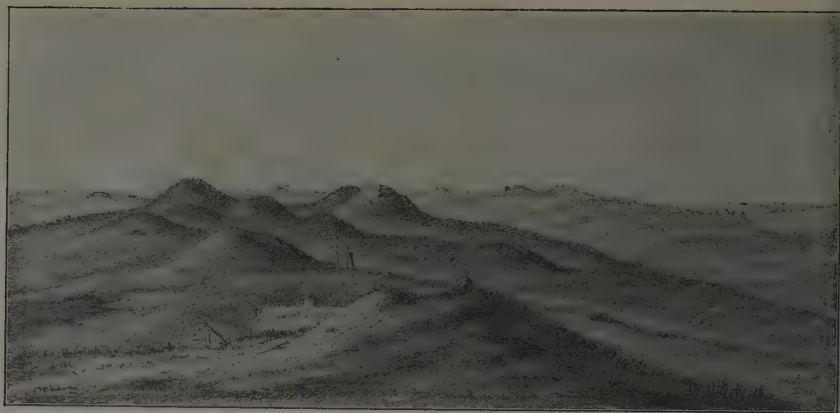

Fig. 331. St. Jørgensbjerg. Efter Tegning af Prof. Magnus Petersen.

ANDET AFSNIT

FORENINGENS GRADVISE OPLØSNING I TIDSRUMMET 1438—1513

Først den 9. April 1440 blev Kristoffer hyldet som Konge af Danmark paa *Viborg Ting*, da han forud lovede at ville underskrive de Haandfæstning, der vilde blive ham forelagt af Rigsraadet. Dette tiltog sig nu Retten til at vælge Kongen. Herved var Kalmar-Foreningen egentlig brudt fra Danmarks Side, da Kongevalget jo skulde ske i Overensstemmelse med de andre Riger. Ikke desto mindre erklærede Svenskerne der var misfornøjede med Karl Knutson, paa et Møde i Arboga i September 1440 sig for villige til at anerkende Kristoffer paa Betingelse af Sveriges fuldstændige Ligestilling med Danmark. Han blev da den 13. Sept. 1441 hyldet paa Morasten og den næste Dag kronet i *Upsala*. Der var især Kirken, der virkede for Foreningens Opretholdelse, og derfor siger Vadstena Dagbog om Kristoffers Valg: „Det er gjort efter Prælaternes, Gud give ogsaa efter Himlens Vilje“. Karl Knutson afstod frivillig den Krone, han ikke var i Stand til at naa, og man tilfredsstillede ham med Finland som Forlening og Øland som Pant for hans Fordringer. Men ved Kristoffers Indtog i Stockholm, da den lille, trivelige Kongegik Arm i Arm med den høje, anselige Marsk, sagde Folket: „Marsken er skønnere og fortjener bedre at bære Kronen“.

Ogsaa i Norge, hvor Erik havde mange Tilhængere, blev Kristoffer

nsider ved Præstestandens Hjælp valgt og kronet i Oslo 1442. Derpaa fulgte 1. Jan. 1443 i Ribe hans Kroning til Konge af Danmark, og Forningen var saaledes haandhævet. Men det var ganske tilfældigt, og der var aldeles ingen Sikkerhed for Fremtiden. Hvert af Rigerne havde den Gang valgt paa egen Haand, og dette havde fundet Udtryk gennem en særskilte Kroning i hvert Rige for sig. Blev man saaledes ved, var Overensstemmelse ved de følgende Valg usandsynlig, og Rigerne maatte nølgelig skilles. Sønderjylland, som Rigsraadet havde lovet Grev Adolf, blev opgivet af Kristoffer og overdraget Adolf som færeligt Lep i Kolding i April 1440.

Imens havde Kristoffer været nær ved at miste sin Krone ved et farligt Bondeoprør i Nørrejylland. Bønderne paa Øerne var bragte til Ro, men de stridbare *Vendelboer* rejste sig i Foraaret 1441 i Harmen over en tung Skat. Bag Opstanden laa sikkert Ønsket om at faa Kong Erik tilbage. Nord for Limfjorden var Bondestanden endnu ikke underkuet saaledes som paa Øerne, og dens Forbitrelse var særligt rettet mod Adelen. Under Anførsel af en Adelsmand *Henrik Tagesøn* afbrændte man Kongsgaarden Aggersborg, hvis Plads endnu kan ses mellem Herregaarden og Kirken. Ogsaa Aagaard blev afbrændt, og Ejeren, Nils Pedersøn Gyldenstjerne „kom ikkun af sin Gaard med en Stav i sin Haand“. I en Træfning ved Nørre Sundby faldt den forhadte Lensmand *Eske Brok*, paa hvis Lig Bønderne mættede deres Forbitrelse ved at hugge det i mange Stykker. Oprøret strakte sig i Østjylland til Gudenaa, i Vestjylland til Lundenæs ved Skjernaa. Da drog Kristoffer selv mod dem med en stærk Hær og traf dem paa *St. Jørgensbjerg* i Kjettrup Sogn i Hanherred. De havde taget en fast Stilling og omgivet sig med en Vognborg. Kongen lovede dem Tilgivelse, der frivilligt nedlagde Vaabnene, og denne Opfordring forfejlede ikke sin Virkning:

Først da rømmer de Morsing,
og saa de Forrædere af Ty;
efter da stod de Vendelboer,
de vilde ikke fly.

Fig. 332. Kristoffer af Bayern. Efter Tegning i Bibliothèque Nationale i Paris.

De tilbageblevne blev angrebne af Kongen den 8. Juni og overvundne efter en blodig Kamp. Mange blev nedhuggede, Henrik Tagesøn blev fanget og med de andre Førere for Opstanden lagt paa Stejle. De

øvrige maatte købe deres Liv paa haarde Vilkaar. Store Bøder skulde erlægges, Bispetienden, der i flere Aarhundreder havde været et Strids-spørgsmaal, blev nu endelig paalagt de nørrejydske Bønder, og man forbød dem herefter at bære andet Vaaben end den korte Kniv i Beltet.

Kristoffers Regering blev kort, men ikke umærkelig. I Danmark la-

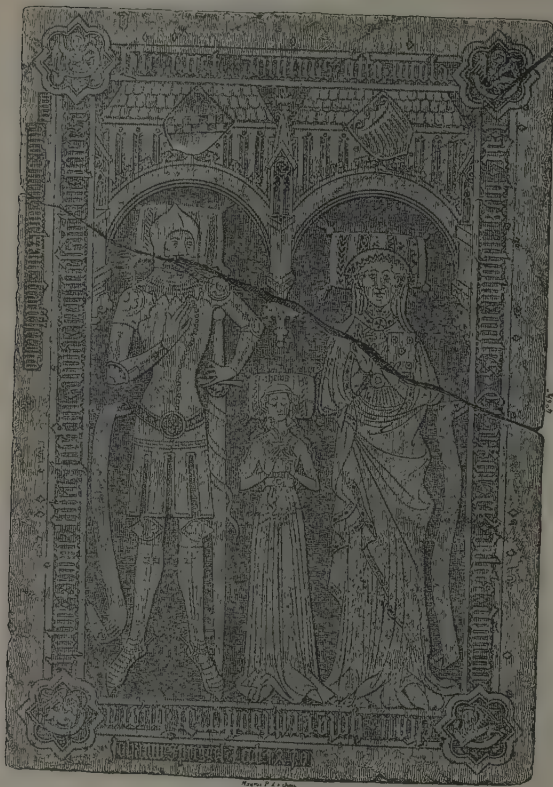

Fig. 333. Otte Nilssøn Rosenkrans' Ligsten.

Unde. Kristoffer blev Stridighederne endelig fuldkomment bilagte. Bispens blev tilfredsstillet, og Byen fik sin Indvielse som Residensstad ved Kongens Bryllup. Den 14. Oktbr. 1443 gav Kongen den en ny og forbedret *Stadsret*, og fra nu af tiltog Byen og blev snart en blomstrende Stad.

I Sverige var der roligt under Kristoffers milde Regering. Vel manglede det hos de senere svenske Historieskrivere ikke paa Klager over trykkende Skatter, men det er uden Grund. Da der opstod en Misvækst, der nødte Svenskerne til at blande Bark i Brødet, tog de Anledning til at kalde Kristoffer *Barkekongen*, ligesom om han var Skyld deri. Mere

Magten i Hænderne paa *Rigsraadet*, og de højer Rigsembeder besattes atter. Righofmester var efter hinanden Erik Nilssøn Gyldestjerne og Otte Nilssøn Rosenkrans. Rigmarsk var Oluf Akselsøn Thott. Der var Mænd af Rigets fornemste Familier. Ved Siden af dem havde Gejstligheden med Ærkebiskop *Hans Laksmænd* i Spidsen en stor Indflydelse. Men ogsaa Kongen forstod at gøre sig gældende. Erik af Pommerns Aandsøgte han at støtte den danske Handelsstands Opkomst, og Forholdet til Hansestæderne var ret spændt i Kongens senere Aar.

Til København havde Bisperne i Roskilde aldrig villet opgive deres Ret.

grundede var vel Klagerne over, at han ikke gjorde noget alvorligt Skridt til at standse Eriks ødelæggende Sørøverier fra Gotland. Naar man talte til ham herom, svarede han blot med sit sædvanlige gode Humør: „Min Morbroder skal ogsaa leve“. Men i det Hele fulgte Kristoffer i sin Styrelse af Sverige nøje de Løfter, som han havde givet. Han opholdt sig ofte i længere Tid i Landet og styrede det alene ved indfødte Mænd. Folkeyndet blev han dog ikke, men Karl Knutson gjorde ogsaa sit for at hindre dette.

Kristoffer, en godmodig og livsglad Herre, der elskede Bægere og Tærninger, døde pludseligt d. 6. Jan. 1448 i Helsingborg, næppe 35 Aar gammel, og blev begravet i Roskilde Domkirke. Med sin Dronning *Dorothea*, en Datter af Markgrev *Johan* af Brandenburg, kaldet *Alchymista* eller Guldmageren, havde han ingen Børn. Hun var endnu for ung til at spille nogen politisk Rolle under sin Mands Regering.

KRISTIERN I. KARL KNUTSON I SVERIGE

Ved Kristoffers pludselige Død var de tre Riger uden Konge. Der var ingen nærbeslægtet Fyrstestamme, hvoraf man kunde vælge ham.

I Stedet for at følge det danske Rigsraads Indbydelse til et fælles Møde om Kongevalget, sammenkaldte Svenskerne en Rigsdag i *Stockholm*. Her indfandt ogsaa *Karl Knutson* sig; han var brudt op fra Viborg Slot i Finland med et Følge paa 800 vel væbnede Riddere og Svende for atter at gøre sin Adkomst gældende. Vel var der endnu et Parti, der var gunstigt stemt for Foreningen med Danmark, nemlig Kirken. I Spidsen for den stod den nye *Ærkebiskop Jøns Bengtson* af Familien *Oxenstjerna*, der var fjendsk stemt mod Karl Knutson. To Brødre af samme Slægt havde Stillingen som Rigsforstandere inde. Men Borgere og Bønder var bestemte Modstandere af Unionen. Derfor lykkedes det Karl Knutson ved Stemmegivningen at faa 63 Stemmer af 71 paa sin Side. Den 28. Juni 1448 blev han hyldet og næste Dag kronet til Sveriges Konge i *Upsala Domkirke*.

I Danmark var Rigsraadet paa dette Tidspunkt allerede i Underhandling med Hertug *Adolf* af Slesvig og Holsten. Ved hans Valg kunde man vinde den store Fordel, at det saa omstridte Sønderjylland uden Kamp blev genforenet med Moderlandet. Dertil kom, at *Adolf* var en folkeyndet Fyrste af prøvet Klogskab. Men han havde Selvbeherskelse nok til at afslaa det glimrende Tilbud om Kongetronen. Efter at hans Ungdom var gaaet hen i langvarige Kampe om Sønderjylland, nød

han nu en Ro, som han ikke vilde forstyrre ved at blande sig ind i Unionens mislige og indviklede Forhold. Han undskyldte sig derfor og angav som Grund sin Alder, skønt han kun var 47 Aar gammel. Derimod anbefalede han varmt sin Søstersøn, Grev *Kristiern* af *Oldenburg*, en Søn af Grev *Diderik den Lykkelige* og Grev *Gerhard* den 6.'s Datter *Hedvig*.

Gennem sin Moder nedstammede denne fra det danske Kongehus, fra Erik Klippings Datter *Richiza*, der var blevet gift med Grev *Nils* af *Werle*. Deres Datter *Sofie* var Grev *Gert* af *Holstens* Hustru, og fra hende nedstammede altsaa Grev *Kristiern* i lige Linie. Slægtskabet var saa temmelig fjernt, at det ikke havde nogen virkelig Betydning, men ved Siden af andre og vægtigere Grunde kunde det vel komme i Betragtning. *Kristiern* var 22 Aar gammel, en smuk og anselig Yngling, næsten et Hoved højere end en velvoksen Mand, og han besad stort personligt Mod. Sin Ungdom havde han tilbragt hos sin Morbroder Hertug *Adolf*; desuden havde han levet i længere Tid ved Kejser *Frederik* den 3.'s Hof. Ved sin Faders Død var han 1440 tillige med sine Brødre bleven regerende Greve i *Oldenburg* og *Delmenhorst*, og da han var den barnløse Hertug *Adolfs* Yndling og nære Slægtning, var han allerede hyldet som hans Efterfølger i *Sønderjylland*.

Nu aabnede der sig videre Muligheder for ham. *Adolf* begav sig personlig til *København*, hvor det lykkedes ham at vinde flere indflydelsesrige Mænd, som *Bispen* af *Roskilde*. Efterretningen om *Karl Knutsons* Valg i *Sverige*, og at han allerede havde kastet sig over *Gotland*, der var dansk Besiddelse, løste Danskerne fra ethvert Hensyn til Naboriget og manede dem til hurtigt at vælge sig en Konge. Det danske Rigsraad kom da sammen med Hertug *Adolf* i *Haderslev*, og her blev man den 1. Sept. 1448 enig om at overdrage Kronen til Grev *Kristiern*. Der blev ved denne Lejlighed ikke givet nogen egentlig Haandfæstning. En saadan skulde udfærdiges i Løbet af et Aar, men det blev aldrig til noget. Derimod gik *Kristiern* ind paa følgende Betingelser: Danmark var et frit Valgrige; ved Kongens Død havde Rigsraadet altsaa Ret til at vælge til hans Efterfølger, hvem det vilde. Uden Rigsraadets Samtykke maatte Kongen ikke indkalde Udlændinge i Riget og give dem Slotte eller Len, ikke begynde Krig eller slutte Fred, ikke paalægge Skatter eller afhænde Krongods, og i det Hele taget ikke foretage sig noget, der var af Vigtighed for Danmarks Rige og Krone. Kongen fik Ret til at bortgive Kronens Len og de høje Rigsembeder. I øvrigt omtales her slet ikke Borger- og Bondestanden; det var ikke en Gang til Adelen og Gejstligheden, men blot til Rigsraadet som Rigets Repræsentant, at Kongen havde gjort sine Indrømmelser. Det danske Rigsraad havde troligt taget Eksempel af det svenske.

Kristiern den 1. blev nu den 28. Septbr. hyldet paa Viborg Ting og næste Aar den 28. Oktbr. 1449 kronet i *København* som Danmarks Konge af Ærkebisp *Tue* af Lund. Her fejrede han samme Dag sit Bryllup med den attenaarige Enkedronning *Dorotea*.

Medens Kristiern saaledes havde sikret sig den danske Krone, havde han nær tabt den norske, som allerede var lovet ham af det norske Rigsraads Flertal. En farlig Medbejler havde han i *Karl Knutson*, der ivrigt tragtede efter at vinde Norge til Sverige. Paa hans Side stod den trondhjemske Ærkebiskop *Aslak Bolt*, der drog hele det nordenfjældske Norge med sig. Hen paa Efteraaret kom Kong Karl selv med en Rytter-skare over Fjældet og blev ved hans Bistand kronet i *Trondhjem* i Novbr. 1449. Men kun kort varede hans Glæde over det nye Rige. De svenske Stormænd var af Skinsyge kun lidet ivrige i at understøtte ham, og Normændene selv var lunkne. I det søndenfjældske Norge virkede Biskop *Jens* af *Oslo* og Befalingsmanden paa Akershus, den holstenske Ridder *Hartvig Krumedige*, for Kong Kristierns Sag. Følgen deraf blev, at Karl Knutson tabte den norske Krone lige saa let, som han havde vundet den.

I Begyndelsen af 1450 havde Norge altsaa to Konger. Dette kunde ikke vare ved, og i *Halmstad* kom 12 danske og 12 svenske Rigsraader sammen for at afgøre Striden. Bestemmelserne, der blev tagne her i Maj 1450, er højst mærkelige. Uden Indvendinger opgav de svenske Rigsraader Karl Knutsons Sag; „han skulde opgive al Fordring paa Norge og straks aflægge Kongenavnet“. Men de tog desuden i Forening med Danskerne Bestemmelser, der maatte føre til en Fornyelse af Foreningen i Kalmar. Naar den ene af Kongerne døde, skulde Rigerne atter forenes under een Konge, hvert med sine egne høje Embedsmænd, Love og Rettigheder. Hvad Øen Gotland angik, der var bleven overgivet til Danmark af Erik af Pommern, blev der ikke taget nogen afgørende Beslutning om den, skønt det nærmest var for dette Stridsspørgsmaals Skyld, at Mødet var blevet holdt.

Skønt Kong Karl med stor Uvilje modtog Efterretningen om Udfaldet, saa han sig dog nødt til at bøje sig under Rigsraadets Vilje. Kristiern drog op til Norge og mødte ingen Modstand. D. 2den August 1450 kronedes han i *Trondhjem*, hvor Ærkebiskop *Aslak* imidlertid var død. „Aldrig saa jeg en gladere Fyrste“, skriver en tilstedeværende. Kort efter sluttedes 29. Aug. i *Bergen* en Overenskomst mellem de danske og norske Rigsraader. De aftalte „en stadig, evindelig og ubrødelig Sammenbinding“, saaledes at begge Riger skulde „herefter blive og være tilsammen i broderlig Kærlighed og Venskab, og ingen den andens Overmand være, men at hvert Rige regeres med indfødte Mænd, som begge Rigeres Privilegier udviser.“

Hermed var den faste Forbindelse sluttet, der siden sammenknyttede begge Rigers Skæbne lige indtil den nyeste Tid. Med Sverige var der aabnet Udsigt til en Fornyelse af Unionen, og det var den danske og svenske Adel, der havde optaget og støttet den gamle Tanke. Et fredeligt Forhold kunde nu atter være indtraadt i Norden, naar Fyrsternes Personligheder ikke havde været til Hinder derfor. Som Medbejlere betragtede de hinanden med Mistro og Nag, Kong Karl kunde ikke glemme sine skuffede Forhaabninger, og Kong Kristiern stræbte videre, mod Sveriges Krone. Forgæves kom de sammen (Juli 1451) i *Avaskær* i

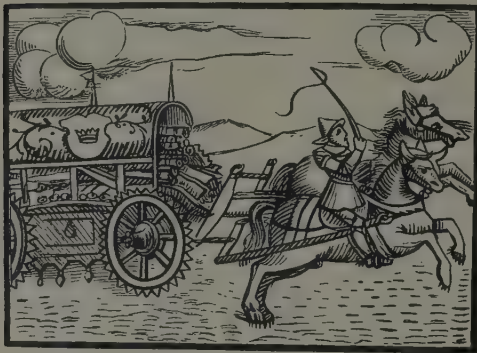

Fig. 334. Kærrebøsser.
Efter Olaus Magnus.

Bleking tæt ved Grænsen mellem begge Rigerne, for at underhandle om det gamle Stridspunkt, Besiddelsen af Gotland. Kong Kristiern rejste nu et nyt Tvistepunkt, Spørgsmaalet om Dronning Doroteas Morgengave i Sverige, og da ingen af Parterne vilde komme den anden i Møde, skiltes man ad uden nogen Afgørelse, og kun med større Had og Bitterhed paa begge Sider. Under disse Forhold var Krigen uundgaaelig.

Svenskerne paastaar, at det første Angreb skete fra dansk Side. Vist er det, at i Begyndelsen af 1452 brød Karl Knutson ind i *Skaane* i Spidsen for en vældig Hær, „den største“, siger Rimkrøniken, „man kunde mindes var draget ud af Sverige“. Med Hæren førtes paa Slæder 20 *Kærrebøsser* eller Feltkanoner med Krudt og Sten, som man den Gang brugte i Stedet for Kugler. Kanoner findes første Gang anvendte i Krig i Norden, da Hanseaterne under Valdemar Atterdag belejrede Helsingborg, og de omtales oftere under Hansestædernes Kampe med Erik af Pommern, men de var den Gang kun af ringe Betydning. Nu var den Tid kommen, da de begyndte at faa større Betydning i Krigen til Lands.

Medens Drivis i Øresund hindrede Kong Kristiern i at komme sine Undersaatter til Hjælp, hærgede Karl Skaane med Mord og Brand og anrettede en saadan Ødelæggelse, at den mindedes endnu efter flere Aarhundreder. Ved sin hensynsløse Grumhed naaede han kun at ægge Befolkningen, og omsider maatte han trække sig tilbage, uden at have gjort varige Erobringer.

Til Svar gjorde Kristiern et Indfald om Sommeren i *Vestergötländ*

for at hævne Ødelæggelserne. Hans Erobringer gik dog hurtigt atter tabte. Med Afbrydelser fortsætter Krigen gennem flere Aar uden at lede til andet, end at Grænselandskaberne blev grusomt ødelagte. Kong Kristiern var vel nok den stærkeste, men dog ikke saa stærk, at han formaaede at give Krigen en afgørende Vending. Men han havde den Fordel at sidde fast paa Tronen, mens Karl Knutson var omgivet af en misundelig og upaalidelig Adel. Forholdene var i Virkeligheden overordentligt indviklede. Mange Adelsmænd havde Slægtninge, ja endogsaa Ejendomme i alle tre Riger; uden ret at kende deres Fædreland fulgte de den Fyrste, i hvis Land det største Gods laa, blot af Hensyn til deres egen Fordel.

Imidlertid dalede Karl Knutsons Magt mere og mere i Sverige. Adelen saa i ham kun sin Ligemand og vilde ikke finde sig i hans Vilkaarlighed. Han var kommet paa Tronen ved Almuens Hjælp, men følte sig dog som Adelsmand. Hans Regering var haard og egennyttig. Det var ganske vist ikke hans Skyld, at de stadige Krige øgede Folkets Byrder, men hans store Pragtlyst bidrog endnu mere hertil. Ikke uden Grund var man misfornøjet med ham og hans Styrelse. Ved Siden af en udpræget Herskesyge manglede han den fornødne Klogskab til at overvinde den stedse voksende Modstand; „fra en glimrende Partihøvding var han blevet en svag Konge“.

Det var højst uforsigtigt af Kong Karl under saadanne Forhold at begynde en Strid med den mægtige Præstestand. Han forlangte nemlig Indflydelse paa Bispevalgene, og at Kirken skulde bære sin Del af Skatterne til Krigen.

Følgerne af dette Skridt udeblev ikke. Det gamle Familiehad hos Ærkebisen af Upsala, *Jøns Bengtson Oxenstjerna*, blussede paa ny op. I Begyndelsen af Aaret 1457 gjorde Karl Knutson et Tog ned mod Øland for at tage denne Ø fra Danskerne, og han overdrog Ærkebisen at opbyde Folket i Upland. Dette gjorde han ogsaa, men ingenlunde for at tjene Kongen. Han fremstillede for Folket Karls voldsomme og uretfærdige Styrelse, og det synes at have staaet slet til med Kongens Folkeyndest, thi han fik det uden Vanskelighed over paa sin Side. Derpaa gik han med sine Præster og Domherrer ind i *Upsala Domkirke*, nedlagde sin Ærkebispestav paa Højaltret ved St. Eriks Helgenskrin og svor ikke igen at ville optage den, „før Lov og Ret gjaldt i Landet“. Paa Kirkedøren opslog han den 26. Januar sin Krigserklæring mod Kongen.

Ved Efterretningen herom skyndte Karl sig tilbage, og han tog sin Tilflugt til *Stockholm*. Kort efter indesluttede Ærkebiskop Jøns Staden. Da Kongen mærkede, at han ikke kunde stole paa Borgerne, lod han sine vigtigste Skatte hemmeligt føre om Bord paa et Skib og

gemte Resten i Sortebrødreklostret. Derpaa formanede han Borgerne til at vise ham Troskab, gik om Bord paa Skibet og landede efter tre Dages Sejlads lykkeligt i *Danzig*. Her blev han vel modtaget og førte i syv Aar et sorgfrit Liv ved Hjælp af de Rigdomme, han havde taget med sig fra Sverige.

Næppe var Karl borte, før Stockholm overgav sig til Ærkebispens, og hele Landet kom i hans Magt. Hemmeligt sendte han Bud til Kong *Kristiern*, da Stemningen i Sverige ikke var for at tage en udenlandsk Konge. Denne indfandt sig ved Pinsetid med en stærk Flaade i Stockholms Skærgaard og tilbød at hjælpe Svenskerne mod deres fordrevne Konge. En Rigsdag blev samlet i Stockholm, og det lykkedes Ærkebispens at faa den danske Konges Valg gennemført. Han blev hyldet paa Morasten og 3. Juli 1457 kronet i *Upsala*. I Forbindelse med det svenske Raad udstedte han en Bekræftelse paa „alle de gode gamle Bebindelser“ mellem Rigerne, „ligesom den Uvilje og Krig i Kong Karls Tid aldrig havde været“. I sin Haandfæstning lovede han at ville holde sig de tidligere Forbindelser mellem Rigerne efterrettelig, med Undtagelse af Halmstadbeslutningen (ved hvilken nemlig Karl Knutsons Kongeværdighed anerkendtes); han maatte ikke afhænde noget Krongods, ikke erhverve sig Adelgods, ej heller bebyrde nogen Stand i Riget med Skatter.

Unionen var saaledes atter knyttet paa Grundlag af de tidligere saa løse Bestemmelser. Imidlertid syntes dog Stemningen i Sverige nu gunstigere end før. Da *Kristiern* gjorde det sædvanlige Tog efter Kroningen gennem Rigets Landskaber, den saakaldte *Erikskata*, mødte han en saadan Velvilje, at han endogsaa fik sin knapt treaarige Søn *Hans* valgt og hyldet som Tronfølger i Skara.

SØNDERJYLLANDS OG HOLSTENS FORENING MED DANMARK

I alt syntes Lykken at begunstige Kong *Kristiern*. Til de tre Kongekroner, som han besad, føjedes endnu en Hertug- og en Grevekrone.

Den 4. Decbr. 1459 døde Danmarks gamle Fjende, Hertug Adolf, paa Gottorp Slot uden at efterlade sig Sønner. Spørgsmaalet var nu, hvem hans Lande skulde tilfalde. Som ivrig Slesvigholstener havde han ønsket, at Slesvig ikke skulde indlemmes i Danmark, men uadskilleligt forenes med Holsten, og til begge Lande havde han anset sin kære Søstersøn, Grev *Kristiern* af Oldenburg for sin rette Arving. Men da *Kristiern* blev dansk Konge, maatte han love sin Morbroder at overholde

et gammelt Løfte fra 1326, at Sønderjylland aldrig skulde blive forenet med Danmark under den samme Herre. En ny Arving til sine Lande havde Hertug Adolf dog ikke naaet at udpege, da Døden overraskede ham. Stillingen var da følgende. *Slesvig* kunde enten inddrages under den danske Krone som *hjemfaldent Len* eller, hvis det skulde betragtes som Adolfs Ejendom, *gaa i Arv* til hans Søstersønner, deriblandt Kong Kristiern. *Holsten*, der var et *tysk Len*, syntes derimod at maatte tilfalde den nærmeste Arving paa Mandssiden, Grev *Otto af Schauenburg*, der allerede besad den pinnebergske Del deraf og kunde støtte sig paa en tidligere Overenskomst mellem de to Linier af dette Hus. Dog var der delte Anskuelser i den slesvigske og holstenske Adel (Ridderskabet), der fra først af træder op som eet Samfund og egenmægtigt tager Fyrstevalget i sin Haand. Nogle arbejdede for Grev Otto, hvis Sag endvidere støttedes af Hamburg og Lübeck. Men et stærkere Parti sluttede sig til Kong Kristiern som nærmeste Arving paa Spindesiden. Dette Parti haabede, ved at vælge ham til Landsherre, at kunne bevare Holstens Forbindelse med Sønderjylland, hvor saa mange holstenske Adelsmænd ejede Godser, og saaledes undgaa en Fornyelse af de ødelæggende Kampe om Slesvig.

Den 22. Januar 1460 samledes Adelen i *Neumünster*. Grev Otto indfandt sig og fremlagde sine Fordringer paa Arvefølgen, men man undgik en Afgørelse ved at udsætte Sagen. Et nyt Møde fandt Sted i *Rendsborg*, hvor Kong Kristierns Broder Gerhard deltog i Underhandlingerne. Heller ikke her gav man et bestemt Svar, men henviste til et senere Møde i Lübeck. Man vilde først tale med Kongen af Danmark, som havde indbudt til et Møde i Ribe, og høre, hvad hans Begæring var.

Afgørelsen faldt dog allerede den 2. Marts 1460 i *Ribe*. Her mødtes Kong Kristiern og danske Rigsraader med Prælater og Ridderskab fra begge Fyrstendømmerne. Man blev hurtig enig, og fra Raadhuset udraabte Bispem af Slesvig, „at Raadet af Holsten for deres Lands Bedste havde kaaret deres naadige Herre, *Kong Kristiern af Danmark*, til *Hertug af Slesvig og Greve af Holsten*“. I samme Maaned satte Kristiern sig i Besiddelse af Byerne og Borgene i begge Lande; Gottorps og Rendsborgs Porte aabnedes atter efter lange Tider for en dansk Konge.

I Henhold til den trufne Aftale kom Grev Otto til Lübeck til sit Møde med den holstenske Adel i April. Forgæves fremkom han atter med sine Arvefordringer. Han fik kun det Svar, at Kong Kristiern var nærmere Arving, og at Spindesiden i deres Land lige saa vel kunde arve som Sværdsiden. „Da faldt der mange haarde Ord fra begge Sider, saa at de skiltes ad i Vrede, og Greven red til Hamburg, men Holstenerne red hjem“.

Betingelsen for Valget i Ribe var en *Haandfæstning*, som forsegledes af Kongen og en Maaned senere fuldstændiggjordes i *Kiel* ved et Tillæg, der kaldtes „den tapre Forbedring“. Hovedbestemmelserne i disse to Frihedsbreve er følgende: Kristiern erkender at være kaaret til Landsherre over Slesvig og Holsten, ikke som Konge af Danmark, men af Indbyggernes Gunst for hans Person. Valget gælder ham personlig og ikke hans Efterkommere; dog skal Efterfølgeren vælges blandt hans Sønner. Hvis han kun efterlader sig een Søn, der bliver Konge i Danmark, skal han vælges under den Betingelse, at han bekræfter alle Landenes og Stændernes Privilegier; hvis der ingen Sønner findes, skal een af hans rette Arvinger vælges. Begge Landes Stænder skal i Fællesskab foretage Valget. Den Fyrste, der vælges, skal tage sine Len af sine Lensherrer (saaledes ophævedes ikke Lensforholdet til Danmark). Ingen Skat maa paalægges og ingen Krig begyndes uden Raadets og de menige Indbyggerses Samtykke. Ikke andre end indfødte maa erholde Slotslen eller Embeder. Desuden lovede Kongen, „at han af al Formue vil holde Landene ved god Fred, og at de skal blive *evigt sammen udelte* (und dat se bliuen ewich tosamende ungedelt 3: at intet af dem maatte deles eller udstykkes — for at undgaa Strid mellem forskellige Herrer)“. For øvrigt holdtes Landene adskilte i retslig og administrativ Henseende. Slesvig skulde beholde sin jyske Lov og sit eget Landsting paa *Urnehoved*, Holsten sin tyske Ret og sit Ting ved *Bornhoved*. Det ene Sted skulde en Drost, det andet en Marsk styre Landet i Kongens Fraværelse.

Dette er Hovedindholdet af de saakaldte Privilegier af 1460, som senere har været Genstand for mange Mistydninger. Endnu efter næsten 400 Aars Forløb pustede Slesvigholstenerne dem op til at være „en ubrødelig Grundlov for Hertugdømmerne“ (skønt den i de forløbne Aarhundreder mange Gange var brudt med Ridderskabets Samtykke) og gjorde dem til den Fane, under hvilken deres Parti arbejdede paa den danske Stats Opløsning.

At Hansestæderne ikke syntes om Kristierns Valg, var ganske naturligt, og en samtidig lybsk Krønike giver sin Harme Luft i bitre Klager. „Saaledes“, hedder det, „blev Holstenerne danske, forsmaaede deres Arveherre og gav sig frivilligt, uden Sværds slag, under Kongen af Danmark, hvad deres Forfædre havde været imod og forhindret med væbnet Haand.“ Thi de førte mangan Fejde og havde mangan Strid med de Danske, hvori Stæderne var dem behjælpelige med meget Folk og store Omkostninger, fordi de ikke vilde være danske. Og mangan Herre og Fyrste og fornem Mand, dertil af deres egne Forfædre, var bleven i Striden, fordi de ikke vilde underkaste sig de Danske, men være frie.

Men alt dette havde Holstenerne til den Tid ganske forglemt og blev frivilligt Trælle; deri var Holstenernes Begærlighed og den Danskes Snuhed Skyld. Thi Kongen og hans Raad købte dem med Penge og Gaver og mange Slags Løfter. Saaledes blev de blændede af Egennytte og overgav hele Landets fælles Vel for en ringe Vinding“.

Samtiden betragtede saaledes Overenskomsten i Ribe som en Sejr for Danmark. Eftertiden har haft den modsatte Opfattelse og dadlet Kong Kristiern strengt, fordi han ikke benyttede sin Ret som Lensherre til at inddrage Slesvig under Kronen. Af Herskelyst, for at vinde Holsten, har man sagt, tilsidesatte han Danmarks sande Interesse. Betænker man imidlertid, at et Forsøg paa at sprænge den allerede henved 100-aarige Forbindelse mellem Slesvig og Holsten nødvendigt maatte drage en ny Kamp med Tyskerne efter sig, vil Dommen vistnok lyde anderledes. Kong Kristiern vilde have fundet den samme Opgave for sig, paa hvilken Erik af Pommern havde lidt Skibbrud, nemlig paa een Gang at fastholde Sverige og erobre Slesvig. Men dertil besad han næppe den tilstrækkelige Krigsdygtighed, ligesom han heller ikke kunde regne paa den danske Adels Understøttelse, der saa kort i Forvejen havde ofret Slesvig til Grev Adolf. Hvad man derimod maa sørge over, er de danske Kongers Ligegyldighed for at knytte stærkere Baand mellem Kongeriget og Sønderjylland, hvortil de som Herskere i begge Lande havde Anledning nok. Det modsatte skete ved Tyskhedens gradvise Indtrængen i Sønderjylland.

Under Margrete og Erik af Pommern blev Lovene, Gildeskraaerne og Kongebrevene endnu skrevne paa Dansk. Men efter at Slesvig var overladt Grev Adolf, forsvinder det danske Sprog fra alle offentlige Breve, der nu bliver affattede paa *Plattysk*. I det femtende Aarhundrede blev de gamle *Stadsretter* for Stæderne Aabenraa, Flensborg og Slesvig oversatte paa Plattysk, og samme Skæbne havde den almindelige Landslov, *den jydsk Lov*. Skønt Dansk var og vedblev at være Folkets Sprog baade i Stæderne og paa Landet, forsvandt det aldeles fra hele det offentlige Liv, thi Fyrsterne og Embedsmændene var tyske. Hovedgrunden hertil var, at den ledende Stand i Hertugdømmet, Adelen, efterhaanden var bleven fortrængt af Grevernes holstenske Adelsmænd, og at de store Riddergodser var vokede frem mod Syd. Et slaaende Eksempel paa Fortyskelsen er den lidt efter lidt om sig gribende Forvanskning af mange Stednavne, der i Valdemars Jordebog anføres med danske Navne. Saaledes er Aabenraa bleven til Apenrade, Graasten til Gravenstein, Jordkær, Mohrkær, Ravnkær til Jordkirch, Mohrkirchen, Rabenkirchen; Smaabøl til Schmoel, Snogbæk til Schnabek, Kajnæs til Kekenis, Eskris til Esgrus, Hvidkilde til Wittkiel, Dybbøl til Düppel, Kærherred til

Karrharde, Skovhus til Schaafshaus, Sønderskov til Sonnenschau, Tolleslev til Tollsschlag, Lyngsted til Löwenstedt, Koslev til Kosel, Runtoft til Rundhof o. s. v.

En anden skadelig Følge af Holstens Erhvervelse var de dermed forbundne store Bekostninger. Grev *Otto* af *Schauenburg* maatte tilfredsstilles med en Sum af 43,000 rhinske Gylden for at give Afkald paa sin Arveret. Ligeledes maatte Kongen affinde sig med sine Brødre *Morits* og *Gerhard* ved at give dem sin Tredjedel af Oldenburg og Delmenhorst og hver 40,000 Gylden i Penge. Dertil kom Overtagelsen af Hertug Adolfs Gæld og Udredelsen af store Summer til de mest indflydelsesrige holstenske Adelsmænd. Da Kristiern var en slet Husholder og altid i Pengetrang, maatte han snart udskrive Skatter, der vakte megen Utilfredshed, navnlig i Sverige. Det kunde kun forslaa lidt, at han fik Dominikanermunkene i Stockholm til at røbe den Skat, som Karl Knutson havde efterladt, thi hele det Beløb, han kom i Besiddelse af, var kun 7000 Mark, 222 Sølvfade og Karls og hans Dronnings Guld kroner, der havde en Værdi af 1000 Mark, ialt en Værdi paa 16,000 Mark. Han maatte derfor pantsætte de fleste Slotte og Stæder i Hertugdømmerne til de holstenske adelige, men allerværst blev det for ham at tilfredsstille Broderen, den stridbare *Gerhard*, der efter *Morits'* Død tog hele Oldenburg og Delmenhorst i Besiddelse og blev Stamfader til den yngre oldenburgske Grevestamme, der uddøde 1667. Da Kongen kom dybere og dybere i Gæld til ham og ikke kunde betale, fik *Gerhard* sin Broder til 1466 at udnævne sig til Statholder i Fyrstendømmerne, men Grevens hemmelige Tanke hermed var sikkert at faa fast Fod hernede. Det lykkedes ham at faa mange Slotte i sin Magt, og tilsidst maatte Kongen endogsaa sætte baade Slesvig og Holsten i Pant til ham. Han krævede nu Pantehylding af Landene, og hans Planer blev efterhaanden mere og mere klare. Endelig tabte dog Kongen Taalmodigheden, han drog ned til Holsten og fik 1470 *Gerhard* i sin Magt paa *Segeberg Slot*, hvor de to Brødre traf sammen. Da *Gerhard* med overmodig Trods tilbageviste alle Kristierns Forslag, lod Kongen ham fængsle. Nu først faldt han til Føje og maatte forlade Landet mod at faa sit Tilgodehavende betalt. Fra nu af var Kongens Herredømme ubestridt, og Oprøret straffedes med Srengthed.

SVERIGES FRAFALD OG SLAGET VED BRUNKEBJERG

Kristiern den Førstes Herredømme strakte sig i 1460 fra Elben til Norkap, fra Vesterhavet til Ladogasøen. Hans Rige var af en uhyre

Udstrækning, men det var tyndt befolket, og det manglede den indre Sammenhæng, der alene kunde sikre dets Bestaaen. Opløsningen kom derfor endnu hurtigere, end man skulde have ventet.

Trykkende Skatter havde vakt megen Utilfredshed i Sverige, saa meget mere som Pengene for en stor Del blev anvendte til Betalingen af de store Summer, Erhvervelsen af Holsten kostede, der jo rigtignok var Sverige ret uvedkommende. Svenskerne kaldte Kongen „en bundløs Pung“, og Ærkebiskop *Jöns Bengtson*, der havde faaet Stockholms Slot i Forvaring, fraraadede ham at inddrive Skatterne med Magt. Da skete det, at Bønderne, medens Kongen var paa et Tog til Finland, vægrede sig ved at betale en tung Skat, og Ærkebispens fritog dem derfor paa eget Ansvar. Kongen skyndte sig tilbage, og med forunderlig Uklogskab stødte han den Stormand fra sig, paa hvem han fremfor alt kunde stole i Sverige. Han forlangte, at Ærkebiskoppen skulde overgive ham Stockholm Slot, og den fortørnede Prælat udbrød: „Skal jeg af med Slottet, da vil Kong Kristiern inden Mortensdag være af med Sveriges Rige“. Men uden at tænke paa de farlige Følger af et saadant Skridt lod Kongen *Jöns Bengtson* fængsle efter en Kendelse af Rigsraadet, der for største Delen bestod af hans Fjender.

I Novbr. forlod Kongen Stockholm og førte den fangne Ærkebiskop med sig til Danmark. Biskop *Ketil Karlson Vasa*, *Jöns Bengtsons* Fætter, fulgte med Kongen indtil Rigets Grænse, men ved sin Tilbagekomst rejste han Oprørsfanen.

I Begyndelsen af det følgende Aar rykkede Kristiern med en Hær op i Sverige og besatte Stockholm. Da han trængte videre frem; stødte han i April 1464 ved *Haraker* i Helleskoven i Vestmanland paa Bondehæren, der havde forskanset sig bag „Braader“ (Forhugninger af fældede Træer) og oven i Købet havde Kanoner. Uden Modstand trængte Kongen gennem den første Braade, men pludselig blev han angrebet bagfra af en udvalgt Skare Svenskere, der styrtede frem fra nogle Hø-lader ved Vejen. Følgen blev, at han led et stort Nederlag. Selv var han i Livsfare, og en Pil gik gennem hans grønne Hat, der gjorde ham saa let kendelig i Slaget. Med Levningerne af sin Hær reddede han sig til Stockholm og sejlede tilbage til Danmark.

Man sendte nu straks Bud til Danzig og kaldte *Karl Knutson* tilbage. *Ketil Karlson* og Adelsmændene ønskede det næppe, men Bønderne raabte paa, at de vilde have en Konge. „Sverige,“ sagde de, „er et Kongerige, og intet Høvdingdømme eller Præstegæld.“ De ønskede altsaa ingen Rigsforstander, hvad enten han nu blev en Adelsmand eller en Kirkens Mand. I August 1464 landede *Karl* i Stockholm, der aabnede sine Porte for ham og svor ham Troskab; men allerede i Januar 1465

— altsaa efter et halvt Aars Forløb — maatte han atter nedlægge sin Krone.

Kristiern havde nemlig imens indset sit store Misgreb. Han forligede sig med Jöns Bengtson og sendte ham derpaa tilbage til Sverige. Her optraadte han straks som en uforsonlig Fjende af sin gamle Modstander Karl Knutson. Denne blev belejret i Stockholm og maatte nedlægge Regeringen. Til Gengæld fik han nogle Len i Finland. Da han kom derover, vilde man ikke overgive ham dem, og han, der havde været Nordens rigeste Stormand og en Gang baaret to Kroner, var nu i saadan Fattigdom, at han maatte tilbringe lang Tid i et Munkekloster, og at han ikke kunde betale 50 Mark som han skyldte i Stockholm.

Man skulde nu have ventet, at Kristiern atter var bleven indkaldt for at modtage Tronen; men dette blev ingenlunde Tilfældet. Kettil Karlson vedblev at være Rigsforstander, og da han var død i 1465, efterfulgte Ærkebispens ham i Stillingen. 1466 blev han styrtet og afløst af *Erik Akselsøn Thott*. Denne mægtige Mand brugte sin Indflydelse saa godt til Fordel for Karl Knutson, at han allerede i 1467 — omtrent samtidigt med Jöns Bengtsons Død — blev kaldt tilbage og for tredje Gang overtog Regeringen. Dette var det kritiske Øjeblik i Kong Kristierns Regering.

Fig. 335. Karl Knutson. Træfigur i det svenske Nationalmuseum.

Sammen med Erik Akselsøn Thott viste en Række af hans danske Brødre sig upaalidelige; den betydeligste af dem, *Iver Akselsøn*, der havde efterfulgt sin Broder som Lensmand paa Gotland og ejede store Len inden for Danmarks Grænser, ægtede Karl Knutsons Datter og sendte endda Kongen et ligefremt Fejdebrev. Selve den danske Adels Troskab syntes saaledes at vakle. Syd for Kongeaaen havde Kongens Broder Gerhard paa samme Tid skabt et meget slet Forhold mellem Kristiern og den holstenske Adel. Disse Aar var meget farlige for den danske Konge, og Karl Knutson beholdt derfor Sveriges Trone til sin Død den 15. Maj 1470. Paa sin Dødsseng overgav han Rigets Styrelse til sin Søstersøn, Sten Sture, med den Formaning, at han aldrig maatte stæbe efter Kongenavnet

og Kronen; „thi den Ærgærrighed,“ sagde den døende Konge, „har brudt min Lykke og kostet mig mit Liv“.

Karl Knutsons Eksempel havde vist, „at man paa den Tid kunde være alt i Sverige, undtagen Konge“. Stureslægten brugte klogeligt denne Erfaring. Efter Karls Raad lod *Sten Sture* sig ikke udnævne til Konge, men til Rigsforstander, og dette Eksempel fulgte hans to Efterfølgere af samme Slægt. De gjorde Folkets Sag til deres egen og fandt i Almuen en trofast Støtte baade mod Rigets Stormænd og mod den danske Konge.

Sten Sture, den Ældre kaldet, var en Søn af Rigsraad og Ridder *Gustaf Anundson Sture* og Karl Knutsons Halvsøster *Brita Bjelke*. Han var højt begavet baade som Feltherre og Statsmand og overgik langt alle andre svenske Adelsmænd paa den Tid. Ved snilde Underhandlinger forstod han altid at vinde Tid og med Klogskab satte han sin Vilje igennem og gjorde sin Magt gældende uden at stille den til Skue, for ikke at vække de andre Herrers Misundelse. Derfor omgav han sig aldrig med noget pragtfuldt Hof og slog Mønt i St. Eriks, ikke i sit eget Navn. Han var jevn i sin Optræden, frimodig i sin Tale og tapper paa Valpladsen. Derigennem vandt han det brede Folks Kærlighed, hvis Mand han i Sandhed var, og lagde Grunden til den urokkelige Hengivenhed, hvormed Almuen fulgte Sturerne til Slægtens Undergang.

Kong Kristiern havde endnu ikke opgivet Haabet om at genvinde Sveriges Trone. Karl Knutsons Død havde han betragtet som en gunstig Lejlighed til paa fredelig Maade at naa sit Maal, men Sten Stures Valg til Rigsforstander og de frugtesløse Underhandlinger overbeviste ham om det modsatte. Nu havde han atter faaet Ro i Danmarks Indre efter Akselsønnernes Fordrivelse, og hans Broder Gerhard havde maattet bøje sig for ham i Hertugdømmerne. Hans Lykke syntes atter at være i Opgang. Derfor besluttede han at lade Vaabnene afgøre Sagen, og den 10. Juli 1471 løb han med 70 Skibe og 3000 Mand ind i *Stockholms Skærgaard*. Men Sten Sture forstod snildt at trække Tiden ud med Underhandlinger, indtil Høsten var til Ende, og han drog da selv omkring i Landet og samlede Bønderne. Derfor kaldte Kongen ham „en Dreng, der burde straffes med Ris, men havde skjult sig i Skovene“. Endelig udskibede han 1. Septbr. sin Hær ved *Blasiiholmen*, der dengang kaldtes *Käpplingeholmen*, og lejrede sig paa *Brunkeberg*, som han befæstede med Skansekurve, fyldte med Sand og Sten.

Brunkeberg er nu bebygget og danner den Del af Stockholm, der kaldes *Norrmalm*, men den Gang var den endnu en høj Sandaas, der skraanede stejlt ned mod Syd og Øst. Paa den vestlige Side, der dalede langsomt ned mod en Eng, laa *St. Klaras Kloster*. Mod Øst var den for største Delen bevokset med Skov. Byen selv indskrænkede sig endnu

til Øerne i Mælaren. Hoveddelen med Slottet laa paa den største Ø, det gamle *Agnefit*, der var omgivet af en Ringmur og ved Broer var forbundet med de ligeledes befæstede Øer, *Helgeandsholmen* mod Nord og *Gråmunkeholmen*, nu Riddarholmen, mod Vest. Ved *Norrström* adskiltes den mod Nord fra Brunkeberget, og ved *Söderström* mod Syd fra Åsaøen. Dens Beliggenhed var saaledes meget stærk.

Kong Kristiern havde opstillet sin Hær i tre Afdelinger. Den ene stod ved Skibene, der laa ved *Käpplingeholmen*, som han havde bragt i Forbindelse med Brunkeberget ved en Bro over Sundet. Den anden stod ved St. Klaras Kloster, men med Hovedhæren og Hovedbanneret stillede han sig selv paa Brunkeberg.

Sten Sture nærmede sig med en Hær paa 10,000 Mand, og foreslog i Spidsen for denne dobbelt overlegne Styrke Kongen, at han igen skulde indskibe sig, saa vilde han lade sin Hær gaa hjem og atter begynde Underhandlinger. Men Kongen svarede: „Vi har ofte hørt, at Knægtene vil fordrive Herrerne; vi vil dog røre vore Hænder, før det skal ske med os.“

Tidligt om Morgenen den 10. Oktbr. 1471 rykkede Sten Sture frem med sin Hær under Afsyngningen af Ridder St. Jørgens Vise: „I Guds Namn farom vi, hans nåd begärom vi“. Henimod Kl. 11 stormede Bønderne Bjerget, opflammede af deres Anførers djærve Tale, men de blev to Gange kastede tilbage med stort Tab. Kampen blev yderst blodig. Stockholms Borgere gjorde et Udfald under Slotshøvdingen *Knut Posse* og satte i Baade over Strømmen, men Kongen vendte sig imod dem, saarede Anføreren med egen Haand og jog dem tilbage til Staden. Kongen blev i Kampen selv saaret af et Bøsseskud, som bortrev tre Tænder og tvang ham til at forlade Slagpladsen. Da rettede Svenskerne deres Angreb mod den mindre danske Styrke, som stod nede ved St. Klaras Kloster, og da den danske Hovedstyrke saa, at den trængtes haardt, forlod den sin gunstige Stilling oppe paa Bjerget og ilede den til Hjælp. Men paa Sletten kunde den ikke modstaa den overlegne svenske Styrke, og efter at Danebrog var gaaet tabt, maatte den atter trække sig tilbage til Bjerget. Nu gjorde Sten Sture sit tredje Angreb, og samtidigt faldt Nils Sture gennem Skoven fra Øst Danskerne i Ryggen. Skønt omringede, fortsatte de Kampen med den største Haardnakkethed. Rigsforstanderens Hustru, Fru *Ingeborg Thott*, betragtede tillige med de fornemste Kvinder Slagets Gang fra Stadens Mure og lod uddele Mad og Almisser til de fattige, for at Svenskerne skulde vinde Sejrr. Foran Sten løb i Følge Sagnet en fattig Bonde, *Stærke Bjørn* kaldet, der med sit brede Slagsværd nedmejede alt, hvad der kom ham i Vejen.

Danskerne forsøgte nu at trække sig ned mod Skibene og komme

over Broen, men den brast. Svenske Forfattere fortæller, at under Striden var den hemmeligt blevet overhugget af stockholmske Borgere. 600 Danske styrtede i Sundet og druknede. De tiloversblevne, der saaledes var afskaarne fra Skibene, maatte give sig til Fange.

Fig. 336. St. Jørgen i Stockholm Storkirke. Mindesmærke over Sejren paa Brunkeberg.

Kongen havde nu mistet alt Haab om at vinde Sveriges Krone. Da et længere Ophold i Stockholm vilde være farligt, vendte han skyndsomst tilbage til Danmark og forlangte Rigsraadets Understøttelse til et nyt Tog. Men man var kun lidet tilbøjelig dertil, og han sluttede da en Vaabenstilstand. Fra nu af gjorde Kristiern aldrig mere noget Forsøg mod Sverige med Vaabenmagt.. Til Gengæld sad han urokkeligt fast i sine øvrige Lande, i Danmark, Norge og Fyrstendømmerne.

KRISTIERN I's REJSER OG DØD

Skønt Kong Kristiern i Begyndelsen af sin Regering med Rigsraadets Samtykke havde inddraget en Del Godser, der var blevne pantsatte i ældre Tider, var han dog paa Grund af sin Ødselhed og de store For-

pligtelser i Anledning af Fyrstendømmernes Erhvervelse i stadig Pengeforlegenhed. Den ytrede sig ofte og havde meget uheldige Følger for Rigerne.

Skotland havde i lang Tid ikke betalt den aarlige Afgift af 100 Mark Sterling, som det 1266 havde lovet den norske Konge *Magnus Lagabøte* for Afstaaelsen af *Suderøerne* og *Øen Man*. Da Kristiern fornyede Fordringen, kom der i Sommeren 1468 et skotsk Gesandtskab til København og friede til hans Datter *Margrete* paa Kong *Jakob den 3.*'s Vegne. Ægteskabet blev virkelig bestemt, og ved den Lejlighed afstod Kongen „med de norske Rigsraaders Samtykke“ ikke blot den gamle Pengefordring, den betydelige Pengesum af 5,200 engelske Nobler, men lovede ogsaa en Medgift paa 60,000 Gylden, hvoraf 10,000 skulde udbetales straks, men for Resten skulde *Shetlands-* og *Orknøerne* sættes i Pant. Da Kongedatteren i 1469 holdt Bryllup med Kong *Jakob* i *Edinburgh*, saa hendes Fader sig dog kun i Stand til at udrede 2000 Gylden. Resten blev aldrig betalt og Øerne blev følgelig aldrig indløste. Saaledes skiltes Norge for stedse ved disse Lande, Erhvervelser fra de tidligere Vikingetog mod Vest.

Ikke desto mindre nød den danske Konge som Indehaver af to Kongeriger og to Fyrstendømmer en stor Anseelse i Evropa, og fra forskellige Sider bestormedes han med Anmodninger om at indblande sig i Storpolitikken. Det er dette, som ligger bag hans vidtstrakte Udenlandsrejser, der blev endnu mere kostbare ved den ødsle Pragt, hvormed han optraadte. I Januar 1474 drog han ud fra *Segeberg* med 150 Heste og et pragtfuldt Følge af Fyrster og fornemme Herrer, der alle var klædte i sort og havde hvide Pilgrimsstave i Hænderne. Med dette glimrende *Pilgrimsstog til Rom*, hed det, vilde Kongen indfri et Løfte, som han en Gang havde gjort i en Livsfare. Toget, der mere lignede et prægtigt Ridertog end en Pilgrimsrejse, gik langsomt fremad og naaede først i Febr. *Rotenburg* ved *Tauber*, hvor Kejser *Frederik 3.* opholdt sig. Her blev Kongen modtaget med stor Herlighed, og i de otte Dage, han opholdt sig i Byen, forlenede Kejseren ham med *Holsten*, *Stormarn* og *Ditmarsken* som et *Hertugdømme*. Med Hensyn til *Ditmarsken* havde det kun lidt at betyde, da de frie Marskboer stedse havde været uafhængige af fremmede Herrer, og ogsaa vægrede sig ved at anerkende Kristierns Herredømme. Til Gengæld paatog Kristiern sig at være Mellemmand mellem Kejseren og Hertugen af *Milano*, der ønskede kejserlig Forlening med Hertugdømmet. Derpaa gik Toget over *Innsbruck* og gennem *Venezias* Fastland til *Milano*. Da Kongens Penge slap op her, skænkede Hertug *Galeazzo Sforza* ham 4000 Dukater og en kostbar Kæde med en Safir, der ansloges til 1000 Dukater. Derpaa besøgte han sin Svoger,

Markgrev Ludovico Gonzaga af Mantova, der var gift med Dronning Doroteas Søster, og holdt endelig i den stille Uge i April sit pragtfulde Indtog i Rom gennem *Porta del Popolo*, hvor hele Kardinalkollegiet modtog ham. Pave Sixtus 4. viste den sjældne Gæst megen Opmærksomhed. Det fortælles dog, at han ikke kunde lade være med at spotte over hans Ukyndighed i Latin. „*Pulchra bestia, si non careret loquela!*“ (Et smukt Dyr, naar han blot kunde tale!) skal han i Kongens egen

Fig. 337. Kristian I's Besøg paa Slottet Malpaga i Norditalien. Freske.

Nærværelse have sagt til Kardinalerne. Men han skænkede Kongen værdifulde Gaver, som indviede Tørklæder, en Splint af Kristi Kors og andre Helligdomme, samt „den gyldne Rose“, et sjældent Hæderstegn, som Paven kun plejede at give til Fyrster. Et Billede i Rom fremstiller den højtidelige Overrækkelse af Rosen. Kongen gav ham til Gengæld nordiske Sager, som Hermelin, Sild og Bergfisk, og viste ham og Kardinalerne den største Ærbødighed. Han holdt Vandfadet for Paven, mens han vaskede sig, og vilde ikke sætte sig ned, før alle Kardinalerne havde sat sig.

I det Hele gjorde Besøget et godt Indtryk paa Paven, der uden Vanskelighed indrømmede Kongen flere Ønsker. Den Tilladelse til at oprette et *Universitet i København*, som Pave Martin 5. havde givet Erik af Pommern, blev nu fornyet ved en Bulle af Sixtus, der ankom 1475.

1ste Juni 1479 blev det nye Universitet indviet, men Pengemanglen var her som alle Vegne følelig. Man maatte i lang Tid huse det i en Del af det gamle *Raadhus*, der laa vest for Frue Kirke, hvor nu Bispegaarden ligger, og der blev kun ansat ganske faa Lærere. Da Universitetet var saa slet udstyret, vedblev de danske Studenter at søge til de

Fig. 338. Kristian I's Afrejse fra Malpaga. Freske.

fremmede Universiteter, og det hjalp ikke, at Kong Hans senere udstedte et Forbud mod at rejse til fremmede Universiteter, med mindre man først i tre Aar havde studeret ved det københavnske. Det var først efter Reformationen, at det fik virkelig Livskraft.

Paven gav ogsaa Kongen den vigtige Rettighed at besætte 8 af de højere kirkelige Embæder i Danmark og 8 i Sverige, paa den Betingelse, at de, som han udnævnte, inden fire Maaneder skulde indhente pavelig Bekræftelse. Men herfor maatte man betale Pavestolen store Afgifter. Paven bekræftede ogsaa det *Ordensselskab* eller Broderskab, som Kongen efter Samtidens Skik havde stiftet. Det skulde bestaa af 50 Medlem-

mer, der modtog en Guldkæde, som efter deres Død skulde sendes tilbage til Hellig Trefoldigheds Kapel ved Roskilde Domkirke, hvor man holdt Møder, tillige med deres Vaabenskjold og 5 rhinske Guldgylden. Efter Beskrivelsen har Kæden bestaaet af *Elefanter* og af en Tornekrone med tre Nagler og vistnok været Spiren til den senere oprettede Elefantorden. Saaledes fik Danmark i Lighed med andre Lande en Slags Ridderorden, og Kong Hans uddelte den til fremmede Gesandter, ligesom han ogsaa selv findes afbildet med den paa sin Gravsten. Senere blev den fornyet af Kristian 5.

De 21 Dage, som Kristiern tilbragte i Rom, var altsaa ikke uden Frugt. I Slutningen af April forlod han Rom og kom over *Mantova*, hvor der blev slaaet en Medalje til hans Ære, til *Augsburg*, hvor Kejseren den Gang holdt Hof, og søgte her forgæves at mægle i hans Strid med den mægtige Hertug Karl den Dristige af Burgund. Den 24. August betraadte han endelig atter Holstens Grund efter en Fraværelse af 8 Maaneder, der havde kostet den betydelige Sum af 25,000 Gylden.

Men herom bekymrede han sig kun lidt. Allerede i Oktober samme Aar ser vi ham efter Kejserens Anmodning atter drage afsted til den lille By Neuss ved Rhinen for at fortsætte Mæglingen. Karl modtog ham med den Pragt, hvorved han altid søgte at fordunkle andre Fyrster; men Kongen udrettede intet. Han spildte Tid og Penge, ja var endogsaa flere Gange i Livsfare for en fremmed Sag, der slet ikke vedkom ham. Først i Juli 1475 var han atter tilbage i Danmark.

Hanseaternes Handelsherredømme hvilede tungt paa Danmark og Norge, og Kongen søgte i sine senere Aar at indskrænke det ved flere Bestemmelser, f. Eks. at de ikke maatte opholde sig hele Aar i Danmark og drage omkring og opkøbe Landets Frembringelser. Men han optraadte i hele den første Tid ikke mod dem med nogen synderlig Kraft, da han ansaa det for nødvendigt at have dem paa sin Side i Kampen mod Sverige. Et sørgeligt Eksempel derpaa er, at han aldrig straffede den Udaad, Hanseaterne begik i *Bergen*, hvor de havde et Oplagssted for deres Handel. Et Par tusinde Købmandsbetjente og Arbejdere gjorde 1455 Opstand mod den forhadte Lensmand *Oluf Nilssøn*, der søgte Tilflugt i *Munkeliv Kloster*, men de stormede dette, myrdede Lensmanden tillige med hans Familie, Biskop *Thorlav* og mange Præster, i alt 60 Personer, og brændte Klostret og Kirken.

Mod Slutningen af 1480 begyndte Kong Kristierns Helbred at svækkes, og den 21. Maj 1481 endte han sit bevægede Liv i *København*, 55 Aar gammel. Han efterlod et godt Navn og roses for Mildhed og Guds-frygt, Retfærdighed og Tapperhed. Men som Statsmand var han kun tarvelig, og naar det gik ham saa godt i de første 10 Aar, skyldtes dette

sikkert alene hans kloge Onkel, Hertug Adolfs Raad. Hans Regerings svageste Side er dog hans Uordentlighed i Pengesager, thi Pengemangel lammede idelig hans Foretagender. Ikke mindre maa det beklages, at han greb til at betvinge Sverige med Vaabenmagt i Stedet for at vente

Fig. 339. Kristiern I og Dorotea. Maleri paa Gavnø.

rolig paa Unionens Fornylse i Kraft af Overenskomsten i Halmstad af 1450. Thi efter Brunkebergslaget var Fjendskabet ulægeligt; der eksisterede ikke mere i Sverige noget virkeligt Unionsparti.

Dronning *Dorothea* overlevede ham længe. Hun havde erhvervet sig hans uindskrænkede Hengivenhed og Tillid. Naar han var fraværende paa Rejser eller i Krig, overdrog han hende Regeringen med fuld Myn-

dighed. Paa alle Maader støttede hun sin kongelige Ægtefælle i hans voksende Pungenød, og i sine sidste Aar forlenede han hende med Hertugdømmerne paa Livstid som Pant for den uhyre Sum af 100,000 Mark. Summen eksisterede aabenbart kun paa Papiret, og Meningen var, at hun ad denne Vej skulde kunne skaffe sin Yndlingssøn Frederik et Fyrstendømme. Iøvrigt var Dronning Dorotea en fuldstændig Modsætning til sin Ægtefælle og havde udmærket god Forstand paa Penge og Penges Værd. Under et Besøg hos hendes tyske Slægt klagede man over, at hun vilde have alt, hvad hun saa, navnlig naar det var af Guld, og at hun var lige saa forfængelig som havesyg. Hun døde 10. Novbr. 1495 og blev begravet ved Siden af sin Mand i Roskilde Domkirke, i „*de hellige tre Kongers Kapel*“, som han selv havde ladet opføre i Spidsbuestil 1464.

KONG HANS. DELINGEN AF HERTUGDØMMERNE OG EROBRINGEN AF SVERIGE

Uden Modsigelse kom den 26-aarige *Hans*, den ældste af Kristierns to Sønner, paa Danmarks Trone. Han var født 1455 og allerede som Barn valgt til sin Faders Efterfølger i alle tre Riger. Men baade i Nabo-rigerne og i Hertugdømmerne var der saa megen Modvilje mod en fælles Konge, at det danske Rigsraad ansaa det for klogest ikke at foregribe Begivenhederne, men at vente med det endelige Kongevalg, indtil man kunde blive enig med Naboerne derom. Paa Rigsdagen i Kalundborg i Maj 1482 blev derfor Valget udskudt for Danmarks Vedkommende, og man holdt i August Maaned et Møde med Svenskerne i Kalmar, hvor det virkelig lykkedes at komme til Enighed om selve Grundspørgsmaalet, at man skulde have en fælles Konge i alle tre Riger. Kongevalget bestemtes til at skulle finde Sted det følgende Aar i Halmstad.

Vanskeligere var det tilsyneladende at komme til Enighed med Norge. Her herskede der megen Misfornøjelse, især over Tabet af Orknøerne og Shetlandsøerne. Et Parti greb endog til Vaaben, og Erkebiskop *Gaute* af Trondhjem sluttede sig til Sten Sture. Imidlertid var det danske Parti dog det stærkeste, og der mødte derfor ogsaa norske Afsendinge til det Møde, som var aftalt mellem Danmark og Sverige i *Halmstad*. Men da Danskerne og Normændene indfandt sig her, udeblev pludseligt Svenskerne, og det hed sig, at Grunden var, at Sten Sture var bleven overfaldet af en heftig Øjensygdom. Ikke desto mindre blev Hans 1. Febr. 1483 valgt til Danmarks og Norges Konge trods Sten Stures Rænker. Men han maatte undertegne en Haandfæstning for

Fig. 340. Kong Hans' Monument.

begge Riger, der tilfulde viser Rigsraadets og de højere Stænders Magt. Alle de gamle Rettigheder blev bekræftede og nye tøjede til. Kongen maatte ikke gennemføre sin Søns Valg som Efterfølger, mens han selv levede, men ved hans Død skulde Lensmændene paa Slottene kun lyde Rigsraadet („holde Slotslovene til dets Haand“). Kun Rigets indfødte „Ædlinge“, og ingen „Vanbyrdig“ eller Udlænding maatte optages i Rigets Raad og faa Len. Vilde nogen Rigsraad skille sig fra sine Medbrødre og søge „at gøre sig god hos Kongen“, skulde en saadan med Skamme jages ud af Raadet. Alle Embedsmænd skulde være indfødte. Kongen maatte ikke blande sig i Bispernes og Prælaternes Valg og ikke erhverve sig noget frit Jordegods ved Køb eller Pant, hvilket heller ikke var tilladt nogen ufri Mand. Bønderne paa Adelen og Gejstlighedens Godser skulde være fri for alle Afgifter. I øvrigt kunde almindelige Skatter kun paalægges Almuen og Købstæderne med Rigsraadets, Adelen og Prælaternes Tilladelse „og nogen Almues Samtykke“, Adelen fik nu Tilladelse til at befæste sine Gaarde „dem selv og Riget til Nytte og Gavn“. Rigsraadet skulde være Landets højeste Domstol, for hvilket enhver kunde anklage Kongen. Vilde Kongen handle imod Bestemmelserne i Haandfæstningen, da var det ikke blot Undersaatternes Ret, men endog

deres Pligt at afværge det, uden at de derved gjorde sig skyldige i Overtrædelse af deres Troskabsed.

Haandfæstningen var blevet undertegnet af det danske og norske Rigsraad under den Forudsætning, at det svenske vilde tiltræde den. Man havde endogsaa i den Hensigt ladet Pladser staa aabne til Besegling. Desuden havde man vedtaget en Del Bestemmelser med Hensyn til Rigernes indbyrdes Forbindelse. Haandfæstningen gav den svenske Adel saa stor Magt, at de fleste Rigsraader ikke kunde modstaa den, og efter en ivrig Strid mellem Sten Sture og de svenske Rigsraader blev Hans virkelig anerkendt som Sveriges Konge 1483 ved den saakaldte *Kalmarreces*, kort efter at han var blevet kronet baade i Kjøbenhavn og Trondhjem. Men dette bragte ham ikke en Haarsbred nærmere til den svenske Trone.

Hvad Hertugdømmerne angaar, kunde Kong Hans her, lige saa lidt som i Sverige, gøre sikker Regning paa at blive sin Faders Efterfølger, thi ved Ribeoverenskomsten havde Hertugdømmernes Raad faaet Ret til frit at vælge mellem den afdødes Sønner. Kristiern havde efterladt sig en yngre Søn, den 10-aarige *Frederik*, og paa hans Vegne fremtraadte Moderen, Enkedronning Dorotea, med Fordring paa Stillingen som Hertug. Følgen heraf blev imidlertid, at Hertugdømmernes Landdag 1482 ved Lewensau hyldede *begge Brødrene* tvært imod Forsikringen af 1460, hvorefter kun *een* af Kongens Sønner skulde vælges. Denne Bestemmelse blev i endnu højere Grad overtraadt af alle de i Sagen interesserede Parter, da man d. 10. Aug. 1490, efter at Frederik var fyldt atten Aar og havde naaet Myndighedsalderen, *delte* Hertugdømmerne i den *gottorpske* og *segebergske* Del. Delingen foretoges efter Indtægter, ikke efter Areal eller Folkemængde, og til enhver af de to Dele hørte spredte Stykker i begge Lande. Den gottorpske Del omfattede det nordlige, vestlige og sydlige Slesvig samt af Holsten Kiel, Pløn, Neustadt, Itzehoe m. m. Til den segebergske Del hørte Mellemslesvig (Flensborg, Aabenraa) med Als og Ærø, samt Segeberg, Rendsborg, Oldeslo m. m. Biskopper, Ridderskab og Landdagen blev ikke delte, men blev under begge Brødres Fællesregering. Efter tysk Skik foretog den ældre Broder Delingen, og den yngre fik Valget. Frederik valgte da den gottorpske Del og fik endog af sin Broder Tilladelse til inden fire Aar at ombytte den med den segebergske, dersom han ønskede det. Hans skænkede ham endvidere af sin Del *Norstrand* for at stille ham endnu mere tilfreds. Men det var ikke let, thi Frederik havde fra Barn af vænnet sig til den Tanke at faa begge Hertugdømmer alene. Han mente ogsaa at have Arveret til Norge, forlangte Halvdelen af dette Rige samt at forsynes med et større dansk Len, for Eksempel Laaland, Falster og Møen. Da lod Kong Hans en Rigsdag sammenkalde 1494 i Kalundborg, hvor den berømte Erklæring blev afgivet: „Danmark er et frit Kaare-

rige“, og at man ikke kunde samtykke i, „at Riget, Slotte eller Stæder skal partes eller deles i flere Herrers Vold end een“. Saaledes var Hertugens Fordring pure afvist. Men Frederik vedblev bestandig at føle sig forurettet og at nære et ukærligt Sindelag mod sin Broder.

Hertugdømmernes Deling drog fordærlige Følger efter sig. Ikke nok med, at den slette tyske Skik at udstykke Lande som andet Arve-gods fik Anvendelse paa det hidtil udelte danske Hertugdømme Sønderjylland. Den første Deling blev desværre Forbilledet for senere Delinger, som bragte mange Ulykker over Danmark. Dertil kom, at Fællesregeringen forudsatte Enighed i det væsentlige mellem de to Hertuger, men tværtimod blev den Kilde til megen Uenighed og Splid i Kongefamilien.

Fig. 341. Iver Akselsøn Thott.
Maleri paa Gavnø.

Med stor Klogskab forstod Sten Sture stedse at finde paa Udflugter. Da Kong Hans fordrede at blive hyl-det efter Kalmarrecessen, forlangte Rigsforstanderen først Øen *Gotland* tilbage til Sverige, hvilket Hans ikke kunde opfylde. Thi *Gotland* var endnu i Hænderne paa den mægtige *Iver Akselsøn*, der holdt sig i en uafhængig Stilling baade til Danmark og Sverige.

Saaledes gik en Række Aar hen. Tilsidst, da *Iver Akselsøn* var

kommen i aabenbar Krig med Rigsforstanderen, overgav han 1487 Øen til Hans. Men det var klart, at Afstaaelsen af denne Ø til Sverige blot vilde bidrage til at befæste Sten Stures Anseelse hos det svenske Folk, uden at han derfor i mindste Maade vilde tænke paa at holde sit Løfte. Det viste han ved *Øland*, som han fik Hans til at overlade sig. Langt fra at formildes derved kaldte han ham i sine Breve til Almuen: „vor og Riggins hadskelige Fjende“ og udbredte de værste Rygter om ham blandt Finland og Livland. Dertil svarede den sagtmodige Hans: „Det vilde Folket. Da Kong Hans havde sluttet Forbund med den russiske Fyrste *Ivan Vasilievitch*, lod Sten Sture udsprede, at han havde lovet ham baade være at love det bort, som vi ikke selv har“.

Kong Hans vilde dog saa meget mindre forlade Underhandlingernes Vej, som Sten Sture kom i et mere og mere spændt Forhold til det sven-

ske Rigsraad, da han aabenbart tragtede efter at sikre sig Magten ved Hjælp af Almuen. Tilsidst syntes Kongens Taalmodighed at skulle faa sin Løn, da man meget mod Sten Stures Ønske vedtog at holde et Møde af begge Landes Raad i *Kalmar* 1495 for at aftale, hvorledes Hans uden yderligere Forhaling kunde tages til Konge i Sverige.

Kongen ventede i *Kalmar* Uge efter Uge, men til Sten Sture hørte man intet. Endelig, da Terminen længst var overskredet, og halvanden Maaned var gaaet, sejlede Kongen igen bort, og samme Dag indfandt Sten Sture sig og paastod, at han var blevet opholdt af Modvind. Forhandlingerne var atter strandede, og fra nu af opgav man fra begge Sider Haabet om at naa til et Resultat.

Kong Hans' Taalmodighed var nu endelig udtømt; 15 Aars Tab og Krænkelser skulde hævnnes. Det danske Rigsraad tilbød ham hver tiende Bonde til Hæren; Lenene og Købstæderne stillede 3,600 Mand, og foruden andre tyske Tropper lejede han ogsaa den *store sachsiske Garde*, en Bande af 4 til 6000 vilde Landsknægte, der var samlede fra alle Kanter under Anførsel af Junker *Slentz*, en Adelsmand fra *Køln*. Det var forvorpne Karle, der solgte deres Liv og Blod til den Sag, der betaltes bedst. Rygtet om deres Ryggeløshed udbredte en saadan Skræk blandt Folket i *Holsten*, at man flygtede til alle Sider, saa snart de lod sig se, og det hjalp ikke, at Kongens Statholder, Hans Ahlefeld, straffede de flygtende med store Bøder. Kongen skyndte sig derfor med at lade dem indskibe, og i Juli 1497 mønstrede han ved *Avaskær* i *Bleking* en Hær, der, vistnok overdrevent, angaves til 30,000 Mand.

Tidspunktet var meget heldigt valgt, thi det var nu kommet til et aabent Brud mellem Sten Sture og det svenske Rigsraad. Han havde især lagt sig ud med dets ypperste Mand, *Svante Nilsson Sture*, som han i Krigen mod Russerne havde beskyldt for Fejghed, og med Ærkebiskop *Jakob Ulfson*. Rigsraadet erklærede ham i *Stockholm* den 7. Marts 1497 for afsat, men Sten Sture erklærede, at han havde modtaget sin Værdighed af alle Rigets Stænder og kun vilde opgive den, hvis de krævede den tilbage. Derpaa drog han rundt i Landet og rejste Almuen mod de misfornøjede Rigsraader, som maatte indeslutte sig paa Ærkebispens *Stäke* i *Mälaren*, hvor de blev belejrede. Under disse Forhold gik den danske Hær under Rigsmarsken *Eskil Gøje* raskt frem; *Kalmar* Slot overgav sig den 23. Juli, og den 17. Aug. sejrede en dansk Hærafdeling, der var sejlet op til *Upland* for at undsætte *Stäke*, aldeles over Rigsforstanderen. Hans Skyts blev erobret og hans Belejringsværker blev stukne i Brand. Med Nød og næppe undslap han selv til *Stockholm*, mens den danske Hær lejrede sig paa *Brunkeberg* ligesom i 1471.

En Hær af *Dalkarle* rykkede imidlertid frem for at undsætte *Stock-*

holm. Det var aftalt med Sten Sture, at de skulde angribe Danskerne paa Brunkeberget paa samme Tid, som han gjorde Udfald fra Byen og faldt dem i Ryggen. Men Planen blev røbet, da et Sendebud med et Brev herom faldt i Danskernes Hænder. Den kongelige Hær brød ufortøvet op og angreb d. 28. Sept. ved Solens Opgang den stærke Bondehær ved *Rotebro* nord for Stockholm. I Begyndelsen voldte Dalkarlene Danskerne stort Tab med deres Pile, som de afskød i store Bueskud, saa at de faldt næsten lodret paa deres Fjender.

Deres Buer og Armbrøst brugte de saa fast,
Som Sne faldt Dalepile,

hedder det i en gammel Vise. Men den store Garde vadede i Spidsen for den danske Hær over Aaen og gjorde et voldsomt Angreb paa Modstanderne. Dette kunde Bønderne ikke udholde; de blev drevne tilbage og led et stort Nederlag.

Da Besætningen i Stockholm saa den tilbagevendende danske Hær rykke op ad Brunkeberg og bære de i Slaget erobrede Faner foran sig, troede den, at det var Undsætningshæren og gjorde et Udfald. For sent opdagede den sin Fejltagelse og styrtede tilbage mod Byen. De danske Ryttere anrettede et stort Blodbad paa dem, mange omkom i *Norrström* under deres Forsøg paa at redde sig ved Svømning, og Sten Sture selv var uden Tvivl blevet fanget, dersom han ikke havde styrtet sig ud i Strømmen med sin Hest og var sluppet ind ad en Lønport i Slottet.

Rigsforstanderen indsaa nu, at videre Modstand var forgæves. Den 6. Oktbr. sluttedes der et Forlig mellem ham og Kongen i *St. Klaras Kloster* uden for Stockholm. Han nedlagde sit Embede og anerkendte Hans som Sveriges Konge mod at faa Frihed for alt Ansvar for sin Styrelse og Løfte om store Forleninger.

Den 10. Oktbr. holdt Kongen Arm i Arm med Sten Sture sit Indtog i *Stockholm*. Da de var komne op paa Slottet, spurgte han spøgefuldt Hr. Sten, om alt var dækket og tilberedt for ham og Gæsterne. Hr. Sten pegede da paa de bag ved Kongen staaende svenske Herrer og svarede: „Det maa de bedst vide; for de har selv baade bagt og brygget dette“. Da de siden talte med hinanden om Rigets Styrelse, sagde Kongen: „Hr. Sten! I har efterladt mig et slet Testamente her i Sverige; Bønderne, som Gud har skabt til Trælle, har I gjort til Herrer, og dem, som skulde være Herrer, vilde I gøre til Trælle“. — Disse Ord er dog i Virkeligheden den højeste Ros over Sten Stures Regering, han havde støttet sig paa Folket og gjort sit til at frelse Bondestanden fra den Undertrykkelse, der var sædvanlig paa hans Tid.

En almindelig Rigsdag blev straks sammenkaldt, hvortil ikke blot

Rigsraadet, Adelen og Præstestanden gav Møde, men ogsaa Købstadmænd og 12 Bønder af hvert Herred. Den 25. Novbr. foregik Hyldingen og den næste Dag Kroningen i Stockholms Storkirke af Ærkebiskop Jakob. Under Højtideligheden blev 50 Adelsmænd slaade til Riddere, til stor Glæde for deres Hustruer, der længtes efter Fruenavnet, thi det var nu 27 Aar siden, at Sverige havde haft en Konge, og kun en saadan kunde tildele denne Udmærkelse.

Efter Kroningen overgav Sten Sture alle Slotte og Len til Kongen, der igen forlenede ham med *Finland*, *Norrboten* og *Åland*, og i det egentlige Sverige med *Nyköping Slot* og flere Strækninger i *Södermanland*. En mægtigere Lensmand havde Sverige ikke haft. Desuden udnævntes han til Rigshofmester, og han blev en af de fire Rigsraader, til hvem Kongen overlod Regeringen, da han i Jan. 1498 drog tilbage til Danmark. Svante Sture blev derimod Rigsmarsk, formodentlig for at danne en Modvægt mod sin Uven Sten, dersom han igen skulde vise sig at være upaalidelig.

Alle Stænders Forrettigheder blev bekræftede, mange Forleninger og Belønninger blev uddelte, og Kongen gjorde alt for at vinde Svenskerne. Da han ved Slutningen af det prægtige Kroningsmaaltid spurgte Herrerne, om de havde fundet, at der manglede noget, fortælles det, at en tysk Hofmand, der stod i Yndest hos Kongen, traadte frem og sagde: „Intet, Eders Naade, uden at I burde lade Eders Drabanter kalde og lade alle disse Forrædderes Hoveder springe over et Silketæppe“. Kongen slog Øjnene ned; endelig sagde han: „Jeg vilde hellere, at du var død, end at jeg skulde plette mit Navn med en saadan Misgerning“. Derpaa gik han ind i sit Værelse og vilde aldrig mere se denne Raadgiver for sine Øjne.

Kongens Mildhed maatte gøre ham yndet hos Svenskerne, og der manglede ikke Beviser derpaa. Stockholms Borgere laante ham betydelige Pengesummer til Lejetroppernes Betaling. Rigsraadet indrømmede ham Frihed til at ansætte danske, norske eller svenske Fogeder, eftersom han fandt det for godt, paa de Slotte i Sverige, som laa umiddelbart under Kongen. Endelig bekræftede det Foreningen mellem Rigerne ved den 5. December 1497 at vælge hans attenaarige Søn *Kristiern* til Tronfølger. Prinsens Hylding af Stænderne foregik i Stockholm den 29. Maj 1499, og kort i Forvejen var Dronningen bleven kronet i Upsala Domkirke.

Sten Stures Fjender hvilede imidlertid ikke. Allerede ved Kroningen i Stockholm havde flere mægtige svenske Herrer med Heftighed fordret hans Hoved af Kongen. Ved Amnestien var han vel blevet fritaget for at staa til Ansvar for sin Styrelse og for alle de Voldsomheder, han havde

begaaet, og de var ikke saa ganske faa. Men Ærkebiskop Jakob Ulfson kunde ikke glemme de Krænkelser, han havde lidt af sin Dødsfjende, og udvirkede en pavelig Dispensation eller Fritagelse fra dette Løfte. Han rejste Klage over al den Skade, Ærkestiftet havde lidt, og med ham forenede alle Bisperne og en Mængde Riddere og Væbnere sig. Det havde været en let Sag for Kong Hans at skaffe sig af med den farlige Mand, og det havde været ude med Sten Sture, dersom han havde haft en mindre ædelmodig Herre. Men Kongens Bestræbelser gik alene ud paa at bilægge Tvisten, endogsaa med Opofrelse af Penge fra hans egen Side. Ved hans Mægling kom der et Forlig i Stand, hvorved Sten Sture slap med at betale Ærkebispens en Sum Penge. Samtidigt bevægede Kongen Sten Sture til frivilligt at opgive sine finske Slotte mod Erstatning i det egentlige Sverige, da han med Rette ansaa det for altfor farligt at have denne Undersaat paa en saa vigtig militær Post ved Landets Grænse.

Der herskede saaledes endelig igen Fred i Norden. Forbindelsen mellem de nordiske Riger var fornyet. Men de svenske Stormænd kunde nu en Gang ikke finde sig i at have en Herre over sig, og Foreningen bestod heller ikke denne Gang længere, end Lykken fulgte Kong Hans' Vaaben.

TOGET TIL DITMARSKEN

Efter at have lagt Sverige under sit Scepter vendte Kong Hans sig mod *Ditmarsken*. Hans Hensigt var at tvinge de tapre Marskbønder til at anerkende det Herredømme, som Kejseren havde skænket hans Fader over dem.

Ditmarsken er kun 7 Mile langt og 4 Mile bredt og er for en stor Del frugtbart Marskland, der ved Diger beskyttes mod Havets Oversvømmelser. For en indtrængende Fjende frembød Marsken med sine Grøfter og ufremkommelige Veje næsten uoverstigelige Hindringer. Ved Sluserne kunde man desuden i Nødstilfælde sætte Landet under Vand og hindre hans Fremrykning. Et endnu sikrere Værn end Naturen var Indbyggernes Tapperhed og Frihedskærlighed, der var deres mest fremtrædende Egenskaber.

Forfatningen var demokratisk, Bønderne styrede sig selv og nød en næsten uindskrænket Frihed. Kun af Navn var Bremens Ærkebiskop deres Overherre, han havde nogle Fogeder i Landet, og de sendte ham ved hans Embedstiltrædelse en Gave paa 500 Mark. Dette var deres eneste Afgift, og saaledes bevarede de snildt deres Frihed under Skin af Afhængighed. Hvert Sogn havde sine egne *Sluttere*, der styrede dets

Anliggender, og en *Edsvorneret*. Men den højeste Ret i Landet var en Forsamling paa 48 Mænd, der valgtes paa Livstid, to eller fire af hvert Sogn, og kaldtes *Forstandere*, *Regenter* og *Dommere*. Hver Lørdag holdt de Ting paa det anselige Torv i *Hejde*.

Ethvert Sogn betragtede sig som en selvstændig Helhed. Det havde sit eget Pengevæsen og sine egne Stiftelser, men der betaltes hverken Told eller Grundskat. Det var ikke sjældent Tilfældet, at enkelte Sogne

Fig. 342. Typisk Marsklandskab med Bakker fra det nordlige Dithmarsken.
Efter Fotografi.

paa egen Haand havde Fejder og sluttede Overenskomst med fremmede Magter. Det samme gjorde de enkelte Familier eller Slægter, der indbyrdes holdt meget nøje sammen.

Naar det gjaldt Fædrelandets Frihed, glemte alle deres personlige Fjendskaber og egen Fordel og var beredte til at bringe ethvert Offer. Fra det fjortende Aar var man vaabenpligtig. Alt vaabendygtigt Mandskab samledes een Gang om Aaret, ved Pinsetid, til Vaabenting. Den, der udeblev, skulde bøde 30 Guldgylden. Blev Faren overhængende, greb selv Oldinger, Kvinder og Børn, kort sagt alle, som kunde bære et Værge, til Vaaben. Ofte havde Dithmarskerne tilbageslaaet Holsternes Angreb, og Kærnen af den holstenske Adel havde maattet lægge sine Ben i Marskens Sumpe. Det var let for Kejser *Frederik d. 3dje* at overdrage Kristiern d. 1ste et Land, som han ikke besad, men det var vanskeligt at vinde det. Nu besluttede Hans at gennemføre sin Fa-

ders Planer, og hans Broder, Hertug Frederik, der i Forening med ham gjorde Krav paa Overherredømmet over Ditmarsken, støttede ham ivrigt.

I November 1499 var Kongen i *Rendsborg* og fordrede af Ditmarskernes Sendebud som Tegn paa Underkastelse en Skat paa 15,000 Mark og Ret til at anlægge tre faste Slotte, nemlig ved Ejderfærgen Meldorf og Brunsbüttel. Men Ditmarsken forkastede med Harmes dette Forslag, og Kongen rustede sig nu af al Magt for at kunne undertvinge Landet i et hurtigt Felttog. Vinteren, som lige var begyndt, var især gunstig til et Tog i disse Egne, da Frosten bragte Sumpenes Overflade til at stivne til Is. Atter lejede han den sachsiske Garde, der for Øjeblikket stod ledig. Den var da 8 Kompagnier stærk og modtog 2,760 Lønninger, men snart voksede den ved andre Landsknægte, der blev tagne i Sold, til henved 4,000 Mand.

Kongen drev sine Rustninger med stor Hemmelighed, og man vidste længe ikke rigtigt, hvem Toget gjaldt. Da han endelig lagde sin Hensigt for Dagen og i Forening med Hertugen sendte Ditmarskerne Fejdebrevet, udgik der hastig Opbud til Stæderne og Almuen i Hertugdømmene. Den slesvigske og holstenske Adel samlede sig og ankom med et Følge af 900 Heste. En Del af den danske Adel sluttede sig til Hæren, som udgjorde henved 13 til 14,000 Mand. Imod denne Styrke kunde Ditmarskerne, naar de gik Mand af Huse, kun mønstre 4—6000 Mand.

Ved Synet af denne store Udrustning skal Junker Slentz forbavset have udbrudt: „Er Ditmarsken da lænket med Kæder til Himlen?“ Hele Hæren var til sin egen Skade opfyldt af det samme Overmod. Herrerne ringeagtede Bønderne, der kun havde en underlegen Styrke af Fodfolk at sætte imod den store Hær og alt dens vel rustede Rytteri. Mange lagde deres Harnisker og prydede sig med Smykker og Guld-kæder, som om de drog til Bryllup eller anden Festlighed. Andre førte store Penge-sommer med sig, for straks at kunne købe Byttet af de plyndrende Soldater; ja de havde endogsaa taget deres Seglringe og Signeter med for at kunne udstede Forskrivninger, naar Pengene slap op. En Mængde Trosvogne fulgte med Toget for at kunne modtage det forventede Bytte.

Det saa heller ikke for menneskelige Øjne ud til, at Ditmarskerne skulde kunne modstaa en saadan Magt. Nogle enkelte blandt dem raadede til Underkastelse, men de blev straks overstemte, og man besluttede at værge Friheden til det yderste. Kvinderne opflammede deres Mænd og erklærede, at de selv vilde deltage i Landets Forsvar. Overalt øvede man sig i Vaabenbrug, paa samme Tid som der læstes Messer og holdtes Fastedage. Man kunde ikke tænke paa at levere Fjenden et Slag paa Landets Grænser, thi det vilde have været at give sig selv til Pris. Man

foretrak derfor efter Forfædrenes Eksempel at overlade Fjenden Gesten (o: Højlandet) til Plyndring og kaste sig ned i Marsken, hvor man kunde føre et mere haardnakket Forsvar.

Tirsdag den 11te Febr. 1500 drog den kongelige Hær i klart Frostvejr fra *Wilstermarsk* ind over Grænsen, hvor man forgæves havde ventet nogle Dage for endnu at give Ditmarskerne Tid til Underkastelse.

Uden Modstand besatte man det forladte *Alversdorf* og Byen *Windbergen*, hvor man endogsaa overraskede en Del af Indbyggerne, der fejrede et Bryllup med Musik og Dans. Ditmarskerne ventede nu Angrebet paa Nordditmarsken og havde besat alle Adgangene dertil. Men i Stedet derfor kastede den kongelige Hær sig ad en Engsti, der blev røbet af nogle Forrædere, ind mod *Meldorf*, der kun var besat med nogle Lejesoldater. Efter at have løsnet et Par Skud flygtede disse ud paa Landet og raabte, at alt var tabt. *Meldorf* blev saaledes erobret uden egentlig Modstand, men der blev dog anrettet et ynkeligt Blodbad paa Oldinge, Kvinder og Børn for at sætte Skræk i Folket. Især udmærkede Garden sig ved sin vilde Mordlyst.

Med *Meldorfs* Erobring ansaa man Landets Indtagelse for afgjort. Allerede udbredte det Rygte sig rundt omkring i de tilgrænsende Lande, at Ditmarsken var erobret. Fra det høje Kirketaarn vajede et prægtigt Banner, prydet med Guld og Perler, og Kongen og Hertugen tog Kvarter i Klostret, hvor man nu gjorde sig til gode efter den første vundne Sejr. Man hvilede her nogle Dage for at se, hvilket Indtryk dette Tab vilde gøre paa Indbyggerne.

Fig. 343. Gammelt Munkedomhus i Meldorf, nu Skole for Kunstindustri.

I Begyndelsen vakte det virkelig en ikke ringe Forfærdelse, men Hævnlysten forenede sig nu med Frihedskærligheden, og man besluttede en Kamp paa Liv og Død. De Spejdere, som Kongen udsendte, faldt alle i Ditmarskernes Hænder og blev Ofre for deres Forbitrelse, paa en Friser nær, der røbede Kongens Plan om at trænge frem over Hemmingstedt til Hejde. Sognene *Oldenwöhrden*, *Hemmingstedt* og *Nienkirken* fik da Ordre til at forsvare denne Vej under Anførsel af en af Forstanderne, *Wolf Isebrand*. Den hele Styrke udgjorde vel næppe tusinde Mand. Deres Løsen var: „Hilf Maria milde!“, og de havde ved store Gaver købt en Mø, *Telse Hansdatter* af Sognet *Wöhrden*, til at aflægge edeligt Løfte om evig Kyskhed og til at bære deres Banner. De haabede ved en saadan Krigsmø at vinde Landets Beskytterinde, den hellige Moders Velbehag.

Byerne Meldorf og Hejde ligger begge paa Gesten, der sender et Næs, *Høkelsbjerg* kaldet, ud forbi Landsbyen *Hemmingstedt*, som ligger omtrent midt mellem begge Byerne. Vejen mellem Meldorf og Hemmingstedt fører derimod gennem Marsken. Den var smal og omgivet af dybe Grave, thi Sommeren i Forvejen havde Bønderne med stor Bekostning ladet Grøfterne rense og havde kastet den fede Klæg eller Marskjord op paa Vejen. Herved var den blevet næsten ufremkommelig. Det værste Stykke af Vejen laa mellem *Epenwöhrden* og Hemmingstedt; det kaldtes *Dusend-Düwels-Werff*, fordi det hos Almuen var frygtet for Spøgeri om Natten. Tæt nord for dette Sted laa en Forhøjning, som *Wolf Isebrand* udsøgte sig til en Skanse. Den blev opkastet om Natten i al Stilhed og saa hemmeligt, at Fjenden aldeles ikke fik Underretning om dens Tilværelse.

Mandagen 17. Febr. brød frem og bragte stærkt Tøvejr med Sne og Slud. Mange, deriblandt *Hans Ahlefeld*, raadede til at opsætte Fremrykningen, og dette støttedes af Gardens Fører, *Jørgen Slentz*, men Kongen satte igennem, at man rykkede frem. Først kom Garden med Skytset, forsynet med Faskiner og Brædder til at sætte over Grøfterne med, derpaa Opbuddet af Borgere og Bønder, tilsidst Kongen, Hertugen og Ridderskabet, der uforsigtigt nok lod den lange Række af Trosvogne følge umiddelbart efter Hæren. Man tænkte jo ikke paa nogen Fare.

Det gik meget langsomt fremad paa den smalle, næsten bundløse Marskvej. Fodfolket vadede i Dynd, og Hestene sank i til Knæene. En stærk Nordvestvind drev Sne, Regn og Slud lige i Ansigtet paa de fremrykkende. Gennemblødte af Regnen, stivnede af Kulden var de allerede næsten udmattede. Da for pludseligt Kuglerne fra Ditmarskernes Skanse, som de paa Grund af Snefoget slet ikke havde faaet Øje paa, gennem deres Rækker. Virkningen blev meget ødelæggende, da Ditmar-

skerne fyrede hurtigt og sikkert ind i den tæt sammenpakkede Skare. Junker Slentz lod Kanonerne køre op, men Regnen gjorde dem ubrugelige. Da gav den sejrsvante Anfører utaalmodig Befaling til at storme Skansen. Men forgæves søgte Soldaterne under Raabet: „*Var sig Bonde, Garden kommer*“ at omgaa den. Kom de end ved Hjælp af Spyd og Faskiner over nogle af Gravene, mødte der straks nye, der gjorde enhver Orden og Udfoldelse af Rækkerne umulig.

Da Ditmarskerne saa Fjendens Nød, voksede deres Mod. De gjorde Udfald og søgte at vælte Skytset, men Garden drev dem tilbage. For ikke at lade sig skyde ned uden Modstand, gjorde den nu en sidste Kraftanstrengelse for at komme over Gravene og omgaa Skansen. Men dertil vilde Ditmarskerne ikke lade dem naa. Pludselig styrtede 3 til 400 langskæggede Mænd ud af Skansen for at kæmpe en Kamp paa Liv og Død med saa mange Tusinder. De havde kastet deres tunge Rustning, Jernhat og Skjold, sprang barfodede paa deres Springstokke let over Gravene og stødte Gardens Krigere ned i dem med deres lange Spyd. To Gange lykkedes det Garden at kaste dem tilbage, men da de tredje Gang faldt an med uimodstaaeligt Raseri og med vilde Hyl, havde de en ny Forbundsfølle i Følge. De Ditmarskere, der stod ved Sluserne i Nørre Meldorf Sogn, havde aabnet dem, saa snart de hørte Kanonskuddene. Havet var steget ved den heftige Nordvestvind, og strømmede nu saa voldsomt ind over det lavere Land, at man ikke længer kunde skelne Marker og Grøfter fra hverandre.

Bønderne stormede bestandigt fremad under Raabet: „*Höth di Bar-*

Fig. 344. Gammelt Materialhus i Wöhrden.

de, de Buer kumpt!“ (*Var dig, Garde, Bonden kommer*). I Spidsen for dem var Wolf Isebrand, der uophørligt raabte til sine Folk: „Fort, fort, sieh dy nich um, sieh dy nich um!“

Foran Garden holdt den kæmpestore Junker Slentz i sin svære Jernrustning. Han gjorde alt for at redde Hæren og Garden. Da gik en stærk Ditmarsker, den lange *Reimer* fra *Wimerstedt*, løs paa ham og stødte sit Spyd ind i hans Panser med en saadan Kraft, at Spidsen krummedes, og Hest og Rytter styrtede til Jorden. To andre Ditmarskere kom *Reimer* til Hjælp, og den ene stødte sit Spyd dybt ind i den faldne Kæmpes Bryst, hvorpaa de væltede ham med Hest og Sadel ned i den dybe Grøft.

Med Oberstens Fald sank Gardens Mod. Den vendte sig til Flugt og søgte at redde sig over Grøfterne, men de slugte en stor Mængde af de ellers saa tapre Krigere. Frygteligt voksede nu Faren for den øvrige Hær. Forstærkede ved Landsmænd og bevæbnede Kvinder kastede Skansens Besætning sig over den anden Træfning, Borgerne og Bønderne. Der blev en Myrden næsten uden Modstand, en Nedstøden i Gravene, der fyldtes med Lig af druknede. Derpaa kom Turen til Rytterne. Forgæves havde de søgt at komme Fodfolket til Hjælp. De kunde hverken komme frem eller tilbage, thi Vejen spærredes foran af forvirrede Menneskeklynger, bagtil af uigennemtrængelige Rækker af Vogne. Ditmarskerne søgte blot at saare Hestene, for at de skulde blive urolige, slaa hverandre og kaste Rytterne af. Enkelte af dem banede sig Vej over Dyngerne af Lig, der fyldte Gravene, men de fleste bleve traadte ned og kvalte i Dyndet. Paa de færreste Lig fandtes der Saar. Krudtrøgen og Hestenes Uddunstninger, der lagde sig over Valpladsen, skabte tilsidst en saa tæt Taage, at man ikke kunde adskille Ven fra Fjende.

Blomsten af Slesvigs og Holstens Ridderskab gik her til Grunde. Blandt de faldne Adelsmænd, hvis Antal opgives til 360, var Pogwischer, Sehesteder, Buchwalder, von der Wischer, von Qualener, hvoraf en var Kongens Kansler, Reventlow og flere Ahlefelder, deriblandt Marsk *Hans Ahlefeld* selv, der førte Danebrog og forsvarede Rigsbanneret til sit sidste Aandedræt. Ogsaa nogle danske Adelsmænd omkom ved denne Lejlighed. Desuden faldt der mange nordtyske Adelsmænd og begge de unge Grever af Oldenburg, *Otto* og *Adolf*, Gerhards Sønner. Forgæves tilbød de afdødes Slægtninge høje Løsepenge for at faa Ligene udleverede. Sejrherrerne lod alle Adelsmænds Legemer henraadne under aaben Himmel, mens de jordede flere tusinde af de andre. Mange Aar efter viste uhyre Bendynger det Sted, hvor det frygtelige Slag havde staaet. Det er ikke bekendt, hvorledes Kongen og Hertugen reddede sig ud af Slagtummelen. Endnu samme Aften blev *Meldorf* besat af Sejrherrerne, der fandt den øde og forladt af sin Besætning.

Med Rette maatte Ditmarskerne selv forundre sig over deres Sejr. tre Timer havde de ødelagt en saa mægtig og mangedobbelt overlegen Hær aldeles. Deres Tab skal kun have været 60 Mand, nemlig 52 indødte og 8 Lejesoldater. Vanskeligere bliver det derimod at bestemme den kongelige Hærs uhyre Tab. Antallet overdrives i de forskellige Krøniker; en ditmarsisk Forfatter ansætter det til 6000 Mand, hvad der lyder rimeligt og vilde udgøre omtrent Halvdelen af Hærens Størrelse. Garden alene havde tabt 1426 Mand, men Adelen led forholdsvis mest. Der var intet adeligt Hus i Holsten, der ikke havde mistet flere Slægtninge. De faldnes Sønner svor en blodig Hævn, og det blev den Gang otteaarige *Johan Rantzau*, der 50 Aar senere holdt sit Løfte og hævnedes sin Slægt.

Et umaadeligt Bytte gjordes paa Valpladsen. Alt Skytset, henimod 40 Kanoner, en Mængde Vaaben og Klæder faldt i Ditmarskernes Hænder. Af de talrige Trosvogne var tre læssede med slagtet Fjerkræ til Kongens og Hertugens Bord. Tre Fade Vin fandt man i Meldorf, og de anvendtes samme Aften ved det Gilde, som Ditmarskerne holdt efter den vundne Sejr. Men det rigeste Bytte var de Genstande af ædelt Metal, som de fornemme Herrer havde ført med sig. Blandt Kongens og Hertugens Bordtøj fandt man 25 Sølvfade og Hertugens prægtige Guld-bæger. Det blev dog bevaret og taget tilbage ved Landets Erobring 1559. Størst Værdi af alt havde en Vogn med Kongens Sølv, der vurderedes til 70,000 Gylden, og en anden med Hertug Frederiks Skat. Begge Fyrsterne anslog deres Tab til over 200,000 Gylden. Sagnet fortæller, at Ditmarskerne ikke kendte Værdien af de Kostbarheder, de havde gjort til Bytte, og at de derfor bandt deres Hunde med Guldkæder, i den Tro, at det var Lænker af uædelt Metal.

Ogsaa den gamle Fane *Danebrog* faldt i Ditmarskernes Hænder og man sagde, at det var selve den himmelske Fane fra Estlandstoget. De skænkede den til *Wöhrden* Kirke, hvor det var Skik at gemme Sejrstofæerne. Som Sejrstegn hang den i Kirken indtil Ditmarskens Erobring 1559. Da blev den hængt op i Slesvig Domkirke og førtes senere til Kiel og er der rimeligvis gaaet helt til Grunde.

Saa djævt havde Ditmarskerne værget deres nedarvede Frihed. Da der snart indløb ugunstige Efterretninger fra Sverige og Norge, fandt Kong Hans det raadeligst under Hamborgernes og Lübeckernes Mægling at slutte en Vaabenstilstand med Ditmarskerne i *Hamborg* d. 15de Maj 1500.

SVERIGES FRAFALD. KRIG MED LÜBECK OG KONG HANS' DØD

Ulykken i Ditmarsken bragte Misfornøjelsen i Sverige til at bryde ud. Hovedmanden for Rejsningen var Domprovsten i Linköping, *Hemming Gad*, der ved denne Tid vendte tilbage fra Rom, hvor han i den sidste Snæs Aar havde virket for Sten Stures Sag som Sveriges Afsending ved Pavestolen. Hemming Gad var en af sin Tids mærkeligste Skikkelser. Højtbegavet og i Besiddelse af en ildfuld Veltalenhed var han tillige besjælet af et bittert Had til Danmark. Under sit lange Ophold i Udlandet havde han ført en stille og forbitret diplomatisk Kamp med de danske Afsendinge i Rom om Indflydelsen hos Paven og Kardinalerne, og han havde ved Pave Alexander Borgias fordærvede Hof lært alle den italienske Politikens Rænker og Kunstgreb at kende til Bunds, ja var selv bleven en Mester i at anvende dem. Hemming Gad var en fuldendt Renæssanceskikkelse, den første, som vi møder i Norden. Men han var tillige en krigerisk Prælat efter Middelalderens Smag, der, naar Politikens Kneb slog fejl, gerne klædte sig i Rustning og kæmpede mod Danskerne til Lands og Vands, skønt han paa denne Tid var et halvhundredes Aar gammel og, som han selv siger, var bøjet af Alderen. Straks efter hans Hjemkomst fra Rom i 1500 fik Sten Sture ham valgt til Biskop i Linköping, til Gengæld arbejdede han i den følgende Tid af alle Kræfter paa at skabe en Forsoning mellem sin Velynder og hans gamle Modstander Svante Nilsson Sture.

Straks efter sit Uheld i Ditmarsken havde Kong Hans skyndt sig op til Sverige, og han mærkede snart, at der herskede en dulgt Misfornøjelse med hans Styrelse. Under Kongens Ophold i Stockholm indtraf der en russisk Sendefærd, som beraabte sig paa Forbundet mellem Kong Hans og Czaren og stillede Krav om Afstaaelser i Finland. Kongen afviste bestemt denne Fordring, men Uroen i Sverige steg ikke desto mindre, og man klagede nu bl. a. over, at Øen Gotland efter Løftet i Kalmar Reces ikke var blevet givet tilbage til Sverige. Det lykkedes dog Kong Hans at faa sluttet et Forlig om Sagen med det svenske Rigsraad.

Men faa Dage efter dette Møde, hvori ogsaa Sten Sture og Svante Sture havde deltaget, rejste de Oprørsfanen mod Kongen. Hemming Gad havde vundet Svante Sture ved Udsigten til at blive Hr. Stens Efterfølger som Rigsforstander. Desuden var Svante misfornøjet over at have faaet for ringe Belønning, da han „hjalp hans Naade til Riget mod den menige Almues Vilje“.

Som han tænkte de andre svenske Stormænd. Den 1. Aug. 1501 indgik syv Medlemmer af Rigsraadet i Vadstena et Forbund til aaben Opstand mod Kongen. Sten Sture valgtes atter til Rigsforstander, og det ene Slot efter det andet faldt i hans Hænder. Stockholm aabnede sine Porte for ham, men Slottet forsvaredes heltmodigt i 8 Maaneder mod Hemming Gad, der anførte Belejringshæren. Dronningen, *Kristine af Sachsen*, som Kong Hans havde efterladt deroppe, førte selv Befalingen paa Slottet. Hun var en beundringsværdig Skikkelse, en samtidigt from og karakterfast Kvinde, der kunde udgyde Taarer, fordi hun under Belejringen ikke kunde besøge sit kære Klara Kloster og forrette sin Andagt der, men som tillige delte alle Savn med Slottets Besætning. Da hun endelig d. 6te Maj 1502 paa Grund af Skørbug, der opstod ved den megen Saltmad, maatte overgive sig mod Sikkerhed for Person og Ejendom, fandtes der af den 1000 Mand stærke Besætning kun 70 Mand i Live, og af dem var næppe 10 i Stand til at gøre Tjeneste. Tre Dage efter Overgivelsen viste Kongen sig med en Flaade uden for Slottet, men maatte følgelig vende tilbage med uforrettet Sag. Dronningen blev derefter — tvært imod det givne Løfte om Frihed — halvandet Aar i Fangenskab, indtil i Oktbr. 1503, da Sten Sture selv ledsagede hende til Rigets Grænser.

Man kan tænke sig, hvorledes Kong Hans Følelser har været over den Troløshed, der i saa rigt Maal blev vist ham fra de svenske Stormænds Side, og hvilket Indtryk det har gjort paa hans Søn, naar han hørte om sin Moders Fangenskab. Vil man dømme retfærdigt om det, som skete en Snes Aar senere i Stockholm, maa man huske paa, hvad der var foregaaet i Forvejen i 1501 og 1502.

Naar Kong Hans saa sent var kommet sin Hustru til Undsætning, var Hovedgrunden den, at der ogsaa i det sydlige Norge efter Ditmarskertoget var udbrudt en farlig Opstand. Føreren var *Knut Alfson*, hvem Kongen af Mistillid havde berøvet Befalingen over Akershus. Han havde derpaa søgt sin Tilflugt i Sverige. Efter at have taget Del i Sten Stures Opstand, faldt han ind i Norge med svenske Hjelpetropper, bemægtigede sig Akershus o. fl. Fæstninger og indeslattede Bahuus Slot, hvor hans bitre Fjende *Henrik Krumedige* var Hovedsmand. Da sendte Kong Hans sin Søn, den 21-aarige *Kristiern*, til Undsætning med en dansk Hær, og det lykkedes denne hurtigt at undsætte Bahuus. Derpaa drog han langs Elven ned til den svenske Fæstning Elfsborg, der snart overgav sig. Mens den unge Konge laa her, ankom den svenske Felt-herre *Ake Johanson (Thott)* uventet, og han kunde have overrumplet den slet bevogtede danske Lejr. Men ridderlig som han var, lod han før Angrebet blæse i Trompeterne og blev derpaa slaaet tilbage. Dermed var

Fig. 345. Dronning Kristines Monument
i Nationalmuseet.

Knut Alfsøns Planer tilintetgjorte. Uforsigtigt indfandt han sig hos Henrik Krumedige til en Sammenkomst mod givet Lejde, men da han var kommet om Bord paa hans Skib, blev deres Forhandling hurtig til en Ordstrid, der endte med, at Knut Alfsøn blev overmandet og dræbt sammen med sine Mænd. Fra nu af var der Ro i Norge, men Henrik Krumediges Æire havde faaet en Plet, som han aldrig fik aftvættet. Senere udbrød der en ny Opstand 1508 under *Herluf Hyttefad*, men han blev slaaet i Hedemarken af Kong Kristiern og faldt. De andre Hovedmænd for Oprøret blev henrettet uden for Akershus. Som Norges Regent i de følgende Aar skabte den unge Konge med Kraft og Haardhed Ro i Landet. Fra de vigtigste Len blev de norske Adelsmænd fjernede og danske, paa hvis Troskab han kunde lide, satte i Stedet.

Da Sten Sture vendte tilbage fra at have ledsaget den danske Dronning til Grænsen, døde han pludseligt den 14. Decbr. 1503 i Nærheden af *Jönköping*. Rygtet fortalte, vistnok med Urette, at han var bleven forgivet af Svante Nilssons Hustru, som var Enke efter Knut Alfsøn. Ved hans Dødsleje stod Hemming Gad, der nu af al Magt stræbte efter at faa Svante Nilsson til hans Efterfølger. For at holde Dødsfaldet hem-

meligt lod han en af Hr. Stens Folk, der lignede ham, klæde i hans Dragt og i en lukket Slæde rejse til Stockholm. Saaledes vandt han Tid

til sine Forberedelser. En Maaned senere blev *Svante Nilsson Sture* virkelig udraabt til Rigsforstander paa Stockholm Slot. Han blev ligesom sin Forgænger højt yndet af Folket. Ofte besøgte han Bonden i hans Hjem, tog ham, hans Kone og Børn venligt i Haanden, spiste med dem ved deres simple Bord og spurgte dem deltagende ud om deres Forhold. Men den virkelige Styre af Landet var *Hemming Gad*, Biskoppen af Linköping, der dog aldrig kom til at beklæde sit Embede, fordi Paven ikke vilde anerkende hans Valg, ja endogsaa satte ham i Band. Han synes ogsaa at have passet bedre i Spidsen for en Hær end paa en Bispestol. Mod Danskerne nærede han et uforsonligt Had. Han skal have kaldt dem „et Folk af Røvere og Mordere, Menneskehedens Fjender, der under bestandig Banden og Sværgeren lurede paa de skibbrudne paa Jyllands Sandbanker og samlede til sig Afskummet af alle Nationer for at drive Sørøveri“. Uden Tvivl var han den væsentlige Hindring for Foreningen med Danmark. Forgæves indlod Hans sig i Underhandlinger, der som sædvanligt førte til intet. Saaledes blev det aftalt mellem Rigerne, at de tre Rigsraad paa et Møde i *Kalmar* 1505 ved Voldgiftskendelse eller Dom skulde afgøre alle Tvistemaal. Men da Mødet skulde holdes, udeblev Svenskerne som sædvanligt, og det danske Rigsraad fældede da alene en Dom, der selvfølgelig gav Kongen Medhold og tildømte ham Sveriges Rige. Sligt var dog kun Ord. Ikke en Gang Svante Stures Død, der indtraf pludseligt 1512 i *Vesterås*, da han sad og talte i en Forsamling af Bjergmænd, aabnede nogen Udsigt for Kong Hans til den svenske Trone, thi den afdødes Søn *Sten Sture den Yngre* blev valgt til sin Faders Efterfølger.

Krigen med Sverige førtes i disse Aar udelukkende til Søs og bestod navnlig i forfærdelige Plyndringstog til de svenske Kyster. Men ogsaa *Lübeckerne* blev dragne med ind i Striden, fordi Kong Hans vilde tvinge dem til at opgive al Handel paa Sverige til Understøttelse af dette Land. Lübeckerne var desuden misfornøjede med, at Kongen indrømmede Englænderne og Hollænderne vigtige Handelsrettigheder i Danmark for i dem at rejse Rivaler mod Hansestædernes trykkende Handelsvælde. En Krig udbrød, og den danske Flaade, som Kong Hans efterhaanden fik sat i ypperlig Stand, kæmpede for første Gang under Søheltene *Søren Norby*, *Otte Rud* og *Jens Holgersøn Ulvstand* heldigt med den lübske. Den angreb endog 1509 Lübeck selv, og 20 lübske Landsbyer blev hærgede. Lübeckerne fik Understøttelse af de andre vendiske Stænder og hævnede sig ved at plyndre paa Kysterne af de danske Øer, men paa flere Steder, som paa Langeland og Møn, blev de kraftigt viste tilbage. Laaland og Bornholm led meget ved deres Ødelæggelser, men Fjenderne blev ogsaa fordrevne herfra af de danske Skibe. Endelig gik Danskerne angrebsvis til Værks, men Krigen førtes uden Afgørelse for

nogen af Parterne. Lübeckerne indsaar dog, at en fortsat Krig kun var til Fordærvelse for deres egen Sømagt og Handel, og søgte Fred, der blev sluttet i *Malmø* 1512. Deres gamle Handelsrettigheder blev bekræftede, men de maatte forpligte sig til af afbryde al Handelsforbindelse med Sverige og betale en Sum af 30,000 rhinske Gylden i Løbet af tolv Aar. Efter den sidste Udbetaling skulde Forskrivningen udleveres dem, men da

Fig. 346. Jens Holgersøns Mindesten paa Glimmingehus.

den endnu findes i god Behold i Rigsarkivet, kan man nok skønne, hvorledes det er gaaet med Betalingen. Under Krigen med Lübeck havde man fra dansk Side maattet lade Sverige være i Fred.

Kong Hans overlevede kun kort denne Fred og blev forskaaret for at se den brudt. Da han paa en Rejse fra Ribe til Aalborg vilde ride over et Vadedsted i Tarm Kær, styrtede Hesten med ham, og han befandt sig meget ilde efter det kolde Bad. Dog kom

han til Aalborg i Januar 1513, men blev otte Dage efter sengeliggende og døde den 20. Febr., 58 Aar gammel, paa Aalborgs Slot. Hans Lig blev bisat i Graabrødre Kirke i Odense, hvor hans Dronning *Kristine*, der først døde 8. Decbr 1521, kom til at hvile ved hans Side. Ogsaa begge deres Sønner, *Kristiern 2.* og den yngste Søn *Frants*, der døde før Faderen, blev begravede her. Da Graabrødre Kirke nedbrødes 1805, blev Levningerne af de kongelige optagne og uordentligt nedlagte i *St. Knuds Kirke*. Ovenover i Kirkemuren findes den prægtige gamle Ligsten, der oprindeligt sad indmuret over Begravelsen i Graabrødre Kirke. Den er af gotlandsk Sten og er en af de største Ligstene i Norden (16 Fod lang og 10 Fod bred). Paa den findes Kongens og Dronningens Billeder, begge med Krone og Scepter og omgivne af deres Anevaabner, tillige med deres Søn *Frants*.

Foruden disse Afbildninger af Kong Hans og hans Dronning er nogle andre bevarede, nemlig i Træ paa den prægtige *Altartavle* fra

Fig. 347. Kong Hans' Ligsten i St. Knuds Kirke i Odense.

Graabrødrekirke, der er skaaret af Klaus Berg og nu befinder sig i St. Knuds Kirke, og paa *to Stene* i Nationalmuseet.

Kong Hans var jevn og ærlig i al sin Færd og elskede dansk Sprog, danske Skikke og alt, hvad dansk var. Desuden var han tarvelig i Mad, Drikke og Klæder, han var husholderisk med Landets Penge, godmodig og skæmtefuld. Dog led han af en sygelig Mistænksomhed, der havde Tungsind i Følge. At han var en retsindig Herre, indrømmer selv Dætidens svenske Forfattere, der ellers kun er lidet tilbøjelige til at lade

Fig. 348. Billeder af Kong Hans, Kristiern II, Sønnerne Frants og Hans. Fra Altertavlen i St. Knuds Kirke, Odense.

Danmark og de danske Konger vederfares Ret. Man har dog dadlet ham for hans Fremfærd mod Rigshovmesteren *Povl Laksmænd*, Danmarks rigeste Adelsmand, der ejede 5 Herregaarde med tilhørende Bøndergods foruden mange andre Besiddelser. Da han i Juni 1502 kom ned fra Københavns Slot og vilde gaa over *Højbro*, blev han overfaldet af to Adelsmænd, *Ebbe Strangesøn* og *Bjørn Anderson*. Den første var hans personlige Uven, og de kom straks i Klammeri med hinanden. Da Bjørn Anderson vilde lægge sig imellem, blev han indviklet i Striden og maatte værgе sig selv. Det endte med, at Rigshovmesteren blev dødeligt saaret og kastet ud i Vandet med de Ord: „Du hedder Laksmænd, løb nu i Vandet, som din Natur er.“

Drabsmændene flygtede bort fra Byen, og Kongen viste straks stor Deltagelse for den afdøde; han deltog saaledes i Begravelsen. Men en Maaned efter mødte Kongen personlig i Ringsted paa Sjællands Lands-ting og anklagede Povl Laksmænd for Landsforrædderi. Hun skulde have staaet i hemmelig Forbindelse med Svenskerne og ophidset dem mod

Kongen. Rigsraadet fandt ham skyldig i den paastaede Forbrydelse og erklærede desuden, at Povl Laksmand havde ladet falde Ord om, at Kong Hans havde været Danmarks Rige en skadelig Herre. Det dømte derfor, at „Hans Naade bør nyde og beholde til Opretning alt Hr. Povl Laksmands Gods, Jord og Løsøre, ihvad det helst er eller nævnes kan, saa langt som det kan række, til evig Ejendom, endog det er ej nær Fyldest for saadanne Gerninger, Skade og Fordærv, som Povl Laksmand gjort haver“. Ingen af hans Slægtinge mødte for efter Kongens Opfordring

Fig. 349. Billeder af Dronning Kristine, Dronning Elisabeth og Kurfyrstinde Elisabeth af Brandenburg. Fra Altertavlen i St. Knuds Kirke, Odense.

at forsvare hans Sag paa Landstinget, hvilket er let forklarligt, da de i saa Fald enten maatte modbevise Anklagen eller blev dømte til at „stande Kongen til Rette“, d. v. s. maatte paatage sig at udrede hans Bøde. Povl Laksmand blev derfor dømt fredløs, og alt hans Gods inddraget. Hans Børn gjorde imidlertid senere Fordring paa Godserne og støttede sig til en Erklæring fra det svenske Rigsraad om, at det aldrig havde staaet i nogen Forbindelse med Povl Laksmand. De fik dog ikke deres Fædrearv tilbage, men maatte lade sig nøje med Mødrenearven, og selv denne modtog de først under Frederik den 1ste. Mange ansaa Kong Hans' Fremfærd for uretfærdig, og vist er det, at Kongen drog Sagen frem paa et Tidspunkt, da Ulykkerne fra alle Sider stormede ind over ham, og han af den Grund var tungsindig og sygeligt mistænksom. Men paa den anden Side var Povl Laksmand en meget tøjlesløs og kaadmundet Herre, saa at det er meget troligt, at han virkelig har ytret sig saaledes, som det udtales i Dommen. I øvrigt blev Sagen forfulgt og paadømt under en fuldstændig lagttagelse af alle brugelige Retsformer.

Aaret 1500 betegner et Vendepunkt i Europas Historie. Ved denne Tid naar den nye Aandsretning, som hidtil havde indskrænket sig til at virke inden for Italiens Grænser og her bærer Navn af Renæssancen, til at omforme Europas øvrige Kulturlande og afføder i de forskellige Riger meget forskellige Virkninger. Selv i det fjerntliggende Norden sporer man under Kong Hans' Regering, at en ny Tid er i Frembrud. Men først hos hans Søn møder vi ved Siden af den samvittighedsløse Selvhævdelse, der særtegnen den italienske Renæssance, ogsaa det dybe etiske Krav, som Bevægelsen affødte i de germanske Lande nord for Alperne, hvor det førte til Reformationen. Kong Hans er i Virkeligheden vor sidste Middelaldersfyrste; Kong Kristiern II hører den moderne Tid til.

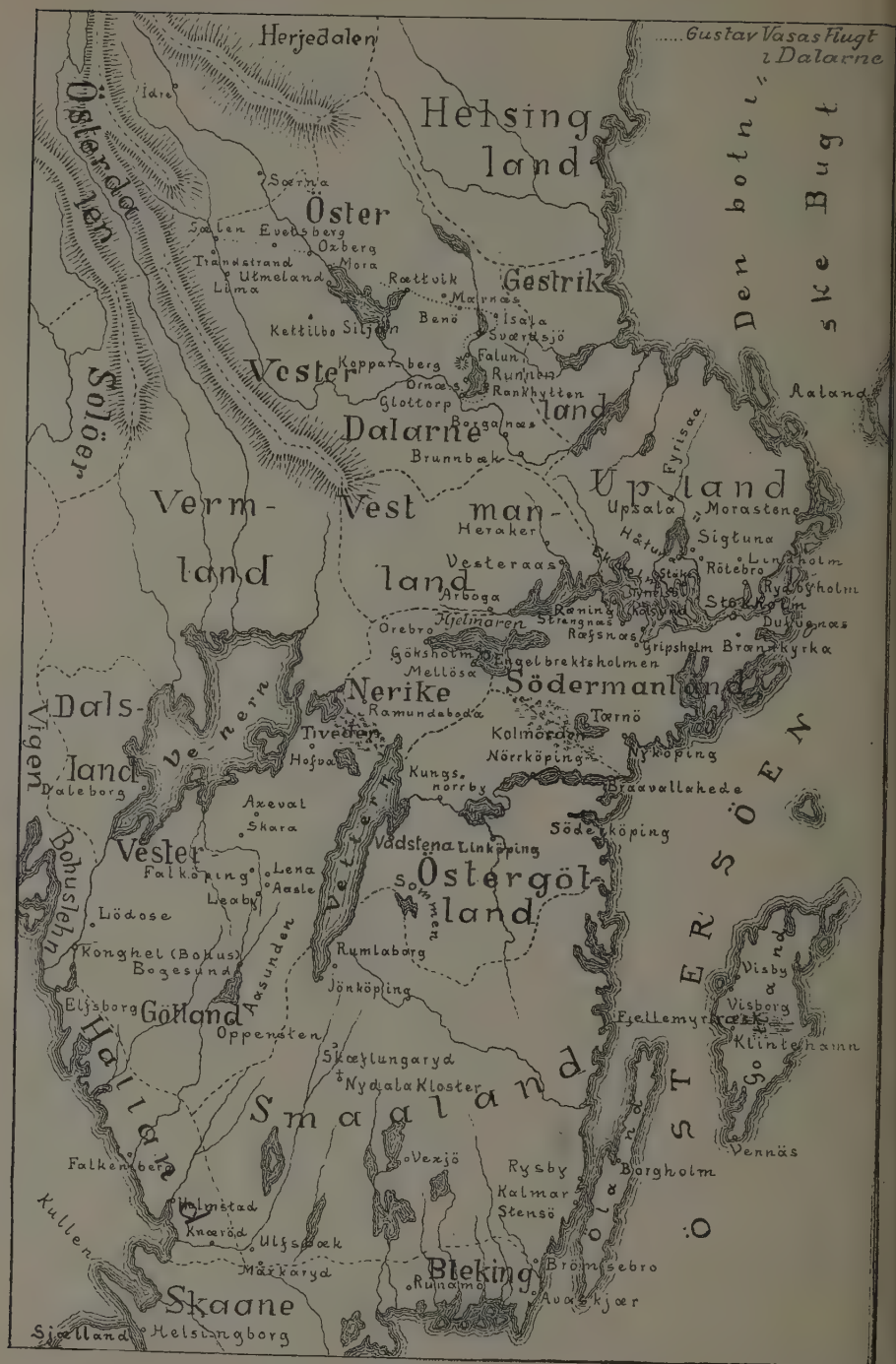

Fig. 351. Sverige til Unionstiden.

INDHOLDSFORTEGNELSE TIL 1. BIND

OLDTIDEN

Side

FØRSTE AFSNIT. OLDTIDSMINDERNE OG LANDETS ÆLDSTE INDBYGGERE

Stenalderen	12
Broncealderen	19
Jernalderen	28

ANDET AFSNIT. DEN INDRE TILSTAND I VIKINGETIDEN

I. LANDET	37
II. SAMFUNDET. Befolkningen	42
Ting- og Retsvæsen	45
Gudsdyrkelsen	47
Kongen	48
III. FOLKET. Levesættet	49
Sproget og Runerne	53
Opdragelsen og Aandsdannelsen	56
Kvinden	58
Livsanskuelsen	59

TREDJE AFSNIT. VIKINGETIDENS HELTESAGN

Skjold, Frode Fredegod, Fridlev og Hjarne	66
Vermund og Uffe	70
Roar og Helge, Rolf Krake	72
Hagbard og Signe	76
Amled (Hamlet)	78
Arngrims Sønner	80
Harald Hildetand og Sigurd Ring. Braava'ns slaget	82
Regner Lodbrog	84

FJERDE AFSNIT. VIKINGETIDENS GUDETRO

Skabelsen	92
Verden	96
Turser og Jætter	98
Alfer og Dværge	99
Aserne	100
Balders Død	108
Undergangen og Fornylsen	109

	Side
FEMTE AFSNIT. VIKINGETOGENE.....	114

SJETTE AFSNIT. HEDENSKABETS OG KRISTENDOMMENS BRYDNING
(ca. 800—1000)

Godfreds Krig med Karl den Store.....	128
Ansgar og den første Mission i Danmark.....	130
Gorm den Gamle som Danmarks Enekonge. Danevirke.....	137
Harald Blaatand og Danmarks Kristning.....	143
Svend Tjugeskægs Tog til England og Slaget ved Svold.....	152
Svend Tjugeskægs Erobring af England.....	159

MIDDELALDEREN

INDTIL KALMARFORENINGEN

FØRSTE AFSNIT. DANEVÆLDENS TID (1018—1042)

Knuds Erobring af England og hans Herredømme derover.....	167
Kristendommens Sejr i Danmark.....	172
Knud som Konge i Danmark. Pilgrimsrejsen til Rom.....	177
Norges Erobring og Tab. Knuds Død.....	180
Knuds Sønner.....	187

ANDET AFSNIT. SVEND ESTRIDSØN OG HANS SLÆGT. TRONSTRIDENES
TID (1042—1157)

Magnus den Gode.....	190
Svend Estridsøns Kampe med Harald Haarderaade.....	194
Kirkens stigende Magt under Svend Estridsøn.....	198
Harald Hen og Knud den Hellige. Forsøget paa at skabe en stærkere Konge- magt.....	202
Olvu Hunger og Erik Egode. Hellig Knuds Skrinlæggelse.....	210
Kongemagtens Opløsning under Kong Nils. Knud Lavard, Hertug i Sønderjylland.....	218
Tronstridenes Tid. Erik Emune; Erik Lam; Svend, Knud og Valdemar.....	224

TREDJÆ AFSNIT. DANMARKS STORHEDSTID UNDER DE FØRSTE
VALDEMARER. (1157—1227)

Valdemar den Store og Absalon. Vendertogene.....	233
De indre Uroligheder. Valdemars Død.....	245
Knud den 6te, Valdemarsøn. Vendens Erobring.....	252
Holstens Erobring og Knuds Død.....	259
Valdemar den 2den, Sejr. Nordtysklands Erobring.....	266
Toget til Estland.....	270
Dronningerne Dagmar og Bengærd.....	272
Kong Valdemars Fangenskab og Slaget ved Bornhøved.....	278

FJERDE AFSNIT. DEN INDRE TILSTAND VED MIDDELALDERENS MIDTE

Land og Folk.....	285
Præstestanden.....	293
Klostrene.....	297
Kirkerne og den kirkelige Kunst.....	315
Videnskab og Sprog.....	342
Hæren og Herremandsstanden.....	348

	Side
Stæderne og Borgerstanden	363
Kongen og de højeste Embedsmænd	366
Bondestanden	368

FEMTE AFSNIT. DANMARKS SYNKEN UNDER VALDEMAR SEJRS EFTERFØLGERE INDTIL DEN FULDKOMNE OPLØSNING (1227—1340)

Valdemar Sejrs Sønner. Kongemordet paa Slien. Striden med Jakob Erlandsøn	370
Erik Klipping. Striden med Stormændene. Den første Haandfæstning og Kongemordet i Finderup Lade	384
Erik Mændveds Kamp med de Fredløse og med Norge	392
Striden med Ærkebiskop Jens Grand	398
Erik Mændveds Tog til Tyskland og Sverige. Oprørene, Striden med Esger Juel og Kongens Død	405
Kristoffer den Anden, Rigets Opløsning	414
Mellemriget og Opløsningstilstanden	420

SJETTE AFSNIT. DANMARKS OPKOMST UNDER VALDEMAR ATTERDAG OG MARGRETE INDTIL KALMARFORENINGEN

Valdemar Atterdags Samling af Riget	429
Gotlandstoget og Krigene med Hansestæderne	440
Valdemar Atterdags Død. Hans Regering i det Indre og hans huslige Forhold	453
Oluv	457
Margrete. Krigene med Sverige og Foreningen i Kalmar	460

KALMARUNIONEN

FØRSTE AFSNIT. DEN FASTERE FORBINDELSE MELLEM RIGERNE 1397—1438

Margrete som Dronning over hele Norden	471
Erik af Pommern. Krigene om Slesvig	477
Sveriges Opstand under Engelbrecht. Eriks Afsættelse	482

ANDET AFSNIT. FORENINGENS GRADVISE OPLØSNING. 1438—1513

Kristoffer af Bayern	492
Kristiern I. Karl Knutson Konge i Sverige	495
Sønderjyllands og Holstens Forening med Danmark	500
Sveriges Frafald og Slaget paa Brunkeberg	504
Kristiern I's Rejser og Død	509
Kong Hans. Delingen af Hertugdømmerne og Erobringen af Sverige	515
Toget til Ditmarsken	522
Sveriges Frafald. Krig med Lübeck og Kong Hans' Død	530

FARVETRYKTE BILAG

LORENZ FRÖLICH: SKJOLD TAGES TIL KONGE	efter Side	64
— — — — — DANEVIRKE	—	136
UDVALG AF BAYEUX-TAPETETS BILLEDER	—	200

KORT

Danmark i Middelalderen	539
Sverige til Unionstiden	540

DEC 69

W. MANCHESTER

